T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL MANASTIRLARI KAPSAMINDA BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ KORUMA ÖNERİSİ

SEMA KARPUZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ TÜLAY CANITEZ

EDİRNE-2019

Sema KARPUZİ'in hazırladığı "İSTANBUL BİZANS MANASTIRLARI KAPSAMINDA BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ KORUMA ÖNERİSİ" başlıklı bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından Mimarlık Anabilim Dalında bir Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvan, Ad, Soyad): İmza

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN .....

Doç. Dr. Timur KAPROL .....

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ. .....

Tez Savunma Tarihi: 25/06/2019

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Tülay CANITEZ .....

Tez Danışmanı

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

.....

Prof. Dr. Murat YURTCAN

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

T.Ü.FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

25/06/2019

Sema KARPUZİ

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul Manastırları Kapsamında Bodrum Mesih Paşa Camii Koruma Önerisi

T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

İstanbul'un feth edilmesinden önce Bizans Döneminde imparatorluğun en önemli şehri olan Konstantinopolis'te imparatorlar başta olmak üzere birçok hanedan üyesi ve aristokrat tarafından şehrin çeşitli bölgesinde manastır yapıları inşa edilmiştir. Hükümdarlık dönemlerinden sonra manastır yapılarında keşiş olarak hayatına devam eden, hatta kurduğu manastıra defnedilen çok sayıda Bizans imparatoru bulunmaktadır. Bizans İmparatorluğunda Hıristiyanlığın kabul edildiği dönem olan 3. ve 4. yüzyılda manastır kuruluşlarının ilk örnekleri inşa edilmeye başlanmıştır.

Dünya hayatının tüm nimetlerinden vazgeçerek tamamen ibadete yönelmek amacıyla kırsal bölgelerde kurulmuş manastır yapıları zaman içerisinde ana ilkesinden saparak siyaset, ekonomi ve sosyal yaşam gibi birçok alanda söz sahibi kurumlar olarak yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başarmıştır. Günümüz batı dünyasında da manastır yapılarının siyasi mecralarda söz sahibi kurumlar olduğu dikkat çekmektedir.

1453 yılında İstanbul'un feth edilmesinin ardından çoğu Bizans yapısı şenlendirme politikası kapsamında camiye dönüştürülmüşse de aralarında Ortodoks ve Katolik cemaatleri tarafından hala faal olarak kullanılan kilise yapıları da mevcuttur. İki farklı medeniyete ve iki farklı dine hizmet eden bu tarihi yapıların kuruluş süreçlerinin incelendiği bu çalışmada mimari mekân düzenleri ve tarihsel etkileşimleri ile birlikte manastır yaşamının sosyal yönü de tespit edilmiştir. İstanbul sınırları içerisinde bulunan manastır kuruluşlarına ait birimlerin zaman içerisinde yok olması ve sadece kilise yapılarının günümüze ulaşması nedeni ile İstanbul ve Türkiye sınırları dışında kalan manastır yapıları da çalışma kapsamında incelenmiş ve Bodrum Mesih Paşa Camii (Myrelaion Manastırı) ile karşılaştırılmıştır.

Bizans manastırları arasında farklı mimarisi ile dikkat çeken manastırlardan biri de Bizans İmparatoru Romanus I. Lecapenus tarafından kurulan ve günümüzde Bodrum Mesih Paşa Camii olarak hizmet veren Myrelaion manastırıdır. Bizans imparatoru tarafından imparator mezar yapısı olarak inşa edilmesi açısından örnek teşkil eden yapının sarnıcı Erken Bizans dönemine tarihlendirilen bir rotundadır.

Myrelaion Manastırı'nın kuruluş evresine kadar tüm Bizans imparatorları günümüzde Fatih Külliyesinin yer aldığı Havariyyun Kilisesi'ne defnedilirken, İmparator Romanus I.Lecapenus ailesi ile birlikte Bodrum Mesih Paşa Camii'ne defnedilmiştir. Bu aşamada önemli bir amaç için kurulmuş yapının günümüz mevcut durumu ve tarihçesi irdelenmiştir. Son olarakta yapının gelecek kuşaklara aktarılması ve iyileştirilmesine yönelik müdahale önerileri geliştirilmiştir.

Yıl : 2019

Sayfa Sayısı : 480

Anahtar Kelimeler : Bizans Mimarisi, Manastırlar, Bodrum Mesih Paşa Camii

Master Thesis

Conservation Proposal for Bodrum Mesih Paşa Mosque in the Scope of Istanbul Monastery

Trakya University Institute of Sciences

Department of Architecture

ABSTRACT

Before the conquest of Istanbul, during the Byzantine period, lots of dynasty members and aristocrats notably emperors built monasteries in different regions of Constantinople, the most important city of the empire.

There are lots of Byzantine emperors who lived as a monk after their reign, even buried in the monastery they built. First examples of monastery constructions started to be built in the 3th and 4th century when Christianity was first embraced.

Monastery constructions built in the countryside with the aim of devoting oneself to religion turned into the constructions which had a say in many areas like politics, economics and social life, in time. Besides, they achieved to survive for centuries. In today's Eastern world too, it is outstanding that monastery has a say in political fields. After the conquest of İstanbul in 1453, most of Byzantine buildings were converted to mosques in the scope of cheering policy.

Nevertheless, there are some churches among those buildings, still used actively by Orthodox and Catholic community. In this study, the building process of these historical buildings which served for two different civilizations and two different religions is analyzed. Besides, architectural place layout, historical interaction and social aspect of monastery life are also detected.

Because of the fact that units of the monasteries in the borders of İstanbul were destroyed and only the church buildings reached today, monasteries out of the borders of Turkey and İstanbul were also investigated and compared to Bodrum Mesih Paşa Mosque (Myrelaion Monastery).One of the monasteries outstanding with its different architecture among Byzantine monasteries is Myrelaion Monastery. It was built by Byzantine emperor Romanus I. Lecopenus and currently serves as Bodrum Mesih Paşa Mosque.

The building serves as a model as it was built as an emperor tomb by Byzantine emperor. Its cistern is a rotunda dated to Early Byzantine Period. While until the building period of the Myrelaion Monastery, all Byzantine emperors were buried in the Holy Apostles Mosque where Fatih Külliyesi (social complex) stands today, Romanus I Lecapenus were buried in Bodrum Mesih Paşa Mosque with his family. In this process, current status and the history of the building which was build for an important purpose was inspected. In the last section, intervention proposals brought forward about the transfer of the building to the next generations and improvements in the building.

Year : 2019

Number of Pages : 480

Keywords : Byzantine Architecture, Monasteries, Bodrum Mesih Paşa Mosque.

ÖNSÖZ

“Bizans Manastır’ları mimari mekân sanatının ve örneklerinin incelendiği “İstanbul Manastırları Kapsamında Bodrum Mesih Paşa Camii Koruma Önerisi” konulu tez çalışmamda yardım, destek ve önerileri ile her zaman yanımda olan sayın danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Tülay CANITEZ’e ve sayın hocam Prof. Dr. Hamide Burcu ÖZGÜVEN’e teşekkürlerimi sunarım.

Bizans mimarlığı üzerinde çalışmam konusunda beni yönlendiren ve destekleyen Arkeolog Murat SAV’a, değerli bilgilerini ve arşivlerini benimle paylaşan Bodrum Mesih Paşa Camii imamı Mustafa ALPSOY’a ve kaynaklara erişimim sürecinde desteğini benden esirgemeyen amcam Abdürrahim KARPUZİ’ye ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Son olarak tez sürecinin başlangıcından son aşamasına kadar maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen babam Şezair KARPUZİ, annem Nevin KARPUZİ ve kardeşim Muhammed KARPUZİ’ye minnetlerimle…

Haziran 2019 Sema KARPUZİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET ... **ii**
ABSTRACT ... **iv**
ÖNSÖZ ... **vi**
İÇİNDEKİLER ... **vii**
KISALTMALAR ... **xi**
ÇİZELGE DİZİNİ ... **xii**
ŞEKİL DİZİNİ ... **xv**
BÖLÜM 1. GİRİŞ ... **1**
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı ... 2
1.2. Çalışmanın Yöntemi ... 3
1.3. Sınırlılıklar ... 3
BÖLÜM 2. BİZANS MANASTIRLARI ... **4**
2.1. Manastır Hareketinin Doğuşu ... 4
2.1.1. Doğu Manastırları ... 7
2.1.2. Batı Manastırları ... 8
2.2. Bizans Devirlerinde Manastırlar ... 9
2.2.1. Erken Dönem Bizans Manastırları ... 11
2.2.2. İkonoklazma Dönemi Bizans Manastırları ... 12
2.2.3. Orta ve Son Dönem Bizans Manastırları ... 14
2.3. Manastır Türleri ... 16
2.3.1. Lavra Tip Manastırlar ... 16
2.3.2. Koinobitik Tip Manastırlar ... 18
BÖLÜM 3. MANASTIR MEKÂN PROGRAMI ... **20**
3.1. Manastır Çevre Duvarı ... 22
3.2. Katholikon-Manastır Kilisesi ... 26

3.3. Pareklezyon-Şapel 28
3.4. Trapeza-Yemekhane 29
3.5. Keşiş Koğuşu 32
3.6. Manastır Sarnıcı 34
3.7. Kütüphane 35
3.8. Hastane - Ksenon 36
3.9. Xenodocheion - Konukevi 38
3.10.Hagiasma-Ayazma 39
BÖLÜM 4. İSTANBULDA BİZANS MANASTIRLARI 40
4.1. Yok Olmuş Bizans Manastırları 40
4.1.1. Dalmatou Manastırı 42
4.1.2. Hebdomon Manastırı 45
4.1.3. Hodegon Manastırı 49
4.1.4. Kyra Martha Manastırı – Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi 54
4.1.5. Bebaia Elpis Manastırı 59
4.1.6. Nea Ekklessia Manastırı 62
4.2. Kalıntıları Günümüze Ulaşmış Bizans Manastırları 66
4.2.1. Petra Manastırı - Odalar Camii 68
4.2.2. Mangana Aziz Georgios Manastırı 73
4.2.3. Philantropos İsa Manastırı 79
4.2.4. Studios Manastırı-İmrahor İlyas Bey Cami 84
4.2.5. Laurentios Manastırı-Pürkuyu Mescidi 92
4.2.6. Patrik Athanasios Manastırı-Esekapı Mescidi 96
4.3. Camiye Dönüştürülmüş Bizans Manastırları 101
4.3.1. Kristos Akataleptos Manastırı-Kalenderhane Camii 104
4.3.2. Anargyroi Manastırı-Atik Mustafa Paşa Camii 112
4.3.3. Aya Eufemia Manastırı-Gül Camii 117
4.3.4. Gastria Manastırı-Sancaktar Hayrettin Paşa Camii 122
4.3.5. Hagios Andreas en te Krisei Manastırı-Koca Mustafa Paşa Camii 127
4.3.6. İsa Pantepoptes Manastırı-Eski İmaret Camii 132
4.3.7. Khora Manastırı-Kariye Müzesi 137
4.3.8. Lips Manastırı-Molla Fenari İsa Camii 144
4.3.9. Pammakaristos Manastırı-Fethiye Müzesi 151
4.3.10. Pantokrator Manastırı-Zeyrek Camii 159

4.3.11. Petra Manastırı-Kasım Ağa Camii 171
4.4. Kilise Olarak Kullanılan Bizans Manastırları 177
4.4.1. Zoodochos Pege Manastırı-Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Kilisesi 179
4.4.2. Panagiotissa Meryem Manastırı-Kanlı Kilise 184
4.4.3. Peribleptos Manastırı-Surp Kerkov Ermeni Kilisesi 189
4.5. Bizans Mağara Manastırları 194
4.5.1. İnceğiz Mağara Manastırı 195
4.5.2. Yarımburgaz Mağara Manastırı 203
BÖLÜM 5. TÜRKİYE'DE ve YURTDIŞINDA BULUNAN MANASTIR ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ 208
5.1. İstanbul Dışı Manastır Yapılarına Yönelik Örnek İncelemeleri 209
5.2. Yurtdışı Manastır Yapılarına Yönelik Örnek İncelemeleri 212
5.3. Bölüm Değerlendirmesi 217
BÖLÜM 6. BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ KORUMA ÖNERİSİ 225
6.1. Coğrafi Konumu 225
6.2. Tarihçesi 226
6.3. Rölöve Raporu 238
6.4. Restitüsyon Raporu 351
6.5. Müdahale Raporu 356
BÖLÜM 5. SONUÇ 371
KAYNAKLAR 373
EKLER 384
ÖZGEÇMİŞ 466

KISALTMALAR

C.	Cilt
Çev.	Çeviren
S.	Sayı
s.	Sayfa
yy.	Yüzyıl
Yay.	Yayın

ÇİZELGE DİZİNİ

BÖLÜM 4

4.1. Yok Olmuş Bizans Manastırları

Çizelge 4.1.1. Dalmatou Manastırı 42
Çizelge 4.1.2. Hebdomon Manastırı 45
Çizelge 4.1.3. Hodegon Manastırı 49
Çizelge 4.1.4. Kyra Martha Manastırı – Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi 54
Çizelge 4.1.5. Bebaia Elpis Manastırı 59
Çizelge 4.1.6. Nea Ekklessia Manastırı 62

4.2. Kalıntıları Günümüze Ulaşmış Bizans Manastırları

Çizelge 4.2.1 Petra Manastırı – Odalar Cami 68
Çizelge 4.2.2. Mangana Aziz Georgios Manastırı 73
Çizelge 4.2.3. Philantropos İsa Manastırı 79
Çizelge 4.2.4. Studios Manastırı – İmrahor İlyas Bey Cami 84
Çizelge 4.2.5. Laurentios Manastırı – Purkuyu Mescidi 92
Çizelge 4.2.6. Patrik Athanasios Manastırı – Esekapı Mescidi 96

4.3. Camiye Dönüştürülmüş Bizans Manastırları

Çizelge 4.3.1. Akataleptos Manastırı – Kalenderhane Cami 104
Çizelge 4.3.2. Anargyroi Manastırı – Atik Mustafa Paşa Cami 112
Çizelge 4.3.3. Aya Eufemia Manastırı – Gül Cami 117
Çizelge 4.3.4. Gastria Manastırı – Sancaktar Hayrettin Paşa Mescidi 122

Çizelge 4.3.5. Hagios Andreas en te Krisei Manastırı – Koca Mustafa Paşa Cami 127
Çizelge 4.3.6. İsa Pantepoptes Manastırı – Eski İmaret Cami 132
Çizelge 4.3.7. Khora Manastırı – Kariye Müzesi 137
Çizelge 4.3.8. Lips Manastırı – Molla Fenari İsa Cami 144
Çizelge 4.3.9. Pammakaristos Manastırı – Fethiye Müzesi 151
Çizelge 4.3.10. Pantokrator Manastırı – Zeyrek Cami 159
Çizelge 4.3.11. Petra Manastırı – Kasım Ağa Cami 171
4.4. Kilise Olarak Kullanılan Bizans Manastırları
Çizelge 4.4.1. Zoodochos Pege Manastırı – Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Kilisesi 179
Çizelge 4.4.2. Panagiotissa Meryem Manastırı – Moğolların Azize Meryem Kilisesi 184
Çizelge 4.4.3. Peribleptos Manastırı – Surp Kevork Ermeni Kilisesi 189
4.5. Bizans Mağara Manastırları
Çizelge 4.5.1. İnceğiz Mağara Manastırı 195
Çizelge 4.5.2. Yarımburgaz Mağara Manastırı 203
BÖLÜM 5
Çizelge 5,1. İstanbul Dışı Manastır Katholikonlarına Yönelik Örnek İncelemeleri 209
Çizelge 5,2. Yurtdışı Manastır Katholikonlarına Yönelik Örnek İncelemeleri 212
BÖLÜM 6
Çizelge 6.3.1.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Hasar Analizi 252
Çizelge 6.3.1.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Hasar Analizi 293
Çizelge 6.3.2.1. Myrelaion Sarnıcı Hasar Analizi 338

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 2.1.1.1. Mısır'da Yer Alana Manastır Merkezileri……..…….....7

Şekil 2.1.1.2. Qal'at Sem'an Manastırı, Kuzey Suriye …….…..…….....8

Şekil 2.1.1.3. Manastıra Dönüştürülmüş Hamam ve Villalar, Filistin …….....8

Şekil 2.1.2.1. Batı Manastırları, Sankt Gallen Manastırı, 9. y.y İsviçre ..……...9

Şekil 2.2.2.1. Bithynia Haritası, Tebula Peutingeriana Haritası 1265…….....13

Şekil 2.2.2.2. Aziz John Pelekete Manastırı Kilise Kalıntısı, Trilye…….....14

Şekil 2.3.1.1. Kellia Bölgesi Aglomerasyonu-'İzeila, Egypt……....17

Şekil 2.3.1.2. Mısır, Esna Bölgesindeki Lavra Tipi Manastırları…….....17

Şekil 2.3.2.1. Koinobit Manastırı Mekân Programı…….....19

Şekil 3.1.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Çevre Duvarı Olası Konumu.....22

Şekil 3.1.2. Azize Katherina Manastırı Çevre Duvarı, Sina Dağı-Mısır….....23

Şekil 3.1.3. 1608 yılı Pammakaristos Manastırı Gravürü…….....24

Şekil 3.1.4. Yunanistan Büyük Lavra Manastırı Çevre Duvarına ait Tzimiskes Kulesi Taş Dizilimi …….....25

Şekil 3.1.5. Yunanistan Rila Manastırı Çevre Duvarına ait Hrelja Kulesi Taş Dizilimi.....25

Şekil 3.1.6. Studenica Manastırı Sur Giriş Kapısı, Sırbistan…….....25

Şekil 3.1.7. Resava Manastırı Sur Giriş Kapısı, Sırbistan…….....26

Şekil 3.1.8. Aziz Yuhanna Manastırı Sur Giriş Kapısı, Yunanistan…….....26

Şekil 3.2.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Kilisesi Olası Konumu.....27

Şekil 3.2.2. Sırbistan Studenica Manastırında Mekânsal Sembolizm.....27

Şekil 3.3.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Şapeli Olası Konumu.....28

Şekil 3.3.2. Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii) Mezar Şapeli…….....28

Şekil 3.4.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Yemekhanesi Olası Konumu….....30

Şekil 3.4.2. Great Lavra Manastırı Trapezası, Aynoroz, Yunanistan…...…….....31

Şekil 3.4.3. Aziz Archangel Manastır Trapezası, Prizren.....31

Şekil 3.4.4. Hosios Loukas Manastırı Trapezası, Yunanistan……......32

Şekil 3.4.5. Nea Moni Manastırı Trapezası, Yunanistan.....32

Şekil 3.5.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Keşiş Koğuşlarının Olası Konumu……...32

Şekil 3.5.2. Mısır'daki Pachomian Keşiş Hücrelerinin Yerleşim Diyagramı.....33

Şekil 3.5.3. Mısır Manastırları Planı: Deis es Suryani Manastırı, Deir Anba Bishoi Manastırı Deir el Baramus Manastırı…….....33

Şekil 3.6.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Sarnıcının Olası…….....34

Şekil 3.7.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Kütüphanesinin Olası Konumu…...35

Şekil 3.8.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Hastanesinin Olası Konumu.....36

Şekil 3.9.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Yardım Kurumlarının Olası Konumu……...38

Şekil 4.1.1. Yok Olmuş Bizans Manastırları Haritası…….....41

Şekil 4.2.1. Kalıntıları Günümüze Ulaşmış Bizans Manastırları Haritası.....67

Şekil 4.3.1. Camiye Dönüştürülmüş Bizans Manastırları Haritası……..…...103

Şekil 4.4.1. Kilise Olarak Kullanılan Bizans Manastırları Haritası…….....178

Şekil 6.2.1.1. Forum Tauri ve Bodrum Mesih Paşa Camii Konumu….....227

Şekil 6.2.1.2. Bodrum Mesih Paşa Cami Gravürleri…….....230

Şekil 6.2.1.3. 1930 Kazıları Sırasında Bulunan ve J. Hayes Tarafından Kataloglanan 18. Yüzyıla Ait Buluntular…….……..…….....232

Şekil 6.2.2.1. Giovanni Vavassore 1480 Panoramasında 'Coliseo de Spriti' Olarak Geçen ve Myrelaion Sarnıcı Olduğu Düşünülen Yapı…….....233

Şekil 6.2.2.2. San Marco Katedralindeki Tetrarch Heykeli…….....235

Şekil 6.2.2.3. Bodrum Mesih Paşa Cami Kazılarında Tetrarch Heykelinin Kırılan Ayak Parçası ……..…….....235

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden önce başlayan monastik hareketler, Hıristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte ivme kazanmış ve Bizans imparatorluğu'nda güçlü bir ekonomik ve dini sistem olarak yer etmiştir. Doğu ülkelerinde temelleri atılmış monastik yaşam kavramı Yakın Doğu, Anadolu, Konstantinopolis ve Balkan ülkelerinde güç kazandıktan sonra İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde de ortaya çıkmış ve dünya ülkelerine yayılarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Yeryüzünün en güzel coğrafyasında yer alan önemli bir Türk şehri olan İstanbul asırlardır süregelen savaşlar ve yıkımlar sonucunda defalarca yıkılıp yakılsa da her seferinde yeniden kurulmuş, birden fazla medeniyete ve imparatorluğa başkentlik yapmıştır. Çok kimlikli bu şehrin sınırları içerisinde kurulmuş dini yapıların, farklı din ve milletlerin etkileşimine nasıl ayak uydurmuş olduğunu incelemek oldukça önemlidir. Bizans İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis'te ruhani merkez olarak halka ve imparatorluğa hizmet eden manastır yapılarının kiliseleri dışında neredeyse tüm birimleri zamana yenik düşmüş ve yok olmuştur. Büyük bir kısmının günümüz Fatih semtinde yani Suriçi'nde bulunduğu Bizans Manastır birimlerinin kalıntılarına yoğun yapılaşma nedeni ile ulaşmak mümkün değildir. Konstantinopolis manastırlarının merkez yapısı olarak kurulan katholikonlar dışında tümünde olmasa bile bir kısmında şapel ve sarnıçların günümüze ulaştığı tespit edilmiştir.

Günümüze kadar Bizans kiliseleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar hiçbir zaman manastır başlığı altında incelenmemiştir. Yapı birimlerinin birbirleri arasında etkileşimi, mekân düzenlemeleri ve kuruluş belgelerinin mevcut tarihi kaynaklar ışığında irdelenmesi, tarihi yapıların belgelenmesi anlamında gereklidir. Bu aşamada günümüze kadar ulaşmayı başarmış manastır birimlerinin ve manastır yaşamının Bizans halkına ve mimarilerine olan yansımaları inceleme altına alınacaktır.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

İstanbul sınırları içerisinde bulunan ve ana yapıları dışında tüm birimlerinin zamana yenik düşerek yok olduğu manastır yapılarının incelenmesi, manastır mimarisinin tespit edilmesi ve belgelenmesi amaçlanmıştır. Mevcut yapılar yok olmuş, kalıntıları günümüze ulaşmış, camiye dönüştürülmüş, kilise olarak kullanılmış ve mağara manastırları başlıkları altında incelenmiştir. Kuruluş tarihleri, kurucuları, typikonları, banileri, vakfiyeleri, fonksiyon değişimleri, mimari ve tarihsel süreçleri çizelgeler halinde incelenmiştir.

Günümüze çoğunlukla kiliselerinin ulaşabildiği manastır yapılarının mekân düzenlerinin tespitine yönelik olarak farklı şehir ve ülkede bulunan yapılar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. İstanbul dışında bulunan yapılar ve İstanbul yapıları incelendikten sonra Bodrum Mesih Paşa Camii ile benzer ve farklı özelliklerinin karşılaştırıdığı bir değerlendirme raporu oluşturulmuştur. Tüm bu veriler ışığında Myrelaion Manastırı olarak bilinen Bodrum Mesih Paşa Camii'nin özgün manastır mimarisinden farklı olan mekânsal düzeni ve diğer özellikleri ortaya konulmuş, yapının mevcut durum ve koruma analizi gerçekleştirilmiştir. Amaç; mimari mekân düzeni açısından örnek teşkil eden Bodrum Mesih Paşa Camii'nin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik müdahale yöntemleri geliştirebilmektir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

İstanbul şehri sınırları içerisinde bulunan ve çeşitli kaynaklarda kuruluş dönemlerinden itibaren manastır olarak kullanıldığı tespit edilen 28 adet Bizans yapısı kurucuları, mimarileri, tarihsel süreç ve müdahaleleri çizelgeler halinde ele alınmıştır.

Kent sınırları içerisinde kurulmuş yapıların tespitine yönelik çalışmaların sonrasında İstanbul sınırları dışında ülkenin başka şehirlerinde ve başta Yunanistan olmak üzere birçok ülkede kurulmuş manastır kuruluşları vaziyet, plan ve cephe sisteminde incelenmiştir. Tespit edilmiş tüm veriler ve görsel kaynaklar ışığında önemli bir Bizans manastırı olan Myrelaion Manastırı günümüz durumunun ve özgün halinin tespiti ve iyileştirilmesine yönelik koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1.3. Sınırlılıklar

Çoğunun Suriçi olarak tanımladığımız bölgede, Fatih semtinde, yer alan manastır yapılarının mimari mekân düzenleri tespit edilmesi amacıyla manastır birimlerinin diğer yapılarına yönelik kanıtlar aranmıştır. İncelemeler günümüze ulaşabilmiş manastır yapıları üzerinde gerçekleştirilirken yok edilmiş birimlere ilişkin kalıntı tespitinin mümkün olmaması nedeni ile çalışma kapsamı dışında kalmıştır. Mevcut olmayan yapılar farklı şehirlerde ve farklı ülkelerde bulunan muhalifleri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Çok sayıda yapı üzerinde yapılan incelemeler sonucunda manastır mimari programı tespit edilebilmiştir. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı çalışma kapsamında incelenmiştir.

BÖLÜM 2

BİZANS MANASTIRLARI

3. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan monastik hareketlerin doğu coğrafyasında ki etkileşimi, toplumun adaptasyon süreci ve mimariye yansıması bu bölümde ele alınacaktır. Dünya nimetlerinin reddedildiği ve yaşamın ibadet üzerine kurulduğu monastik yaşam, soyutlanma içgüdüsünü mimarisine de yansıtmıştır. Yalnızlık arayışı önce toplumdan uzaklaşarak daha sonra da toplum içinde toplumdan izole olmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda manastır yapılarının ortaya çıkışı, farklı dönem ve coğrafyalarda ki etkileşimleri, türleri ve mimarileri ele alınarak incelenmiştir.

2.1. Manastır Hareketinin Doğuşu

Hıristiyan mistitizminde önemli bir anlama sahip olan manastır kavramı Grekçe 'Monachos' kelimesinden türetilmiş olup yalnız yaşayan, münzevi hayat tarzını benimsemiş bireylerin hayatını idame ettirdikleri mekânlar olarak ifade edilebilmektedir. Manastır kavramı aynı zamanda ibadet ve konaklama fonksiyonlarını yerine getiren mimari yapı toplulukları olarak da tanımlanmıştır (Ahunbay, 1997). Yalnızlık kavramının vurgulandığı münzevi yaşam, kilise görevlileri tarafından kontrol edilen ve binalar kompleksini içinde barındıran minyatür bir şehre benzemektedir. Ruhani merkezler manastıra mensup fertlerin çalışma, eğitim ve ibadetlerini toplumdan ayrı bir şekilde yerine getirmeleri ve grup halinde yaşayabilmeleri için düzenlenmiş

olan yapı ya da yapılar topluluğudur. Kentsel ve kırsal alanlarda kendi arazisi üzerinde konumlandırılmış manastır yapıları başrahip ve kurucuları tarafından yönetilmektedir (Talbot, 1999). Avrupa kültüründe olduğu kadar Asya kültürü üzerinde de etkisi olan manastırlar Budizm ve Jainizm inançları için de toplumun ruhani, ilim ve öğretim merkezi olarak görülmüştür.

İlk olarak Mısır'da ortaya çıkan monastik yaşam daha sonra Anadolu, Balkanlar ve en sonunda da Avrupa'da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bizans topraklarında manastır yaşamının ortaya çıkışı Hıristiyanlığın Bizans İmparatorluğu tarafından kabul edilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bizans İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın henüz resmi din olarak kabul edilmediği dönem olan 3. yüzyıl ilk Hıristiyanlara yönelik yapılan zulümlerin şiddetli olduğu bir dönem olmuştur (Talbot, 1999). Bu dönemde dindar Hıristiyanlar ibadetlerini özgür bir biçimde yaşayabilmek için dağlara ve çöllere sığınmışlardır (Doğan, 2003). Bu noktada ilk keşişlerin 3. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıktığı tespit edebilmemiz mümkündür.

Baskı ve zulümden kaçan münzeviler sığındıkları çöllerde ibadetlerini yerine getirmiş ve tasavvufta eşanlamlısı çilekeş olan bir hayat sürmüşlerdir. Geleneksel anlatıya göre çetin hayat tarzını benimseyen ilk kişi Teb şehrinde yaşamış Aziz Paulus adında bir münzevdir (Talbot, 1999). Muhtemelen İmparator Decius zamanında (249-251) dindarlara yapılan zulümlerden kaçan Aziz Paulus Mısır çöllerindeki dağlara çekilip bir mağarada yaşamaya başlamıştır (Polat, 2004).

Paulus'un 60 sene boyunca hiç kimse ile iletişime geçmemesinden dolayı diğer münzeviler gibi müriterinin olmadığı kaynaklarda yer almaktadır (Ahunbay, 1997). Aziz Paulus dışında münzevi yaşamı benimsemiş ve Paulus'a kıyasla tanınırlığı daha fazla olan bir diğer münzevi ise Aziz Antonios olup muhtemelen 251-356 yılları arasında yaşamıştır (Talbot, 1999).

Aziz Paulus'tan sonra münzevi yaşam tarzını benimseyen ve monastik hayatın kurucusu olarak bilinen Aziz Antonios 'keşişlerin babası' lakabı ile anılmıştır (Polat, 2004). Aziz Antonios'un münzevi hayat hakkındaki bilgileri, kendisiden sonraki Aziz biyografilerine rol model olan ve IV. yüzyılda yaşamış olduğu bilinen kilise babası İskenderiye'li Athanasios'un kendi yaşam öyküsünü kaleme aldığı 'Vita Antonii' isimli biyografisinden elde edebiliriz.

Athanasios otobiyografisinde Aziz Antonios'un zengin bir ailenin oğlu olduğunu, ailesinin ölümü üzerine münzevi hayatı seçerek doğu çöllerine yerleştiğinden bahsetmiştir (Talbot, 1999).

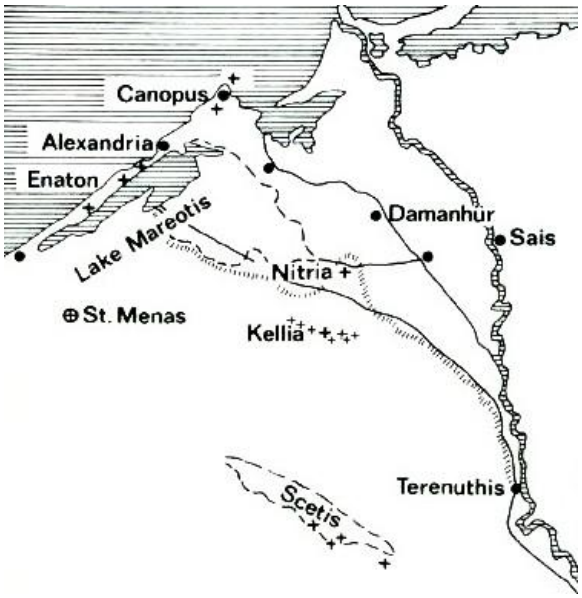
İlk münzevi Aziz Paulus hayatını tek başına idame ettirirken Aziz Antonios ona kıyasla oldukça kalabalık bir yaşam sürmüştür (Ahunbay, 1997). Aziz Antonios'un tanınırlığı çok sayıda müridin kendisini örnek almasına neden olmuştur. Yanına gelen keşişler ile birlikte topluluk halinde yaşayan Aziz Antonios bu şekilde manastır yaşamının temellerini atmıştır (Talbot, 1999). Aziz Antonius'un örnek alan diğer münzeviler Nitria çölünde kurdukları çadır ve hücrelerde, ortak bir kural olmaksızın, kurallarını ve kurallarının şiddetini kendilerinin belirledikleri dağınık bir yaşam tarzı benimsemişlerdir (Polat, 2004). Münzeviler belirledikleri prensipler doğrultusunda günlerce yemek yememek, uyumamak, hareket etmeksizin ayakta durmak gibi kurallarla kendilerini günahlarından arındırdıklarına inanmışlardır (Gürkan, 2003).

Aziz Antonios liderliğinde dağınık yaşam düzeni ve ortak kuralların olmadığı münzevi yaşam tarzı Pachomius ile birlikte yerini tamamen kurallı bir yaşam tarzına bırakmıştır (Gürkan, 2003). Bu yeni tarz aynı zamanda daha sonradan kurulacak kilise otoritesi ile doğrudan bağlantılı olacaktır. Pachomius keşişlerden askeri nizamda ve düzende yaşamalarını, ibadetin yanı sıra manastıra gelir sağlayacak görevlerde yer almalarını talep etmiştir (Polat, 2004).

Kırsal alanlarda kurulmuş manastırlar genel olarak ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak amacıyla tarımsal çalışmalara daha fazla ağırlık vermişlerdir. Kentsel alanlarda kurulmuş manastırlarda ise tarımsal faaliyetlere önem verilmesi Studios Manastırı (İmrahor İlyas Bey Camii) baş yetkilisi Theodoros tarafından yasaklanmıştır. Şehir manastırlarında yaşayan keşişlerin bahçecilik, bağcılık, zeytincilik ve zanaatçılığa yönelmesi manastırları ekonomik gelirleri açısından daha doğru bir tercih olmuştur (Ahunbay, 1997).

2.1.1. Doğu Manastırları

Suriye, Filistin, Mısır ve Bizans'ta kurulan manastırlar doğu manastırlarının en önemli örneklerini oluşturmaktadırlar. Mısır, manastır yaşam tarzının oraya çıktığı en önemli bölgelerden biri olmakla birlikte Hristiyan asketizminin beşiği sayılmaktadır. Aziz Antonious'un Mısır çöllerinde başladığı doğu asketisizmi Pachomius ve Kaisera'lı Basileos tarafından doğu bölgelerinde geliştirilmiştir (Polat, 2004).

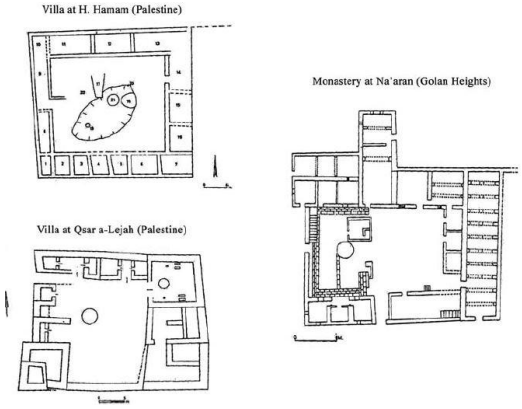

Şekil 2.1.1.1. Mısır'da yer alana manastır merkezileri (Popovic, 2006)

Doğu manastırları arasında bulunan Suriye'deki Qal'at Sem'an ve Sina dağındaki Aziz Katherine manastırları bu grubun en önemli örneklerini teşkil etmektedir (Şekil 2.1.1.2.). Doğu manastırları mimari olarak ortogonal planlamaya sahip olup kırsal çiftlik evlerine benzeyen masif duvarlarla çevrili dikdörtgen yapılardır (Şekil 2.1.1.3.).

Erken Bizans döneminde Mısır ve Filistin topraklarında yeni bir manastır kurmak yerine kırsal alanlardaki halka ait mülklerin ve villaların manastır kurumlarına dönüştürülerek kullanıldığı da kaynaklarda yer almaktadır (Popovic, 2006). Doğu kökenli manastırları Bizans şehir manastırları ile kıyasladığımızda mekân düzenlerinin birbirlerinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Doğu bölgelerinde inşa edilmiş çiftliklerin, villaların ve erken dönem koinobit manastırlarının planlama özelliklerindeki ortak unsurlar villaların manastır olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır (Popovic, 2006). Bu durum Kapadokya manastır kuruluşları içinde geçerlidir.

Şekil 2.1.1.2. Qal'at Sem'an Manastırı, Kuzey Suriye (URL-3)

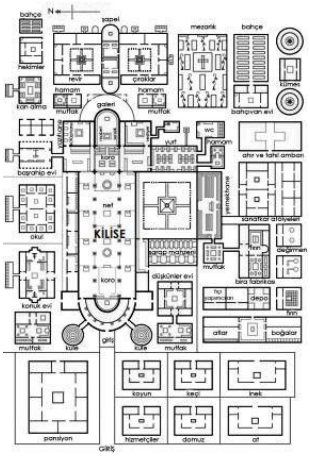

Şekil 2.1.1.3. Manastıra Dönüştürülmüş Hamam ve Villalar, Filistin (Popovic, 1997)

2.1.2. Batı Manastırları

Batı manastırcılığının temelleri 5. yüzyılda Nursialı Benediktus'un belirlediği kurallar çerçevesinde atılmıştır (Doğan, 2003). Benedikt tarikatı tarafından belirlenmiş kurallar çerçevesinde gelişen manastır yaşamı halen bu kurallar çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

İspanya, Galya ve İtalya'da 4. yüzyılın sonlarına doğru başlamış monastik hareketlenmeler zaman içerisinde ivme kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Kapadokya'da yazılmış Aziz Basileos kurallarının yeniden ele alınıp geliştirilmesi sonucunda ortaya çıkmış Benediktus Kuralları esas alınarak İtalya'da kurulmuş manastır sistemi daha sonra tüm Avrupa'ya adapte olmuştur. Benedikt tarafından İtalya'da kurulmuş Monte Cassino Manastırı keşişliğin doğu ve batı arasındaki geçişin en önemli kısmını oluşturmaktadır (Ahunbay, 1997)

Benedikt kuralları diğer önemli bir Avrupa tarikatı olan Fransiskenler tarafından da benimsenmiştir (Ahunbay, 1997). Batı manastırlarında papalar imparatorları veya kralları aforoz ederek tahtından indirebilirken Bizans manastırlarında ise bu durum tam tersi olarak gelişmiştir. Bizans manastırlarının aksine batılı manastırlar hiyerarşik düzenin egemen güçlerinden biri haline gelmeyi başarmıştır (Polat, 2004). Mimari biçimleniş anlamında da incelediğimizde batı manastırlarının doğu manastırlarına kıyasla daha kompleks yapılar olduğu ifade edilebilir (Şekil 2.1.2.1.)

Şekil 2.1.2.1. Batı Manastırları, Sankt Gallen Manastırı, 9. y.y İsviçre (URL-15)

2.2. Bizans Döneminde Manastırlar

Bizans manastırlarının büyük bir kısmı tarikat prensiplerine göre değil kurucularının (ktetor) nizamnamelerine (typikon) göre yönetildiği kaynaklarda yer almaktadır (Mango, 1976). Bahsi geçen nizamnameler Basileos'un şekillendirdiği kurallar çerçevesinde oluşturulmuştur (Ahunbay, 1997). Orta Çağ manastırlarının tamamı kurucuları tarafından yazılan typikonlarda belirtilen kurallar çerçevesinde yönetilmiştir (Erdoğan, 2009).

Hıristiyanlığın kabul edilmesi ile birlikte yeni dinin etkisinde gelişen Bizans toplumu için manastır yaşamı oldukça önemli bir kavram haline gelmiştir (Patlagean, 1999). Toplumun farklı yaş aralıklarında ki her kesimi, kimisi çocuk yaşta kimisi de yaşamının son dönemlerinde keşiş olarak hayatlarına devam etmeyi tercih etmiştir (Popovic, 1998). Manastır yaşamının sonsuz huzuru vaad ettiği fikri toplumun azımsanmayacak büyük bir kesimi tarafından ilgiyle karşılanmıştır (Patlagean, 1999).

Monastik yaşamının Bizans halkı tarafından bu kadar tercih edilmesinin nedeni Bizans şehir kaynaklarında görülen kıtlık sonucunda halkta meydana gelen yoksulluk ve bu yoksulluğa yönelik Bizans imparatorları tarafından alınan şiddetli önlemlerdir (Patlagean, 1999). İlk münzeviler fani dünyanın aldatıcı zevklerinden kurtulmak ve dini ibadetleri rahat bir şekilde gerçekleştirmek için bu yaşamı tercih etse de Bizans toplum hayatından bu durum biraz farklılık göstermiştir.

Keşişlerin toplum tarafından gördüğü saygının çekiciliği başta olmak üzere toplumsal sorumluluklardan ve maddi zorunluluklardan uzak rahat bir hayat sürmek anlamına da gelen manastır yaşamı Bizans halkı tarafından yoğun talep görmüştür (Patlagean, 1999). Doğu kökenli manastır yaşamından memnun olmayan Kaisera'lı Aziz Basileos Hıristiyanlık inancının gerekliliklerini ve klasik halk geleneklerini harmanlayarak yeni bir manastır yaşam tarzı inşa etmiştir. Basileos'un yeniden oluşturduğu manastır kuralları koinobitik manastırlarının kurucusu olan Aziz Pachomius kurallarından esinlenerek oluşturulmuş ve tüm Anadolu'ya yayılmıştır (Ahunbay, 1997).

Aziz Basileos uyguladığı bu yeni reform ile kırsal kökenli olan doğu manastırlarının şehirlerin içinde kurulmasını sağlamış, manastır kuruluşlarına yetimhane ve hastane gibi yapılar ekleyerek gelişimine ön ayak olmuştur. Kaisera'lı Basileios tarafından kurulan hastaneler yoksul halkı açlıktan ve sefillikten kurtarmak amacıyla inşa edilmiştir (Patlagean, 1999).

Bu dönemde görülen ve ciddi boyutlara ulaşan zorlu yaşam koşulları yoksul halkın bir kısmını inşaatlarda çalışmaya, bir kısmını da manastıra kapanmaya itmiştir (Talbot, 1999). Şehir içinde kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalan ve sonunda şehirden uzaklaştırılan Bizans'lı kadınlar ve diğer yoksullar kırsal bölgelerde manastır hayatını seçmek zorunda kalmıştır (Patlagean, 1999).

Gelişmiş bir toplumsal yapıya dayanan manastır sistemi, toplumda yaşanan bu yoksulluğa karşı bir çözüm oluşturmuştur (Patlagean, 1999). Keşişliğin varoluş amacını temsil eden yoksulluk kavramı şehirden kovulan yeni yoksullarla keşişler arasında güçlü kardeşlik ilişkilerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Yoksullar ve keşişler arasında kurulan kardeşlik bağı hastalık ve yaşlılık nedeniyle kendine bakamaz duruma gelen keşişlerin birbirlerinin sorumluluğunu almaya varacak kadar güçlü bağlar oluşturmasına neden olmuştur (Popovic, 2006).

Keşişler manastırlarda ruhani konularda ki üstün çabalarının yanı sıra manastırın ekonomik anlamda da ihya edilmesi anlamında önemli görevler üstlenmişlerdir (Doğan, 2003). Keşişlerin ibadet yanı sıra tarımsal üretim, kitap kopyalama, halı ve ikona üreticisi, heykel ve terzi, el sanatları, eğitim ve öğretim gibi görevleri de bulunmaktadır (Polat, 2004). Keşişliğin kişisel mülkiyetin yokluğunu gerektirmesine rağmen, manastırlara yapılan çok sayıda bağış sayesinde hem keşişler hem de rahipler arasında ciddi bir varlık söz konusu olmuştur (Talbot, 1999).

Halkın her kesimi yüklü bir bağış yapmaları karşılığında manastır kilisesinde ibadet edebilir, manastır kuruluşları içinde yer alan hastanelerde tedavi olabilir ve ruhani konularda keşişlere danışabilmektelermiş (Talbot, 1999). Aynı zamanda yolcular gidecek yerleri olmaması durumunda manastırda konaklar, hasta ve yaşlı Bizanslılar manastır komplekslerinde ki huzurevlerine sığınır ve keşişler tarafından maddi ve manevi olarak ihya edilirlerdi (Patlagean, 1999).

Manastırlara sığınanlar arasında halkın dışında Bizans imparatorları da bulunmaktadır. Tahttan indirilip zoraki olarak keşiş yapılmış imparatorların yanı sıra yaşamının son dönemlerine gelmiş imparatorlar kendi istekleri ile de tahttan ayrılıp, inançları gereği hayatlarının son dönemlerini manastırda keşiş olarak ibadet içerisinde geçirirlermiş (Popovic, 1998). Manastır yapılarının ikonoklazma döneminden sonra yani 9. yüzyılda yeniden kazandığı ivme sayesinde hem taşrada hem de sur içinde sahip olduğu gücün daha da artması nedeni ile dönemin Bizans imparatoru Nikephoros 964 yılında mevcut manastırların topraklarının çoğalmaması ve yeni manastırların kurulmasının engellenmesine yönelik yasalar çıkarmıştır (Patlagean, 1999).

2.2.1. Erken Dönem Bizans Manastırları

Bizans sınırlarının en geniş olduğu dönem olan Erken Bizans dönemi aynı zamanda ekonominin ve askeri-siyasal düzenin en başarılı olduğu dönemdir. Bu dönem İmparator Justinianus ve İmparator Theodosius'un inşa ettirdiği sayısız mimari eserin gölgesinde gelişmiş önemli bir sanatsal süreçtir. 4. yüzyıl ve 6. yüzyılları arasında inşa edilmiş piskoposluk ve manastır kiliseleri bazilikal plan tipinde inşa edilmiştir.

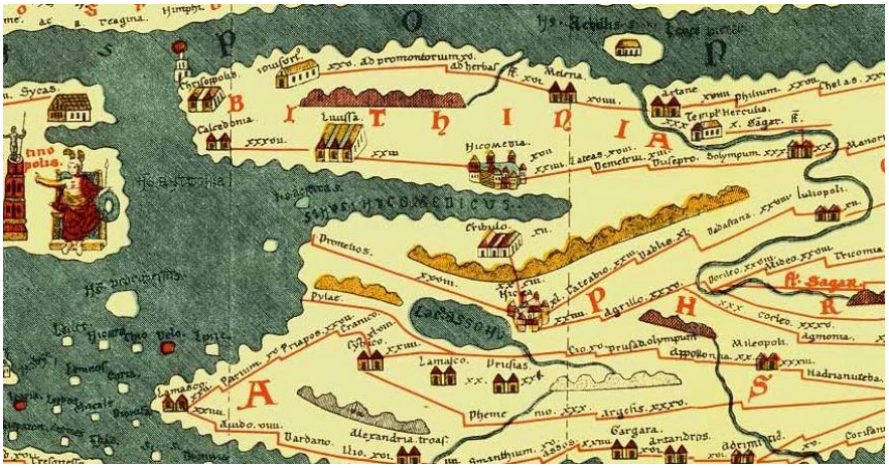
Bu dönemde inşa edilmiş manastırlara örnek olarak günümüzde İmrahor Camii olarak bilinen Studios Manastırını verebiliriz. Suriye'deki birçok erken dönem manastırında, Kilikya'da Alahan Manastırı ve Sina'da Aziz Katherina manastırında olduğu gibi birçok üç nefli bazilikal plan tipinde olan kilise mevcuttur. Erken dönem Bizans manastırlarında görülen planlama düzenlerinde kilise yapılarının geç dönemlerde olduğu gibi merkezde değil bir kenarda inşa edilmesi bir farklılık olarak gösterilebilir (Mango, 1976).

2.2.2. İkonoklazma Dönemi Bizans Manastırları

İkonoklazma dönemi üzerine araştırmalar yapan Mango, kare içinde haç biçimli planlı bir kilisenin manastır ortamında ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Mango, 1976). Bunun nedeni ise kare içinde haç biçimli plan tipinde naosun tamamen tek bir mekân olması, kadın ve erkeklere ayrı ayrı mekân olanağı sağlamaması nedeniyle yapının tek bir cinse ait (erkek veya kasın manastırları) olabileceği fikridir (Mango, 1976). Bir diğer neden bu plan tipinde yapılan yapıların henüz büyük açıklıklar geçemeyen Bizans'lı ustalar tarafından kubbe geçişini sağlamak adına küçük ölçekli olarak inşa edilmesidir. Kare içinde haç biçimli ve küçük ölçekli olan kilise yapıları, genel olarak 20-100 kişilik bir keşiş topluluğundan meydana gelen manastırlar için oldukça idealdir (Mango, 1976).

Manastır ve Bizans İmparatorluğunun karşı karşıya geldiği dönemlerde, manastır yaşamının halk tarafından yoğun bir şekilde desteklenmesi 8. yüzyılda Bizans yönetiminin Müslümanlar karşısında aldığı ağır askeri başarısızlıklardan kaynaklanmaktadır (Mango, 1976). Müslümanlara karşı alınan ağır askeri darbeler karşısında Bizans imparatorları keşişler tarafından ağır suçlamalara maruz kalmıştır. Bu yenilgileri dinden uzak bir yaşam süren imparatorlara bağlayan kilise ve manastırlar, halkın desteğini almayı başarmışsa da imparatorların zulümlerine maruz kalmışlardır (Mango, 1976). Bizans imparatorları halkın keşiş ve manastır yaşamına karşı duyduğu dinsel zaafı kırmak adına manastırların tüm mal varlığına el koymayı başarmışlardır (Talbot, 1999). İkonoklazma sürecinde, batı Anadolu'da Efesos'ta toplanan keşiş ve rahibeler imparatorun emri ile beyaz giymeye ve evlenmeye zorlanmış, reddeden çok sayıda keşiş ve rahibeler toplu bir şekilde öldürülmüştür (Mango, 1976).

8. ve 9. yüzyıllarda Ortodoks Hristiyanlığının kalesi olan manastırlarda keşişler dini tasvir olan ikonlara saygı gösterilmesine destek verip ikonakırıcılığın en büyük düşmanı olmuşlardır. İkonoklazma Dönem yanlısı imparatorlardan özellikle V. Konstantinos (741-745) manastırlarda resim kültürüne bağlılıklarını bildiren keşişlere karşı ağır cezalar vermesiyle bilinen bir yöneticidir (Mango, 1976). Fakat imparatorların bu çabaları sonuç alamamış ve Bizans'ta monastik hareketler güçlenerek devam etmiştir (Mango, 1976). Bu dönemde Bizans manastır düzeninin merkezi doğuda Olympos Dağı (Uludağ) batıda günümüzde İzmit Körfezi, İstanbul, Sakarya ve Bursa arasında kalan bölgede bulunan Bithynia'ya kaymıştır. Bithynia İkonoklazma döneminde önemli bir manastır merkezi olmuştur (Şekil 2.2.2.1) (Mango, 1976).

Şekil 2.2.2.1. Bithynia Haritası, Tebula Peutingeriana Haritası 1265 (URL-3)

İkonoklazma dönemi manastır hayatında önemli değişikliklerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Manastır hareketinin kurucusu olan Aziz Antonios'un kurduğu manastır düzeni ve İkonoklazma dönemi manastır düzenleri arasında büyük farklılıklar meydana gelmiştir. Aziz Antonios döneminde bütün dünyevi ihityaçlarından arınan okuma yazma bilmeyen aşırı dinci keşişlere karşı, İkonoklazma döneminde manastır heyeti bürokratik, kültürlü ve zengin keşişlerden oluşmaktaymış (Mango, 1976). Theodoros Studites, Platon İtirafçı Theophanes, Methodios vs gibi yönetim sınıfında olan kişilerin Bithynia bölgesinde çok sayıda manastır kurdukları bilinmektedir. Bu manastırların bazıları günümüze gelebilmiştir (Şekil 2.2.2.2).

Şekil 2.2.2.2. Aziz John Pelekete Manastırı Kilise Kalıntısı, Trilye (URL-10)

2.2.3. Orta ve Son Dönem Bizans Manastırları

Geç Bizans manastırlarında mekânsal yerleşim düzeni sosyal iç örgütlenmeye bağlı olarak ortaya çıkmış ve birbiri ile yakın ilişki içerisinde gelişim göstermiştir (Talbot, 1999). Bu dönemde manastırlar toplumda önemli bir rolü olan kentsel-kırsal unsurlara sahip bir işletme haline gelmiştir. Yüksek çevre duvarları ile bir kaleyi andıran manastırlar hem kutsal hem de seküler görevi olan kompleks yapılardır (Popovic, 1977). Öte yandan bir manastır geniş kırsal alanda da geniş arazilere sahip bir tarımsal oluşumdur.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren kırsal kesimde ve şehirlerde önemli manastır merkezleri gelişmiş ve güçlü toprak sahipleri olarak ortaya çıkmışlardır (Talbot, 1999). Karanlık devir olarak bilinen ikonoklazma devrinden sonra 9. yüzyıldan itibaren sıyrılmaya başlayan Bizans imparatorluğu artık bir Akdeniz imparatorluğu değildir.

Bu yeni dönemde imparatorluğun gücü azalmış olsa da İmparator I. Basileos tarafından şehirde mimari yapılarda yenilenme süreci başlamıştır. I. Basileos'un yaptığı mimari eserlerin halkın sadece elit tabakasına hizmet etmesi halkın kendi dini mimari eserlerini inşa etme eğilimine sürüklemiştir (Talbot, 1999). Bu dönemden başlayarak dini mimarinin büyük bir bölümüde gerçek anlamıyla özelleşmiş, cemaat ve piskoposluk kiliseleri yerlerini manastır kiliselerine bırakmıştır (Mango, 1974).

Orta Bizans döneminde manastır yapıları İustinianos yasaları ve Khalkedon Konsül'ü ile Piskoposluk denetimi altına alınmış ve daha da özgürleştirilmiştir (Talbot, 1999). İkonoklazma sürecinde verdiği tüm kayıplara rağmen kazançlı çıkan monastik düzen kiliseye ve imparatorluğa karşı olan ruhani sınıftan uzaklaştıp resmileştirilmiştir (Mango, 1976). Münzeviler bu durumdan her ne kadar hoşnut olmasa da İkonoklazma sürecinde ellerinden alınan mal varlıkları yüzünden fakirleşmeleri ve sosyal yapıda birleşme gereksinimleri bu durumu kabul etmelerine neden olmuştur (Mango, 1976). Bu aşamada Bizans'ta yeni bir sistem olan Kharistike sistemi başlamıştır. Kharistike, imparatorun manastır ve ona bağlı mülklerin yönetimini kilise dışından kişilere bağışlaması politikası olarak tanımlanabilir.

Orta Bizans manastırları kompleks yapı olma özelliği açısından en önemli gelişmelerin yaşandığı dönem olarak bilinmektedir. Orta ve Geç Bizans döneminde inşa edilen manastır yapıları özel mülkiyet olup ktetorlarının belirlediği nizamnamelere göre yönetilmişlerdir (Patlagean, 1999). Erken Bizans döneminde asketizmin genel anlayışı olan toplu yaşamdan kaçma ve yalnızlık arayışı sonucunda kırsal kesimlere kurulan manastırlar Orta Bizans döneminde kentlerin içinde inşa edilmiş ve ana amacından sapmıştır (Talbot, 1999).

Manastırlar kentin içinde iken manastıra ait keşişlerin tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri araziler yine kırsal alanlarda bir grup keşişin kontrolu altında korunmaktaymış (Talbot, 1999). Bunun karşılığında, kent dışındaki kırsal alanlarda inşa edilmiş manastır kurumlarının şehir merkezlerinde, keşişlerin iş gereği yaptıkları yolculuklarda konaklayabilecekleri metochia olarak bilinen kırsal manastıra ait yerleri bulunmaktadır (Mango, 1976). Orta Bizans döneminde inşa edilmiş manastırlara Lips Manastırı, Myrelaion Manastırı, Pantepoptes Manastırı, Akataleptos Manastırı, Pantokrator Manastırı ve Aya Eufemia Manastırı örnek olarak verebiliriz. Son dönem Bizans manastırları arasında ise Pammakaristos Manastırı ve Khora Manastırı yer almaktadır.

2.3. Manastır Türleri

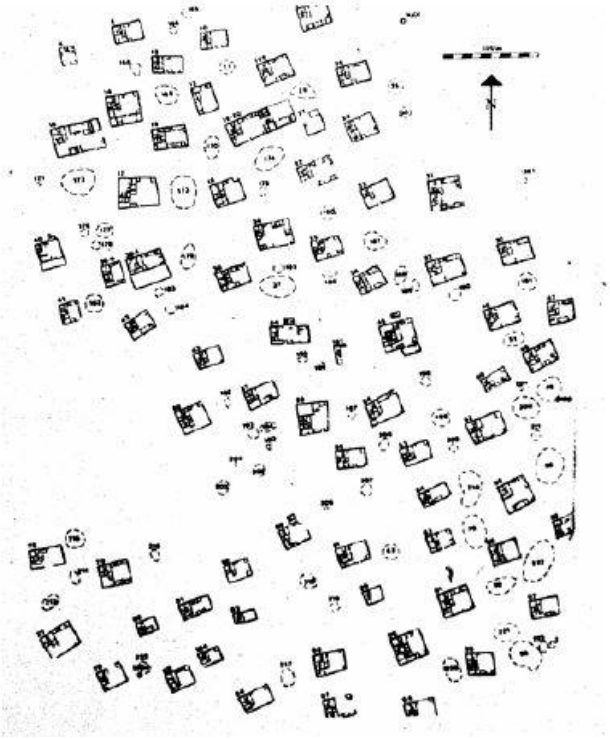
Manastırlar yaşam tiplerine göre lavra ve koinobit manastırlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar.

2.3.1. Lavra Tipi Manastırlar

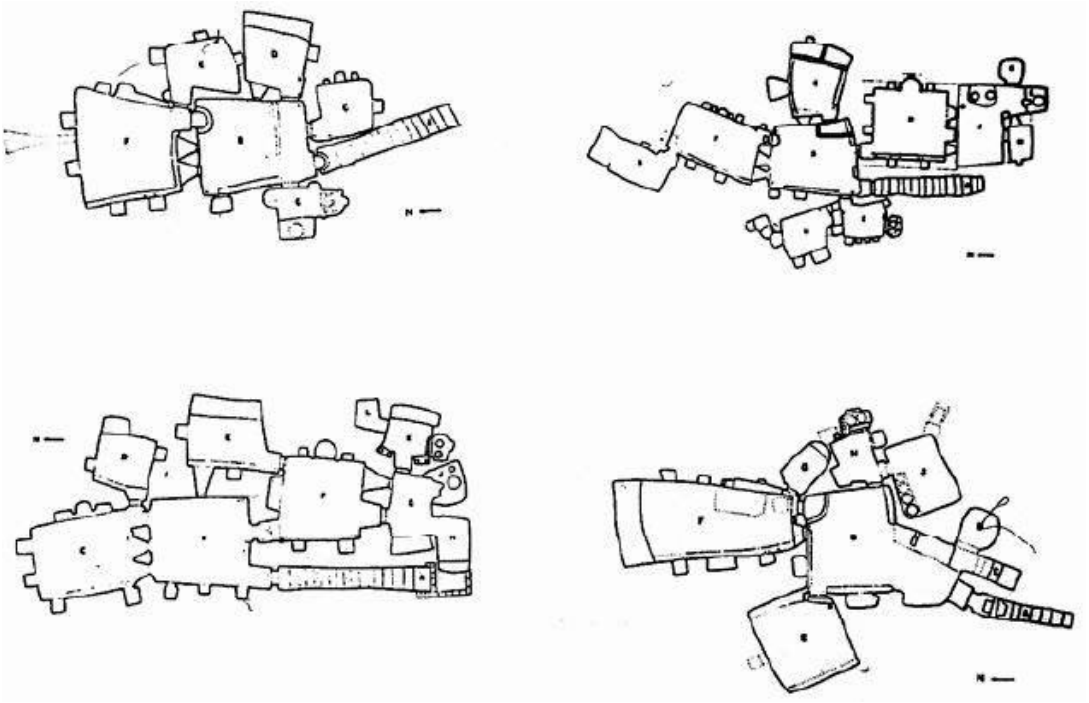
'Kent'teki dar geçit' anlamına gelen Lavra kelimesi ayrı birimlerden oluşan mekânlardan meydana gelen manastır sistemini tanımlamaktadır. Bu ismin alınmasındaki sebebin keşiş hücreleri arasında geçiş sağlayan dar yollardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Polat, 2004). Keşişlerin babası lakabı ile anılan ve münzevi yaşam tarzının kurucusu olarak bilinen Aziz Antonius kendisinden daha erken dönemde münzevi hayatı seçen ve yapayalnız yaşayan Paulus'a kıyasla çevresinde müritlerin olduğu belli bir topluluk içinde yaşamaktaydı (Popovic, 1997). Merkezde yer alan kurucu münzevinin hücresinin etrafında oluşturulan yerleşme 4. yüzyıldan itibaren kilise merkezinde gerçekleşmeye devam etmiştir (Şekil 2.3.1.2) (Doğan, 2003).

Söz konusu keşişler topluluğu, hafta içinde ayrı ayrı hücrelerde kalıp ibadetlerini orada gerçekleştiriyorlarken hafta sonları ise toplu ibadetler için bir araya gelmektelermiş (Talbot, 1999). Bu şekilde ayrı hücrelerde yaşan sadece belli zaman aralıklarında bir araya gelen manastır yaşam tipine Lavra tipi adı verilmiştir. Soyutlanma kavramının hâkim olduğu bu manastır yaşam türü dua ve orucun en yoğun olarak uygulandığı manastırlardır (Talbot, 1999).

Bu manastırlarda keşişler, güncel hayattan soyutlandıkları gibi uykusuz ve aç kalmak konusunda da aralarında yarışmaktaymışlar (Talbot, 1999). Ayrıca başta Aziz Antonios olmak üzere ciddi hastalıkların olmaması durumunda keşişlerin suya temas etmesi veyahut yıkanması söz konusu değilmiş (Doğan, 2003). Yaşamlarını kendileri idame ettirmek zorunda kalan keşişler el emeğine dayalı işlerde çalışmaktaymışlar (Talbot, 1999). Bu tip örgütlenmeye ait örnekler en fazla Aşağı Mısır olarak tanımlanan Nitria Dağı, Wadi Natrun ve Kellia bölgelerinde görülmektedir (Şekil 2.3.1.1).

Şekil 2.3.1.1. Kellia Bölgesi Aglomerasyonu-'İzeila, Egypt (Popovic, 2006)

Şekil 2.3.1.2. Mısır, Esna Bölgesindeki Lavra Tipi Manastırları (Popovic, 2006)

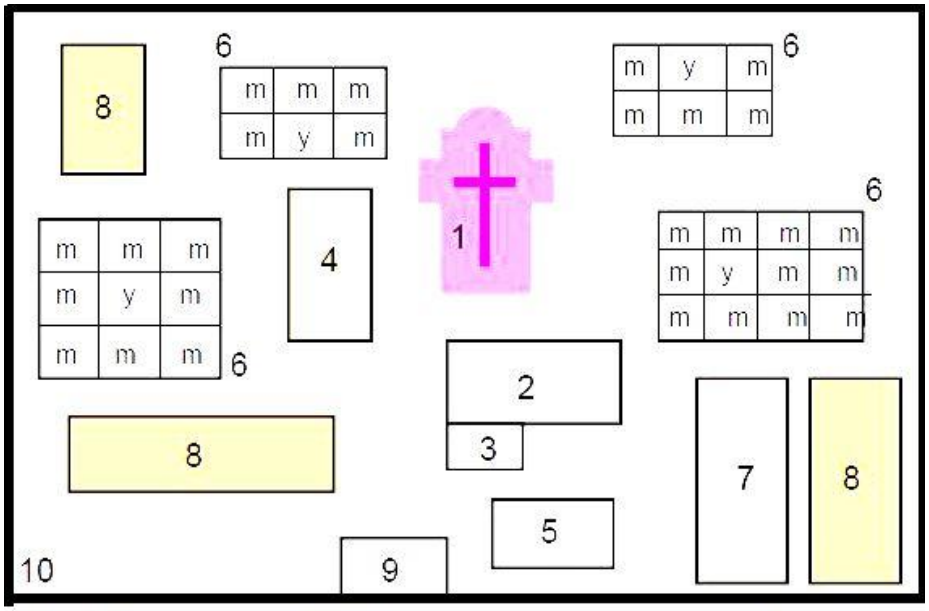
2.3.2. Koinobit Tipi Manastırlar

Bu yaşam tarzı ismini Yunanca ‘ortak yaşam’ anlamına gelen ‘Koinos Bios’ sözünden almaktadır. 3. yüzyıl dolaylarında Lavra tipi manastırının öngördüğü ayrık yaşam standardına kıyasla birlikte yaşamanın esas alındığı bu manastır biçimi yine Mısır’da ortaya çıkmıştır (Popovic, 1997). 3. yüzyıl da ortaya çıkan Koinobitik manastır yaşamı, Roma ordusunda üst düzey asker olduğu bilinen Aziz Pachomius (292-347) tarafından geliştirilmiştir (Ahunbay, 1997).

Askeri düzenin keşişler içinde doğru bir yaşam tarzı olduğunu düşünen Pachomius manastırları surlu karargâhlar olarak tasarlamış ve keşişlerin belli kurallar çerçevesinde yaşamalarını öngörmüştür (Şekil 2.3.2.1.)(Talbot, 1999). Keşişler mesleklerine göre evlere bölündükten sonra onlardan sorumlu rahip veya rahibelerin gözetimi altında yaşamlarını sürdürmektelermiş (Talbot, 1999).

Aziz Pakhomius manastırlarında keşişler arasında sınıf ayrımı yapılması, keşişlerin zengin- fakir, köylü-şehirli, efendi-köle ve benzeri ayrımlara tabi tutulması kesinlikle yasaklanmıştır (Talbot, 1999). Belli gruplar halinde yaşayan keşişlerin elbiseleri başlık, asa, kuşak ve abadan oluşuyormuş (Baş, 1999). Toplu ibadetleri katılmak zorunda olan keşişlerin bir diğer önemli zorunluluğu da el emeğine dayalı işler görerek manastır ekonomisine katkıda bulunmaktır (Baş, 1999).

Koinobit manastırları daha sonra Avrupa’da kurulacak Benedikt manastırlarını ve Anadolu’da kurulacak olan Basileos manastırlarının gelişimini doğrudan etkilemiştir (Baş, 1999). Kendi ekonomi ve dini sistemini oluşturmuş bu küçük sistemler zamanla gelişmiş ve Pakhomius federasyonu altında birleşmiştir. Pakhomius Federasyonu Teb şehrinde Nil nehrinin kıyı şeridi boyunca 280 km’lik bir alanda kurulmuştur (Baş, 1999).

1. Ana kilise
2. Yemekhane
3. Mutfak
4. Toplantı evi
5. Misafirhane
6. Kesiş Hücreleri
y = Yaşlı
m = mürit
7. Atölye
8. Ek bina
9. Giriş
10. Duvar

Şekil 2.3.2.1. Koinobit Manastırı Mekân Programı (Tiryaki, 2007)

BÖLÜM 3

MANASTIR MEKÂN PROGRAMI

Manastır mimarisi hakkında bilgilerin bulunduğu en önemli kaynak manastırın kurucusu veya yöneticisi tarafından kaleme alınmış 'Typikon' olarak bilinen kuruluş belgeleridir. Manastır mimarisinde yerleşim alanı, binaların arazi üzerindeki konumları ve iç organizasyonu oldukça önemlidir. Erken dönem manastır yapılarının katı planlama hedefleri olmamasından ötürü terk edilmiş kaleler ve villaların kullanılması nedeniyle ilk manastır örneklerinin tasarımının uygun ve özgün olmadığı tespit edilmiştir (Popovic, 2006).

Ancak 6. yüzyıldan itibaren bu durum değişiklik göstermiştir. Pachomius kurallarına uygun olarak kilise yapısının yanı sıra ortak bir yaşamın gerekliliği olan yemekhane ve yatakhane gibi birimler inşa programına dâhil edilmiştir. Tüm bu gereklilikler manastır mekân düzeninin gelişmesine olanak sağlamıştır (Baş, 1999).

Bunun yanı sıra Bizans manastırları ibadethane olmasının dışında bünyesinde barındırdığı atölyeler, yemekhane, koğuş ile birlikte hem konut hem de iş yeri görevini üstlenmektedir (Talbot, 1999). Manastır yapısının mekân program aşamaları incelenirse planlama prosedürünün pratik adımlar içerdiği görülebilmektedir; manastırın kurulacağı arazinin tespit edilmesinden sonra manastırın yerleşim boyutunun belirlenmesi ikinci adım olarak karşımıza çıkmaktadır (Popovic, 2006).

Üçüncü adım olarak ana kilisenin konumuna karar verilmesi ve diğer yapılar ile etkileşiminin belirlenmesi sonrasında manastıra giriş sağlayacak kapı sayısının ve konumlarının belirlenmesi gerekmektedir (Popovic, 2006). Beşinci adımda da yemekhane, fırın, keşiş koğuşları, atölye, depo ve diğer binaların konumlarının belirlenmesi ile planlama tamamlanmaktadır. Buna karşın Yunanistan'da bulunan büyük Lavra Manastırına ait typikonda kilisesinin planlamada en önce belirlendiği ancak en sonunda inşa edildiği açıkça ifade edilmiştir. Bu durumun kilise inşasının çevre duvarı tarafından muhafaza edilen bir konumda gerçekleşmesine gösterdikleri hassasiyetten kaynaklandığı düşünülmektedir.

Cyril Mango manastır mekân düzenini şu şekilde tanımlamıştır: 'Manastırın çevresi üstü örtülü ve gösterişli kapısı olan sur duvarları ile kuşatılmıştır. Bazı manastırlarda ana giriş kapısının dışında oturma yerleri de bulunmaktadır. Ana giriş kapısından içeri alınan ziyaretçi kendini geniş bir avluda bulmaktadır. Manastırın ortasında her yönden algılanabilen bir kilise yapısı yer almaktadır.

Erken Bizans döneminde kiliselerin tek başına bir kenarda konumlandırılması uygun görülmemiş ve daha sonraki dönemlerde merkezi konuma getirilerek dış görünümüne daha fazla önem gösterilmesine neden olmuştur. Günlük yaşam için gerekli olacak diğer mekânlar çevre duvarını izleyecek şekilde düzenlenmiştir. Keşiş hücreleri veya koğuşları dikdörtgen plan tipine sahip beşik tonozlu yapılardır.

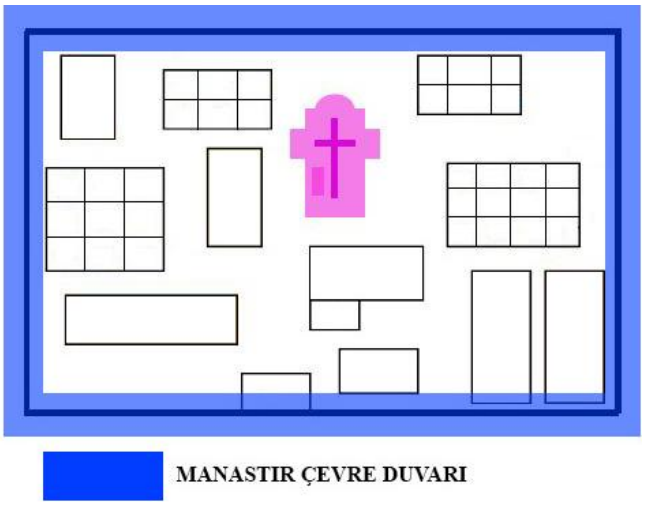
İki ya da daha çok katlı olarak inşa edilmiş keşiş koğuşlarının önlerinde açık kemer dizileri yer almaktadır. Kiliseden sonra en önemli yapı manastır yemekhanesidir. Bu yapı ya tek başına ya da yaşam alanlarının bir bölümü olarak inşa edilmiştir. Uzunlamasına bir plana sahip olan yemekhanenin içinde masa ve sıralar yer almaktadır. Yemekhanenin yakınlarında bulunan fırın ise zeminden yükseltilmiş bir ocak ve dumanın dışarı çıkmasını sağlayan kubbemsi bir havalandırma kulesine sahiptir.

Bunun yanı sıra bakliyat, tahıl, yağ ve şarabın muhafaza edildiği erzak ambarları tüm manastır kuruluşlarında bulunmaktadır. Manastırda bulunan diğer yapılar arasında hastane, hamam ve çeşme gibi birimler de yer almaktadır. Manastır kurucuları lahitlerle naosa ya da nartekse gömülürken rahipler ve keşişler manastır dışına gömülmektedir (Mango, 1976).

Manastırlarda üç ana bina kategorisi vardır; bunlardan birincisi sadece dini işlevi olan yapılar (ana manastır kilisesi ve çeşitli şapeller) ikincisi hem dini hem de günlük yaşam için gerekli işlevlerin sürdürüldüğü yapılar (yemekhane, keşiş koğuşu, kabul salonu ve inziva kulesi) ve üçüncüsü de sadece günlük yaşam gerekliliklerinin giderildiği din ile alakası olamayan (mutfak, fırın, depo vb.) yapılar olarak değerlendirilmektedir (Mango, 1976).

3.1. Manastır Çevre Duvarı

Antik Doğu'daki Hıristiyanlık öncesi toplumlarda, kutsal alanın sınırlandırılmasının çok uzun bir tarihi olduğunu söylemek gerekmektedir. Her Mısır tapınağı kompleksi veya firavunların anıtsal cenaze kompleksleri kutsal bir muhafaza olarak kabul ettikleri bir duvarla çevrilidir (Popovic, 2006).

Şekil 3.1.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Çevre Duvarı Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Şehir hayatından izole olmak amacıyla inşa edilmiş manastır yapılarının mimarileri incelendiğinde kalın sınır duvarları ile çevrildiği görülmektedir. Büyük sur duvarı içinde sınırlandırılan yaşam biçimi dışarıda kalan hayattan bağımsız olmayı amaçlamaktadır. Koinobitik manastırlarının kurucusu olan Aziz Pachomios'un üst düzey bir asker olması ve manastır yaşamını normal yaşamdan koparmak istemesi nedeni ile kalın sur duvarları tasarladığı düşünülmektedir.

Yapısal özellikleri incelendiğinde çevre duvarının militarist bir karaktere sahip olmadığı görülmektedir. Duvarlar genellikle etrafı boyunca herhangi bir mazgal veya başka savunma olanakları olmayan masif bir taş duvar olarak inşa edilmiştir (Şekil 3.1.1.). Böylece güvenlik sağlayan bir çit görevi görmüştür. Manastır çevre duvarının temel işlevleri arasında manastır alanını sınırlandırmak, güvenliği sağlamak, manastır kurallarının gerekliliği olan dış dünya ile ilteşimin kontrol edilmesi yer almaktadır (Popovic, 1997). Ancak istisnai durumlarda şartlar gerekli olduğunda savunma surları olarak inşa edildiği de bilinmektedir. Ancak bu manastır çevre duvarının temel formu olmamakla birlikte istisnai durumlarda başvurulan bir yöntemdir (Popovic, 1997).

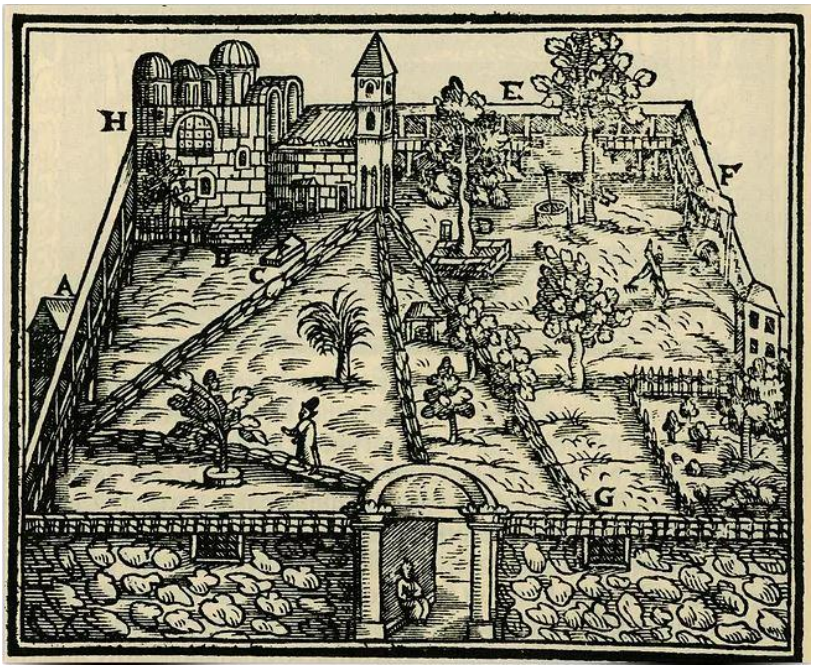
Masif duvarların meydana getirdiği manastır çevre duvarlarının süslenmiş etkileyici bir girişe sahip olduğu hem kaynaklarda hem de günümüz örneklerinde tespit edilebilmektedir (Popovic, 2006). Manastır giriş kapıları keşiş ve dışarıda bulunan halkın etkileşim sağladıkları yegâne yerlerdir. Çoğu örnekte de görüleceği üzere manastır çevre duvarları boyunca manastıra ait diğer birimlerin de sıralandığı görülmektedir. Günlük yaşamda kullanılan mekânların yemekhane, keşiş koğuşu, mutfak vs. sur duvarları boyunca inşa edildiği bilinmektedir (Popovic, 1997).

Şekil 3.1.2. Azize Katherina Manastırı Çevre Duvarı, Sina Dağı-Mısır (Mango, 1976)

Bizans manastırlarında yapılar ya çevre duvarına bitişik olarak inşa edilir ya da yapıların kendisi manastır kuruluşunun çevre duvarını teşkil ederlermiş (Popovic, 1997). İstanbul'da bulunan Bizans manastırlarına ait herhangi bir yapıda çevre duvarı veya kalıntısı tespit edilememiştir. Buna rağmen Eyice, şenlendirme politikası kapsamında Odalar Cami olarak dönüştürülmüş Petra Manastırı'nın çevresinin kesme taştan muntazam bir duvar ile çevrelendiğini söylemiştir (Eyice, 1994).

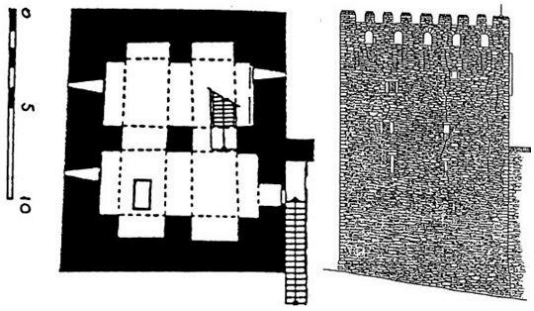
Schweigger tarafından hazırlanan 1608 tarihli gravürde önemli manastır olan Pammakaristos Manastır'ı çevre duvarı ile birlikte tasvir edilmiştir (Şekil 3.1.3.). 1608 yılında çizilmiş Pammakaristos yani Fethiye Müzesi gravüründe çevre duvarı kapısı ile birlikte tasvir edilmiştir.

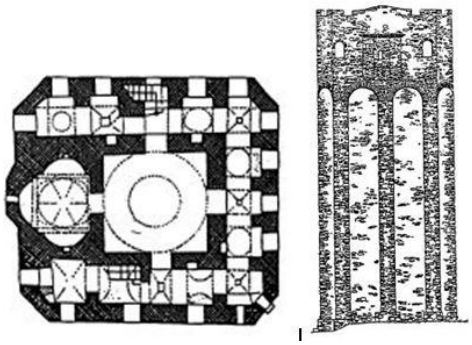

Şekil 3.1.3. 1608 yılı Pammakaristos Manastırı Gravürü (Schweigger, 1608)

Gerekmesi durumunda oldukça iyi muhafaza edilen manastır yapıları savunma yapısı olarak da kullanılmıştır (Sina'daki Aziz Catherine Manastırı, Athos Dağı Manastırları, Sırbistan'daki Resava Manastırı vb.). Manastır çevre duvarlarının yapısal özellikleri bölgelere göre değişkenlik göstermektedir. En fazla görülen yapısal malzeme taş olmakla birlikte İsrail manastırlarında çevre duvarlarının sadece kesme taş ya da moloz dolgu üzerine kesme taş tekniğinde uygulandığı örnekleri mevcuttur (Popovic, 1997).

Mısır manastır çevre duvarları ise çakıl, kerpiç veya irili ufaklı küçük taşların bir araya getirilmesiyle oluşan derzsiz molozlardan yapılmıştır (Aziz Anthony Manastırı) (Popovic, 1997). Orta Bizans döneminde Athos Dağı'ndaki çok sayıda manastır kompleksi ise taş veya tuğla tekniğinde örülmüş duvarlarla çevrelenmiştir (Büyük Lavra Manastırı, Vatopedi Manastırı) (Şekil 3.1.3.).

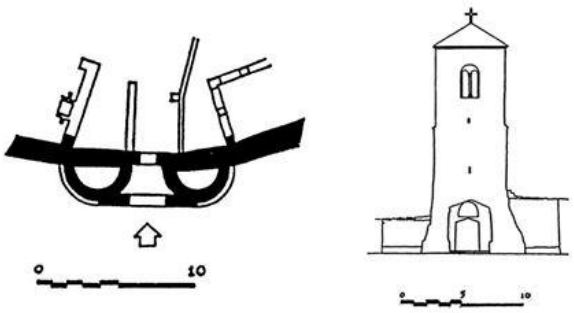

Şekil 3.1.4. Yunanistan Büyük Lavra Manastırı Çevre Duvarına ait Tzimiskes Kulesi Taş Dizilimi (Voyadjis, 1996)

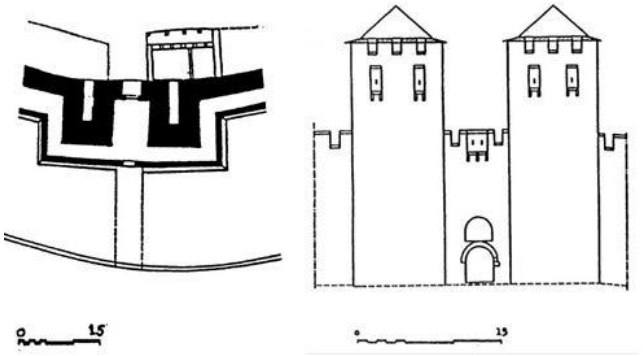

Şekil 3.1.5. Yunanistan Rila Manastırı Çevre Duvarına ait Hrelja Kulesi Taş Dizilimi (Praşkov, 1973)

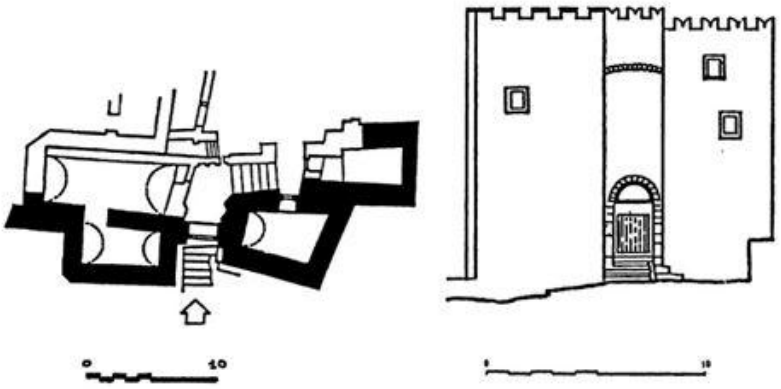
Masif çevre duvarlarının üzerine sembolik veya dekoratif hiçbir süslemeye rastlanılmamıştır (Popovic, 1998).Ancak çevre duvarına ait giriş kapıları süslü biçimlenişlere sahiptir. Popoviç tarafından tipolojisi çıkarılan manastır kapılarının sur mimarisi kapıları ile benzer özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Giriş kapıları genel olarak onları koruduklarına inandıkları haç işaretleri ile süslenmiştir (Popovic, 2006).

Şekil 3.1.6. Studenica Manastırı Sur Giriş Kapısı, Sırbistan (Babic, 1987)

Şekil 3.1.7. Resava Manastırı Sur Giriş Kapısı, Sırbistan (Popovic, 1997)

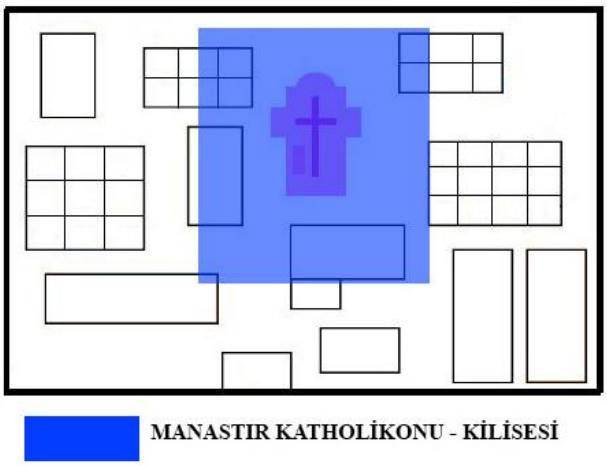

Şekil 3.1.8. Aziz Yuhanna Manastırı Sur Giriş Kapısı, Yunanistan (Orlandos, 1958)

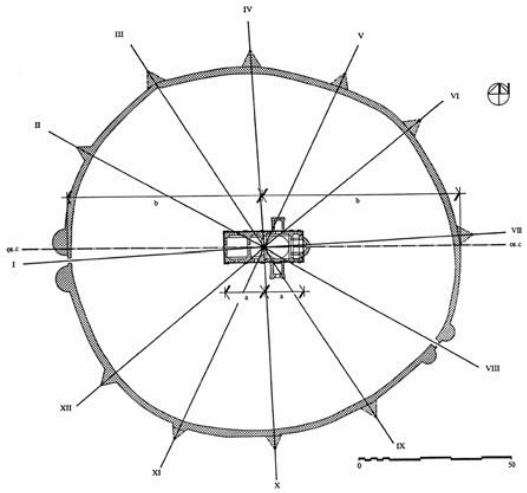
3.2. Manastır Kilisesi- Katholikon

Kapalı bir çevre duvarı ile sınırlandırılmış etrafı diğer manastır binaları ile çevrili avlunun ortasında bağımsız bir kilise yapısı bulunmaktadır. Kentsel ya da kırsal çevrede bulunmasından bağımsız olarak kiliseler her zaman manastırların odak noktasını oluşturmaktadır (Şekil 3.2.2.).

Dini yapı olma özelliği nedeniyle birinci kategoride bulunan yapının manastırın her tarafından algılanması açısından bu şekilde konumlandırıldığı düşünülmektedir (Şekil 3.2.1.). Bizans kiliselerinin yapısal formlarının eski Roma evleri Domus Aeclesiae'ye dayandığı ve çok uzun bir tarihe sahip olduğu bilinen bir gerçektir (Popovic, 1997).

Şekil 3.2.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Kilisesi Olası Konumu (Roilidis, 1997)

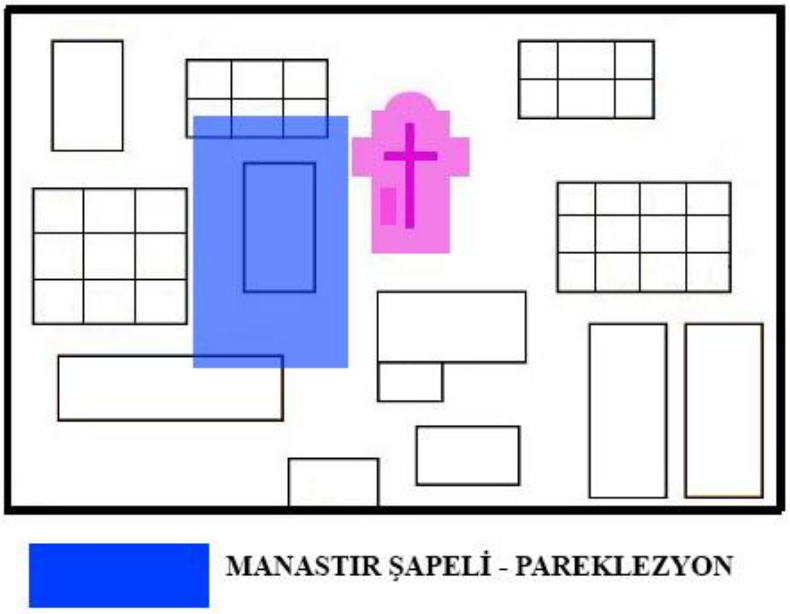
Şekil 3.2.2. Sırbistan Studenika Manastırı'nda Mekânsal Sembolizm (Popovic, 1997)

Mimari formları incelendiğinde İstanbul'da kurulmuş Bizans manastır kiliselerinin genelde kapalı Yunan haç plan tipinde inşa edildiği görülmektedir. Bunlardan farklı olarak Panagia Muchliotissa Manastırı'na ait olan ve günümüzde Kanlı kilise olarak adlandırılan yapı tetrakonkhos (yonca) plan tipine sahiptir.

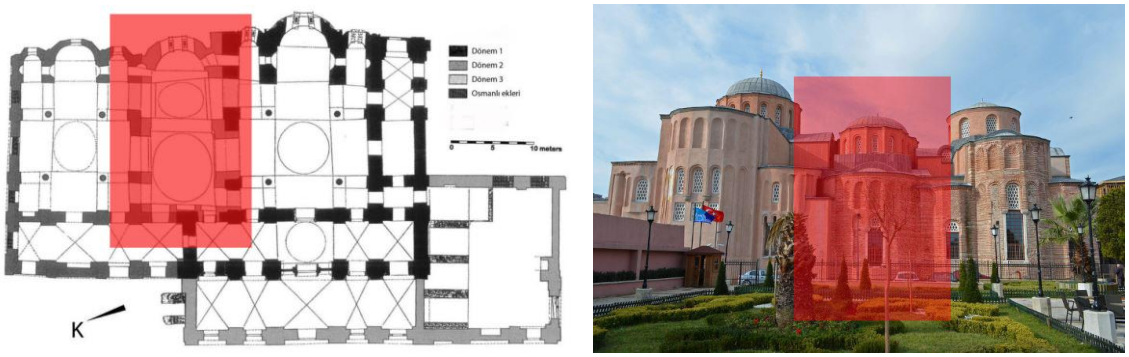
İstanbul'da bulunan Bizans Manastırları'nın yanı sıra Yunanistan'da bulunan çok sayıda kilise yapısının kapalı Yunan haç plan tipinde uygulandığı görülmektedir. Buna karşın Yunanistan'ın Athos dağında bulunan manastır kiliseleri arasında trikonkhos plan tipi olarak bilinen üç yapraklı yonca plan tipine sahip çok sayıda yapı bulunmaktadır.

3.3. Şapel – Pareklezyon

Bizans manastır kuruluşlarında katolikon yanı sıra önemli diğer bir ibadet birimleri de şapellerdir. Şapeller katolikonlara kıyasla daha küçük yapılardır ancak mimari biçimlenişleri incelendiğinde benzer planlara sahip oldukları görülmektedir (Şekil 3.3.2). Şapeller manastır mimarilerinin genel tipolojik verilei incelendiğinde genel anlamda ana yapının yani kilisenin batısında konumlanmaktadırlar (Şekil 3.3.1). Şapellerin iç mekânları genelde azizlerin ve dini tasvirlerin yer aldığı fresklerle süslenmektedir (Popovic, 1998).

Şekil 3.3.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Şapeli Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Şekil 3.3.2. Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii) Mezar Şapeli Planı ve Cephesi (Müller-Wiener, 1977)

Typikonlarda şapellerin genel olarak manastırın kurucu ailesi için mezar yapıları olarak inşa edildiği yazmaktadır. Ancak şapelin bir mezar yapısı olarak kullanılmasının yanı sıra ktetor ya da ktetorissa adına inşa edilmiş bir anı yapısı olabildiği gibi azizlere atfedilmiş koruyucu bir yapı ya da kutsal emanetleri sakladıkları bir hazine yapısı olarak da kullanılmaktaymış (Popovic, 2006).

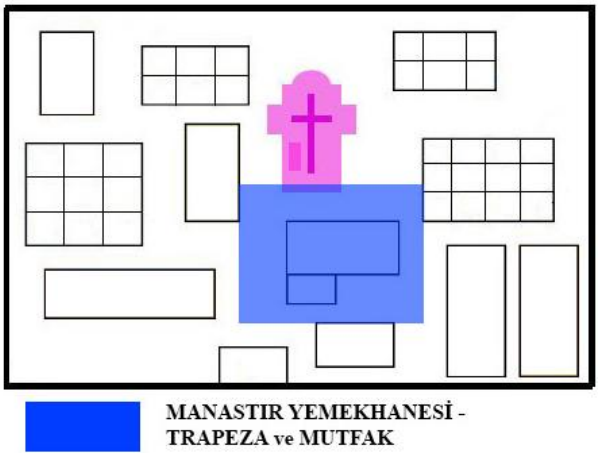
Geç Bizans manastır şapelleri yalnızca ana manastır kompeksinin içerisinde yer almayıp manastır etrafını saran duvarların dışında konumlandırılmıştır. Bu durumda manastırlara bağlı birden fazla şapelden söz edilebilir. Ayrıca manastıra ait üzüm bağlarında veya pazar yerlerinde bulunan manastır mülkerini koruyan azizlerin yaşadığı sayısız şapel inşa edilmiştir. Yunanistan'da bulunan Büyük Lavra Manastırı'nın çevre duvarına ait Tzimiskes Kulesi ve Rila Manastırı çevre duvarına ait Hrelja kulesinin merdivenlerle çıkılan üst kısımlar şapel olarak kullanılmıştır (Şekil 3.1.4) (Şekil, 3.1.5.).

Bu şapeller kimi zaman anı şapelleri kimi zaman hazinelerin muhafaza edildiği yapılar olarak kullanılmıştır (Talbot, 1999). İstanbul'da bulunan Bizans manastırlarına ait çevre duvarlarının günümüze ulaşmaması nedeni ile sur duvarına üzerinde konumlandırılmış şapel örneğinin var olup olmadığını hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Popovic, 1998).

3.4. Trapeza-Yemekhane

Arkeolojik kanıtların yokluğunda İstanbul manastır yemekhanelerinin kesin mimari biçimlenmesini keşfetmek mümkün değildir. Ancak eski manastır kuralları bir koinobitik manastırın dış duvarla çevrelenmesini ve ortak yemekler için bir yemek salonuna sahip olması gerektiğini öngörmektedir (Ahunbay, 1997).

Trapeza olara adlandırılan manastır yemekhanelerinin ince uzun bir biçimlenişe sahip olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Popovic, 1998). Mimari biçimlenişine dair yurtdışında mevcut örneklerden yola çıkarak trapezaların kilisenin yakın çevresinde bulunduğunu ifade edebiliriz (Şekil 3.4.1.). Orta Bizans ve geç Bizans manastırlarında yemekhane, kilisenin yanında, genellikle kapalı alanın batı kısmına yerleştirilmiş ve kilise narteksine doğru yönlendirilmiştir (Popovic,1998).

Şekil 3.4.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Yemekhanesi Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Planı, çoğunlukla duvara bitişik masalar ve duvarlardaki kutsal karakteri vurgulayan sembolik resimlerle donatılmış uzun dikdörtgen bir salondan meydana gelmektedir. Binanın mimari şekli işleviyle yakından ilişkili olup uzun bir dikdörtgen salon olarak planlanmıştır ve genellikle kısa tarafında apsis mevcuttur (Popovic,1998).

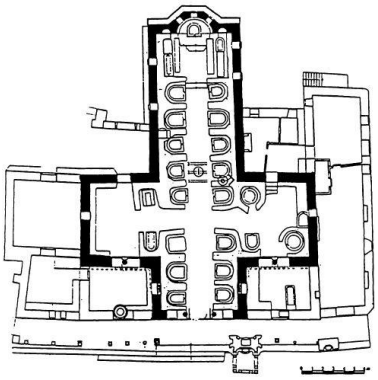
Bazı yemekhaneler iki katlı olmasına rağmen, geneli tek katlı binalardır (Şekil 3.4.5.) (Şekil 3.4.4.). Bu gibi durumlarda, birinci kat ya mutfak ya da mutfak depolama alanları olarak kullanılmışlarıdır (Popovic,1998).

Yemekhaneler taş veya tuğla-taş karışımlı almaşık duvar tekniğinde yapılmıştır (Popovic,1998). İki işlevli bu birimler hem yemek yenilen hem de dua edilen mekânlar olarak kullanılmaktaydı. İstanbul manastır trapezalarının kalıntılarının dahi günümüze ulaşamaması nedeninin yapı malzemesi olarak ahşap kullanılmasından kaynaklandığı düşünülse de buna ilişkin herhangi bir tarihsel kaynak tespit edilememiştir.

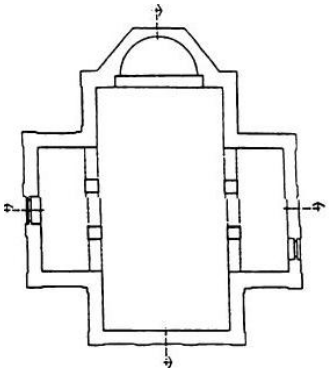
Manastır mutfak düzeni, yemek hazırlama ve yeme ihtiyaçları kilisenin ayin döngüsü ile doğrudan bağlantılıdır. Manastır yemekhaneleri, duaların ve ortak yemeklerin yapıldığı iki işlevli binalar olarak tanımlanmıştır (Popovic,1998). Yemeğe başlamadan önce ve yemek tamamlandıktan sonra dua okunmasının yanı sıra yemek sırasında da keşişlerden biri yüksek sesle İncil okur ve yemek yeme durumunu kutsal bir sürece dönüştürürmüş (Popovic,1998). Trapezaların dairesel biçimli apsise benzer üst ucunda kıdemli keşişler otururken diğer keşişler de taş ya da mermer masalarda oturularmış (Doğan, 2003).

Manastır kuruluşuna ait yapıları kategorilendirmemiz durumunda yemekhaneleri kiliseden sonra en önemli yapı birimi olarak sınıflandırabiliriz. Yemek yeme gibi dünyevi bir ihtiyacın giderilmesine karşın yemek sırasında dua edilmesi aynı zamanda ibadet işlevini de meydana getirmeleri açısından dini özellikler de taşımaktadır (Popovic,1998).

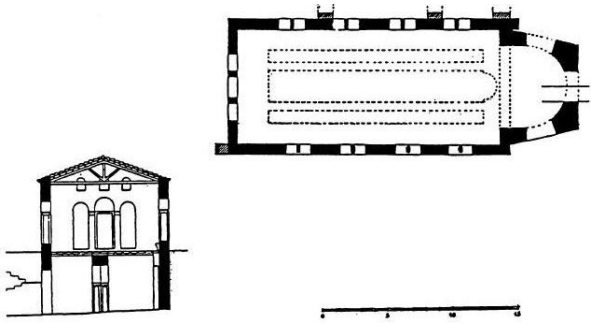
Yemekhanelere yakın olarak tasarlanan mutfaklar ise tamamen ihtiyaca yönelik inşa edilmiş yapılardır. Yemeklerin pişirilmesi ve dağıtılması yemekhane ve mutfağın fiziksel bağlantısını gerektirmesinden dolayı birbirlerine yakın olarak inşa edilmişlerdir. Tarımsal faaliyetleri yoğun olan manastırların yiyecek ihtiyacı, bu manastıra ait olan topraklardan elde edilirdi (Popovic,1998). Kendi kendine yetebilen ekonomik sistemleri manastırların kendine özgü bir mutfak kültürünün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Keşişlerin tarımsal üretiminin yanı sıra halk tarafından yapılan gıda bağışları da manastırın gastronomik ihtiyaçları karşılanmaktadır (Popovic,1998).

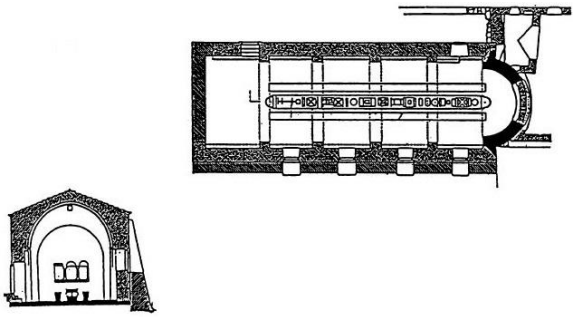
Şekil 3.4.2. Great Lavra Manastırı Trapezası, Aynoroz Yunanistan (Popovic, 1998)

Şekil 3.4.3. Aziz Archangel Manastır Trapezası Prizren (Popovic, 1998)

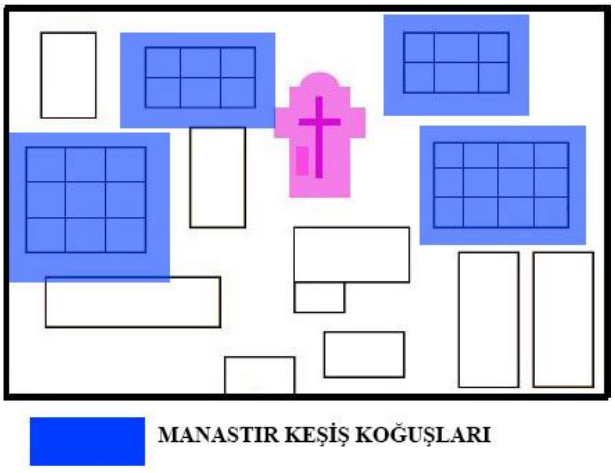
Şekil 3.4.4. Hosios Loukas Manastırı Trapezası, Yunanistan (Popovic, 1998)

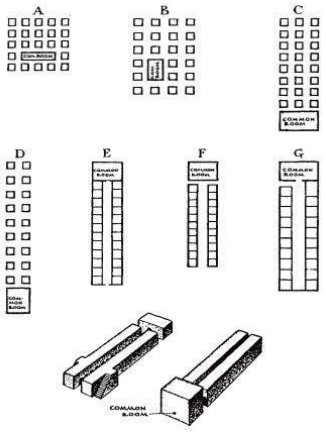
Şekil 3.4.5. Nea Moni Manastırı Trapezası, Yunanistan (Popovic, 1998)

3.5. Keşiş Koğuşu

Mısır'ın Tabennesi adı verilen köyünde kurulan ilk Pachomian koinobit topluluğunda, manastır keşiş koğuşlarının dar bir aralığın her iki tarafında yer alan bir dizi oda olarak tasarlandığı kaydedilmiştir (Şekil 3.5.1.) (Popovic,1997).

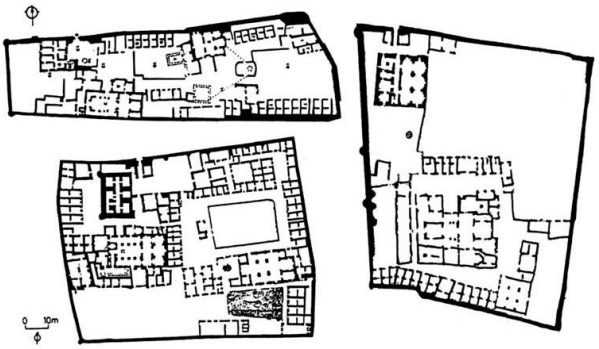

Şekil 3.5.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Keşiş Koğuşlarının Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Şekil 3.5.2. Mısır'daki Pachomian Keşiş Hücrelerinin Yerleşim Diyagramı (Popovic, 1997)

Keşiş hücrelerine ilişkin bu tasarım daha sonra kurulacak olan diğer Mısır manastırları içinde uygulanmıştır. Bir koridorun etrafında iki sıra eş boyutlu tasarlanmış keşiş hücresi düzeninin Mısır'da kurulmuş Deir el Baramus ve Anba Bishoi Manastır'larının kilise çevresinde de kullanıldığı görülmektedir (Şekil 3.5.3.). Koinobit manastırlardaki keşiş koğuşlarının zemin katları genellikle taştan inşa edilmiştir.

Koğuşlar genellikle çevre duvarına yerleştirilmiş uzun dikdörtgen planlı yapılardır. Zemin katın içi duvarlarla bölünerek günlük iş ve depolama amaçlı küçük odalara ayrılmıştır (Popovic,2006). Zemin kat bölücü duvarlarının ise ahşap konstrüksiyonlu keşiş koğuşlarının taşımak gibi bir görevi de bulunmaktadır. Keşişler genelde ahşaptan yapılmış birinci katlarda ikamet ederlermiş. Zemin kattan birinci kata geçiş üzeri kapatılmış ahşap veya taş merdivenler ile sağlanmaktadır (Popovic,1997).

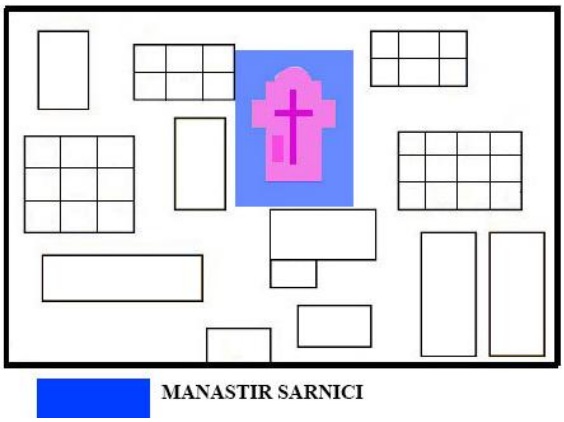

Şekil 3.5.3. Mısır Manastırları Planı: Deis es Suryani Manastırı; Deir Anba Bishoi Manastırı; Deir el Baramus Manastırı (Popovic, 2006)

İnzivaya çekilmek üzere keşişlerin kullandığı hücrelerin ise bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Aynoroz manastırlarında olduğu gibi ahşap malzemeden yapıldığı bu nedenle günümüze kadar ulaşamadığı düşünülmektedir (Talbot,1999). Lavra tipi manastırlarda hücre olarak tanımlanan keşiş özel mekânları koinobitik tip manastırlarda koğuş biçiminde düzenlenmiştir (Pammakaristos Manastırı, Studios Manastırı).

3.6. Manastır Sarnıcı

İstanbul manastırlarının günümüze ulaşmış örneklerinde yapılan incelemeler sonucunda da fark edildiği gibi manastır yapılarına teras imkânı sunan kapalı su sarnıçları da görülmektedir (Eyice, 1994).

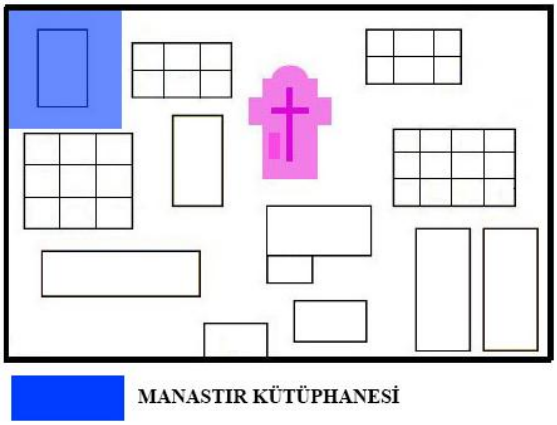

Şekil 3.6.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Sarnıcının Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Bizans manastırlarının altyapısı oldukça gelişmiş olup, su temini sistemleri, drenaj hatları, sıhhi tesisat ve ısıtma tesislerini içerdiği kaynaklarda yer alır (Ahunbay 1997). İstanbul'da bulunan neredeyse tüm manastırların altında ya da yakın çevresinde manastıra hizmet verdiği düşünülen çok sayıda manastır sarnıcı yer almaktadır. Bu duruma örnek teşkil edebilecek yapılar arasında Pammakaristos Manastırı, Studios Manastırı ve Myrelaion Manastırı gibi önemli kuruluşlar yer almaktadır. Bizans manastırlarında yaşam standardı yüksek olup manastır muhafazası bir tahkimat haline getirilmiştir (Talbot, 1999).

3.7. Kütüphane

Bizans toplumunun entelektüel ve dini yaşamında manastır kütüphaneleri önemli roller oynamıştır. Ancak kütüphane yapılarının mimarisi, organizasyonu ve dekorasyonu hakkında çok az şey bilinmektedir. Konum olarak çevre duvarına yakın olarak konumlandırıldığı düşünülmektedir (Şekil 3.7.1.).

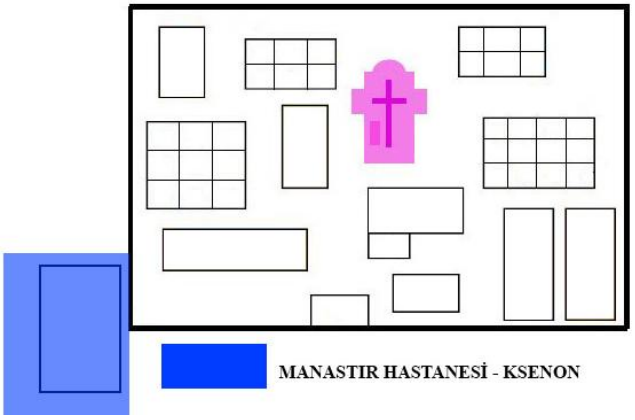

Şekil 3.7.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Kütüphanesinin Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Kütüphane koleksiyonları, manastır topluluklarının en değerli malları arasında yer almaktadır. El yazması kitaplar, el yazması metinler, arşivler ve diğer belgeler keşişler tarafından icra edilen günlük görevler arasında yer almaktadır. Büyük ölçekli manastır kompleks yapılarında her zaman bir kütüphanenin de inşa edildiği düşünülse de, kütüphanelerin mimari biçimlenişiyle ilgili herhangi bir kaynak günümüze ulaşamamıştır (Eyice, 1994). Günümüze Sancaktar İbrahim Ağa Mescidi olarak ulaşmış sekizgen yapının Gastria Manastırı'na, Şeyh Süleyman Mescidi olarak kullanılan sekizgen yapının da Pantokrator Manastırı'na ait kütüphane yapıları olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak yapıların kütüphane olduğuna ilişkin bir kaynak bulunmamaktadır. Aziz Georgios Manastırı'na ait olan ve Konstatinopolis'in en büyük kütüphanelerinden biri olan lakin günümüze kalıntılarının dahi ulaşamadığı yapıya ait kitaplar 11. ve 14. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Popovic, 1997). Mercati tarafından yazılan ve günümüze ulaşan vasiyetname bu kütüphanenin varlığının en önemli delilleri arasında yer almaktadır (Talbot, 1998). Kütüphaneden günümüze ulaşan elyazması eserlerin tümü Aynaroz, Vatikan ve Viyana kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir.

3.8. Hastane- Ksenon, Nosokomeion

Bizans toplumunda manastır kurumları hastaların tedavisi ve bakımı ile ilgilenen sağlık birimlerini de bünyesinde barındırmaktaymış. Geç Bizans manastırlarında, manastır typikonunda belirtildiği üzere bir hastane yapısı mevcuttur. Hastaneler, açık ocaklarla veya portatif metal mangallarla ısıtılan özel olarak döşenmiş odalardan meydana gelmektedirler (Talbot, 1997).

Manastırların önemli sosyal kurumları olan revirler genelde manastır çevre duvarının içinde yer alırken, hastaneler ise manastırların dışında kalmaktadırlar (Şekil 3.8.1.). Sosyal kurum olarak hastaneler tüm halka hizmet vermekle mesul olmasına karşın mahremiyete önem verilen manastır kurumlarına herkesin girebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle hastaneler çevre duvarının dışında tasarlanmıştır (Popovic, 1997).

Şekil 3.8.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Hastanesinin Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Manastır revirleri ise sadece manastır keşişlerinin tedavi edildiği birimler olarak kaydedilmiştir. Bizans İmparatorluğu'nda 368 yılı dolaylarında meydana gelen şehir kaynaklarındaki kıtlık, halkın önemli bir kesiminde yoksullaşmaya neden olmuştur. Bizans halkının önemli bir tabakasını oluşturan yoksullar için Kaiseralı Aziz Basileios'un aldığı önlem, kusursuz bir yardımseverlik örneği oluşturmuştur. Bizans şehir kapılarında hasta özellikle cüzamlıların ve yoksulların ihtiyaçlarının giderildiği kurumlar (hastaneler) inşa edilmiştir (Patlagean, 1999).

Daha sonra şehirde kurulan hayırsever kurumların işlevlerine göre ayrıştırıldığı görülmektedir. Hasta yoksullara yardım yapılan hayırsever kurumlar Nosokomeia olarak adlandırılmıştır. Cüzzam hastalarına yardım eden nosokomeia kurumları 6. yüzyıldan itibaren hastane anlamına gelen Xenon sözcüğü ile anılmaya başlamıştır (Patlagean, 1999). Yardımseverlik çatısı altında başlamış tıbbi müdahalelerin zaman içerisinde gelişimiyle birlikte Bizans İmparatorları'nın tedavi edildiği ayrı tıbbi kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Ancak yine de günümüz hastane kavramı ve Bizans hastane kavramları birbiri ile uyuşmamaktadır (Ousterhout, 2015).

Bizans'ta hastanenin temel işlevi, yardıma ihtiyacı olanları, özellikle de hastalık ya da sakatlık yüzünden kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda olan kişileri bir çatı altına toplamaktır (Patlagean, 1999). Hastane hekimlerinin çoğu rahiplerden oluşmaktadır ve hastane başhekimlerine Aktauros ünvanı verilmiştir (Ousterhout, 2015). Konstantinopolis sınırları içerisinde hastaneleri ile ünlü olan manastır yapıları içerisinde Pantokrator Manastırı, Myrelaion Manastırı, Lips Manastırı, Kosmos Damianos Manastırı ve Aziz Georgios Manastırları yer almaktadır (Ousterhout, 2015).

Alexander Van Millingen Pantokrator Manastırı hastanesi hakkında; 'Pantokrator Manastır hastanesi beş koğuşa ayrılmış, elli yataklı bir hastaneydi. On yatağa sahip olan birinci koğuş ameliyatlı hastalar için kullanılırken, sekiz yataklı ikinci koğuş ağır vakalar için, on yataklı üçüncü koğuş daha az ciddi şikâyetleri olan hastalar için, on iki yataklı dördüncü koğuş kadın hastalar için kullanılırken on yataklı beşinci koğuşta hafif vakalar tarafından kullanılmaktaydı' şeklinde tanımlamıştır (Millingen, 1912).

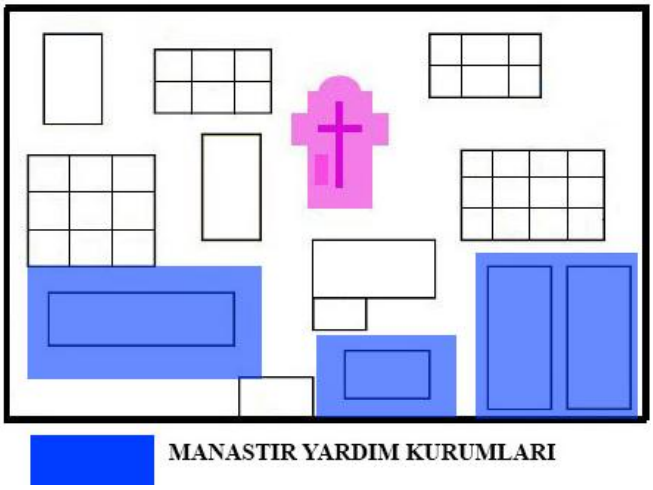
Her koğuştan iki hekim, üç tıp asistanı ve dört bakıcı sorumlu olup tüm personel kadrosu kendi koğuşundan sorumlu idi. İki kadın hekim, altı kadın tıp asistanı ve iki hemşireden oluşan personel kadrosu ise kadın hastaların yattığı koğuştan sorumluydu. Tüm koğuşlarda yatan hastalar her gün revir doktoru tarafından ziyaret edilir, yemekleri ve yatak temizlikleri kontrol edilirdi. Hasta günlük yemek menüsü ekmek, fasulye, soğan, yağ ve şaraptan meydana gelmekteydi (Millingen, 1912). İstanbul'da bulunan manastır hastaneleri diğer sağlık kurumlarına oranla daha fazla kayda geçen yapılardır. Bunların arasında Fatih, Karagümrük semtinde yer alan Odalar Camii yani Petra Manastır'ına ait olan hastanenin Sırp kralı Milutin (1275-1321) tarafından inşa ettirildiği ve faal bir hastane olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Eyice, 1994).

3.9. Xenodocheion – Konukevi

Manastır ve rahiplerin önemli görevlerinden biri kutsal ziyaretlere çıkan yolculara ev sahipliği yapmasıdır (Patlagean, 1999). Manastırlar seyyahların yol güzergâhı üzerinde yerleşim yerine yakın bir konumda inşa edilmekteymiş (Popovic, 1997). Manastır hayatında keşişler arasında var olan kardeşlik ruhu zaman içerisinde manastır duvarlarını aşmış ve topluma mal olmuştur.

Kardeşlik ruhu çerçevesinde Mısır'da kardeşlik cemaatleri kurulurken, Konstantinopolis'te ise yardım dernekleri kurulmuştur (Talbot, 1999). Şehirde kurulan yardım dernekleri yardım türüne göre ayrıştırılmıştır. Bebekler için kurulan dernekler brephotropheia, yetimler için orphanotropheia, yaşlılar için gerontokomeia, hastalar için nosokomeia, fakirler için ptochotropheia ve yoksul seyyahlar için xenodocheia adı altında farklı farklı birimlerden meydana gelmektemiş (Patlagean, 1999).

Manastır yardım kuruluşlarının manastır içerisinde homojen olarak dağıldığı bilinmektedir. Söz konusu yapıların manastır çevre duvarına yakın konumda yer aldığı ifade edilebilir (Şekil 3.9.1.).

Şekil 3.9.1. Koinobit Tip Örgütlenmede Manastır Yardım Kurumlarının Olası Konumu (Roilidis, 1997)

Gerotropheion-Huzurevi: Bu yapı bir çeşit yaşlı evi olarak kullanılmaktaymış. Bu kurum hakkında daha detaylı bilginin sunulduğu herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır (Patlagean, 1999).

Xenodocheion olarak kayıtlara geçen bu terim oldukça geniş bir anlama sahip olmakla birlikte hastane dışında fakirlere ait mesken, kervansaray olarakta tanımlanabilir (Ousterhout, 2015). Pantokrator Manastırı'na ait ksenodokheion adı verilen ihtiyar adamlar evinde 24 kişi barındırılmaktaymış (Talbot, 1999).

3.10. Hagiasma - Ayazma

Hıristiyan dünyası için çok önemli olan mucizevî iyileşme olayları genellikle suyla bağlantılıdır (Ousterhout, 2015). Mucizevî bir çeşme (ayazma) manastırlarda genelde kiliseye yakın bir konumda bulunmaktadır (Talbot, 1999).

Konstantinopolis'in en tanınmış manastırlarından biri olan Hodegetria Manastırı, insanları iyileştirdiğine inandıkları bir fıskiyenin yanında ayazmaya ithafen kurulmuştur (Çizelge 4.1.3.). Hıristiyan dünyasından birçok inançlının şifa bulmak için çok uzak bölgelerden gelerek bu ayazmayı ziyaret ettikleri anonim hacıların anı defterlerinde de yer almaktadır (Majeska, 1984).

Genelde kiliselere yakın konumda bulunan bu yapıların şifa verdiğine, hastalıkları iyileştirdiğine ve isteklerinin gerçekleşmesinde aracılık ettiğine inanılmaktaymış. Günümüzde halen kullanılan Balıklı Ayazması ve Surp Kerkov Ermeni Kilisesi'ne bağlı ayazmalar buna örnek olarak verilebilmektedir (Çizelge 4.4.2; Çizelge 4.4.3.).

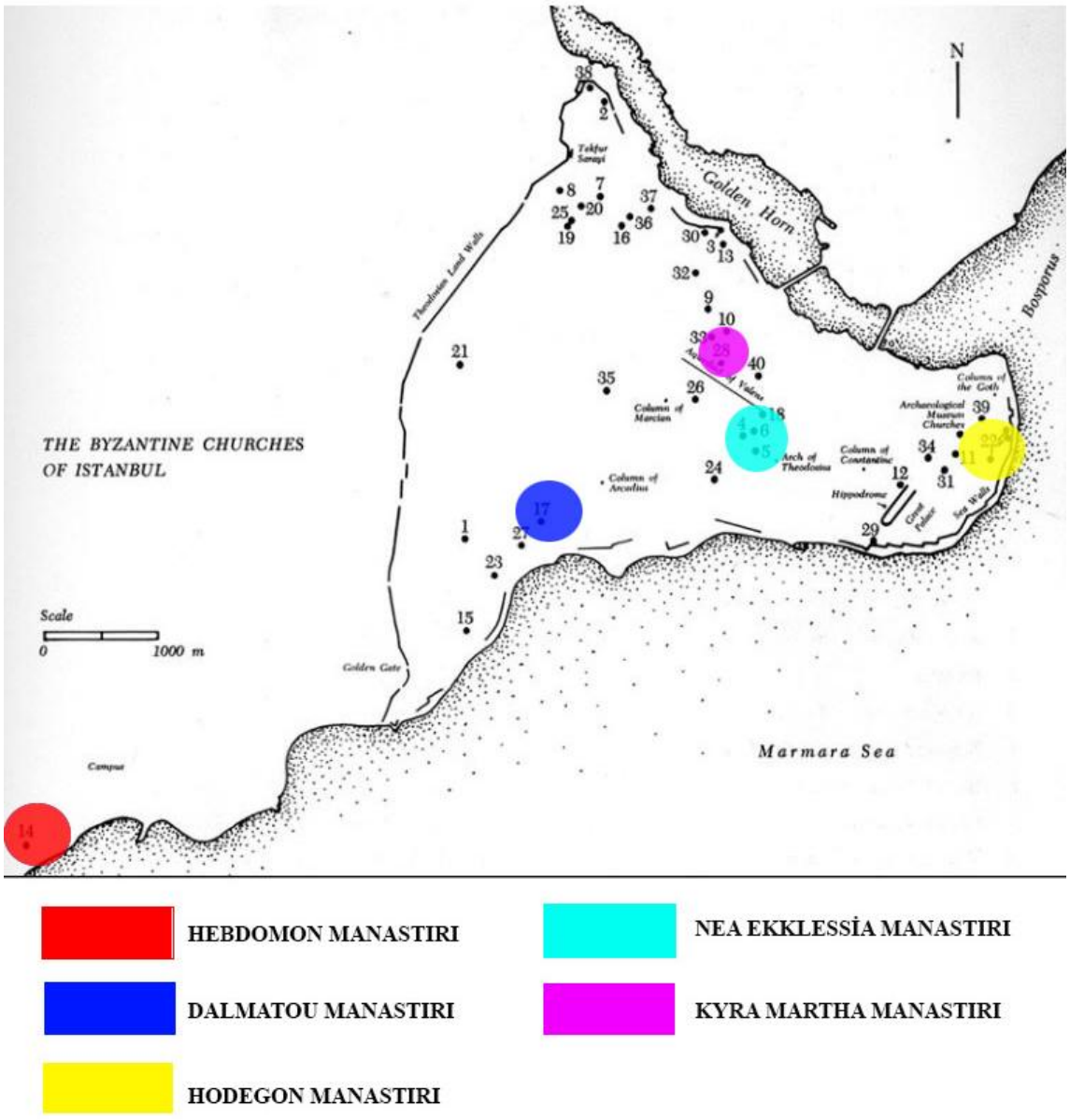
BÖLÜM 4

İSTANBUL'DA BİZANS MANASTIRLARI

4.1. Yok Olmuş Bizans Manastırları

Bizans imparatorluğu döneminde yazılmış kaynaklarda söz edilsede günümüze ulaşamamış çok sayıda Bizans manastırının varlığı tespit edilmiştir. Bizans'ın ilk manastırı olarak bilinen Dalmatou Manastırı'nın Samatya semtinde hangi parselde konumlandırılmış olduğunu tespit etmek bölgede meydana gelmiş yoğun yeni yapılaşma nedeni ile imkânsızdır. Hebdomon Manastırı'nın Bakırköy sınırları içerisinde yer aldığının tespiti ise Bizans döneminde bölgenin Hebdomo bölgesi olarak bilinmesi açısından kolaydır. Konstantinopolis'in hac ve ibadet yapısı olarak tarihi kaynaklarda ün salmış Hodegon diğer ismi ile Hedogetria Manastırı Managana bölgesi olarak bilinen ve günümüzde Ayasofya'nın doğu ucunda bulunan Cankurtaran Mahallesinde yer almaktadır (Demangel, Mamboury, 1939).

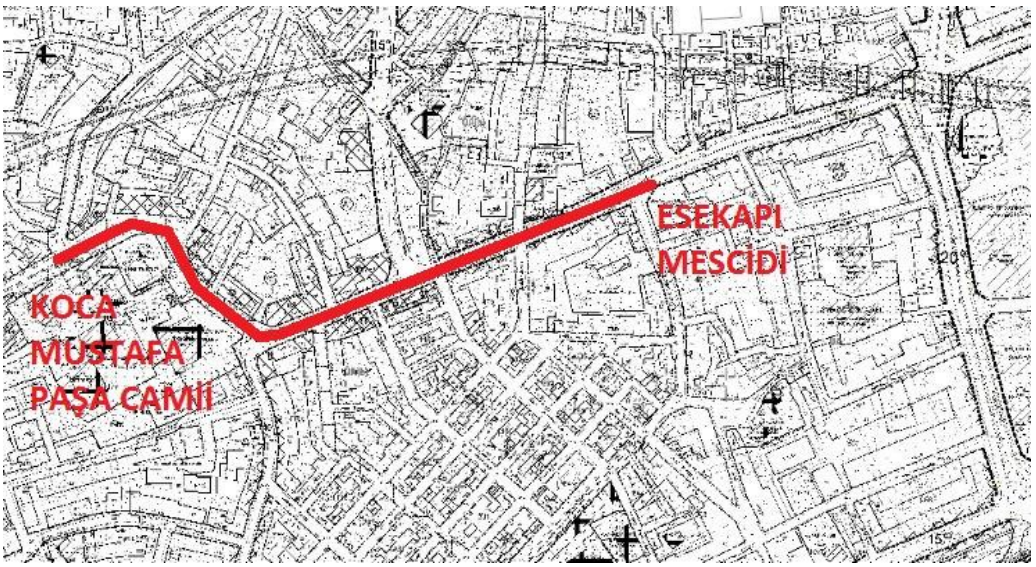
Osmanlı döneminde Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi adı altında camiye dönüştürülmüş Kyra Martha Manastırı'nın konumu yok olmuş diğer manastır yapılarına oranla daha kolay tespit edilebilmiştir (Laurent, 1939). Yapının Fatih ilçesinde Valens Sukemerinin yaklaşık 100 metre kuzeyinde yer aldığı bilinmektedir (Eyice, 1954). Nea Ekklessia, Bebaia Elpis gibi manastır yapılarının konumu hakkında yapılan tüm çalışmalara rağmen kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.

Şekil 4.1.1. Yok Olmuş Bizans Manastırları Haritası (Prof. T. Mathews 'Bizans Kiliseleri Haritası' üzerinden hazırlanmıştır, 1976)

Çizelge 4.1.1. Dalmatou Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Kocamustafapaşa</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Kocamustafapaşa</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Dalmatou Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 382 yılında</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Konsül Satorninos</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Fatih ilçesine bağlı Samatya semtinde Bizans’lılar tarafından çok sayıda önemli yapının inşa edildiği kaynaklarda yer almaktadır (Janin, 1969). Bizans’ta inşa edilen ilk manastır olma özelliğini taşıması bakımında Dalmatou Manastırı oldukça önemli bir yere sahiptir. Konstantinopolis'te ilk manastırın 382 tarihinde Satorninos tarafından kurulan Dalmatou Manastırı olduğu kabul edilmektedir (Janin, 1969).</td></tr>
<tr><td colspan="5">VAZİYET PLANI</td></tr>
</table>

Şekil 4.1.1.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kaynaklarda yapının mimarisi ile ilgili herhangi bir bilgi günümüze ulaşamamıştır. Sadece İkonoklazma döneminde Tasvirsevicilere destek vermesinden ötürü iç mekânın çok sayıda fresko ile bezeli olabileceği tahmin edilmektedir (Berger, 1991).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Berger yaptığı incelemeler sonucunda Dalmatou Manastırı'nın günümüzde Fatih ilçesine bağlı Samatya semti sınırları içerisinde yer aldığını belirtmiştir (Berger, 1991).

İmparator I. Konstantinus tarafından Haliç'ten Marmara Denizi'ne doğru uzatılan kara surlarının kapısı olan İsakapı'nın günümüzdeki ismi ile Esekapı Mescidi'nin üzerinde bulunduğu yol güzergâhında yer alan manastırın, Konstantinopolis'in ilk manastır yapısı olan Dalmatou Manastırı olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4.1.1.1.)

(Berger, 1988). Konstantinopolis manastırlarının öncüsü kabul edilen Dalmatou Manastırı Bizans İmparatoru Valens döneminde Konstantinopolis'e Suriye'den gelmiş Aziz İsaakios'un isteği üzerine, kendi arazisini ona bağışlayan Satorninos adında bir Bizanslı konsül tarafından 382 yılında kurulmuştur (Dagron, 1970). Aziz İsaakios'a aziz payesi Konstantinopolis'e geldikten sonra verilmiştir (Berger, 1991).

Manastır'ın ktetoru olan Satorninos'un 406 yılında vefat etmesi üzerine manastır yönetimi Satorninos'un öğrencisi Dalmatos ya da Dalmatois'a geçmiş ve manastır onun adı ile anılmaya başlanmıştır (Berger, 1988). 438 yılında ölen havari Dalmatos aynı zamanda imparatorluk muhafız alayının eski mensuplarından biri olarak görev almıştır (Berger, 1991). Dalmatou Manastırı, 382 yılında kent kara surları olan Konstantinus surlarının dışında inşa edilmiştir (Berger, 1988). 413 yılında Bizans kent nüfusunun artıp halkın kent dışına doğru genişleme ihtiyacının doğması ile birlikte, II. Theodosius (408–450) zamanında İstanbul'u batıdan kuşatan ve günümüze kadar gelebilen kara surlarının yapımına başlanmış ve sur dışında kalan Dalmatou Manastırı bu şekilde sur içine alınmıştır (Berger, 1991). 5. yüzyılda Ortodoksluğun kalesi olan Dalmatou Manastırı'nın başkentte bulunan tüm diğer manastırların öncüsü olduğunu gösteren Archimandrite veya Exarch ünvanı aldığı kaynaklarda yer almaktadır (Berger, 1988). 7. yüzyılın başlangıcında manastır sık sık azledilmiş imparatorların sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Bu imparatorlar arasında İmparator II. Justinian, İmparator Leontios ve İmparator Philippikos yer almaktadır (Berger, 1988). Erken Bizans döneminde şehrin en önemli dini kurumu olmasına karşın 7. yüzyıl sonlarına doğru V. Konstantinos zamanında (741-775) meydana gelen İkonoklazma hareketleri sırasında, manastır keşişleri İkonoklazma taraftarlarına verdikleri destek nedeni ile işkenceye maruz kalmış ve manastır bir süreliğine kapatılmıştır (Berger, 1991). Bunun yanı sıra manastır yapısının daha önce erkekler manastırı olmasına rağmen 12. yüzyılda kadınlar manastırına dönüştürüldüğüne ve 1182 yılında İmparator I. Manuel Komnenos'un eşi imparatoriçe Maria'nın buraya kapatıldığına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır (Berger, 1988). Dalmatou Manastırı'na ait bilgilere en son 13. yüzyıla ait belgelerde rastlanmıştır (Dagron, 1970). Yapının mimarisi, konumu, typikonu ve yıkılması hakkında mevcut bilgiler dışında detaylı bilgilerin yer aldığı tarihi kaynaklara ulaşılamamıştır. Yapının Samatya bölgesinde yer aldığı en kesin bilgi olmakla birlikte günümüzde hangi parselde yer aldığının tespitine dair bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Bölgede yoğun oranda meydana gelmiş yeni yapılaşma nedeni ile kazı yapılsa dahi bir sonuca ulaşmak çok mümkün görülmemektedir. Yapı, Konstantinopolis'te kurulan ilk manastır yapısı olması açısından önemlidir. Yapının hangi nedenle ve hangi tarihte yok olduğuna dair herhangi bir bilgi ne Osmanlı arşivlerinde ne de Bizans kaynaklarında yer almamaktadır (Eyice, 1994).

Çizelge 4.1.2. Hebdomon Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Yenimahalle</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Bakırköy</td><td>SOKAK:</td><td>General Kani Elitez</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Hebdomo Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 6. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Bizans döneminde ‘yedinci’ anlamına gelen ve şehir surlarından itibaren yedinci mile konumlandırılan Hebdomon bölgesi çok sayıda tarihi eseri sınırları içinde barındırmasından ötürü oldukça önemli bir bölgedir. İmparator I. Konstantinus döneminde bu bölgede çok sayıda köşk ve dini yapının varlığından bahsedilmiştir (Glück, 1920). Eyice, söz konusu manastır yapısının hemen yanında yer aldığı bilinen Aziz İoannes Prodromos en to Hebdomo kilisesine ait sekizgen biçimindeki kalıntıların Yeni Mahalle Tren İstasyonu’ndan sahile uzanan cadde kenarında bulunduğunu söylemiştir (Şekil 4.1.2.1.) (Eyice, 1994). Erken Bizans döneminde kurulan manastırın hemen yanında konumlandırılmış ve kalıntıları 1960’lı yıllarda yok edilmiş Aziz İoannes Prodromos en to Hebdomo kilisesinin Hebdomon Manastırı’na ait olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Şekil 4.1.2.2.).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.1.2.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-4)</td><td colspan="2">
Şekil 4.1.2.2. 1960 yılı Hebdomon Manastırı Yakınlarındaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilise Kalıntıları (Mathews, 1976)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM:

Erken Bizans Dönemine ait bir ibadet yapısı olan Hebdomo Manastırı'nın katholikonu ve diğer birimlerinin mimari biçimlenişi ile ilgili bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Sadece manastır yanında bulunan Aziz İoannes Prodromos kilise yapısına ait planın oktagonal olduğu Demangel tarafından yapılan kazılar sonucunda tespit edilmiştir (Şekil 4.1.2.3.) (Demangel, 1945).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Hebdomon Manastırı'nın Bakırköy Yeni Mahalle Tren İstasyonu'nun sahile uzanan caddesi üzerinde konumlandırıldığı tahmin edilse de kesin bir veriye ulaşılamamıştır (Eyice, 1994). Hebdomon Manastırı erken Bizans döneminin sur dışında kurulan en önemli ruhani merkezlerden biri olarak tanımlanmıştır. Hebdomon Manastırı'nın yanında konumlandırıldığı bilinen Aziz İoannes Prodromos en to Hebdomo kilisesi 391 yılında imparator I. Theodosius tarafından inşa edilmiştir (Makrides, 1938).

Aziz İoannes Prodromos en to Hebdomo kilisesinden 400 yıl önce yapıldığı tahmin edilen Aziz Evangelist Ioannes Kilisesi'nin Hebdomon Manastırı'nın katholikonu olabileceği ileri sürülse de varsayım olmaktan ileriye gidememiştir (Eyice, 1994).

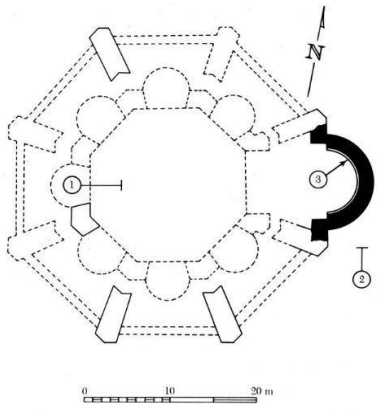
Tarihsel süreç içerisinde çok sayıda onarım görmüş bina ilk olarak imparator I. Basileos (867-886) tarafından onarılmıştır (Eyice, 1994). 673-717 yılları arasında meydana gelen Arap akınları sırasında büyük tahribata uğramış dini yapı imparator II. Basileos (976-1025) tarafından yeniden onarılmıştır (Demangel, 1945).

II. Basileos, 15 Aralık 1025 yılında öldüğünde vasiyetine uygun olarak yeni baştan yapılırcasına onarımını yaptırdığı bu manastırın kilisesine defnedilmiştir (Eyice, 1994). Aynı zamanda imparator II. Basileos'un ve VII. Mihael'in eşi imparatoriçe Maria'nın mezar yerinin bu yapı olduğu kayıtlarda yer almaktadır (Makrides, 1938).

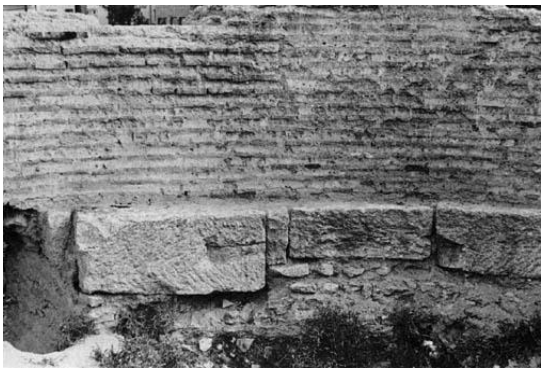
İmparator III. Nikeferos Botaniates (1078-1081) Hebdomon Manastırı'nı önceki imparator VII. Mihael Dukas'ın (1071-1078) eşi Maria'ya bağışlamıştır (Berger, 1988). 1204-1261 yılları arasında meydana gelen Latin işgali sırasında yapı ağır tahribata uğramış ve İmparator II. Basileos'un cesedi lahitinden çıkarılmıştır (Demangel, 1945). Latin işgali sırasında harap edilmiş manastır yapısı 12. yüzyıldan sonra ihya edilememiş ve yok olmuştur (Demangel, 1945).

1922 yılında Fransız Ordusu işgali sırasında Demangel tarafından yapılan kazı çalışmaları sırasında Aziz İoannes Prodromos en to Hebdomo kilisesine ait sekizgen yapının kalıntıları açığa çıkarılsa da 1960 yılında o bölgede yapılması planlanan Sosyal Güvenlik yapısının inşaatının başlanması nedeni ile kalıntılar ortadan kaldırılmıştır (Eyice, 1994) (Şekil 4.1.2.5.). Hebdomon Manastırı'na ait olduğu tespit edilen sütun başlığı ve gövdesi günümüzde Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir (Şekil 4.1.2.7.).

YAPINN PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.1.2.3. Hebdomon Manastırı Yakınlarındaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesi Planı (Mathews, 1976)

Şekil 4.1.2.4. 1949 yılı Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesinin Apsis İç Duvar Detayı, Dumbarton Oaks Saha Komitesi (Mango, 1976)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

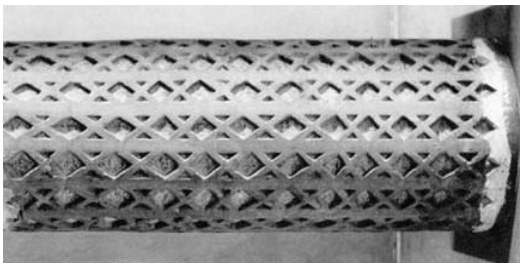
Şekil 4.1.2.5. 1965 yılı Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesinin Yıkım Sırasında Batı Cephesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden (Kleiss, 1965)

Şekil 4.1.2.6. 1949 yılı Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesinin Apsis Kalıntısı, , Dumbarton Oaks Saha Komitesi, (Mango, 1976)

Şekil 4.1.2.7. Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesine ait İmpost Sütun Başlığı, Ayasofya Müzesi Bahçesinde Muhafaza Edilmektedir (URL-5)

Şekil 4.1.2.8. Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesine ait İşlemeli Sütun Gövdesi, 3908 numara ile Arkeoloji Müzesinde Sergilenmektedir (URL-5)

Şekil 4.1.2.9. Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesine ait Mermer Friz (URL-5)

Şekil 4.1.2.10. Hebdomon Manastırı Yakınlarndaki Aziz İoannes Podromos en to Hebdomo Kilisesine ait Mermer Friz (URL-5)

Çizelge 4.1.3. Hodegon Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cankurtaran</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Gülhane Parkı</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 37</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Hodegon – Hedogetria Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 5 y.y.- 9 y.y.</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmp. Pulheira- İmp. III. Mihael</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Hodegon ya da Panagia Hedogetria Manastırı’na ait kalıntılar Ayasofya’nın doğusunda, Mangana saray bölgesindeki Akropolis’in doğu yamacında bulunmuştur (Demangel, Mamboury, 1939). Yani manastır ayazmasına ait kalıntılar günümüzde Fatih semtinin sınırları içerisinde yer alan Cankurtaran Mahallesinde ortaya çıkmıştır (Şekil 4.1.3.1.). Konstantinopolis’in hac ve ibadet merkezi olarak bilinen manastır Bizans’ın en önemli dini yapıları arasında yer almaktadır. Yapının Bizans İmparatorluğu’nun son yıllarına kadar ayakta kaldığı kaynaklarda belirtilmiştir (Demangel, Mamboury, 1939). Günümüz Mangana bölgesinde çok sayıda Bizans kalıntısının tespit edilmesine rağmen Hodegon Manastırı’nın 1935 yılında bulunan ayazma kalıntısı dışında herhangi bir kalıntısına rastlanılmamıştır (Şekil 4.1.3.2.) (Eyice, 1994).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.1.3.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.1.3.2. 1935 yılı Hodegon Manastırı Ayazması Kuzey Yönünden Bakış (URL-6)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Günümüze ulaşamamış manastır yapısına ait ayazmanın, Sirkeci-Cankurtaran demiryolu boyunca yapılan kazılar sonucunda altıgen (heksagonal) bir plan biçimlenişine sahip olduğu tespit edilmiştir (Berger, 1988). Kazılar sonucunda kalıntıları açığa çıkarılan yapı, ortasında eski bir kuyunun bulunduğu mermerle kaplı sigma (C) biçiminde portikolu bir girişi olan heksakonkhostur (Şekil 4.1.3.3.). Yarım kubbeli nişlerin sarmaladığı heksakhonkos muhtemelen on üç metreye yakın çapı bulunan bir kubbeye sahiptir (Pentcheva, 2006). Nişlerdeki kapılar küçük dairesel ve altıgen odalara açılmaktadır (Şekil 4.1.3.3.). Kazıyı yürüten ekskavatörler altıgenin ortasında Prokonessos mermerinden yapılmış dışı onikigen olan ve boyu bir metreyi bulan bir vaftiz teknesi tespit etmiştir (Ousterhout, 2015). Önünde revaklı yarım yuvarlak bir avlunun bulunduğu yapının mermer havuzunun içine merdiven ile inildiği bilinmektedir (Şekil 4.1.3.4.) (Eyice, 1994). Kazı çalışmaları ve incelemeler sonucunda ayazma manastır yapısından daha erken bir döneme tarihlendirilmiştir (Demangel, Mamboury, 1939). 9. yüzyıl eseri Patria'da ise bu bölgede kör insanların iyileştirildiği ve mucizelerin gerçekleştirildiği bir şapelden söz edilmiştir (Ousterhout, 2015).

Kutsal Su' olduğuna inanılan ayazmanın Hodegon Manastırı'na ait bahsedilen bu şapelin olması mümkündür.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Orta ve geç Bizans döneminin en önemli ruhani merkezlerinden biri olan Hodegon Manastır'ının kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi günümüze ulaşmamıştır.

11. ve 12. yüzyıllarda Hodegon Manastır'ı hem Hıristiyan halkı hem de Paleologos hanedan üyeleri için Pantokrator ve Lips Manastır'ları ile birlikte önemli bir yere sahiptir (Pentcheva, 2006).

Manastır'ın kuruluş tarihinin İmparatoriçe Pulheira döneminde (5.y.y) gerçekleştiğini iddia eden kaynaklara rağmen yapının 9. yüzyıldan daha önce inşa edildiğini kanıtlayan herhangi bir kaynak bulunmamaktadır (Berger, 1994). Nikephoros Kallistos Ksanthopoulos, Blakhernai ve Khalkoprateia ile birlikte Hodegon Manastırı'nın İmparatoriçe Pulheira tarafından, kutsal emanetlerin saklanması amacı ile kurulduğunu ileri sürmüştür (Pentcheva, 2006). Hıristiyan dünyası için çok önemli Hedogetria 'Meryem Ana' ikonasının burada muhafaza edildiği düşünüldüğünde bu önerme doğruluk ihtimali kazanmaktadır. Manastır kilisesinde çok sayıda kutsal ve değerli emanetler muhafaza edilmiştir (Pentcheva, 2006).

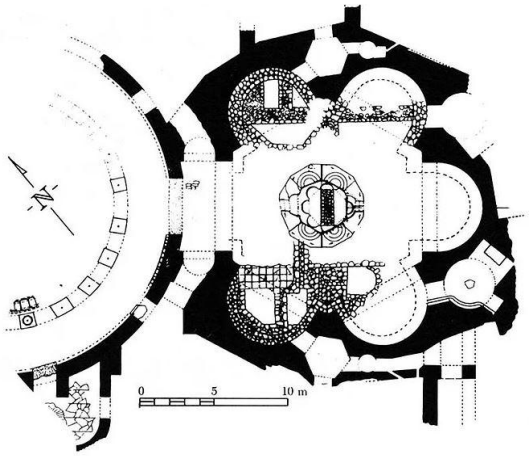
Gerçek şu ki Patria, Hodegon'un kuruluşu ile ilgili bilgi veren en eski ve en güvenilir kaynak olarak bu yapının III. Mihael döneminde (842-867) inşa edildiği ve yahut süslendiğinden söz etmiştir. Ancak bu dönemde yer alan diğer kaynaklarda bu yapının varlığından bahsedilmemektedir (Berger, 1988). Pachymeres, 1984 yılında yayınlanmış kitabında manastırın 1309 yılı civarında Patrik Athanasios tarafından erkek manastırı olarak kullanılacak şekilde onarıldığını ifade etmiştir (Pachymeres, 1984).

Ayazma 'Kutsal Su Kaynağı' ve ünlü Meryem Ana ikonasının bu yapıda yer alması nedeni ile manastır Hıristiyanlar tarafından hac bölgesi olarak değer kazanmıştır (Majeska, 1984). Farklı ülkelerden ve şehirlerden Konstantinopolis'e gelen inançlı Hıristiyanlar mucize yarattığına inandıkları Meryem Ana ikonasını ve ayazmayı ziyaret etmiş ve anı defterlerine kaydetmiştir (Majeska, 1984). Konstantinopolis'in 1204 yılında Haçlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Meryem Ana İkonası Pantokrator Manastır'ına götürülmüştür (Berger, 1994).

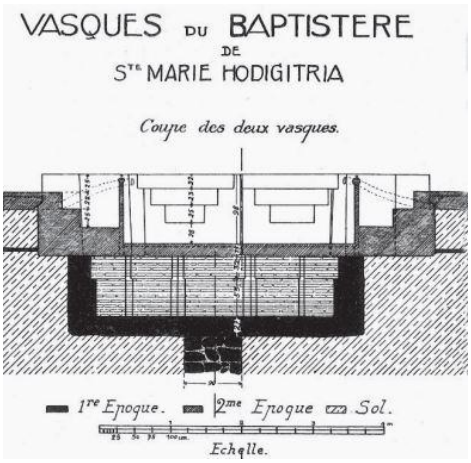
1261 yılında ise Latin İmparatorluğu'nun sona erdirildiği ve VIII. Mihael Paleologos tarafından şehrin tekrardan ele geçirildiği dönemde Meryem Ana İkonası, Paleologos Hanedanı'nın şehri ele geçirilmesinin şerefine yaptıkları ayin töreninde en önde taşınmış ve tekrardan Hodegon Manastır'ına yerleştirilmiştir (Berger, 1988).

13. ve 14. yüzyıllarda Paleologos Hanedanı imparatorlarının şehrin geri alınmasında ruhani liderlik ettiğine inandıkları Meryem Ana'ya şükranlarını iletmek için sık sık manastırı ziyaret ettikleri kaydedilmiştir (Berger, 1988). Hodegon Manastırı'nı ziyaret etmiş Rus hacıların anı yazılarında her salı günü manastırda yapılan ayinlerden ve 'Hedogetria' ikonasının mucizelerinden bahsedilmiştir (Berger, 1988). 13. yüzyılın sonlarına doğru Hodegon manastırı, dönemin imparatoru tarafından Antiokheia (Antakya) Patrikliği'ne bağışlanmış ve ardından Suriyeli hacılara misafirhane olarak tahsis edilmiştir (Berger, 1988). 1453 yılında şehrin Osmanlı ordusu tarafından kuşatılması sırasında Hodegon Manastırı'ndan alınıp Kora Manastırı'na götürülen 'Meryem Ana' ikonasının önünde Konstantinopolis için dua edildiği kaynaklarda yer almaktadır (Pachymeres, 1984). Şehrin fethi sırasında meydana gelen kargaşada Meryem Ana ikonasının tahrip edildiği ve yok olduğu bilinmektedir (Pentcheva, 2006). Hodegon ismi 'lider, rehber' anlamına gelip, manastıra kör hacıları getiren keşişlere ithafen verilmiştir (Berger, 1988). Meryem Ana ikonasının yanı sıra manastır yapısına ait olan ayazmanın da Hıristiyanlar tarafından iyileştirici etkisi olduğuna inanılmıştır (Ousterhout, 2015). Özellikle kutsal suyun şifalı olduğu ve körlerin tedavisinde iyileştirici etkisi olduğu düşünüldüğü için hastalar tarafından sürekli ziyaret edilmiştir (Ousterhout, 2015). 1921-1923 yılları arasında Fransız işgal kuvvetleri tarafından Hodegon Manastırı'nın olduğu bölgede R. Demangel ve E. Mamboury önderliğinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Berger, 1988). 1923 yılında Gülhane hastanesinin olduğu bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan heksagonal yapının Hodegon ayazması olduğu ileri sürülmüştür (Berger, 1988). Bu durumun mümkün olacağı gibi kazılarda ortaya çıkarılan kalıntının ismi günümüzde bilinmeyen bir saray ya da hamam yapısına ait olması da mümkündür (Berger, 1994). Manastır keşişlerinin el yazmaları ile ünlü oldukları kaynaklarda yer almaktadır. Bu bölgede 11. ve 15. yüzyıllara arasında yapıldığı düşünülen 16 yazma eser tespit edilmiştir (Eyice, 1994). Eserlerin Vatikan kütüphanesinde muhafaza edildiği düşünülmektedir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.1.3.3. Hodegon Manastırı Ayazması Rekonstüksiyon Planı (Demangel, Mamboury, 1939)

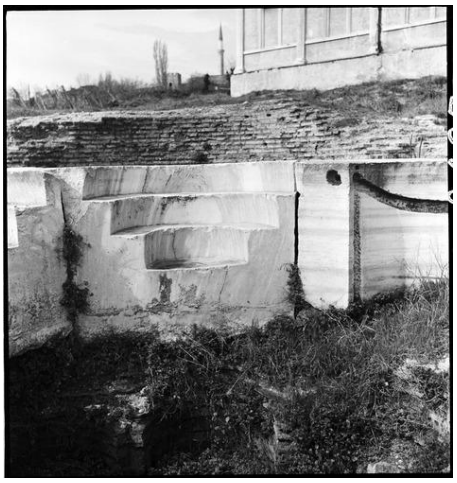

Şekil 4.1.3.4. Hodegon Manastırı Ayazması Planı (Demangel, Mamboury, 1939)

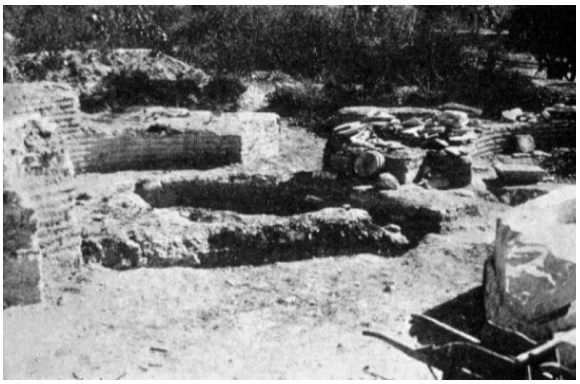
TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.1.3.5. 1940 yılı Hodegon Manastırı Ayazma Kalıntısına Kuzey Yönden Bakış, Dumbarton Oaks Paper (URL-6)

Şekil 4.1.3.6. 1940 yılı Hodegon Manastırı Ayazma Kalıntısı, Dumbarton Oaks Paper (URL-6)

Şekil 4.1.3.7. 1940 yılı Hodegon Manastırı Ayazma Kalıntısı (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Şekil 4.1.3.8. 1940 yılı Hodegon Manastırı Ayazma Kalıntısı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Çizelge 4.1.4. Kyra Martha Manastırı – Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Zeyrek</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Piri</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2961</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 31</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Kyra Martha Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 12.-13. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 15. yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Maria Martha Palaiologina</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sekbanbaşı İbrahim Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Orta Bizans dönemine tarihlendirilen Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi, Valens Su Kemeri’nin yaklaşık olarak 100 metre kuzeyinde yer alan günümüze ulaşamamış bir manastır kilise yapısı olarak tanımlanabilir (Schneider, 1936). Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi’nin konum olarak Unkapanı çıkışının sağ tarafında, Gazanfer Ağa Medresesi’nin aşağısındaki yapı adasında bulunduğu bilinmektedir (Eyice, 1954).

1943 yılında Atatürk Bulvarı’nın genişletilmesine yönelik yapılan yol çalışmaları sırasında yıkılmasına karar verilmiştir (Eyice, 1954). Günümüzde yok olmuş yapının konumunda Unkapanı İMC Blokları’nın karşısında bulunan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı binası yer almaktadır (Şekil 4.1.4.2.).</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Şekil 4.1.4.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="3">
Şekil 4.1.4.2. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Medresesi Parselinde Yer Alan İş Teftiş Kurul Binası (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

1918 Vefa yangını sırasında büyük hasara uğramış yapının, yangın sonrasında geriye dört duvarının ve minaresinin kaldığı kaynaklarda yer almaktadır (Eyice,1954). Bir Bizans kilisesi olan yapının eni 10 metre olup boyunun da o civarda olduğu tahmin edilmektedir. İç mekân 7.60 metre genişliğinde ve apsisler haricinde 7 metre uzunluğundadır (Şekil 4.1.4.3.) (Eyice, 1954). Doğu-batı yönünde konumlandırılmış yapının doğu cephesinde üç adet apsis yer almaktadır (Şekil 4.1.4.4.). Bu apsislerden ortada olan iki impost başlıklı mermer paye ile üç ana bölüme ayrılmış ve her bölüme pencereler yerleştirilmiştir (Eyice,1954). Daha sonraki dönemlerde pencere boşlukları kısmi olarak örülmüş ve üst kısımlarında küçük pencere boşlukları bırakılmıştır (Şekil 4.1.4.7.) (Eyice,1954). Yan apsislerde bulunan pencereler orta apsis penceresine kıyasla daha büyük oranlara sahiptir. Ancak daha sonraki dönemlerde yapının yan cephelerinde yer alan pencereler büyük değişime uğramıştır (Şekil 4.1.4.5.) (Eyice,1954). Yapıya ait bir narteksin bulunduğu fakat bunun zaman içerisinde yok olduğu tahmin edilmektedir (Eyice,1954). Yapının mescide çevrilmesi ile yapının güney duvarına bitişik olarak inşa edilen tuğla minare, yıkım kararının alınması ile birlikte 1943 yılında gövdesine kadar yıktırılmıştır (Eyice,1954).

Eyice, yıkımdan önce yaptığı incelemeler sırasında yapının özgün planını mevcut veriler ışığında değerlendirilmesinin zor olduğu fakat Ebersolt'un bu yapıyı tek sahınlı kiliseler grubunda sınıflandırdığını belirtmiştir (Eyice, 1954). Ancak çalışmalar sonucunda Yunan Haçı plan tipinin daha olası bir ihtimal olduğuna karar verilmiştir (Eyice,1954). Özetle yapı 12. yüzyıla tarihlendirilen üç apsisli, bir narteksli ve dört sütunlu Yunan haçı plan tipine sahip bir yapıdır (Şekil 4.1.4.3.).

Özgün üst örtüsüne ilişkin herhangi bir bilginin kaynaklarda yer almamasına rağmen Osmanlı döneminde kiremit kaplı bir ahşap çatı ile örtüldüğü 1877 yılında Paspates'e ait olan Sekbanbaşı gravüründen anlaşılmaktadır (Paspates, 1877). 1950 yılında yapılan kazılar sırasında ana yapının altında içi kemik dolu bir mezar lahiti olduğu tespit edilmiştir (Eyice,1954). Yapının yıktırılması sonrasında enkaz çalışmaları ışığında ana yapının farklı bir döneme ait yapı duvarları üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir (Schneider, 1936). Mangana Saray kompleksi ve Zeyrek Camii'nde karşımıza çıkan gizli tuğla tekniğinin Kyra Martha Manastırı'nın güney duvarında da mevcut olduğu Schneider tarafından keşfedilmiştir (Schneider, 1936).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

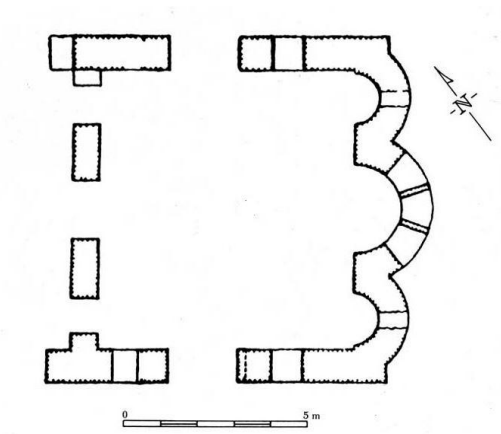
Yapı Scheider tarafından gizli tuğla tekniğinde örülmüş güney duvarı referans alınarak 13. yüzyıla tarihlendirilirken, yıkım aşamasında ve kazı çalışmaları sırasında orada bulunan Eyice tarafından 12. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Eyice, 1954).

Yapının 12. ve 13. yüzyıl dolaylarında İmparator VIII. Mihael'in (1261-1282) kız kardeşi Martha tarafından Konstantinopolis'in 'krikki kissime' olarak adlandırılan bölgesinde inşa edildiği ünlü tarihçi Gedeon tarafından ifade edilmiştir (Gedeon, 1884).

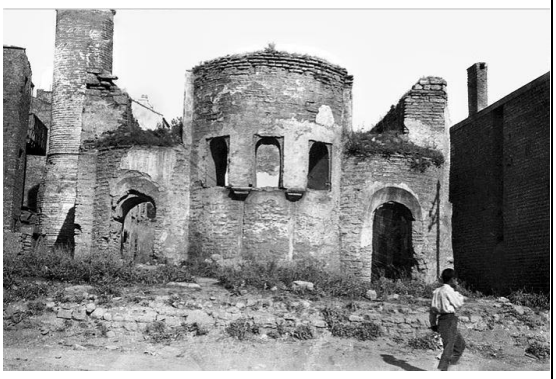
Kyra Marta Manastırı'nın 'krikki kissime' olarak tanımlanan bölgede yer alması günümüzde İstanbul sınırları içerisinde bulunan Kırkçeşme adındaki su sisteminin yer aldığı bölgeyi akıllara getirmektedir. Kyra Martha Manastırın'ın aslında Kırkçeşme bölgesinde yer alabileceği Gedeon, A.M. Schneider ve Dr. Mordtman tarafından kabul edilse de yeterli kanıtlar bulunamamıştır. 12. veya 13. yüzyılda Palaiologos Hanedanı'nın imparatoru VIII. Mihael'in kız kardeşi Maria Martha Palaiologina tarafından kurulan ve Palaiologos hanedanının şahsi malı olan manastıra Palaiologos ailesinden çok sayıda kişinin defnedildiği bilinmektedir (Janin, 1969).

Parchymeres kitabında manastırın kadınlar manastırı olduğunu ve imparatorluk hanedan üyeleri tarafından inşa edilmesinden ötürü çok sayıda değerli rölikin bu yapıda muhafaza edildiğini kaydetmiştir (Pachymeres, 1984). Haliç'e doğru giden çukur arazinin ortasında eski bir yapının kalıntıları üzerine inşa edilen yapının planlaması Hirami Ahmet Paşa Camii planına büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu yapının bir katholikondan çok bir mahalle kilisesi olduğunu savunan Eyice, yapının kaynaklarda önemli kişilerin defnedildiği büyük bir manastır kuruluşunun katholikonu olmak için küçük ve basit bir yapı olduğu savına dayanmıştır (Eyic 1954). Yapının Kyra Martha Manastırı olduğunu savunan Gedeon'a karşı Eyice'nin varsayımı birbirine karşıt yönde gelişmiştir. Ama her ikisi de hipotez olmaktan ileriye gidememiştir.Yapı Palaiologos Hanedanı'ndan sonra Kantakuzenos Hanedanı aile üyelerinin defnedildiği bir manastır yapısı olarak kayıtlara geçmiştir (Erdoğan, 2009). Ayvansaraylı Hüseyin Efendi eserinde 902 yılında şehit olan Sekbanbaşı İbrahim Ağa'nın yapının doğusunda mihrap önüne defnedildiğini kaydetmiştir (Ayvansarayi, 1781). Yapının günümüze ulaşamayan kitabesinde, Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevnihal Sultan tarafından 1838 yılında tamir ve ihya edildiği kaydedilmiştir (Ayvansarayi, 1781). Hadikat'ül Cevami'de bir Bizans kilisesi olan yapının II. Bayezid döneminde (1481-1512) şehit düşen İbrahim Ağa tarafından camiye dönüştürüldüğü yer alsa da bir başka tarihçi olan Mehmed Ziya ise Sekbanbaşı İbrahim Ağa'nın İstanbul'un fethi sırasında şehit düştüğünü ve yapının İbrahim Ağa'nın anısına ismi kayıtlarda yer almayan ve 1496-1497 yıllarında vefat eden bir şahıs tarafından camiye çevrildiğini yazmıştır (Ziya, 1928). 1940 yılında gerçekleşen kazılar sırasında toprak kaldırıldıktan sonra ortaya çıkan mezar taşının İbrahim Ağa'nın haziresine ait olabileceği tahmin edilmektedir (Eyice,1954). Ancak günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenen bu taş üzerinde yapılan incelemeler sonucunda 14. ve 15. yüzyıllara tarihlendirilmiş mezar taşının İbrahim Ağa haziresine ait olmadığı tespit edilmiştir (Eyice, 1954). 1940'lı yıllarda İstanbul'da şehircilik uzmanı Henri Prost tarafından kapsamlı imar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İmar çalışmaları kapsamında 1943 yılında Unkapanı'ndan Yenikapı'ya uzanan Atatürk ismi verilecek bir bulvar açılması kararlaştırılmış ve bu karar ışığında bulvarın her iki tarafından bulunan çok sayıda tarihi eser yıkılmıştır. Yapının yıkılmasından hemen önce yapı Dr. Semavi Eyice tarafından fotoğraflanmış ve belgelenmiştir (Eyice, 1954).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

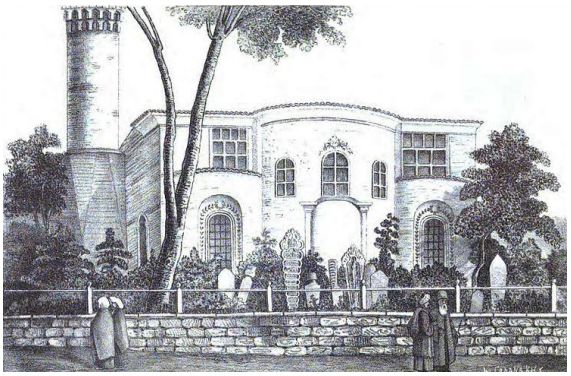

Şekil 4.1.4.3. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescit Planı (Schneider, 1936)

Şekil 4.1.4.4. 1937 yılı Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi Doğu Cephesi (URL-6)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.1.4.5. Sekbanbaşı Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.1.4.6. 1935 yılı Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi Giriş Cephesi (Eski Eser Koruma Encümeni, 3993, İstanbul Arkeoloji Müzesi)

Şekil 4.1.4.7. 1930 yılı Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi Güneydoğu Cephesi (Harvard Üniversitesi A.K. Porter Koleksiyonu)

Şekil 4.1.4.8. 1935 yılı Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi Mihrabının İç ve Dış Görünüşü (URL-6)

Çizelge 4.1.5. Bebaia Elpis Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>-</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>-</td><td>SOKAK:</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Bebaia Elpis Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI:</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Theodora Synadene</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">-</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Konumu hakkında bir bilgi bulunmayan yapının önemli bir Bizans Manastırı olduğuna ilişkin bilgiler kaynaklarda yer almaktadır (Erdoğan, 2009).

Yapı hakkında en doğru bilgilere yapının kurucusu olan Theodora Synadene tarafından 1300 yılında kaleme alınmış Lincoln College Typikonu olarak bilinen ve Alice-Mary Talbot tarafından çevirisi yapılan kuruluş belgesinden ulaşılmaktadır (Talbot, 1999).</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yapının konumuna ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır.</td><td colspan="3">Yapının mimarisine ilişkin rekonstrüksiyon çalışması bulunmamaktadır.</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Yapının kuruluş belgesi olan typikonda yapının mimari biçimlenmesine ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak yapının kurucusu olan Theodora Synadene'nin aristokrat bir aile mensubu olması nedeni ile özenilerek yenilendiği düşünülmektedir.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Kaynaklarda verilen bilgilere göre 1203 yılında meydana gelen yangın sırasında Bebaia Elpis Manastırı'nın kurulduğu düşünülen bölgede bulunan bir manastırın tahrip olduğu belirtilmiştir (Madden, 1991).

Söz konusu yapının Bebaia Manastırına ait olması muhtemeldir. 1204-1261 yılları Latin işgali sırasında yapının Ortodoks cemaati tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir (Kidonopoulos, 1994).

Latin işgalinin sona erip Bizans hâkimiyetinin yeniden başlaması ile birlikte yapı dönemin ünlü aristokratlarından birinin eşi olan Theodora Komnene Palaiologina Synadene tarafından yeniden kurulmuştur (Erdoğan, 2009). Manastır ktetoritsası olan Theodora eşi ve kızı ile birlikte manastıra kapanarak hayatlarına keşiş olarak devam etmişlerdir (Erdoğan, 2009).

1392 yılında Theodora'nın torunu Xene Philanthropene çöküşünü engellemek için manastırı restore ettiğini typikonunda belirtmiştir (Talbot, 1999).

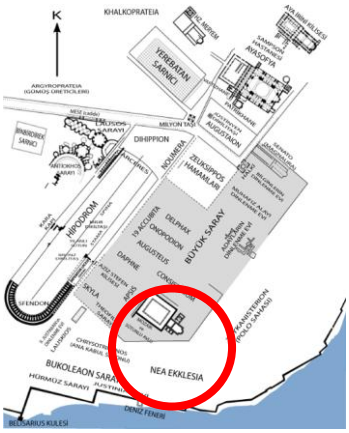
Yapıya ait typikonda yapının Mosele Manastırı, Gorgoepekoos Manastırı ve Kyriotissa Manastırı civarında olduğunun ifade edilmesi üzerine araştırmacılar yapının konumu üzerinde incelemeler gerçekleştirmişlerdir (Talbot, 1999).

Janin, manastırın üçüncü tepede Marmara'dan Heptaskalon'a doğru uzanan alanda bulunduğunu ileri sürmüştür (Janin,1969). Günümüzde Kumkapı civarına tekabül etse de yapının konumu hakkında net bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Diğer araştırmacılar olan Zafraka ve Kidonopoulos ise yapının Valens Su Kemeri'nin güneydoğusunda üçüncü tepenin merkezinde bulunduğunu iddia etmiştir (Erdoğan, 2009). Bir diğer araştırmacı olan Berger ise Bebaia Elpis Manastırı'nın Meselophon'nun güneybatısında yer aldığını ileri sürmüştür (Berger, 1997).

Tüm bu araştırmaların farklı yönlerde sonuca ulaşmasından ötürü yapının günümüz konumu hakkında çok sayıda görüş bulunmaktadır. Ancak hiçbir görüşün doğruluğunu ispat edebilecek tarihi bir kaynak bulunmamaktadır.

Çizelge 4.1.6. Nea Ekklessia Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cankurtaran</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Nea Ekklessia Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 867-880</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator I. Basileos</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Cankurtaran Mahallesi sınırları içerisinde kurulmuş olduğu düşünülen yapı günümüze ulaşamamıştır (Şekil 4.1.6.1.). İstanbul'un feth edilmesinin ardından yıldırım çarpması sonucu 1490 yılında yok olduğu bilinmektedir (Kidonopoulos, 1994). Yapı hakkında sınırlı bilgiye Vita Basilii ve Ekphrasis adı verilen Bizans metinlerinden ulaşılmaktadır. Bugün Sultanahmet Camii avlusunun güneybatı köşesinde kalıntıları bulunan Güngörmez Mescidi'nin bir kilise kalıntısı üzerine inşa edildiği bilinmektedir (Mango, 1985). 1894 yılında meydana gelen Büyük İstanbul depremi sırasında yok olmuş yapının Nea Ekklessia'nın kalıntıları üzerine inşa edilmiş olabileceği düşünülse de bu durum hiçbir zaman kesinlik kazanmamıştır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">

Şekil 4.1.6.1. Bizans Haritası Nea Ekklessia Manastırı Konumu (URL-6)</td><td colspan="2">
Şekil 4.1.6.2. Nea Ekklessia Manastırı Olası Rekonstruksiyonu (URL-7)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

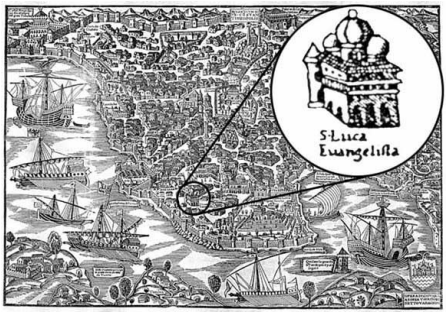
MİMARİ TANIM

Yapı hakkında yapılan tanımlamalar ışığında yapının haç planlı görkemli bir yapı olduğunu ifade etmek mümkündür. Hipodrom'dan Marmara Denizi'ne kadar uzanan ve oldukça geniş bir alana yayılan Büyük Saray'ın (Magnum Palatium) terasına inşa edildiği kaydedilmiştir (Şekil 4.1.6.1.) (Müller-Wiener, 1977). Kilise yapısının merkezinde ve her dört yanında olmak suretiyle toplam beş kubbesi olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4.1.6.4.) (Müller-Wiener, 1977). Yapının narteksi iki katlı olup her iki yanında dış holler uzanmaktadır. Yapının doğusunda revaklı bir bahçe tasvir edilmiştir (Berger, 1994). Altyapının yine cephe boyunca devam eden bir beşik kemer dizisi ile çevrelendiği görülmektedir (Şekil 4.1.6.2.). Yapının batısında ise değerli taşlarla süslenmiş iki çeşme ile atriumun bulunduğu bilinmektedir. Oldukça değerli olan bu iki çeşmeden biri porfir taşından yapılmışken diğerinin de beyaz mermerden yapıldığı ifade edilmiştir (Berger, 1994). Oldukça zengin bir dekorasyona sahip yapının iç mekânı mermer plakalarla ve mozaiklerle bezenmiştir (Berger, 1994). Bunun dışında yapının mimarisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Oaks Komitesi araştırmacılarından Albert Friend tarafından yapının kubbesine ilişkin rekonstrüksiyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.1.6.6.).

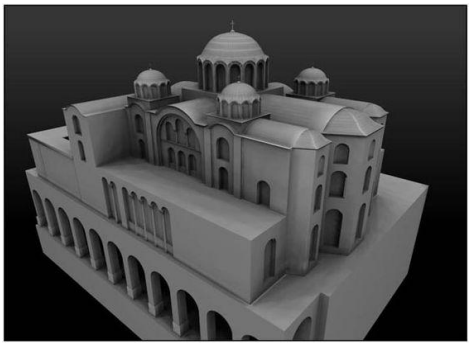
TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Bizans İmparatoru I. Basileos tarafından 867-880 yılları arasında Büyük Saray (Magnum Palatium) sınırları içerisinde inşa ettirilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 6. yüzyıl yapısı olan Ayasofya'dan sonra Bizans İmparatorluğunda inşa edilmiş ikinci anıtsal kilise olma özelliği taşımaktadır. 9. yüzyılda anıtsal bir kilise olarak inşa edilmiş yapı 11. yüzyılda manastıra dönüştürülmüş ve Yeni Manastır adını almıştır (Müller-Wiener, 1977). 1024-1261 yılları Latin İşgali sırasında yapının zengin iç dekorasyonu talan edilmiştir (Berger, 1994). Haçlı seferleri sırasında şehre giren haçlılar Bukoleon Sarayı'na ithafen yapının ismini Bukoleon'un Aziz Mihael Kilisesi olarak değiştirmişlerdir (Berger, 1994). 1480 yılında Vavassore'nin çizdiği İstanbul panoramasında Nea Ekklessia açıkça görülmektedir (Şekil 4.1.6.3.). Vavassore'nin gravürü yapının bu tarihte halen ayakta olduğunu kesinleştirmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde yapı hakkında bahsedilen herhangi bir kaynak tespit edilememiştir. Şehrin 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından feth edilmesi ardından yapının akibeti ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının Osmanlı döneminde barut deposu olarak kullanıldığı ancak deponun patlaması sonucuda yok olduğu ileri sürülmüştür (Mango, 1985). Söz konusu yapı kalıntıları Sultanahmet Camii'nin meyyit kapısı yanında bulunan ve Fatih Sultan Mehmet tarafından mescide çevrilen Güngörmez Kilisesidir. Mango Güngörmez Kilisesi'nin Nea Ekklessia Manastır kalıntıları üzerine inşa edilmiş olabileceğini ifade etse de bu varsayımı destekleyecek bir kanıt bulunmamaktadır (Mango, 1985). Yapının konumu büyük Bizans sarayının sınırları içerisinde olacak şekilde tarif edilse de hangi parselde yer aldığının tespitine dayanacak bir kazı çalışması tarih boyunca gerçekleştirilmemiştir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.1.6.3. 1480 tarihli İstanbul panoramasında Nea Ekklessia Manastırı (Giovanni Andrea Vavassore Gravürü)

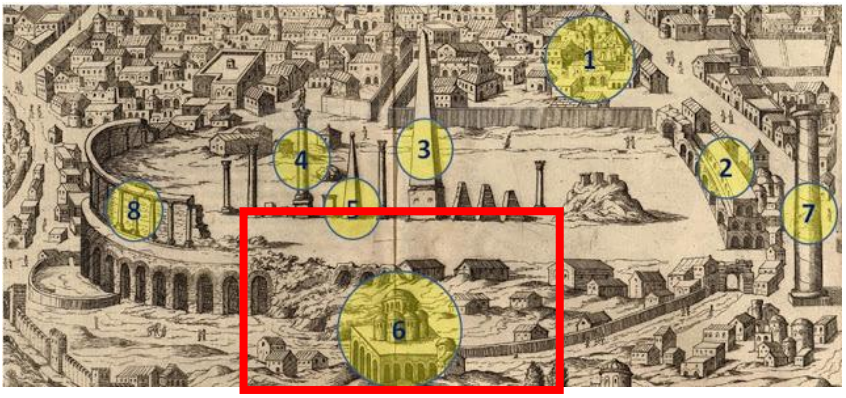

Şekil 4.1.6.4. Nea Ekklessia Manastırı Olası Rekonstrüksiyonu (URL-8)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.1.6.5. Nea Ekklessia Manastırı Olası Rekonstrüksiyonu (URL-9)

Şekil 4.1.6.6. Panvinio, "Hipodrom ve Çevresi" 15. yüzyıl Gravürü, 1-Firuzağa Cami, 2-Carceras, 3-Obeliks, 5-Örme Sütun, 6-Nea Ekklesia Kilisesi, 7-Iustinianos Anıtı, 8-Sphendon (Onofrio,15. yüzyıl)

Şekil 4.1.6.7. Nea Ekklessia Kubbesi Üzerine Albert Friend Tarafından Yapılmış Rekonstrüksiyon Çalışması (URL-6)

4.2. Kalıntıları Günümüze Ulaşmış Bizans Manastırları

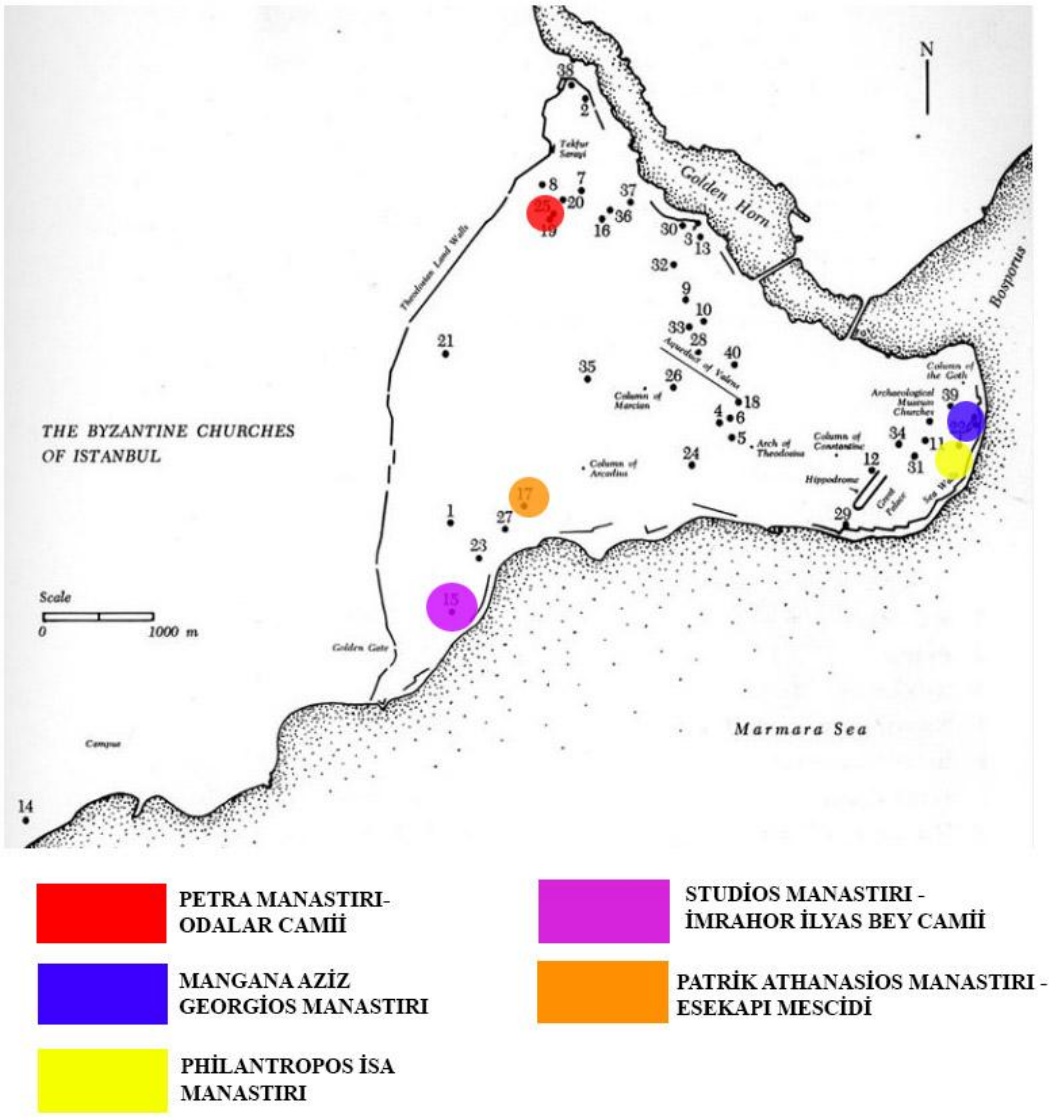
Kalıntıları dahi yok olmuş Bizans Manastırları'nın yanı sıra tüm olumsuz şartlara rağmen zamana yenilmemiş ve kalıntıları kalmış dahi olsa kimliğini kaybetmemiş tarihi yapılar önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Kesin olmamakla birlikte Fatih ilçesinin Karagümrük semtinde yok olmaya yüz tutmuş kalıntı halindeki Odalar Camii'nin kaynaklarda Petra Manastır'ı olarak bilinen yapı ile bir bağlantısı olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1994). Cankurtaran Mahallesi Gülhane Parkı sokağında yani Bizans'ın Mangana bölgesinde yer alan bir diğer önemli dini yapılar arasında Aziz Georgios ve Philantropos İsa Manastırları da yer almaktadır.

Bu dönemde gerçekleştirilen kazılar sonucunda Aziz Georgios Manastırı, Hedogetria Manastırı ve Philantropos İsa Manastırı gibi Mangana bölgesinde yer alan çok sayıda ruhani merkez kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Demangel; Mamboury, 1939).

Tüm bu yapıların arasında Bizans'ın en önemli manastırı olan Studios diğer ismi ile uykusuzlar anlamına gelen Akoimetoi Manastırı da yer almaktadır. Bizansın en önemli manastırı olan yapıya ait diğer birimlerin kalıntıları çevrede meydana gelen yeni yapılaşma nedeni ile zaman içerisinde yok olmuştur. Laurentios Manastırı olduğu düşünülen Purkuyu ya da başka bir isimle Parmakkapı Mescidi Cibali'de Sultan Selim Camii'nin bulunduğu tepenin eteğinde konumlandırılmıştır (Şekil 4.2.5.1.).

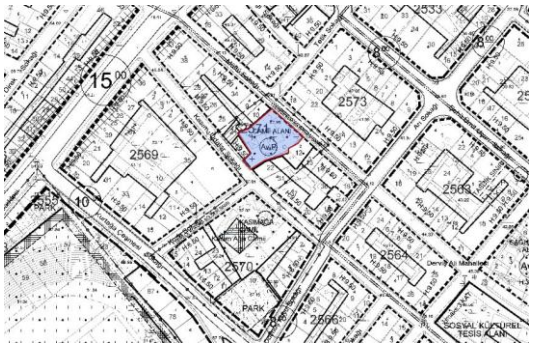
Yoğun yapılaşma nedeni ile yapıya ait olduğu düşünülen kalıntının sadece çok küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Şekil 4.2.5.7.). Kalıntıların bitişiğinde yapılan yeni yapılaşma nedeni ile asırlık yapı izleri yok olmaya yüz tutmuştur. Son olarak manastır yapısına ait olduğu düşünülen bir diğer yapı kalıntısı da Cerrahpaşa Hastanesi arazisinde bulunan Esekapı Mescidi'dir (Şekil 4.2.6.2.).

Kurucusu olmamasına karşın yapının onarılmasını sağlayan Patrik Athanasios adını taşıyan manastır Osmanlı'nın şenlendirme politikası kapsamında camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1871). 1894 depremi sırasında harabe olup terk edilmiş kalıntı halindeki yapı 2015 yılında yapılan restorasyon çalışmaları kapsamında yeniden kullanıma uygun hale getirilmiştir.

Şekil 4.2.1. Kalıntıları Günümüze Ulaşmış Bizans Manastırları Haritası
(Prof. T.Mathews 'Bizans Kiliseleri Haritası' üzerinden hazırlanmıştır, 1976)

Çizelge 4.2.1. Petra Manastırı – Odalar Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Dervişali</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Kasım Odalar</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2571</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 11</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Petra Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Odalar Camii/Kemankeş Mustafa Paşa Mescidi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 7. y.y.– 12.ve 13 y.y.</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 1640</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator I. Manuel Komnenos</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Fatih ilçesine bağlı Karagümrük semtinde yer alan ve üzerinde ki gecekonduların yıkılması ile bazı kalıntılarının açığa çıktığı Odalar Camii'nin kaynaklarda Edirnekapı yakınlarında konumlandırıldığı tarif edilmiş Petra Manastırı'na ait olabileceği ileri sürülmüştür (Mamboury, 1920). Fetih döneminde banisi Kemankeş Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmesi nedeni ile Kemankeş Mustafa Paşa Camii olarak da bilinmektedir (Ayvansarayi, 1781). Yapının bulunduğu bölgede Odalar Camii dışında başka bir Bizans yapısı olan Kasım Ağa Camii ve İpek Bodrum Sarnıcı yer almaktadır. Tüm bu yapıların Petra Manastır'ına ait yapı birimleri olabileceği düşünülmektedir (Schazman, 1936). Günümüzde yerini Vefa stadına bırakmış Aetios açık su haznesi de bu bölgede yer almaktadır (Şekil 4.2.1.1.).</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">

Şekil 4.2.1.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="3">
Şekil 4.2.1.2. Odalar Camii Kalıntısı (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü	**x**	**x**	**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	X	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	X	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	X	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Odalar Camii incelendiğinde yapının iki farklı yüzyıla ait olabileceği tespit edilmiştir (Schazman, 1935). Ana yapı 12. ve 13. yüzyıl arasında, ondan daha eski döneme 7. yüzyıla tarihlenen ve 16 hücreden oluşan odacıklar halindeki bir altyapı üzerine inşa edilmiştir (Eyice, 1994). Odalar Camii iki farklı dönemde iki farklı kademe de olacak şekilde 12. ve 13. yüzyıl arasında gizli tuğla tekniğinde inşa edilmiştir (Schazman, 1935). Kuzey yönüne yönlendirilmiş bir yapı olan Odalar Camii, Müller-Wiener tarafından dört destekli kapalı haç planlı, orta kubbeli, üç apsisli tipik bir Orta Bizans dönem kilisesi olarak tanımlanmıştır (Şekil 4.2.1.4.) (Müller-Wiener, 1977).

Merkezi apsisin her iki yanında asimetrik yan odaları pasthoporion hücreleri mevcuttur (Şekil 4.2.1.4.). Kaynaklarda bu yan odaların önemli freskler ile süslendiği yer almaktadır (Brunov, 1926). 1877 yılında Paspatis, Odalar Camii'ni tanımladığı gravüründe yapının üst örtüsünün, kubbesinin çok daha eski dönemlerde yok olması nedeni ile kırma ahşap çatı olarak yeniden yapıldığını ifade etmiştir (Paspatis, 1877). Kuzey yönüne yönlendirilmiş yapının kuzey apsislerinin de uzun zaman önce yıkıldığı 1933 tarihli kaynaklarda görülmektedir (Şekil 4.2.1.5.).

Apsis ve kubbesiyle ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması ve yapının kare biçimlenişi dışında ayırt edici bilginin kalıntı izlerinden tespit edilememesinden dolayı yapının plan tipini ayırt etmek pek mümkün olmamaktadır. Bu aşamada Müller-Wiener'in tanımını doğru kabul etmek olasıdır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Petra İoannes Prodromos Manastırı kesin olmamakla birlikte İmparator I. Manuel Komnenos dönemine yaklaşık olarak 1143-1180 yıllarına tarihlendirilmektedir (Eyice, 1994). 14. yüzyılda önemli bir ruhani merkez olan manastır Latin işgali sırasında Katolikler tarafından yönetildiği ifade edilmiştir (Janin, 1939). Kaynaklarda Petra Manastırı'nın 1291-1305 tarihleri arasında Angelos Doukas Komnenos Sarantenos ve karısı tarafından onarıldığı yer almaktadır (Philae,1967). Kidonopoulos Petra İoannes Prodromos Manastır yapı topluluğu içerisinde ksenodokheion ve hastane yapısının yer aldığını yapıya ait kaynaklarda tespit etmiştir (Kidonopoulos, 1994). Müller-Wiener ise eserinde Boğdan Sarayı olarak adlandırılan, Fener ile Karagümrük semtleri arasında konumlandırılan ve günümüze şapel kalıntısı olarak gelmiş yapının, Petra Manastırı'na ait bir kalıntı olabileceğini ileri sürmüştür (Müller-Winer, 1977).

Eyice, Boğdan Voyvodaları'nın konaklaması için yapılmış Boğdan Sarayı'nın Petra Manastırı kalıntıları üzerine inşa edilmesine ilişkin yeterli bilginin olmaması nedeni ile bunun zayıf bir hipotez olabileceğini söylemiştir (Eyice,1994). Kaya anlamına gelen Petra ismi Karagümrük semtinin kuzey kısmında yer alan Kesmekaya caddesinde halen yaşatılmaktadır. Güçlü bir kanıt olmasa bile sokağa adını veren bölgenin Petra isminden günümüze kadar gelmesi olasıdır. Petra Manastırı'nın oldukça zengin bir kütüphanesinin olduğu, buradan çıkmış ve çeşitli ülkelere dağılmış 6.yüzyıl-14. yüzyıla ait 28 elyazması eserden anlaşılmaktadır (Schazmann, 1936). Eserlerin günümüzde hangi arşivlerde saklandığı bilinmemektedir. Manastır kütüphanesinde ki elyazmalarında Aetios Sarnıcı yakınındaki Petra Prodromos Manastırı'na ait olduğunu bildirir bir kayıt bulunmaktadır (Eyice, 1994). Eyice tarafından kaydedilmiş bu bilgi Odalar Camii olarak kullanılan Bizans yapısının Petra Manastırı'na ait bir birim olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Petra Manastırına ait olduğu düşünülen bu kilise yapısının 1203 yılında meydana gelen yangın sırasında ağır hasara uğradığı sanılmaktadır (Eyice, 1994).

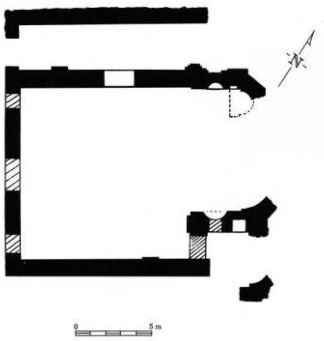
13. yüzyıl Bizans İmparatorluğu döneminde yeniden onarım gören yapı, İstanbul'un fethinden bir süre sonra 1475 yılında Kırım'ın Kefe bölgesinin feth edilmesi ardından Fatih Sultan Mehmet tarafından Kırım'dan İstanbul'a göç ettirilen katoliklere tahsis edilmiştir (Eyice, 1994). Bu dönemde Santa Maria di Constantinopoli adıyla anılan ve 150 yıl boyunca katoliklerin himayesi altında kalan yapı Dominiken tarikatı tarafından yönetilmiştir (Eyice, 1994). Uzun bir süre boyunca katolik cemaatinin himayesinde kalan yapı bölgeye müslüman halkın yerleşmesi ile çekişmelere sahne olmuş ve meydana gelen olaylar sonucunda 1636 yılında yapının yönetimi katoliklerden alınarak tamamen kapatılmıştır (Eyice, 1994). Yapının kapatılmasından birkaç yıl sonra yapı 1640 yılında dönemin sadrazamı Kemankeş Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781). Fakat Katolikler bu durumu kabullenmekte zorlanmış ve yapının tekrardan kendilerine tahsis edilmesi için girişimlerde bulunmuş ve 1644 yılında elçi Baron Czernin'i aracılık yapması için sadrazama göndermişlerdir (Eyice, 1994). Fakat bu talep dönemin sadrazamı Kemankeş Mustafa Paşa tarafından reddedilmiş ve yapı camii olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir (Eyice, 1994).

Yapıya Odalar Camii adının verilmesi ile ilgili farklı rivayetler bulunsa da yapının altında yer alan 16 hücreden oluşan odalar halindeki mahzen ya da alt yapıdan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. 1919 yılında özellikle Karagümrük bölgesine ciddi zarar veren Salmatomruk yangınında harap olan yapı o günden sonra ihya edilmemiş ve kalıntı halinde günümüze kadar ulaşmıştır (Eyice, 1994).

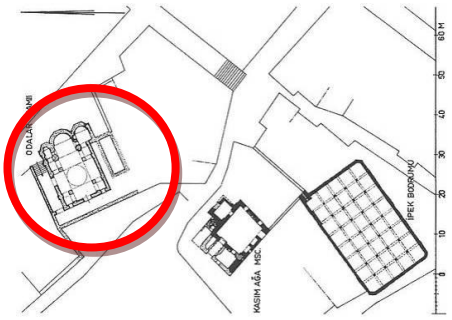
1935 yılında İsviçreli mimar ve sanat tarihçisi olan P. Schazmann tarafından mahzen odacıkları temizlenen yapının duvarlarında ayrı ayrı dönemlere tarihlendirilen fresk duvar resimleri tespit edilmiştir (Schazmann, 1936). Yapı üzerinde detaylı çalışmalar gerçekleştiren Schazmann, iki rapor yayınlamış olmasına rağmen esas çalışmasını vefatı nedeni ile tamamlayamamıştır.

Schazmann'ın tespitleri üzerine freskler saç levhalar ile koruma altına alınmış ve yapının daha fazla zarar görmesini engellemek amacı ile bekçi tahsis edilmiştir. 1960 yılında Odalar Camii kalıntısının olduğu bölgede çok sayıda gecekondunun inşa edilmesi ile yapının tüm izleri silinmiştir (Eyice, 1994).Günümüzde 2017 yılında arazisinde yapılmış gecekonduların yıkılması ile birlikte kısmi de olsa kalıntılarına ulaşabilmek mümkün olmuştur (Şekil 4.2.1.6.).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.2.1.3. Odalar Camii Planı (Brunov, 1926)

Şekil 4.2.1.4. Odalar Camii Vaziyet Planı (Müller-Wiener, 1977)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.2.1.5. 1933 Yılı Odalar Camii Kuzeybatı Cephesi (Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Şekil 4.2.1.6. 1933Odalar Camii Güneydoğu Cephesi (Arkeoloji Müzesi Arşivi)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.1.7. Odalar Camii Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.2.1.8. Odalar Camii Güneybatı Cephesi Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

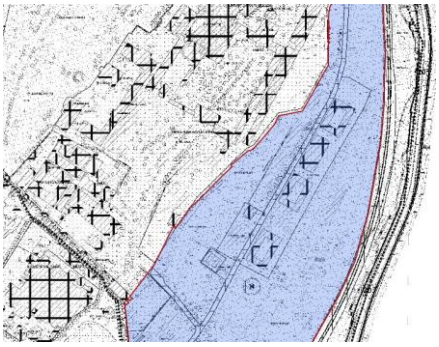

Şekil 4.2.1.9. Odalar Camii Güneybatı Cephesi Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.2.1.10. Odalar Camii Yok Olmuş Batı Cephesi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.2.2. Mangana Aziz Georgios Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cankurtaran</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Gülhane Parkı</td></tr>
<tr><td colspan="5">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 37</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Mangana Aziz Georgios Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 1042-1055</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmp. Konstantin IX. Monomachos</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Yapı kalıntılarının yer aldığı Mangana bölgesi birinci tepenin Marmara yamacında, Akropolisin altında yer almaktadır (Şekil 4.2.2.1.). Manastır Ayasofya'nın doğusunda Mangana bölgesinin deniz surlarının yakınında konumlandırılmıştır. Daha sonra ise kalıntıları Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Sultan Surları’nın içinde kalmıştır.

İstanbul’un işgali sırasında Topkapı'da kamp yapan Fransız ordusu 1922-1923 yılları arasında bölgeyi kazarak Mangana bölgesinde Aziz George Manastırı, Hodegon Manastırı ve Philanthropos İsa Manastırı olarak tanımlanan birçok yapının kalıntılarına ulaşmıştır (Yılmaz, 1998). Yapıya ait kalıntılar Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir (Şekil 4.2.2.10.)</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.2.2.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.2.2.2. Mangan Aziz Georgios Manastırı Kalıntısı (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	STATİK	MALZEME	BAKIM
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Aziz Georgios Mangana Manastırı aynı isimli eski ve küçük bir kilisenin yerinde yeniden inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). İki bölümden oluşan altyapının kare şeklindeki ilk bölümünün kiliseyi taşıdığı yapılan kazılar sonucunda ekskavatörler tarafından tespit edilmiştir (Şekil 4.2.2.6.) (Demangel; Mamboury, 1939). Ana yapıda kubbe ile örtülü büyük bir bölüm dikkat çekmektedir. Ana kubbenin çevresinde dört tanesinin kubbe tonozla ve dört tanesinin beşik kemerler ile örtülü olduğu toplam sekiz küçük bölümün varlığı tespit edilmiştir (Şekil 4.2.2.5.) (Demangel; Mamboury, 1939). Mamboury tarafından hazırlanan ana yapı planında köşelerdeki kubbeli bölümlere olan girişler tamamen kapatılmıştır. Kazı sonrasında açığa çıkarılan altyapıda duvarların gizli tuğla tekniğinde inşa edildiği tespit edilmiştir (Demangel; Mamboury, 1939). Kilisenin plan tipi kapalı Yunan haç planıdır. Orta mekândaki ana kubbe 7 metre çapındadır (Demangel; Mamboury, 1939). Ana kubbeyi taşıyan dört paye köşeleri yuvarlatılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Köşeleri yuvarlatılmış payeler kubbe tasarımının normalden farklı olduğunu göstermektedir. Bu tür yuvarlatılmış köşelerin üzerine genellikle sekizgen kasnaklı kubbeler oturmaktadır (Demangel; Mamboury, 1939).

Clavijo'nun seyahatnamesinde yaptığı betimleye göre manastıra ait kilise yapısının zengin mermer kakma işçiliğine ve çok sayıda mozaik süslemesine sahip olduğu ifade edilmiştir (Clavijo, 1975). Ana yapının bahçesinde kubbeli sekizgen bir çeşmenin varlığından bahsedilmiştir (Şekil 4.2.2.5.) (Müller-Wiener, 1977). Yapılan kazılar sonucunda manastır katholikonunun yaklaşık olarak 27 x 23 metre boyutlarında olduğu tespit edilmiştir (Demangel; Mamboury, 1939). Kilisenin kuzey tarafına açık bir portiko eklenmiş, ekskavatörler burada da bir sekizgen şapelin bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Narteksin batısındaki başka bir portikonun önünde ortasında çeşmenin olduğu bir avludan bahsedilmiştir. Manastır ve bahçeleri için geniş teraslama izleri de keşfedilmiştir (Demangel; Mamboury, 1939). Kilisenin altyapısının sarnıca dönüştürülmek istendiği köşelerin pahlanma izlerine rastlanıldığında tespit edilmiştir (Şekil 4.2.2.6.). Altyapının kilise yıkıldıktan sonra belli bir süre depo olarak kullanılmış olması mümkündür (Laurent, 1930).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

İmparator IX. Monomakhos (1042-1055) tarafından kendisine bağlı ekonomi kurumları, hukuk fakültesi, kütüphanesi ve bir hastane ile birlikte bir manastır yapısı olarak kurulmuştur. Zengin bir dekorasyona sahip manastır yapısı bir sarayın hemen yanı başında inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Aziz Georgios Manastırı zengin dekorasyonu ve konumu nedeni ile döneminin en önemli manastırlarından biri haline gelmiştir (Demangel; Mamboury, 1939). İmparator IX. Monomakhos ölümünden sonra 1055 yılında, Aziz Georgios Manastırı katholikonuna sevgilisi Maria Skleraina'nın yanına gömülmüştür (Yılmaz, 1998).

1118 yılında Aleksios Komnenos'un (1081-1118) tahttan indirildikten sonra oğlu II. Ioannes Komnenos'un (118-1143) bu manastırda imparatorluğa sahip çıktığına dair bilgiler mevcuttur (Müller-Wiener, 1977). 1207 yılından itibaren manastır Latin din adamları tarafından yönetilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 13. yüzyılda Konsantinopolis Latin keşişler tarafından işgal edildikten kısa süre sonra yeniden Bizans hâkimiyetine girmiştir. Manastır 1279 yılında, Michael VIII. Palailogos döneminde kilise meclisi tarafından restore edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1354 yılında İoannes VI. Kantakuzenos, Georgios Manastırı'nda inzivaya çekilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

14. yüzyıldan itibaren bölgede yer alan kütüphane zengin kaynağı nedeni ile şehrin en büyük kütüphanesi haline gelmiştir (Kidonopoulos, 1994).

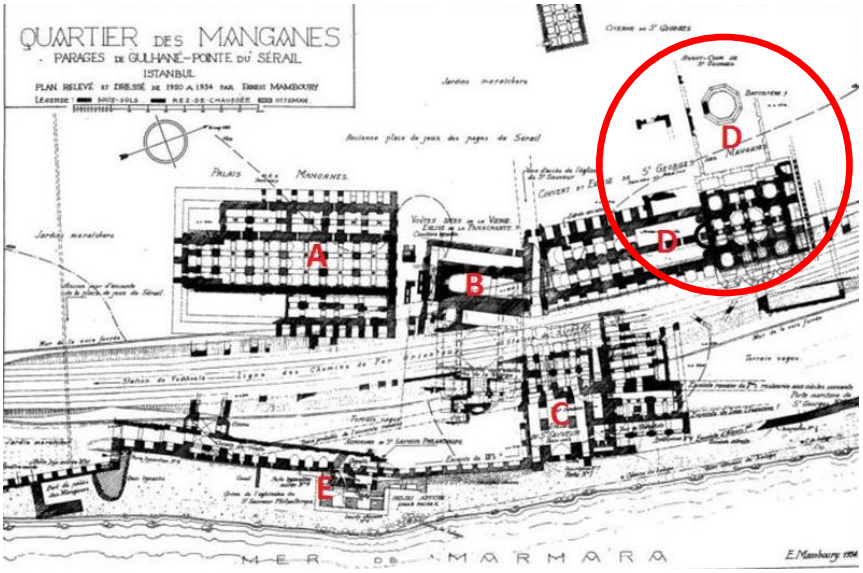
Rus hacıların gezi yazılarında yer alan bilgilere göre bu manastırda yer alan kutsal eşyaların sayısı oldukça fazladır. İsa'nın çilesi olarak bilinen ve Hıristiyan âlemi için oldukça önemli bir eser olan rölik kalıntılarının yanı sıra mor elbise, kan, mızrak, saz, sünger ve İsa'nın sakalının bir parçasının bu manastırda muhafaza edildiği anı yazılarında yer almaktadır (Majeska, 1984). Yapı 1425-1428 yılları arasında dönemin imparatoru İoannes VIII. Palailogos ve eşi Maria tarafından onarılmıştır (Müller-Wiener, 1977). Dirimtekin, Aziz Georgios adında manastır ve kilise dışında İstanbul'da, Sarayburnu'ndan Ahırkapı'ya doğru Aziz Georgios adına yapılmış sur kapısı olduğunu ve sahilden bu manastıra gidebilmek amacıyla bu kapının açıldığını ifade etmiştir (Dirimtekin, 1953). Kapının akibetine ait bilgilerde ise I. Aleksios Komnenos tarafından açılan kapının sonra örülerek kapatılmış olduğunu ve bu mıntıkadaki surların tamamen yıkıldığı için herhangi bir izinin bulunmadığını belirtmiştir (Dirimtekin, 1953).

İstanbul'un feth edilmesi ile birlikte 1453 yılından sonra manastırın yönetimi dervişlerin elin geçmiştir ve bir süre derviş tekkesi olarak kullanılmıştır (Dukas,1956). Saray-ı Amire'nin alanına dâhil olan manastır Topkapı Sarayı civarında ki yapılar için taş ocağı olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 15. yüzyıl ortalarında tamamen yok olan yapının 19. yüzyılda kalıntılarına ait izlerin keşfedilmesi ile yeniden gündeme gelmiştir. O bölgeye demiryolu hattı döşenirken manastıra ait kalıntıların tamamen yok edildiğini ifade edilmiştir (Yılmaz, 1998).

1921-1922 yılında Fransız işgal kuvvetleri generali Charpy ve R. Demangel-E. Mamboury kontrolünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda çok sayıda binanın sarnıç olarak yapılmış temelleri açığa çıkarılmıştır (Demangel; Mamboury, 1939). Aziz Georgios Manastırı'nın bulunduğu düzlük Osmanlı döneminde çayır ya da cirit meydanı olarak kaynaklara geçmiştir (Yılmaz, 1998).

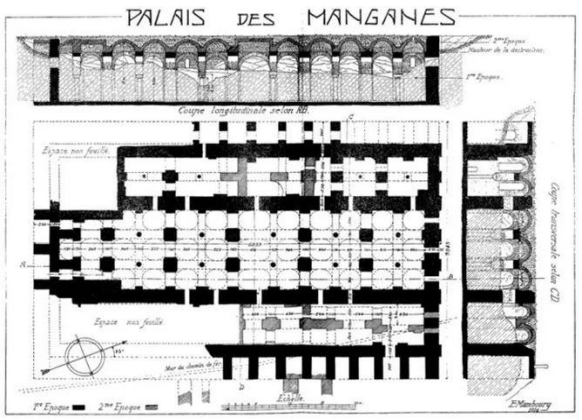
Aziz Georgios Manastırı'na ait typikonun günümüze ulaşamaması nedeni ile manastır yaşamı hakkında detaylı bilgilere sahip değiliz. Manastıra ilişkin dikkat çekici bir durum da imparatorun daha sonra sevgilisi Maria Skleraina ile birlikte gömüleceği manastırı cömert bir ölçekte inşa ettirmiş olmasıdır (Müller-Wiener, 1977).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

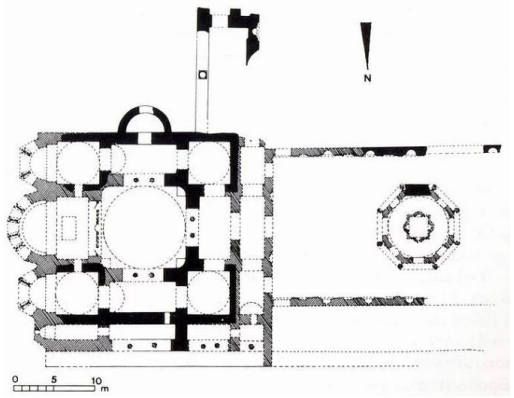

Şekil 4.2.2.3. Mangan Sarayı Kompleksi Planı (Mamboury, 1939)

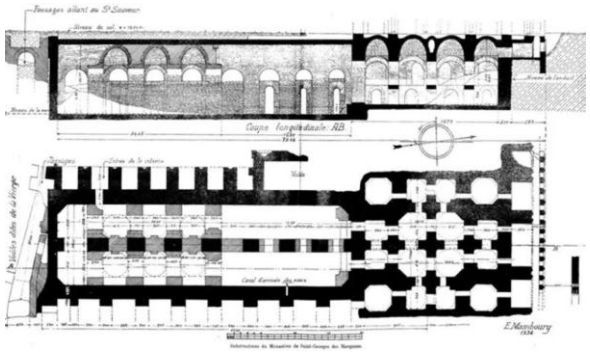
MANGAN AZİZ GEORGİOS MANASTIRI

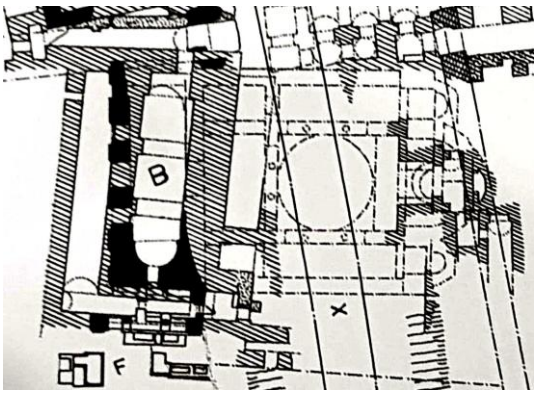

Şekil 4.2.2.4. A Mangan Sarayı Planı (Mamboury, 1939)

Şekil 4.2.2.5. C Mangan Aziz Georgios Manastır Kilisesi (Mamboury, 1939)

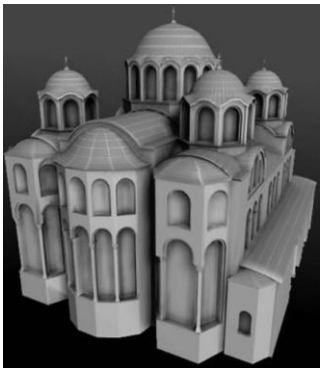
Şekil 4.2.2.6. D Mangan Aziz Georgios Manastırı Altyapı Planı (Mamboury, 1939)

Şekil 4.2.2.7. B Mangan Sarayı Kubbeli Yapı 'Voutes de la Vierge', (Mamboury, 1939)

Şekil 4.2.2.8. D Mangan Aziz Georgios Manastırı'na Ait Kalıntılar (Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

Şekil 4.2.2.9. Mangan Aziz Georgios Manastır Kilisesi Olası Rekonstrüksiyonu (URL-7)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.2.10. Mangana bölgesi kazısında bulunan Theotokos İkonası 11. y.y.
(Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

Şekil 4.2.2.11. Mangana bölgesi kazısında bulunan Theotokos Çifte İkonası 10-11. y.y.
(Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

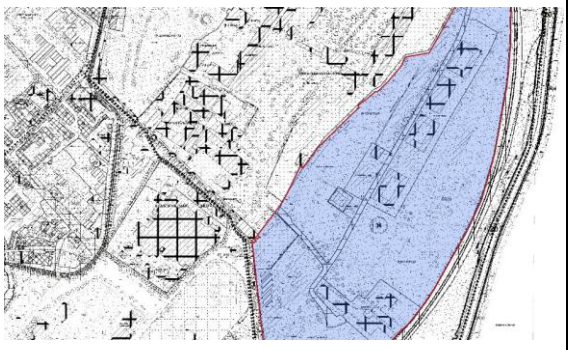

Şekil 4.2.2.12. Mangana bölgesi kazısında Aziz Michael İkonası 11. y.y.
(Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

Şekil 4.2.2.13. Mangana bölgesi kazısında bulunan Uçan Melek İkonası, 11. y.y.
(Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

Çizelge 4.2.3. Philantropos İsa Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cankurtaran</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Gülhane Parkı</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 37</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Philantropos İsa Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 14. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Eirene Choumnania</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Philantropos İsa Manastırı'na ait kalıntılar Mangana Sarayı ve Aziz Georges Manastır kilisesinin kalıntıları ile birlikte Konstantinopolis'in birinci tepesinde, Marmara yamacında, Akropolisin altında yer almaktadır. Sarayburnu bölgesinde Kennedy Caddesi üzerine Sinan Paşa Köşkü (İncili Köşk) yakınında bulunan kalıntıların, yapılan kazılar sonucunda Philantropos İsa Manastır'ına ait olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.2.3.1) (Demangel; Mamboury, 1939).

Demangel'in bu yapıyı Philantropos İsa Manastır'ı olarak tanımlamasının sebebi manastıra bağlantısı olduğu bilinen meşhur ayazmaya olan yakınlığıdır. Philantropos İsa Manastır'ı, Aziz Georgios Kilisesi'nin doğusunda yer alıp Sirkeci-Cankurtaran demiryolu yapının yakınından geçmektedir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.2.3.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.2.3.2. Philantrophos İsa Manastırı Altyapı Kalıntısı (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	STATİK	MALZEME	BAKIM
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Manastır kuruluşuyla ilgili bilgiye 1923 yılında gerçekleşen arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılmış ayazma kalıntıları ve altyapı sayesinde ulaşılmaktadır. İncili Köşk'e yakın manastır kalıntılarının dış yüzeyindeki tuğla dekorasyonu yapıyı Palaiologos dönemine tarihlendirmektedir. İncili Köşkün arkasında iki sur kulesinin birleştiği noktada manastır altyapısının içindeki bir geçide tuğla bindirme kemeri olan derin bir niş yerleştirilmiştir (Ousterhout, 2015). Söz konusu niş ayazma şapelinin son kalıntısıdır (Şekil, 4.2.3.6.). İncili Köşkün payandalarının altından, merdivenler yardımı ile dikdörtgen bir havuza ulaşılır, kutsal su burada toplanmaktadır (Şekil, 4.2.3.6.) (Ousterhout, 2015). Manastır altyapısının cepheleri 14. yüzyılın tuğla süslemeleri olan; çark-ı felek, yarım daire biçiminde niş, meander motifli friz ve tuğladan bir yazı şeridi ile bezenmiştir (Şekil 4.2.3.8.) (Eyice, 1994). Kalıntı halde olan altyapı günümüzde harap haldedir ve kullanıcıları genelde bağımlı kişilerdir (Şekil 4.2.3.7). Philantropos İsa Manastır altyapısında tuğlalar geniş harç tabakaları arasında yerleştirilerek iri motif parçaları oluşturulmuştur. Çeşitli motiflerden oluşan şeritler, panolar, rozetler ve frizler tüm cephe yüzeylerini kaplamaktadır (Ötüken, 1990).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Bizans dönemi önemli dini yapılarından olan Philantropos İsa Manastırı imparator Andronikos II. Palaiologos'un oğlu despot John Palailogos'un eşi Eirene Choumnania tarafından kurulmuştur (Freely, 2004).

Eirene Choumnania aynı zamanda İmparator II. Andronikos'un yakın adamlarından Nikephoros Choumnos'un kızıdır (Sevcenko, 1960). Manastır kuruluş tarihi 14. yüzyıl olup Paleologoslar döneminde gerçekleşmiştir (Müller-Wiener, 1977). İsa Philantropos'a adanmış birden fazla manastır yapısının olması manastırın konumu ve kurucusu hakkında yanlış bilgilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

12. yüzyılda Philantropos İsa'ya adanmış bir başka manastır yapısı Panagia Kecharitomene Manastırı ile birlikte şehrin başka bir bölgesinde imparator Alexios I. Komnenosun eşi imparatoriçe Eirene Doukaina tarafından kurulmuştur (Sevcenko, 1960). Eirene Choumnania ve Eirene Doukaina tarafından kurulan Philantropos manastırları konum, kurucu ve yüzyıl bakımından birbirlerinden farklıdırlar.

İmparatoriçe Eirene Doukaina tarafından kurulan Philantropos İsa Manastırı 11.yüzyıl sonu veya 12. yüzyılın başlangıcında kurulduğu tahmin edilen bir erkekler manastırıdır (Stankovic, 2008). Eirene Choumnania 1307 yılında, 16 yaşında dul kaldıktan sonra 'insanların dostu' anlamına gelen Eulogia adını alarak rahibe olmuş ve kurduğu manastırı yönetmiştir (Eyice, 1994). Eirene Choumnania ölen eşinden kalan servetin büyük bir kısmını fakirlere ve bu manastırın finanse edilmesine harcamıştır (Stankovic, 2008). Eirene Choumnaina, örneğin dönemin siyasetçilerinden Gregory Akindynos'u destekleyerek zamanının siyasi meselelerine de karışmıştır (Stankovic, 2008).

Dönemin başpiskoposu Gregory Palamas tarafından teolojik tartışmalara karışması nedeniyle sert bir şekilde eleştirildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Sevcenko, 1960). Eirene Choumnania'nın önemli bir devlet adamı olan babası Nikephoros Choumnos ve eşi de bu manastıra keşiş olarak kapanmıştır (Sevcenko, 1960).

Philantropos İsa Manastırı erkekler manastırı ve kadınlar manastırı bulunan çift sistemli bir manastır yapısıdır. Manastırın kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı bölümden meydana geldiği ancak her iki yapının mutfak ve katholikonlarının ortak olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Erdoğan, 2009).

Yüz rahibe ve bilinmeyen sayıda rahip barındıran manastır 14. yüzyıl Konstantinopolis'inin en büyük manastırlarından biri olarak kullanılmıştır (Erdoğan, 2009). Manastırdan geriye kalan typikon büyük oranda parçalanmış olup sağlam kalan kısımlarında koinobit hayatın önemini vurgulanmıştır (Sevcenko, 1960).

Rus hacıların sık sık ziyaret ettiği bir ibadethane olan yapı hakkında gezi yazılarında sıkça bahsedilmiştir (Majeska, 1984). Osmanlı döneminde manastırın bulunduğu bölgede Topkapı sarayının en dış sınırında, Bizans döneminden kalan Marmara tarafı surları üzerinde inşa edilen İncili köşk, Sultan III. Murad döneminde Sadrazam Sinan Paşa tarafından yaptırılıp padişaha sunulmuştur (Eyice, 1994).

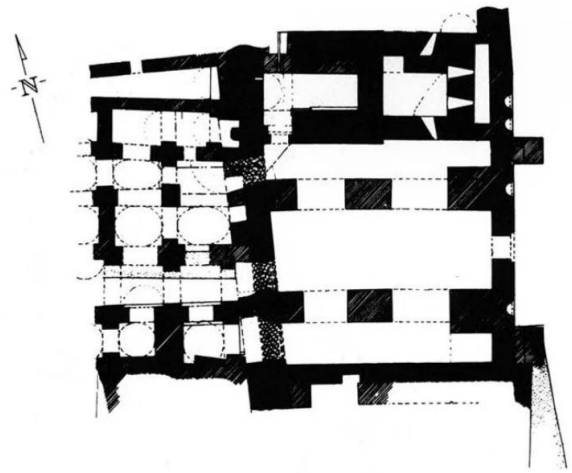
16. yüzyılın sonunda Sadrazam Sinan Paşa'nın yaptırdığı İncili Köşkün yanında görülen surlardaki tuğla süslemeli mimari Philantropos İsa Manastır'ının altyapısının cephesi olarak kabul edilmiştir (Eyice, 1994). İncili köşkün altyapısının kemerleri altında şifa dağıttığına inanılan bir ayazma bulunmaktadır (Eyice, 1994).

Bu ayazmanın kalıntıları tartışmalı olsa da Philanthropos İsa Manastırı'nı tanımlayan en önemli argümandır. Bu kutsal kaynak deniz surları tarafında, elli metreden daha az bir mesafede güneye doğru yönlendirilmiştir ve İncili Köşkün alt sınırında yer almaktadır (Freely, 2004).

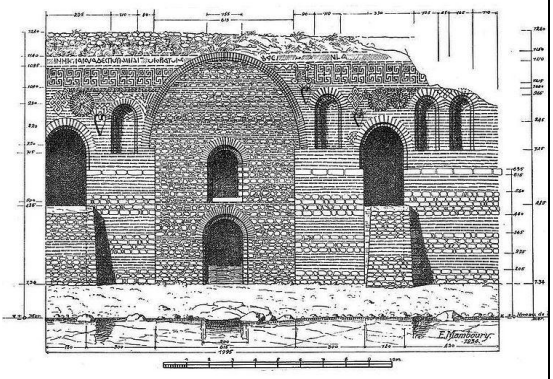
Rus hacılar daha gezi yazılarında şifalı suyun aktığı bu ayazmadan ve Aziz Aberkus'a ait hastaları tedavi ettiğine inanılan rölikten bahsetmişlerdir (Erdoğan, 2009). Topkapı Saray duvarlarının içinde yer almasına rağmen, özellikle de Yortu bayramları için 19. yüzyıla kadar Ortodoks Hıristiyanları tarafından ziyaret edilmeye devam edilmiştir (Eyice, 1994).

İstanbul işgali sırasında Topkapı'da kamp yapan Fransız Ordusu, 1922-1923 yılları arasında R. Demangel ve E. Mamaboury kontrolünde bölgeyi kazarak, Mangana bölgesindeki Aziz Georgios Manastır'ı, Theotokos Hodegon Manastır'ı ve Philanthropos İsa Manastır'ı olarak tanımlanan çeşitli yapıların kalıntılarını ortaya çıkarılmıştır (Demangel; Mamboury, 1939).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

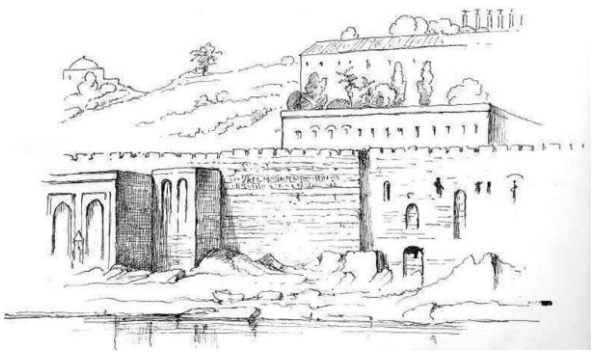

Şekil 4.2.3.3. Philantropos İsa Manastır Kilisesi Rekonstrüksiyon Planı (Demangel, 1939)

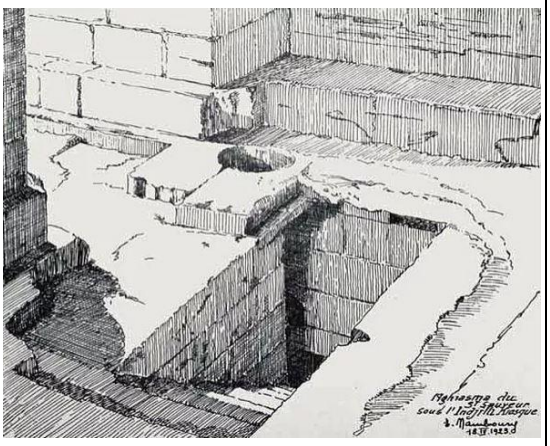

Şekil 4.2.3.4. Philantropos İsa Manastır Kilisesi Sol Görünüşü (Mamboury, 1939)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.2.3.5. Philantropos İsa Manastırı (Walker, 1869)

Şekil 4.2.3.6. Philantropos İsa Manastırı Ayazması (Mamboury, 1939)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.3.7. Philantropos İsa Manastır Altyapısı Kalıntıları (URL-10)

Şekil 4.2.3.8. Philantropos İsa Manastırı Altyapısı Kalıntıları (URL-10)

Çizelge 4.2.4. Studios Manastırı – İmrahor İlyas Bey Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Yedikule</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>İmam Aşir</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 1272</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 21</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Studios Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
İmrahor İlyas Bey Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 449-450</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 1481-1512</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Patrik Studios</td><td colspan="3">BANİSİ:
İmrahor İlyas Bey</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Bizans İmparatorluğunun en önemli manastırlarından biri olan Studios Manastır'ı Konstantinopolis'in Psamathia bölgesinde Altın Kapı'nın hemen güney kısmında konumlandırılmış oldukça önemli bir manastır yapısıdır (Şekil 4.2.4.1.).

Yedinci tepenin Marmara kıyısında kurulan yapı günümüzde harap bir halde bulunmaktadır (Şekil 4.2.4.2.). Manastırın katholikonu yanı sıra güneyinde yer alan beş nefli sarnıcı da günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Harap halde bulunan yapı üzerinde uzun süredir herhangi bir onarım çalışması yapılmamış yapı yok olmaya yüz tutmuştur Kaynaklarda yer alan bilgilere göre manastıra ait bir kütüphane yapısı ve ksenodokheion olarak tanımlayabileceğimiz bir yardım kuruluşu mevcuttur (Volk, 1983).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.2.4.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.2.4.2. İmrahor İlyas Bey Camii (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	STATİK	MALZEME	BAKIM
İyi			
Orta			
Kötü	x	x	x

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	X	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	X	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

5. yüzyıla tarihlendirilmiş şehirdeki bazilikal plan tipine sahip tek manastır kilisesi olma özelliği taşıyan yapı tipik olarak iki sütun sırası ile üç kanada bölünmüştür (Şekil 4.2.4.3.). Müller-Wiener üç nefli ve galerili bazilikanın orta nef genişliğini 12,7 m, yan nef genişliklerini 4,6 m, çok kenarlı ana apsis genişliğini 8,3 m boyutlarında olduğunu tespit etmiştir (Müller-Wiener, 1977). Yapıya ulaşım sağlayan atrium Osmanlı döneminde yapının hem girişi hem de mezarlığı görevini üstlenmiştir. İmrahor Camii olarak kullanıldığı dönemde çok sayıda zat buraya defnedilmiştir (Eyice, 1994). Kenarı 27 metre kare bir plana sahip olan atriumun doğusu dışında tüm kenarlarının sütunlu revaklar ile çevrelendiği izlerden görülmektedir (Panchenko, 1912). Yapının giriş yönünde bulunan ve sütunlarla çevrili olan atriumu zaman içerisinde yok olmuş ve günümüzde atriuma ait olarak sadece kuzey duvarı ulaşmayı başarmıştır. Orijinal atriumun bir parçası olan kuzey duvarının tuğlaları üzerinde haç ve rozetler bulunmaktadır. Söz konusu kuzey duvarı üzerinde beş adet kapı girişi bulunmakta iki tanesinin de mermer çerçeveleri halen durmaktadır. İmrahor Camii'ne ait olan ve bahçenin ortasında konumlandırılan şadırvanın batısında günümüze ulaşamamış Studios Manastırı'na ait su kuyusu yer almaktaymış (Şekil 4.2.4.14).

Günümüzde harap halde bulunan yapının izleri ve tarihi fotoğrafları incelendiğinde mimarisi hakkında birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Atrium'un doğusunda bulunan beş adet kapı ile katholikonun narteksine giriş sağlanmaktadır. Narteks üç bölümden meydana gelmektedir. Narteks bölümleri arasında orta bölüm en geniş birim olup dört sıra sütun ile çevrelenmektedir. Bu sütunlar korint başlıklarına sahip olup arşitrav, friz ve kornişten meydana gelen saçaüı taşımaktadırlar. Narteksin doğu duvarında bulunan beş adet kapıdan ortadaki üç kapı orta nefe, birinci ve beşinci kapı ise yan neflere açılmaktadır. Karemsi dikdörtgen bir plana sahip olan yapının orta nefi yan neflerden yedişer adet iki sıra sütun ile ayrılmıştır (Şekil 4.2.4.8.). Yan nefleri ayıran sütun sıralarının saçağının üzerinde Prokonnesos mermerinden yapılmış daha kısa bir sütun sırası bulunmaktadır (Şekil 4.2.4.8.). İyon üslubunda impost başlıklara sahip bu sütunlar yan neflerin üzerini örten ahşap çatıyı taşımıştır (Paspates, 1877).

Ahşap çatı günümüze ulaşamamıştır. Yapının narteks ve yan nefleri üzerinde bulunan galerilere atriumun güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerinde yer alan ahşap merdivenler ile ulaşım sağlanmaktaymış (Freely, 2004). Söz konusu galeriler günümüze ulaşamamış ise de galerilere geçiş sağlayan kemer izleri hala görülebilmektedir. Yapının doğusunda bulunan apsis içte yarım yuvarlak formunda iken dışta üç cepheli bir apsise dönüşmektedir. Apsis'in iç kısmında bulunan kaviste 'Synthronon' adı verilen rahipler için oluşturulmuş altı ya da yedi sıra oturma yeri bulunmaktadır (Freely, 2004).

Ana apsisin iç kısmı yapının camiye dönüştürülmesinin ardından güneydoğu yönüne doğru mihrap ile aynı hizada olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1907-1913 yılları arasında Rus Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan araştırmalar sırasında apsis veya mihrap platformunun ön kısmında orijinal yer döşemesi ve tabanının altında altı basamak ile inilebilen bir mezar yapısı (kripta) tespit edilmiştir (Panchenko, 1912). Haç formuna sahip olan bu kripta birbirini kesen iki beşik tonozlu koridordan meydana gelmektedir. Yapının zemini 'Opus Sectile' adı verilen renkli mermerlerin kesilmesi ve birbirine çakıştırılması suretiyle meydana getirilen döşeme ile kaplanmıştır (Şekil, 4.2.4.11). Günümüzde harabe haline gelmiş yapının zemininin çok iyi korunduğu fark edilmektedir. Yapı zeminin de aynı zamanda hayvan figürleri ve klasik mitolojiden sahneler de yer almaktadır. Opus Sectile yöntemi ile yapılmış zemin döşemesine İmrahor Camii dışında Fatih'te yer alan Zeyrek Camii'nde de rastlanmaktadır.

1402 yılında Konstantinopolis'ten geçen İspanyol elçi Ruy Gonzales de Clajivo seyahatnamesinde nef tavan ve duvarlarında tarihi sahnelerin tasvir edildiği çok sayıda mozaiğin yer aldığını belirtmiştir (Clavijo, 1975). Rus Arkeoloji Enstitüsü mozaik ve mermer kaplamalar ile donatıldığını tespit etse de günümüze en ufak bir iz dahi ulaşamamıştır.

Yapıya giriş nartekste bulunan beş kapı dışında doğu yönünde bulunan üç kapı ile de sağlanmaktadır. Her nefin doğu ucunda üstünde pencere bulunan birer kapı yer almaktadır. Yapının kuzey ve güney duvarları üzerinde toplam sekiz adet olacak şekilde iki sıralı yuvarlak kemerli pencere boşlukları yer almaktadır. Bu pencerelerin çoğu tuğla ile örülerek kapatılmıştır (Freely,2004). Günümüzde çoğu yok olmuş durumdadır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Bizans tarihçisi Suidas Studios Manastırı'nın inşa edildiği alanda eskiden küçük bir kilisenin varlığından bahsetmiştir (Suidas, 1935). Studios Manastırı, Patrik Studios'a ait bir arazi üzerinde 449-450 yılları arasında Studios tarafından konsüllük görevine getirilmeden önce inşa edilmiş ve katholikonu Vaftizci İoannes Prodromos'a adanmıştır (Panchenko, 1912). Yunan Antolojisinde yer alan bir epigramda ifade edildiği üzere manastırın kurucusu Studios, kilisenin tamamlanması üzerine konsüllük görevi ile ödüllendirilmiştir (Kedrenos, 1839). Yapının kuruluş tarihi hakkında tarihçi Theophanes 463 yılını işaret etse de 454 yılında konsüllük yaptığı tespit edilen Studios'un konsül olmadan önce kiliseyi inşa ettirdiği bilgisi bu hipotezi tamamen çürütmektedir (Janin, 1969).

Günümüzün önemli Bizans tarihçileri arasında yer alan Urs Peschlow yapının mühürlü tuğlaları üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda kuruluşunu 449-450 yıllarına tarihlendirmenin doğru olabileceğini ifade etmiştir (Peschlow, 1982).

Studios Manastırı'nın ilk keşişleri uykusuzlar olarak bilinen ve Akoimetoi adı verilen bir tarikata bağlı olup bu ismi tüm gün ve gece boyunca nöbetleşerek dua etmelerinden dolayı almaktadırlar (Freely, 2004).

Bizans yaşamında dinin, entelektüel hayatın ve sanatın merkezi olan Studios Manastır keşişlerinin şairlik, ilahi bestekârlığı, tezhip sanatçılığı, ikona ressamlığı ve önemli elyazmalarını kopyalamaları ile ünleri Bizans sınırlarını aşmıştır (Peschlow, 1982).

765 yılında İkonoklazma döneminde imparatorluğa karşı önemli bir mücadele sergilemiş Studios Manastır keşişleri İmparator V. Konstantinos'un (751-775) emriyle defalarca dağıtılmıştır (Müller-Wiener, 1977). Manastır 9. yüzyılın ilk yarısında kilise politikasında ve siyasi yönetimde faal olan Theodor Studites'in (798-826) başrahip statüsüne getirilmesi ile birlikte sağladığı sıkıyönetim nedeni ile altın çağını yaşamıştır (Kedrenos, 1893).

Theodor Studites döneminde kilise dekorasyonunda yenilik yapılmış, okul ve ksenodokheion manastır birimleri olarak ifade edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1059 yılında İmparator İsaakios I. Komnenos (1057-1059) Bizans tahtından ayrıldıktan sonra Studios Manastırı'na çekilmiş ve katholikon üzerinde onarımlar gerçekleştirmiştir (Müller-Wiener, 1977). Kaynaklarda bir diğer Bizans İmparatoru Mikhail VII. Dukas'ın da 1078 yılında bu manastıra çekildiği yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

İmparator İsaakios I. Komnenos öldükten sonra bu manastıra defnedilmiştir (Freely, 2004). 1204-1261 Latin istilası yıllarında manastıra ait çok sayıda kutsal eşya Latinler tarafından çalınarak ülke dışına gönderilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Kaynaklarda manastırın 9. yüzyılda bir kütüphane ve ksenodokheiona sahip olduğu yer almaktadır (Volk, 1983). Bir diğer kaynakta ise yapının erken dönemde okul, ksenon ve bir skriptoriuma sahip olduğu ifade edilmiştir (Erdoğan, 2009).

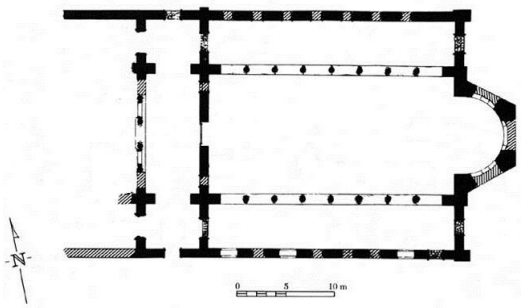
1293 yılında ise Latin işgali nedeni ile harap hale getirilmiş yapı İmparator II. Andronikos'un kardeşi Konstatinos Palaiologos tarafından kilise çatısının onarılması ve tüm manastırın kalın bir duvarla çevrelenmesi sureti ile yenilenmiştir (Müller-Wiener, 1977). İstanbul'un feth edilmesinin ardından manastır ibadete kapatılmış ve 16. yüzyıl başlangıcında Topkapı Sarayı'nda yer alacak bir köşkün inşası için taş ocağı olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 1977). Yapı 16. yüzyılın başlarında Sultan II. Bayezid'in (1484-1512) İmrahoru İlyas Bey tarafından camiye çevrilmiş ve İmrahor İlyas Bey Camii adını almıştır (Ayvansarayi, 1781). 1782 yılında meydana gelen büyük Samatya yangınında harap olan yapı 1821 yılında Hassa başmimarı Mehmed Rasim tarafından kapsamlı bir onarım görmüştür (Eyice, 1994). 1894 yılında meydana gelen depremde büyük hasar gören yapının ahşap çatısı büyük hasar görse de 1908 yılında meydana gelen kar yükü nedeni ile kısmi olarak çökmüştür (Eyice, 1994).

Ana mekânı üç nefe ayıran, yeşil ve benekli breş taşından yapılarak her sırada yedişer tane bulunan nef sütunlarının sağ tarafta olanları 1766 depremi ve 1782 yangını sırasında devrilip parçalanmıştır (Eyice, 1994). Sol tarafında bulunan sütunlar ise kısmi olarak günümüze ulaşmayı başarmıştır. Sütunların devrilmesini önlemek amacı ile ahşap iskeleler ile desteklenmiştir. Sütun başlıkları geçirilen yangınlar nedeni ile ince işçiliklerini kaybetmiş kaba birer kitle halinde kalmıştır. 1894 depreminden sonra terk edilmiş yapı üzerinde en kapsamlı çalışma 1907-1913 yıllarında Rus Arkeoloji Enstitüsü tarafından Pancenko başkanlığında gerçekleştirilmiştir (Eyice, 1994). 1920 yılında meydana gelen büyük yangında tamamen harap olan yapı o tarihten sonra bir daha onarılmamıştır. Manastıra ait diğer yapılar hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte yapı etrafında meydana gelen yapılaşma sonucunda kalıntıları dahi yok edilmiştir (Eyice, 1994).

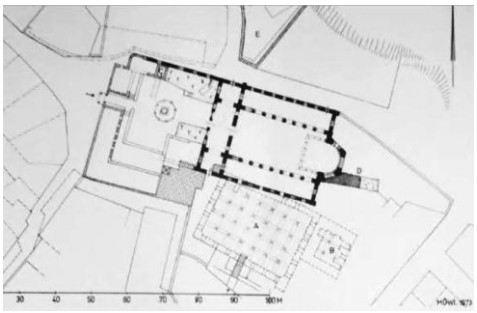
STUDİOS SARNICI

Yapının güneyinde Studios Manastırı'na ait beş nefli bir sarnıç bulunmaktadır. İmpost başlıklı sütunların taşıdığı sarnıca güney tarafının ortasında bulunan merdiven ile inilse de günümüzde bu merdivene ulaşılamamaktadır (Altuğ, 2013). Sarnıç üst örtüsü yelken tonozlardan meydana gelmektedir ve havalandırması 17 adet menfez pencere ile sağlanmaktadır. Sarnıca ait olan ayazma ise bir kanal yardımı ile sarnıca bağlanmaktadır (Altuğ, 2013). Güneyde kilise ile bitişik olan Studios sarnıcı 1970 yılında meydana gelen yangın sırasında ağır hasar görmüş ve beden duvarları ile batı yönünde bir sıra sütun korunabilmiştir (Altuğ, 2013). Günümüzde sarnıca inilmesi oldukça güç olup sarnıç duvarlarında ciddi oranda moloz dolgu ve bitkilenmenin meydana geldiği düşünülmektedir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.2.4.3. İmrahor İlyas Bey Camii Planı (Ebersolt, 1913)

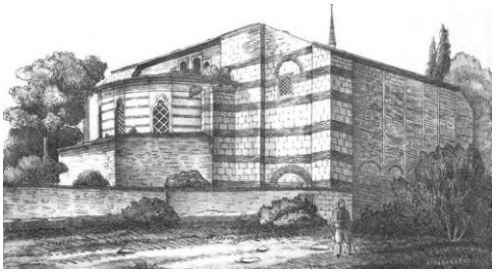

Şekil 4.2.4.4. İmrahor İlyas Bey Camii ve İmrahor Sarnıcı Planı (Müller-Wiener, 1977)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

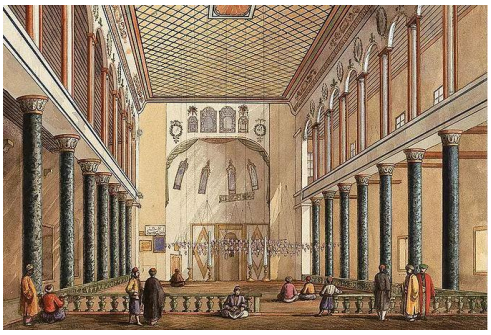
Şekil 4.2.4.5. 1912 yılı İmrahor Camii (URL-12)

Şekil 4.2.4.6. İmrahor Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.2.4.7. Yedikule ve İmrahor Camii Haritası (Piri Reis İstanbul Haritası, 1512)

Şekil 4.2.4.8. Studion Manastırı Antonios Manarakis Suluboya Çalışması (URL-11)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.4.9. İmrahor İlyas Bey Camii Üst Görünüşü (URL-10)

Şekil 4.2.4.10. İmrahor İlyas Bey Camii Mihrabı (Karpuzi, 2019)

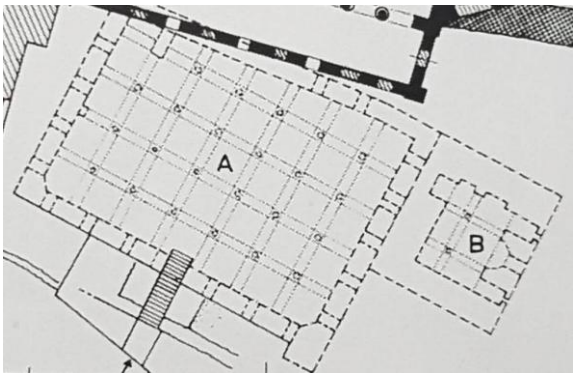

Şekil 4.2.4.11. İmrahor İlyas Bey Camii Zemin Mozaikleri (Karpuzi, 2019)

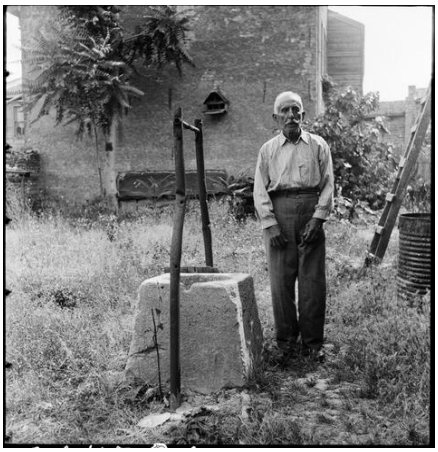

Şekil 4.2.4.12. İmrahor İlyas Bey Camii Şadırvanı (Karpuzi, 2019)

İMRAHOR SARNICI

R Şekil 4.2.4.13. İmrahor Sarnıcı Planı, Sarnıcın Ulaşılabilen Mekânı A ve Ulaşılamayan Mekânı B (Müller-Wiener, 1977)

Şekil 4.2.4.14. 1944 yılı İmrahor Sarnıcına Ait Günümüze Ulaşamamış Su Kuyusu (URL-6)

Şekil 4.2.4.15. 1937 yılı İmrahor Sarnıcı'nın Sütunlu İç Mekân Görüntüsü (URL-6)

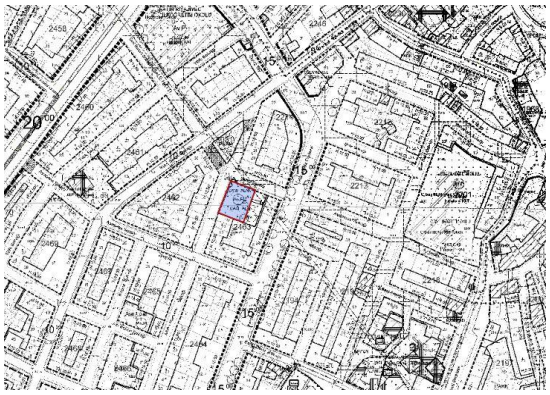
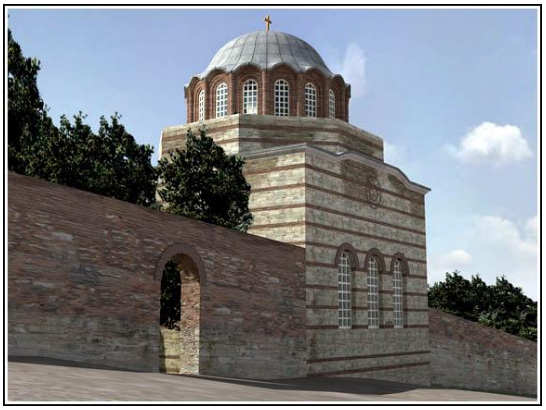

Şekil 4.2.4.16. 1937 yılı İmrahor Sarnıcı'nın Sütunlu İç Mekân Görüntüsü (URL-6)

Şekil 4.2.4.17. İmrahor Camii'nin Sütunlu İç Mekân Görüntüsü (URL-6)

Çizelge 4.2.5. Laurentios Manastırı – Purkuyu Mescidi/ Kandili Güzel Mescidi/ Parmakkapı Mescidi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Yavuz Sultan Selim</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Müftü Hamamı</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2463</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 1,2</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Laurentios Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Purkuyu Mescidi/Kandili Güzel Mescidi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: -</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: - 15. y.y</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
Kâtip Hüsrev Halil Efendi</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Mescit</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Fatih ilçesinin Yavuz Sultan Selim Mahallesi sınırları içerisinde Müftü Hamamı Sokak ve Şehla Sokağının kesiştiği noktada görülen yapı kalıntısı zaman içerisinde yıkılıp yok olmuş Purkuyu Mescidi ya da bilinen diğer ismi ile Kandilli Güzel Mescid'ine ait olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.2.5.1) (Müller-Wiener, 1977). Osmanlı döneminde Cibali semtinde Sultan Selim Camii'nin bulunduğu tepenin eteğinde konumlandırılmış yapı Parmakkapı Mescidi olarak bilinen eski bir Bizans yapısıdır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.2.5.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.2.5.2. Purkuyu Mescidi Olası Rekonstrüksiyonu (URL-7)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	STATİK	MALZEME	BAKIM
İyi			
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Bir mezar yapısı olarak tasarlandığı düşünülen yapının mimarisi hakkında Paspates'in kitabına yer alan Galanakis tarafından çizilen 1877 tarihli gravür dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Gravür incelendiğinde ise yapının yine Şeyh Süleyman Mescidi'nde olduğu gibi zemin katında kare başlayıp üst kısmında ise sekizgen bir biçimlenme görülmektedir (Şekil 4.2.5.2.). Kare plana sahip yapının kubbe kasnağı sekizgen olup üstü kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen kasnak sağır olup kare mekânın yan cephesinde kemerli üçlü pencereler dikkat çekmektedir. Ana yapının beden duvarları üç sıra kesme taş arası tuğla hatıl tekniğinde örülmüştür.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Osmanlı döneminde yine günümüze ulaşamamış Şeyh Murad Mescidi'nin ortalama olarak 100 metre kuzeydoğu yönünde, yamaçta konumlandırılmış yapının sadece kalıntıları günümüze ulaşmayı başarmıştır (Şekil 4.2.5.7.).

Paspates, Hüseyin Ayvansarayi'nin Hadikatü'l Cevami adlı eserinde yapının bir Bizans yapısı olduğu ifadesine dayanarak Ayios İsaia Kilisesi olduğunu ileri sürmüştür (Paspates, 1877). Bu tezi doğrulayacak herhangi farklı bir kaynak bulunamamıştır.

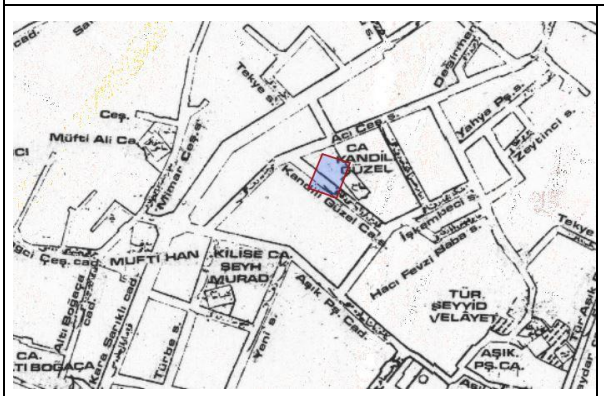
Yine bu bölgede yer alan Laurentios Manastırı'na ait bir mezar yapısı olarak inşa edildiği tahmin edilse de kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir (Eyice, 1994). Yapı Osmanlı döneminde kesin olmayan bir tarihte Kâtip Hüsrev tarafından camiye dönüştürülmüştür (Müller-Wiener, 1977). Eyice, 1877 tarihli Paspates gravüründe tasvir edilmiş yapının Türk mimarisi karakterinde bir yapı olduğunu ifade etmiştir (Eyice, 1994).

19. yüzyılda yapılan kapsamlı onarımlar sırasında yapının mimarisinin önemli ölçüde değiştirildiği düşünülmektedir. Diğer Bizans yapıları üzerinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda çok sayıda müdahale görmüş yapıların özgün kimliklerini kaybetmeye bulundukları dönemin özelliklerini taşımaya başladığını söyleyebiliriz. 1870 yılında yapı Mahmut Paşa tarafından kapsamlı bir onarıma tabi tutulmuştur (Müller-Wiener, 1977).

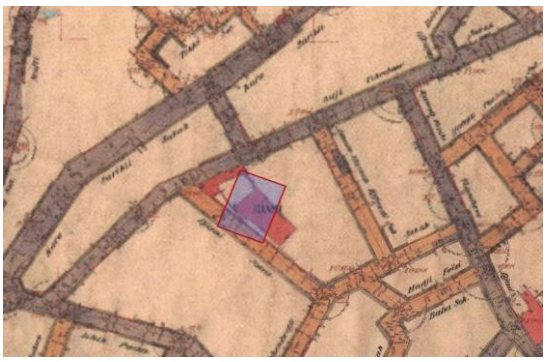
Hadikatü'l Cevami'de bilinmeyen bir tarihte Yenikapı'lı Ahmed Efendi tarafından yapıya bir minber yaptırıldığını kaydedilmiştir (Ayvansarayi, 1871). 19. yüzyılın sonlarına kadar işlevini devam ettiren yapının 1918 yılında büyük Cibali yangını sırasında yanıp kül olduğu kayıtlarda yer almaktadır (Eyice, 1994).

Haliç kıyısından Hekimoğlu Ali Paşa Camii'ne kadar oldukça geniş bir bölgeyi kapsayan yangından sonra yapı bir daha ihya edilmemiş ve yok olmaya yüz tutmuştur (Eyice,1994). Yapıya ait kalıntıların büyük bir kısmı 1935 yılında tamamen ortadan kalkmıştır (Şekil 4.2.5.6.). Günümüze ulaşmış kalıntıların bitişiğinde yeni yapılaşma görülmektedir. Yapının kuruluş tarihine ilişkin kayıt ya da bilgi bulunmamaktadır.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

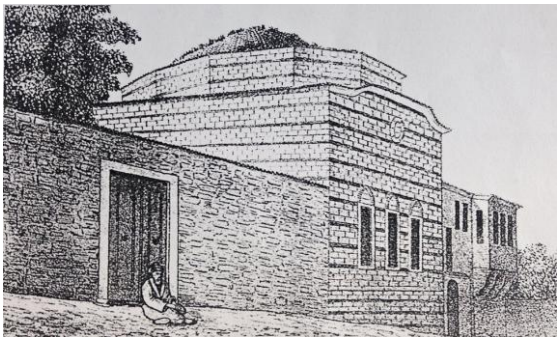

Şekil 4.2.5.3. Ayverdi Haritası Purkuyu Mescidi Konumu, 19. yüzyıl (URL-1)

Şekil 4.2.5.4. Alman Mavileri Haritası Purkuyu Mescidi Konumu, 1913-1914 (URL-1)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.2.5.5. Purkuyu Mescidi (Paspates, 1877)

Şekil 4.2.5.6. 1935 Purkuyu Mescidi (URL-13)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.5.7. Purkuyu Mescidi Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.2.5.8. Purkuyu Mescidi Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.2.5.9. Arka Parselde Yeni Yapılaşmanın Altında Yok Olmuş Yapı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.2.5.10. Arka parselde Purkuyu Mescidi Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.2.6. Patrik Athanasios Manastırı – Esekapı Mescidi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cerrahpaşa</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Etyemez Tekkesi</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 1158</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 20</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Patrik Athanasios Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Esekapı Mescidi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 13.-14. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 16. y.y</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Patrik Athanasios</td><td colspan="3">BANİSİ:
Vezir Hadım İbrahim Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">Mescit</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Palaiologos dönemine tarihlendirilen yapı Bizans’ta Arcadius sütunu ve Konstantinopolis'in ana caddesi olan Mese yakınlarında yer almaktadır.

’İsa Kapısı’ anlamına gelen isminin İmparator I. Konstantinos tarafından Haliç’ten Marmara’ya kadar uzanan Konstantin Kara Surları’nın Altın Kapısı’nı işaret ettiği bilinmektedir (Janin, 1969). Günümüzde ise yapı Kocamustafapaşa’da Cerrahpaşa Hastanesi arazisinde, batı yönünde yer almaktadır (Şekil4.2.6.1.).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.2.6.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.2.6.2. Esekapı Mescidi Kalıntısı (URL-5)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü	**x**	**x**	**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Yapı üzerinde yapılan rekonstrüksiyon çalışmaları incelendiğinde günümüze ulaşmamış özgün yapının plan tipinin oldukça sade olduğu görülmektedir (Şekil 4.2.6.3.). Yan kanatları olmayan ve dikdörtgen bir ana mekândan meydana gelen yapının doğusunda geniş bir apsisle iki küçük yan apsis tespit edilmiştir.

Prothesis ve diakonikon hücreleri çok kenarlı bir biçimlenmeye sahipken orta apsis oldukça geniş, kareye yakın bir biçimlenmeye sahiptir. Yapı genel olarak 20 x 8 cm ölçülerinde tek koridorlu, ahşap çatılı bir bazilikaya benzetilebilmektedir (Freely,2004).

Yapının güney tarafından bulunan küçük yan apsiste Bizans döneminden kalma fresklerin yakın geçmişe kadar korunmuş olsa da günümüze ulaşamadığı bilinmektedir (Eyice, 1994). Oldukça basit bir plana sahip olan yapının bir katholikondan çok bir pareklezyon ya da şapel amacı ile inşa edilmiş olması daha olasıdır (Ötüken, 1974).

1560 yılında yapının camiye dönüştürülmesi sırasında kalıntı olduğu bilinen yapı 90 derece döndürülerek güney yönüne yönlendirilecek şekilde onarılmıştır (Ötüken, 1974). Yapılan onarım çalışmaları sırasında doğu duvarında bulunan apsis kayıpları yeniden örülmüş, güney duvarı tamamlanarak mihrap yerleştirilmiştir (Ötüken, 1974).

Kuzey yönünde bulunan apsisin üstüne kısa gövdeli bir minare oturtulmuştur (Eyice, 1994). Mihrap duvarının hemen karşısında bulunan ve plan izlerinden daha o zamandan beri yıkılmış olduğu tahmin edilen kuzey duvarı yeniden örülmüş ve yapının giriş kısmı olarak kullanılmıştır (Eyice, 1994).

Yapılan restorasyon sonrasında özgün kısım olan doğu duvarı korunmuştur. Yapıya ait minare eski konumunda kuzey apsisin üstüne oturtulmuştur. Osmanlı döneminde de giriş kapısı olarak düzenlenen kuzey duvarının orta aksında bulunan kapı ile yapıya giriş sağlanmıştır. Orta aks kapısının her iki yanında dikdörtgen pencereler görülmektedir.

Kuzey duvarının hemen ön kısmında son cemaat mahali olarak kullanılacak yarı açık bir ahşap mekân ahşap ayaklara taşıtılmıştır. Güney duvarı mihrap duvarı olarak düzenlenmiştir. Son cemaat mahali eğimli bir ahşap çatı ile örtülürken mescit yine aynı ahşap çatı ile örtülmektedir. Batı duvarı üzerinde üç pencere açıklığı görülmektedir. Yapının kuzeybatı köşesine müezzin kullanımına sunulacağı düşünülen ahşap bir ofis kurulmuştur.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Pachymeres yapının daha eski dönemlerde inşa edildiğini ancak 14. yüzyılın başında Patrik Athanasios tarafından onarılması nedeni ile onun adının verildiğini belirtmiştir (Pachymeres, 1984). 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyılın başına gelindiğinde manastır yapısının şapeli olarak faaliyet gösterdiği düşünülen yapıdan günümüze güney duvarı, kuzey duvarı, güneydoğu apsisi ile bemanın bazı kısımları gelebilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Kariye Camii ve Fethiye Camii'nin duvar tekniği ile benzer özellikler taşıması yapının 13. yüzyıl sonu veya 14. yüzyıl başlarına tarihlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Hadikat-ül Cevami'de yapıdan Manastır Mescid'i olarak bahsedilmiştir (Ayvansarayi, 1871). 1877 yılında Paspates'de yapıyı incelemiş ve manastır şapeli olarak belirlemiştir (Paspates, 1877).

Tevârih-i Âl-i Osmân isimli kaynakta 1509 yılında yani Sultan II. Bayezid döneminde meydana gelen büyük depremde İsa Kapısı adı verilen yapının yıkıldığı bildirilmiştir (Eyice, 1994).

Deprem sonrasında Osmanlı döneminde uzun süre harap halde kaldığı anlaşılan yapı 1560 yılında Şenlendirme Politikası kapsamında Kanuni Sultan Süleyman'ın Sadrazamı Hadım İbrahim Paşa tarafından onarılmak sureti ile camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1871).

O dönemde kalıntı halde olduğu düşünülen yapının ayakta kalmış apsis kısmı düz bir duvarla tamamlanmış, ayakta kalan güney duvarı mihrap yapılarak aksını 90 derece döndürmek suretiyle tamamlanarak camiye dönüştürülmüştür (Eyice, 1994).

O dönemde hassa baş mimarı olan Mimar Sinan'ın Sadrazam İbrahim Paşanın isteği üzerine yapının güneybatı köşesine eklediği medrese ile yapıyı bir külliyeye dönüştürdüğü bilinmektedir (Eyice, 1994).

1648 yılında şiddetli deprem sırasında caminin minaresi ve bahçe duvarlarının zarar gördüğü, medresenin bacalarının ise devrildiği kaydedilmiştir (Eyice,1994). 1741 yılında yapının kuzey yönünde kalan bahçe duvarına bitişik olarak kurulmuş çeşmenin Kapı Ağası Ahmed Ağa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Eyice,1994).

1769 yılından daha önce mescide bir minber yaptıran Salih Ali Efendi Reis kaleminde tahvil kasedarı olarak görev almaktaymış (Ötüken, 1974).

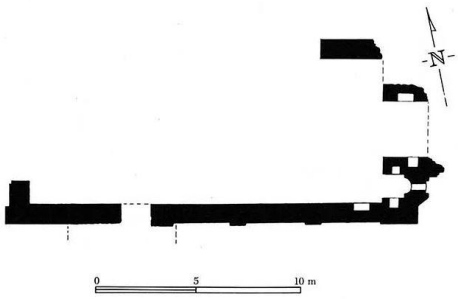
1894 yılında meydana gelmiş büyük deprem sırasında hem cami hem de medrese çok ciddi zarar görmüştür. Bu deprem sırasında mescidin iki duvarının tamamen yıkıldığı ve minaresinin de şerefeden sonra devrildiği kaydedilmiştir (Ötüken, 1974).

19. yüzyıla kadar işlevini devam ettiren mescit 1984 yılında meydana gelmiş depremde harap olduğu için terk edilmiş ve yakın bir döneme kadar o şekilde kalmıştır.

2007 yılında onaylatılan restorasyon projesi kapsamında yapılan yenileme çalışmaları bir süre önce tamamlanmıştır. Restorasyon projesi kapsamında mescit ve medrese yenilenmiştir. Yapının restorasyon çalışmaları sırasında yapının bahçesinde eni 80 cm, boyu 90 cm, yüksekliği de 3 metre dikdörtgen prizma şeklinde pembe renginde bir granit açığa çıkarılmıştır (Şekil 4.2.6.9).

Bir dikilitaş parçası olduğu düşünülen taşın manastır ile de bağlantısı olması yüksek bir ihtimaldir. Önemli bir Osmanlı yapısı olan medrese kubbeli, ocaklı, kare planlı dershanelerden oluşmaktadır.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

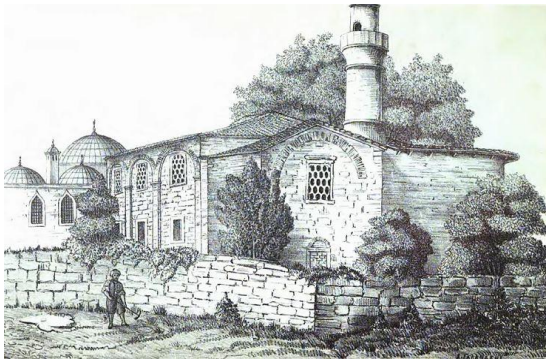

Şekil 4.2.6.3. Esekapı Mescidi Planı (Alpatov, 1925)

Şekil 4.2.6.4. İbrahim Paşa Medresesi ve Esekapı Mescidi Planı (URL-14)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.2.6.5. Esekapı Mescidi (Paspates, 1877)

Şekil 4.2.6.6.1936 yılı Esekapı Mescidi (URL-6)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.2.6.7. Restorasyondan Önce Esekapı Mescidi Kalıntısı (URL-14)

Şekil 4.2.6.8. Restorasyondan Sonra Esekapı Mescidi (URL-14)

Şekil 4.2.6.9. İbrahim Paşa Medresesi ve Sütun Kalıntıları (URL-14)

Şekil 4.2.6.10. İbrahim Paşa Medresesi (URL-14)

4.3. Camiye Dönüştürülmüş Bizans Manastırları

Osmanlı İmparatorluğunun şenlendirme politikası kapsamında camiye dönüştürülmüş Bizans yapılarının önemli bir kısmı yaşayan mekânlar olarak günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Fatih ilçesinin Kalenderhane Mahallesinde bulunan ve mahalle ile aynı ismi taşıyan Kalenderhane Camii de dönüştürülmüş bir yapıdır. Akataleptos Manastırı'nın katholikonu olarak inşa edildiği düşünülen yapının Bizans kaynaklarında Valens Su Kemeri yakınında bulunduğu ifade edilmiştir (Berger, 1997).

12. yüzyıla tarihledirilmiş ana yapının yanı sıra 5. yüzyıla tarihlendirilen bir Erken Bizans hamamının da manastır kuruluşuna dâhil edildiği düşünülmektedir (Şekil 4.3.1.11.). Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülen Atik Mustafa Paşa Camii'nin ise kaynaklarda 'Porta Kiliomene' sur kapısı yakınlarında konumlandırılan Anargyroi Manastır katholikonu olarak inşa edildiği ileri sürülmüştür (Aran, 1977).

9. yüzyıla tarihlendirilmiş yapının katholikonu dışında manastıra ait herhangi bir birimi günümüze ulaşamamıştır. Gül Camii'nin Aya Eufemia Manastırı'na ait bir kilise yapısı olarak kurulduğu bilinmektedir (Eyice, 1994). Daha sonraki dönemde ikonoklazma döneminde şehit edilen azizenin adı verilen yapının hemen yanında kadınlar manastırı olarak faaliyet veren bir manastırın varlığından daha bahsedilse de kaynaklarda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Konstantinopolis'in yedinci tepesinde konumlandırılmış diğer bir ruhban merkezi de Gastria Manastırı'dır. Günümüzde banisi Sancaktar Hayrettin Efendinin ismi ile bilinen yapı Fatih ilçesinin Kocamustafapaşa Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yapının mimari biçimlenişi nedeni ile bir katholikondan çok bir şapel olarak inşa edildiği düşüncesi kabul görmüşse de tarihi kaynaklarda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

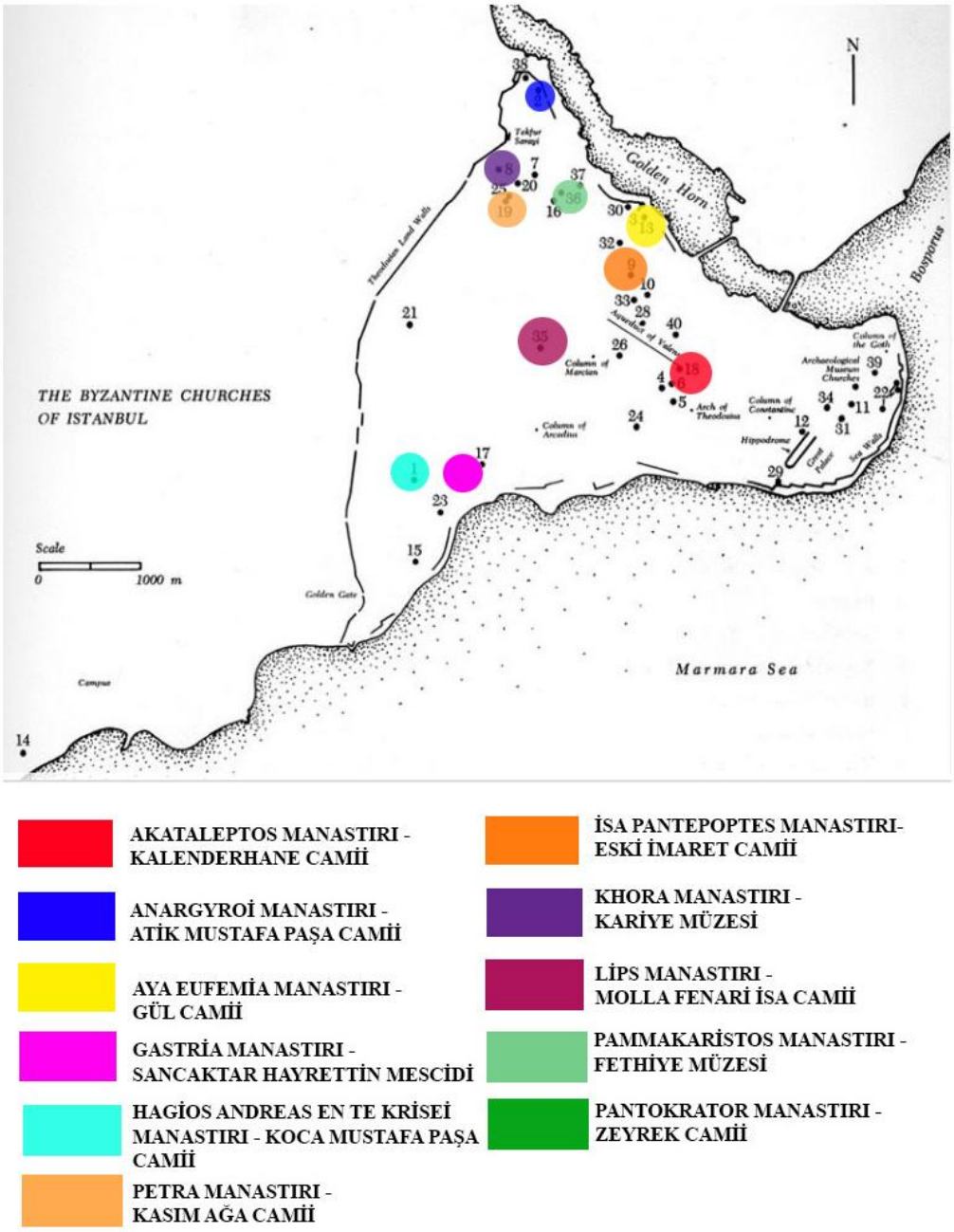
Hagios Andreas en te Krisei Manastır katholikonu ise günümüze Koca Mustafa Paşa Camii ya da Sünbüliyye tarikatına ithafen Sünbül Efendi Camii olarak gelmiştir. Bizans hanedan üyeleri tarafından kurulan manastır kendi döneminin kültür yapısı olarak faaliyet göstermiştir. Eski İmaret Camii ise Fatih İlçesinin Cibali semti sınırları içerisinde yer almaktadır. İsa Pantepoptes Manastırına ait katholikon yapısı olarak inşa edilen yapının diğer birimlerine ait herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Konstantinopolis'in altıncı tepesinde Theodosius Surları inşa edilene kadar sur dışında kalmış ve ismini taşradan almış Khora Manastır kilisesi, şapeli ile birlikte günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Söz konusu yapı Kariye Müzesi olarak hizmet vermektedir. Günümüzde Molla Fenari İsa Camii olarak bilinen, Bizans döneminde Havariyyun Kilisesi'nin güneybatısında bulunan ve kurucusu Konstantinos Lips'in adını taşıyan Lips Manastırı da günümüze kadar ulaşmayı başarmış önemli bir yapıdır.

İki katlı katholikon olma özelliği ile Bizans'ın dokuzuncu bölgesinde bulunan Myrelaion Manastırı Bizans imparatoru Romanos I. Lekapnos tarafından kurulmuştur. Sadrazam Mesih Paşa tarafından camiye dönüştürülen yapı günümüzde banisinin adını taşımaktadır. Pammakaristos Manastır kilisesi Ayasofya müzeler müdürlüğüne bağlandığı güne kadar Fethiye Camii adı altında kullanılmıştır. Pammakaristos Manastırı'nın katholikonu olan bu yapı manastır şapeli ile bitişik olarak düzenlenmiştir.

Fatih ilçesinin Zeyrek Mahallesinde bulunan Zeyrek Camii, Bizans'ın en önemli manastırı olan Pantokrator Manastırı'dır. Birbirine bitişik üç birimden meydana gelen yapı kuzey ve güney olmak üzere iki kilise ve merkezde yer alan bir şapelden oluşmaktadır.

Katholikonun batısında bulunan Şeyh Süleyman Mescidi'nin ise manastır kuruluşuna ait bir yapı olduğu düşünülmektedir. Şeyh Süleyman Mescidi olarak camiye çevrilmiş yapının manastıra ait kütüphane yapısı ya da mezar yapısı olarak tasarlandığı düşünülmektedir. Ancak bu veriyi destekleyecek herhangi bir tarihi kaynak bulunmamaktadır. Petra Manastırı'na ait olduğu düşünülen bir diğer yapıda Kasım Ağa Camii'dir. Günümüze sadece kalıntı olarak ulaşmayı başarmış Odalar Camine kıyasla Kasım Ağa Camii oldukça iyi durumdadır. Bu manastır kompleksine Odalar Camii ve Kasım Ağa Camii'nin yanı sıra İpek Bodrum Sarnıcı'nın da ait olduğu düşünülmektedir. Bu yapılar Osmanlı döneminde şenlendirme politikası kapsamında camiye dönüştürülmüş ve yaşayan mekânlar olara asırlar boyunca ayakta kalmayı başarmışlardır.

Şekil 4.3.1. Camiye Dönüştürülmüş Bizans Manastırları Haritası
(Prof. T.Mathews 'Bizans Kiliseleri Haritası' üzerinden hazırlanmıştır, 1976)

Çizelge 4.3.1. Kristos Akataleptos Manastırı – Kalenderhane Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ VE ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Kalenderhane</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>16 Mart Şehitleri</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 652</td><td colspan="2">PAFTA: 102</td><td>PARSEL: 9</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Akataleptos Manastırı
(Theotokos Kyriotissa Kilisesi)</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Kalenderhane Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 12. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 1481</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
Kalenderiye Dervişleri</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Zaviye - Cami</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Şehzadebaşı bölgesi Vezneciler semti sınırları içerisinde kalmış yapı, geçmişten günümüze kadar çok sayıda imparatorluğa ve inanca hizmet etmiş bir ibadet yapısıdır. Konstantinopolis'in üçüncü tepesinde konumlandırılmıştır. Angeloslar hanedanı döneminde 12. yüzyılda Akataleptos Manastırı'nın ana kilisesi olarak inşa edilen yapının kuzey yönünde Kalenderhane Camii'nden daha eski olan Erken Bizans dönemine, 6. yüzyıla tarihlendirilen 'Kuzey Kilise' yapısı mevcuttur. Ana yapının güney kısmında ise Karanlık Çağlar'a, 7. yüzyıla ait olduğu düşülen 'Bema Kilisesi' ve Valens Su Kemeri'nin güney tarafında kemere bitişik olan ve 4. ila 5. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen bir hamam yapısı daha mevcuttur (Müller-Wiener, 1977).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.3.1.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.1.2. Kalenderhane Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**		
Orta		**x**	**x**
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Bizans dini mimarisinin en fazla kullanılan mimari planlama tipi olan kapalı Yunan haç planının köşe duvarlı tipi bu yapıda da uygulanmıştır. Haçın dört kolunun üstleri beşik tonozlar ile örtülmüştür (Şekil 4.3.1.3.).

Yapının naosu zemin, galeri, kalkan duvar ve kubbe olmak üzere dört aşamada yükselmekte ve birbirinden kornişler ile ayrılmaktadır. Zemin seviyesinde naostan diakonikon hücrelerine yüksek kemerli geçitler yardımı ile ulaşılmaktadır (Freely, 2004). Bizans mimarisinde diakonikon olarak bilinen apsis yan odasının kuzey yönündeki hücresi Fransiscus Şapeli, güney yönüneki hücresi ise Melismos Şapeli olarak kullanılmıştır (Freely, 2004). Haç doğu kolunda mihrap yer alırken kuzey, güney ve batı kolları ise üçlü kemer dizileri ile vurgulanmaktadır (Şekil 4.3.1.8.). Naos galeri seviyesinde kuzey ve güney haç kollarının dışa açılan üç adet penceresi vardır.

Söz konusu pencerelerin içerisinde 5. ve 6. yüzyıllarına ait mermer sütun başlıkları bulunmaktadır (Müller-Wiener, 1977).

Naos'un ana mekânı dört paye üzerine yükselen ana kubbe ile örtülmektedir. Yapılan son restorasyonda yapının çatısı kurşun levhalar ile kaplanmıştır (Eyice, 1994).

Beş metre çapında ve yaklaşık olarak bir metre yüksekliğinde olan yapının ana kubbesi on altı kaburga ve on altı pencereli kasnak üzerinde yükselmektedir. Payelerden çıkan kaburgalar daralarak kubbenin tepe noktasına ulaşırlar. Kubbe pencerelerinin üzerindeki saçak hattı dalgalıdır. İç kısmında kubbe kornişten yükselerek devam etmektedir. Kubbe üzerinde Osmanlı motiflerinin hâkim olduğu kalemişi bezemeler ile süslenmiştir (Eyice, 1994). Yapının doğusunda bulunan orta apsis günümüze kadar ulaşamamıştır. Hangi tarihte yıkıldığı bilinmeyen apsis çıkıntısı 1766 depreminden sonra düz bir duvar şeklinde kapatılmış, iç yüzeyi klasik üslupta kalem işi nakışlarla bezenmiş dikdörtgen panolar ile kaplanmıştır (Eyice, 1994).

Yapının batısında iç ve dış olmak üzere iki bölümü bulunan narteks kısmı yer almaktadır. Narteks yapısının mimari hiçbir özelliği bulunmamaktadır ve tek yöne meyilli çatı ile örtülmüştür. Günümüzde son cemaat mahali olarak kullanılmaktadır (Eyice, 1994). Narteks yapıları günümüzde tek katlı olarak düzenlenmiş olsa da geçmişte iki katlı birimler olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Eyice, 1994).

Cephe pencere düzenleri yapılan müdahaleler sonucunda tümüyle değiştirilmiş ve kubbe kasnağı Orta Bizans dönem mimarisinde görülen dalgalı bir biçimde yeniden restore edilmiştir (Eyice, 1994).

Yapının özgün cephesinde elli adet penceresinin olduğu tahmin edilse de günümüzde bu pencerelerden 35 tanesi korunmayı başarmıştır (Freely, 2004). Yapının minaresi özgün olmayıp Osmanlı döneminden sonra yapıya dâhil edilmiştir.

Bu durum boyalı bir minber ve beyaz bir mihrap içinde geçerli olup her ikisi de özgün değildir. Rus sanat tarihçisi Brunoff yapının her iki yan cephesinde, ahşap çatılı sundurma biçiminde birer dış galerinin yapıya bitişik olduğu ve zaman içerisinde yıkıldığını iddia etmiştir (Eyice, 1994). Manastırdan daha eski bir döneme tarihlendirilse de manastırı inşa edilmesi ile birlikte Roma hamamının da manastıra dâhil edildiği düşünülmektedir. 368-373 yıllarına tarihlendirilen Bozdoğan Su Kemeri'nin yanında inşa edilmiş 5. yüzyıl yapısı olan hamam kalıntıları yapının üç ana bölümden meydana geldiğini göstermektedir (Şekil 4.3.1.11.). Yapıya giriş dikdörtgen bir birim tarafından sağlansa da girişin her iki yanında bulunan banyo nişleri kalıntı izlerinden fark edilmektedir (Şekil 4.3.1.16.).

Banyo nişlerinin hemen ilerisinde yer alan ve terleme odası olduğu tahmin edilen yuvarlak odanın iki adet nişi göze çarpmaktadır (Şekil 4.3.1.11.). Bu iki adet nişe sahip olan odanın sıcaklık odası olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir (Freely, 2004). Sıcaklık odası olarak kullanılan bu nişli birimin yanında hemen batı kısmında kısmen dairesel kısmen dikdörtgen olan başka bir birim yer almaktadır.

Dikdörtgen bir geçişe sahip olan bu mahal çapı beş metre olan dairesel bir ana mekâna da sahiptir (Müller-Wiener, 1977). Yapılan incelemeler sonucunda kuruluşundan itibaren 6. yüzyıl ortalarına kadar faal olarak kullanıldığı sonucuna varılan hamamın manastır döneminde özgün işlevini koruyup korumadığı ve zaman içerisinde hangi sebeplerden ötürü yıkıldığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Kalenderhane Cami'nin kuzey yönünde bulunan Valens Sukemeri 368 yılında İmparator Valens'in emri ile inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Yapı ve çevresinde gerçekleştirilen kazılar sonucunda Kalenderhane Camii ve Valens Su Kemeri'nin arasında kalan avlunun batısında 4. yüzyılda inşa edildiği ve 6. yüzyıla kadar işlevini devam ettirdiği tahmin edilen Roma hamamının kalıntılarına rastlanmıştır (Şekil 4.3.1.14.) (Kuban, 1994).

Ana yapının kuzey kısmında, 6. yüzyıl sonu ve 8. yüzyıl başlangıcı arasında günümüzde sadece apsisin gelebildiği 'Kuzey Kilise' olarak adlandırılan yapı inşa edilmiştir. Kuzey kilisenin olduğu alanda yapılan kazılarda bulunan sikkeler çok kesin olmamakla birlikte yapının II. İustinos zamanında (565-78) veya biraz geç bir tarihte yapıldığına işaret eder (Kuban, 1994).

Kuzey kilisenin inşaatı sırasında Roma hamamının yıkıldığı tahmin edilmektedir. Kuzey kilisenin ise ana yapının inşaatı sırasında yapıya yer açılması amacı ile yıkıldığı düşünülmektedir (Freely, 2004).

Freely, kuzey kilisenin güneye doğru uzanan manastır yapısının ana kilisesi olduğunu düşünmektedir (Freely, 2004). Yani Freely'e göre burada Akataleptos Manastırı'ndan başka bir manastır kuruluşu daha bulunmuştur. Kuzey kilisenin güneyinde yer alan Bema Kilise'sinin çevresinde yapılan kazılarda bulunan sikkeler bu yapının ise en geç 686-687 yıllarında inşa edildiğini göstermektedir (Kuban, 1994).

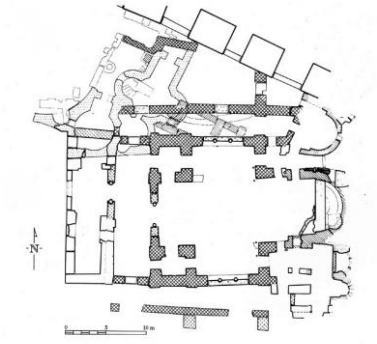
Bema kilisesinin 12. yüzyıla kadar kullanıldığı ve ana yapının inşa edildiği sırada ana yapıya yer açılması amacı ile kuzey kilisesi ile birlikte yıkıldığı tahmin edilmektedir (Freely, 2004). Akataleptos manastırının katholikonu olarak inşa edilen Kalanderhane Camii kuruluş olarak 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Berger, 1997). 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle manastır Latinlerin (Fransiskenlerin) eline geçmiştir (Eyice, 1994). İstanbul'un fethinden sonra 1451-1481 yılları arasında, İstanbul'un kuşatılması sırasında gösterdikleri hizmet ve gayretten ötürü bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından Kalenderi dervişlerine zaviye olarak tahsis edilmiştir. Daha sonra yapıya medrese ve mektep eklenmiştir (Ayverdi, 1953).

Yapı 1746-47 yıllarında I. Mahmud'un Darüssaade Ağası Beşir Ağa tarafından onartılmıştır (Eyice, 1994). Bu onarım sırasında yapıya yeni bir mihrap, minber ve mahfil yaptırılmıştır (Eyice, 1994). Osmanlı döneminde eklenmiş bu yapılar günümüze ulaşamamıştır. Yapı 1837 yılında meydana gelen yangın sırasında harap olmuş ve 1854-55 yıllarında Hacı Kadri adında bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiştir (Freely, 2004). 1955 yılına kadar cami olarak kullanılan yapı birtakım nedenlerden dolayı bir süre ibadethane olarak kullanılmamış, terk edilmiştir

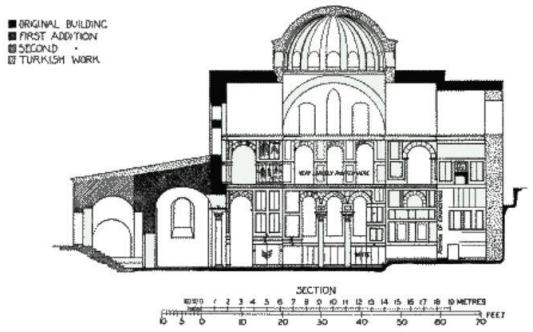
1966-78 yıllarında Harvard Üniversitesi yan kuruluşu olan Dumbarton Oaks Bizans Araştırmalar Enstitüsü ve İstanbul Teknik Üniversitesi işbirliğiyle, Profesör Cecil L. Striker ve Doğan Kuban'ın kontrolünde bir ekip ile yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda yapı hakkında detayı bilgilere ulaşılmış ve bu bilgiler 1999 yılında bir kitap haline getirilmiştir. 1966-1978 restorasyonuna kadar kapalı olan yapı restorasyondan sonra tekrardan camii olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cyril Mango, Kuzey Kilise ve Bema Kiliselerinin manastır yapısına ait şapeller olabileceğini ileri sürmüştür (Mango, 1998). Özgün yapının naos ve narteksi boyunca uzanan kanatları, Osmanlı döneminde değişikliğe uğramıştır. 16. yüzyılda kısaltılan haç kanatları 18. yüzyılda tamamen ortadan kaldırılmışlardır (Freely, 2004). Yapının güney ucunda Beşir ağa tarafından yapılan medrese yapısı 1935 yılında tamamen yıkılmıştır (Eyice, 1994). Grosvenor, İstanbul Bizans yapıları üzerinde inceleme yaptığı 1895 tarihli 'Constantinople' kitabında yapının kuzey yönünde manastırın papaz odalarının kalıntılarının varlığından bahsetmiştir (Grosvenor, 1895). Eyice, 1955 yılında yazdığı makalesinde bu yapının bir kadınlar manastırı olabileceğini ileri sürmüştür (Eyice, 1994).

Eyice, Fatih Sultan Mehmed'in 1935 yılına ait bir vakfiyesinde günümüzdeki Kalenderhane Camii olarak bilinen yapının Akataleptos Manastır'ına ait olabileceği belirtilmiştir (Eyice, 1994). Tarihi kaynaklarda Valens (Bozdoğan) Su Kemeri'ne komşu bir manastırın varlığının yer alması bu fikri daha da kabul edilebilir kılmıştır. Yine Eyice, caminin hangi yönünde olduğu tespit edilemeyen manastır keşiş odalarının 16. yüzyılda zaviye olarak kullanıldığını, caminin harim kısmının ise tevhithane-semahane olarak kullanıldığını belirtmiştir (Eyice, 1994). Eyice aynı zamanda diğer manastır yapılarında da karşılaştığımız üzere tamamen ya da kısmen ahşap malzeme ile inşa edilmiş keşiş koğuşları veya manastır yemekhanesinin ahşap malzeme ile inşa edildiği için bilinmeyen bir tarihte yıkıldığını belirtilmiştir (Eyice, 1994). Günümüzde Aynaroz dağlarında bulunan manastırların bazı yapılarının ahşap malzeme ile inşa edildiği dikkat çekmektedir. Roma hamamı yapısının manastır yapı grubu içerisinde kullanılış amacı ve süreci hakkında herhangi bir bilgi olmamakla birlikte ana fonksiyonunu devam ettirdiği tahmin edilmektedir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

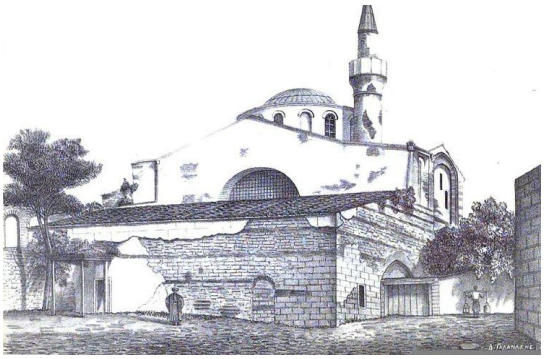

Şekil 4.3.1.3. Kalenderhane Camii Planı (Göyünç, 1997)

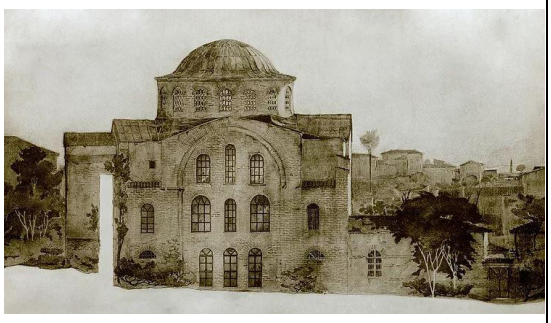

Şekil 4.3.1.4. Kalenderhane Camii Kesiti (Millingen, 1912)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.1.5. Kalenderhane Camii (Paspates, 1877)

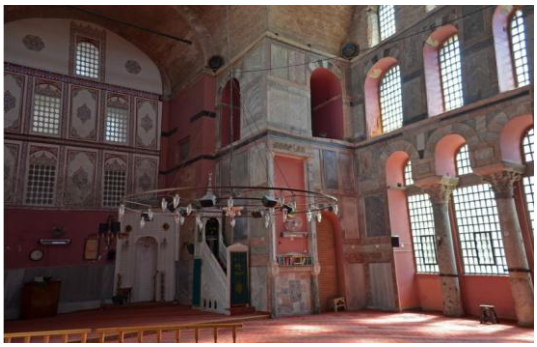

Şekil 4.3.1.6. Kalenderhane Camii (Ebersolt; Thiers, 1913)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.1.7. Kalenderhane Camii Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.1.8. Kalenderhane Camii Minber ve Mihrabı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.1.9. Kalenderhane Camii Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.1.10. Kalenderhane Camii Kolon Başlığı ve Fresk Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

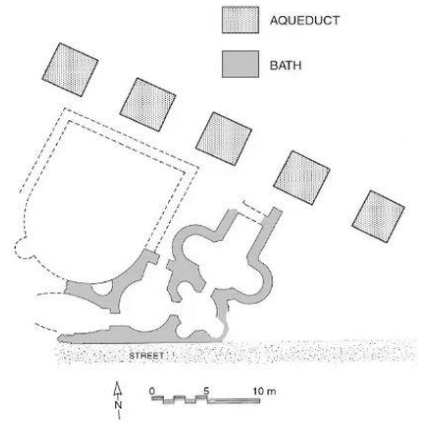

Şekil 4.3.1.11. Kalenderhane Camii Mihraba Bakış (URL-6)

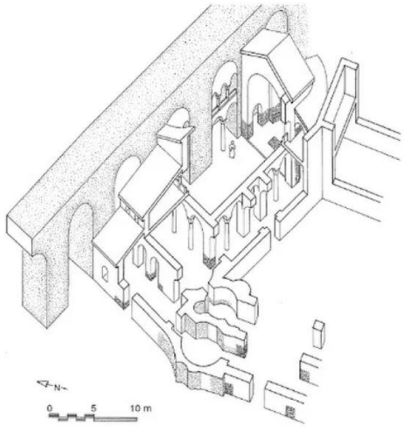

Şekil 4.3.1.12. Kalenderhane Camii Pencere Sistemi (URL-6)

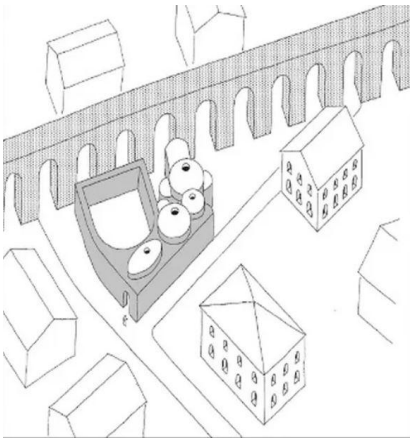
ROMA HAMAMI

Şekil 4.3.1.13. Bozdoğan Sukemeri yanında Roma Hamamı Planı (Kullberg, 2016)

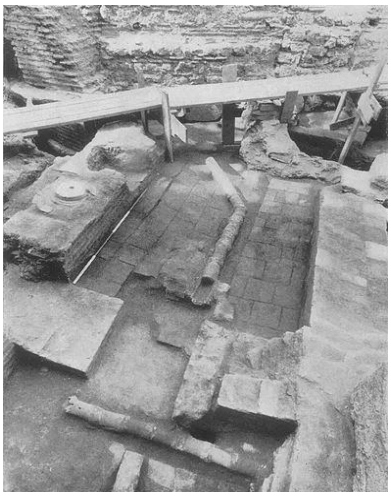

Şekil 4.3.1.14. Bozdoğan kemeri yanında Roma Hamamı Kesiti (Kullberg, 2016)

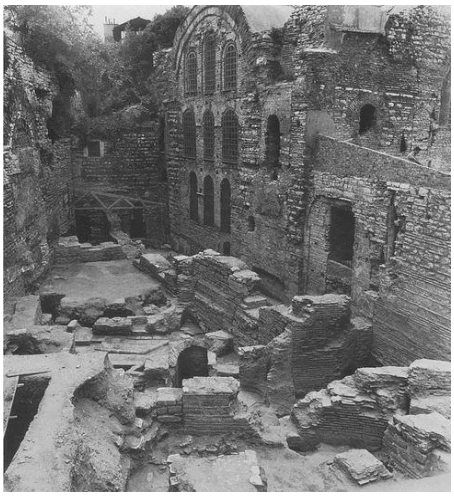
Şekil 4.3.1.15. Kalenderhane Camii ve Bozdoğan kemeri yanında Roma Hamamı Planı (Kullberg, 2016)

Şekil 4.3.1.16. Roma Hamamı Kalıntısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.1.17. Kazı Sonrasında Ortaya Çıkarılan Roma Hamamı Kalıntısı (URL-6)

Şekil 4.3.1.18. Kazı Sonrasında Ortaya Çıkarılan Roma Hamamı Kalıntısı (URL-6)

Çizelge 4.3.2. Anargyroi Manastırı – Atik Mustafa Paşa Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Ayvansaray</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Çember</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2830</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 64</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Anargyroi Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Atik Mustafa Paşa Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 9. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 16. yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sadrazam Koca Mustafa Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Bizans döneminde Blakhernai bölgesinde, Haliç kıyısı ve Kara Surları yakınında konumlandırılmış Anargyroi Manastırı günümüzde Fatih sınırları içerisinde Ayvansaray mahallesinde bulunmaktadır (Şekil 4.3.2.1.). Yapı Blakhernai sarayı ve kilisesine geçiş veren Ayvansaray Sur Kapısı ‘Porta Kiliomene’nin’ yaklaşık olarak 100 metre doğusunda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977). Sultan II. Bayezid’in sadrazamı Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülmüş yapıda sahabe Hz. Cabir’in kabrinin yer aldığına inanılmaktadır. Halk arasında yapı Hz. Cabir Camii olarakta bilinmektedir.</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Şekil 4.3.2.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="3">
Şekil 4.3.2.2. Atik Mustafa Paşa Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta	**x**	**x**	**x**
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Yapı, Bizans dini mimarisinde kapalı haç planlı yapılar grubunun köşe duvarlı plan tipinde inşa edilmiştir (Şekil 4.3.2.3). Haç biçimindeki mekânı, naosun dört tarafında bulunan dört hücrenin kenar duvarları meydana getirmektedir (Şekil 4.3.2.3.). Naosun dört köşesinde de genelde yan apsislerde bulunan hücreler mevcuttur.

Haçın dört kolunun birleştiği naos merkezinin üstünde günümüze ulaşamamış yüksek kasnaklı bir Bizans kubbesi yer almaktaymış (Freely, 2004). 1509 yılında gerçekleşen deprem sırasında yıkılan özgün kubbesinin yerine Osmanlı dönemine tarihlendirilen basık bir kubbe inşa edilmiştir (Şekil 4.3.2.7.) (Freely, 2004).

Osmanlı döneminde yapılan onarımlar sırasında meydana gelmiş diğer değişikliler arasında ahşap son cemaat mahali, çatının bazı kısımları ve kapatılmış pencereler de yer almaktadır. Vakıflar tarafından yapılan restorasyon sırasında Dr. Lioba Theis naosun dört köşesinde bulunan ve naosa haç şeklini veren hücrelerin galeri seviyesinde şapelleri olduğunu ve yapının her iki yanında revaklar bulunduğunu ifade etmiştir (Freely, 2004). Naosa haç formunu veren köşe hücrelerinin üstü beşik tonozlar ile örtülüdür. İç mekânda Osmanlı dönemine ait kalemişi süslemeler mevcuttur.

Yapının doğusunda bulunan yarım daire biçimli üç apsisten her birinin eşit yüksekliğe sahip üç yüzü bulunmaktadır. Apsiler iç mekânda yarım daire biçimlenmeye sahiptir. Bu özellik yapının 9. yüzyıla tarihlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Şekil 4.3.2.8.). Doğu apsislerinde görülen bu biçimlenmeye 9. yüzyıl yapısı olan Bodrum Mesih Paşa Camii'nde de rastlanmaktadır.

Apsis pencerelerini tanımlayacak olursak ana apsiste yan kenarlarda zemin seviyesinde iki kare pencere tespit edilebilirken ara seviyede ise kemerli üç pencere görülmektedir. Orta aksta bulunan kemerli pencere duvar ile örülmek suretiyle kapatılmıştır. Doğu cephesinin en üst seviyesinde ise tek bir kemerli pencere görülmektedir. En üst seviye ana apsis yan kenarlarında bulunan kemerli pencerelerin tuğla ile örüldüğü duvar izlerinden tespit edilebilmektedir. Bizans kilise mimarisinin önemli bir elemanı olan narteks bu yapıda bulunmamaktadır. Zaman içerisinde meydana gelen şiddetli depremler sırasında yıkıldığı düşünülen narteksin yerine geç devirde ahşap bir son cemaat mahali inşa edilmiştir. Klasik üslupta yapılmış mihrap ana apsis eksenine yerleştirilmiştir. Geç devirde yapılan minber, kürsü, mahfil gibi ahşap elemanların tarihsel mimari değeri bulunmamaktadır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Bizans döneminde Blakhernai Saray kilisesinin yaklaşık olarak 100-150 metre doğusunda yer alan bu yapının kuruluşu ve kurucusu hakkında çok sayıda farklı görüş bulunsa da aralarından herhangi birini kesin bilgi olarak kabul etmek oldukça güçtür.

Yapı hakkında yapılan uzun süreli çalışmalar sonucunda yapı 5. yüzyıla tarihlendirilip Aziz Petros ve Markos'a ithaf edildiği ileri sürülmüştür (Eyice, 1994).

Fakat zaman içerisinde yanlış bir önerme olduğu tespit edildikten sonra yapının 9. yüzyılda İmparator Theophilos'un (829-842) en büyük kızı Thekla tarafından bağışlanan ve 1059 yılında İsaakios I. Komnenos tarafından yapılan Aya Tekla kilisesi ile bağlantısı olduğu düşünülmüştür (Müller-Wiener, 1977).

Fakat bu önerme de zaman içerisinde varsayımdan ileriye gidememiştir. 19. yüzyıl araştırmacıları Patrik Konstantinos ve Paspates yapının günümüzde camiye çevrilmesi nedeni ile kapatılmış fresklerini inceleyerek yapının havari Kosmos, Petros, Markos ve Damianos'a ithaf edilmiş olabileceğini savunmuşlardır (Paspates, 1877).

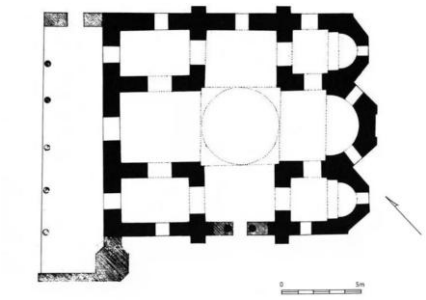
Mathews ve Hawkins'de yapının Vita Basili'de bahsi geçen ve I. Basil tarafından kurulmuş veya onarılmış olan Aya Elias kilisesi olduğunu savunmuştur (Mathews, 1976). Tüm bu tespitler birbirlerinde oldukça farklı sonuçlara ulaştırmaktadır. 1977 yılında Anargyroi rahibe manastırı üzerine inceleme yapan Alman araştırmacı Aran ise Anargyroi Manastır katholikonu'nun 1512 yılında ölmeden önce Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilen Atik Mustafa Paşa Camii olduğunu tespit etmiştir (Aran, 1977). Majeska seyahatnameler üzerine yaptığı çalışmasında Anargyroi Manastırı'nın, Zosima'nın 1425 tarihli günlüğünde havari Kosmas ve Damian'a ithaf edilmiş kadınlar manastırı olarak kaydedildiğini ifade etmiştir (Majeska, 1984).

1957 yılında Amerikan Bizans Enstitüsü tarafından yapı üzerinde yapılan incelemeler sonucunda güney cephesinde badana tabakasının altında Hagios Kosmas ve Damianos ile baş melek Mikhail'in tasvir edildiği freskin tespit edilmesi ile yapının Anargyroi Manastırı'na ait olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Yapıya ait typikonda 1282-1303 yılları arasında onarım görmüş yapının bir kadınlar manastırı olarak kullanıldığı ifade edilmiştir (Erdoğan, 2008).

Atik Mustafa Paşa Camii İstanbul'un fethinden sonra sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilen Andreas en te Krisei Manastır kilisesi ile birlikte aynı vâkıfa tabii tutulmuştur (Ayvansarayi, 1781). Türk döneminde yenilenen ve basık kubbe şeklinde inşa edilen üst örtünün 1509 yılında meydana gelmiş deprem sırasında yıkılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Eyice, 1994). Yapının camiye dönüştürülmesinden sonra 1692 yılında hemen karşısına Şatır Hasan Ağa tarafından bir çeşme yaptırılmıştır (Müller-Wiener, 1977).

1729 yılında bölgede meydana gelen büyük Balat yangını sırasında harap olmuş yapı aynı dönemde onarılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 1894 yılında meydana gelmiş deprem sonucunda yeniden kullanılmaz hale gelen yapı belli bir süre kullanılmamışsa da 1906 yılına yapılan onarım çalışmaları sonucunda yeniden ibadete açılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 1894 depremi sırasında yıkılmış özgün minaresinin yerine sonraki yıllarda taş külahlı yeni bir minare inşa edilmiştir (Eyice, 1994). Yapı üzerinde son restorasyon çalışması 1922 yılında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde caminin güneydoğu köşesinde sahabelerden Hz. Cabir ibn Abdullah'ın mezarı bulunduğuna inanılmakta ve bu nedenle Hz. Cabir Camii olarak adlandırılmaktadır.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

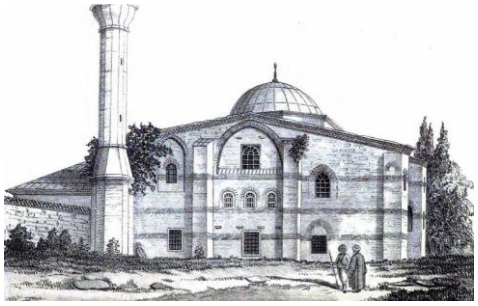

Şekil 4.3.2.3. Atik Mustafa Paşa Camii Planı (Ebersolt; Thiers, 1913)

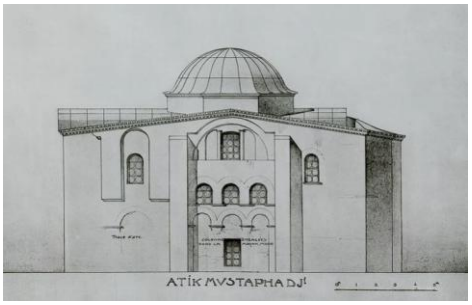

Şekil 4.3.2.4. Atik Mustafa Paşa Camii Kesiti (Ebersolt; Thiers, 1913)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.2.5. Atik Mustafa Paşa Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.2.6. Atik Mustafa Paşa Camii (Ebersolt; Thiers, 1913)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.2.7. Atik Mustafa Paşa Camii Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.2.8. Atik Mustafa Paşa Camii Doğu Cephesi (Karpuzi, 2019)

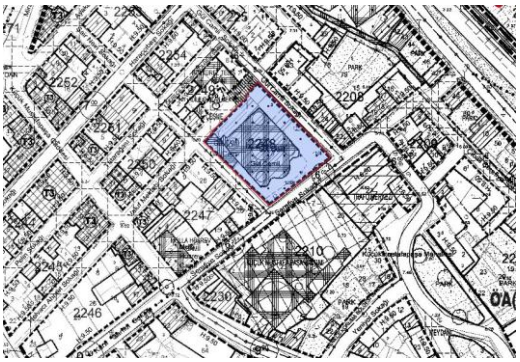

Şekil 4.3.2.9. Atik Mustafa Paşa Camii Minber ve Mihrabı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.2.10. Atik Mustafa Paşa Camii, Hz. Cabir Türbesi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.3. Aya Eufemia Manastırı - Gül Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Yavuz Sultan Selim</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Şerefiye</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2248</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 1</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Aya Euphemia Manastırı
Azize Theodosia Kilisesi</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Gül Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 10. y.y.-11. y.y.</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:
1566-1574 öncesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ: Sultan II. Selim (1566-1574) döneminde Hasan Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td colspan="2">Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">İstanbul’un kuzeyinde, Haliç kıyısı Ayakapı semtinde yer alan Gül Camii’nin geçmişi ile ilgili kesin bir kaynak bulunmamaktadır (Şekil 4.3.3.1.). En genel kabule göre Aziz Theodosia Kilisesi olarak bilinen yapının Bizans döneminde Konstantinopolis’in Deksikratus bölgesinde Petrion adındaki Bizans mahallesinde yer aldığı bilinmektedir (Müller-Wiener, 1977). İkonoklazma döneminde tasvir taraftarı olan ve bu nedenle Bizans imparatoru III. Leon’un askerleri tarafından 726 yılında şehit edilen Azize Theodosia’ya ithaf edilmiştir (Freely, 2004). Latin işgali sonrasında Bizans imparatoru tarafından onarılıp Azize Theodosia adı verilen kilisenin işgal öncesinde Aya Euphemia Manastırına ait bir katholikon olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1994).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.3.3.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.3.2. Gül Camii (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta	**x**	**x**	
Kötü			**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kapalı Yunan haç planı tipinde inşa edilmiş yapı yan apsisleri, üç sıra kör nişleri ve tuğla konsolları ile oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı dönemi boyunca farklı tarihlerde onarımlar geçirmiş camide önemli yapısal değişimler meydana gelmiştir. Yapı narteksinin günümüze sadece kuzey yan duvarı gelebilmiştir. Daha sonra ahşap çatılı bir son cemaat mahali ile narteks bölümü tamamlanmıştır (Eyice, 1994). Ana mekân dört kollu beşik tonozlar ile örtülmüş haç formuna sahiptir. Haçın kuzey, güney ve batı kolunda ikişer paye üzerine oturan galeriler yerleştirilmiştir. Batı dehlizinin kuzey bölümünde yer alan merdivenler ile bu galerilere ulaşım sağlanmaktadır. Güney ve batı yönlerinde galerileri örten çapraz tonozların sivri olmaları nedeni ile Osmanlı dönemine ait olduğu tespit edilmiştir (Eyice, 1994). Pandantif ve kemerleri ile birlikte kubbe ve güneybatı-kuzeybatı beşik tonozları yapının camiye dönüştürülmesi sonrasında farklı dönemlerde onarılmıştır (Şekil 4.3.3.8.) Söz konusu galeriler ana payeler tarafından taşınan üçlü kemer sırasına oturmaktadır. Batı dehlizi beşik tonozla yan kanatlar (kuzey-güney) ise çapraz tonozlar ile örtülmüştür. İç kısmında kasnak ve kubbe pencerelerine sahip olmayan kubbe dışta sekizgen kasnağa ve düz bir kornişe sahiptir (Şekil 4.3.3.8.).

Binanın doğusunda orta kısmı daha geniş olmak üzere dışarıya taşkın üç adet apsis bulunmaktadır (Şekil 4.3.3.6.). Ana ekseni Mekke'ye bakan yapıya kiliseden camiye dönüştürülmesi sırasında yönlenme anlamda değişiklik yapılmamış ve mihrabı özgün haliyle kalmıştır. Bunun yanı sıra mihrabın her iki yanında bulunan galerili yan hücreler de Bizans döneminden günümüze kadar özgün halleriyle gelmeyi başarmıştır (Şekil 4.3.3.10). Bema'ya pasajlar ile açılan apsis biçimli hücreler olan ikişer birimli pastoforion ve diakonikon hücreleri çapraz tonozlar ile örtülmüştür. Pastoforion hücrelerin galeri katında bulunan kısımları kaburgasız yarımküre kubbeler ile örtülmüştür. Osmanlı döneminde yapılan önemli cephe değişiklikleri arasında kuzey ve güney cephe pencerelerinin mahya hatlarında görülen kademeli taçlandırmalardır. Yüksek bir bodrum üzerine oturan yapı yüksek kasnaklı kubbesi ile birlikte orantısal anlamda daha heybetli bir görünüm kazanmıştır. İç mekân duvarlarında Bizans dönemine ait herhangi bir resim ve motif günümüze ulaşamamıştır. Yapının iç mekân düzenlemesi 19. yüzyıla ait olan kalem işi nakışlardan meydana gelmektedir.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Bizans Konstanopolisi'nin topografyası hakkında çok sayıda yayınlanmış makalesi bulunan Jules Pargoire yapının aslında Latin işgali öncesi döneminde Aya Euphemia Manastırı'na ait olduğunu kaydetmiştir (Eyice, 1994). Ancak 1204-1261 yılları arasında gerçekleşen Latin işgali nedeniyle el değiştirmiş yapı Bizans'ın yeniden hâkimiyet kurması sonucunda onarılmış ve Azize Theodosia kilisesine dönüştürülmüştür (Eyice, 1994).

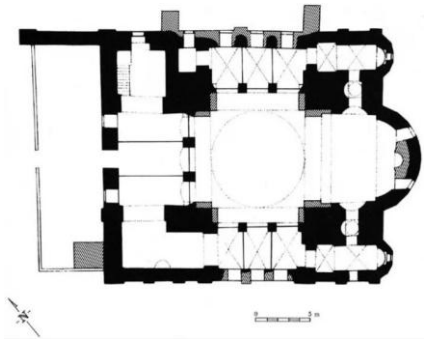
Yapının inşa tarihi ile ilgili birbiriyle karşıt çok sayıda tahmin bulunmaktadır. Millingen ve diğer akademisyenler tarafından yapı 9. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Bunun nedeni İmparator I. Basileos'un (867-886) ailesinden bazı kişilerin lahitlerinin bu manastırda bulunduğunun kaynaklarda yer almasıdır (Millingen, 1912).

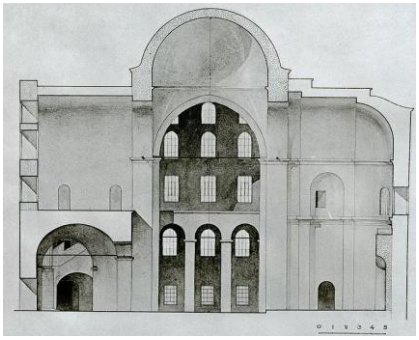
Ancak Hartmut Schafer'in yayınladığı makalesinde yapının hem mahzeninde hem de özgün kilise duvarlarında görülen gizli tuğla tekniğine 10. yüzyılın II. yarısından önce rastlanmadığını öne sürmesi ile bu tez çürütülmüştür (Freely, 2004). Schafer yaptığı çalışmalar sonucunda altyapıda üç ayrı yapı dönemi tespit etmiştir. İlk katmanın ikinci yapının inşası sırasında yıkılan ilk yapıya ait olduğunu ileri sürmüştür.

İkinci katmanı mevcut binaya ve üçüncü katmanı da kalıntıları batıya doğru gelişen fakat üst yapısına ait hiçbir izin günümüze kadar ulaşamadığı bir uzantıya mal etmiştir (Freely, 2004). Schafer 11. yüzyıl sonu veya 12. yüzyıl başı olarak belirlediği ikinci yapı dönemini Palaiologos döneminden önceki kaynaklarda yer almaması nedeni ile Azize Theodosia Kilisesi'ne değil aynı bölgede yer aldığı düşünülen Euergetes İsa Manastırı'na atfetmiştir (Freely, 2004). Ancak Mathews, Euergetes İsa Manastır önermesini kaynaklarla doğrulanmaması nedeniyle kabul etmemiştir (Freely, 2004). İkonoklazma hareketi sırasında Büyüksaray'ın Ayasofya önündeki Khalke Kapısı üzerine bulunan İsa ikonasının indirilişini engellemeye çalışırken öldürülen Azize Theodosia'nın cesedi ve kutsal kalıntıları bu kiliseye defnedilmiş ve yıllarca hacılar tarafından şifa amacı ile ziyaret edilmiştir (Majeska, 1984). 15. ve 16. yüzyıl Rus hacıların anı yazılarında bu manastırın şifa bulmak amacıyla çok sayıda ziyaretçi tarafından ziyaret edildiği ve Azize Theodosia'ya ait lahitin ve kıymetli eşyaların bir sandukada muhafaza edildiğini yazmıştır (Majeska, 1984). 1370 tarihli patriklik belgesinde Azize Theodosia Kilisesi (Aya Euphemia Manastırı) ve komşusu Euergetes İsa Manastırı'nın İskenderiye patrikliğine bağlı olduğunu kaydetmiştir (Freely, 2004). 29 Mayıs 1453 İstanbul'un feth edildiği gün Azize Theodosia'nın yortu gününe denk gelmesi sebebiyle çiçeklerle süslenmiş kilisenin bu nedenle Gül Camii adını aldığı rivayet edilse de gerçekliği şüphe uyandırmaktadır. Camii'nin içinde Gülbaba adında bir yatırın olması nedeni ile bu isim verildiği de rivayetler arasında yer almaktadır (Eyice, 1994). Caminin Sultan II. Selim döneminde (1566-1574) Hasan Paşa tarafından camiye dönüştürüldüğü ileri sürülse de yapının 953 (1546) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde 'Cam-i Gül' olarak kayıtlandığı ve bahsedildiğinin aksine camiye dönüştürülmesinin Sultan II. Selim'den (1566-1574) daha eskiye dayandığı belirtilmiştir (Eyice, 1994). Müller-Wiener Vakıf Defterlerini kaynak olarak göstererek yapının 1490 yılında camiye dönüştürüldüğünü kaydetmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1881 yılında yapılan kazılar sonucunda kilise civarında bulunan mezarların Unkapanı dolaylarında saptanan İmparatorluk nekropolüne ait olduğu ileri sürülmüştür (Müller-Wiener, 1977). 1453 İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra, kilisenin altyapısı Osmanlı donanması tarafından depo olarak kullanılmıştır. Depremden zarar gördükten sonra IV Murat (1622-1640) tarafından kapsamlı bir şekilde yenilenmiştir. II. Mahmut döneminde (1808-39) tekrar restore edilmiştir (Eyice, 1994).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

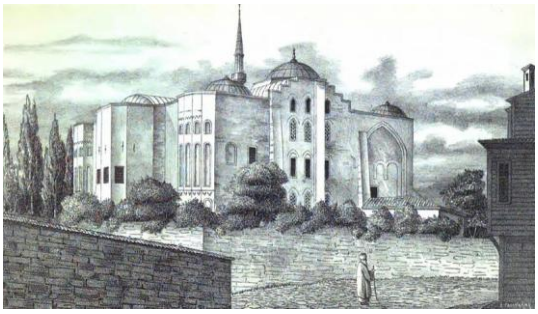

Şekil 4.3.3.3. Gül Camii Planı (Ebersolt, 1913)

Şekil 4.3.3.4. Gül Camii Kesiti (Ebersolt, 1913)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.3.5. Gül Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.3.6. 1938 yılı Gül Camii (URL-6)

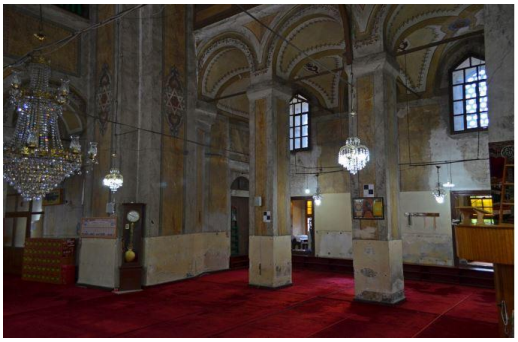
GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.3.7. Gül Camii Müezzin Mahfili (Karpuzi, 2019)

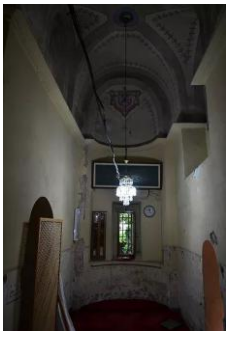

Şekil 4.3.3.8. Gül Camii Osmanlı Dönemine Ait Kubbesi (Karpuzi, 2019)

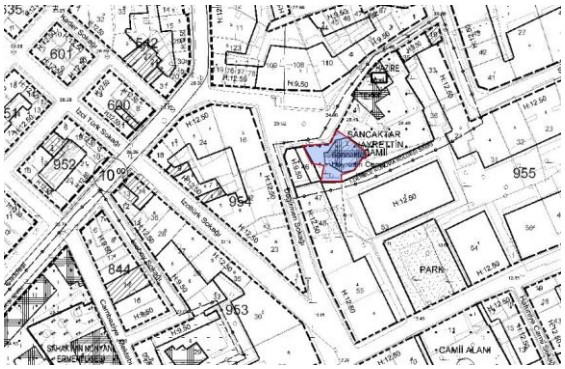
Şekil 4.3.3.9. Gül Camii İç Mekân (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.3.10. Gül Camii Yan Nişler (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.4. Gastria Manastırı – Sancaktar Hayrettin Mescidi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Kocamustafapaşa</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Teberdar</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 955</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 15</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Gastria Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Sancaktar Hayrettin Mescidi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 9. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 15. y.y.</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator Theophilos'un annesi</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sancaktar Hayrettin Efendi (1453-1480)</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Mescid</td><td>Mescid</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Konstantinopolis’in yedinci tepesinde, Marmara Deniz’ine bakan yamaçta bulunan yapı hakkında yeterli kaynak günümüze ulaşmamıştır. Sancaktar Hayrettin Mescidi, Konstantinopolis'teki Psamathia (Samatya) bölgesinde, Peribleptos Manastırı (Surp Kevork Ermeni Kilisesi) yakın bir mevkide konumlandırılmış bir Bizans yapısıdır. Günümüzde Esekapı Mescidi’nin kuzeybatı yönünde Değirmen ve Teberdar sokaklarının kesişim noktasında yer alan tarihi yapı mescit olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.3.4.1.). Konumu nedeni ile genel inanışa bağlı olarak Gastria Manastır’ı olarak tanımlanmış olsa da bu veriyi destekleyen kesin bir kanıt bulunmamaktadır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">

Şekil 4.3.4.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">

Şekil 4.3.4.2. Sancaktar Hayrettin Mescidi (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi		**x**	**x**
Orta	**x**		
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**X**	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Dıştan sekizgen olan yapı iç mekânda Yunan haçı biçimlenmesine sahiptir. Samatya bölgesinde konumlandırılmış sekizgen binanın duvar tekniğine göre Palaiologoslar dönemine tarihlendirilmesi mümkündür (Müller-Wiener, 1977). Ancak bazı kaynaklarda yapının 9. yüzyıla tarihlendirilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir (Freely, 2004). Sekizgen formuna sahip ana yapı ve apsis duvar yapı tekniğinin birbirinden farklı olması, apsis ve sekizgen yapının farklı dönemlere ait olması ihtimalini akla getirmektedir (Müller-Wiener, 1977). Sekizgen yapının güney ve kuzeybatı cephelerinde görülen izler yapıya bitişik olarak inşa edilmiş yapıların varlığını ve bunların zaman içerisinde yok olduğunu göstermektedir. Millingen yapıyı şu şekilde tanımlamıştır; 1910'lu yıllarda harabe olan yapının doğu yönünde içten yarım daire dıştan beş köşeli bir apsis yer almaktadır. Geniş bir kemerin yapının tüm cepheleri boyunca tekrar ettiği görülmektedir. Doğu kemeri dışındaki tüm kemerlerin ortalarında yarım daire pencereler bulunmaktadır. Yapının her haç kolu üç kemerli beşik tonoz ile örtülmüştür (Millingen 1912). Sekizgen plana sahip yapının her yüzünde dıştan kornişe kadar çıkan bir kemer yer almaktadır (Şekil 4.3.4.7) (Sav, 2010).

Millingen, haç kollarının birbiri ile orantılı olmasının yanı sıra kuzey kolunun doğusunda ve güney kolunun batısında iç mekânda nişlerin yer aldığını belirtmiştir (Millingen 1912). Günümüzde Marsilya kiremidi ile örtülü olan yapının aslında kubbe ile örtülü olduğu yapının bemasında yer alan pandantiflerden belli olmaktadır. Ama özgün yapıya ait kubbe günümüze ulaşamamıştır. Hangi dönemde yok olduğu ile ilgili bir kaynak bulunmamaktadır. Tarihi görsel kaynaklarda cephe pencerelerinin dairesel kemerlere sahip olduğu görülmektedir. Güney cephesinin kemerli penceresinin alt kısmında dikdörtgen bir pencereye yer verilmiştir. Yapının güneybatı yönünde tek şerefeli bir minaresi yer almaktadır. Caminin mahfil ve minberi ahşap olup, mihrabı ise kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 4.3.4.8.).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Rivayetlere göre Büyük Konstantinos'un annesi Helena, Kudüs'ten getirdiği kutsal haç ve güzel kokulu küçük ağaçları Samatya'dan karaya çıkarmış ve burada bir manastır yaptırmıştır (Millingen, 1912). Güzel kokulu anlamına gelen gastria isminin yapıya bu nedenle verildiği rivayet edilmektedir.

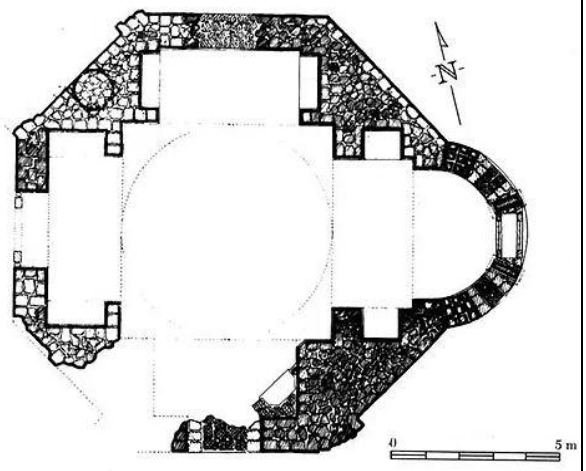
Diğer bir rivayete göre ise Gastria Manastır'ı İmparator Theophilos'un (829-842) üvey annesi Euphrosyne veya annesi Theoctista tarafından yaptırılmıştır (Millingen, 1912). Sekizgen yapının 9. yüzyıla tarihlendirilen Gastria Manastırı'na ait bir şapel olması, yapının konumu nedeni ile mümkündür. Ancak bu veriyi desteleyecek herhangi bir kaynağa zaman içerisinde rastlanmamıştır. Millingen yapının daha sonra kiliseye çevrilmiş bir kütüphane yapısı olabileceğini de savunmuştur (Millingen, 1912).

Ancak manastır kuruluşuna ait bir kütüphane yapısının günümüze ulaşmaması nedeni ile referans alarak herhangi bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Manastır kütüphanelerinin mimarisi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının Gastria Manastırı'na ait bir mezar şapeli olduğu fikri ilk olarak Paspates tarafından konumu ve formu referans alınarak ileri sürülmüştür (Paspates, 1877).

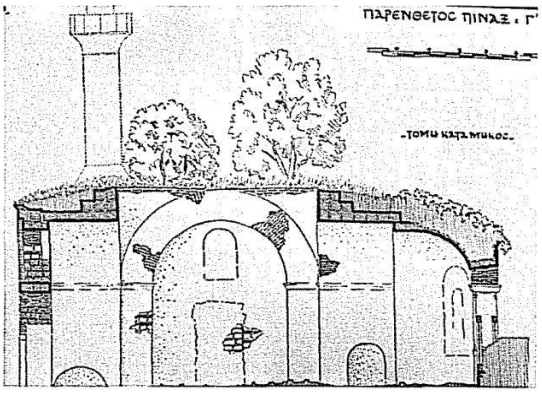
Yapıya 9. yüzyılda imparator III. Mikhail'in eşi imparatoriçe Theodora ve diğer aile bireylerinin gömülü olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977). 15. yüzyılın ikinci yarısında Sancaktar Hayreddin Efendi tarafından camiye çevrilen yapının vakfiyesi günümüze ulaşamamıştır (Ayvansarayi, 1781).

Janin, 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde şehri ziyarete gelen Rus hacıların gezi yazılarında İstanbul surlarına yakın çok sayıda değerli röliklere ev sahipliği yapan bir manastırın varlığından bahsettiğini ifade etmiştir (Janin, 1953). İstanbul'un fethinden sonra metruk yapıları şenlendirme politikası gereğince Sultan II. Mehmed'in sancaktarı Hayrettin Efendi tarafından camiye dönüştürülmüştür (Eyice, 1994). Yapıya yakın bir konumda Sancaktar Hayrettin Efendinin naaşı yer almaktadır. 1764-1765 yılları arasında Sadrazam Maktul Mustafa Paşa tarafından camiye minber yaptırılmıştır (Sav, 2010). Eyice, yapının belli bir dönem Sa'di tarikatı tarafından tekke olarak kullanıldığını öne sürmüştür (Eyice,1994). Paspates'in yazdığı kitabında yapının gravürü kiremit örtülü çatı şeklinde tasvir edilmiştir (Paspates, 1877). Ancak yapının özgün çatısının kubbe olduğu bilinmektedir. Bu durum 15. yüzyılda camiye çevrilmiş yapının kubbesinin 19. yüzyıla gelmeden yok olduğunu göstermektedir. Millingen iç kısmında kubbe bulunan yapının çatısının dıştan çatı ile örtülebileceğini ve dahi 1894 yılında meydana gelen depremde söz konusu kubbenin çökmüş olacağını ileri sürmüştür (Millingen,1912). Ancak bu önerme 1877 yılında gerçekleşmiş gravürün varlığı nedeni ile geçersiz kalmıştır. 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem sırasında yapı harabeye dönmüş ve uzun bir süre boş kalmıştır (Sav, 2010). 1973-1974 yıllarında geçirdiği köklü bir onarım sırasında yapının çatısı tekrardan kiremit ile örtülmüş ve yapı mescit olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Eyice, 1994). 20. yüzyıl başlarında yapıyı incelemiş olan Pasadalos kitabında mevcut yapının 4.-6. yüzyılda inşa edilip 14. yüzyılda onarılan Erken dönem bir Bizans yapısı olabileceğini savunmuştur. Buna gerekçe olarak apsis penceresinin alt kısmında yer alan duvar işçiliğini göstermiştir (Pasadalos, 1965). Mathews ise haç kollarındaki masif üçlü kemerlerin yapılış şekli ile duvar işçiliğinin 4. yüzyılda inşa edilen hipodrom yapısı ile benzer özellikler taşımasından dolayı yapının Erken dönem Bizans yapısı olabileceğini savunmuştur (Mathews,1976). 1970 yılında Vakıflar müdürü F. Çuhadaroğlunun kontrolünde çizilen rölöve planları incelendiğinde yapının güney tarafında açılımın mevcut olduğunu ve bu açılımın yapının bitişiğinde kendisine ya da farklı bir yapıya ait birimlerin varlığının söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu ek yapının kuzeybatı cephesinde de olabileceği görsel kaynaklardaki izler takip edilerek tespit edilebilmiştir (Sav, 2010). Yapının Erken Bizans'a ait bir mausoleum olabilmesi de mümkündür.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

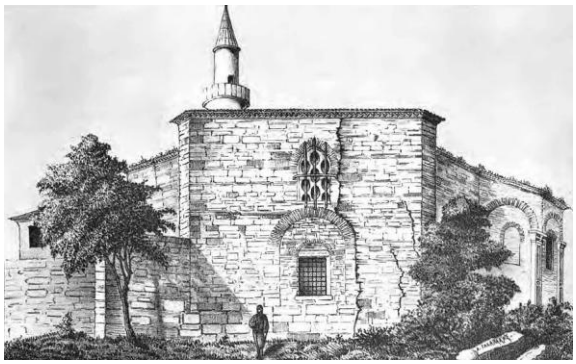

Şekil 4.3.4.3. Sancaktar Hayrettin Mescit Planı (Pasadalos, 1965)

Şekil 4.3.4.4. Sancaktar Hayrettin Mescit Kesiti (Pasadalos, 1965)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.4.5. Sancaktar Hayrettin Mescidi, (Paspates, 1877)

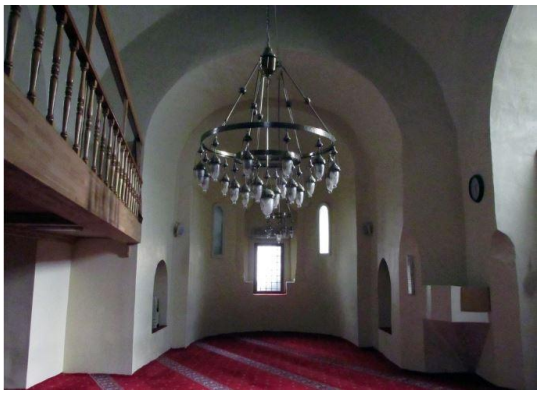

Şekil 4.3.4.6. 1910 yılı Sancaktar Hayrettin Mescidi (URL-12)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

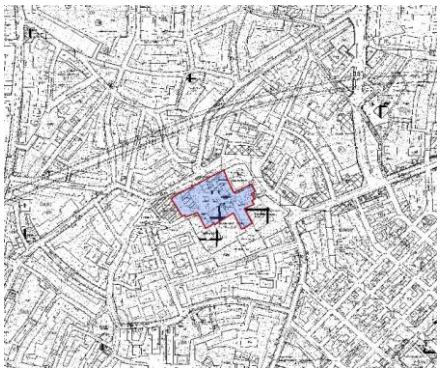

Şekil 4.3.4.7. Sancaktar Hayrettin Mescidi Güney Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.4.8. Sancaktar Hayrettin Mescidi Minberi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.5. Hagios Andreas en te Krisei Manastırı – Koca Mustafa Paşa Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Sümbül Efendi</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Koca Mustafa Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 1177</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 91</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Hagios Andreas en te Krisei Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 5. y.y.-9 y.y.</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 1486</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Prenses Theodora Raouleina</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sadrazam Koca Mustafa Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Konstantinopolis’te yedinci tepede yer alan Andreas Manastır’ı günümüzde Fatih semti Sümbül Efendi Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır (Şekil 4.3.5.1.). Sur içinde Kara surlarına yakın bir yerde konumlandırılmış yapı günümüzde etrafı duvarlarla çevrili Koca Mustafa Paşa Külliyesi’nin camii olarak hizmet vermektedir. Sünbüliyye tarikatının merkez dergâhı olan yapı halk arasında Sünbül Efendi Camii olarak da bilinmektedir. Bir manastır kilisesi olarak inşa edilen yapı, günümüzde halen bir dini yapı topluluğu olan Koca Mustafa Paşa Külliyesinin camii olarak faaliyet göstermektedir. Koca Mustafa Paşa Külliyesi’nde Camii dışında medrese, hamam, Sünbül Efendi Türbesi ve Hacı Beşir Ağa Çeşmesi gibi birçok yapı bulunmaktadır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.3.5.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.5.2. Koca Mustafa Paşa Camii (URL-5)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı	**X**	Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta	**x**	**x**	**x**
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Dehlizli plan tipinde inşa edilmiş yapı esasen bir Bizans kilisesi olmasına rağmen camiye dönüştürülme sürecinde önemli değişiklikler yaşamış, Türk sanatı bakımından örnek teşkil edebilecek bir yapı haline gelmiştir.

Kiliselerin doğu batı ekseninde konumlandırılmasından ötürü yapının camiye çevrilmesi sonrasında iç mekân tertibine doksan dereceyle yeniden yön verilmiş ve camii mekân yönlenmesine uygun olarak kıbleye yönlendirilmiştir. Bu yönlenme sonucunda minber ve mihrap güney, cami girişi ise kuzey duvarında kalmıştır.

Kilise mimarisinde batı yönündeki narteks yardımı ile sağlanan giriş, yapının camiye dönüştürülmesi sonrasında kuzey kanadının doğu ucunda bulunan kapı ile sağlanmıştır. Söz konusu kapıya Osmanlı döneminde yapının kuzey kanadına son cemaat mahali olarak kullanılmak üzere yapılan ahşap sundurmayı geçtikten sonra ulaşılmaktadır. Beş küçük kubbe ile örtülmüş son cemaat yeri Şeyhülislam Veliyüddin Efendi tarafından inşa ettirilmiştir (Eyice, 1994).

Yine Veliyüddin Efendi tarafından caminin sol tarafında inşa edilen türbe de kızı Safiye Hanım yatmaktadır (Eyice, 1994). Üç ana bölümden meydana gelen narteksin yan bölümleri çapraz tonozlarla orta bölümü ise basık bir kubbe ile örtülmüştür.

Yapının kuzey ve güney kanatları da narteksin orta bölümünde olduğu gibi basık kubbeler ile örtülmüştür. İç narteksi meydana getiren uzun holün orta bölümü beşik tonozla, kuzey bölümü Osmanlı döneminde yapılmış bir kubbeyle, güney bölümü ise Bizans döneminden kalma çapraz bir tonoz ile örtülmüştür.

Esas mekânın ortasında dört ağır pâye yer almaktadır. Yapının Bizans dönemine ait kubbesinin yıkılması nedeni ile Osmanlı döneminde sekizgen kasnak üzerinde yükselen sekiz pencereli Osmanlı kubbesi inşa edilmiştir. Ana kubbe kuzey ve güney yönlerinde yarım kubbe ile desteklenmektedir.

Yarım kubbe üzerlerinde bulunan üç adet pencere iç mekândan korniş üzerine yapılan çatı penceresi gibi algılanmaktadır (Freely, 2004). Minare kıble aksının sağında, kapısı kapatılmış batı duvarının önünde inşa edilmiştir. Doğu duvarında bulunan ana apsisin tam ortasında açılan pencere ile kavis hafifletilmiştir.

Prothesis ve diakonikon hücreleri de doğu duvarlarının düzeltilmesi ve buralarda birer pencere açılması ile orijinal şekillerini neredeyse tamamen kaybetmişlerdir. Bina dış duvarları taş bir duvar kılıfı içine alınmış ve Bizans duvar tekniği tamamen kaybolmuştur (Şekil 4.3.5.2.).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

İmparator Arkadios'un kızı Arkadia'nın V. yüzyıl başlarında yaptırdığı manastır kilisesinin Koca Mustafa Paşa Camii ile bir bağlantısı olduğu düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1977). Ancak bu varsayımı destekleyecek bir veri bulunmamaktadır.

Yunanca kaynaklarda Bizans'ın önemli manastır yapılarından biri olan Hagios Andreas en te Krisei Manastırı'nın konumu ile ilgili yapılan tanımlarda yapının yakın olduğu Konstantinus Surlarına ait 'Saturnios Kapısı'ndan bahsedilmiştir.

Yunanca metinlerde sözü geçen sur kapısı Koca Mustafa Paşa Camii'nin yaklaşık 600-650 metre doğusunda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

Bundan yola çıkarak söz konusu manastır katholikonunun günümüzde Koca Mustafa Paşa Camii'nin olduğu ifade edilebilir. Ancak kaynak olmadan kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Müller-Wiener, daha sonra yapılmış Hagios Andreas Manastır çevresinde 5. yüzyıldan kalma bir nekropolün kalıntılarının ortaya çıktığını ifade etmiştir (Müller-Wiener, 1977).

766 yılında, İkonoklazma (tasvirkırıcılık) döneminde şehit edilen ve din şehidi olarak kayıtlara geçen Giritli Aziz Andreas'ın bu bölgede gömülmesi üzerine 792 yılında Aziz

Andreas'a ithaf edilmiş bir manastır kuruluşunun varlığından bahsedilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Rus hacılar tarafından kaleme alınan anonim Rus Seyahatnamesine göre din şehidi Aziz Andreas'a ait rölikler Andreas Manastırı'nda ziyaret edilmiştir (Majeska, 1934).

Hıristiyan hacılar tarafından şifa dağıttığına inanılan bu röliklerin ve havari Andreas'ın ziyaret edildiği bu yapı önemli bir ibadet merkezi olmuştur (Eyice, 1994).

İkonoklazma devrinin sona ermesi ile 9. yüzyılın ikinci yarısında imparator I. Basileos'un (867-886) Andreas Manastırı'nın katholikonu olan ve havari Andreas'a adanmış bu kiliseyi Mokios kilisesi ile birlikte onardığı kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

1204-1261 Latin işgali sırasında harabe olmuş yapı 13. yüzyılın dördüncü çeyreğinde yaklaşık olarak 1284 yılında imparator VIII. Mikhail Palaiologos'un yeğeni prenses Theodora Raouleina tarafından kentin kültür merkezi olacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve onarılmıştır. Prenses Theodora Raouleina öldükten sonra bu manastıra gömülmüştür (Pachymeres,1984).

1453 yılı fethinden sonra eski Türk kaynaklarında 'Kızlar Kanisesi' olarak adlandırılan kilise dönemin sadrazamı Koca Mustafa Paşa tarafından 1486 yılında camiye çevrilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

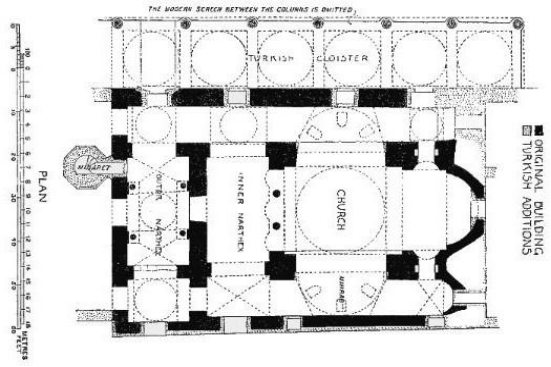
Camiye dönüştürülmesi sırasında ve sonrasında gördüğü onarımlar nedeni ile büyük oranda değişikliğe uğramıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında defterdar Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından medrese, anıtsal kapı, zaviye, mektep ve başka yapılar inşa edilerek bir vakıf külliyesi haline getirilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

1737 yılında Kızlar Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından cami avlusuna sütun biçiminde bir çeşme yaptırılırken, 1766 depreminde yıkılan kubbesi 1768-1769 yıllarında onarılmıştır (Müller-Wiener, 1977).

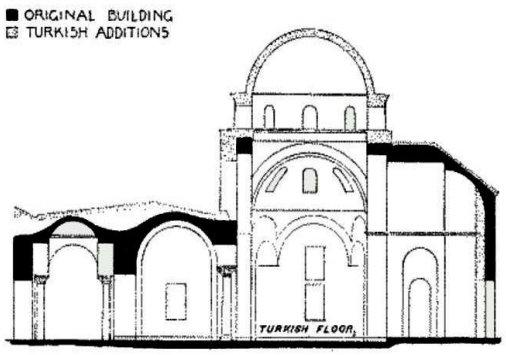
Zaman içerisinde çok sayıda onarım görmüş yapıya Sadrazam Rıfat paşa tarafından külliyeyi içine alan bir duvar ve 1854 yılına tarihlendirilen bir sebil yaptırılmıştır (Eyice, 1994). Aynı avluda Karasi Mutassarıfı Behçet Paşa'nın kardeşi Hacı Emine tarafından yaptırılmış ikinci bir sebil daha bulunmaktadır (Müller-Wiener, 1977).

1953 yılında külliyeye ait olan yapılar yeniden restore edilmiştir. Şeyh Nureddin Efendi türbesi, Çifte Sultanlar türbesi ve Daye Hatun türbesi de külliye de yer almaktadır.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

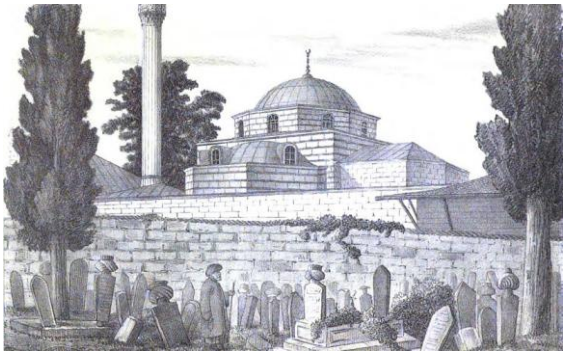

Şekil 4.3.5.3. Koca Mustafa Paşa Cami Planı (Millingen, 1912)

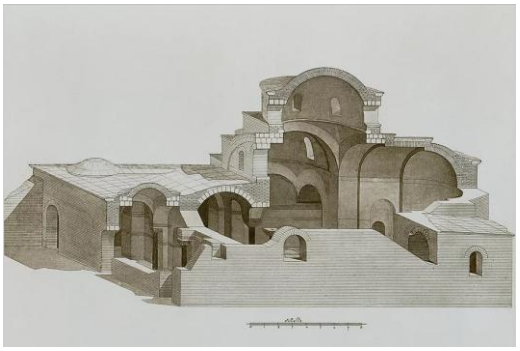

Şekil 4.3.5.4. Koca Mustafa Paşa Cami Kesiti (Millingen, 1912)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

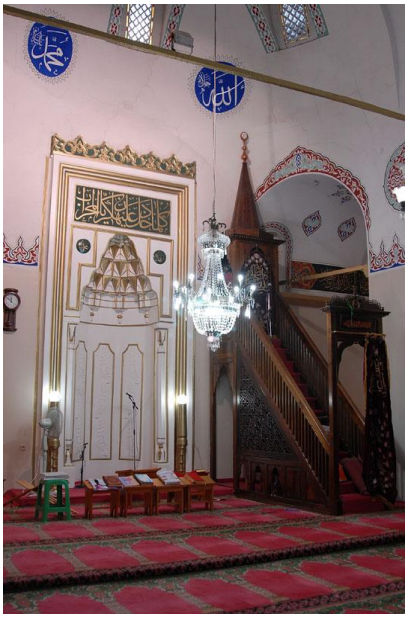

Şekil 4.3.5.5. Koca Mustafa Paşa Cami (Paspates, 1877)

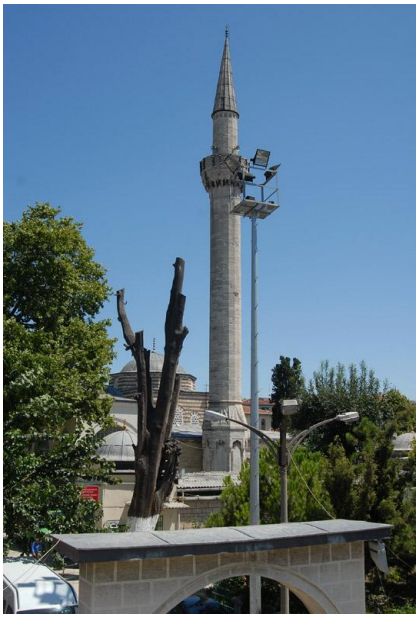

Şekil 4.3.5.6. Koca Mustafa Paşa Camii Kesit Perspektifi (Ebersolt; Thiers, 1913)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.5.7. Koca Mustafa Paşa Camii Mihrap ve Minberi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.5.8. Koca Mustafa Paşa Camii Minaresi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.6. İsa Pantepoptes Manastırı – Eski İmaret Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Cibali</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Küçük Mektepli</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2177</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 5</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Pantepoptes Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Eski İmaret Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 1081-1087</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 1453</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Anna Dalassena</td><td colspan="3">BANİSİ:
Fatih Sultan Mehmed</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td colspan="2">Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Fatih semtinin Cibali Mahallesinde yer alan yapı Bizans Konstantiniyyesi'nin dördüncü tepesinde konumlandırılmıştır (Şekil 4.3.6.1.). Zeyrek Camii yakınlarında konumlandırılmış Orta Bizans dönemine ait tipik Yunan haç planlı bir yapıdır.

Havariyyun kilisesine yakın bir tepede konumlandırılmış yapının saldırılara karşı bir ordugâh veya gözetleme evi olarak kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Atatürk Bulvarı ile Haliç'in Marmara'ya açılan tarafına hâkim bir yamaçta bulunan yapı Bizans döneminde 'herşeyi gören İsa' anlamına gelen Pantepoptes Manastırı olarakta bilinmektedir. İstanbul'un feth edilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından İslam ibadet yapısına dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781).</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">

Şekil 4.3.6.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.6.2. Eski İmaret Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU		
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	
Orta			**x**
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	**X**	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Günümüzde Eski İmaret Camii olarak bilinen Pantepoptes Manastır katholikonu 10 x 11 m ölçülerinde dokuz bölümlü naos, üç apsisli bema, bir iç narteks ve bir dış narteks içeren kare biçimli bir yapıdır (Şekil 4.3.6.3.) (Müller-Wiener, 1977). On iki cepheli bir kasnağın üzerinde oturan ana kubbesi, Yunan anahtar bantları, Svastika motifleri ve gülü andıran madalyonlu süslemeleri ile tipik bir Yunan haç planı tipinde inşa edilmiştir. Yapı tuğla ve taştan karma duvar tekniğinde örülmüştür (Şekil 4.3.6.2.).

Esas mekân dört destekli kapalı haç biçiminde olup tam ortada kubbe yükselmektedir. Yangın ve depremler sonrasında çatlayan dört destek yerine örme pâyeler yapılmış veya taştan kılıf içine alınmıştır (Eyice, 1994). Haç kolları beşik tonoz ile örtülü olup köşe bölümlerde çapraz tonozlar tercih edilmiştir. Ana apsisin üçlü penceresi tek bir pencere boşluğu ile değiştirilirken yan apsis pencereleri ve mermer kornişleri ise özgündür.

Haçın güney kolunun tympanon duvarında yer alan özgün pencereler günümüze kadar ulaşmıştır. Kubbe kasnağının içine açılmış yuvarlak kemerli pencereler ile mahyaya dalgalı bir görünüm verilmiştir. Kubbe pencerelerinin arasında kubbe tepesinden kubbe tabanına incelerek inen on iki adet kaburga vardır (Şekil 4.3.6.9.).

Kubbe kornişinin meander motifli özgün işlemesi günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır. Yapı İstanbul'da kubbesi kiremit örtülü tek cami olma özelliğine de sahiptir. Yapının özgün işlemesinden geriye ince işlenmiş kornişler, saraklar ve dış narteksin dış duvarında bulunan payandaların yontulmuş impost başlıkları kalmıştır.

Enlemesine kemerlerle üç bölüme ayrılmış dış narteksin orta bölümü yan bölümlerinden daha büyük olup penceresiz alçak bir kubbeyle yan bölümleri ise çapraz tonozlar ile örtülmüştür. Dış nartekse giriş sadece orta bölümde bulunan kırmızı mermer pervazlı kapı ile sağlanırken, dış narteksten iç nartekse geçiş her üç bölümdeki kapılar ile sağlanmaktadır (Şekil 4.3.6.10.). İç narteks çapraz tonozlarla örtülü üç bölümden meydana gelmiştir. İç narteksin orta bölümünün üzerinde enine kemerlerin ayırdığı, çapraz tonozla örtülmüş bir galeri yer alır. Naostan ahşap merdiven ile ulaşılan bu galeri imparatoriçe Anna Dalassena için ayrılmıştır. Galeriden naosa bakan küçük pencereli iki hücre Anna Dalassena tarafından ibadet ve inziva maksadı ile kullanılmış olabilir (Şekil 4.3.6.7.). Ana kiliseye tekabül edecek şekilde tasarlanmış alt yapı üç nefli ve beşik tonozlu bir yapıdır ve geç dönemde sarnıç olarak kullanılmıştır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Pantepoptes Manastırı dönemin Bizans imparatoru Aleksios I. Komnenos'un (1081-1118) annesi Anna Dalassena tarafından Havariyyun Kilisesi'nin yaklaşık 400-500 metre sağında kadınlar manastırı olarak kurulmuştur (Müller-Wiener, 1977). Bizans Devleti'nin yönetiminde yirmi yılı aşkın süre faal olan Anna Dalassena, oğlu Aleksios Komnenos'un imparatorluğu tek başına yönetme kararı sonrasında 1081-1087 yılları arasında kurmuş olduğu Pantepoptes Manastırı'na çekilmiş ve burada vefat etmiştir (Müller-Wiener, 1977).

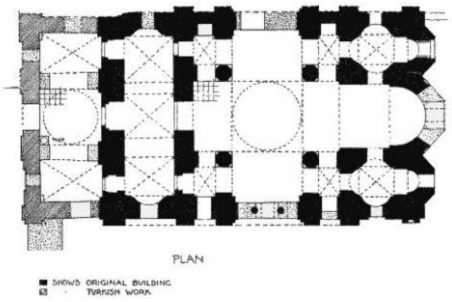
Ktetorissa'sı (kurucusu) Anna Dalassena tarafından zengin bağışlar yapılan manastırın mülkleri arasında Leros, Leipsoi ve Pharmakos adalarının da yer aldığı kaynaklarda belirtilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

1060'larda ve 1070'lerde Bizans aristokrasisinin iç dünyasında üstünlük mücadelesinin ana dayanak noktası olan Anna Dalassena'nın kurduğu manastırı Mesih İsa'ya adaması başkentte veya imparatorluğa ait hiçbir yerde karşılaşılan bir durum olmaması nedeni ile önemlidir.

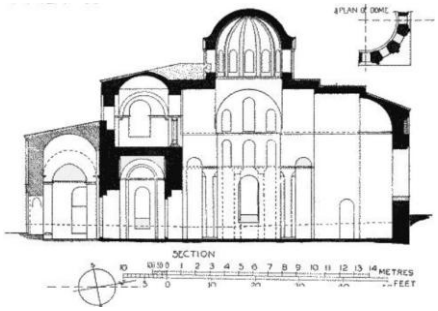
Dik bir tepe üzerinde konumlandırılmış yapının kuzeydoğuya doğru dik bir yokuş olarak kayan arazisi kısmen sarnıç olarak kullanılacak olan altyapılarla setlere dönüştürülmüş ve kayma bu şekilde engellenmiştir. Ana kilise yapısı dik arazinin düz bir zemin haline gelmesi amacı ile yapılan ve geç dönemlerde su sarnıcı olarak kullanılan mahzen üzerine inşa edilmiştir. Kaynaklarda çoğu kez sürgün yeri olarak kullanıldığı belirtilen manastıra 1181 ayaklanmasında ki tutumu sebebiyle Patrik Theodosios Boradiotes (1178-1183) ve 1183-1185 yıllarında ise kumandan Sebastos Andronikos Lapardas kapatılmıştır (Müller-Wiener, 1977).

1204 yılında ki Latin işgali sırasında elverişli konumu nedeni ile İmparator Aleksios tarafından ordugâh ve gözlem evi olarak kullanılmış manastır 1206 yılında Haçlılar'ın eline geçmesi ile birlikte Venedik'teki Benedikt tarikatına ait olan Saint Giorgio Maggiore Manastırı'nın emri altına girmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1261 yılında Konstantinopolis'in Bizanslı'lar tarafından geri alınması ile birlikte eski değerine yeniden kavuşan manastır, kilisenin güttüğü siyasette önemli bir etkiye sahip olmuştur (Pachymeres, 1984). Kutsal eşyalarının Latin işgali sırasında Venediğe kaçırıldığı belirtilen manastıra ait bir kütüphanenin varlığından bahsedilmiştir (Kidonopoulos, 1994). 1453 yılında İstanbul'un feth edilmesi sonrasında Fatih Sultan Mehmed tarafından güneybatı köşesine bir minare yaptırılarak camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781). Müller-Wiener yapının Fatih Külliyesine hizmet eden bir imaret yapısı olduğunu daha sonraki dönemlerde camiye dönüştürüldüğünü savunsa da Eyice manastıra ait diğer yapıların imaret-zaviye ve medreseye dönüştürüldüğünü ana yapının ise bunlara ait bir mescit olarak kullanıldığını ifade etmiştir (Eyice, 1994). Fatih vakfiyesinde yer alan bilgilere göre caminin kuzey ve batı tarafında eski manastırın hücreleri yer almaktadır (Eyice, 1994). 18. yüzyılın ilk yarısında cami yenilenmiş ve Şeyhülislam İshak Efendizade Ahmed Efendi tarafından minber yaptırılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 1918 yılında bölgede meydana gelen büyük yangın sırasında hasara uğramış ve atıl halde kalmıştır (Eyice, 1994). Günümüze sadece kilise yapısının ulaştığı manastırın diğer yapı kalıntılarının bölgede meydana gelen yoğun yapılaşma nedeni ile yok olduğu düşünülmektedir. 1970 yılında Mimar Fikret Çuhadaroğlu yönetiminde yapılmış restorasyonda yapının iç ve dış kısmında önemli onarımlar yapılmış ve yapı daha eski dönemlerde yapılmış niteliksiz müdahalelerden arındırılmıştır (Eyice, 1994).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

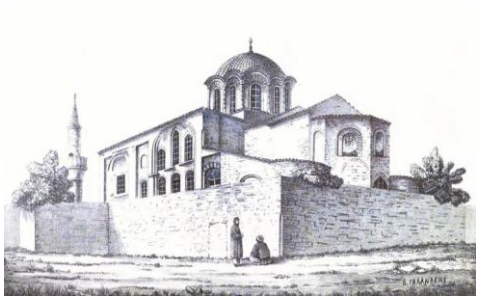

Şekil 4.3.6.3. Eski İmaret Cami Planı (Millingen, 1912)

Şekil 4.3.6.4. Eski İmaret Camii Planı (Millingen, 1912)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.6.5. Eski İmaret Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.6.6. Eski İmaret Camii (Ebersolt; Thiers, 1913)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.6.7. Eski İmaret Camii Mihrap Minber ve Kürsü (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.6.8. Eski İmaret Camii Mihrap, Minber ve Kürsü (Karpuzi, 2019)

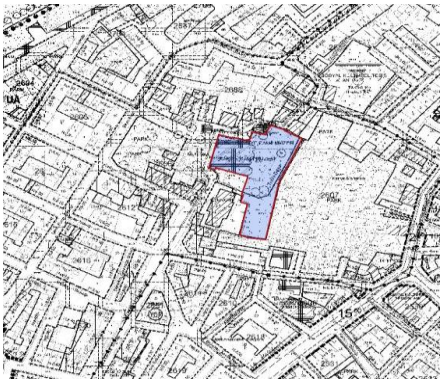

Şekil 4.3.6.9. Eski İmaret Camii Ana Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.6.10. Eski İmaret Camii Son Cemaat Mahali Kapı (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.7. Khora Manastırı – Kariye Müzesi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Dervişali</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Kariye Türbesi</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2607</td><td colspan="2">PAFTA: 473</td><td>PARSEL: 1</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Khora Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Kariye Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 1077-1081</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 16. yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Maria Dukaina</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sadrazam Atik Ali Paşa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td colspan="2">Müze</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Manastır yapısı Konstantinopolis’in altıncı tepesinde Theodosius sur sınırının yaklaşık 150 metre içerisinde yer almaktadır. Konstantinopolis şehir sınırlarının dışında, Konstantinus surlarının ilerisinde yer almasından ötürü manastır taşra anlamına gelen ‘Khora’ ismi verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde Theodosius surlarının inşa edilmesi ile sur içine dâhil edilmiş ancak sembolik ismi ile anılmaya devam etmiştir. Diğer kaynaklarda ise Khora kelimesinin ‘yaşayanların mekânı’ anlamına gelen mistik bir kavram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Günümüzde yapı Karagümrük semtinde Edirnekapı bölgesinde yer almaktadır (Şekil 4.3.7.1.). Bizans Araştırma Enstitüsü tarafından restore edildikten sonra müzeye dönüştürülmüş yapı günümüzde halen müze olarak hizmet vermektedir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.3.7.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.7.2. Kariye Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	X	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**X**	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Planda yapının batı kısmında bulunan iç ve dış narteks yanı sıra güneyinde parekklesion adı verilen bir yan şapel, kuzeyinde ise iki katlı bir dehliz yer almaktadır (Şekil 4.3.7.3.). Birbirinden farklı duvar örgülerine sahip yapının ana mekânı dört ana payeye oturan dört kemerden meydana gelmiştir. Ana mekân yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Ahşaptan yapılmış ve üzeri sıva ile örtülmüş ana kubbe Osmanlı döneminde inşa edilmiştir (Mango, 1976).

On altı dilimli kubbenin kasnağında on altı adet pencere bulunmaktadır. Hangi nedenden dolayı yıkıldığı belirlenemeyen özgün kubbenin kasnağı orijinal olup 1315-1321 yıllarına tarihlendirilmiştir (Mango, 1976). Ana mekânın yanı sıra apsis yan hücreleri olan pastoforion hücreleri, narteksin birinci ve dördüncü bölümleri ile parekklesionun orta bölümü küçük kubbeler ile örtülmüştür. Apsis kuzey, güney ve batı haç kollarında bulunan üçlü pencerelerin kuzey duvarında olanlar daha sonra yapılacak ekleme yüzünden kapatılmıştır. Apsis yan hücrelerinden sağ tarafta bulunan diakonikon hücresinin bema ile olan bağlantısı tamamen kapatılsa da sol tarafta bulunan prothesisin bema ile olan bağlantısı halen bir pasaj yardımı ile sağlanmaktadır.

Prothesis ana kiliseye bağlı olup kutsal eşyaların saklandığı ve korunduğu bir birim olarak kullanılmıştır. Ana mekânda Kariye Camii'ne ait sadece doğu yönünde yer alan mihrap günümüze ulaşmıştır. Parekklesion adı verilen yan şapel ana yapının güney cephesine Theodoros Methokites onarımı sırasında ilave edilmiştir (Mango, 1976).

Ana apsisin sağ tarafında bulunan dikaonikon hücresinin bema ile olan bağlantısının kapatılması nedeni ile bu birimin parekklesiona hizmet ettiği ve parekklesiona ait kutsal eşyaların bu birimde muhafaza edildiği tahmin edilmiştir. Nef ile parekklesion arasında bağlantı, nefin güney duvarında bulunan bir koridor ile sağlanmaktadır. Doğu ve batı uçlarda ulaşımın koridorun doğu ve batı duvarında bulunan kapılar ile sağlandığı iki küçük kapalı mekân bulunmaktadır (Şekil 4.3.7.3.).

Bir mezar yapısı olarak inşa edilen şapeli iki kare bölümden meydana gelmektedir. Doğu uçta yarım yuvarlak apsis ile kapatılmış bema batıda ise kare bir naostan meydana gelmektedir. Batı bölümü on iki kenarlı ve on iki pencereli kasnak üzerinde oturan kaburgalı kubbe ile örtülmüştür. Apsisin yer aldığı doğu bölümü ise kubbeli bir tonoz ile örtülmüştür. Parekklession da yer alan çok sayıda önemli mozaik günümüze ulaşmıştır. Parekklesionun hemen altında üzeri beşik tonozlarla örtülü yüksek bir bodrum bulunmaktadır (Rudell, 1908). Söz konusu yapı bir mezar yapısı olarak tasarlanmıştır. Ana mekânın kuzey nefine bitişik olarak tasarlanan iki katlı ek yapının da Theodoros Methokites onarımı sırasında yapıya dâhil edildiği tespit edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). İki katlı kuzey yapı doğuda prothessis batıda ise iç narteksin ilk bölümü ile bağlantılıdır. İki katlı yapının ilk katı kiliseye ait kıymetli emanetlerin saklandığı yer olarak kullanılırken ikinci kat ise Theodoros Methokites'e ait elyazmalarının ve kitap koleksiyonlarının muhafaza edildiği yer olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Yine yapının dış narteksinin de Methokites onarımı sırasında, 13. yüzyılda yapıya ilave edildiği bilinmektedir (Müller-Wiener, 1977).

Narteks duvar ve geçme tonoz aylamaları dört sıra tuğla ile kaba kesme taşın dört sıra ardı ardına örülmesi ile meydana gelmiştir. Narteks kemer ve tonoz örgüleri ise tuğladan yapılmıştır. Hem iç hem de dış narteks duvarları mermer ve yeşil breşten yapılmış dekoratif levhalar ile kaplanmış ancak dış narteks levhalarını bazı kısımları zaman içerisinde kaybolmuştur. İç ve dış narteks kemer ve tonozları ise tamamen mozaikler ile kaplanmış durumdadır.

Dış narteks zemin döşemesi yapılan müdahaleler sonucunda yok olmuşsa da iç narteks döşemesi özgün mermer kaplamadır. Dış narteks, batı cephesi boyunca uzanan altı bölümden ve güney cephesinde parekklesionun batı ucuna açılan yedinci bir bölümden meydana gelmektedir. Dış narteksin bütün bölümleri enlemesine uzanan kemerler ile birbirinden ayrılmaktadırlar. Bu bölümlerin üst kısımları doğu ve batı duvarına inşa edilen kemerler ile kare biçimine getirildikten sonra kubbeli tonozlar ile örtülmüş aynı üst örtü sistemi iç narteksin ikinci ve üçüncü bölümlerinde de uygulanmıştır.

İç narteksin birinci ve dördüncü bölümü yuvarlak pencereli yüksek kasnaklara oturan kubbeler ile örtülmüştür. Kuzeyde bulunan narteks kubbesi on altı dilimli ve sekiz pencereli bir kubbe olup güneyde bulunan narteks kubbesi ise yirmi dört dilimli ve on iki pencereli bir kubbedir. Üzerinde kubbe bulunmayan dış narteks ise batı kemerleri üzerinde bulunan penceler yardımıyla aydınlatılmaktadır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Khora Manastırı'nın kuruluşu ile ilgili çok sayıda rivayet bulunsa da bunlardan hiçbiri kesin olarak ispatlanmış değildir. Manastırın kurulduğu alan ile ilgili çeşitli yazılı belgeler bulunmaktadır. Yazılı belgelerden biri manastırın İustinianus döneminde 536 yılı civarında, İmparatoriçe Theodora'nın amcası Theodoros tarafından, İllustrius Charisius'a ait bir arazide kentin kuzeybatı köşesinde kurulduğunu ileri sürmektedir (Müller-Wiener, 1977). Farklı bir belgede ise 6. yüzyıl başlarında bu bölgede Mikhail Manastırı diye bir manastırın varlığından bahsedilmiş ancak Khora Manastır'ı ile arasındaki bağlantı çözülememiştir. Bir diğer yazılı kaynakta da manastırın İmparator Heraklius (610-641) tarafından sürgün edilen Phokas'ın damadı Krispos tarafından kurulduğu iddia edilmiştir (Erdoğan,2009).

Müller-Wiener tüm bu kaynakların ışığında ve yapının altında 6. yüzyıla tarihlendirilen kalıntıları da referans alarak yapının 6. yüzyılda Theodor tarafından kurulduktan sonra herhangi bir nedenden ötürü yıkıldığını ve 7. yüzyılın başlarında Krispos tarafından yenilenmiş olabileceğini ileri sürmüştür (Müller-Wiener, 1977). 8. yüzyılda manastırın bir mezar ve sürgün yeri olarak kullanıldığı ve Patrik Germanos'un 740 yılında buraya gömüldüğü kaydedilmiştir (Müller-Wiener, 1977). İkonoklazma döneminde zarar gördüğü tahmin edilen yapı 9. yüzyılın ortalarında Suriyeli keşişlerin uğrak noktası olmuştur.

813 yılında Filistinli başpapaz Mikhail Synkellos (814-846) sayesinde en parlak dönemini yaşamış manastır katholikonu bu dönemde büyütülmüş ve yanına üç şapel daha eklenmiştir (Müller-Wiener, 1977).

11. yüzyıla gelindiğinde ise İmparator Aleksios I. Komnenos'un kayınvalidesi Maria Dukanina tarafından 1077-1081 yılları arasında 6. yüzyıldan kalma yapı kalıntıları üzerine yeniden inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

12. yüzyıla gelindiğinde ise İmparator II. İoannes Komnenos'un (1118-1143) kardeşi ve Maria Dukaina'nın torunu İsaakios Komnenos tarafından deprem sonucu hasar görmüş yapı kapsamlı bir onarımdan geçmiştir (Rudell, 1908).

Müller-Wiener bu dönemde yapılmış restorasyonda yapının beden duvarlarının korunduğunu, kubbe ve doğu bölümünün tamamen değiştirildiğini, güney ucuna yan şapel 'parekklesion' eklendiğini ve tüm yapının kısmen mozaikler ile bezendiğini kaydetmiştir (Müller-Wiener, 1977).

13. yüzyıl Latin işgali sırasında manastır sahip olduğu kutsal emanetlerin önemli bir bölümünü yitirmiştir (Rudell, 1908). İmparatorluk sarayı olan Blakhernai Sarayı'na yakın olması nedeni ile çok sayıda önemli patriğe ev sahipliği yapan manastır katholikonu 13. yüzyıl sonlarına doğru harap olmuş ve kubbesi yıkılmış bir durumda kalmıştır (Müller-Wiener, 1977). 14. yüzyılın başlarında metruk halde bulunan yapı 1316-1321 yılları arasında dönemin ünlü bir devlet adamı olan Theodoros Methokites (1270-1332) tarafından önemli müdahaleler yapılmak suretiyle yenilenmiştir (Millingen, 1912).

Yine Müller-Wiener bu onarım sırasında Methokites'in, Komnenos hanedanına ait bu yapıyı, iç ve dış narteks, parekklesion ve iki katlı kuzey kanat eklemek suretiyle genişlettiğini belirtmiştir (Müller-Wiener, 1977). Aynı zamanda ana kubbeyi yeniden yaptırdıktan sonra kilisenin içini renkli mermer levha kaplama, kabartmalar, mozaik ve resimler ile baştan aşağı bezendiğini ifade etmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Yapının günümüzdeki önemini korumasını sağlayan bu bezemeler İsa ve Meryem'e ithaf edilmiş, parekklesion fresklerinde ise kıyamet günü konu edilmiş ve önemli aziz figürlerine yer verilmiştir (Millingen, 1912).

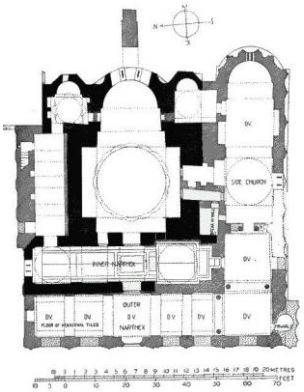
Theodoros Methokites tarafından yapılan onarım sırasında manastırın hem 6. yüzyıl kilisesine ait sahte kapıların hem de 11. yüzyıl kilisesinin merkezi kubbesine ait melekli dört sütun başlığı gibi kalıntıların kullanıldığı tespit edilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Bu onarım sırasında manastıra ait trapeza, refektorium ve hastane gibi günümüzde biçimi ve konumu saptanamayan yapıların da onarıldığı kaynaklarda yer almaktadır (Rudell, 1908). Manastıra ait kütüphanede önemli eserlerin yer aldığı ve zengin bir arşive sahip olduğu da bilinmektedir (Millingen, 1912).

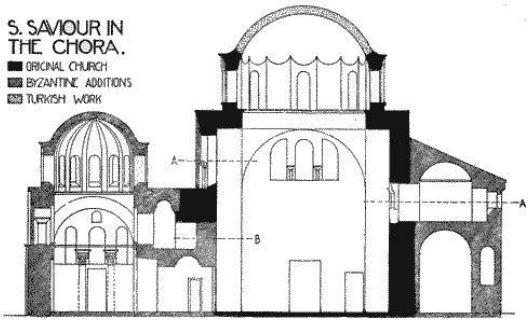
1330 yılında eski konumunu yitiren Theodoros Methokites sürgün edildikten sonra bu manastıra kapatılmış ve 1332 yılında yine bu manastırın şapeline gömülmüştür (Müller-Wiener, 1977). 1453 yılında İstanbul'un feth edilmesi sırasında hasar görmüş yapı Sultan II. Bayezid'in sadrazamı Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiştir (Ayvansarayi, 1781). Yapının camiye dönüştürülmesi sırasında ibadet edilmesi için mozaik ve diğer bezemeler üzeri sıvanmak suretiyle kapatılmıştır. 1668 yılında caminin karşısına Mustafa Ağa vakfı tarafından bir çeşme yaptırılmıştır (Eyice,1994). 18. yüzyılın ilk yarısında Kızlarağası Beşir Ağa tarafından camiye okul ve imaret inşa ettirilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Günümüzde görülen minare 1894 yılında yapının güneybatı köşesine inşa edilmiştir (Eyice, 1994).

1776 yılında bölgede meydana gelen büyük deprem sırasında harap olan yapı aynı yıl içerisinde Mimar İsmail Halife tarafından baştan aşağı onarılmıştır (Ayvansaray, 1781). 1876 yılında yapıya ait mozaikler onarıldıktan sonra 1903-1906 yılları arasında Rus Arkeoloji Enstitüsü tarafından onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Freely, 2004). 1948 yılında Ayasofya Müzesi'nin yönetimine dâhil edilen yapı Bizans Enstitüsü tarafından Thomas Whittemore kontrolünde yapılan koruma çalışmaları ve üzeri sıva ile kapatılmış freskoların on yıllık çalışma sonucunda açığa çıkarılmasından sonra 1958 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Günümüzde yapı halen müze olarak hizmet vermektedir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

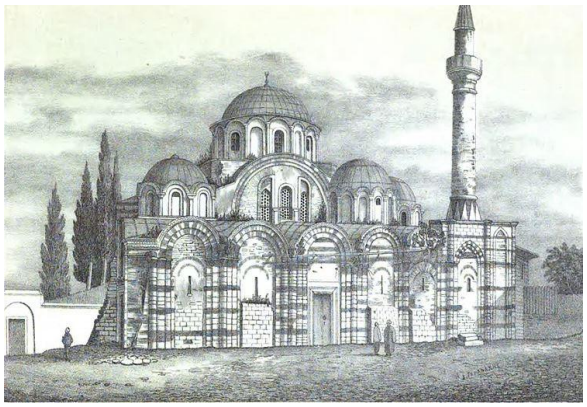

Şekil 4.3.7.3. Kariye Camii Planı (Millingen, 1912)

Şekil 4.3.7.4. Kariye Camii Kesiti (Millingen, 1912)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

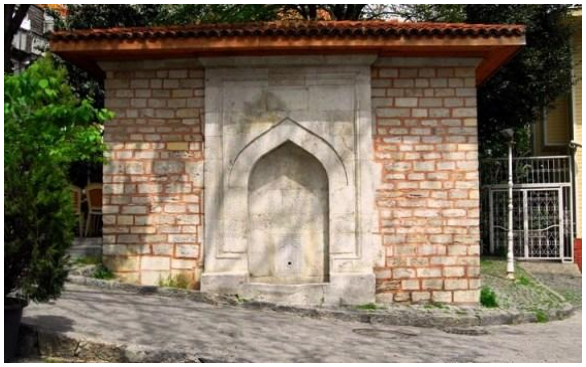

Şekil 4.3.7.5. Kariye Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.7.6. Kariye Cami, 1866 (URL-2)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

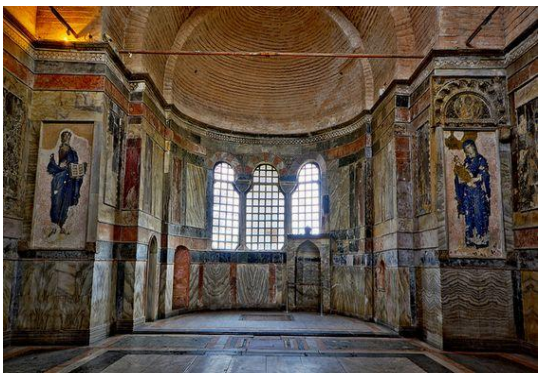
Şekil 4.3.7.7. Kariye Müzesi, Mustafa Ağa Çeşmesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.7.8. Kariye Müzesi Kubbesi (Karpuzi, 2019)

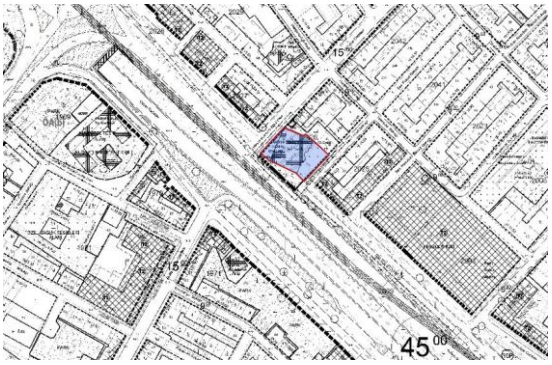

Şekil 4.3.7.9. Kariye Müzesi Ana Mekân (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.7.10. Kariye Müzesi Mihrabı (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.3.8. Lips Manastırı – Molla Fenari İsa Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Hasan Halife</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Halıcılar</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2026</td><td colspan="2">PAFTA: 438</td><td>PARSEL: 6</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Konstantin Lips Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Molla Fenari İsa Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 907 yılı – 13.y.y</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 15. yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Patrizier Konstantinos Lips</td><td colspan="3">BANİSİ:
Rumeli Kazaskeri Alâeddin Ali b. Yusuf Fenari</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Fatih ile Çapa semtleri arasındaki Yenibahçe vadisinde Vatan Caddesi üzerinde bulunan Lips Manastır'ı Bizans döneminde Kutsal Havariler Kilisesi'nin güneybatısında, Konstantinopolis'in Lycus vadisinde bulunan iki bitişik kiliseden meydana gelmektedir (Şekil 4.3.8.1.). Kuzey ve güney kilise ile bir şapelden meydana gelen yapının kuzey kilisesi 9. yüzyıla, güney kilisesi 13. yüzyıla, mezar şapeli ise 14. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Millingen, 1912). Manastır kompleksi içerisinde döneminin en önemli hastanesi olan manastır hastanesi, yapıya ait typikonda xenon olarak ifade edilmiştir (Makridy, 1964). Osmanlı döneminde caminin bulunduğu Yenibahçe vadisindeki bu yer Halıcılar köşkü olarak tanınıyor ve buradan eskiden Bizans'ta Lycus Osmanlı'da ise Bayrampaşa deresi olarak bilinen akarsu geçmekteydi.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="3">Şekil 4.3.8.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">Şekil 4.3.8.2. Fenari İsa Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**X**	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kuzey Yapısı: Değişik dönemlerde çeşitli kısımların dâhil edildiği yapı iki kilise, iki narteks ve bir yan şapelden meydana gelen karmaşık bir yapıdır (Şekil 4.3.8.3.). 9. yüzyıla tarihlendirilen kuzey yapının 10-12 metre ebatlarında olan naosunun doğusunda üç bölümlü bir bema batısında ise üç bölümlü bir narteks bulunmaktadır. Ana apsis ile beşik tonozla örtülü bemanın her iki yanında pastoforion ve diakonikon hücresi adı verilen prothesis ile kutsal eşyaların muhafaza edildiği yüksek apsis biçimli odalar bulunmaktadır. Bu yan hücreler naosun doğu bölümüne açıldıkları gibi batıda bulunan bağımsız girişlere de sahiptir. Haç planının kuzey ve güney kollarının üstünü örten tonozlar yine kuzey ve güney cephelerinde bulunan üçlü büyük pencereler ile sonlandırılmaktadır. Bu pencelerin üst kısımlarında yarım daire şeklinde üçlü pencereler daha yükselmektedir. Naosun iki yan kollarını oluşturan kısımlarında da kalkık kemerler üzerinde yükselen üçlü pencereler bulunmaktadır. Dört destekli kilise tipinin önemli bir örneği olan kuzey yapının, 1633 yangınında sütunları derin çatlaklar nedeniyle kaldırılmış yerine üst yapıyı desteklemek için ana eksene paralel kesme taştan yapılmış iki büyük kemer inşa edilmiştir (Eyice,199). Kaldırılan sütunlardan üç tanesinin kaidesi günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

Kuzey yapısının doğusunda bulunan üç apsisi dışında, kuzey ve güneyde yonca yaprağı şeklindeki hücre şapellerine ait birer apsis ile birlikte toplam beş adet apsis bulunmaktadır (Şekil 4.3.8.3.). Kuzey yapısında diğer Bizans yapılarında görülmeyen bir diğer önemli özellik ise ana kubbenin dört tarafından bulunan dört küçük kubbe şapelidir. Dört şapel yüksek kasnaklara oturan kubbeler ile örtülüdür ve ana kubbenin etrafında konumlandırılmıştır. Yangın sırasında ağır hasar gören ve çöken ana kubbe 1831-32 onarımı sırasında yenilenmiştir (Makridy, 1964). Bizans dönemine ait kubbe hakkında herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Kuzey yapısının batısında kemerler ile birbirinden ayrılan ve üstleri çapraz tonoz ile örtülen narteks orta bölüm bir sundurmaya açılmaktadır. Narteksin üstünde bulunan galeriye erişim narteksin güney ucundaki kulenin içindeki bir merdivenle sağlanmıştır (Eyice, 1994). Galeri tonoz seviyesindeki bir arkat aracılığıyla naosun batı ucuna açılmaktadır. Kuzey kilisenin apsis çıkıntılarının üstünde mermer bir silme üzerinde Hz. Meryem'e ithaf edildiğinin Grekçe harflerle yazılı olduğu bir kitabe yer almaktadır.

Güney Yapısı: İmparatoriçe Thedoroa Palaiologna tarafından kurulan güney kilise ise dehlizli plan tipinde inşa edilmiştir. Yani nef yan kanatlarından, kuzey, batı ve güney yönünde bulunan üçlü kemer sıraları ile ayrılmaktadır. Günümüzde güney yapısına ait kuzey apsis aslında kuzey yapısına ait olup güney kilisenin inşası sırasında güney yapısına dâhil edilmiştir (Makridy, 1964).

Dolayısıyla doğu cephesinde toplamda bulunan yedi apsisin altı tanesi günümüze ulaşmıştır. Bema'ya ait özgün mermer zemin günümüze kadar korunmuştur. Naos'taki zeminin geri kalanı ise Opus Sectile tekniğinde döşenmiştir. Güney yapısı aslında bir mezar şapeli olarak tasarlanmış, gömülerin ise narteksteki arkosolionlara ve naosun batı-güney kanatlarına defnedildiğinden bahsedilmiştir (Millingen, 1912).

Güney yapısının kuzey kısmı, kuzey yapısına ait merdiven kulesi tarafından kapatıldığı için asimetrik bir görüntüye sahiptir. Güney yapısının narteksi ise güney ucunda büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Daha fazla gömü yapılabilmesi açısından 13. yüzyıl onarımı sırasında güney yapısının güney ucuna Vaftizci Yahya'ya adayacakları arkosolionları olan bir yan şapel inşa etmişlerdir (Müller-Wiener, 1977).

Güney yapısının üstü kuzey kilisesinde olduğu gibi 1831-32 yıllarındaki onarımı sırasında kasnak biçimi değiştirilmiş kubbe ile örtülmüştür (Freely, 2004).

Her iki binayı batı ve güneyden 'L' biçiminde saran yapı mimari bakımından fazla özelliğe sahip değildir. 'L' yapının güney kısmı yan şapel olarak adlandırılırken, batı kısmı da hem kuzey hem de güney yapısına hizmet eden bir nartek olarak kullanılmıştır. Güney yapısında orta mekânı 'U' biçiminde saran dehlizlerden ayıran ikili sutünlar Osmanlı döneminde kaldırılmışsa da bazı sütunlara ait kaideler günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Kaldırılan sütunların yerine yapılan iki büyük tuğla kemerle üst yapı desteklenmiştir (Eyice, 1994).

Osmanlı döneminde ilk olarak güney yapısının mescide dönüştürülmesi nedeni ile güney yapısında daha sonra yangında yok olacak olan çok değerli malakârî mihrabından ve minberinden bahsedilmiştir (Eyice,1994). Güney yapısına ait dış doğu cephesi tuğla bezemeler ile süslenmiştir. Güney yapısının dış doğu cephesi, geleneksel Bizans tuğla bezemeleriyle süslenmiştir.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Lips Manastır'ı kuzey ve güney kilisesi olmak üzere birbirine bitişik iki kiliseden meydana gelmektedir. Kuzey Kilisesi İmparator VI. Leon ve Konstantinos VII. Porpyrogennetos'un hükümdarlığı sırasında Bizans donanmasının drungariosu (kaptan-ı deryası) olan Patrizier Konstantinos Lips tarafından 907 yılında inşa edilmiştir (Millingen, 1912). 1204-1261 Latin işgali sırasında kapatıldığı düşünülen yapı Bizans İmparatoru Mikhail VIII. Palaiologos'un Konstantinopolis'i geri alması ardından eşi İmparatoriçe Theodora tarafından bir güney kilisesi, her iki kiliseye bağlı bir dış narteks ve yeni kilisenin güney ucuna Vaftizci Yahya'ya adadığı bir şapel yaptırmak suretiyle yeniden kurulmuştur (Freely, 2004). İmparatoriçe Theodora tarafından yapılan bu eklemeler, İmparator Mikhail VIII. Palaiologos'un ölümünden beş yıl sonra, 1287 yılında başlayan ve imparatoriçe Theodora'nın ölümünden bir yıl evvel yani 1303 yılında tamamlanan iki inşaat evresinde gerçekleştirilmiştir (Freely, 2004).

Bu yapı Palaiologos hanedanının çok sayıda üyesinin gömülü olduğu önemli bir mezar yapısı olma özelliğini taşımaktadır. Kaynaklarda önce annesi ve kızının gömüldüğü manastır şapeline 1304 yılında İmparatoriçe Theodora, daha sonra oğulları prens Konstantinos, İmparator III. Andronikos ile eşi İrene yanı sıra diğer bir Bizans İmparatoru olan II. Andronikos'un defnedildiği yer almaktadır (Millingen, 1912). Yapıya en son VIII. İoannes Palaiologos'un eşi Rus prenses Anna'nın gömüldüğü

kaydedilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Eşinin ölümünden sonra İmparatoriçe Theodora, Eugenia ismini alarak manastıra kapanmış ve hayatının sonuna kadar rahibe olarak yaşamıştır (Freely,2004). 14. yüzyılın ortalarına doğru yapının güney ve batı tarafını 'L' biçiminde saran, iki yöne uzanan dış narteks dolayısıyla mezar nişleri olan bir pareklesiyon yapıya dâhil edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Kuzey kilisenin doğu cephesinde silme üzerinde bulunan kitabede bu yapının Meryem'e (Panakrantos) ithaf edildiği yazmaktadır. Bu ifade yapının Bizans kaynaklarında adı geçen Panakratos Manastır'ına ait olabileceği ihtimalini düşündürtse de gerçek Panakratos Manastırı'nın Ahırkapı çevresinde olduğunun ispatlanması ardından Lips Manastır katholikonu olduğu kabul edilmiştir. (Eyice, 1994).

İmparatoriçe Theodora tarafından hazırlatılan ve günümüze kadar gelmeyi başarmış typikonunda manastır rahibe kadrosu hakkında, manastıra bağlı 15 yataklı küçük hastanenin varlığından ve yapının Makedonya, Silivri, İzmir vs. dolaylarında vakfedilmiş arazilerinden bahsedilmiştir (Eyice, 1994). Typikonda 15 yataklı hastanenin varlığından bahsedilse de hastanenin kimlere hizmet verdiği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Erdoğan, 2009).

İstanbul'un fethine kadar faal olduğu düşünülen manastır 15. yüzyılın sonlarına doğru Sultan II. Bayezid döneminde Bizans kiliselerinin şenlendirilmesi politikası gereğince Molla Şemseddin Fenari'nin yeğeni Rumeli kazaskeri Alâeddin Ali b.Yusuf Fenari'nin vakfı olarak mescide dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781). Kaynaklarda bu dönemde sadece güney kilisenin mescide dönüştürüldüğü yapının dış narteksinin güneydoğu köşesine bir minare eklendiği yer almaktadır (Ayvansarayi, 1781). Mescidin Ramazan 927 tarihli vakfiyesinde manastır odalarının harap olduğunu ifade edilmiştir (Eyice, 1994). 1633 yılında meydana gelen büyük yangın sırasında harap olmuş yapı 1936 yılında Sadrazam Bayram Paşa tarafından onarılmış, o güne dek mescit olan güney kilise camiye çevrilmiş, kuzey kilise ise tekke olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 1977). Güney yapısının mescide dönüştürülmesi sırasında içerisinde bulunan mezarlar 15. yüzyılda boşaltılırken, kuzey yapısında bulunan mezarların belli bir süre sonrasında boşaltıldığı ifade edilmiştir (Çetinkaya, 2003).

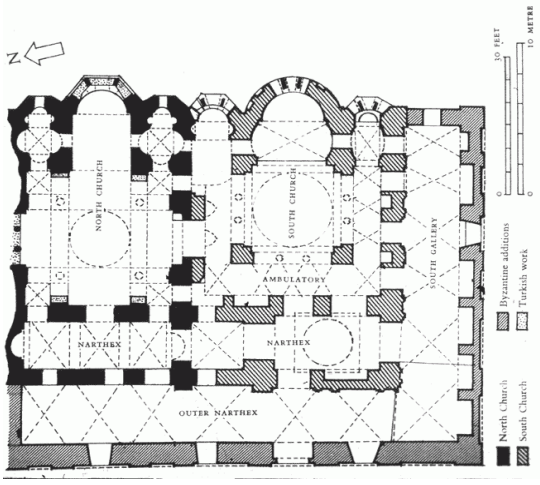
Hadikatü'l Cevami'de ise Lips manastırına ait keşiş hücrelerinin mescidin imamı Şeyh İsa el-Mahvi tarafından Halveti zaviyesine dönüştürüldüğü ifade edilmiştir

(Ayvansarayi, 1781). Aynı eserde uzun süre harap halde olan yapının 1831-1832 yılları arasında Mihrişah Valide Sultan Vakfı himayesinde olmasından ötürü padişah tarafından tamir edildiği yazmaktadır (Ayvansarayi, 1781). Müller-Wiener 1847-1848 yılları arasında yapılan onarım çalışması sırasında güney kilise sütunlarının ve narteks korkuluk levhalarının yapıdan uzaklaştırılması sonucunda iç mekânda önemli bir değişimin meydana geldiğini ifade etmiştir (Müller-Wiener, 1977).

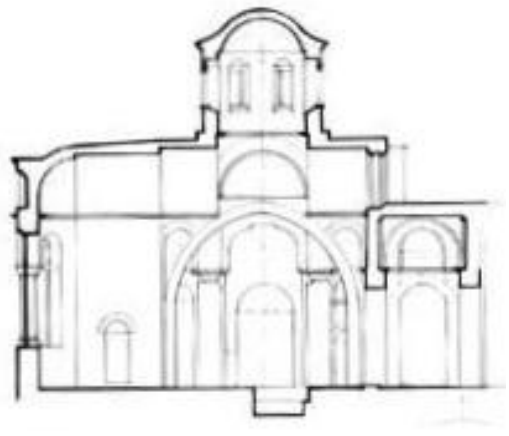
1918 Fatih-Cibali yangını sırasında harap olan yapı uzun yıllar boyunca o halde kalmıştır. 1960 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Amerikan Bizans Enstitüsü işbirliği ile tamir edilmiş ve camii olarak tekrardan ibadete açılmıştır (Freely, 2004). 1929 yılında Theodor Macridy tarafından yapılan arkeolojik incelemeler sonucunda yapıda Aya Evdokia ikonası bulunmuştur (Makridy, 1964).

Söz konusu ikona günümüzde Arkeoloji Müzesi tarafından muhafaza edilmektedir. 1929 ve 1960'lı yıllarda yapılan kazılarda çok sayıda süslemeli oyma levha, korniş, kemer ucu, heykel kartalı, kakma plak ve sırlı çini parçası bulunmuştur (Makridy, 1964). Boyalı çiçek ve geometrik süslemeli sırlı fayanslar da 10. yüzyıla aittir ve muhtemelen sınır ve çerçeveler olarak kullanılmıştır.1942 yılında yıktırılan tuğla minaresi 1970 yılında yeniden yaptırılmıştır (Eyice, 1994).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

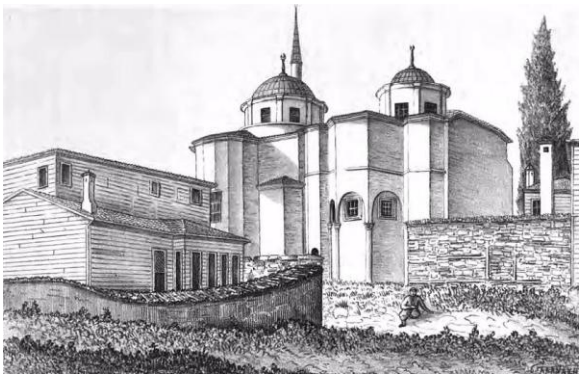

Şekil 4.3.8.3. Fenari İsa Camii Planı (Mamboury, 1939)

Şekil 4.3.8.4. Fenari İsa Camii Kuzey Binası Kesiti (Mamboury, 1939)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.8.5. Fenari İsa Camii (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.8.6. Fenari İsa Camii, 1925 (A.K. Porter Koleksiyonu, Harvard Üniversitesi)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.8.7. Fenari İsa Camii Doğu Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.8.8. Fenari İsa Camii Minber ve Mihrabı (URL-17)

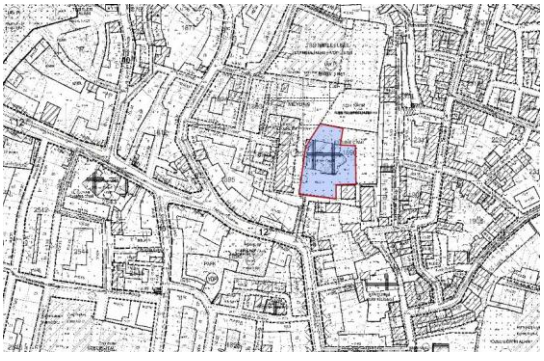
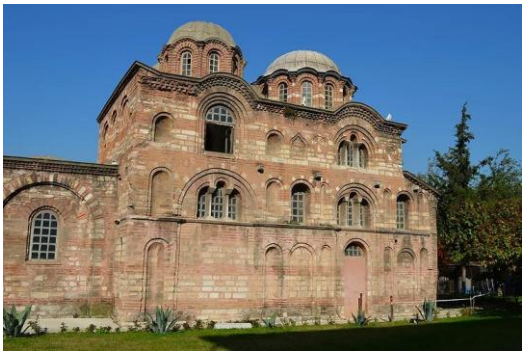

Şekil 4.3.8.9. Fenari İsa Camii Üst Örtüsü (URL-17)

Şekil 4.3.8.10. Fenari İsa Camii Minaresi (URL-17)

Çizelge 4.3.9. Pammakaristos Manastırı – Fethiye Müzesi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Balat</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Fethiye Kapısı</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 1890</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 34</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Pammakaristos Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Fethiye Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 12.-13. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Adrianos İoannes- eşi Anna Dukaina</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sultan III. Murat (1574-1597)</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Müze</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">İstanbul, Fatih’e bağlı Çarşamba ile Draman semtleri arasında bulunan yapının Bizans döneminde beşinci ve altıncı tepeleri birbirine bağlayan sırttan Haliç’e bakan suni bir terasın üzerinde konumlandırıldığı belirtilmiştir. Yapı Blachernai ve Kariye Müzesi’nin güney doğusunda yer almaktadır (Şekil 4.3.9.1.). Komnenos döneminde kurulan ana yapıya geç Bizans döneminde dâhil edilmiş ve yoğun bir şekilde dekore edilmiş parekklesionu ile dikkat çekmektedir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.3.9.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.3.9.2. Fethiye Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**X**	Sarnıç	**X**	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM:

Farklı dönemlerde yapılan ek yapılar ile birlikte karmaşık bir hal alan yapı üç ana bölümden meydana gelmektedir (Şekil 4.3.9.3.). Birinci bölüm yapının doğu tarafında bulunan, kendi narteksi olan ve manastır katholikonu olarak inşa edilen ana kilise; ikinci bölüm yapının güney ucuna daha sonraki dönemde mezar yapısı olarak kullanılmak üzere eklenmiş güney şapeli ya da parekklesion; üçüncü bölüm ise yine farklı bir dönemde yapıya dâhil edilmiş, ana kilisenin naosunu üç taraftan kuşatarak parekklesion'un batı cephesine bitişen dehlizli kısımdan meydana gelmektedir.

Ana kilise kubbeli karesel bir mekân, üç tarafı beşik tonoz örtülü dehliz ve önündeki narteksten oluşmaktadır. Yapının camiye dönüştürülmesinin ardından iç duvarların büyük bir kısmı ve dehlizin kemerleri de dâhil olmak üzere tamamen yok edilmiştir (Eyice,1994). Daha sonraki dönemde yıkılan ana apsisin yerine mihrap olarak kullanılmak üzere üçgen formunda kubbeli bir mekân eklenmiştir (Eyice,1994). Ana kilise ve güney şapeli arasındaki duvarın yıkılması ve kuzeydeki iki sütunun kaldırılması ile birlikte yan şapel ana yapıya dâhil edilerek ana mekân büyütülmüştür. Fakat Bizans Enstitüsü tarafından yapılan restorasyonda doğru bir uygulama olmadığı tespit edilen birleştirme işlemi iptal edilerek, ana yapı ve yan şapel birbirinden

tekrardan ayrılmıştır. Ana yapı camii olarak işlevlendirilirken, parekklesion ise günümüze gelmeyi başarmış 1310 yılına ait mozaiklerin sergilendiği bir müze haline getirilmiştir. İç narteks ise enlemesine uzanan kemerleri olmayan çapraz tonozlar ile örtülü dört bölümden meydana gelmektedir. İç narteks naostan altıgen payeler ile ayrılmaktadır.

Yapıyı 'U' şeklinde saran ve dehlizli yapının bir parçası olan eksonarteks, ana yapıyı batı cephesi boyunca devam eden beş bölümden ve güney cephesinde bulunan iki bölümden meydana gelmektedir. Freely, eksonareksin üst kısmında günümüze gelmemiş bir çan kulesinin varlığından bahsetmiştir (Frelly, 2004). Eksonarteksin üst kısımları kubbeli tonozlar ile kapatılmıştır. Bir gömü yeri olarak yapılmış dehlizli yapının kuzey kanadı ise günümüzde tamamen doldurulmuştur (Eyice,1994). Kuzey kanadının her bölümünde kuzey duvarına kuzey duvarına bir arkosolium yapılmıştır. Osmanlı döneminde ana apsis yıkılarak mihrap için yapılmış üçgen mekân sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür.

Naosun üzerinde kare orta mekânı örten ana kubbenin yirmi dört iç bükey dilimi vardır. Ana kubbe on iki pencereli yüksek bir kasnak tarafından taşınmaktadır. Cami'nin mihrabı güneydoğu tarafındadır. Naosun ya da ana kare mekânın kuzey, güney ve batısında devam eden 'U' şeklindeki dehlizin üstü kenarlarda beşik tonozlarla, köşeler de çapraz tonozlarla örtülüdür. Dört destekli plan tipinde inşa edilen pareklessionun küçük bir kubbe ile örtülü iki katlı narteksi bulunmaktadır. Parekklesion'un dış cephesi, Palaiologos devri Rönesansı'nın en iyi örneklerinden biridir. İki katlı narteks nedeniyle ana kubbe yüksekliğine erişen galerinin iki küçük kubbesi yapıya kübik bir form kazandırmıştır. Taş ve tuğladan ince ince işli duvar örgüsü ile süslü bir görüntüye sahip şapel, Bizans enstitüsü tarafından restore edilmiştir.

Camii ile birleştirilen şapel yeniden ana yapıdan ayrılmış, eksik sütunları tamamlanmış ve mozaikleri açığa çıkartılmıştır. Kör kemer sıraları ile üç kısma bölünmüş parekklesionun cephesi, arka arkaya gelen geniş ve dar kemerler, ince uzun nişler ve içbükey çubuk silmeler ile süslenmiştir. Parekklesion kapalı haç plan tipine sahip olup haçın kolları ve batıdaki köşe bölümler çapraz tonozlarla, doğudaki köşe bölümler ise kubbeli tonozlar ile örtülmüştür. Şapelin içte yarım yuvarlak olan apsisi dışta yedi kenarlıdır. Ortada ki üç kenara, trapezoid biçiminde başlıkları olan dikdörtgen

sütunların böldüğü üçlü bir pencere açılmıştır. Yan şapele ait bema ve pastoforion hücreleri ise çapraz tonozlar ile örtülmüştür. Şapelin ana kubbesini taşıyan dört sütundan sadece iki tanesi özgündür. Güneydeki özgün sütunlar Prokonnesos mermerinden yapılmış olup koyu renkli mermer kaidelerin üzerinde otururlar. Parekklesionun içinde, hem alt hem üst kornişlerde mavi zemin üzerine altın harflerle yazılmış parçalar halindeki kitabe Mikhail Dukas'ın ölümü üzerine rahibe olan eşi Martha tarafından yazdırılmıştır (Eyice,1994).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Günümüzde kaybolmuş bir kitabede yer alan bilgiye göre, Komnenos dönemine ait olan ana kilise, Aleksios I. Komnenos (1081-1118) zamanında, onun kardeşi Adrianos-İoannes ile eşi Anna Dukaina tarafından 12. yüzyıl dolaylarında dehlizli plan tipinde inşa edildiği belirtilmiştir (Freely, 2004).

Kitabede bu katholikonun inşasından önce burada bir kilisenin varlığından bahsedilmiştir. Buna göre naosun altında bulunan sarnıcın eski yapıya ait bir kripta kalıntısı olabileceğini ve ana kilisenin inşası sırasında yeni yapıya uyarlanıp sarnıca dönüştürülmüş olabileceği ileri sürülmüştür (Müller-Wiener, 1977). Latin işgalinin ardından harap hale gelen yapı, 13. yüzyılın sonlarına doğru önemli bir Bizans generali olan Mikhail Dukas Glabas Tarkhaneiotes tarafından yeniden inşa edilmiştir (Freely, 2004). Müller-Wiener 1290-1305 yılları arasında Mikhail Dukas Glabas Tarkhaneiotes tarafından yapılan yenileme sırasında kilisenin dış dekorasyonunun freskler ile bezendiğini ancak bu fresklerin çok azının korunmuş olabileceğini belirtmiştir (Müller-Wiener, 1977). Mezar şapelinin güney cephesindeki silme üzerinde, çağın şairlerinden Manuel Philes (ö. 1346) tarafından yazılan manzum kitâbe de yapının Mikhail Dukas Glabas tarafından yenilendiği yazılmıştır (Eyice, 1994).

1310-1315 yılları arasında Glabas'ın ölümünün ardından dul eşi Maria Dukaina Komnena Palaiologina Blakhena, eşi için kilisenin güney kısmına mezar şapeli olarak kullanılacak süslü bir parekklesion inşa ettirmiştir (Mango;Hawkins, 1964).

14. yüzyılın ikinci yarısında ise kilisenin kuzey cephesinden başlayarak, batı cephesi boyunca devam eden ve güney cephesinde parekklesion ile birleşen 'U' şeklinde yapıyı saran bir eksonarteks yapıya ilave edilmiştir (Mango;Hawkins, 1964).

Salomon Schweigger'in 16. yüzyılda kaleme aldığı seyahatnamesinde, dehlizli eksonarteks yapısının imparator portreleri ve havarilerin resimlerinin yer aldığı zengin bir süslemeye sahip olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda manastıra ait bir kütüphanenin varlığından bahsedilse de biçimlenişi ve konumu hakkında bilgi bulunmamaktadır (Erdoğan, 2009).

Manastır, İstanbul'un fethinden sonra bir süre daha Rumların elinde kalmış ve rahibeler tarafından kullanılmıştır (Mango;Hawkins, 1964). 1456 yılında Fatih Camii Külliyesi'nin inşası için yıkılan Havariyyun Kilisesi'ni terk eden patrik II. Gennadios yeni patrikhanesi olarak Pammakaristos Manastırı'nı seçmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Burada yaşayan rahibeler manastırın patrikhane olması nedeniyle hemen yakınındaki Ioannes Prodromos Manastırı'na yerleşmişlerdir (Mango;Hawkins, 1964). Manastır'ın Yunan Ortodoks Patrikliğinin yeni merkezi olmasının ardından hücreler, yemekhane ve bir mutfak ile genişletildiği ve çevre duvarının güçlendirildiği kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

Kayıtlara 'Gennadios İtikadnamesi' olarak geçecek, Fatih Sultan Mehmet ile Patrik Gennadios arasında gerçekleşen dini-politik konuşma bu manastırın parekklesionunda gerçekleşmiştir (Eyice, 1994).

16. yüzyılın sonlarına doğru Sultan III. Murad (1574-1595) tarafından camiye dönüştürülen yapı, Gürcistan ve Azerbaycan'ın fethedilişinin anısına Fethiye Camii adını almıştır (Eyice, 1994).

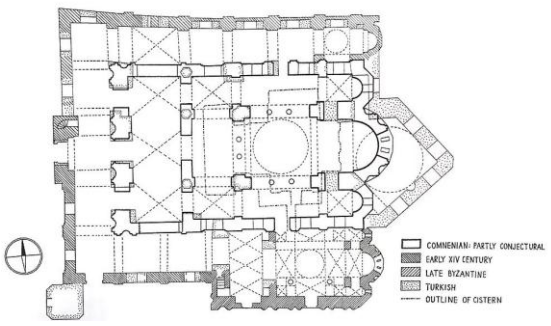
Saray mimari Dalgıç Ahmet Çavuş tarafından yapılan onarım sırasında yenilenen yapının ana kapısı yanına minare eklendiği, doğu apsisinin yıkılıp yerine mihrap için kubbeli yeni bir yapı inşa edildiği ve dört kubbe sütununun yerine kemerlerin yapıldığı kaynaklarda belirtilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Yapının camiye dönüştürülmesi sonrasında içine mermerden işlenmiş şebekeli bir minber konulmuştur (Eyice, 1994).

Kilisenin camiye dönüştürüldüğü sırada avlunun batı tarafında Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından inşa ettirilmiş medresenin kesin olmamakla birlikte bir Mimar Sinan yapısı olabileceği ileri sürülmüştür (Müller-Wiener, 1977). Ancak Eyice, bahsedilen Sinan yapısının Fethiye Camii medresesinin değil Beşiktaş'ta Kaptanıderyâ Sinan Paşa Camii'nin avlusunu saran medresenin olduğunu tespit etmiştir (Eyice, 1994).

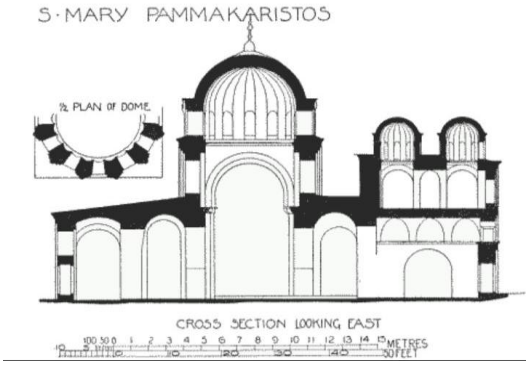
Medrese yapısının Mimar Sinan tarafından değil de dönemin mimarları tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. 19. yüzyıl sonlarına doğru medresenin olduğu alanda bir ilkokul yapısı inşa edilmiştir (Eyice, 1994). 1641 yılında Balatkapısı yangınında Fethiye Camii ağır tahribata maruz kalmış ve hemen ardından onarılmıştır (Eyice, 1994). 1845-1846 yılında, Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından yapılan onarımda, batıda bulunan sundurma yıkılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 1846 onarımına dair bilgilerin verildiği güney kapısı üstündeki kitabede, barok üslupta inşa edilmiş minarenin bu dönemde yenilendiği belirtilmiştir (Eyice, 1994).

1936-1938 yılları arasında Vakıflar idaresi tarafından yeniden onarılmış yapının güney tarafına tonoz üstüne oturan ahşap meşruta ve buraya çıkış sağlayan geniş dış merdivenler kaldırılmıştır (Eyice, 1994). 1938 yılından itibaren belli zaman aralıklarında yapı yeniden onarım görmüştür (Eyice, 1994). Yapının günümüz mihrap ve minberinin tarihsel mimari değeri bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde yapılan özgün mihrap ve minberin geçirilmiş çok sayıda yangın sırasında yok olduğu düşünülmektedir. Fethiye Camii'nin naosunun hemen altında bulunan ve kilise ile bağlantısı hakkında net bir bilginin bulunmadığı sarnıcın dolgusu 1947 yılında temizlenmiştir (Eyice, 1994). Bazıları paye haline getirilmiş olsa da sarnıcın toplam on altı sütunu bulunmaktadır. Orjinal üst örtüsü kaldırılmış bir altyapının sarnıca dönüştürülmesi sonucunda ortaya çıkmış yapının duvarları gizli tuğla tekniğinde örülmüştür. Günümüzde ulaşım sağlanamadığı için incelenemeyen sarnıca daha önceleri mihrap yanında bulunan kapak vasıtası ile girildiği belirtilmiştir. Camii'nin girişinde sarnıca ait olan iki kuyu bileziği vardır (Altuğ, 2013).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

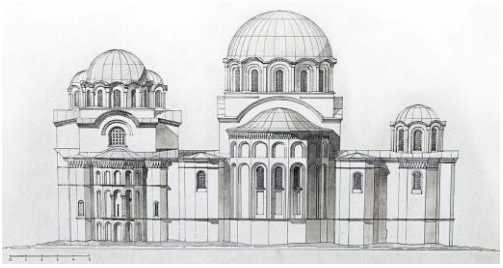

Şekil 4.3.9.3. Fethiye Camii Planı (Millingen, 1912)

Şekil 4.3.9.4. Fethiye Camii Kesiti, (Müller-Wiener, 1977)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.9.5. Fethiye Camii (Ebersolt; Thiers, 1913)

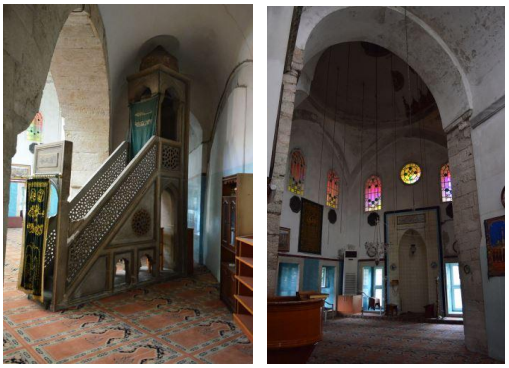

Şekil 4.3.9.6. Fethiye Camii (Paspates, 1877)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.9.7. Fethiye Müzesi Şapeli İç Mekân (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.9.8. Fethiye Müzesi Minber ve Mihrap (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.9.9. Fethiye Müzesi Kubbesi (URL-17)

Şekil 4.3.9.10. Fethiye Camii İç Mekân (URL- 17)

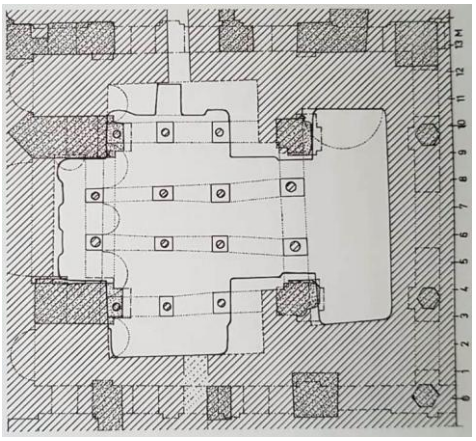

Şekil 4.3.9.11. Fethiye Müzesi Cephe Taş Silmesi (URL- 17)

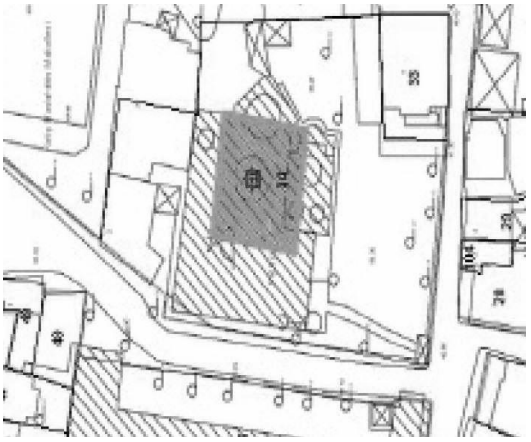

Şekil 4.3.9.12. Fethiye Müzesi Cephe Pencere Sistemi (URL- 17)

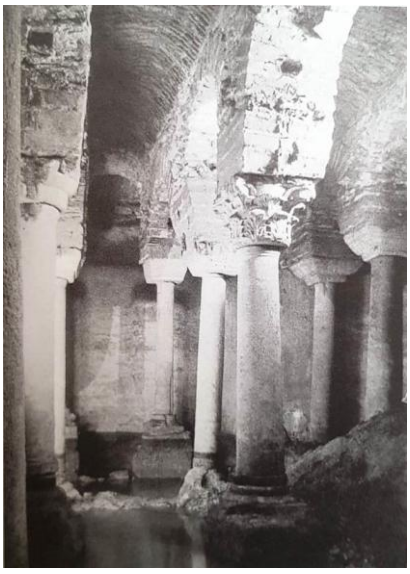
FETHİYE CAMİİ ALTINDAKİ SARNIÇ

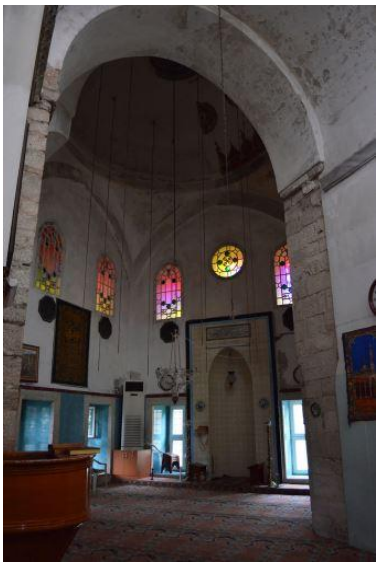
Şekil 4.3.9.13. Fethiye Camii Altındaki Sarnıç Planı (Müller-Wiener, 1977)

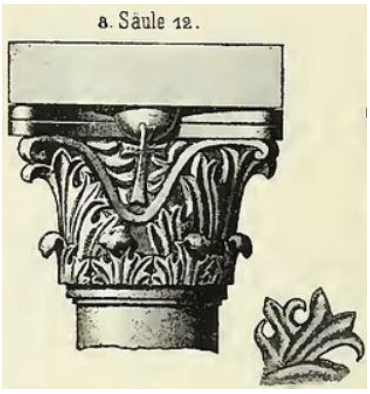
Şekil 4.3.9.14. Sarnıcın Fethiye Camii Altındaki Konumu (Altuğ, 2013)

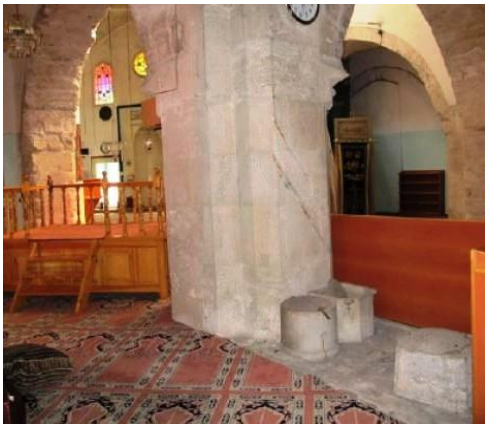
Şekil 4.3.9.15. Fethiye Camii Altındaki Sarnıca Batıdan Bakış (Müller-Wiener, 1977)

Şekil 4.3.9.16. Camiden Fethiye SarnıcınaGiriş Sağlayan Mihrap Yanı Kapak (Karpuzi, 2019)

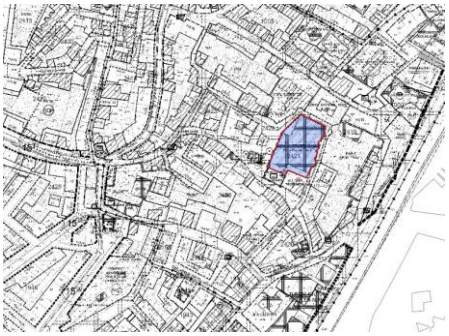

Şekil 4.3.9.17. Fethiye Camii'nin Kuzeydoğusunda Bulunan Sarnıca Ait Sütun Başlığı, (Forchheimer; Strzygowsky, 1893)

Şekil 4.3.9.18. Fethiye Camii Altındaki Sarnıca Ait Kuyu Bilezikleri (Altuğ, 2013)

Çizelge 4.3.10. Pantokrator Manastırı – Zeyrek Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Zeyrek</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>İbadethane Arkası</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2421</td><td colspan="2">PAFTA: 243</td><td>PARSEL: 1</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Pantokrator Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Molla Zeyrek Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 1118-1136</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: 15. yüzyıl</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator İoannes II. Komnenos ve eşi İmparatoriçe Eirene</td><td colspan="3">BANİSİ:
Fatih Sultan Mehmed
Molla Mehmed Zeyrek</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Bizans döneminde, Havariyyun Kilisesi’nden Haliç’e giden yamaçta Pantokrator’a adanmış bir kilise inşa ettirilmiştir. İstanbul’un üçüncü ve dördüncü tepelerinin arasında bulunan derin vadinin yukarısında bulunan yapı Haliç silüetine bakıldığında en fazla göze çarpan, dikkat çekici bir yapıdır.

Haliç’e hâkim tepenin üzerinde teraslarla düzenlenmiş, geniş bir arazide kurulan yapı birbirine bitişik üç birimden meydana gelmektedir. Pantokrator katholikonu olarak inşa edilen ve günümüzde Zeyrek Camii olan ana yapı aslında birbirine bitişik iki kilise ve ortada yer alan bir mezar şapelinden meydana gelmektedir. Günümüzde Fatih semti sınırları içerisinde yer alan yapı bulunduğu mahalleye de ismini vermektedir (Şekil 4.3.10.1.)</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Şekil 4.3.10.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="3">
Şekil 4.3.10.2. Molla Zeyrek Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**X**	Sarnıç	**X**	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	**X**	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kuzey kilise, güney kilise ve mezar şapeli olmak üzere üç farklı fakat birbirine bitişik birimden meydana gelen ana yapının mimarı Nikepheros olarak bilinen bir Bizans'lıdır. Kuzey ve güney yapıları kapalı Yunan haç planı tipinde olup, mezar şapeli olarak adlandırılan orta birim ise iki kubbe ile örtülen tek nefli bir yapıdır (Şekil 4.3.10.3.). Taş-tuğla malzeme ile örülmüş yapının dönemin yaygın duvar örgüsü olan ve bir sıra tuğlanın geri çekilmesi ile yapılan gizli tuğla duvar tekniğinde inşa edildiği görülmektedir. Yapıya ait izler üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, yapının iç beden duvarlarının belli duvar seviyelerine kadar farklı tarihi yapılardan sökülüp getirilmiş renkli mermer levhalar ile kaplı olduğu tespit edilmiştir (Millingen, 1912). Oldukça zengin bir iç dekorasyona sahip yapının üst örtüsünün ise mozaiklerle bezendiği ve pencerelerin renkli vitray camlar ile süslendiği tespit edilmiştir.

Yapının zengin bezeme üslubu fresko, mozaik, cam, taş ve mermer gibi farklı malzeme grupları kullanılarak oluşturulmuş ortak motiflerle yapılmıştır. Yapının bu zengin süslemelerinin 1766 yılında meydana gelmiş deprem sırasında büyük oranda hasar gördüğü bilinmektedir (Müller-Wiener, 1977).

Güney yapısı ile aynı plan tipine sahip olan kuzey yapı güney yapısından daha küçüktür. Gilles kuzey yapısının kubbesini taşıyan sütunların Thebai granitinden yapıldığını belirtse de Osmanlı döneminde sütunlar köşeleri pahlanmış kare kesitli taş ve tuğla ile örülmüş payeler ile değiştirilmiştir (Eyice, 1994).

1766 depreminde kubbesi yıkılan kuzey yapısının üstü örtüsü Bizans üslubunda yapılmış yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür (Eyice, 1994). Ana kubbenin kasnağında sekiz adet pencere bulunmaktadır. Haç kollarını meydana getiren bölümler beşik tonozlar ile örtülürken bunun dışında kalan köşe bölümler ise kubbeli tonozlar ile örtülmüştür. Orta bölümde yer alan ana apsis büyük boyutlu üçlü pencereye ve sığ nişlere sahiptir. Kuzey yapısından mezar şapeline geçiş güney uçta yer alan diakonikon ile şapel arasında açılan pasaj yardımı ile sağlanmaktadır.

Kuzey yapısına ait narteks çapraz tonozları enlemesine uzanan kemerler yardımıyla taşınan dört bölümden meydana gelmektedir. İç narteksin ikinci ve üçüncü bölümlerinde kuzey yapısının naosuna açılan iki adet kapısı yer almaktadır. Narteksin kuzeyinde birinci bölümde yer alan esas giriş ise günümüzde kısmen örülmüştür. Narteksin en güneyinde yer alan dördüncü bölüm ise mezar şapeli eklendiğinde yapıya dâhil edilmiştir. Kuzey yapısına ait narteks ile güney yapısına ait narteks birbirlerine mezar şapelinin hemen ön kısmında hizalanmış duvar üzerinde yer alan kapı ile bağlanmaktadır. Mezar şapeli her iki yapının iç narteksine bir kapı yardımı ile bağlanmaktadır. Böylece ortak bir narteks üç yapının batı cephesi boyunca devam etmektedir. Kuzey yapısının doğusunda yer alan üçlü apsisin sağ ve sol kısımlarında yer alan prothesis ve diakonikon hücreleri beşik tonoz ile örtülüdür.

2010 yılından bu yana yapılan restorasyon çalışmaları sırasında kuzey yapısının hemen altında kuzey yapısı ile aynı plana sahip bir altyapının varlığı tespit edilmiştir. Kuzey yapısına ait iç dekorasyonun çok az bir kısmı günümüze ulaşmayı başarmıştır. Kubbeli bir altyapı üzerine inşa edilmiş güney kilisesi, kapalı haç planına sahip olup doğuda nişlerle süslenmiş üç adet apsise ve batıda iki katlı arka tarafı arkosollerle donatılmış bir nartekse sahiptir. Tarihi kaynaklarda oldukça zengin bir iç dekorasyona sahip olduğu kaydedilen güney yapısının günümüze ‘opus sectile’ adı verilen zemin kaplama kalıntısı, mermer duvar kaplamaları, renkli pencereleri ve ikonostasisleri gelmiştir (Şekil 4.3.10.10.).

Mezar şapeli ile birlikte 1136 yılında yapıya dâhil edildiği düşünülen ve güney yapısının batı kısmında bulunan dış narteksin bağlı olduğu iç narteks orta kısmında bulunan galeri yıkılmış ve iç narteksin ışık almasını sağlamak amacı ile orta bölüme bir kubbe inşa edilmiştir (Eyice, 1994). 1766 depremi sırasında kısmi olarak yok olduğu tahmin edilen renkli duvar mermer kaplamalarının boş kalan yerlerine renkli mermer levha taklidi kalem işleri yapılmıştır (Eice, 1994).

Yapıya ait minber 18. yüzyıla ait kapısı dışında Bizans dönemine ait renkli mermer levhalar ve mimari parçaların kullanılması ile oluşturulmuştur (Şekil 4.3.10.7.). Günümüzde cami olarak kullanılan güney yapısının batısında iç ve dış olmak üzere iki adet narteksi bulunmaktadır. İç narteks hem kuzey yapısı hem de güney yapısının batı cephesi boyunca uzanırken dış narteks ise sadece güney yapısının batı cephesinde yer almaktadır. Güney yapısının hem iç hem de dış narteksi güney ucunda dışa doğru taşmaktadır.

Güney yapısına ait dış narteks pilastırların taşıdığı çapraz tonozlarla örtülü beş bölümden meydana gelmektedir. Dış nartekse giriş orta aksında yer alan bölümden sağlanmaktadır. Dış narteksin zemini çevresinde kırmızı mermerden yapılmış bir bordürün döndüğü Prokonnesos mermerinden yapılmış büyük plakalar ile döşenmiştir. Dış narteksten iç nartekse giriş iç narteksin batı duvarı üzerinde bulunan ve her bölüme açılan kapılar ile sağlanmaktadır. Dış narteksin güney ucunda camii imamının ikamet ettiği ahşap bir ev yer almaktadır. Güney yapısının iç narteksi de beş bölümlü olup zemin döşemesi dış nartekste olduğu gibi Prokonnesos mermerinden meydana gelmektedir. İç narteksin orta bölümü orjinalde tonoz ile örtülü olup yapıya dış narteksin eklenmesi sürecinde kubbe ile değiştirilmiştir (Eyice, 1994). Daha sonra ahşap bir tavan ile kapatılacak olan bu bölüm daha önceki dönemlerde galeriye sahip açık bir bölüm olarak kullanılmaktaymış. Günümüzde ahşap tavan ile kapatılmış iç narteks orta bölümü galerisi yapının camiye çevrilmesi sürecinde hünkâr mahfiline dönüştürülmüştür (Eyice, 1994). Hünkâr mahfili olarak kullanılan batı galerisi iç narteksin hem kuzey hem de güney bölümleri boyunca uzanmaktadır. Batı galerisinin orta bölümünde yirmi dört dilimli kubbe yer almaktadır. İç nartkesin orta bölümü dışında kalan diğer dört bölümü ise çapraz tonozlar ile örtülmüştür. İç narteksin naos hizasında yer alan üç bölümünde kırmızı Frigya mermerinden yapılmış direk naosa

açılan üç adet kapı bulunmaktadır. Güney yapısından mezar şapeline geçiş narteks kuzey yarısının doğu ucunda yer alan kapı ile sağlanmaktadır. Gilles, güney yapısında ana kubbeyi taşıyan orijinal sütunların kırmızının çeşitli tonlarını taşıyan bir mermerden yapıldığını belirtmiştir (Gilles, 1535). Ancak söz konusu orijinal sütunların meydana gelen tahribat nedeniyle yapılan onarım sırasında Osmanlı barok üslubunda payeler ile yenilendiği belirlenmiştir (Eyice, 1994).

Güney yapısına ait kaburgalı kubbe, yedi metre çapında olup on altı dilime ayrılmıştır (Eyice, 1994). Kubbe kasnağında kubbenin her dilimi ile aynı hizada bulunan on altı adet pencere bulunmaktadır. Yapının haç şeklini oluşturan kolları beşik tonozlarla, köşede kalan bölümleri ise kubbeli tonozlar ile örtülmüştür. Tek nefli ve tek apsisli bir mekân olan mezar şapeli iki adet kubbe ile örtülmektedir. Şapelin iki kubbesi enlemesine uzanan bir kemer yardımı ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu iki kubbeden doğu kısmında olanı bemanın önündeki bölümü örtmektedir. Doğu kubbesi yirmi dört dilimden meydana gelir ve bunların on ikisinde pencereler bulunmaktadır. Batı kubbesi ise her birinde bir pencere olan on altı sığ dilimden oluşmuştur. Yapının her iki kubbesi enlemesine uzanan bir kemer ile birbirinden ayrılmaktadır. Kuzey ve güney yapılarının boyut olarak birbirinden farklı olması iki yapı arasında inşa edilmiş mezar şapelinin de biçimlenmesine yansımış ve net bir plan ortaya çıkmamıştır (Freely, 1994). Güney ve kuzey yapılarına ait duvarların bir kısmı şapel ile aralarında bağlantı sağlanması amacı ile yıkılmıştır (Eyice, 1994). Şapelin güney yapısına kadar devam eden zemin yüzeyi zengin mermer bir döşeme ile kaplanmıştır.

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Yapı iki ana kilise ve iki kilisenin arasında konumlandırılmış bir mezar şapelinden meydana gelmektedir. Günümüzde üç birimden meydana gelen yapının güney birimi 12. yüzyılın ilk yarısında İmparator İoannes II. Komnenos'un eşi İmparatoriçe Eirene tarafından, 1118-1124 yılları arasında Pantkrator adı verilen manastırın katholikonu olarak inşa edilmiştir (Freely, 2004). İmparator İoannes II. Komnenos ve İmparatoriçe Eirene tarafından yaptırılan güney kilisesinin hemen kuzey kısmında İmparatoriçe Eirene'nin ölümünden sonra İmparator İoannes tarafından birbirine aynı narteks ile bağlanan daha küçük ölçekli aynı plan tipine sahip Theotokos Elausia'ya adanmış bir kuzey kilisesi inşa ettirilmiştir (Freely, 2004).

1136 yılında ise yine İmparator İoannes II. Komnenos tarafından kuzey ve güney kiliselerinin arasında, baş melek Mikhail'e adanan ve saltanat mezarı olarak tasarlanan mezar şapeli de yapıya eklenmiştir (Freely, 2004). 1136 yılında yapılan onarım sırasında eklenen mezar şapeli yanı sıra güney kilisesine ait olan dış narteksin de eklendiği düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1977). Müller-Wiener, Khalki'deki (Heybeliada) Ruhban Okulu'nun kütüphanesinde saklanan yapıya ait typikonda 250 x 250 metre olan manastır arazisinde bir kısmı katholikon batısında bir kısmı da yamaçta olmak üzere çok sayıda yapının varlığından bahsedildiğini belirtmiştir (Müller-Wiener, 1977). Günümüze ulaşamamış manastır birimlerini taşıdığı düşünülen sarnıçlar ise günümüze ulaşmayı başarmıştır. Manastır keşişlerine ait hücrelerin medrese hücrelerine dönüştürüldüğü düşünülmektedir (Müller-Wiener, 1977).

Typikonda bahsedilen yapılar arasında 80 rahibe hizmet edecek konut, misafirhane olarak kullanılacak ksenodokheion, 50 yataklı beş bölümlü hastane ile tıp okulu, eczane ve ambulatorium, yaşlılar yurdu, hamam ve ekonomik kuruluşlar yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977). Yapının batısında yer alan ve Osmanlı döneminde Şeyh Süleyman Mescidi adını alan yapının da manastıra ait bir yapı olduğu tahmin edilse de bu görüş hiçbir zaman ispat edilememiştir. Çok sayıda mülkiyete sahip olan bu manastır kurucuları İmparator İoannes II. Komnenos ve İmparatoriçe Eirene dışında Komnenos ve Palaiologos hanedanından çok sayıda kişinin mezar yeri olmuştur (Müller-Wiener, 1977). Çok sayıda kutsal emanetin muhafaza edildiği manastıra 1149 yılında Selanik'ten Aziz Demetrios'un mezarına ait duvar örtüsünün getirildiği kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

1204 yılında başlayan Latin istilası sırasında harap olan yapı önce Venedikli din adamları sonra da Cenevizli müttefikler tarafından kullanılmışsa da işgal sonrasında onarılıp yeniden özgün işlevinde kullanılmaya devam edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Latin işgali sırasında manastıra ait çok sayıda rölik, yapı malzemesi ve diğer kutsal emanetin başta Venedik olmak üzere Avrupa'nın değişik şehirlerine kaçırıldığı kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

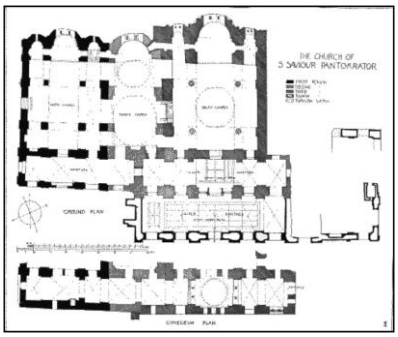
Yapı 15. yüzyıl kilise politikasında önemli rol oynamış yapı Komnenos Hanedanı'ndan sonra Palologos Hanedanı'nın çok sayıda üyesine mezar yeri olmuştur (Müller-Wiener, 1977).

Pantokrator Manastırı fetihten sonra şehirde kurulan ilk eğitim kurumu olup hem medrese, hem de camii olarak uzun yıllar boyunca hizmet vermiştir. Sultan II. Mehmed tarafından kurulan medresenin ilk müderrisi Zeyrek Molla Efendi'nin ismi camiye verilmiştir (Eyice, 1994). Havariyyun Kilisesi'nin bulunduğu bölgede kurulan Fatih Camii'ne ait medreselerin faaliyete geçmesi ile birlikte Zeyrek Camii, Abdullah-ı İlahi'ye verilmiş ve bir zaviye şeklinde faaliyetini sürdürmüştür (Eyice, 1994).

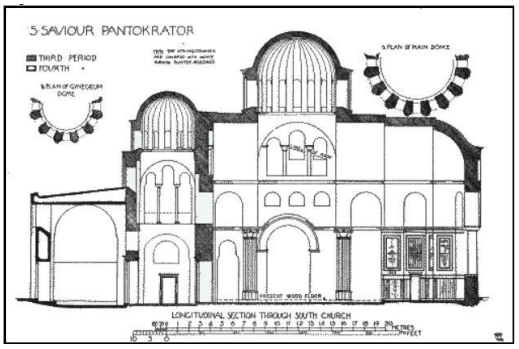
Yapının batısında Fatih dönemine ait olduğu düşünülen tuğla bir minare yer almaktadır. Yine Osmanlı döneminde yapıya ilave edilen alçı mihrap, mermer minber ve ahşap vaaz kürsüsüde Osmanlı Baroğu'nun önemli örnekleri olarak gösterilmektedirler. 1739-1740 yıllarında Pococke tarafından fark edilen kiliseye ait granit ve porfir sütunlar 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında kiliseden çıkarılmıştır. Kuzey kiliseye ait kare biçimindeki payandalar ise güney yapısında bulunan sütun demetleri ile yer değiştirmiştir (Müller-Wiener, 1977).

1766 yılında meydana gelen deprem sırasında büyük hasar gören yapı, Sultan III. Mustafa Han döneminde yapılmış köklü onarım sırasında günümüzdeki halini almıştır (Yılmaz, 2013). 20. yüzyılda Atatürk Bulvarı'nın inşası sırasında yapının kuzey tarafında yer alan sarnıcın nişlerle süslenmiş cephesi açığa çıkarılmıştır (Müller-Wiener, 1977). 1966-1967 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapıda restorasyon çalışmaları meydana getirilmişse de onarımın çoğu güney yapısında gerçekleştirilmiştir (Eyice, 1994). Kuzey yapısı ve orta yapıya müdahale edilmemesi nedeni ile iki yapı kendi haline terk edilmiş onarılan güney yapısı ise camii olarak kullanılmaya devam edilmiştir. 1990 yılında gerçekleştirilen restorasyon bazı nedenlerden ötürü yarım kalmış, 2010 yılında başlayan restorasyon çalışmaları ile yapı onarım çalışmaları devam etmiştir. 2010 yılı onarımında yapının beden duvarları üzerinde yapılan raspa çalışmaları sonucunda 18. yüzyıla ait kalem işi yapının günümüz iç mekân dekorasyonunu meydana getirmektedir. İllionis Üniversitesi eğitim görevlisi Robert Ousterhoot ve İstanbul Teknik Üniversitesi eğitim görevlileri Zeynep Ahunbay ve Metin Ahunbay tarafından başlatılan restorasyon ve araştırma projesine halen devam etmektedir. Yapı hakkında sayısız çalışma yapılmıştır. Güney yapısı halen cami olarak hizmet veren Zeyrek Kilise Camii, etrafındaki ahşap yapılarla beraber, 1986 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası listesine alınmıştır.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

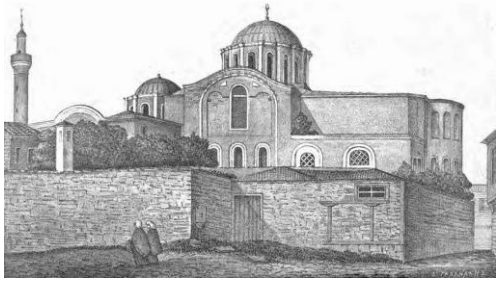

Şekil 4.3.10.3. Zeyrek Camii Planı (Millingen, 1912)

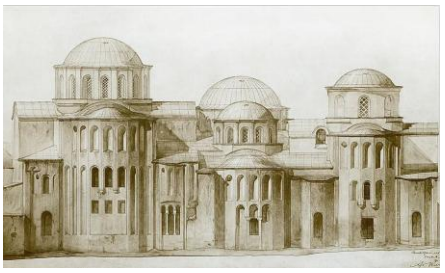

Şekil 4.3.10.4. Zeyrek Camii Güney Kesiti, (Millingen, 1912)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.10.5. Zeyrek Camii (Paspates 1877)

Şekil 4.3.10.6. Zeyrek Camii Tasviri (Ebersolt; Thiers, 1913)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.10.7. Zeyrek Camii Minber ve Mihrabı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.8. Zeyrek Camii Güney Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.9. Zeyrek Camii Batı Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.10. Zeyrek Camii Güney Yapısı Opus Sectile Döşemesi (Karpuzi, 2019)

ZEYREK SARNICI

Pantokrator Manastırı'nın doğusunda konumlandırılmış sarnıç Orta Bizans döneminde İstanbul sınırları içerisinde inşa edilmiş en büyük kapalı sarnıç olma özelliğini taşımaktadır. Atatürk Bulvarına dik bir meyille inen arazide yer alan sarnıcın Atatürk Bulvarına bakan cephesi dışında kalan diğer üç cephe toprak seviyesinin altında kalmıştır (Şekil 4.3.10.13.) (Altuğ, 2013).

Manastır yapılarının üzerine inşa edildiği platform görevi gören sarnıcın doğu duvarında suyun basıncını karşılamak amacı ile üzerleri yarım kubbeler ile örtülü on adet niş yapılmıştır (Altuğ, 2013). 18 x 55 metre boyutlarında simetrik bir plana sahip olan sarnıcın iç mekânı on dört sütun ve sekiz kare paye ile üç sahına ayrılmış olup, her dizide yedi mermer sütun ve dört kare paye bulunmaktadır (Şekil 4.3.10.11.) (Altuğ, 2013). Trapezoidal formda başlıkların mevcut olduğu sarnıç yapısının zemin döşemesi orjinaldir. 2006 yılında 4 Numaralı Koruma Kurulu tarafından onaylanmış projeleri yine aynı yıl uygulanmaya başlanmış ve yapının restorasyon projesi 2012 yılında tamamlanmıştır (Şekil 4.3.10.16.).

ŞEYH SÜLEYMAN MESCİDİ

Pantokrator kilisesinin 120 metre güneybatısında, Şeyh Süleyman Mescidi adını alan küçük bir Bizans yapısı daha bulunmaktadır. Konumu nedeniyle Pantokrator Manastırı'na ait bir yapı olduğu tahmin edilse de bu durum hiçbir zaman ispatlanamamıştır.

Üç katlı bir plana sahip mescidin bodrum katında sekiz nişli ve kubbeli bir arkosolium benzeri mezar yapısı ve onun da altında içi ana kayaya oyulmuş, üst örtüsü kubbe tonoz olan küçük bir hacim yer almaktadır (Freely, 2004).

Mescidin altında bulunan mezar yapısının girişi, doğu cephesinin önünden sağlanmaktadır (Eyice, 1994). Altyapı kesme taşlardan, üstyapı ise tuğla duvarlardan oluşmaktadır. Mescit cephesinde görülen farklı dönemlere ait duvar teknikleri yapının çok sayıda değişime uğradığını düşündürmektedir. 1950 yılında yapı üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda zeminin altında bir mezar odası bulunmuştur (Müller-Wiener, 1977). Bulunan mezar odası yapının bir mezar yapısı olarak inşa edilmiş olma ihtimalini daha da güçlendirmiştir.

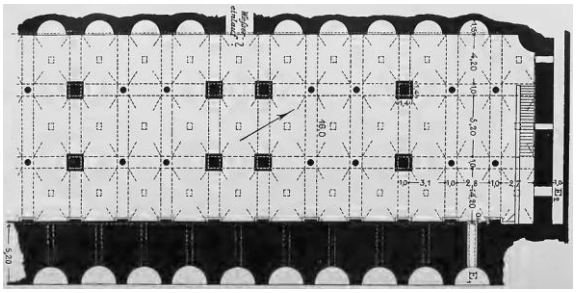
Daha önceki dönemlerde mescit olarak kullanılmış yapı daha sonraki dönemlerde çocuklara tahsis edilmiş Kuran Kursu olarak hizmet vermiştir. Yapının Bizans dönemine ait bezeme izleri günümüze ulaşamamışken Osmanlı dönemine ait kalem işleri ise halen mevcuttur (Şekil 4.3.10.21.). Bizans dönemine ait kilise yapılarında görülen apsis düzenlemesinin bu yapıda olmaması yapının bir kilise yapısı olarak inşa edilmediğini açıkça göstermektedir.

Yapı üzerinde az sayıda araştırma yapılmış olmasına karşın inceleme yapmış uzmanlar, yapının bir mezar yapısı yahut bir kütüphane yapısı olarak inşa edilmiş olabileceğini savunmuştur (Müller-Wiener, 1977).

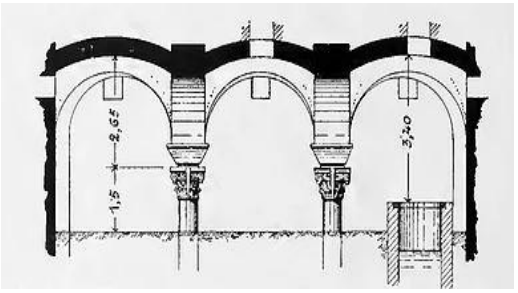
Sancaktar Hayreddin Efendi Mescidi'nin de kaynaklarda bir kütüphane yapısı olarak inşa edildiğinin ifade edilmesi benzer mimari özelliklere sahip olması nedeniyle Şeyh Süleyman Mescidi için de geçerlidir. Sekizgen biçimlenmeye sahip olan bu yapı formu manastır kütüphanelerinin tipolojik özelliği olabilir. Ancak Eyice kütüphanenin yapının özgün işlevi olamayacağını ancak yapıya Osmanlı döneminde verilmiş bir işlev olabileceğini savunmuştur (Eyice, 1994).

15. yüzyılın II. yarısında yapı Şeyh Süleyman Halife tarafından mescide çevrilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1759 yılında Cibali yangını sırasında büyük hasar gören yapı Sultan III. Mustafa döneminde Kazgani Hasan Ağa tarafından onarıldıktan sonra farklı dönemlerde değişik onarımlara maruz kalmıştır (Eyice, 1994). Yapının batıda yer alan avlusunda Osmanlı dönemine ait çok sayıda mezar taşı yer alırken yapıya ismini veren Şeyh Süleyman'ında burada defnedilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

ZEYREK SARNICI

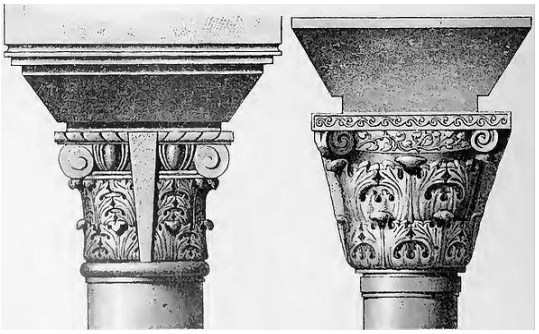
Şekil 4.3.10.11. Zeyrek Sarnıcı Planı
(Forchheimer; Strzygowsky, 1893)

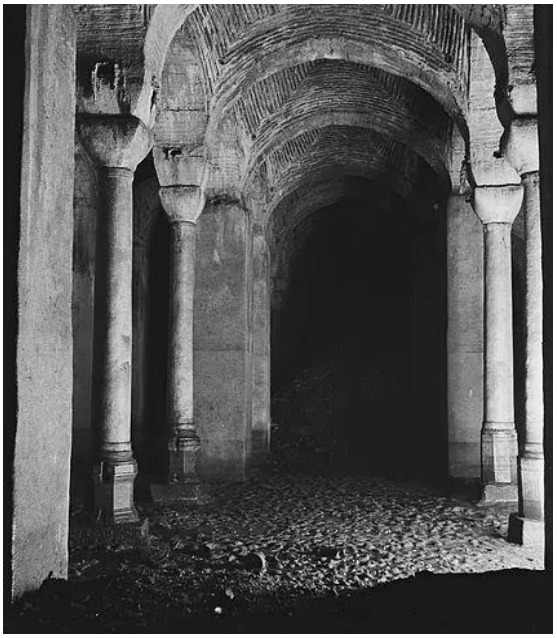

Şekil 4.3.10.12. Zeyrek Sarnıcı Kesiti
(Forchheimer; Strzygowsky, 1893)

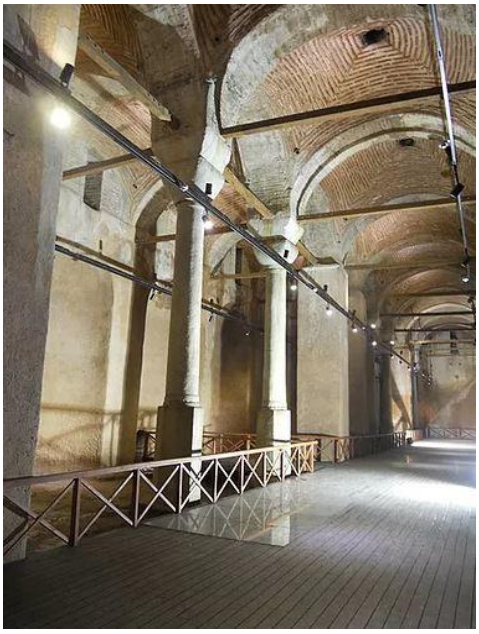
Şekil 4.3.10.13. Zeyrek Sarnıcı Kuzeydoğu Görünüşü (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.14. Zeyrek Sarnıcı Kolon Başlıkları (Forchheimer; Strzygowsky, 1893)

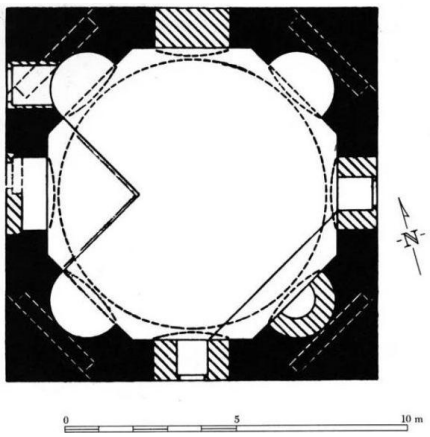

Şekil 4.3.10.15. 1937 Zeyrek Sarnıcı İç Görünüşü, (URL-6)

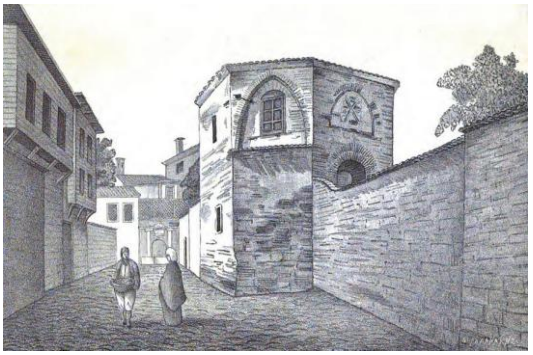

Şekil 4.3.10.16. Zeyrek Sarnıcı İç Görünüşü Restorasyon Sonrası (URL-5)

ŞEYH SÜLEYMAN CAMİ

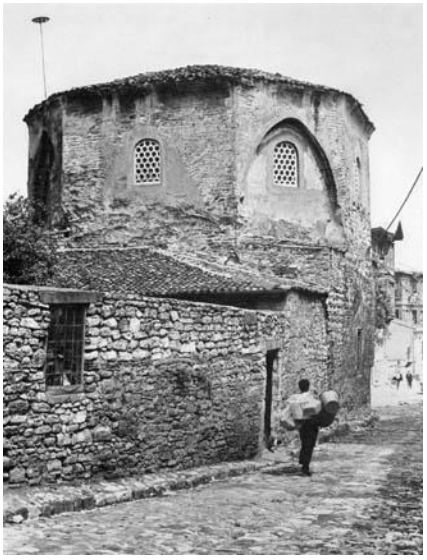

Şekil 4.3.10.17. Şeyh Süleyman Mescidi Planı (Gurlitt, 1909)

Şekil 4.3.10.18. Şeyh Süleyman Mescidi (Paspates, 1877)

Şekil 4.3.10.19. Şeyh Süleyman Mescidi Güneybatı Duvarı (Mathews, 1976)

Şekil 4.3.10.20. Şeyh Süleyman Mescidi Batı Cephesi (Mathews, 1976)

Şekil 4.3.10.21. Şeyh Süleyman Mescidi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.22. Şeyh Süleyman Mescidi Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.10.23. Şeyh Süleyman Mescidi İç Mekân (URL-6)

Şekil 4.3.10.24. Şeyh Süleyman Mescidi İç Mekân (URL-6)

Çizelge 4.3.11. Petra Manastırı – Kasım Ağa Camii

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Dervişali</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Kasım Odalar</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2570</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 1</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Petra Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Kasım Ağa Camii</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI:</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI:</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
Sekbanbaşı Kasım Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Camii</td><td>Camii</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Eski bir Bizans yapısı kalıntıları üzerine inşa edilmiş Kasım Ağa Camii, Konstantinopolis'in kuzeybatı kesiminde, Edirnekapı, Karagümrük semtinde günümüzde yerini Vefa Stadına bırakmış 5. yüzyıla tarihlendirilen Aetios açık su haznesinin kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil 4.3.11.1.).

Kasım Ağa Camii'nin, Odalar Camii ve İpek Bodrum Sarnıcı ile birlikte Petra Manastırı'nın birer birimi olabileceği düşünülmüştür. Yapının plan tipinin geleneksel Bizans kilise plan tipine uygun olarak apsis izinin olmaması, farklı bir işlev için kullanılmış bir manastır ek yapısı olabileceği savını güçlendirmiştir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">

Şekil 4.3.11.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">

Şekil 4.3.11.2. Kasım Ağa Camii (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı	**X**	Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	
Orta			**x**
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	**-**	Sarnıç	**X**	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	**X**	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kuzeydoğu-güneybatı ekseninde konumlandırılmış yapı kareye yakın bir plana sahiptir (Şekil 4.3.11.3.). 1976-77 yıllarında yapılan onarım sırasında mevcut yapının alınan rölövesi kapsamında yapının özgün planı hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür.

1970'li yıllara kadar aşama aşama yıkıma uğramış yapının o dönemlerde sadece üç beden duvarının ve kuzey ile doğu yönlerinde yapıya bitişlik olan birimlerin harabeleri mevcuttur (Sav, 2013). 1894 depreminde çöken üst örtüsü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Özgün planda batı duvarında yer alan nişlerin hangi amaç ile yapıldığı konusunda net bir bilgi bulunmasa da bu tarz nişlerin duvarı hafifletmek amacı önem kazanmaktadır. Yapının kâgir beden duvarları en geniş olduğu kısımda 120 cm'e ulaşırken en dar olduğu kısımlarda ise 50 cm'e kadar düşmektedir (Sav, 2013). 1976-1977 onarımı sırasında yapının güney duvarına mukarnaslı mihrap eklenmiştir (Sav, 2013). Dört sıra tuğla beş sıra taş sistematiği kullanılarak oluşturulan almaşık duvar iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır (Şekil 4.3.11.8.). Yapının çatısı ahşap kırma çatı olup alaturka kiremit ile örtülmüştür. Harim tavanı ve zemin kaplamasında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Küfeki taşından yapılan minarenin külahı ahşaptır. Onarım sırasında özgün plana sadık kalınan yapının mescit olması nedeni ile son cemaat gibi yeni birim ilave edilmiştir. Özgün yapının kuzey ve doğu duvarına bitişik olan birimler özgün duvar tamamlaması yapılmamasından ötürü restorasyon projesine dahil edilmemiştir (Sav, 2013).

Günümüzde harimin lambri seviyesine kadar yapıyı çevreleyen seramikler muhdes olup Vakıflar Bölge Müdürlüğünden izni alınmaksızın yapıya dâhil edilmiştir (Şekil 4.3.11.7.). Yine izin alınmaksızın gerçekleştirilen mahfil ve minber betonarme malzeme kullanılarak yapılmıştır (Şekil 4.3.11.10.).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Kasım Ağa Camii, İpek Bodrum Sarnıcı ve Odalar Camii ile birlikte Petra Manastırı'na ait yapı birimleri olduğu tahmin edilmektedir (Eyice, 1994). Petra Manastırı, 5. yüzyılda Mısırlı keşiş Maras tarafından İoannes Prodromos ithafen kurulmuş bir manastır yapısıdır (Berger, 1994).

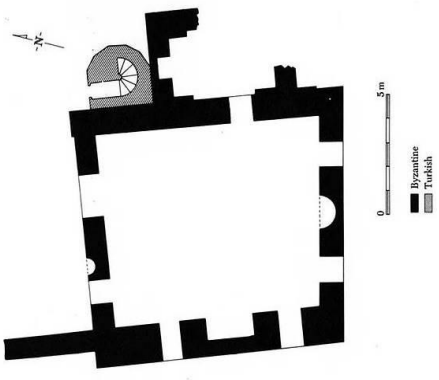
1976 yılı rölövesi incelendiğinde kilise plan tipine sahip olmayan yapının bir müştemilat, kütüphane yahut dini araştırmaların ve çalışmaların yapıldığı bir manastır birimi olabileceği konusunda tahminler bulunsa da bu hipotezleri destekleyecek herhangi bir veri günümüze ulaşamamıştır. Yapının ilk inşa tarihi ile ilgili günümüze ulaşmış herhangi bir bilgi bulunmasa da yapının taş tekniğinin Erken Bizans dönemine tarihlendirilmesi mümkündür (Sav, 2013). Mathews ise yapının duvar tekniğini inceleyerek Palaiologoslar dönemine ait olabileceğini ileri sürmüştür (Mathews,1974).

Günümüzde yerini Vefa Stadına bırakmış Aetios Sarnıcı ile Odalar Camii'nin alt yapısının 5. yüzyıl ve 7. yüzyıla tarihlendirilmesi referans olarak alındığında Kasım Ağa Camii'nin özgün yapısının da aynı dönemlere tarihlendirilebilir (Eyice, 1994).

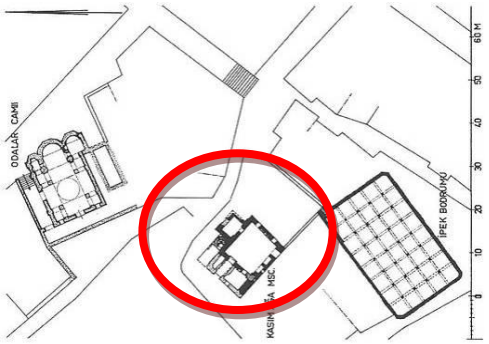
Hadikatü'l Cevami'de yer alan bilgiye göre yapının banisi Mescid-i Kasım Beğ bin Abdullah tarafından İstanbul'un fethi sırasında ya da daha önceki dönemlerde metruk hale gelmiş yapı, virane yapıları şenlendirme politikası kapsamında onarılıp mescide dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781). 953/1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde yapının vakfiyesinin 1502 yılına ait olduğu ifade edilmiştir (Sav, 2013).Yapının II. Bayezid döneminde 1481-1512 yılları arasında mescide dönüştürüldüğü bilinmektedir (Eyice, 1994).

1894 Büyük İstanbul depremi sırasında büyük hasar görmüş yapının bazı duvarları ve çatısı çökmüş minaresi de pabuç kısmına kadar yıkılmıştır (Eyice, 1994). Bu yıkımın ardından 1919 Karagümrük yangını sırasında yapı daha da tahribata uğramış, etrafındaki yapıların çökmesi nedeni ile bulunduğu arazi tamamen boşalmıştır (Eyice, 1994). 1950 yıllarına kadar harabe olarak var olan yapı o dönemden itibaren bölgede meydana gelen yapılaşma sonucunda arsasına inşa edilen gecekonduların altında kalmış ve kalıntıları ortadan kaybolmuştur (Eyice, 1994). Niteliksiz yapılaşma nedeni ile tamamen kaybolmaya yüz tutmuş yapı 1976-1977 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmek suretiyle yeniden ayağa kaldırılmıştır (Sav, 2013). 1898 yılına kadar minaresiz kalan yapıya özgün kaidesi referans alınarak küfeki taşından tek şerefeli bir minare eklenmiştir (Sav, 2013). Kasım Ağa Camii'nin güneybatısında bulunan İpek Bodrum Sarnıcı ile Bizans döneminden gelen bir bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Yapının kuruluş tarihi hakkında Kasım Ağa Camii'nde olduğu gibi kesin bir bilgi bulunmasa da duvar örgüsü tekniğine bakılarak sarnıcı Paleologoslar dönemine tarihlendirmek mümkündür (Sav, 2013). 1919 Karagümrük yangınına kadar Ermeni iplikçiler tarafından iplik atölyesi olarak kullanılmış ve adını bundan almıştır (Sav, 2013). Osmanlı döneminde Kasım Ağa vakfına ait olan İpek Bodrumu Sarnıcı, 1965 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır (Altuğ, 2013). İpek Bodrum Sarnıcının girişi ve üstü 100 cm kadar betonarme ile doldurularak spor ve çocuk parkına dönüştürülmüştür (Sav, 2013). Kuzeyinde yer alan ancak günümüze ulaşamamış Aetius açık su haznesi ile herhangi bir bağlantısının olup olmadığı konusunda bir kaynak mevcut değildir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.3.11.3. Kasım Ağa Camii 1976 Restorasyonu Öncesine Ait Özgün Planı (Mathews, 1976)

Şekil 4.3.11.4. Kasım Ağa Camii mevcut planı, Odalar Camii ve İpek Sarnıcı Vaziyet Planı, (Müller-Wiener, 1977)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

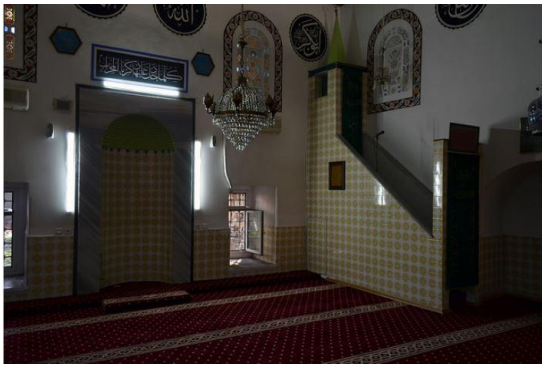

Şekil 4.3.11.5. 1938 yılı Kasım Ağa Camii Kuzey Görünüşü (Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinden)

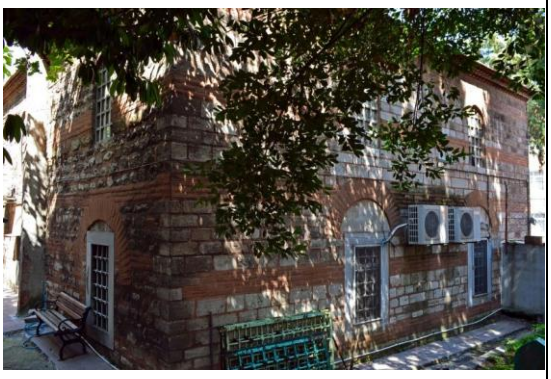

Şekil 4.3.11.6. 1938 yılı Kasım Ağa Cami Doğu Görünüşü (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.3.11.7. Kasım Ağa Camii Mihrap ve Minberi (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.3.11.8. Kasım Ağa Camii Kuzey Cephesi (Karpuzi, 2019)

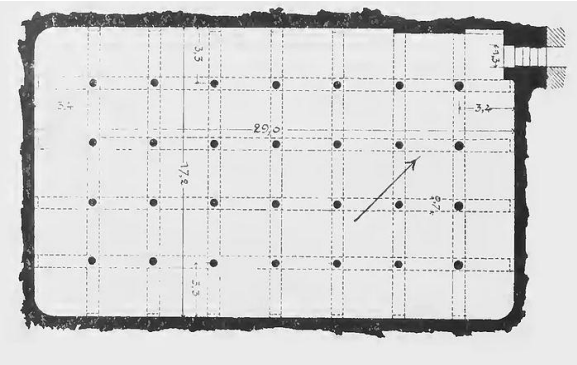

Şekil 4.3.11.9. Kasım Ağa Camii Pencere ve Niş (Karpuzi, 2019)

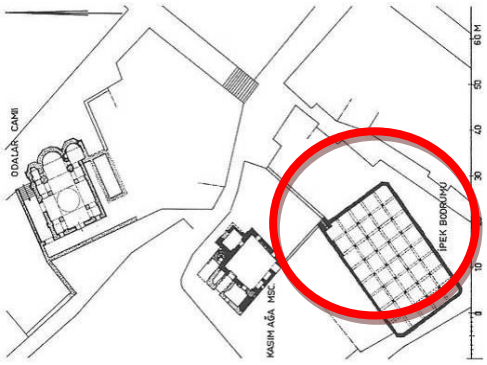

Şekil 4.3.11.10. Kasım Ağa Camii Harimi (Karpuzi, 2019)

İPEK BODRUM SARNICI

Şekil 4.3.11.11. İpek Bodrum Sarnıcı Planı
(Forchheimer; Strzygowsky, 1893)

Şekil 4.3.11.12. İpek Bodrum Sarnıcı Planı
(Müller-Wiener, 1977)

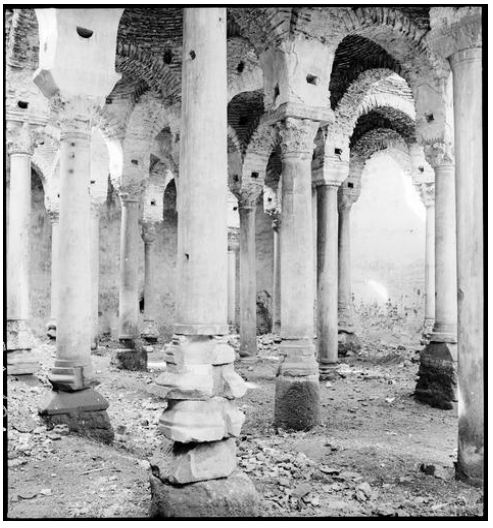
TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.3.11.13. 1970 yılı İpek Bodrum Sarnıcı Kuzey Bölümü (URL- 6)
(William Earl Betsch Arşivinden)

Şekil 4.3.11.14. 1970 yılı İpek Bodrum Sarnıç Sütunları (URL- 6)
(William Earl Betsch Arşivinden)

Şekil 4.3.11.15. İpek Bodrum Sarnıcı 1936,
(URL- 6)(Nicholas V. Artamonoff Koleksiyonundan)

Şekil 4.3.11.16. İpek Bodrum Sarnıcı 1937,
(URL- 6) (Nicholas V. Artamonoff Koleksiyonundan)

4.4. Kilise Olarak Kullanılan Bizans Manastırları

İstanbul'un fethedilmesinden sonra başta Ayasofya olmak üzere çok sayıda Bizans kilisesi şenlendirme politikası kapsamında camiye dönüştürülmüş ve halkın hizmetine sunulmuştur. Tüm bu yapılar arasında kilise olarak kalmış ve asırlar boyunca Hıristiyan halkının hizmetine sunulmuş dini yapılarda mevcuttur.

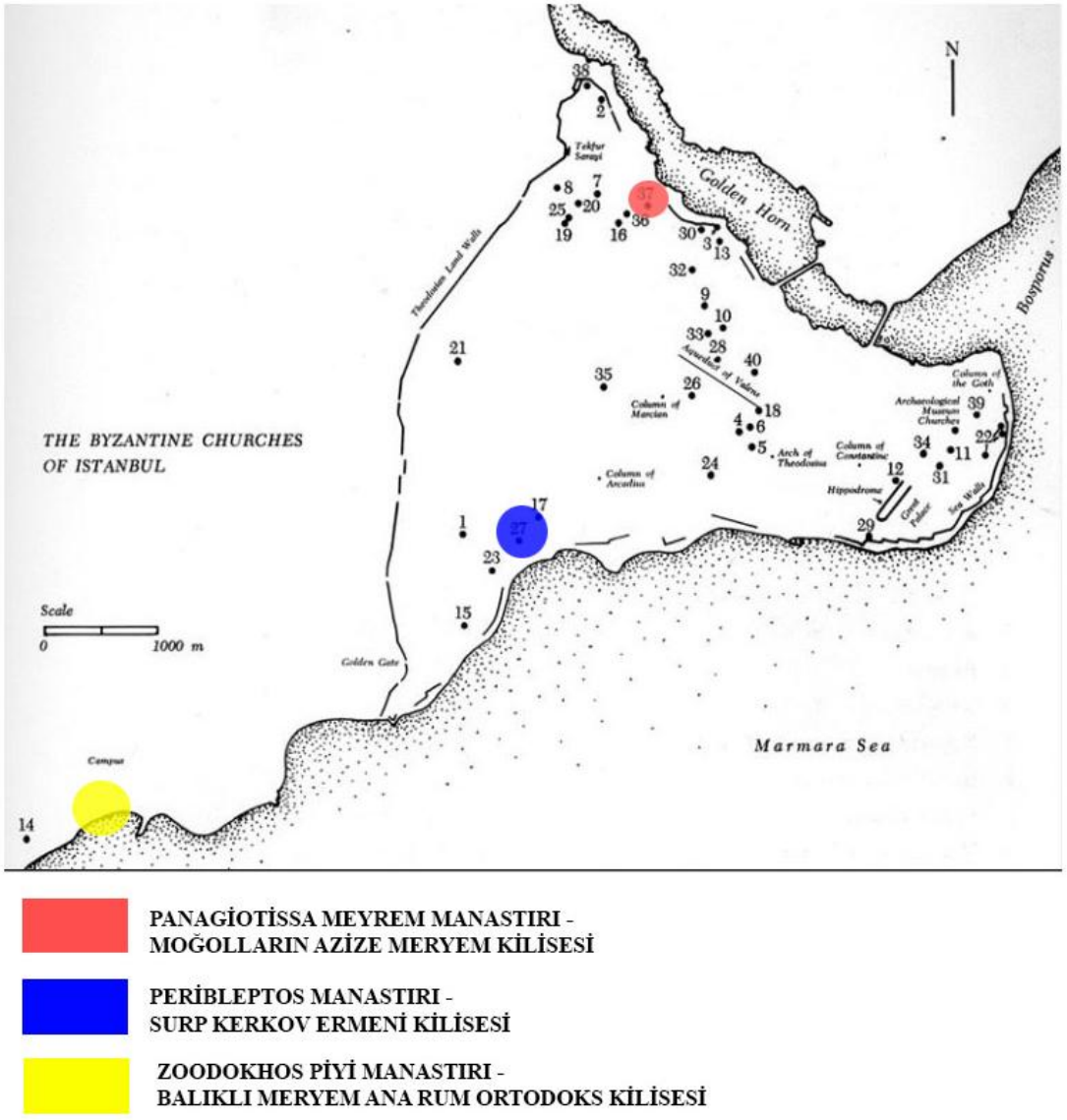
Kutsal kaynak anlamına gelen Zoodochos Piyi ya da halk arasında bilinen ismiyle Balıklı Manastırı, genelde sur içinde inşa edilen Bizans Manastırları'na kıyasla sur dışında, Kazlıçeşme semti sınırları içerisinde yer almaktadır.

Manastıra ait olan ayazma Hıristiyan halkı tarafından kutsal sayılmakta ve ziyaret edilmektedir. 18. yüzyılda özgün yapıya ait kalıntılar üzerine yeniden inşa edilen yapı kompleksi halen manastır olarak kullanılmaktadır. Ayrıca manastır kompleksine ait olan diğer birimler modern mimari kimliğini taşımaktadır. Bizans manastırı mekân düzenine ait herhangi bir iz modern sistemde yeniden inşa edilmiş manastır yapılarında görülmemektedir.

Moğol hükümdarının Bizans prensesi olan eşi Maria Palaiologona tarafından kurulmuş Panagiotissa Meryem Manastır'ı, İstanbul'un feth edilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed'in fermanı ile kilise olarak geçmişten günümüze kadar Hıristiyan halkına hizmet etmeye devam etmiştir. Manastır'dan geriye sadece katholikonunun ulaşabildiği yapının diğer birimlerine ait herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Yapının halk arasında Kanlı Kilise olarak bilinmesinin nedeni bu bölgede Osmanlı ve Bizans askerleri arasında gerçekleşmiş kanlı çatışmalardır. Şiddetli çatışmalardan oldukça etkilenen halk asırlardır yapıyı aynı isim ile anmaktadır.

Peribleptos Manastırı da Balıklı Manastırında olduğu gibi 18. yüzyılda özgün Bizans yapı kalıntılarının üzerine yeniden inşa edilmiş bir yapıdır. Uzun yıllar patrikhane olarak kullanmış yapı Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed tarafından Ermeni halkına tahsis edilmiştir. Halk arasında Sulu Manastır olarakta bilinen yapının bu ismi kutsal olarak kabul edilen ayazma yapısından gelmektedir.

Şekil 4.4.1. Kilise Olarak Kullanılan Bizans Manastırları Haritası
(Prof. T.Mathews 'Bizans Kiliseleri Haritası' üzerinden hazırlanmıştır, 1976)

Çizelge 4.4.1. Zoodochos Piyi Manastırı – Balıklı Meyrem Ana Rum Ortodoks Kilisesi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Seyitnizam</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Zeytinburnu</td><td>SOKAK:</td><td>Balıklı Sivrikapı</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2977</td><td colspan="2">PAFTA: 509</td><td>PARSEL: 1</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Zoodochos Piyi Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Kilisesi</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 5.-6. yüzyıl/ 1833 yılı</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator I. Leon (457-474)</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Manastır</td><td>Manastır</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Günümüzde Zeytinburnu Kazlıçeşme semtinin Seyitnizam mahallesinde Balıklı Silivrikapı Caddesi ve Seyitnizam Caddesinin birleşimindeki parselde bulunan yapının hemen yanında Silivrikapı ve Merkezefendi mezarlıkları yer almaktadır (Şekil 4.4.1.1.). Bizans'ın surdışı mimarisinin önemli örneklerinden biri olan manastır bir Bizans Erken Dönem yapısıdır. Bizans döneminde Theodosius Sur duvarları dışında kalan yapı 'Silivrikapı' olarak adlandırılan sur kapısına yakın bir konumda yer almaktadır. Özgün ismi olan Zoodochos Piyi ise 'Hayat Bağışlayan Kaynak' anlamına gelmektedir ve yapının bu kutsal kaynağın üzerine inşa edilmesi üzerine bu ismi aldığı ifade edilmiştir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.4.1.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-4)</td><td colspan="2">
Şekil 4.4.1.2. Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	**X**

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Birçok kez onarılmış hatta yıkılıp yeniden yapılmış yapının ilk kez inşa edildiği dönem hakkındaki bilgiler kısıtlı olsa da Ksanthopoulos bu yapıyı Meryem Ana'ya adanmış büyük kubbeli bir kilise; Aziz Eustratios ve Azize Anna'ya adanmış şapeller ve beşinci yüzyılın sonunda inşa edilen Theometor'a adanmış ünlü sığınak olarak tanımlamıştır (Ksanthopoulos, 2012). Mevcut yapı, özgün yapının kalıntıları üzerine 1833 yılında inşa edilip 1835 yılında hizmete açılan bazilikal bir yapıdır. Yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun orta bölümünde yer almaktadır (Karaca, 1995). Ayazma ana yapının kuzeybatısında kiliseye bitişik olarak düzenlenmiştir. Avlunun doğu ve kuzeybatısında yönetim birimleri, batısında ise Rum Ortodoksları'nın din büyüklerine ait mezarlıklar bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde konumlandırılmış dikdörtgen planlı kilisenin doğusunda apsis yer alır. Apsis içte yarım kubbe ile örtülürken ana yapı ise iki yüzü kırma çatı ile örtülmüştür (Karaca, 1995). Nef sütunları arasında takviye kemerleri ile dilimlenmiş orta nef tonozu beşik tonozdur. Narteksin üzerini örten kemerler ise doğu ve batı yönündeki duvar payelerine oturan takviye kemerler ile beş bölüme ayrılmış ve her bölüm haç tonoz ile örtülmüştür. Dışta sıvasız olan yapı açık renkte düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir (Şekil 4.4.1.9.) (Karaca, 1995).

Yapıya giriş batı yönünde narteksteyer alan üç kapı ve kuzeyde bulunan bir kapı ile olmak üzere toplam dört adet kapı ile sağlanmaktadır. Girişler yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklarıdır. Yapının kuzey ve güney duvarında yer alan eş aralıklı eş boyutlu olarak düzenlenmiş beş adet pencere basık kemerli dikdörtgen açıklıklıklardır. Yapının doğu ve batı duvarında ise orta nef hizasında karşılıklı olarak düzenlenmiş üç adet renkli camlı pencere bulunmaktadır (Karaca, 1995).

Bazilikal plan tipine sahip yapı üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır (Şekil 4.4.1.5.). Batıda yer alan narteks dikdörtgen planlıdır ve üzerinde galeri bulunmaktadır. Söz konusu galeriye ulaşım yapının kuzeybatısına bitişik taş merdiven ile sağlanmaktadır (Karaca, 1995). Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Naosta nef aralarında bulunan sütunlar tavanda kemerler ile bağlanmaktadır. Kemerler, doğu yönünde duvardaki pilastır başlıklarına batıda ise narteks üzerinde yer alan galeri korkuluklarının bodur sütunlarına oturduktan sonra yükselen bir kemerle duvardaki pilastır başlıklarına oturmaktadır. Sütunlar dor tipi başlıklara sahip olup kübik altlıklar üzerinde yükselmektedir. Naos duvarları boyama tekniğinde yapılmış geometrik motiflerle bezelidir (Karaca, 1995).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Tarihçi Prokopios'un Zoodochos Pege Manastır'ı hakkında yaptığı tanımlardan yola çıkarak yapının tarihi hakkında Prokopis'un yaşadığı dönem olan 5. yüzyıl sonu ve 6. yüzyıl başına kadar gitmek mümkündür (Prokopius, 1994).

Kömürciyan, manastırın 5. yüzyılda İmparator I. Leon (457-474) tarafından inşa edildiğini, İmparator I. İustinianus döneminde (527-565) ise genişletildiğini ifade etmiştir (Komürciyan, 1952). Janin, İmparator I. İustinianus döneminde (527-565) yapılan onarımın Ayasofya'dan kalan malzeme ile gerçekleştirildiğini ve 11. yüzyılda yaşamış tarihçi Kedrenos'un bu onarımı 560 yılına tarihlendirdiğini ifade etmiştir (Janin, 1969). Grosvenor ise manastır içerisinde bulunan kilise ve ayazmanın İmparator İustinianos ve eşi Theodora ile asiller tarafından bir sağlık merkezi olarak kullanıldığını kaydetmiştir (Grosvenor, 1899). Majeska, Rus hacıların yaptıkları geziler sonucunda kaleme aldıkları anı yazılarından yola çıkarak, Theodosius surlarının batı kesiminde yer alan Balıklı semtinde, kutsal kaynağın bulunduğu yerde 6. yüzyıl dolaylarında bir kilise ve manastır inşa edildiğini belirtmiştir (Majeska, 1984).

İstanbul depremleri sırasında önemli ölçüde tahrip olmuş yapı 8. yüzyılda İmparatoriçe Eirene (797-802) tarafından, 9. yüzyılda İmparator I. Basileos (867-886) tarafından, 10. yüzyılda ise İmparator Romanos Lekapenos (920-944) tarafından onartılmıştır (Grosvenor, 1899). Janin ve Eyice, İmparatoriçe Eirene onarımını 790 yılına, İmparator I. Basileos onarımı 870 yılına kilisenin Bulgarlar tarafından yıkılıp yeniden inşa edilmesini de 924 yılına tarihlendirmiştir (Karaca, 1995). Janin, 1204-1261 yılları arasında gerçekleşen Latin İstilası sırasında işgal edilen yapının yönetiminin 1329 yılında Lauros Manastırı'ndan alınıp Athos Manastırı'na verildiğini kaydederken, Gedeon da 1367 yılına tarihlendirilmiş bir belgeyi referans alarak kilise yönetiminin 1329 yılında Lauros Manastırı'na ait olduğunu yazmıştır (Karaca, 1995). Janin, Sultan II. Murat'ın (1421-1444) İstanbul'u feth etme girişiminde sur dışında kalan bu yapıda kaldığını belirtse de Kömürciyan 1422 İstanbul kuşatması sırasında Sultan II. Murat'ın (1421-1444) yapıyı karargâh olarak kullandığını belirtmiştir (Karaca, 1995). Hiereus, 1595-96 yıllarına ait fermanda Balıklı Kilisesi ve ayazmasının fetihten sonra Rum Ortodoksların himayesine verildiğini açıklamıştır (Kerameus, 1904). Schneider, özgün yapının İstanbul'un fethinden hemen sonra yıkıldığını belirtmiştir (Schneider, 1936). 1587 yılına kadar temellerine kadar yıkık olan yapı, 1726-1727 yılında Terkos Metropoliti Nikodimos tarafından yeniden inşa edilmiştir (Hiereus, 1886). 1786 yılında Le Chavelier, Panagia Kilisesinin yerine inşa edilen ikinci yapının da bir süre sonra harap olduğunu ifade etmiştir (Kerameus, 1902). Yapının 1 numaralı kitabesinde 1833 yılında Patrik I. Konstantinos (1830-1834) döneminde, Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) fermanıyla, mimar Nikolaos Pağcıoğlu ve Marki Kalfa tarafından eski yapının temelleri üzerine inşa edildiği yazılmaktadır (Karaca, 1995). Grosvenor ise II. Mahmut (1808-1839) döneminde eski kilise kalıntıları üzerine inşa edilen kilisenin daha küçük olduğunu, yüksek duvarlı ve zemin kaplamasının mermer olduğunu, sağ tarafında da ayazmasının bulunduğunu açıklamıştır (Grosvenor 1899). Yapının üç numaralı kitabesinde 1933 yılında yeniden onarıldığı yazılmaktadır. Ayazmanın avlusunda çeşitli sebeplerle ortadan kaldırılan, Ortodoks Hıristiyan'a ait pek çok mezar taşına rastlamak mümkündür. Ayazma'nın içinde yüzen balıklar nedeni ile Osmanlı Döneminde yapı Balıklı Kilise olarak anılmıştır ve halen aynı ismi taşımaktadır. 1841'den itibaren İstanbul'da vefat eden bütün patrikler kilisenin arka avlusuna defnedilmesinden dolayı yapı Hıristiyan âlemi için önemli bir yapıdır.

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.4.1.3. 1836 yılı Balıklı Manastırı, (Hellenic Library-Alexander S. Onassis Kamu Yararları Vakfı Arşivinden)

Şekil 4.4.1.4. 1836 yılı Balıklı Manastırı Ayazması, (Hellenic Library-Alexander S. Onassis Kamu Yararları Vakfı Arşivinden)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.4.1.5. Balıklı Manastırı Kilise İç Mekânı (URL- 10)

Şekil 4.4.1.6. Balıklı Manastırı Ayazması (URL- 10)

Şekil 4.4.1.7. Balıklı Manastırı Hizmet Binası (URL- 10)

Şekil 4.4.1.8. Balıklı Manastırı Ayazma ve Rahibe Evi (URL- 10)

Çizelge 4.4.2. Panagiotissa Meryem Manastırı – Moğolların Azize Meryem Kilisesi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Balat</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Tevkii Cafer Mektebi</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 2311</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 8</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Panagiotissa Meryem Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Moğolların Azize Meryem Kilisesi / Kanlı Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 13. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
Maria Despina Palaiologina</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Kilise</td><td>Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Bizans döneminde Aspar Sarnıcı'nın kuzeyinde, Haliç'e bakan beşinci tepenin yamacında Phanari semtinin Mouchli mahallesinde yer aldığı tasvir edilen yapı günümüzde Balat mahallesinin sınırları içerisinde Fener Rum Erkek Lisesinin kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil 4.4.2.1.). Fatih’in Fener ilçesinde bulunan Moğolların Azize Meryem (Panagia Mouhliotissa) kilisesi kentte Ortodoks kilisesi olarak işlev görmeye devam eden tek Bizans yapısıdır.

1453 yılında Fatih Sultan Mehmed’in şehri fethettiği sırada özellikle Fener bölgesinde Osmanlı ve Bizans askerleri arasında çok şiddetli çatışmaların yaşandığı rivayet edilir. İstanbul'un en dik yokuşunda yer alan kilisenin civarında oluk oluk akan kan Haliç'e karışmış ve bu nedenle kilisenin bir diğer ismi ‘Kanlı Kilise’ olarak kalmıştır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.4.2.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.4.2.2. Kanlı Kilise (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı	X	Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi	**x**	**x**	**x**
Orta			
Kötü			

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Kilise yapısı yüksek masif duvarlı bir avlunun kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Şekil 4.4.2.2.). Masif avlu duvarı kuzeyde batı güneyde doğu köşelerinde birleşmektedir. Avlunun güneybatısında Ayia Anna Ayazması bulunmaktadır. Kilise zaman içerisinde çok sayıda müdahaleye maruz kalıp farklılaştırılsa da özgün yapıya ait plan tipinin ortada ana kubbenin ve dört yönde yarım kubbelerin örttüğü Tetraconchos plan tipi olduğu tespit edilebilmektedir (Şekil 4.4.2.3.). Bu özgün plan tipinin Panagiotissa Manastırı'ndan önce yıkılmış olan 11. yüzyıl manastırına ait olduğu düşünülmektedir (Bouras, 2005). Basit planlı ve merkezi çevreleyen yarım kubbelerin yonca yaprağı oluşturduğu yapıya, 14. asrın başlarında üçlü narteks de dâhil olmak üzere çeşitli eklemeler yapılmıştır (Karaca, 1994). Kilisede narteksin üç kubbesinden ikisinde mozaik izlerinin bulunduğu, doğu uçtaki tuğla işlemenin orijinal olabileceği, batıda sonradan yapılan onarımlarda eski malzeme kullanıldığı belirtilmiştir (Karaca, 1994). Bouras tarafından yapılan özgün plan tasvirinde 12 x 12 metre ölçülerinde kubbeli bir tetrachon olan yapısının naosu her biri açık yarım daire biçimli apsislere açılan merkezi bir meydandan oluştuğu ifade edilmiştir (Bouras, 2005). Bu apsislerin her birinde, içlerinde üç küçük niş veya apsidol bulunur (Bouras, 2005).

Ana kubbe, şimdi sıva ile kapatılmış korint başlıklı dört sütunla desteklenmiştir. Pencerelerinin, kornişlerinin ve çatısının dekorasyonu ve konumları hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Günümüzdeki plan düzensiz olup muhtemelen 18. yüzyılda yapılmış güney ve batı kısımlarındaki Osmanlı dönemi uzantıları ile kilise alanı ihtiyaca bağlı olarak büyütülmüştür (Bouras, 2005). Özgün yapıdan günümüze kuzey ve doğu apsisleri, narteksin kuzey bölümü ve naos kubbesi gelmiştir (Karaca, 1994). Düzgün olmayan dikdörtgen planlı ve kırma çatı ile örtülü kilisenin kuzeydoğusunda basık konik çatı ile örtülü sekizgen kaide üzerinde yükselen silindirik kasnaklı kubbe bulunmaktadır. Güneybatı köşesinde baldaken tipi çan kulesi bulunmaktadır. Kuzey güney doğrultusunda yapıya sonradan eklemiş dikdörtgen planlı narteks payeler ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkad ile avluda sınırlanmaktadır. Yapının tüm cepheleri sıvalı olup sadece güney cephesinde kaba yonu taş ve tuğla görünümü vardır. Kilisenin üst örtü sisteminde, duvar payelerini bağlayan yuvarlak kemerlerin oluşturduğu pandantiflerle geçilen yüksek kasnağın üzerinde ana kubbe, kuzeybatı köşesinde ise küçük basık bir kubbe daha bulunmaktadır. Merkezi mekânın batısındaki bölümün örtüsü beşik tonozdur. Taşıyıcı sırasının sınırladığı mekânları güneyde dört çapraz tonoz, galerinin bulunduğu bölümü ise iki çapraz tonoz örtmektedir. Nartekste üç takviye kemerinin böldüğü, kuzey-güney doğrultusundaki beşik tonozun her bölümü, ters yönde ve karşılıklı sivri tonoz başlangıçları ile dilimlenmiştir (Karaca,1994). Yapının güneyinde iki sıralı üçer pencere bulunmaktadır. Galeride ki bir pencere çatıya çıkış amacı ile kullanılmaktadır.

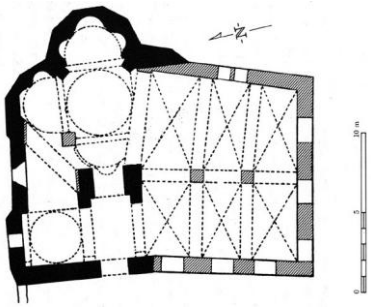
TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Günümüzde Moğolların Azize Meryem Kilisesinin bulunduğu bölge olan Aspar Sarnıcının kuzeyinde, 7. yüzyılda Bizans İmparatoru Maurikos'un (582-602) kızı Sopatra ve arkadaşı Eustolia tarafından kadınlar manastırı kurulduğu kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977). 11. yüzyıl civarında ise bu bölgede Athos'daki Lavra Manastırı ile yakın ilişkiler içerisinde olan erkekler manastırının varlığından bahsedilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Söz konusu 11. yüzyıl erkekler manastırının Panagiou Manastırı olduğu ileri sürülse de bunu doğrular herhangi bir belge bulunmamaktadır. 13. yüzyıl 4. Haçlı seferlerinin ardından kurulan Latin İmparatorluğu döneminde yok edilmiş manastırın yerine 1261 yılında Georgios Akropolites'in kayınpederi ve VIII. Mikhail Palaiologos'un ailesi İsaakios Doukas tarafından sade bir

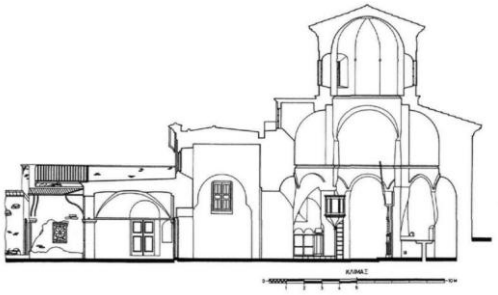
manastır ve ek yapılar inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 1977). 1266 yılında ise Maria Doukaina Akropolitissa tarafından yapılan yeni yapılar ve kilisenin büyütülmesi ile genişletilen manastır katholikonunun çekirdek yapısı ve kubbeli yapıyı saran dört pandantifi günümüze kadar ulaşmıştır (Müller-Wiener, 1977). 12. yüzyıla kadar manastırın mülkiyeti Maria Doukaina Akropolitissa'ya ait olmuştur. 1266 onarımı sırasında kilise sanatçı Modestos tarafından resimlerle bezenmiştir (Janin,1969). Katholikonunun günümüze ulaştığı Panagiotissa Manastırı ise 13. yüzyılda, Bizans İmparatoru VIII. Mikhail'in (1259-1282) gayrimeşru kızı ve Moğol İlhanlı hükümdarı Abak Han'ın (1265-1282) dul eşi Maria Despina Palaiologina tarafından mevcut yapının satın alınması ve genişletilmesi ardından kurulmuştur (Müller-Wiener, 1977). Bizans imparatorunun kızı olan Maria Despina Palaiologina ülkeler arası barışın sağlanması ve saldırıların durdurulması amacı ile Moğol hükümdarı Hulagu han ile evlendirilmek üzere Moğolistan'a gönderilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

1264 yılında Hulagu Han'ın saldırı sonucunda öldürülmesi ile oğlu Abaka Han ile evlenmeye hazırlanırken, onun da 1282'de öldürülmesi nedeniyle İstanbul'a dönmüştür. "Moğolların Hanımı" olarak bilinen Maria, kilise, hamam, meyve bahçesi ve bağ içeren manastırı satın almış ve bütün kişisel servetini manastıra tahsis etmiştir (Karaca,1994). Bu tarihten itibaren manastır ve kilise Mouchliotissa (Moğolların) lakabını almıştır. Maria'nın vefatından sonra çok sayıda mülke sahip olan manastırın akibeti ile ilgili mirasçıları ve rahibeler arasında ciddi çatışmalar meydana gelmiştir (Müller-Wiener, 1977). Bu çatışmalar sonucunda kilise harabeye dönmüştür. Hypselantes'den günümüze gelen kaynaklara göre Sultan II. Mehmet 1462 yılında Mimar Khristodoulos'a, Kutsal Havariler Kilisesi yerine Fatih Camii'ni yaptırmanın bir ödülü olarak bu kiliseyi hediye etmiştir (Karaca,1994). I. Selim (1512-1520) ve III. Ahmed (1703-1730) dönemlerinde kilisenin Rumların kullanımından alınması için başlatılan girişimler de II. Mehmed'in fermanı nedeniyle sonuçsuz kalmıştır (Karaca,1994). 1633, 1640 ve 1729'da çıkan yangınlar sonucu ağır hasar görmüş ve 1731 yılında yapılan onarım sonucunda günümüzdeki görüntüsüne ulaşmıştır. 1892 yılında güneybatı köşesine baldaken tipi çan kulesi yapılmıştır (Bouras, 2005). 19. yüzyılda, Küçük ölçekli bir okul, beş rahip tarafından hizmet verilen tesise eklenmiştir (Bouras, 2005). 1955 yılında zarar gören yapı yeniden onarılmıştır (Müller-Wiener, 1977).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

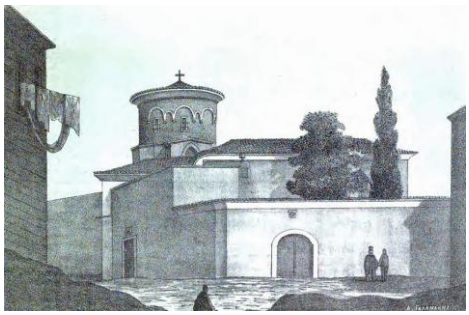

Şekil 4.4.2.3. Moğolların Azize Meryem Ana Kilise Planı (Bouras, 2005)

Şekil 4.4.2.4. Moğolların Azize Meryem Ana Kilise Kesiti (Bouras, 2005)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.4.2.5. Moğolların Azize Meryem Kilisesi, (Paspates, 1877)

Şekil 4.4.2.6. 1936 yılı Moğoların Azize Meryem Kilisesi Kuzey Cephesi (Mathews, 1976)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.4.2.7. Moğolların Azize Meryem Kilisesi Bahçe Duvarı ve Giriş Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.4.2.8. Moğolların Azize Meryem Kilisesi Hava Fotoğrafı (URL-5)

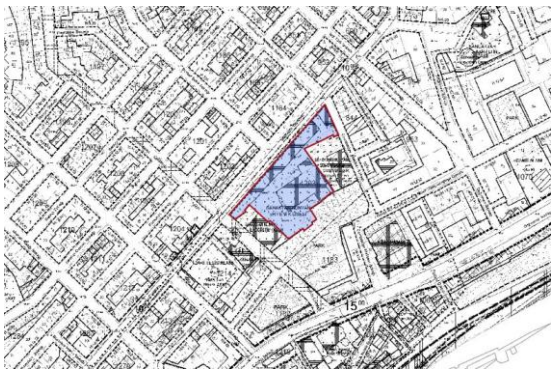

Şekil 4.4.2.9. Kanlı Kilise İç Mekânı (Karpuzi, 2019)

Şekil 4.4.2.10. Kanlı Kilise Ana Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 4.4.3. Peribleptos Manastırı – Surp Kevork Ermeni Kilisesi

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Kocamustafapaşa</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Fatih</td><td>SOKAK:</td><td>Marmara</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: 1203</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: 3</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
Peribleptos Manastırı</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
Sulu Manastır</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 1028-1034</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
İmparator Romanos III. Argyros</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">Manastır</td><td>Kilise</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Samatya bölgesinin Marmara denizine bakan bir tepesinde kurulmuş, Orta Bizans dönem manastırı olan Peribleptos Manastırı’nın kalıntılarına 1998 yılında Dr. Ferudun Özgümüş ve ekibi tarafından yapılan yüzey araştırmaları sonucunda ulaşılmıştır.

‘Kutsanmış’ anlamına gelen Peribleptos Manastırı’nın kalıntıları üzerine, 1877 yılında İstanbul sınırları içerisinde yer alan ikinci en eski Ermeni kilisesi olma özelliği taşıyan Surp Kevork Ermeni Kilise yapıları inşa edilmiştir. Bizans mimarisi kalıntıları üzerine modern bir şekilde inşa edilmiş Ermeni kilisesinin güneybatısında bulunan ayazma ‘kutsal su’ nedeniyle yapı Osmanlı döneminde Sulu Manastır olarak da tanınmıştır. Yapı, fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’da Ermenilere tahsis edilmiş ilk Bizans kilisesidir ve uzun yıllar boyunca patrikhane olarak kullanılmıştır.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">
Şekil 4.4.3.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-1)</td><td colspan="2">
Şekil 4.4.3.2. Surp Kevork Kilisesi (URL-5)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı	X	Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı		Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü	**x**	**x**	**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	-	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	**X**	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

İspanyol elçi Ruy Gonzales de Clavijo tarafından tasvir edilen ana yapının ön hol ve yan mekânlarının imparator mezarları olarak düzenlendiği ve fresklerle süslendiği belirtilmiştir (Clavijo, 1975). Çok sayıda değerli mozaik ve fresk ile süslenmiş yapının önemli röliklere ev sahipliği yaptığı yayınlanan makalelerde yer almaktadır (Mango, 1992). Clavijo aynı zamanda dairesel bir hol olan kilise iç mekânının beş adet mihrabının olduğunu, iç mekânda yeşil mermer sütunlar bulunduğunu, iç mekânın geniş ve oldukça yüksek olduğu tasvir etmiştir (Clavijo, 1975).

1608 yılında Ermeni tarihçilerden Polonyalı Simeon seyahatnamesinde ziyaret ettiği bu bu yapıyı Ermeniler'e ait kubbeli ve kâgir büyük kilise olarak tanımlamıştır (Pamukciyan, 2002). Kilisenin hemen arkasında Hz. İsa, İmparator Konstantinos, İmparatoriçe Helena ve 218 patriğin tasvirlerin yer aldığı uzun kâgir kemerin varlığından bahsetmiştir (Pamukciyan, 2002). Peribleptos Manastırı'nın altyapısına ait kalıntıların günümüze ulaşmasına rağmen ana yapı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır (Mango, 1992). Dönem manastır yapıları referans olarak alındığında altyapı ve üst yapının mimari biçimlenişlerinin birbiri ile benzer özellikler taşıyabileceği varsayılabilir.

Ferudun Özgümüş ve ekibi tarafından çizilen altyapı planı incelendiğinde yapının kapalı kollu Yunan haçı biçimde olduğu tespit edilebilir. Peribleptos Manastır altyapısının kuzey, doğu, batı ve galeri kısımları üstünde yer alan bina nedeni ile görülmemektedir (Özgümüş, 2001). Altyapının batısında iki adet narteks tespit edilmiş, iç narteks okul bahçesine tesadüf ederken, dış narteksin üç bölümlü olup orta bölümünün çapraz tonoz ile örtüldüğü tespit edilmiştir (Özgümüş, 2001). Dış narteksin varlığını düşündüren detay ise iç narteksin batı duvarı üzerinde bulunan geniş kemerdir. Kare plan biçimine sahip naosa, narteksten açılan dar bir geçit ile geçiş sağlanmaktadır. Naosun ortasında dört adet tuğla paye vardır (Özgümüş, 2001). Dış narteks başta olmak üzere nasoun kuzey-güney nefinde ve kuzeydoğu-güneydoğu yönde çok sayıda dehliz bulunmaktadır (Ebeoğlu, 2006). Alt yapının güney cephesi önünde bulunan ahşap evlerin 1997 yangınında yanması sonucunda cephe boyunca devam eden dört adet beşik tonoz açığa çıkmıştır (Ebeoğlu, 2006). Alt yapı duvarları gizli tuğla tekniğinde örülmüştür. Günümüzde kalorifer dairesi olarak kullanılan altyapının üstünde Ermeni Sahakyan Nunyan Lisesi yükselmektedir. 11. yüzyıla tarihlendirilen Peribleptos Manastırı'nın katholikonu ile günümüzde ki Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin mimari biçimlenişleri birbirinden tamamen farklıdır (Özgümüş, 2001).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

Günümüze ulaşamamış yapı hakkında önemli bilgileri dönemim Rus hacılarının ve seyyahlarının kaleme aldığı anı yazılarında ulaşmak mümkündür. 1402 yılında Costilla kralı III. Henry tarafından Timurlenk'e elçi olarak gönderilen Ruy Gonzalez de Clavijo, dönüşünde Peribleptos Manastırı'nı ziyaret etmiş ve izlenimlerini kaleme almıştır. Manastır, 1030-1034 yılları arasında İmparator Romanos III. Argyros'un (1028-1034) cömert harcamaları sonucunda, deniz surlarının yanında kentin güneybatısındaki tepede inşa edilmiştir (Pamukciyan, 2002). Osmanlı döneminde 'Sulu Manastır' olarak adlandırılan bu yapının Ayasofya'dan sonra İstanbul'un en görkemli kilisesi olduğu söylenmektedir. 1034 yılında İmparator Romanos III. Argyros yanı sıra 1080'li yıllarda ise manastırı genişleten İmparator Nikephoros III Botaneiates (1078-1081) bu manastıra gömülmüştür (Müller-Wiener, 1977). 1206 yılında Latin İstilası sırasında önce Rumların eline geçen yapı daha sonra Venedik'li Benedikt tarikatının mülkiyeti haline gelmiştir. 1261 yılında Latin İstilası sona ermesi ile birlikte yeniden Bizans hâkimiyetine giren yapı imparator Mikhail VIII. Palaiologos tarafından (1261-1282)

onarılmıştır (Müller-Wiener, 1977). Palaiologos döneminde taht ailesi için oldukça önemli bir manastır olan Peribleptos Manastırı'nın hanedan üyeleri tarafından sıklıkla ziyaret edildiği belirtilmiştir (Clavijo, 1975). Peribleptos Manastırı'na ait büyük bir refektoriumu (yemekhane), rahipler için oturma odaları, bahçe ve üzüm bağlarının olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Müller-Wiener, 1977).

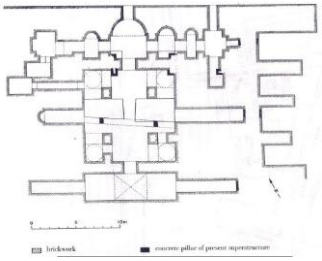
1422 yılında İstanbul Sultan Murad tarafından kuşatıldığında İmparator Manuel II. Palailogos (1391-1425) Peribleptos Manastırı'na çekilmiştir (Müller-Wiener, 1977). Tahttan çekildikten sonra imparator VI. Ioannes Kantakuzenos (1347-1353) da bu manastıra çekilen bir başka imparator olmuştur (Mango, 1992). 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra halen Rumların elinde olan manastır, bölgeye çok sayıda Ermeni'nin yerleşmesi ile birlikte Fatih Sultan Mehmed'in izniyle 1461-1480 yılları arasında ki tarihte Ermenilere verilmiş ve Ermeni Kilisesi olarak yıllarca hizmet etmiştir (Mango, 1992). 1643-1644 yıllarına kadar Ermeni Patrikhanesi olan yapının arazisine bu dönemde başka kiliseler de inşa edilmiştir (Pamukciyan, 2002).

1722 yılında duvar ustası Meldon tarafından onarılan yapı 1782 yangınında mozaikler başta olmak üzere çok büyük zarar görür. 1866-1887 yıllarında ise Mikhail Hagopian tarafından yapılan bağış sonucunda kilise yeniden inşa edilir (Müller-Wiener, 1977). Yeni yapı tek nefli bazilikal planlı olup cephe Neo-Klasik özellikler taşımaktadır. Beşik tonozla örtülü tek nefte, kuzey ve güneydeki üçer kemerli pencereyle aydınlatma sağlanmıştır (Karaca, 1994).

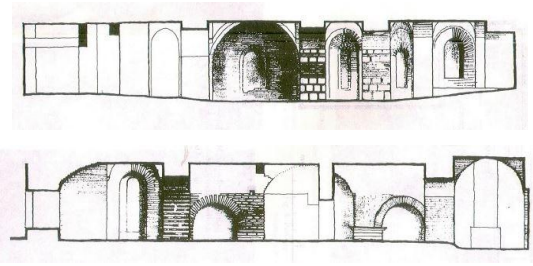
Yapıya giriş batıdaki narteks ile sağlanırken narteksin üzerinde koroya ayrılmış geniş ve üç basamaklı galeri katı bulunmaktadır. Güney bölümünde Surp Kvekora adanmış bir sunak ve giriş kapısının üzerinde çan bulunmaktadır. 1830 yılında Surp Kevork kilisesinin yanında inşa edilen Sahakyan Nunyan Okulu Patrik Garabed tarafından öğretime açılmıştır (Pamukciyan, 2002). Surp Kevork Kilisesi'nin güneybatı kösesinde, zeminden yaklaşık 5 m. aşağıda büyük bir sarnıç tespit edilmiştir (Özgümüş, 2001).

Yapıya sonradan eklenen Surp Yerrortutyun şapelinin kuzey köşesinde Osmanlı döneminde yapıya adını vermiş içi tuzlu su ile dolu bir ayazma bulunmaktadır. Birçok kademeli merdiven ile inilen ayazmanın ağzında bulunan ayin masası nedeniyle bu bölümün bir sarnıç olabileceğini düşündürmektedir (Tuğlacı, 1991).

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.4.3.3. Surp Kevork Kilisesi Altyapı Planı (Özgümüş, 2001)

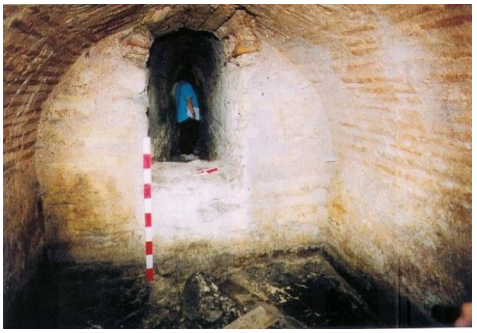

Şekil 4.4.3.4. Surp Kevork Kilisesi Altyapı Kesiti (Özgümüş, 2001)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.4.3.5. 1944 yılı Surp Kevork Kilisesi Altyapı Kalıntısı (URL-6)

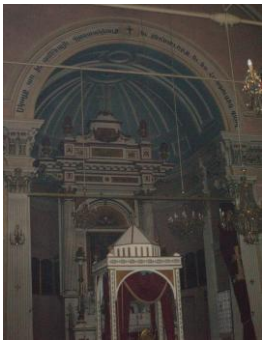

Şekil 4.4.3.6. Surp Kevork Kilisesi Altyapısı Tuğla Tonozlu Oda (Özgümüş, 2001)

GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.4.3.7. Surp Kevork Kilisesi Dış Cephesi (Ebeoğlu, 2006)

Şekil 4.4.3.8. Surp Kevork Kilisesi Apsisi (Ebeoğlu, 2006)

Şekil 4.4.3.9. Surp Kevork Kilisesi Ayazma Girişi (Ebeoğlu, 2006)

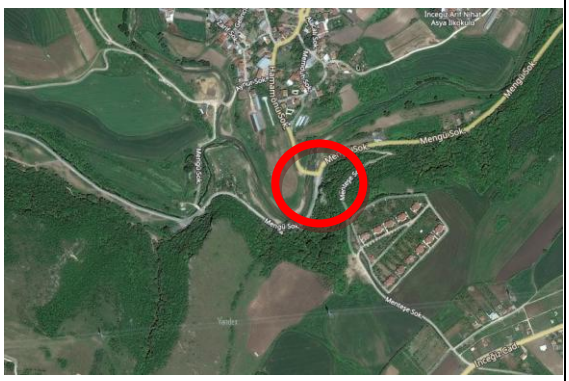
Şekil 4.4.3.10. Surp Kevork Kilisesi İç Mekân (Ebeoğlu, 2006)

4.5. Bizans Mağara Manastırları

Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde Bizans döneminde manastır olarak kullanıldığı tespit edilen mağara sistemleri hakkında kapsamlı çalışmalar Cumhuriyet dönemi boyunca gerçekleştirilmiştir. Buna nazaran Trakya bölgesinde yer alan mağara manastırları hakkında yapılan çalışmalar çok eskiye dayanmamaktadır. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Atatürk'ün emriyle Türk müzeciliğinin yeniden canlandırılması ve yabancı arkeologların gözetiminde gerçekleştirilen kazıların Türk arkeologlar tarafından gerçekleştirilmesi adına 'Atatürk Kazıları' olarak bilinen 'Trakya Kazıları Projesi' 1936 yılında hayata geçirilmiştir. Yarımburgaz mağaraları İnceğiz mağaralarına kıyasla daha erken, Osmanlı döneminde inceleme altına alınmıştır. Geçmişinin tarih öncesi çağlara ulaştığı oyma mağara sistemlerinde insanlığa ait izlerin 400.000 yıl öncesine kadar dayandığı sanılmaktadır. Başakşehir sınırları içerisinde yer alan mağaralar Avrupa'nın eski insanlık izlerini taşıması nedeni ile sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın ortak kültür mirasını teşkil etmektedir.

İstanbul'un Çatalca bölgesinde bulunan İnceğiz Mağarası ilk olarak 1957 yılında Feridun Dirimtekin başkanlığında yapılan incelemeler sonucunda tespit edilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda İnceğiz mağaralarının yerleşim geçmişinin M.Ö 3. yüzyıla kadar gittiği belirlenmiştir. İneğiz mağara manastırına ait olduğu belirlenen iki odalı sarnıcın varlığını ortaya çıkarmıştır. Kilise, şapel ve sarnıç ile birlikte oldukça kompleks bir manastır sisteminin kurulduğu ortaya çıkmıştır. İnceğiz Mağara Manastırlarının Hıristiyanlığın kabul edilmesi ile birlikte 4. yüzyıldan başlayarak şehrin fethine kadar faal olduğu düşünülmektedir. Mağara yapılarının genel ruhunda var olan dış ortamdan soyutlanma etkisi Hıristiyan münzevilerinin fani dünyadan arınma amaçlarına temel oluşturmuş ve monastik alan olarak tercih edilmesini sağlamıştır. Sümela Manastırı ve Kapadokya'da bulunan çok sayıda manastır buna örnek teşkil etmektedir. Jeolojik olarak kalker veya kireçtaşı esaslı olan kaya sistemleri kolay müdahale edilebilir özellikte olmaları nedeniyle hem Yarımburgaz hem de İnceğiz mağaralarında apsis ve niş gibi kilise mimari elemanlarının oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde atıl halde bulunan her iki mağaranın da Bizans döneminde freskler ile süslenmiş olduğu düşünülse de isle kaplı olan kayalıklarda bunu tespit etmek olanaksızdır.

Çizelge 4.5.1. İnceğiz Mağara Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>İnceğiz</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Çatalca</td><td>SOKAK:</td><td>Akören-İnceğiz</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
-</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: 4. yüzyıl</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td>GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Manastır</td><td colspan="2">-</td><td>-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">İnceğiz oyma mağara sistemi Çatalca ilçesinin 9 kilometre kuzeybatısında, Karasu vadisinin kenarında, İnceğiz köyünün yakınlarında yer almaktadır (Şekil 4.5.1.1.). İnceğiz Mağaraları'nın Karasu Deresinin doğu (sağ) yamacında bulunan bölümlerinin manastır olarak kullanıldığı tespit edilirken, Karasu Deresi'nin batı yamacı üzerinde bulunan bölümlerinin incelemeler sonucunda namazgâh olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Dirimtekin, 1957). Karasu Deresi'nin doğu kenarında, tepelerin dereye dik meyillerle indiği bölümlerde bulunan kalker kaya blokları oyularak manastırlar olarak düzenlenmiştir. Vadi tabanından hafif meyillerle yükselen diğer bölümlere kıyasla dereye dik meyillerle inen doğu kısmının manastır olarak düzenlenmesi jeolojik olarak daha uygundur (Dirimtekin, 1957).</td></tr>
<tr><td colspan="2">VAZİYET PLANI</td><td colspan="3">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Şekil 4.5.1.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500 (URL-16)</td><td colspan="3">
Şekil 4.5.1.2. İnceğiz Mağarası (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU

DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta	**x**	**x**	
Kötü			**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ

Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	**-**	Skeuophylakion (Hazine odası)	**-**
Pareklezyon (Şapel)	**-**	Sarnıç	**-**	Ksenon (Hastane)	**-**
Trapeza (Yemekhane)	**X**	Keşiş Koğuşu	**X**	Ksenodokheion (Konukevi)	**-**
Kütüphane	**-**	Gerotropheion (Huzurevi)	**-**	Orphantropheion (Yetimhane)	**-**

MİMARİ TANIM

Karasu çayının doğu tarafında bulunan mağara manastırları üç ana grupta incelenmiştir.1. grup İnceğiz köyünün hemen yanında, dere kenarından dik bir açıyla yükselen kalker veya kireç taşı blokunun oyulması sonucunda meydana getirilmiştir (Dirimtekin, 1957). 2. grup ise 1. grup olarak tanımladığımız mağara sisteminin 600 metre güneyinde konumlanmaktadır. Bu grup 1. gruba kıyasla Karasu Deresi'ne daha uzak bir bölgede yer almaktadır. 3. grup olarak tanımlanan mağaralar ise 2. grubun 250 metre güneyinde yer almaktadır (Dirimtekin, 1957).

İNCEĞİZ 1. GRUP MAĞARA MANASTIRI

1. grup olarak tanımlanan ve Karasu deresinin doğusunda bulunan mağara manastırı kalker ya da bilinen diğer ismi ile kireç taşının muntazam bir şekilde oyulması sonucunda meydana gelmiştir (Dirimtekin, 1957). Dört katlı olan bu mağara manastırının ön kısmında Karasu deresi ufak bir set yardımıyla taşırılarak küçük bir gölcük oluşturulmuştur. Manastırın birinci katı araları kaba duvarlar ile birbirinden ayrılmış üç ayrı mağara biriminden meydana gelmektedir. Uzun yıllar boyunca atıl halde bulunan mağara duvarları is tabakası nedeniyle oldukça kötü durumdadır. Genel olarak düzensiz bir şekilde oyulmuş birinci katın bir bölümünün manastır yemekhanesi

olarak kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir (Dirimtekin, 1957). Mağara manastırının en önemli katı şüphesiz ki şapel ve kilise birimlerinin olduğu ikinci kattır. Birinci kat ve ikinci kat arasında ulaşımın mağaranın ön tarafında bulunan ancak zaman içerisinde yıkılmış merdiven ile sağlandığı kaynaklarda yer almaktadır (Dirimtekin, 1957).

İkinci kat plan izi incelendiğinde ana salonun en sağ kısmında bulunan ve kilise salonu ile kıyaslandığında oldukça küçük olduğu tespit edilen bir salon daha görülmektedir. Söz konusu salonun 4 x 6 metre ebatlarında olduğu kaydedilmiştir. Bu küçük salonun manastıra ait bir birim olup olmadığı ile ilgili kesin bir sonuca ulaşılamamıştır (Dirimtekin, 1957).

Küçük salonun hemen sol tarafında apsis çıkıntılarından da anlaşılacağı üzere kilise ve şapelin yer aldığı ana mekân yer almaktadır (Dirimtekin, 1957). Ana mekânın doğu yönünde bulunan kalker kaya blokunun oyularak apsisler oluşturulduğu görülmektedir. Kilise salonunun doğu duvarı üzerinde bir tanesi merkezde olmak üzere, güney tarafında iki kuzey tarafından üç apsis ile birlikte toplam altı apsis görülmektedir (Dirimtekin, 1957).

Kaya bloklarının oyulması sonucunda meydana getirilmiş apsisler aynı hizada olmayıp doğal bir biçimlenmeye sahiptir. Oran olarak farklılıklar görülse de tüm apsisler biçimlenme olarak yarım daire formuna sahiptir (Dirimtekin, 1957). Orta aksta bulunan ve diğer apsislerle kıyaslandığında daha büyük olduğu tespit edilebilen büyük apsis içeriye doğru iki kademe giderek daralmaktadır (Şekil 4.5.1.6.).

Ana apsise ait tonoz kubbenin zemine bakan yüzünde yontulmuş bir çerçeve içine yerleştirilmiş bir haç işareti yer almaktadır (Şekil 4.5.1.7.). Ana apsisin her iki tarafında oyuklar görülmektedir (Dirimtekin, 1957). Oyuklar kilisenin mukaddes kısmını cemaatten ayıran ikonostasın varlığını göstermektedir (Dirimtekin, 1957). Ana apsisin yan duvarları dalgalı bir biçimlenmeye sahiptir (Şekil 4.5.1.6.). Tüm apsisler arasında oldukça dikkat çekici özelliğe sahip olan bir diğer apsiste mağaranın en kuzey ucunda bir şapel apsisi olarak oyulmuştur. Kuzey apsisinin önünde bir kaya mezarı görülmektedir. Dirimtekin, apsislerin yarım kubbelerinin freskler ile süslenmiş olabileceğini ileri sürse is tabakaları nedeniyle bu düşünceyi destekleyecek herhangi bir ize rastlanmamıştır. Kilise katı olan ikinci kat 28 metre uzunluğunda ve orta apsis hizasında 9 metre genişliğindedir (Dirimekin, 1957). Manastırı'nın üçüncü katına,

kayalar içine oyularak yapılmış dik bir merdiven yardımıyla çıkılmaktadır (Şekil 4.5.1.4.) Merdiven yardımıyla üçüncü kata ulaşıldıktan sonra karşımıza kuzeye doğru uzanan iki kulvar (hol) çıkmaktadır (Şekil 4.5.1.5.). Kulvarlardan doğu yönünde olanın üzeri tonozludur. Batı yönünde olan kulvar kendi içinde yeniden sağ ve sol olmak üzere iki ayrı kola ayrılmaktadır.

Batı kulvarının sol tarafında yer alan kısmı yamuk kare biçimli bir oda ve uzun bir galeriden meydana gelmektedir (Şekil 4.5.1.4.). Sağ taraf ise tek bir holden oluşur. Üçüncü katın kuzey köşesinde birer kademe ile çıkılan büyük bir salon bulunmaktadır (Dirimekin, 1957). Merdiven başında karşımıza çıkan tüm kulvarlar kuzey yönünde yer alan bu büyük salona açılmaktadır. Plan izi incelendiğinde büyük salonunda iki parçadan meydana geldiği söylenebilir. Ama hangi amaçla kullanıldığına dair herhangi bir bilgi günümüze ulaşamamıştır. Üçüncü katın batı kısmına bakan yüzünde Karasu Deresi'nin görüldüğü pencereler yer almaktadır. Mağara manastırına ait dördüncü kat ise manastırın diğer kısımlarından farklı olarak güneydoğu ucuna oyularak yapılmıştır (Dirimtekin, 1957).

3. kattan 4. kata ulaşımın hususi oyularak yapılmış bir merdiven yardımıyla yapıldığı bilinse de günümüzde böyle bir merdiven mevcut değildir. Dördüncü kat planı incelendiğinde apsis ve kareye yakın bir mekândan meydana geldiği görülmektedir (Dirimtekin, 1957).

Apsisli mekân ve kareye yakın yamuk mekân arasında kalın bir duvar olduğu tespit edilmiştir. Dördüncü kata çıkıldığında karşımıza ilk olarak yarım daire şeklinde apsisi olan mekân çıkmaktadır (Dirimekin, 1957). Apsisli mekânın hemen yanında 5 x 5 metre genişliğinde olduğu tespit edilen kareye benzer yamuk bir mekânın güneybatı köşesinde zeminden yükseltilerek yapılmış bir yatak yeri ve ocak olarak kullanılmış bir nişin varlığı dikkat çekmektedir. Dirimtekin apsise ait yarım kubbe üzerinde bir haç işaretinin varlığından bahsetmiştir (Dirimtekin, 1957). Bir hücre odasını andıran bu birimin manastıra ait bir şapel olabileceği gibi yüksek rütbeli bir ruhbana da ait olması muhtemeldir. Dördüncü kat birimlerine ait pencereler yarık şeklinde oyulmuştur (Dirimtekin, 1957). İnceğiz Mağarasının tepesinde Maltepe adı verilen düzlükte yakın zamanda yapılmış incelemeler sonucunda bulunmuş sarnıcın başta 1. grup olmak üzere tüm mağara birimlerine su sağlamak amacı ile yapıldığı düşünülmektedir

İNCEĞİZ 3. GRUP MAĞARA MANASTIRI

Karasu deresinin doğusunda 3. grup mağara olarak belirlenen bir manastır daha bulunmaktadır. 2. grup mağarasında manastıra ait herhangi bir izin bulunamadığı kaydedilmiştir (Dirimtekin, 1957, s.29). 3. grup mağaralar 2. grup mağaraların 250 metre güneyinde konumlanmıştır. Manastır 1. grupta olduğu gibi dereye dik meyille inen kalker esaslı kayaların oyulması ile oluşturulmuştur (Dirimtekin, 1957). 3. Grup mağara manastırının zemin katında masif duvarlarla sınırlandırılmış dört mağara odası bulunmaktadır. Mağara odalarının içinde uzun süre ateş yakılması nedeni ile beden duvarları is ile kaplanmıştır. Güney yönünde bulunan dik bir merdiven yardımıyla manastırın ikinci katına ulaşım sağlanmaktadır (Şekil 4.5.1.16.). Ancak birinci ve ikinci kat arasında sirkülasyonun sağlandığı asıl merdiven bu olmayıp asıl merdiven daha önce yok olmuştur. Bu merdiven ikinci kattan direk dışarıya bağlantı sağlamaktadır. Birinci katta söz konusu merdivenin kuzey yönünde manastır kilisesi olduğu düşünülen bir kısım yer almaktadır (Şekil 4.5.1.14.). Birinci katta dik merdivenin kuzeyinde bulunan kilise yanı sıra asıl kilisenin merdivenin güney yönünde olduğu tespit edilmiştir (Dirimtekin, 1957). Kuzey kilisesi 7 metre uzunluğunda ve 4,5 metre genişliğinde bir alanı kapsamaktadır. Ana kilise olan güney kilisesi haç formuna sahiptir. Kilisenin doğu cephesinde biri büyük ikisi küçük olmak üzere toplam üç apsis bulunmaktadır. 3. grup mağara manastırının ikinci katında merkezde uzun bir salon bulunmaktadır. Salonun güneydoğu köşesinde kayalar içinde oyulmuş bir lahit yeri görülmektedir (Dirimtekin, 1957).

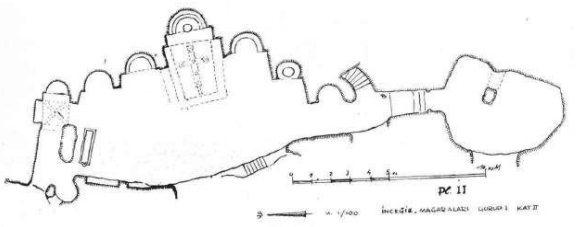
TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

1373 yılında Sultan I. Murat tarafından fethedilen Bizans köyünün yakınlarında kaya manastırının varlığından bahsedilmiştir. İnceğiz mağara manastırları 1957 yılında yapılan kazılar sonucunda tespit edilmiştir. Kazılar sırasında mağara duvarlarında bulunan haçların Bizans dönemin ait olduğu bilinmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda manastır mağaralarının 4. yüzyıldan 14. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Dirimtekin, 1957). Geçmişinin prehistorik dönemlere dayandığı mağara sistemlerinde ilk yerleşimin mağaranın tepe kısmında bulunan Maltepe adı verilen düzlükte ortaya çıktığı düşünülmektedir. 1992-1995 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından gerçekleştirilen kazılarda yaşamın mağaralardan önce Maltepe adı verilen düzlükte başladığını ancak 4. yüzyılda Hıristiyanlığın kabul

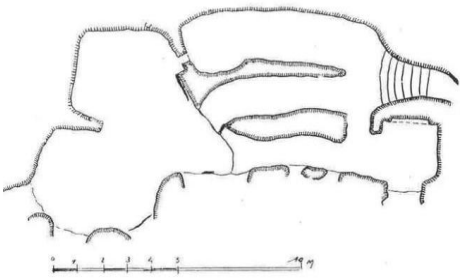
edilmesi ile birlikte mağaraların iskân yeri olarak kullanılmaya başlanmış olabileceği düşünülmektedir (Aydıngün, 2015). Müze müdürlüğü tarafından yapılan kazılar sonucunda İnceğiz bölgesinde M.Ö 3 yüzyıl ile M.S. 5 yüzyıla tarihlenen suyolları, nekropol alanı ve konut alanları keşfedilmiştir (Pasinli, 1997).

Son olarak İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları (İTA) projesi kapsamında 2011-2013 yılları arasında tamamlanmış arkeolojik çalışmalar sonucunda Karasu Deresi'nin oluşturduğu vadi sisteminin üst kısmında Maltepe adı verilen jeolojik tepede insan eliyle açılmış sarnıç ve kuyu sistemleri tespit edilmiştir. Speleologlar ve arkeologların ortak çalışması sonucunda "Trak Kült Kuyusu" ve "İki Odalı Bizans Sarnıcı" olarak tanımlanan iki yeraltı yapısına ulaşılmıştır (Aydıngün, 2015). İki odalı Bizans sarnıcının İnceğiz Mağara Manastırları'na su sağlamak amacı ile yapılmış bir su yapısı olduğu düşünülse de tarihi kaynaklarda bu durum ile ilgili herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır.

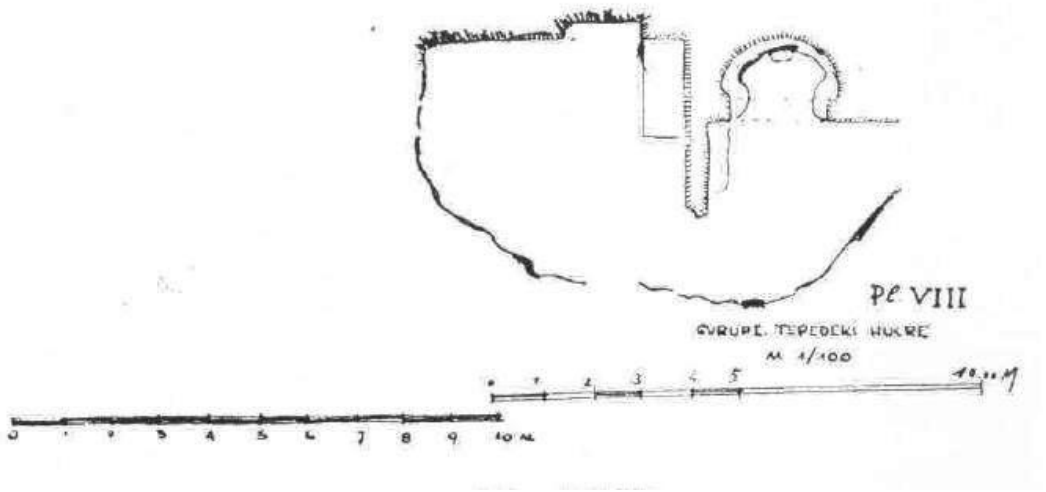
İNCEĞİZ 1. GRUP MAĞARA MANASTIRI PLANLARI

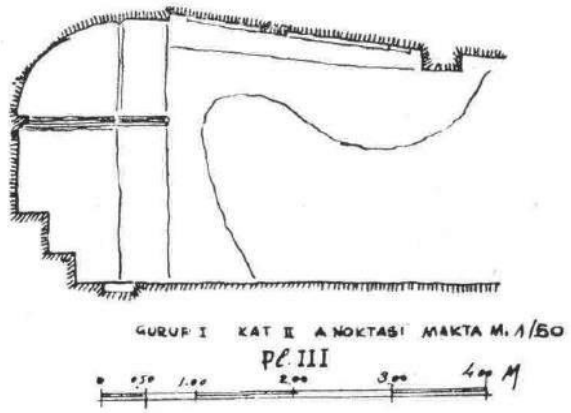
Şekil 4.5.1.3. İnceğiz 1. Grup Mağarası 2. Kat Planı, (Dirimtekin, 1957)

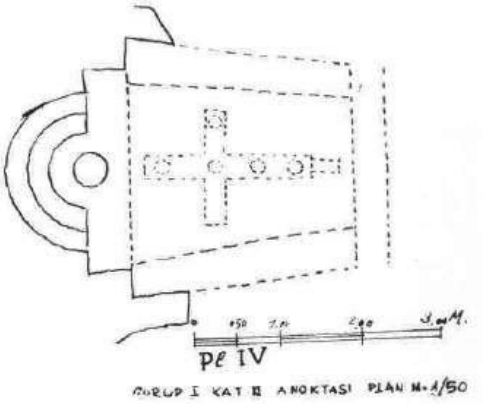
Şekil 4.5.1.4. İnceğiz 1. Grup Mağarası 3. Kat Planı (Dirimtekin, 1957)

Şekil 4.5.1.5. İnceğiz 1. Grup Mağarası 4. Kat Hücre Planı (Dirimtekin, 1957)

Şekil 4.5.1.6. İnceğiz 1. Grup Mağarası 2. Kat Kilise Ana Apsis Kesiti (Dirimtekin, 1957)

Şekil 4.5.1.7. İnceğiz 1. Grup Mağarası 2. Kat Kilise Ana Apsis Planı (Dirimtekin, 1957)

İNCEĞİZ 1. GRUP MAĞARA MANASTIRI GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

Şekil 4.5.1.8. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı (URL-10)

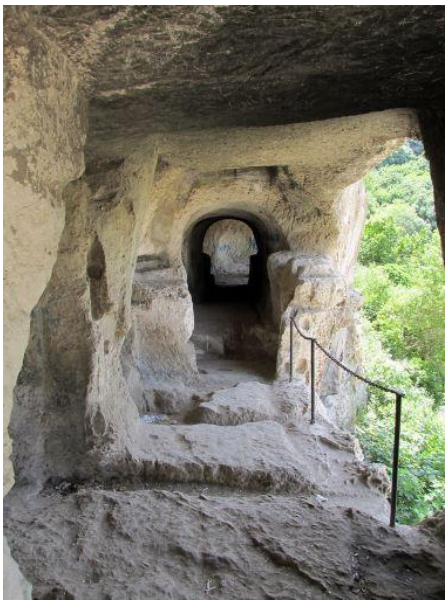
Şekil 4.5.1.9. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı (URL-10)

Şekil 4.5.1.10. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı 2. Kat Kilise Apsisleri (URL-10)

Şekil 4.5.1.11. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı 2. Kat Kilise Ana Apsisi (URL-10)

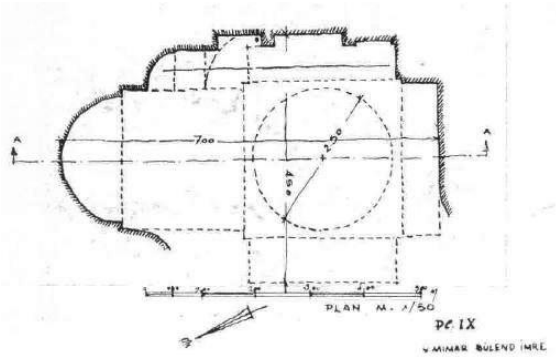

Şekil 4.5.1.12. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı İç Mekân Koridoru (URL-10)

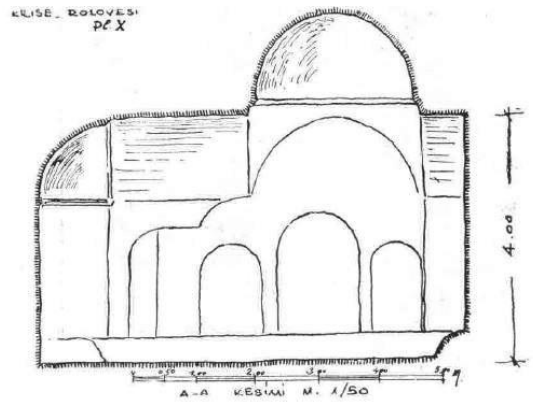

Şekil 4.5.1.13. İnceğiz 1. Grup Mağara Manastırı Şapel Mezarı (URL-10)

İNCEĞİZ 3. GRUP MAĞARA MANASTIRI PLAN VE KESİTLERİ

Şekil 4.5.1.14. İnceğiz 3. Grup Mağara Manastırı Kilise Planı (Dirimtekin, 1957)

Şekil 4.5.1.15. İnceğiz 3. Grup Mağara Manastırı Kilise Kesiti (Dirimtekin, 1957)

İNCEĞİZ 3. GRUP MAĞARA MANASTIRI GÜNÜMÜZ FOTOĞRAFLARI

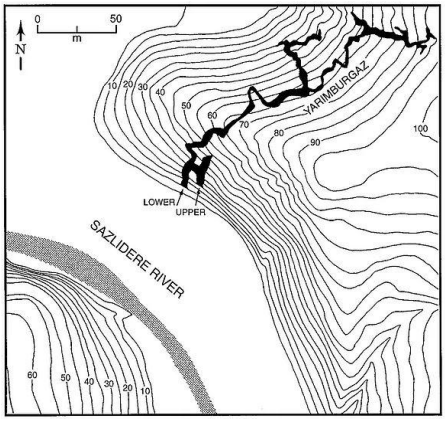

Şekil 4.5.1.16. İnceğiz 3. Grup Mağara Manastırı Kilise Merdiveni (URL-10)

Şekil 4.5.1.17. İnceğiz 3. Grup Mağara Manastırı (URL-10)

Çizelge 4.5.2. Yarımburgaz Mağara Manastırı

<table>
<tr><td colspan="4">ARAZİ ve ALAN KULLANIMI</td><td rowspan="3">ANIT</td></tr>
<tr><td>İL:</td><td>İstanbul</td><td>MAHALLE:</td><td>Güvercintepe</td></tr>
<tr><td>İLÇE:</td><td>Küçükçekmece</td><td>SOKAK:</td><td>İstiklal</td></tr>
<tr><td colspan="4">KADASTRAL BİLGİLER</td></tr>
<tr><td colspan="2">ADA: -</td><td colspan="2">PAFTA: -</td><td>PARSEL: -</td></tr>
<tr><td colspan="5">TARİHÇE</td></tr>
<tr><td colspan="2">BİZANS DÖNEMİ ADI:
-</td><td colspan="3">OSMANLI DÖNEMİ ADI:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">YAPIM YILI: -</td><td colspan="3">CAMİYE DÖNÜŞTÜRÜLME YILI: -</td></tr>
<tr><td colspan="2">KTETORU-KTETORİSSA:
-</td><td colspan="3">BANİSİ:
-</td></tr>
<tr><td colspan="5">FONKSİYON</td></tr>
<tr><td>BİZANS DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">OSMANLI DÖNEMİ FONKSİYONU:</td><td colspan="2">GÜNÜMÜZ FONKSİYONU:</td></tr>
<tr><td>Manastır</td><td colspan="2">-</td><td colspan="2">-</td></tr>
<tr><td colspan="5">GENEL TANIM</td></tr>
<tr><td colspan="5">Yarımburgaz Mağarası, Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki Sazlıdere Nehri vadisinde yer alan doğal bir kireçtaşı mağarasıdır. İstanbul Küçükçekmece Gölü’nün 1,5 kilometre kuzeyinde yer alan mağara yapısı üzerinde yapılan kazılar sonucunda Paleolitik Çağ başlarından Bizans Dönemi’ne kadar insanlar tarafından yerleşim alanı olarak kullanıldığını kanıtlayan çok sayıda bulgu ortaya çıkarılmıştır. Başakşehir ilçesi sınırları içerisinde Altınşehir mevkiinde yer alan bu mağara yapısı en eski insanlık izlerini barındıran bir dünya kültür mirasıdır. Erken Bizans döneminden başlayarak Son Bizans dönemine kadar mağaraların büyük bir manastır kompleksi olarak düzenlendiği araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir.</td></tr>
<tr><td colspan="3">VAZİYET PLANI</td><td colspan="2">FOTOĞRAF</td></tr>
<tr><td colspan="3">

Şekil 4.5.2.1. Vaziyet Planı Ö: 1/500</td><td colspan="2">
Şekil 4.5.2.2. Yarımburgaz Mağarası (URL-10)</td></tr>
</table>

Kalıntı Halindeki Tarihi Yapı		Özgün Niteliklerini Koruyan Tarihi Yapı	**X**	Değişikliğe Uğramış Tarihi Yapı		Yok Olmuş Tarihi Yapı	

YAPISAL FİZİKİ DURUMU			
DURUM	**STATİK**	**MALZEME**	**BAKIM**
İyi			
Orta			
Kötü	**x**	**x**	**x**

MANASTIR KOMPLEKSİNİN GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞ BİRİMLERİ					
Katholikon (Kilise)	**X**	Çevre Duvarı	-	Skeuophylakion (Hazine odası)	-
Pareklezyon (Şapel)	-	Sarnıç	-	Ksenon (Hastane)	-
Trapeza (Yemekhane)	-	Keşiş Koğuşu	-	Ksenodokheion (Konukevi)	-
Kütüphane	-	Gerotropheion (Huzurevi)	-	Orphantropheion (Yetimhane)	-

MİMARİ TANIM

Uzun yıllardır Yarımburgaz mağarası üzerinde yapılan incelemeler ve kazılar sonucunda Bizans dönemine ait olduğu tespit edilen çok sayıda buluntu ortaya çıkarılmıştır (Arsebük, 1998). Yarımburgaz Mağarası birbirlerinden farklı kotlarda, ayrı girişleri olan ve yine birbirleri ile bağlantılı olmalarına karşın farklı biçim ve büyüklüğe sahip iki bölümden meydana gelmektedir (Şekil 4.5.2.3.) (Özbaşaran, 1995). Yukarı mağara 15x52 m en boy oranına ve 15 m yüksekliğine sahip büyük bir hol görünümündedir (Arsebük, 1998). Yukarı mağaradan aşağı mağaraya, giriş kısmına yakın bir yerde bulunan rampa ile geçiş sağlanmaktadır. Aşağı mağara galeri biçiminde başlayan daha sonra kayalığın derinliklerine doğru tünel gibi bir görünüm kazanan biçimlenmeye sahiptir (Arsebük, 1998). Aşağı mağara yukarı mağaranın sınır noktasından daha 700 metre kadar devam etmektedir. Alt ve üst olmak üzere iki birimden meydana gelen Yarımburgaz mağarasının üst biriminin Bizans döneminde keşişler tarafından kilise yapısı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Özdoğan, 1982). Bu kilise yapısının mağaranın dışında tespit edilen harabe yapısı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Jeolojik incelemeler sırasında aşağı ve yukarı mağaralarda ortak olan 1. tabakanın Bizans dönemine ait olduğu ispatlanmıştır (Arsebük, 1998). Mağaraların

eosen kökenli kalker oluşumlu kayalıkların yer altı suları tarafından oyularak oluşturulduğu daha sonra yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte insan müdahalesine maruz kaldığı düşünülmektedir (Özdoğan, 1982). Dış cephede bulunan duvar izleri başta olmak üzere mağara duvarlarının mermerle kaplanması, apsis kısmının karo şeklinde düzenlendiğini gösteren kalıntılar, bazı kısımlara ikinci katın yapılması, tavandaki kayaların sütun başlığı biçiminde oyulması gibi veriler mağaraların manastır olarak kullanıldığının en büyük kanıtları arasında bulunmaktadır (Arsebük, 1998). Geç Bizans dönemine kadar manastır olarak kullanılan yapının üst haznesi kilise yapısı olarak işlev görmüştür. Yukarı mağaranın bir kilise olarak kullanıldığının en büyük kanıtı mağaranın doğu beden duvarı üzerine oyularak yapılmış büyük bir apsisin varlığıdır (Özbaşaran, 1995).

Yine yukarı mağaranın beden duvarları üzerinde görülen nişlerin kilise yapısına ait olduğu tespit edilmiştir (Özdoğan, 1982). Erken Bizans döneminde kurulduğu düşünülen manastır yapısına ait fresklerin zaman içerisinde yok olduğu düşünülmektedir (Özdoğan, 1982). Yine mağara çevresinde taş zemine oyulmuş lahit şeklindeki mezarların manastır yapısına ait olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.5.2.7.) (Özbaşaran, 1995).

TARİHSEL SÜREÇ, ONARIM VE MÜDAHALELER

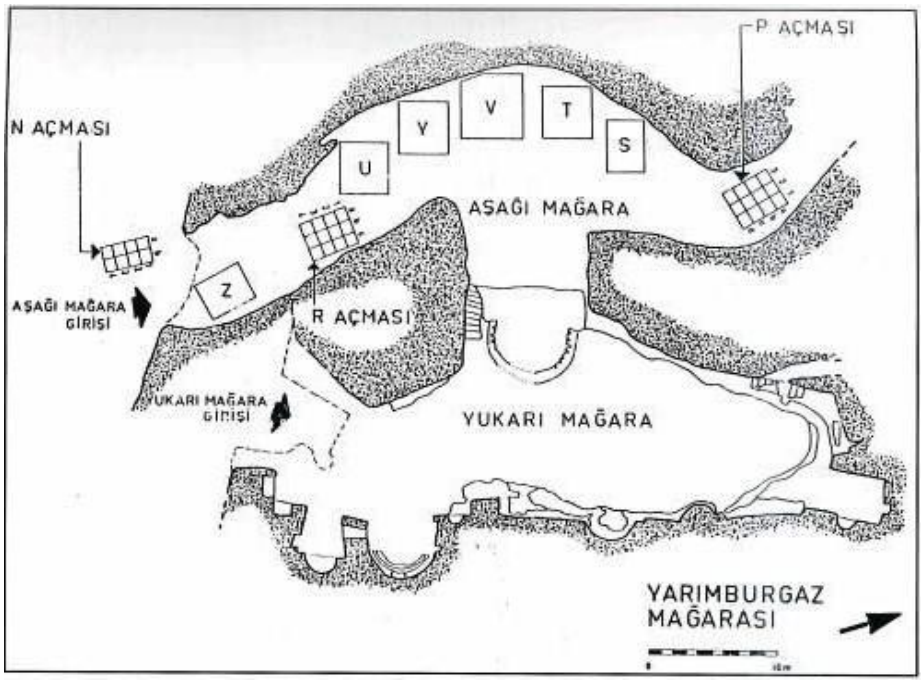
Tarih öncesi çağlar ile ilgili yapılan araştırmalar esasında oldukça önemli bir yerleşim olan Yarımburgaz Mağarası üzerinde Osmanlı döneminden günümüze kadar önemli bilim insanları tarafından çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.1869-1870 yıllarında dönemin miralayı jeolog Macarlı Abdullah Bey (Dr. Hammerschmidt) tarafından bölge incelenmiş ve iki makalede tanıtılmıştır (Özbaşaran, 1995).

1900 yılında ise R. Bousquet, 1921 yılında ise Harun Reşid Yarımburgaz Mağaraları hakkında önemli makaleler yayınlamışlardır. Bu çalışmalardan sonra R. Hovasse tarafından mağaraların monografya ve krokisinin çıkartılması ile gerçekleştirilmiş kapsamlı bir çalışma daha yayınlanmıştır. 1959 yılında Şevket Aziz Kansu, 1963-1964 yıllarında Kılıç Kökten ve yine Şevket Aziz Kansu tarafından yapılan çalışmalar ile Kalkolitik döneme ait çok sayıda eşya bulunmuştur (Özdoğan, 1982).

1966-1986 yıllarına kadar gelen süre içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı oldukça büyük bir tahribat geçiren mağaralar 1986 yılında ‘’ 2. Dönem Yarımburgaz Kazıları’’

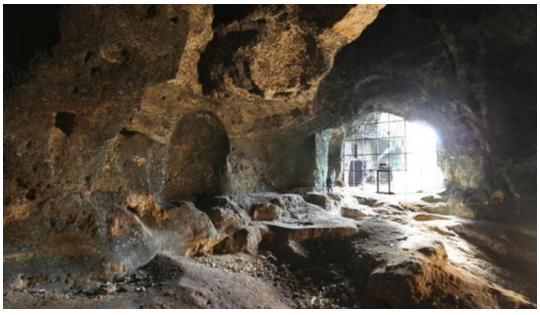
projesi kapsamında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı öğretim görevlisi Prof. Dr. Mehmet Özdoğan yönetiminde yeniden incelenmiştir. 2. Dönem kazıları sonucunda mağara en eski yerleşiminin Alt Paleolitik çağda başladığı tespit edilmiştir. Mağaraya ilişkin 3. dönem kazı çalışmaları ise 1988-1990 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Güven Arsebük ve ABD California Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim görevlisi Prof. Dr. Clark Howell'ın kontrolünde ortak proje olarak gerçekleştirilmiştir. 1988-1990 yılları arasında gerçekleşen bu çalışma Yarımburgaz mağaraların geçmişine ilişkin en sağlam verilen toparlandığı en önemli çalışma olmuştur. Semavi Eyice Küçükçekmece bölgesini incelediği makalesinde bölgenin Roma döneminde Regium ya da Rhegion olarak adlandırıldığını ifade etmiştir (Eyice, 1978). Ünlü Bizans tarihçisi Prokopius, Bizans İmparatoru İustinianos'un (527-565) Rhesion denilen yerde Aziz Theodoros adına bir kilise inşa ettirdiğini bildirmektedir (Prokopius, 1994). Araştırmacılar Aziz Theodoros kilisesinin olduğu Rhesion bölgesinin aslında günümüzde Küçükçekmece olarak adlandırılan Rhegion bölgesi olduğunu düşünmektedirler (Eyice, 1978). Mamboury ise Aziz Theodoros Kilisesi'ni Yarımburgaz Mağarasındaki oyma kilise olarak teşhis etse de bunu destekleyecek herhangi bir bilimsel veri bulunamamaktadır (Mamboury, 1951). Ancak İSKİ'nin yol çalışmaları sırasında mağaranın ön kısmında bulunan yapı kalıntısının bir kilise harabesi olması durumunda Aziz Theodoros Kilisesi ile bağlantılı olması ihtimali söz konusudur (Eyice, 1978). Tüm bu değerlendirmeler hiçbir zaman kesinlik kazanamamıştır. Mağara film setleri başta olmak üzere zaman içerisinde birçok dış etken ve yanlış müdahaleler sonucunda önemli tahribatlara uğramıştır. Bu tahribatların meydana gelmesini engellemek amacıyla mağara giriş kapılarına İstanbul Üniversitesi tarafından demir parmaklıklı kapılar yapılmış olsa da yeterli olmamıştır. Son olarak mağarada meydana gelmiş hasarın tespitine ilişkin altı bölüme ayrılmış bir harita yapılmıştır. Bu haritalama sistemi sonucunda hazine avcıları tarafından açılmış oyuklar başta olmak üzere eski resimler üzerinde tahribat, dinamit delikleri, kaçak tüneller gibi yanlış müdahaleler sistematik bir şekilde kaydedilmiş ve gelecek nesil araştırmacıların yanılgıya düşmesini engellemek için arşivlenmiştir (Özdoğan, 1982). Yarımburgaz Mağarasında tarih öncesi çağlara ait olan buluntular günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından sergilenmektedir.

YAPININ PLANI VE KESİTİ

Şekil 4.5.2.3. Yarımburgaz Aşağı ve Yukarı Mağara Planı (Arsebük, 1998)

TARİHİ FOTOĞRAFLAR

Şekil 4.5.2.4. Yarımburgaz Mağarası Üst Kısım (URL-10)

Şekil 4.5.2.5. Yarımburgaz Mağarası (URL-10)

Şekil 4.5.2.6. Yarımburgaz Mağarası Kilise Apsisi (URL-10)

Şekil 4.5.2.7. Yarımburgaz Mağarası Lahitler (URL-10)

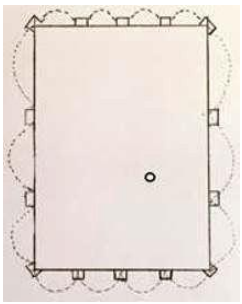
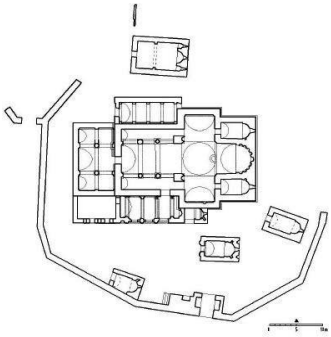
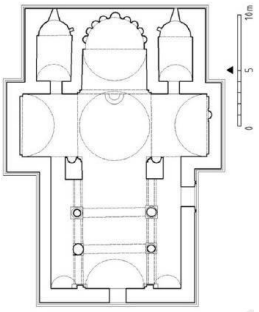
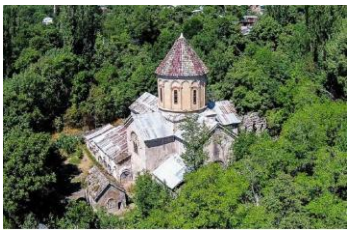
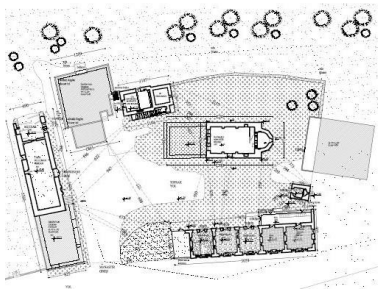
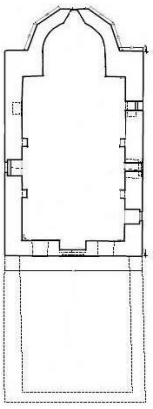
BÖLÜM 5

TÜRKİYE'DE VE YURTDIŞINDA BULUNAN MANASTIR ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

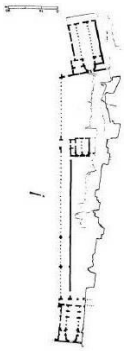
Yurtdışında özellikle de Balkan topraklarında bulunan ve Bizans döneminde kurulmuş olan manastırların sayısı oldukça fazladır. Mekân düzenlemeleri ve plan tipleri incelendiğinde İstanbul'da bulunan Bizans manastırları ile aralarında hem farklılık hem de önemli benzerliklerin varlığı dikkat çekmektedir. İstanbul'da bulunan Bizans Manastırları'nın katholikonları genelde kapalı Yunan haç planı tipine sahip iken Yunan Aynaroz dağlarında ise tetrakhonkos plan tipi daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem doğu hem de batı topraklarında yer alan manastırların bir çevre duvarı ile sınırlandırılmış olması günümüze ulaşamamış İstanbul manastır çevre duvarlarının da mevcut olduğu fikrini daha da güçlendirmektedir.

Ana yapı olan katholikonun yani kilisenin manastır merkezinde konumlandırılması nerdeyse tüm bölgelerdeki manastır kuruluşlarında mevcuttur. Doğu kökenli manastır yapılarında ise kilisenin sağ ve sol köşelerde bulunduğu söylenebilir. Mekânsal sembolizmin ifadesi açısından kiliselerin manastırın her yönünden algılanması Bizans Manastırlarında oldukça önemlidir. Ülkemizde doğu bölgesinde Süryani ve Gürcü mimarlığının ürünleri olan çok sayıda manastır yapısı mevcuttur.

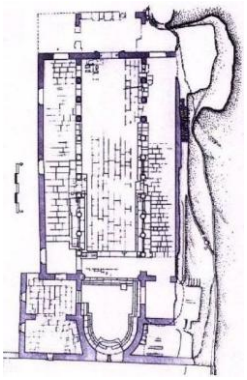
Çizelge 5.1. İstanbul Dışı Manastır Yapılarına Yönelik Örnek İncelemeleri

<table>
<tr><td colspan="3">5.1.1. MOR KURYAKOS MANASTIRI-BATMAN</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.1.1.1. Mor Kuryakos Manastırı Vaziyet Planı (Üner, 2018)</td><td>Şekil 5.1.1.2. Mor Kuryakos Manastırı Katholikon Kalıntı Planı (Üner, 2018)</td><td>Şekil 5.1.1.3. Mor Kuryakos Manastırı (Üner, 2018)</td></tr>
<tr><td colspan="3">5.1.2. HAHO MANASTIRI-TAŞ CAMİİ- ERZURUM</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.1.2.1. Taş Camii Vaziyet Planı (Haho Manastırı), (Celep, 2018)</td><td>Şekil 5.1.2.2. Taş Camii (Haho Manastırı) Ana Yapısı, (Celep, 2018)</td><td>Şekil 5.1.2.3. Taş Camii (Haho Manastırı)</td></tr>
<tr><td colspan="3">5.1.3. KAYMAKLI MANASTIRI-TRABZON</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.1.3.1. Kaymaklı Manastırı Vaziyet Planı (Yiğit, 2014)</td><td>Şekil 5.1.3.2. Kaymaklı Manastırı Katholikon Planı, (Yiğit, 2014)</td><td>Şekil 5.1.3.3. Kaymaklı Manastırı (Yiğit, 2014)</td></tr>
</table>

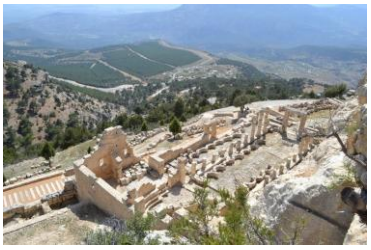
5.1.4. ALAHAN MANASTIRI-MERSİN

Şekil 5.1.4.1. Alahan Manastırı Vaziyet Planı (Aydın, 2018)

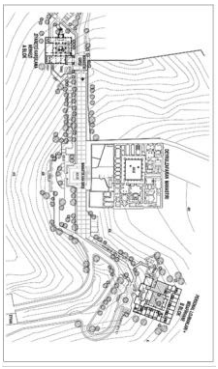

Şekil 5.1.4.2. Alahan Manastırı Planı (Aydın, 2018)

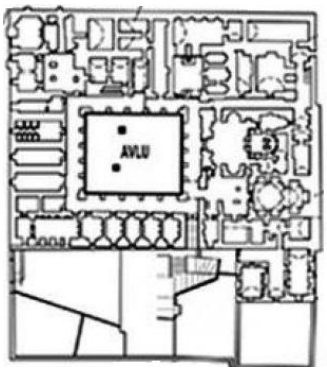

Şekil 5.1.4.3. Alahan Manastırı (Aydın, 2018)

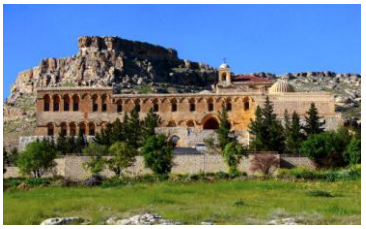
5.1.5. DEYRÜL ZAFERAN MANASTIRI - MARDİN

Şekil 5.1.5.1. Deyrüzzaferan Manastırı Vaziyet Planı (URL-18)

Şekil 5.1.5.2. Deyrüzzaferan Manastırı Katholikon Planı, (URL-18)

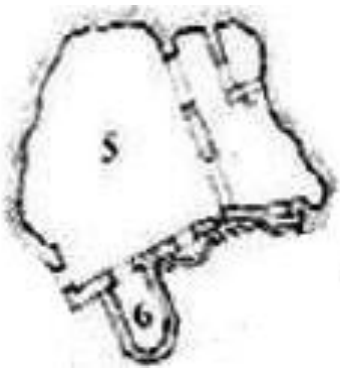

Şekil 5.1.5.3. Deyrüzzaferan Manastırı (URL-18)

5.1.6. SÜMELA MANASTIRI-TRABZON

Şekil 5.1.6.1. Sümela Manastırı Vaziyet Planı (URL-15)

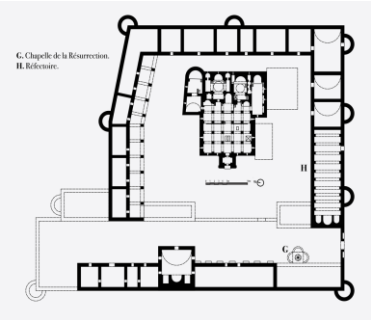

Şekil 5.1.6.2. Sümela Manastırı Katholikon Planı (URL-15)

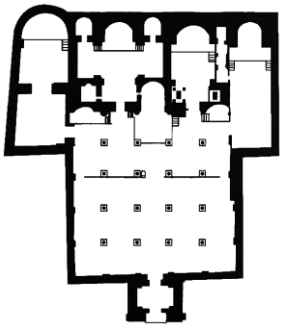

Şekil 5.6.1.3. Sümela Manastırı (URL-15)

5.1.7. SURP GARABED MANASTIRI – MUŞ

Şekil 5.1.7.1. Surp Garabed Manastırı Vaziyet Planı (URL-15)

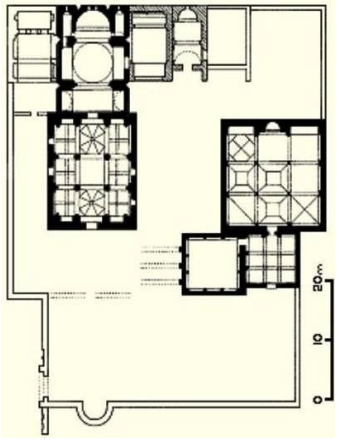

Şekil 5.1.7.2. Surp Garabed Manastırı Katholikonu (URL-15)

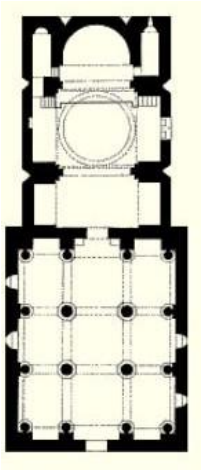

Şekil 5.1.7.3. Surp Garabed Manastırı (URL-15)

5.1.8. HOROMOS MANASTIRI-KARS

Şekil 5.1.8.1. Horomos Manastırı Vaziyet Planı (Torunoğlu, 2016)

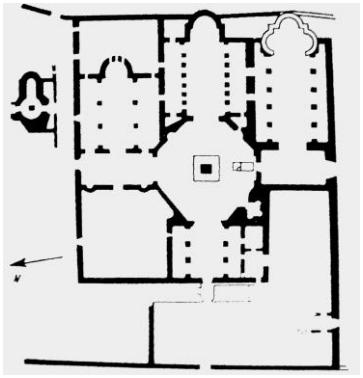

Şekil 51.8.2. Horomos Manastırı Katholikonu (Torunoğlu, 2016)

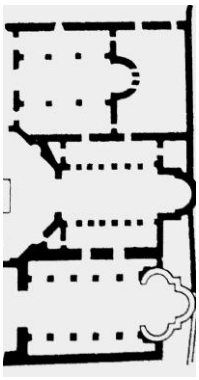

Şekil 5.1.8.3. Horomos Manastırı (Torunoğlu, 2016)

5.1.9. AZİZ SİMEON STYLİTE MANASTIRI - ANTAKYA

Şekil 5.1.9.1. Aziz Simeon Stylite Manastırı Vaziyet Planı (URL-15)

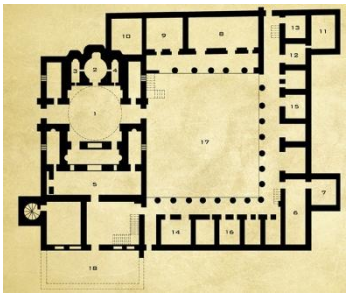
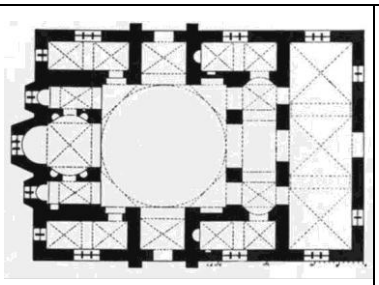
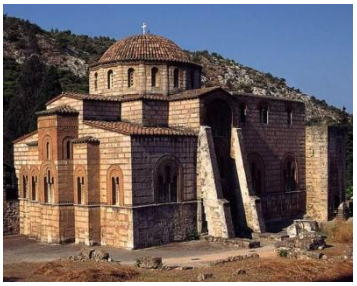
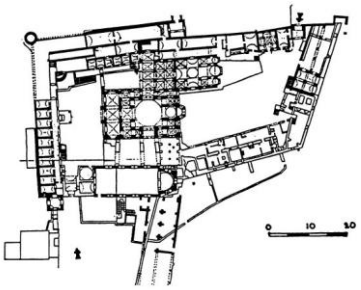
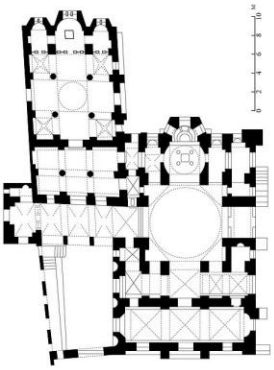
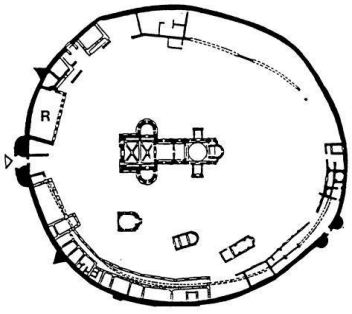
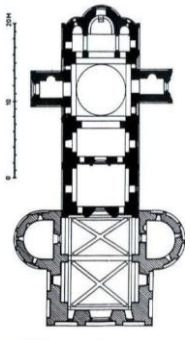

Şekil 5.1.9.2. Aziz Simeon Stylite Manastırı Katholikon Planı (URL-15)

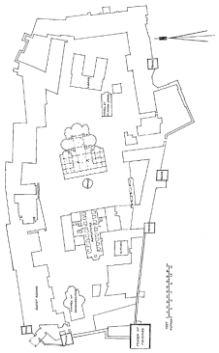

Şekil 5.1.9.3. Aziz Simeon Stylite Manastırı (URL-15)

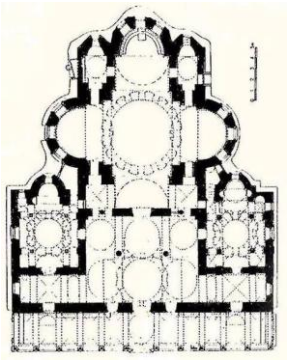
Çizelge 5.2. Yurtdışı Manastır Yapılarına Yönelik Örnek İncelemeleri

<table>
<tr><td colspan="3">5.2.1. DAFNİ MANASTIRI-YUNANİSTAN</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.2.1.1. Dafni Manastırı Vaziyet Planı (URL-11)</td><td>Şekil 5.2.1.2. Dafni Manastırı Katholikon Planı (URL-11)</td><td>Şekil 5.2.1.3. Dafni Manastırı (URL-10)</td></tr>
<tr><td colspan="3">5.2.2. HOSİOS LOUKAS MANASTIRI-YUNANİSTAN</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.3.1.1. Hosios Loukas Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)</td><td>Şekil 5.3.1.2. Hosios Loukas Katholikonu Planı (Popovic, 1997)</td><td>Şekil 5.3.1.3. Hosios Loukas Manastırı (Popovic, 1997)</td></tr>
<tr><td colspan="3">5.2.3. STUDENİCA MANASTIRI-SIRBİSTAN</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Şekil 5.2.3.1. Studenica Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)</td><td>Şekil 5.2.3.2. Studenica Manastırı Katholikon Planı (Popovic, 1997)</td><td>Şekil 5.2.3.3. Studenica Manastırı (Popovic, 1997)</td></tr>
</table>

5.2.4. BÜYÜK LAVRA MANASTIRI-YUNANİSTAN

Şekil 5.2.4.1. Büyük Lavra Manastırı Vaziyet Planı, (URL-11)

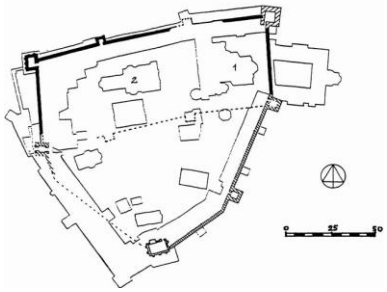

Şekil 5.2.4.2. Büyük Lavra Katholikon Planı (URL-10)

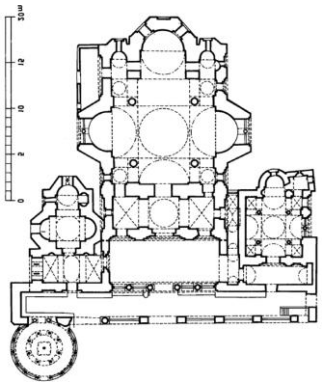

Şekil 5.2.4.3. Büyük Lavra Manastırı (URL-10)

5.2.5. VATOPEDİ MANASTIRI-YUNANİSTAN

Şekil 5.2.5.1. Vatopedi Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)

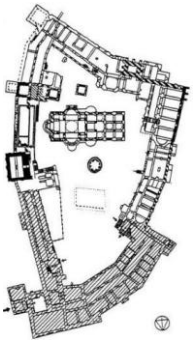

Şekil 5.2.5.2. Vatopedi Manastırı Katholikon Planı (URL-10)

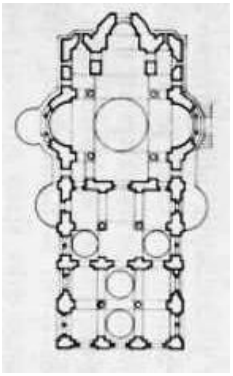

Şekil 5.2.5.3. Vatopedi Manastırı (URL-11)

5.2.6. CHİLANDARİ MANASTIRI -YUNANİSTAN

Şekil 5.2.6.1. Hilandar Manastırı (Popovic, 1998)

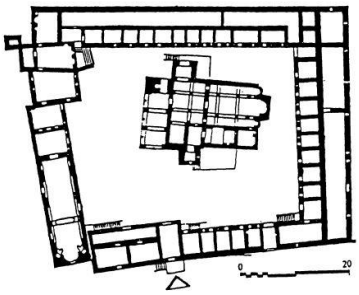

Şekil 5.2.6.2. Hilandar Manastırı Katholikon Planı (URL-10)

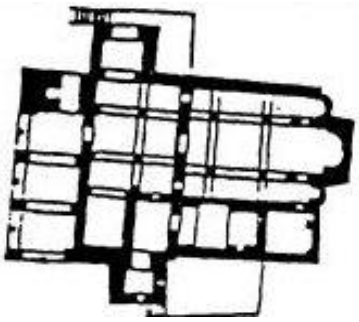

Şekil 5.2.6.3. Hilandar Manastırı (URL-10)

5.2.7. HOSİOS MELETİOS MANASTIRI-YUNANİSTAN

Şekil 5.2.7.1. Hosios Meletios Manastırı Vaziyet Planı, (Orlandos, 1958)

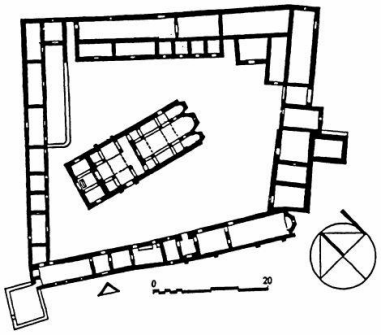

Şekil 5.2.7.2. Hosios Meletios Katholikonu (Orlandos, 1958)

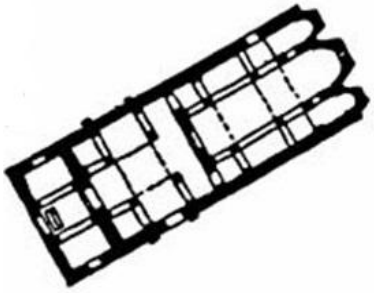

Şekil 5.2.7.3. Hosios Meletios Manastırı (URL-10)

5.2.8. SAGMATA MANASTIRI-YUNANİSTAN

Şekil 5.2.8.1. Sagmata Manastırı Vaziyet Planı (Orlandos, 1958)

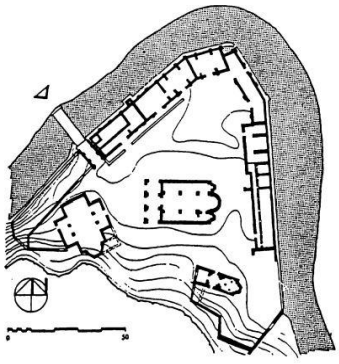

Şekil 5.2.8.2. Sagmata Manastırı Katholikonu (Orlandos, 1958)

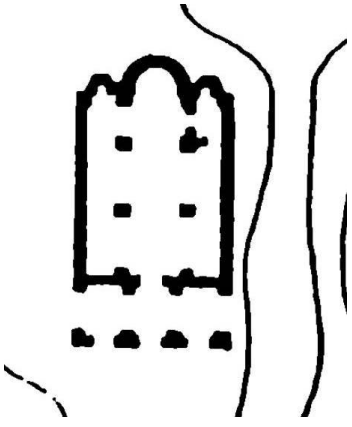

Şekil 5.2.8.3. Sagmata Manastırı (URL-10)

5.2.9. AZİZ ARCHANGELS MANASTIRI-PRİZREN

Şekil 5.2.9.1. Aziz Archangels Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)

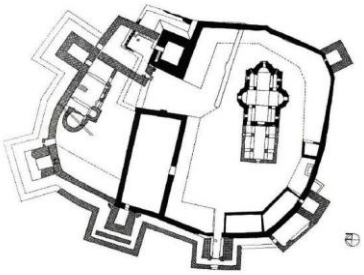

Şekil 5.2.9.2. Aziz Archangels Katholikonu Planı (Popovic, 1997)

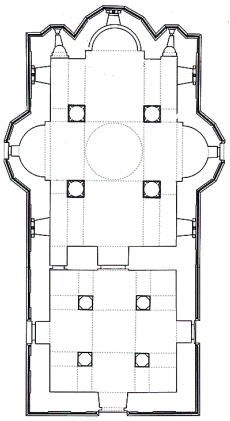

Şekil 5.2.9.3. Aziz Archangels Manastırı (URL-10)

5.2.10 RAVANİCA MANASTIRI-SIRBİSTAN

Şekil 5.2.10.1. Ravanica Manastır Vaziyet Planı (Popovic, 1997)

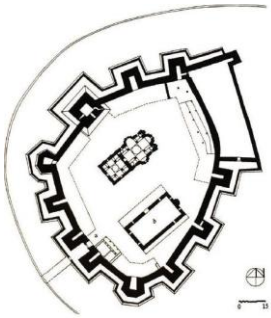

Şekil 5.2.10.2. Ravanica Katholikonu (Popovic, 1997)

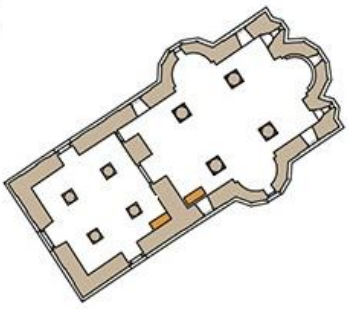

Şekil 5.2.10.3. Ravanica Manastır (URL-10)

5.2.11. MANASİJA(RESAVA) MANASTIRI-SIRBİSTAN

Şekil 5.2.11.1. Manasija (Resava) Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)

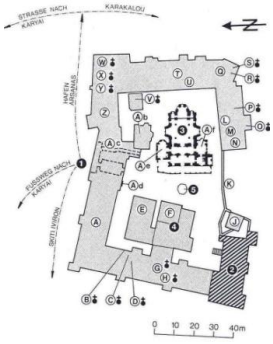

Şekil 5.2.11.2. Manasija Katholikonu (Popovic, 1997)

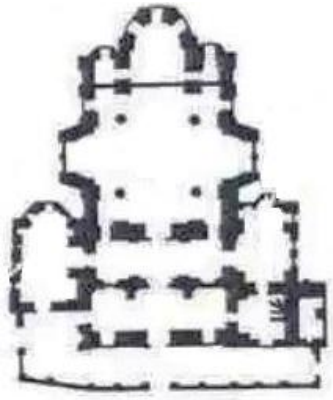

Şekil 5.2.11.3. Manasija (Resava) Manastırı (URL-10)

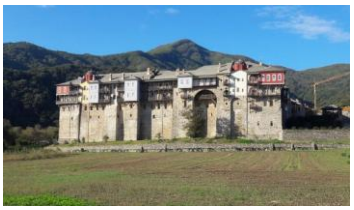
5.2.12. İVİRON MANASTIRI - YUNANİSTAN

Şekil 5.2.12.1. İviron Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 1997)

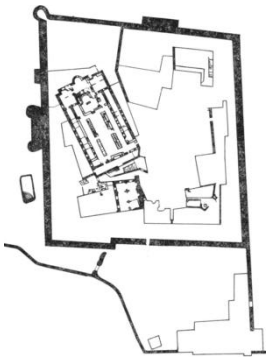

Şekil 5.2.12.2. İviron Katholikonu (Popovic, 1997)

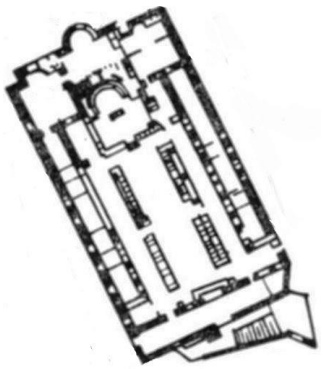

Şekil 5.2.12.3. İviron Manastırı (URL-10)

5.2.13. AZİZE KATERİNA MANASTIRI-MISIR

Şekil 5.2.13.1. Aziz Katerina Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 2006)

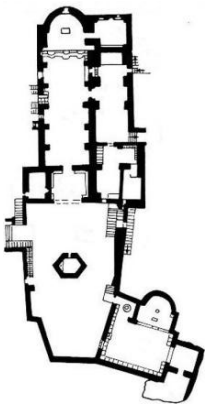

Şekil 5.2.13.2. Aziz Katerina Katholikonu Planı (Popovic, 2006)

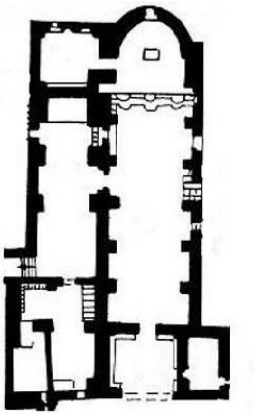

Şekil 5.2.13.3. Aziz Katerina Manastırı (URL-11)

5.2.14. MAR SABA MANASTIRI- KUDÜS

Şekil 5.2.14.1. Mar Saba Manastırı Vaziyet Planı (Popovic, 2006)

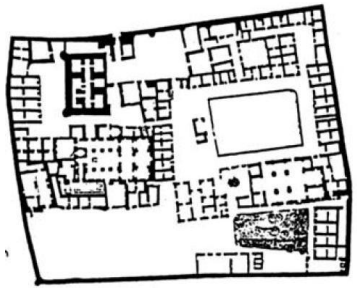

Şekil 5.2.14.2. Mar Saba Katholikonu (Popovic, 2006)

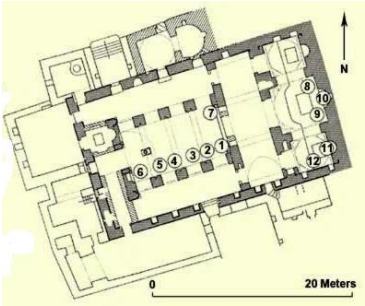

Şekil 5.2.14.3. Mar Saba Manastırı (URL-11)

5.2.15. DEİR AL BARAMUS MANASTIRI- MISIR

Şekil 5.2.15.1. Mar Saba Manastırı Planı (Popovic, 2006)

Şekil 5.2.15.2. Mar Saba Katholikonu (Popovic, 2006)

Şekil 5.2.15.3. Mar Saba Manastırı (URL-11)

5.3. Bölüm Değerlendirmesi

Bizans manastırlarının arasında çok sayıda benzer özellikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Günümüzde kalıntı halindeki Bizans Manastırları başlığı altında incelenen Odalar Camii, Bodrum Mesih Paşa Camii'nde olduğu gibi bir mahzen ya da altyapı üzerine inşa edilmiştir. 16 odacıktan oluşan bu altyapının bir mezar yapısı olarak kullanılması olasıdır. Günümüzde kalıntı halinde bulunan ve yok olmaya yüz tutmuş yapının Petra Manastırı'na ait olduğu düşünülmektedir (Çizelge 4.2.1.) (Eyice, 1994).

Yine kalıntılarının günümüze ulaştığı bir diğer Bizans manastırı olan Aziz Georgios Manastırı'nın da bir altyapı üzerine inşa edildiği dikkat çekmektedir. Oldukça zengin bir mimariye sahip olan yapının şapellerinin de oldukça zengin süslemelere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu aşamada altyapının Myrlelaion Manastırı'nda olduğu gibi bir mezar yapısı olarak kullanılıp kullanılmadığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bizans'ın Mangana bölgesinde günümüz Topkapı Sarayı civarında kalıntıları bulunan Aziz Georgios Manastırı'nın da imparator adına imparatorun ve ailesinin defnedildiği bir mezar yapısı olarak tasarlanmıştır. Myrelaion'la benzer olarak imparator kiliseden ayrı inşa edilmiş bir şapel yerine kiliseye defnedilmeyi tercih etmiştir. İmparator Romanus Lecapenus kilise altyapısına gömülürken imparator Monomachos ise kiliseye gömülmeyi tercih etmiştir (Çizelge 4.2.2.). İsa Philantropos ve Aziz Georgios Manastırları'nda bulunan ve kutsal su olarak önem verilen ayazma yapısına Myrleaion Manastırı'nda rastlanmamaktadır. Günümüzde öyle bir yapının varlığına dair herhangi bir kalıntı bulunamazken geçmişte var olduğuna dair herhangi bir iz de tarihi kaynaklarda yer almamaktadır. Hastaları iyileştirdiğine inanılan bu şifalı suyun olduğu manastır yapılarının halk tarafından daha fazla önemsendiği görülmektedir.

İstanbul sınırları içerisinde yer alan başta Myrelaion Manastırı olmak üzere manastır kiliselerinin çoğu kapalı Yunan haç planına sahiptir. Aralarından sadece Samatya'da yer alan Studion Manastırı günümüz ismi ile İmrahor İlyas Bey Camii bazilikal plan tipinde inşa edilmiştir. Erken Bizans döneminde genel olarak kilise yapılarının bazilika planına sahip olması önemli bir manastır olan Studios'un da bu şekilde yapılmasına sebebiyet vermiştir (Çizelge 4.2.4.). Kapalı Yunan haç plan tipi Konstantinopolis ve Balkan ülkelerinde sıkça görülürken Suriye, Filistin ve Mısır gibi doğu bölgelerinde kurulmuş manastırların bazilikal plan tipinde uygulandığı örnekleri bulunmaktadır

(Şekil 5.2.15.2.). Bodrum Mesih Paşa altyapısının duvar örgüsünde görülen yalınlık Esekapı Mescidi'nin plan izlerinde de görülmektedir. Buna karşın Pantokrator Manastır'ı şapelinde görülen süslemeler Myrelaion Manastırı (Bodrum Mesih Paşa Camii) ve Patrik Athanasios Manastırı (Esekapı Mescidi) şapelinde görülmemektedir (Çizelge 4.2.6.).

Bodrum Mesih Paşa Camii olarak kullanılan Myrelaion Manastırı ilk aşamada bir manastır kuruluşu olarak inşa edilmemiştir. 5. yüzyıl rotundasının mevcut olduğu konumda saray ve kilise yapısı eklenerek yapı manastıra dönüştürülmüştür. Bu durum suriçi bölgesinde bulunan diğer manastır yapılarında sık görülen bir durum değildir. Genelde imparator veya aristokrat ailelerin kurucusu olduğu manastır kuruluşlarının konum ve mimarileri özenle seçilerek inşa edilmektedir.

Farklı bir işlevi olan herhangi bir yapının manastır kurumuna dönüştürülmesi durumu benzer mimari özelliklere sahip olan Filistin ve Mısır bölgelerinde görülmüştür. Manastır mimarisi ve söz konusu bölgelerin geleneksel konut mimarisi arasındaki benzer özellikler farklı işlevi olan yapıların manastır yapılarına dönüştürülmesine olanak sağlamıştır. Bu durum kilise ve saray yapısının altındaki sarnıç ile birlikte manastıra dönüştürülmüş Myrelaion Manastır'ı içinde geçerlidir. İmparator adına kurulmuş bir manastırın yeniden inşa edilmesi yerine var olan yapıların dönüştürülmesi ile kurulması Myrelaion Manastırı'nın örnek teşkil etmesine neden olmaktadır.

İstanbul sınırları içerisinde bu durum Çatalca ve Küçükçekmece bölgelerinde bulunan Yarımburgaz ve İnceğiz Mağara Manastırları içinde geçerlidir. Mağaralar doğal yerleşim yerleri olarak kullanılmasına karşın geçen yüzyıllar içerisinde fonksiyon değiştirerek manastır yapılarına dönüştürülmüştür. Farklı bir işleve sahip iken manastır yapısı olarak yeniden işlevlendirilmesi Myrelaion Manastırı ve İnceğiz-Yarımburgaz Mağara Manastırları arasında ortak özellik olarak ifade edilebilir (Çizelge 4.5.1-4.5.2.).

Akataleptos Manastırı'nın katholikonu olarak inşa edilen ve günümüzde Kalenderhane Camii olarak hizmet veren yapının çevresinde farklı dönemlere ait tarihi kalıntılar dikkat çekmektedir. 4. veya 5. yüzyıla tarihlendirilen Roma hamamı ve 6. yüzyıl yapıları olduğu düşünülen Bema ve Kuzey kiliseleri manastır kuruluşunun önemli bir yapı topluluğu olduğunu düşündürmektedir.

Erken dönem yapılarının manastır kompleksi içerisinde hangi fonksiyonlar verilerek değerlendirildiği konusunda bir bilgiye rastlanmamıştır. Akataleptos ve Myrelaion Manastırları yapı kuruluşları içerisinde Erken Bizans dönemine ait mimari yapılar barındırmaları ve bu yapıların günümüze kadar ulaşmayı başarmış olması konusunda benzer özellikler taşımaktadır. Myrelaion Manastırı'nda rotunda bir sarnıç olarak işlevlendirilirken Akataleptos Manastırı'nda Roma hamamın manastıra ait bir hamam yapısı olarak kullanılmış olmalıdır (Çizelge 4.3.1.).

9. yüzyıla tarihlendirilen Bizans yapılarını incelediğimizde apsis bölümlerinde bir takım benzerlikler dikkat çekmektedir. Anargyroi Manastır katholikonu olarak inşa edilmiş Atik Mustafa Paşa Camii'nin doğusunda yer alan apsislerin iç mekânda yarım daire dışarıda ise üç kenarlı bir biçimlenişe sahip olduğu görülmektedir. Bu durum 9. yüzyıl yapısı olduğu tespit edilen Myrelaion Manastırı yani Bodrum Mesih Paşa Camii apsislerinde de görülmektedir. 9. yüzyıl tarihlendirilen çoğu Bizans dönemi yapısında bu biçimlenmeden bahsedilebilir (Çizelge 4.3.2.).

Bizans döneminde kilise olan ve camiye çevrilen tüm yapılarda yönlenme anlamında bazı sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Genelde doğu-batı yönüne yönlendirilen kiliseler camiye dönüştürüldükleri zaman kabe yönüne yönlendirilmektedir. Yapısal bir değişikliğin yapılmasının tarih eserin korunması açısından risk taşıması nedeni ile bu yönlendirme genelde mihrap nişi ve yerdeki halının yönlendirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu tüm camii olarak kullanılan Bizans yapılarının ortak sorunudur. Aya Euphemia Manastırı'na ait bir birim olan ve günümüzde Gül Camii olarak hizmet veren yapıda yönlenme anlamda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Bunun nedeni zaten yapının hâlihazırda Mekke yönüne doğru bakmasıdır. Bu nedenle Gül Camii'nin apsis nişi günümüzde mihrap nişi olarak kullanılmış ve yönlenme anlamında herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Gül Camii bu özelliği ile tüm Bizans yapılarından faklılık göstermektedir (Çizelge 4.3.3.).

Koca Musafa Paşa Külliyesinin ana yapısı olarak kullanılan camii Bizans döneminde de Hagios Andreas en te Krisei Manastırı'nın merkez yapısı olarak kullanılmıştır. Yapı asırlardır dini yapı komplekslerinin merkez birimi olarak hizmet vermektedir (Çizelge 4.3.5.).

Erken Bizans dönemine tarihlendirilen Bizans manastırlarına kıyasla orta ve son dönem Bizans manastırları'nın çoğunun ktetorunun Bizans imparatorları veya imparatoriçeleri olduğu görülmektedir. Myrelaion Manastırı da bir Bizans imparatoru tarafında kurulmuş orta Bizans yapısıdır. Ancak erken döneme tarihlendirilen Studios Manastırı'nın ise hanedan üyesi olmayan bir konsül tarafından kurulduğu bilinmektedir (Çizelge 4.2.4.).

Pantepoptes Manastırı günümüzdeki ismi ile Eski İmaret Camii'nin altında bulunan altyapının sarnıç olarak işlevlendirildiği belirtilmiştir. Ana kiliseye tekabül edecek formda inşa edilmiş yapının hangi amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Ancak daha sonra sarnıca dönüştürüldüğü kesindir. Myrelaion Manastırı'nda olduğu gibi altyapının bir mezar yapısı olarak kurulmuş olması olasıdır. Günümüzde Vatan Caddesi üzerinde bulunan ve 9. yüzyıla tarihlendirilen Lips Manastırı'nın haç kolları üzerinde bulunan kemerli pencereler oldukça dikkat çekicidir. Bu özellik yine aynı dönemin yapısı olan Myrelaion Manastırı'nın cephelerinde de görülmektedir. Haç kolunun bitiş kısmında bulunan ve cephenin en üst hizasında algılanan kemerin üzerinde yine beşik kemerli pencerelerin varlığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.3.8.).

İstanbul sınırları içerisinde tetrakhonkos plan tipine sahip tek yapı olması açısından Balat'ta bulunan Kanlı Kilise diğer ismi ile Panagia Mouchliotissa Manastırı örnek teşkil etmektedir. Bu plan tipine sahip başka bir manastır yapısı günümüze ulaşamamıştır (Çizelge 4.4.2.).

Dik bir yokuş üzerinde inşa edilmiş Pantepoptes Manastırı'nın Latin işgali sırasında dönemin Bizans imparatoru tarafından bir karargâh olarak da kullanıldığı bilinmektedir. İstanbul'da bulunan ve en önemli görevi konaklama ve ibadethane olmak olan manastırlara kıyasla Pantepoptes Manastırı'nın savunma yapısı olarak kullanılması dikkat çekicidir. Pantepoptes Manastırı'nın Yunanistan'da bulunan Vatopedi Manastırı'nda olduğu gibi yüksek burçlardan meydana gelen bir çevre duvarının olabileceği düşünülse de bunu destekleyen bir kaynak bulunmamaktadır (Çizelge 4.3.6.). Mor Kuryakos Manastırı Batman şehrinin sınırları içerisinde yer almaktadır. Süryani dini mimarisinin önemli bir temsilcisi olan kuruluşun birçok birimi günümüzde atıl halde bulunmaktadır. 5. yüzyıla tarihlendirilen yapının yıllarca Süryani başpiskoposluğu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bir manastırdan çok doğu bölgesinde görülen konak ve villaları andırmaktadır.

Manastır mimarisinin daha yeterince gelişmediği Erken Bizans dönemine ait olan yapının ana yapısının merkezde değil çevre duvarına yakın bir konumda yer aldığı görülmektedir (Şekil 5.1.1.). Bu özellik bir Orta Bizans yapısı olmasına rağmen Myrelaion Manastırı günümüz ismi ile Bodrum Mesih Paşa Camii'nde de görülmektedir. Altında bulunan rotunda yapısına kilise ve saray eklemek usulüyle meydana getirilmiş manastırın kilise yapısı merkezde değil sol üst köşede konumlandırılmıştır. Zaten Myrelaion Manastırı mekânsal düzenleme konusunda İstanbul sınırları içerisinde yer alan hiçbir manastır kuruluşu ile benzer özellikler taşımamaktadır.

Haho Manastırı ya da günümüz ismi ile Taş Camii, Erzurum'un Haho köyünde yer alması nedeni ile bu ismi taşımaktadır. Gürcü mimarisine ait önemli bir yapı olan manastır mimari biçimlenmesi ile de farklılık göstermektedir. 10. yüzyılın II. yarısına tarihlendirilen kilise kare formda bir naos ve çevresindeki dört haç kolundan meydana gelmektedir. Serbest haç planlı yapının kubbesi Gürcü mimarisine özgün yüksek kasnaklı silindirik bir görünüme sahiptir. Kalın çevre duvarının zamanla yıkılıp yok olmasına karşın sadece küçük bir kısmı günümüze ulaşırken manastıra ait diğer birimler olan şapel, yemekhane, keşiş koğuşları gibi yapılar halen ayaktadır (Şekil 5.1.2.).

Kaymaklı Manastırı Trabzon şehrinde kurulmuş bir manastırdır. Yapı 1424 yılına tarihlendirilmektedir. Merkezde bulunan tek nefli kilise yapısı yanı sıra güneydoğu yönünde şapel ve manastır hücreleri yer almaktadır. Ana yapıya ait çok sayıda fresk 18. yüzyılda yapılmıştır (Şekil 5.1.3.). Tek nefli plan tipine sahip yapı İstanbul manastırlarının parekklessionları ile aynı biçimlenmeye sahiptir. Ancak katholikonlarında bu planlama tipine rastlanmamıştır.

Alahan Manastırı Mersin şehrinde kurulmuştur. Yapının 4. ve 6. yüzyıllarda Hıristiyan toplumu için bir haç merkezi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Doğu ve batı kilisesi olmak üzere iki ana yapısı bulunan manastırın bunlar dışında kayalara oyulmuş keşiş hücreleri ve hamamı oldukça dikkat çekicidir. Günümüze kalıntı halde gelmiş yapının çevre duvarı ve kapı süslemelerine örnek teşkil etmektedir (Şekil 5.1.4.). Yine bir Erken dönem yapısı olan Studios Manastırı ile aynı plan tipine sahip yapının her ikisi de bazilikal planlamaya sahip önemli eserlerdir.

Deyrül Zaferan Manastırı, Mardin sınırları içerisinde kurulmuştur. 3 katlı yapı günümüz görünümüne 18. yüzyılda yapılan eklemeler sonucunda ulaşmıştır. Önemli bir Süryani dini merkezidir. Mekân programı anlamında İstanbul manastırlarından çok farklıdır. Doğu manastır mimarisinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Zaman içerisinde çok sayıda eklenti yapılmış olmasına rağmen mimarisindeki ahenk bozulmamıştır. Halen manastır olarak kullanılan yapı Mor Hananyo Kilisesi, Azizler Evi, Meryem Ana Kilisesi ve Güneş Tapınağı gibi kendine has özellikleri olan çok sayıda tarihi mekândan meydana gelmektedir (Şekil 5.1.5.).

Sümela Manastırı Trabzon şehrinde Maçka ilinde kurulmuş bir kaya manastırıdır. Kapadokya'da kurulmuş kaya mezarlıklarından farklı olarak oyulmuş kayalara tutundurulmuş taş yapılardan meydana gelmektedir. Ana kaya kilisesi, birkaç şapel, mutfak, öğrenci odaları, misafirhane, kütüphane ile kutsal ayazma gibi manastır birimlerinden oluşmaktadır. Ana kilisesi kayalıkların oyulması ile meydana getirilmiştir (Şekil 5.1.6.). İstanbul'da bulunan Yaımburgaz ve İnceğiz Mağaralarında insan eli ile yapılmış ek bir yapı bulunmamaktadır. Ama Sümela manastırında ek yapılar mevcuttur. Bu anlamda her iki mağara sistemi arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Horomos Manastırı Kars bölgesinde yer alan Ermeni kökenli bir manastırdır. Hem arkeolojik hem de tarihsel yönden oldukça etkileyici özelliklere sahip olan yapının doğu manastır mimarisinin tüm özelliklerini bünyesinde barındırdığı görülmektedir. 10. yüzyıla tarihlendirilmiş yapının diğer manastırlardan farklı olarak ana kilise yapısının merkezde değil sol üst köşede çevre duvarı bitişiğinde konumlandırıldığı görülmektedir. Çevre duvarı günümüze ulaşamamış olsa da konumu tespit edilmiştir. Kraliyet ailesi tarafından kullanılmış yapının aynı zamanda bölgenin kültür ve dini merkezi olma özelliği de bulunmaktadır. Günümüze ulaşmış kalıntılar arasında kral şapelleri de bulunmaktadır (Şekil 5.1.8.). Şehrin kültür ve dini merkezi olma özelliği bakımından Hagios Andreas en te Krisei Manastırı, Pantokrator Manastırı ve Khora Manastırı ile benzer özellikler taşımaktadır.

Günümüze kalıntı olsa dahi ulaşmayı başarmış Aziz Simon Stylite Manastırı da doğu manastırlarının önemli temsilcileri arasında yer almaktadır (Şekil 5.1.9.). Üç birimin yan yana gelmesiyle oluşturulmuş katholikonu oldukça dikkat çekicidir. Pantokrator manastırı da üç birimden oluşan bir katholikona sahiptir.

Yunanistan sınırları içerisinde kurulmuş Dafni Manastırı da günümüze ulaşamasa dahi kalın bir çevre duvarı ile çevrelenmiştir. Bizans manastırlarının aksine merkezde olan dini yapı manastır girişinin hemen sol kenarında konumlanmıştır. Erken dönem Doğu manastırlarında da görülen bu özellik manastır yaşamının gelişmesi ile birlikte merkeze alınıp önem derecesi en üst seviyeye getirilmiştir (Şekil 5.2.1).

Yunanistan'ın en ünlü yapılarından biri olan Hosios Loukas Manastırı ise Orta Bizans dönemini temsil etmektedir. Dünya mirası listesine alınan yapı merkezinde bulunan kilise ve çevre duvarı hizasında yerleşmiş birimleri ile tipik bir Bizans manastırı örneğidir (Şekil 5.2.2).

Sırbistan'da bulunan Studenica Manastırının yerleşim planı genelde görülen kare sistemden farklı olarak dairesel bir şekilde düzenlenmiştir. Manastıra ait diğer birimlerin meydana getirdiği çevre duvarı ve merkez kilise yapısı ile günümüze ulaşmayı başarmış önemli bir manastır yapısıdır. Ayrıca etkileyici girişi ve kilise kubbesi ile de dikkat çekmektedir (Şekil 5.2.3).

Büyük Lavra Manastırı, Vatopedi Manastırı ve Chilandri Manastırları yine Yunanistan'da yer alan önemli bir yapılardır. Trikonkhos plan tipine sahip kiliselerin merkezde yer aldığı bu manastır yapılarının çevre duvarları masif duvarlardan ve kulelerden meydana gelmektedir. Her üç yapıda da manastıra ait yemekhane, şapel, mutfak ve koğuş gibi yapılar çevre duvarı hizasında inşa edilmiştir.

Kutsal olarak tanımladıkları avlu içerisinde sadece ana kilise ve şapeller yer almaktadır. Bir kale görüntüsü çizen surların iç mekân olarak oldukça zengin süslemelere sahip olduğu belirtilmiştir. Oldukça zengin kütüphanelere sahip olan yapıların arşivlerinin sadece bir kısmının yayınlandığı hem tarih hem de Bizans'a ait çok sayıda eserin bu kütüphanelerde muhafaza edildiği bilinmektedir (Şekil 5.2.4,5.2.5,5.2.6).

Yine Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Hosios Meletios ve Sagmata Manastır'ları ise Aynaroz dağlarında bulunan Bizans manastırlarından farklı olarak kapalı yunan haç planı tipine sahip merkezi kiliselerinin etrafında gelişmiştir. Yine manastırlara ait birimler çevre duvarı hizasında konumlandırılmıştır. Şehir dışında kırsal alanda kurulmuş manastırlara örnek olarak verilen yapılar arasında yer almaktadır (Şekil 5.2.7,5.2.8).

Kosova'nın Prizren şehrinde yine kırsal alanda kurulmuş ama günümüze sadece kalıntılarının ulaştığı manastır kilisesinin yine kapalı yunan haç planına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Sırp İmparatoru Stefan Duşan tarafından bir mezar yapısı kurulan manastır Sırp dini mimarisinin önemli bir temsilcisidir. Balkan çatışmaları nedeni ile sürekli yıkılıp yeniden inşa edilen yapı son çatışmadan sonra atıl halde kalmıştır (Şekil 5.2.9). Sırbistan sınırları içerisinde yer alan Manasija ve İviron Manastır'ları ise burçlarla çevrili çevre duvarıyla dikkat çekmektedir. Her iki yapının kilisesinin trikonkhos plan tipine sahip olduğu görülmektedir. Manastırın diğer birimleri arasında yer alan yemekhane, mutfak, keşiş koğuşları ve şapeller ise manastır duvarı hizasında yerleştirilmiştir (Şekil 5.2.11,5.2.12).

Mısır'da yer alan Azize Katerina Manastırı ve Deir el Baramus Manastırları'nın kiliselerinin köşe konumda yer aldığı plan izlerinden de görülmektedir. Oldukça kalın, masif duvarlar ile çevrili olan manastır dışarıdan bir kale görüntüsü vermektedir (Şekil 5.2.13). Aziz Katerina manastır kilise bazilikal plana, Mar saba ise tek nefli plan yalın bir plan tipine sahiptir. Kudüs'ün kayalık tepeleri üzerine kurulmuş Mar Saba manastırı çok önemli bir tarihi yapıdır. Zaman içerisinde meydana gelmiş saldırılar nedeni ile defalarca yıkılıp yeniden yapılmış çevre duvarının üst kısmı günümüze ulaşmayı başarmıştır. Çevre duvarının Sultan III. Ahmet döneminde tamiratına izin verildiği de kaynaklarda yer almaktadır (Şekil 5.2.14).

BÖLÜM 6

BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ (MYRELAİON MANASTIRI) KORUMA ÖNERİSİ

6.1. Coğrafi Konumu

Yapı İstanbul'un Fatih ilçesinde, Mesih Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Laleli, Aksaray, Mesihpaşa caddeleri ile Sait Efendi Sokak arasında kalan yapı adasında, 808 ada 198 pafta 9 parselde yer almaktadır. Camii batı, güney ve doğuda apartmanlarla çevrelenen, yüksek düz bir terasın 'rotundanın' güneydoğu köşesinde, yanında günümüze ulaşamamış saraya komşu olarak inşa edilmiştir.

Günümüze sadece camiye dönüştürülmüş kilisenin ve çarşıya dönüştürülmüş sarnıcın ulaşabildiği yapı, 10. yüzyıla tarihlendirilmiş saray yapısıyla birlikte bir Bizans Manastırı olarak faaliyet göstermiştir (Şekil D.1.).

6.2. Tarihçesi

6.2.1. Bodrum Mesih Paşa Camii

Myrelaion Manastırı'ndan ilk olarak Albi'li Pierre Gilles tarafından bahsedilmiştir. Gilles, Fransız imparatoru I. Francis tarafından bilimsel bir amaçla gönderildiği ve diğer işlerine ek olarak şehirdeki antik kalıntılar üzerine sistematik notlar topladığı İstanbul'da 1544 yılından 1547 yılına kadar kalmıştır. 1555 yılında Fransa'da öldüğünde yazdıklarını düzenleyip "De topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri quattor" adı altında yayınlama işi yeğeni Antoine Gilles'e kalmıştır. Gerek yazıldığı zaman dilimi, gerek bütünlüğü, gerekse doğruluğu Gilles'in *Topographia*'sını Bizans İstanbul'unun en önemli topografyası haline getirmiştir.

Gilles, kilisenin 10. yüzyılın başlarında imparator Romanus 1. Lecapenus (919-944) tarafından kadınlar manastırının katholikonu olarak inşa edildiğini tespit etmiştir (Gilles, 1535). Pierre Gilles'in şehrin dokuzuncu bölgesinde "Myreleos" olarak tanımladığı yapının 5 ayırt edici özelliği şu şekilde aktarılmıştır:

1. Burası şehrin dokuzuncu bölgesidir.

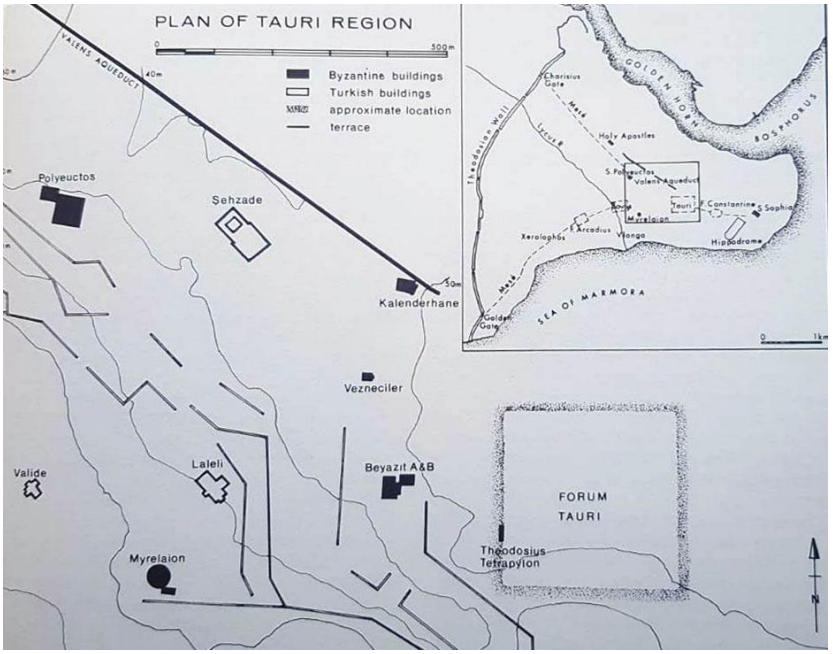
2. Blancha bölgesinin kuzeydoğusunda bulunur.

3. Bir zirvenin üzerindedir.

4. İçerisinde bir sarnıç bulunmaktadır.

5. Sarnıç yaklaşık altmış tane mermer sütunla desteklenmektedir (Gilles, 1535).

Şehrin dokuzuncu bölgesinin tam sınırları günümüzde hala bilinmemesi ve tartışma konusu olmasına rağmen Laleli, Yenikapı bölgeleri ve Aksaray'ın bir bölümünü kapsadığı bilinmektedir (Striker, 1981). Gilles'in tanımına uygun olarak Bodrum Camii de dokuzuncu bölge olarak bilinen alanın tam da ortasına yakın bir konumda yer almaktadır. Myrelaion Manastırı'nın bulunduğu bölge, Bizans kaynaklarında Lycus nehrinin Marmara denizine döküldüğü yer olan Blancha ya da Blanga olarak ifade edilmiştir (Şekil 6.2.1.1.) (Striker, 1981).

Şekil 6.2.1.1. Forum Tauri ve Bodrum Mesih Paşa Camii Konumu (Striker, 1981)

Striker'a göre Lycus nehrinin alüvyonları o zamanlardan beri limanı doldurarak bugünkü Yenikapı bölgesini meydana getirmiştir (Striker, 1981). Bodrum Mesih Paşa Camii de Blancha limanının kıyı şeridinin 400 metre kuzeyinde bulunmaktadır (Striker, 1981). Gilles'in Myreleos'taki sarnıcı destekleyen ortalama altmış mermer kolon bulunduğu ifadesi Bodrum Cami'si sarnıcındaki kolon sayısına çok yakındır. Sarnıç karanlık, arazi engebelidir ve Gilles'in zamanında sütunların tamamını görmemesi muhtemeldir.

Bodrum Mesih Paşa Camii'nin üzerinde bulunduğu tepe, günümüzde modern apartman daireleriyle çevrelenmiş olduğu için dışarıdan algılanmamaktadır. Fakat 1786 yılında Kauffer ve Lechevalier tarafından yapılan araştırmalardan da anlaşılabileceği üzere Blancha'dan görülebilen, ufuktaki en öne çıkan yapının Bodrum Mesih Paşa Camii olduğu söylenebilir (Striker, 1981).

Günümüz İstanbulu'nun eşyükselti haritası hala yapının; şehrin güney eğimindeki güney yokuşlu bölgesini ayıran civardaki tek tepede bulunduğunu göstermektedir. Yapı, deniz seviyesinden ortalama 23 metre yükseklikte bulunmakta ve bu seviye batı, güneybatı ve güneydeki arazilerde %10 oranına kadar düşmektedir (Striker,1981). Birkaç küçük değişiklikle Gilles'in 1553 yılında tanımladığı yapının günümüz Bodrum Mesih Paşa Camii'nin olduğunu ifade edebiliriz.

Ünlü Bizans tarihçisi Suidas burasının önceleri Sofist Krateros'un konağı olduğunu, daha sonra bu özel arazinin imparator Romanus tarafından ele geçirildiğini ifade etmiştir (Suidas, 1935). Suidas'ın bir diğer rivayetine göre İmparator Romanus I. Lekapenos, 9. yüzyılda tapınak olduğu düşünülen rotundayı sarnıca dönüştürmüş üzerine saray ve bitişiğine de alt katı büyük bir kripta (mezar şapeli) olan bir kilise inşa ettirmiştir (Striker, 1981). Yine de 1930 yılında D. Talbot Rice, Theodor Macridy ile birlikte yapının kimliği ile ilgili şüpheleri sonlandırmak için Bodrum Camii'nde arkeolojik araştırmalar gerçekleştirmiştir. Cami'nin içinde ve etrafında yapılan kazılar neticesinde Bodrum Camii'nin Myrelaion'daki Romanus kilisesiyle ilişkilendirilmesinin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır (Rice, 1933).

Bodrum Mesih Paşa Camii altyapısı ilk olarak 1913 yılında Wulzinger tarafından incelenmiştir. Wulzinger, detaylı incelemelerden sonra hakkında çok sayıda karşıt fikir olan altyapının Romanus'un cenaze kilisesinin bir parçası olduğunu söylemiş ve tarihini de 10. yüzyılın ilk çeyreği olarak belirtmiştir (Wulzinger, 1913). Wulzinger, altyapı ve kilisenin homojen bir yapı olduğundan ve birlikte tasarlanıp aynı tarihte inşa edildiklerinden hiçbir zaman şüphe duymamıştır (Wulzinger, 1913). Ancak bazı araştırmacılar kilise ve altyapının duvar örgü tekniğinin farklı olması nedeni ile bunun aksi yönünde görüş savunmuşlardır (Striker, 1981).

Myrelaion Manastırı ve ona bağlanan kilise, Romanus tarafından ailesi için bir cenaze yeri olarak inşa ettirilmiştir ve 922-961 yılları arasında Lecapeni ailesinden 6 kişi buraya defnedilmiştir (Striker, 1981). İlk olarak 922 yılında Romanus'un eşi Theodora Myrelaion Manastırı'na defnedilmiştir. Theodora'yı 931 yılında ölen en büyük oğlu Christopher takip etmiştir. 946 yılında diğer oğlu Constantine, 940 yılını biraz geçtiğinde ölen karısı Helena'yla aynı mezara gömülmüştür. Son olarak 948 yılında sürgünde bir keşiş olarak ölen Romanus'un naaşı, karısının yanına gömülmek üzere Prote adasından Myrelaion Manastırı'na getirilmiştir (Striker, 1981). Romanus elbette manastıra defnedilen son Lecapeni değildir. 961 yılında İmparator 7. Constantine Porphyrogenitus'un eşi ve Romanus'un meşruiyetinin tek kan bağı olan kızı Helena babasının yanına defnedilmiştir (Freely, 2004). Naumann tarafından yapılan kazılar sırasında mezarlar altyapıdan kaldırılarak başka yere taşınmışlardır (Şekil C.46) (Şekil C.47).

Romanus tarafından Myrelaion'da bir manastır inşa edilmesi son derece doğal bir durumken, kilisenin imparator ve ailesi için bir cenaze yeri olarak inşa ettirilmesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Çünkü 4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Bizans imparatorları ve hanedan üyeleri için kurulan cenaze yeri Kutsal Havariler kilisesidir. Romanus'un Kutsal Havariler kilisesine gömülmeyi reddedip kendisi ve ailesi için bir mezar yapısı inşa ettirmesinin nedeni bilinmemektedir. Fakat bu durumun Romanus'un olağandışı durumu çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür. Romanus I. Lekapenos, kızı Helena'nın meşru Makedon varisi 7. Constantine ile evliliği yoluyla kendisine kurnazca tahtın yolunu açmıştır (Striker, 1981). Romanus'un kendisine Kutsal Havariler'de bir lahit hazırlatması ya da karısı ve büyük oğlunun ardından kendisinin de oraya defnedilme niyetini göstermesi hiç şüphesiz tahtın gerçek varisi 7. Constantine ve destekçilerinin muhalefetini üzerine çekecektir (Striker, 1981). Bu nedenle Romanus I. Lecapenos'un ailesi için yeni bir mezar şapeli inşa ettirdiği düşünülmektedir (Striker, 1981).

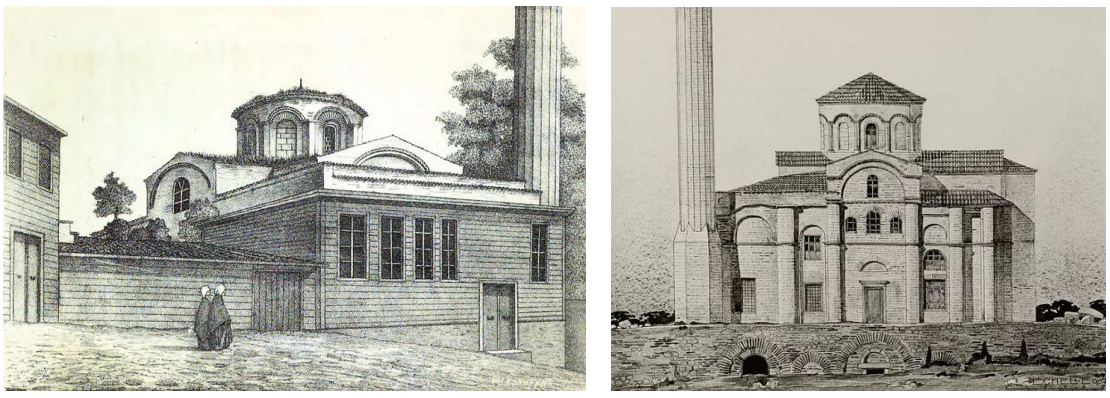
1203 yılı ağustos ayında çıkan büyük yangında yapı Mese ve Eleutherios limanının arasında ki bölge ile birlikte tamamen harap olmuştur (Striker, 1981). 1965 yılı kazıları sırasında tespit edilen buluntulardan da anlaşılabileceği üzere 13. yüzyılın sonuna doğru kilise yapısı yeniden inşa edilmiştir (Naumann, 1965).

14. yüzyıla gelindiğinde ise kripta amacı ile inşa edilmiş altyapının bu amaç doğrultusunda kullanılmadığı ve Lecapeni ailesinden başka kimsenin altyapıya defnedilmediği tespit edilmiştir (Freely, 2004). Bu dönemde zemini düzeltilip tuğla ile kaplanan altyapının güney ve doğu duvarlarına sade mezar lahitleri yapılıp dikdörtgen apsisinin sol duvarı fresk ile bezenmiştir (Şekil E.26.) (Müller-Wiener, 1977). 1315 yılında erkekler manastırı olarak kullanıldığına dair rivayetler olsa da kaynaklar tarafından desteklenmemektedir (Müller-Wiener, 1977).

Romanos'un ölümünden sonra Myrelaion'dan ara ara başka konu başlıkları altında bahsedilmiştir (Freely, 2004). 960 yılında imparator II. Romanos'un kız kardeşi Agathe manastıra kapatılmış, 1059 yılında Isaac Komnenus'un karısı Catherine, Isaac tahttan el çektikten sonra kızıyla birlikte Myrelaion'da rahibe olmuştur (Striker, 1981). Bazı kaynaklarda Myrelaion Manastırı'nın 1073 yılında önce sahip olduğu arazilerden ve 1085-1087 yıllarında yapılan bağışlarından bahsedilmiştir (Müller-Wiener, 1977).

Bodrum Camii'nin kuruluş tarihi ve banisi hakkında bilgi hafız Hüseyin Ayvansarayi'nin 1781 yılında yazıp 1864 yılında yayınladığı İstanbul Camileri'nin en eski sistematik tarihçesi olan Hadikat-ül Cevami kitabında verilmiştir. Başka arşivsel materyalin bulunmadığı düşünüldüğünde kitap yapıyı konu alan en eski Türkçe kaynak olarak ifade edilebilir. Kentin fethine kadar işlevini sürdüren manastır kilisesi 1501 yılında dönemin sadrazamı Mesih Ali Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür (Ayvansarayi, 1781). Yani yapı fetihten yarım asır sonra Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) camiye çevrilmiştir. Banisine ithafen Bodrum Mesih Paşa Camii olarak adlandırılsa da Bodrum ismi yapıya, altyapısı nedeni ile halk tarafından verilmiştir.

Osmanlı arşivlerinde yapının cami olarak kullanıldığı döneme ilişkin çok fazla belge bulunmamasına karşın 1911 yangınına kadar, onarım zamanları hariç devamlı olarak hizmet verdiği görülmektedir (Şekil C.1.). 1911 yangınından sonra bir süre atıl halde kalmış yapı onarılıp yeniden cami olarak hizmet vermeye devam etmiştir (Şekil C.5.) (Striker, 1981). Osmanlı'nın şenlendirme politikası kapsamında 1501 yılında camiye çevrilmiş yapıya mihrap, ahşap bir minber ve kesme taş bir minare eklenmiştir. İlk dönemlerde son cemaat mahalli olarak yapının narteksi kullanılmıştır (Striker, 1981). Günümüzde yapının ahşap malzemeden yapılmış nartkesten ayrı bir son cemaat mahalli bulunmaktadır. 19. yüzyılda kazı çalışmaları dışında Bodrum Camii'nin mimarisiyle ilgili yazılmış detaylı bir analiz ve araştırma bulunmamaktadır. Yapı hakkında bilgi Gurlitt, Paspates, Ebersolt-Thiers ve Millingen tarafından İstanbul kiliseleri üzerine yapılmış genel çalışmalarda mevcuttur. Araştırmacılar binanın yapısını oluşturan aşamaların arasındaki farkları detaylıca ele almaktan ziyade onun yalnızca göze çarpan bölümleriyle ilgilenmişlerdir (Şekil 6.2.1.2).

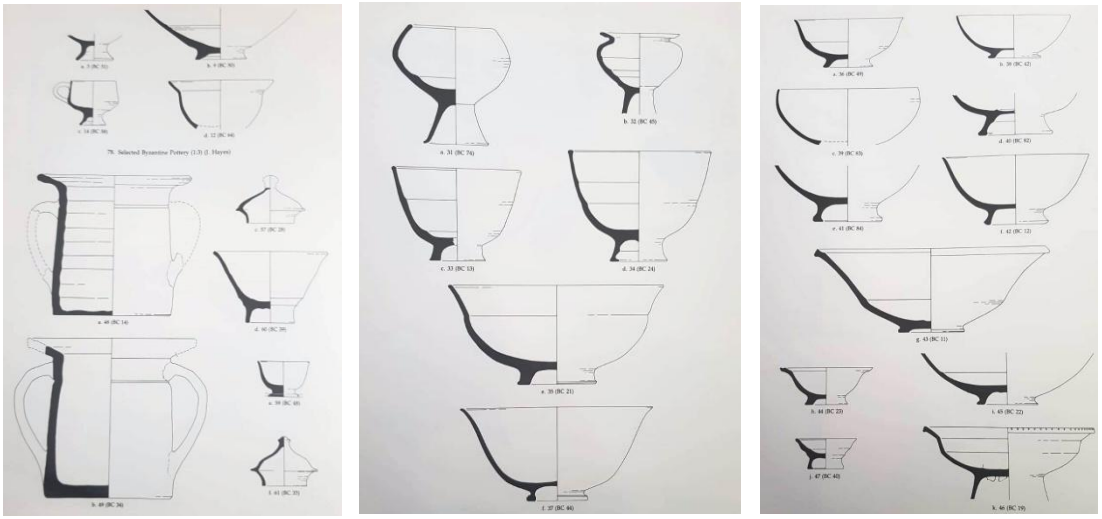
Şekil 6.2.1.2. Bodrum Mesih Paşa Cami Gravürleri (Paspates, 1877)
(Ebersolt; Thiers, 1913)

Myrelaion'un mimarisine dair en kapsamlı araştırma, 1981 yılında Striker tarafından yürütülen bir çalışmaya dayandırılmıştır. Yapı, İTÜ öğrencilerinin asistanlığında, mimar Selçuk Batur tarafından çizilen 1/50 ölçekli plan, kesit ve cepherle tasvir edilmiştir (Ek E.).Yapı aşamalarının sistematik olarak çizimler üzerinde kaydedildiği ana kaynak Striker tarafından 1981 yılında yayınlanmıştır.

1964-1965 yılında yapı cephelerinin değiştirildiği ve tarihine dair pek çok kanıtın tahrip edildiği köklü bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Özgün yapının korunmasına yönelik oldukça yıkıcı olan bu restorasyon yapının cephe karakterinin tamamen değiştirilmesine neden olmuştur (Şekil C.2.) (Şekil C.4.). 1930 yılında T. Rice tarafından gerçekleştirilmiş kazı çalışmalarından bahsedecek olursak Rice ilk aşamada toprak dolgu ile kapatılmış altyapıyı belli bir bölüme kadar kazdıktan sonra muhafaza edilmesi için yenide toprak ile doldurmuştur (Rice, 1933). Yapılan kazılar sonucunda kilisenin dekorasyonu olduğu düşünülen bazı mozaikler, opus-sectile zemin döşemesi ve renkli mermer kaplamalar tespit edilmiştir (Rice, 1933). Bu kalıntıların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Rice ve Macridy, 1930 kazılarını tamamladıktan sonra 1933 yılında ilk kazı raporunu yayınlamışlardır.

1965 yılında altyapı incelenmesine ilişkin kazılar Rudolf Naumann tarafından doğu cephesinde yapılan sondaj çalışmaları sayesinde gerçekleştirilmiştir. Sarnıç kazıları ise kuzey ve doğu cephesi yönünde sondaj çalışmaları ile tamamlanmıştır (Naumann, 1965). 1965 yılında Naumann tarafından yapılmış kazı çalışmalarına ek olarak Dr. Hayes tarafından kazı sırasında çıkarılmış çanak ve çömlek gibi buluntulara yönelik katalog çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Şekil 6.2.1.3.) (Striker, 1981). Yapı çevresinde gerçekleştirilen muhtelif kazılar sonucunda bulunan buluntular kataloglanarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmiştir (Naumann, 1965). Çömlek kalıntıları üzerinde yapılan incelemeler altyapı toprak dolgusunun yarı Türk yarı Bizans zamanında doldurulduğunu kanıtlanmıştır (Striker, 1981). Toprak dolgunun Bizans dönemine ait olan el değmemiş bölümü mühürlü bir katman oluşturmuştur (Naumann, 1965). Yapının 13. yüzyıl yangınında ciddi bir hasara uğradığı, kazılarda bulunan Pers Minai seramik kap kalıntısının üstünü kapatan kül tabakasında yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir (Naumann, 1965). Kısa süre sonra 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başlarında kilise yeniden inşa edilmiştir (Striker, 1981).

Altyapının içinde bulunan toprak dolgunun Naumann'ın çalışmaları sırasında tamamen kaldırılması ile ana apsisin kuzey duvarında bulunan Hz. Meryem'i bir donörle birlikte tasvir eden fresk ve güney duvarı boyunca devam eden Paleolog mezarlar ortaya çıkmıştır. Fresk temizlenerek Ernest J. W. Hawkins tarafından muhafaza altına alınmış ve günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (Striker, 1981).

Şekil 6.2.1.3. 1930 Kazıları Sırasında Bulunan ve J. Hayes Tarafından Kataloglanan 18. yüzyıla Ait Buluntular (Rice,1930)

6.2.2. Myrelaion Sarnıcı (Rotunda)

1480 yılında Andrea Vavassore tarafından tahta kalıp üzerine yapılmış ve İstanbul şehrinin fetihten sonraki durumunu özetleyen panaromik görüntüsü yüzyıllardır şehrin en önemli haritası olarak tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Vavaasore, gravürde eski sarayın (Seraglio Vechio) güneyinde ve rotundanın genel bölgesinde bulunan 'Coliseo de Spiriti' olarak adlandırdığı kompleks bir yapıyı resmetmiştir (Şekil 6.2.2.1.). 'Coliseo de Spiriti' olarak tanımlanan bölümde 6 adet daire formunda penceresi olan büyük ölçekli yarı dairesel yapı dikkat çekmektedir. Dairesel yapının üzerinde kuzeye doğru iki kat seviyesinde yükselen, iki camı ve kemerli bir kapısı olan bir yapı daha bulunmaktadır. Harap olmuş üst yapının cephesi tuğla şeklinde tasvir edilmiştir. Nauman, Vavassore gravüründeki dairesel yapının Myrelaion rotudasının olabileceğini savunmuştur (Naumann, 1965). Naumann'a göre yarı dairesel yapı, rotundanın hala ayakta olan duvarı olup kalkanlı cephe ise Myrelaion sarayının kalıntısına aittir (Naumann, 1965).

Şekil 6.2.2.1. Giovanni Valvassore 1480 Panoramasında 'Coliseo de Spriti' Olarak Geçen ve Myrelaion Sarnıcı Olduğu Düşünülen Yapı (Striker, 1981)

Striker, Coliseo'nun rotunda olarak tanımlanamayacağını bundan ziyade Coliseo'nun Bodrum Mesih Paşa Camii'nin kuzeyinde bulunan büyük bir harabe olabileceğini savunmuştur (Striker,1981). İmparator Romanos I. Lecapenus (919-944) daha sonra kadınlar manastırına dönüştüreceği Myrelaion Sarayı'nı, erken Bizans dönemine tarihlendirilen oldukça büyük bir yapı olan rotundanın üzerine inşa ettirmiştir (Stiker, 1981). Geç Antik döneme ait olan rotundanın ilk kullanılış evresinde Roma'daki Pantheon Tapınağı ve Selanik Hagios Georgios Kilisesi'nde ki gibi üzerinin büyük bir kubbe ile örtülmüş olabileceği ileri sürülse de bu bilgi hiçbir zaman kesinlik kazanamamıştır (Stiker, 1981). Yine de rotunda 41.80 metrelik bir dış çapı ile Roma'daki Pantheon'dan sonra gelen en büyük ikinci dairesel yapı olma özelliğini korumaktadır (Stiker, 1981). Çok sayıda araştırmacının sarnıç üzerinde gerçekleştirdiği incelemeler sonrasında Forchheimer ve Strzygowski sarnıcın 71 sütun, Wulzinger 75 sütun ve Striker 77 sütun tarafından taşındığını ifade etmiştir (Striker, 1981). Saray inşası sırasında çok sayıda devşirme sütunun sarnıca getirildiği kaynaklarda yer almaktadır (Wulzinger, 1913). Saray inşa edilmeden önce, 10. yüzyılda rotundanın harabe halinde bulunduğu düşünülmektedir. Nauman'a göre sarayın inşasına hazırlık sürecinde, rotundanın sarnıca dönüştürülmesine bağlı olarak özgün zemini sökülüp zemin seviyesi düşürülmüştür (Naumann, 1965). Sarnıcın özgün kuzey ve güney kapıları tamamen kapatılmış ve sarnıç iç mekânda su geçirmez harçla kaplanmıştır (Şekil C.56.) (Naumann, 1965).

Naumann, saray inşası sürecinde rotundanın içine kemerleri taşıyan geniş çaplı bir kolon destek sistemi kurulduğunu ifade etmiştir (Naumann, 1965). Sarayın teras kısmını taşıyan rotundanın batı bölümü çapraz tonozlarla örtülmüştür (Şekil C.70.). Saray yapısının taşıyan doğu bölümünde ise tonoz sistemi daha karmaşıktır (Şekil C.59). Sarayın yapıldığı dönemde doğu bölümünde yer alan üst örtünün de güçlendirildiği ifade edilmiştir (Naumann, 1965). Rotunda-saray-kilise kompleksine dair en geniş çaplı çalışma 1965-1966 yılları arasında Naumann tarafından yapılmıştır. Naumann, sarnıcın yer seviyesine kadar olan ölçümleriyle birlikte kuzey ve güney kapılarını da içine alan çevresini büyük ölçüde gün yüzüne çıkarmıştır. Naumann aynı zamanda sarnıcın doğu ucunda yer alan sarayın temellerini de ortaya çıkarmayı başarmıştır (Şekil C.67).

1960-1965 kazılarında rotundanın kuzeydoğu duvarında, şuan Venedik San Marco Polo katedralinde sergilenen Tetrarkt heykelinin kopmuş ayak parçası bulunmuştur (Şekil 6.2.2.2.) (Striker, 1981). Söz konusu ünlü tetrarkt heykelinin, 1204 yılında meydana gelen Latin istilası sırasında işgalciler tarafından Venediğe kaçırıldığı tespit edilmiştir (Striker, 1981). Myrelaion Sarnıcı'nın uzun yıllar boyunca toprak dolgu ile doldurulmuş olduğu tespit edilmiştir (Şekil C.69; Şekil C.70.). Kısmen temizlenmiş sarnıcın tamamen toprak dolgudan arındırılması yapının çarşıya dönüştürülme kararının verilmesi ile bağlantılıdır (Şekil C.72.). 1965 yılında gerçekleştirilmiş kazılar sonucunda sarnıcın kuzey cepheside kapı hizasının önünde bir stylobat kalıntısı tespit edilmiştir (Naumann, 1965). Bu kalıntı rotundanın ana girişinin kuzey kapısı olduğu konusunda fikir vermektedir.

Şekil 6.2.2.2. San Marco Katedralindeki Tetrarch Heykeli (URL-5)

Şekil 6.2.2.3. Bodrum Mesih Paşa Cami Kazılarında Tetrarch Heykelinin Kırılan Ayak Parçası (Arkeoloji Müzesi Arşivinden) (Karpuzi, 2019)

6.2.3. Myrelaion Sarayı

Sarnıç üzerideki saray, kubbeli teras ve kilise yapısı ile birlikte kompleksin bir parçası olarak inşa edilmiştir (Striker, 1981). 11. yüzyıl ortalarında tarihçi İoannes Skylitzes, dokuzuncu bölgede Myrelaion kilisesi ile imparator Romanos I. Lekapenus'un özel mülkü olan bir sarayın varlığından söz etmiştir.

Myrelaion Sarayı, İstanbul'un fethinden sonra ilk olarak Vavassore tarafından tahta baskı olarak yapılan İstanbul panoramasında 'Coliseo de Spriti' olarak adlandırılmış yarım daire bir yapının üzerinde iki katlı bina kompleksi olarak dikkat çekmiştir (Striker, 1981). Araştırmacıların bu yapının, rotunda üzerinde inşa edilmiş Myrelaion Sarayı olabileceğini belirtmesine rağmen net bir sonuca ulaşılamamıştır.

Keşiş Georgios ve tarihçi Theophanes, imparator Romanos'un sarayı bir süre kullandıktan sonra kadınlar manastırına dönüştürmüş olduğundan söz etmektedir (Naumann, 1965). Günümüzde yok olmuş saray yapısı teras görevi üstlenmiş sarnıcın doğu tarafı boyunca konumlandırılmıştır. Sarnıcın doğu ucunda inşa edilmiş saray manzaraya yani Marmara denizine doğru yönlendirilmiştir (Şekil D.6.) (Naumann, 1965). Saray yapısına ait kalıntı izinin günümüze ulaşmaması ve yapının mimarisine ilişkin bir kaynak bulunmamasına rağmen saray planı hakkında fikir yürütülmesine sarnıcın tonoz sistemi olanak sağlamaktadır.

Sarnıcın sarayı taşıyan kısmında, güçlendirme yapmak amacı ile masif bölücü duvarlarının yapılması ve örtü sisteminin kubbe tonozlar ile değiştirilmesi saray mimarisini net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Naumann, 21,75 metre uzunluğunda ve 7,80 metre genişliğinde dikdörtgen bir salonun sarayın ana holünü meydana getirdiğini belirtmiştir (Şekil D.8.) (Naumann, 1965).

Saray ana salonunun kuzey-güney doğrultusunda takriben kare formuna sahip iki adet bina kanadı bulunmaktadır (Şekil D.10.). Kuzey ve güney yönlerinde bulunan iki kanat arasında sarayın giriş kapısının önünde, altı kemerli sıra sütunlu bir revak bulunmaktadır (Şekil D.7.). Sarayın girişinde yani batısında beş sütun üzerine oturan altı kemerli kolonadlı bir girişin olduğu yapılan kazılar ışığına tespit edilmiştir (Naumann, 1965).

Sarayın ana bölümleri rotundanın içindeki kemerlerin üzerinde dururken, temelleri rotundanın duvarlarının üzerine konumlandırılmıştır (Şekil C.53). Yani sarayın statik anlamda büyük bir kısmı sarnıcın içindeki tonozlar tarafından taşınırken saray yapısının cidarları rotundanın 6,10 metre genişliğindeki beden duvarları tarafından taşınmaktadır. Birbirine oldukça yakın konumda inşa edilen saray ve kilise yapısı arasında küçük bir köprü yardımı ile geçiş sağlandığı tespit edilmiştir (Naumann, 1965).

Myrelaion Manastırı diğer manastır kuruluşlarından farklı olarak bir su sarnıcı bir katholikon ve muhtemelen keşiş koğuşu ve yemekhane olarak kullanılan bir saray yapısından meydana gelmektedir. Manastır kuruluşlarında mezar yeri işlevi gören pareklezyon yani şapelin yerini bu manastırda iki katlı olarak düzenlenen kilisenin alt yapısı üstlenmiştir. Trapeza veya mutfak gibi diğer birimlerin varlığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla saray, mutfağı ve salonlarından herhangi biri rahibeler tarafından yemek yeme alanı olarak kullanılmıştır.

6.3. Rölöve Raporu

Bu bölümde Bodrum Mesih Paşa Camii adı altında bir ibadet yapısı olarak hizmet veren camiinin günümüz mevcut durumu incelenmiştir. Zaman içerisinde çok sayıda niteliksiz müdahale ve iklim şartları nedeni ile yapı üzerinde çok sayıda hasar ve tahribat meydana gelmiştir. Kuruluş tarihi olan 9. yüzyıl tipolojisi incelendiğinde yapının beden duvarları da dâhil olmak üzere tüm karakteristik mimarisi yok olmaya yüz tutmuştur.

6.3.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Rölöve Raporu

Myrelaion kadınlar manastırına ait olan kilise yapısı, Myrelaion Sarayı ile aynı seviyede olması ve alt yapının bir mezar şapeli olarak işlevlendirilmesi gereksiniminden dolayı iki katlı olarak inşa edilmiştir (Striker, 1981). 9. yüzyıl sonu ve 10. yüzyıl başlarına tarihlendirilen yapının iki katlı bir kilise olarak tasarlanması Bizans dönemine ait dini yapılar arasında sıkça rastlanılan bir durumdur. Örnek teşkil eden kısım ise hem altyapıya hem de ana yapıya girişlerin farklı yönlerden farklı şekillerde sağlanmış olmasıdır. Doğu manastır mimarisinin alışılagelmiş mekân kurgusundan çok farklı özellikler gösteren yapı bir katholikon, manastırın ktetoru ve ailesi için altyapı şeklinde tasarlanmış bir mezar şapeli, yine manastırın keşişlerinin ikamet yeri, yemekhane ve mutfak birimleri olarak kullandıkları bir saray ve 5. yüzyıla tarihlendirilen ancak kilisenin inşaatı ile birlikte sarnıca dönüştürülmüş bir rotundadan meydana gelmektedir.

Daha öncede ifade edildiği üzere yapı 4. ve 5. bölümlerde ele alınan Bizans Manastırları'nın mimari mekân kurgusundan çok farklı bir mekân organizasyonuna sahiptir. Ülke sınırları içerisinde ve dışında kurulmuş larva tipi ve koinobit tip manastırların mekân düzeninden çok farklı bir organizasyona sahip olması açısından Myrelaion Manastırı örnek teşkil etmektedir. Manastır mimarisinde bir imparator ailesinin defnedilmesi için kurulmuş çok sayıda manastır olmasına karşın çok azının altyapısı şapel olarak tasarlanmıştır. Şapeller genelde kilisenin batı yönünde kilise ile birlikte en fazla algılanabilecekleri bölgede konumlandırılmıştır.

Keşiş hücreleri ve yemekhane birimlerinin ise yine bir saray çatısı altında toplanması manastırın en dikkat çekici özelliğidir. İlk aşamada yapının önce birbirinden bağımsız bir kilise ve saray yapısı olarak tasarlandığı daha sonra manastıra dönüştürüldüğü düşünülse de 1930 kazıları sırasında duvar örgüsü ve malzeme üzerine yapılan analizler sonucunda kilise ve saray yapısının aynı yüzyıla ait olduğu, rotundanın ise daha erken dönemde inşa edildiği tespit edilmiştir (Rice, 1933). Kilise ve saray yapısının aynı döneme ait olması Romanos'un manastırı bilinçli olarak bu şekilde tasarladığını düşündürmektedir.

Araştırmacılar altyapının daha erken dönemlere ait olduğunu düşünmüş ve bu sonucu altyapı duvar örgüsü ve ana yapı duvar örgüsünde görülen farklılığa bağlamışlardır (Striker, 1981). Tarihi fotoğraflar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda kilise duvar örgüsü tuğla diziliminden meydana gelirken altyapının iri kesme taş ve tuğla duvarlardan meydana gelip, daha masif bir görütüye sahip olması farklı dönemlere ait oldukları konusunda şüphe yaratmıştır (Striker, 1981). Altyapının bir şapel veya mezar yeri olarak tasarlanması onun estetikten ziyade faydacı bir amaç ile daha masif görüntüye sahip olacak şekilde inşa edildiğini düşündürmektedir. Geliştirilen bu hipotez üzerine makaleler yayınlasa da 1930 yılında Talbot Rice, kazı çalışmaları ve malzeme analizleri sonucunda altyapının da kilise ile aynı dönemde, farklı duvar tekniğinde inşa edildiğini tespit etmiştir (Rice, 1933). Bizans İmparatorluğundan başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi gibi farklı siyasi ve dini dönemler yaşamış ve birçok müdahaleye maruz kalmış olsa da günümüze ulaşmayı başarmış oniki asırlık bir tarihi eserdir.

6.3.1.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat (Altyapı)

Alt yapı iri kesme taş ve tuğla duvarlarla örülmüş üç apsis, üç nefli naos ve bir narteksten meydana gelmektedir. Bir teras tarafından çevrelenen altyapı bir mezar şapeli olarak inşa edilmiştir. Bodrum Mesih Paşa Camii altyapısına ulaşım caminin batı cephesinde inişi bulunan mermer malzemeyle kaplanmış betonarme merdiven ile sağlanmaktadır (Şekil 6.3.1.1.1.).

Merdivenin bir tarafı betonarme korkuluk ile sınırlandırılırken bir tarafı da cami imamı tarafından kullanılan müştemilat yapısı ile sınırlandırılmaktadır (Şekil 6.3.1.1.2.). Merdivenin sonunda sol kısmında bulunan demir korkuluklu kapı ile alt yapının bahçesine giriş sağlanmaktadır. Altyapının güney cephesinde bulunan bahçenin zemini muhdes seramik malzeme ile kaplanırken üstü çelik kolonlar ve çelik makaslar tarafından taşınan galvanizli bir örtü ile örtülmüştür (Şekil 6.3.1.1.1.). Bu muhdes uygulama yine cemaatin desteği ile yapılmış bir müdahaledir.

Şekil 6.3.1.1.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Bahçesi Muhdes Merdiveni ve Muhdes Çatı Örtüsü (Karpuzi, 2019)

Altyapının bahçe zeminine uygulanmış muhdes zemin kaplamasını yanı sıra küçük muhdes atölye yapısının varlığı da dikkat çekmektedir. Çevre parsellerde bulunan yapıların altyapıya zarar verecek derecede tarihi esere yaklaştığı görülmektedir. Özellikle altyapının doğu duvarı muhdes yapı ile birbirine bitişik durumdadır. 12 asırlık geçmişe sahip yapının apsis duvarına bu denli yaklaşılmasına izin verilmesi son derece yanlıştır.

Yine altyapının güney duvarı karşısında bulunan yeni yapının klima üniteleri altyapı bahçesine zarar verecek şekilde konumlandırılmıştır. Altyapının bahçesinde klima üniteleri yanı sıra seyyar merdivenler gibi çok sayıda muhdes eleman tespit edilmiştir. Altyapıya giriş güney duvarının batı kısmında yer alan kapı ile sağlanmaktadır. Ancak muhdes betonarme merdivenin uygulanması nedeni ile altyapı giriş kapısının önü daraltılmış ve giriş kapısı dışarıdan algılanmayacak hale getirilmiştir (Şekil 6.3.1.1.2.).

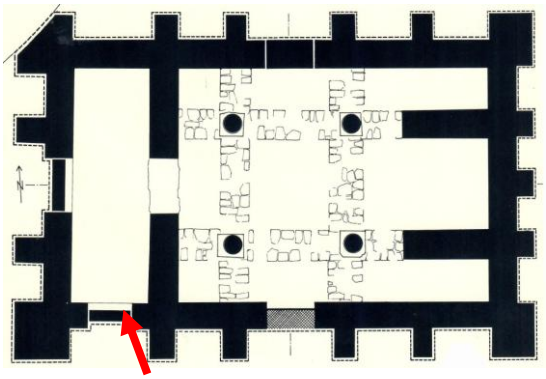

Şekil 6.3.1.1.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Girişi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.1.3. Bodrum Mesih Paşa Camii İmam Evi Girişi (Karpuzi, 2019)

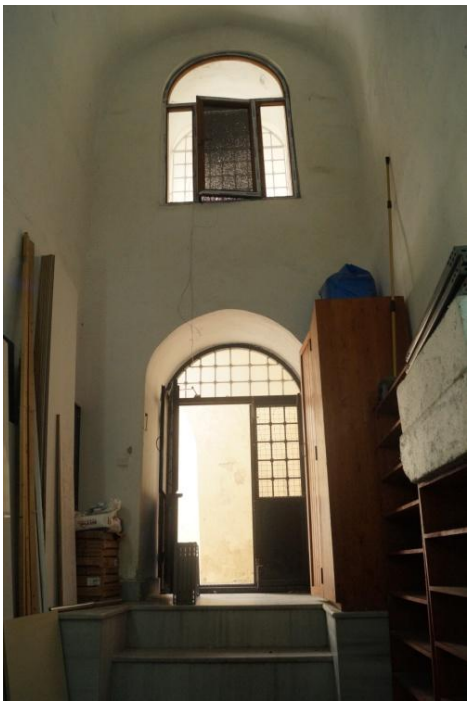
Kapalı Yunan haç plan tipine sahip olan yapının alt yapısıda ana yapı ile aynı mimari biçimlenişe sahiptir. Narteks, naos ve üç apsisi olan altyapının girişi ana yapıdan farklı olarak güney cephesinden sağlanmaktadır.

Şekil 6.3.1.1.4. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

Camii ve altyapı arasında iç mekânda sirkülasyonun sağlandığı bir merdiven bulunmamaktadır. Her iki kata giriş kendi kapıları ile sağlanmaktadır. Altyapının girişi güney cephesinde yer alırken ana yapı girişi son cemaat mahallinin bulunduğu batı cephesinden sağlanmaktadır. Günümüzde ibadethane birimi olarak kullanılması amacı ile halı döşenmiş altyapı çok yoğunluk olmaması durumunda ve cuma namazları dışında kullanılmamaktadır. Altyapının kullanılmamasının bir diğer nedeni de doğu yönünde ana apsisin kuzey duvarında bulunan ve Meryem Ana'ya ait olan freskin islam ibadet kurallarına aykırı düşmesidir. Bu nedenle gerekmedikçe cemaat burada ibadet etmeyi tercih etmemektedir.

Alt yapıya giriş güney cephesinde bulunan muhdes demir kapı ile sağlanmaktadır. 1965 yılında gerçekleştirilen restorasyondan sonra bu konumda bulunan kapı on yıl önce cemaat arasında toplanan para ile günümüz demir kapısı ile yenilenmiştir (Şekil 6.3.1.1.5.). Muhdes demir kapının üzerinde özgün formada ancak yine ahşap görünümlü pvc pencere bulunmaktadır. Altyapının zemin kotu altyapı bahçesinin zemin kotundan farklı olarak daha alçaktadır. Giriş kapısından sonra altyapı narteksine beş basamaklı mermer kaplamalı merdiven ile ulaşılmaktadır (Şekil 6.3.1.1.6.).

Şekil 6.3.1.1.5. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Giriş Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.1.6. Bodrum Mesih Paşa Camii Narteks Girişi (Karpuzi, 2019)

Narteksin batı duvarında 20 cm derinliğe sahip bir niş görülmektedir. Daha sonradan kapatılmış bir kapı izlenimi veren niş niteliksiz sıva ile sıvanarak boyanmıştır (Şekil 6.3.1.1.7.). Narteksin kuzey duvarında daha önceden bir kapı olduğu bilinmesine rağmen duvar üzerinde yapılmış niteliksiz sıva müdahalesi nedeni ile herhangi bir ize rastlanmamıştır (Şekil 6.3.1.1.8.).

Şekil 6.3.1.1.7. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Nartkesi Batı Duvarı Nişi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.1.8. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Narteksi Kuzey Duvarı (Karpuzi, 2019)

Altyapı narteksinde duvar yüzeylerinde nemlenmeden kaynaklı olarak ciddi sıva ve boya dökülmeleri tespit edilmiştir (Şekil 6.3.1.1.8.). Altyapı narteksinin üstü beşik tonoz ile örtülüdür. Niteliksiz sıva ve boya uygulaması beşik tonoz üzerinde de görülmektedir. Altyapı narteksinin zemini, giriş kapısının olduğu kısımda mermer ile kaplanmışken kuzey duvarına doğru devam eden kısımları ahşap malzeme ile kaplanmış ve halı ile örtülmüştür. Altyapı narteksinin içinde ahşap dolap, ahşap raflık, seyyar merdiven gibi camiye ait olduğu düşünülen çok sayıda muhdes eleman bulunmaktadır. Yine altyapı narteksinin doğu, batı ve kuzey duvarı üzerinde asma tipinde muhdes aydınlatma elemanları bulunmaktadır.

Altyapı narteksinden naosa geçiş yine narteks doğu duvarı üzerinde bulunan kemerli kapı boşluğu ile sağlanmaktadır (Şekil 6.3.1.1.9). Kareye yakın bir biçime sahip olan naosun merkezinde ana yapıyı taşıyan ve özgün olduğu tespit edilen dört adet mermer paye bulunmaktadır. Naos girişine yakın olan payelerden ikisi beyaz mermer ile yapılırken, apsis duvarına yakın olan payeler ise kırmızı mermerden yapılmıştır (Şekil 6.3.1.1.9.).

Şekil 6.3.1.1.9. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Naos Sütunları (Karpuzi, 2019)

Mermer sütunlar korint başlıklıklar ile sonlanmaktadır. Mermer sütun başlıklarında yoğun olmasa da birim eleman kayıplarının meydana geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra mermer sütun yüzeylerinde kılcal çatlaklar, yoğun olmayan yüzey kayıpları ve az da olsa vandalizm dikkat çekmektedir. Naosun güney duvarının orta aksında üst ve alt kotta olmak üzere iki adet muhdes pvc pencere bulunmaktadır.

Pencere boşluklarından da anlaşılabileceği üzere alt pencere kemerli bir pencere boşluğu olup, üst pencere alttakine kıyasla daha küçük kare bir penceredir. Üst pencere boşluğu normalde kemerli pencere olup yapılan müdahaleler sırasında kemer kısmı doldurulmuştur (Şekil 6.3.1.1.11.). Alt pencerenin ön kısmında demir lokma parmaklıklar bulunmaktadır. Bu uygulamanın son müdahaleler sırasında yapıldığı düşünülmektedir. Yine güney duvarı orta aksında bulunan alt pencerenin sağ tarafında, elektrik panosu olarak kullanılması amacı ile beden duvarının oyulup niş yapıldığı görülmektedir. Alt ve üst pencerenin arasında beden duvarına demir elemanlar yardımı ile asılmış klima ünitesi muhdestir (Şekil 6.3.1.1.11.).

Şekil 6.3.1.1.11. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Naos Güney Duvarı Muhdes Pencere ve Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)

Naosun kuzey duvarı üzerinde üst kotta bulunan kemerli niş dışında hiçbir açıklık görülmemektedir. Güney duvarında bulunan pencere açıklıklarının kuzey duvarı üzerinde de bulunduğu tahmin edilse de değişik dönemlerde yapılan müdahaleler sırasında kapatıldığı düşünülmektedir (Şekil 6.3.1.1.12.).

Kuzey duvarı üzerinde sadece kemerli bir niş günümüze ulaşmıştır. Ancak duvar üzerinde yapılacak incelemeler sonucunda bu nişin bir pencere boşluğu olup olmadığının tespit edilmesi mümkündür. Altyapının hem güney hem de kuzey duvarları üzerinde nem ve rutubet kaynaklı sıva çatlamaları ve boya dökülmeleri yoğun oranda görülmektedir. Altyapının kuzey duvarı üzerinde aydınlatma üniteleri dışında muhdes elemanlar görülmemektedir. Ancak duvar izleri takip edildiğinde kuzey duvarı üzerinde bulunan izler pencere boşluğunun daha sonraki dönemlerde kapatıldığı ve üzerinin sıvandığı düşündürmektedir.

Şekil 6.3.1.1.12. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Naos Kuzey Duvarı Nişi (Karpuzi, 2019)

Altyapı naosunun zemini ahşap kaplama ile kaplanmıştır. Duvar alt kısımlarında muhdes ahşap süpürgelikler görülmektedir. Naos zemininde ahşap kaplama üzerinde bulunan halı kabe yönüne doğru yönlendirilmiştir. Naousun doğu yönünde üç apsisi bulunan bema bölümü yer almaktadır. Bemanın orta aksında bulunan apsis diğer apsislere oranla daha büyüktür. Doğu duvarının kuzey ve güney kısımlarında yer alan apsisler ise daha küçüktür (Şekil 6.3.1.1.13.).

Şekil 6.3.1.1.13. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Naosu Doğu Apsis Duvarı (Karpuzi, 2019)

Apsisler birbirlerinden duvar çıkıntıları yardımı ile ayrılmaktadır. Apsisler arasında çıkıntı duvarları üzerinde açılmış herhangi bir geçiş bulunmamaktadır. Ana apsisin kuzey duvarı çıkıntısı üzerinde yapının manastır olduğu dönemlerden günümüze kadar gelmeyi başarmış Meryem Ana freski bulunmaktadır (Şekil 6.3.1.1.13.).

Yine doğu duvarı üzerinde bulunan kuzey ve güney duvarlarına bitişik küçük apsislerin ön kısımlarında ahşap muhdes kapılar görülmektedir. Ahşap kapılar ile kapatılmış birimler küçük depolar olarak kullanılmaktadır. Söz konusu depoların içinde muhdes elemanlar bulunmaktadır. Doğu duvarı apsislerinin beden duvarında nem ve rutubete bağlı olarak boya dökülmeleri meydana gelmiştir. Yine orta apsis duvarlarında duvar tipi muhdes aydınlatma elemanları dikkat çekmektedir.

Orta aksta bulunan ana apsisin beden duvarında üst kotta konumlandırılmış kemerli pencere bulunmaktadır. Demir doğrama ve demir parmaklıkları olan pencere, yapının pencere tipolojisine kıyasla oldukça kısadır. Yine duvar izleri üzerinde yapılan incelemelerden sonra doğu ana apsisi üzerinde bulunan pencerenin sadece kemerli kısmının bırakıldığı diğer kısmının tuğla ile örülmek sureti ile kapatıldığı tespit edilmiştir.

Orta aksta pencere boşluğunun bulunmasına karşın kuzey ve güney apsislerin kapatılmış pencerelerine dair izleri bulunmamaktadır. Ancak üst yapının doğu apsislerinin tümünde pencereler görülmektedir. Ana yapı yan apsislerinde görülen pencere boşluklarının altyapı yan apsislerine de uygulanması mümkündür. Bu durumun tespiti muhdes sıva altında kalmış duvar örgüsünde yapılan incelemeler sonucunda mümkündür. Altyapının narteksi beşik tonoz ile örtülmüştür. Naosun dört sütun ile taşınan bölümü çapraz tonozla örtülürken apsis ve narteks giriş kısımları beşik tonozlar ile örtülmüştür. Yine altyapının tavan kısımlarında beden duvarlarında olduğu kadar olmasa da sıva çatlakları ve boya dökülmeleri görülmektedir (Şekil 6.3.1.1.15.).

Şekil 6.3.1.1.15. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Naosu
Kuzey ve Güney Apsisleri ve Muhdes Ahşap Kapıları (Karpuzi, 2019)

Günümüzde sadece güney cephesinin görülebilir olduğu altyapının inşa edildiği dönemlerde dört cephesininde açık olduğu bilinmektedir. Güney cephesi 5 adet beşik kemer ile oluşturulmuş üst koridoru taşımaktadır. Güney cephesinde orta kısımlarda bulunan kemerlerin üç tanesi dışarıdan algılanabilirken doğu ve batı yönünde bulunan iki uç kemer ise muhdes yapılar nedeni ile kapatılmaktadır (Şekil 6.3.1.1.16.). Doğu yönünde bulunan güney cephe koridorunu taşıyan beşik kemer, muhdes yeni yapının tarihi yapıya bitişik olarak inşa edilmesi nedeni ile kısmi olarak görülmektedir. Batı kısmında yer alan kemer ise uygulanmış betonarme bahçe merdiveni nedeni ile merdiven kovasının arkasında kalmaktadır (Şekil 6.3.1.1.16.).

Şekil 6.3.1.1.16. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Güney Cephesi Üst Koridoru Taşıyan Beşik Kemerler (Karpuzi, 2019)

Ana yapının tüm cephelerinde görülen koridorlar yine altayapının tüm cephelerinde bulunan beşik kemerler ile taşınmaktadır. Ana yapı koridoru güney cephe ve kuzey cephede beş kemer ile taşınırken doğu cephesinde dört, batı cephesinde üç beşik kemer tarafından taşınmaktadır.

Güney cephesinde uç kısımlarda bulunan kemerler dışında kalan tüm kemerler dışarıdan algılanırken, doğu cephesinde kuzey uçta bulunan iki kemer algılanmaktadır. Batı ve kuzey cephesinde yapıya bitişik olarak inşa edilmiş yeni yapılar nedeni ile altyapı cephe kemerleri dışarıdan algılanmamaktadır. Altyapı avlusuna bakan güney cephenin muhdes sıva ile sıvanarak boyandığı görülmektedir (Şekil 6.3.1.1.17.). İklimsel etkilere bağlı olarak cephe nişlerinde boya dökülmeleri meydana gelmiştir. Yine güney cephe üzerinde muhdes klima üniteleri tespit edilmiştir.

Şekil 6.3.1.1.17. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Güney Cephesinde Nemlenme ve Bozulmalar (Karpuzi, 2019)

Altyapının kuzey cephesini, cephenin hemen bitişiğinde inşa edilmiş tuvalet yapısı nedeni ile görmek mümkün değildir. Ancak T. Rice tarafından yapılan incelemeler sonucunda kuzey cephesinin de güney cephesinde olduğu gibi beş adet beşik kemere sahip olduğunu ifade edebiliriz (Rice, 1933). Altyapının doğu duvarı günümüzde kısmen görülürken kısmen de yeni yapılmış müştemilatın arkasında kalmaktadır. Yeni yapılaşma tarihi yapıya bitişik olarak inşa edilmiş ve doğu cephesine teras görevi görmüştür. Altyapı doğu duvarının açıkta kalan kısmına kuzey cephesinin ön kısmı, cephe koridorunun uç kısmında yer alan muhdes merdiven ile ulaşılmaktadır.

Açıkta kalan kısımda görüldüğü üzere beşik tonozlu cephe nişleri belli bir kota kadar doldurularak betonarme bir dolgu oluşturulmuştur. Beşik tonozların betonarme dolgu kotu üzerinde kalan kısımları muhdes tuğla ile örülmüştür. Doğu cephesinin kuzey kısmında yine cepheye bitişik olarak inşa edilmiş başka bir muhdes yapı daha bulunmaktadır. Altyapının batı cephesi, ana yapıya batı cephesinden giriş sağlanması nedeni ile oluşturulmuş terastan dolayı görülmemektedir. Altyapı batı cephesinin hemen ön kısmında cami imamına tahsis edilmiş müştemilat yapısı bulunmaktadır. Yine ana yapıya bitişik olarak düzenlenmiş bu muhdes yapı cami girişinde teras görevi üstlenmektedir.

Altyapının güney cephesi dışında kalan cepheleri tarihi yapıya bitişik olarak inşa edilmiş muhdes yapılar nedeni ile ciddi hasarlara maruz kalmıştır. Muhdes yapıların ana yapıya verdiği yapısal hasarların yanı sıra tarihi eserin dışarıdan algılanmasına da engel olmaktadır. Türkiye çapında örnek teşkil eden altyapıya imar kanunları ve tüzükler göz ardı edilerek yapılan ek yapılar, ciddi hasarların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Üst koridorları taşıyan bu altyapı cephe nişleri en iyi güney cephesinden algılanırken diğer cephelerde görülmemektedir. Yeni yapılaşma beşik tonozların yok olmasına sebebiyet vermiştir.

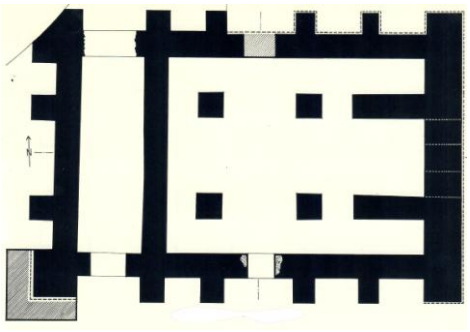
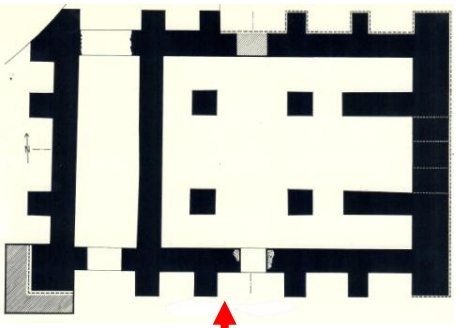
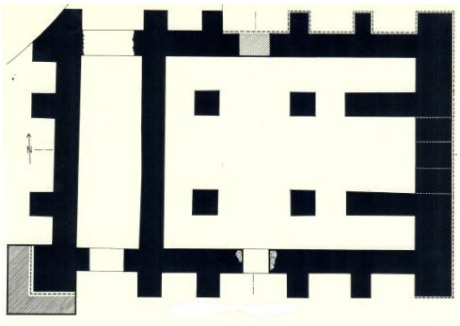
Şekil 6.3.1.1.21. Bodrum Mesih Paşa Camii İmam Evi (Karpuzi, 2019)

Bodrum kat naosu 8 x 10.65 metrelik dikdörtgen bir biçimlenmeye sahiptir (Striker, 1981). Naosun merkezinde yer alan dört sütun ve doğu duvarından dik şekilde projelendirilen iki apsis duvarı üst yapının apsis duvarları ve dört sütunu için yapısal destek oluşturmaktadır. Altyapı sütun ve dik apsis duvarları naosun beşik kemer sistemini de taşımaktadır.

Altyapı naosunun haç eksenindeki geniş kemerler, bemanın yanındaki geçitlerde ise daha dar kemerler bulunmaktadır. Alt yapının naosu batı duvarında bulunan kapı boşluğu ve güney duvarında yer alan pencereler ile aydınlatılmaktadır. 2.65 metre genişliğinde, naosla aynı uzunluktaki beşik kemerli nartekse tek bir kapı yardımı ile giriş sağlanmaktadır. O kapı aynı zamanda yapıya giriş sağlanan güney cephesi ana giriş kapısıdır. Altyapıdan yanındaki sarnıcın içine ulaşım narteksin kuzey duvarında ve rotunda duvarında bulunan kapı boşluğu ile sağlanmıştır (Naumann, 1965). Kuzey kapısı Naumann'ın çalışmaları sırasında 1965 yılında tuğla ile örülerek kapatılmış ve üzeri sıvanmıştır (Naumann, 1965).

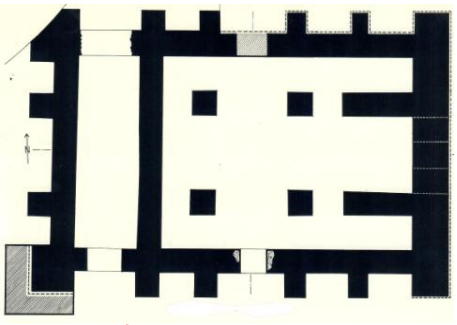
Üst yapıya belirgin şekilde zıt olan altyapı yalın bir görünüş sergilemektedir. Alt yapının naosunun merkezinde bulunan dört sütun üst yapının dilimli kubbesini taşıyan dört payesi ile aynı hizada bulunmaktadır. Alt yapıda çok sayıda freskin bulunduğu tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Striker, 1981). Bu fresklerden sadece bemanın kuzey duvarında Hedogetria Meryeme ait fresk günümüze ulaşmayı başarmıştır. Bir mezar yapısı olarak tasarlanmış altyapıda görsellikten çok işlevsellik kaygısı bulunduğu çok açıktır. Bodrum katın en dikkat çekici mimari özelliği süssüz duvar yüzeyini parçalara bölen dikdörtgensel payandalardır. Altyapının doğu, batı ve kuzey cepheleri 1930 yılında Talbot Rice tarafından ortaya çıkarılmış fakat sonrasında zarar görmesini engellemek amacı ile yeniden toprak dolgu ile doldurulmuştur. Ama zamanla altyapının kuzey ve batı cephesini kapatan toprak dolgu kaldırılmış ve beşik kemerlere bitişik olarak yeni yapılar inşa edilmiştir.

Çizelge 6.3.1.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Hasar Analizi

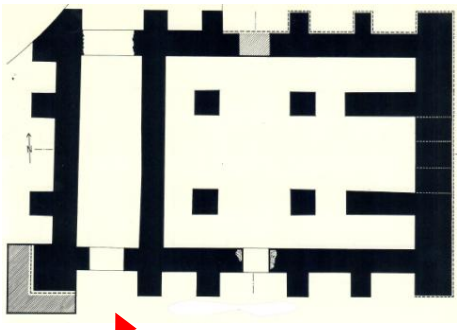
<table>
<tr><th colspan="2">BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ ALTYAPI HASAR ANALİZİ</th></tr>
<tr><td>
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)</td><td>
Şekil 1a. Galvanizli Muhdes Çatı Örtüsü (Karpuzi, 2019)</td></tr>
<tr><td>
Şekil 2a. Altyapı Bahçesi Muhdes Seramik Zemin Kaplaması ve Muhdes Klima Ünitesi (Karpuzi, 2019)</td><td>
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)</td></tr>
<tr><td>
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)</td><td>
Şekil 3a. Altyapı Bahçesinde Bulunan Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)</td></tr>
</table>

Şekil 4a. Altyapı Girişine Engel Olan Muhdes Betonarme Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

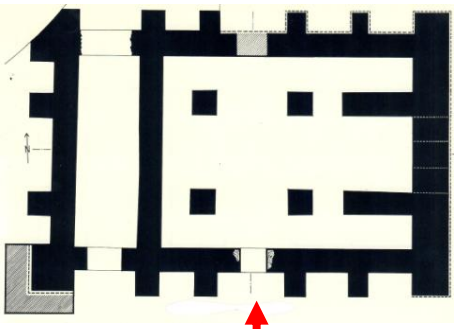
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

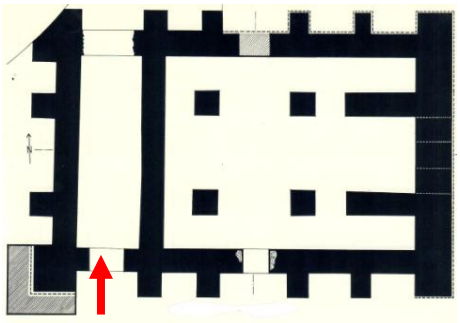
Şekil 5a. Altyapı Güney Cephesi Muhdes Demir Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 6a. Altyapı Güney Cephesi Muhdes Pvc Pencereler (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

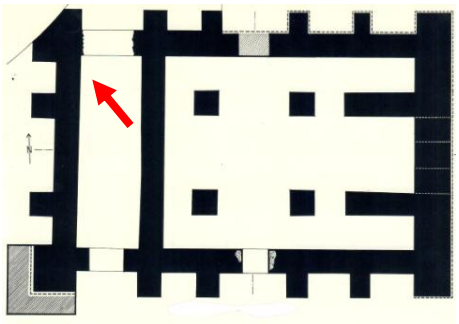
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

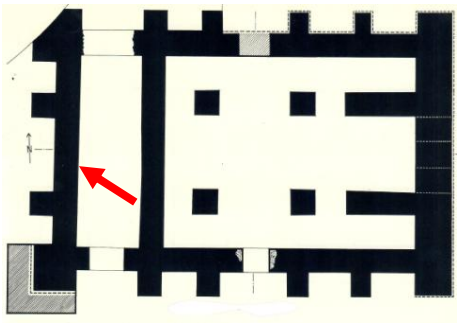
Şekil 7a. Altyapı Narteksine İnilen Mermer Kaplamalı Muhdes Betonarme Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil 8a. Altyapı Narteks Duvarında Nemlenme Nedeni ile Görülen Boya Dökülmesi (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

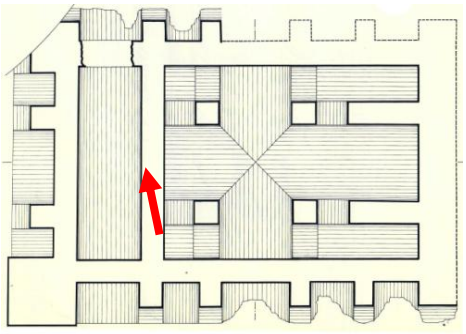
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

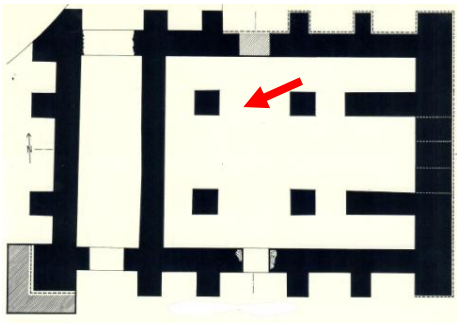
Şekil 9a. Altyapı Duvarlarında Muhdes Asma Tipi Aydınlatma Elemanı (Karpuzi, 2019)

Şekil 10a. Altyapı Narteks Tavanında Görülen Dökülmeler ve Muhdes Aydınlatma Üniteleri (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

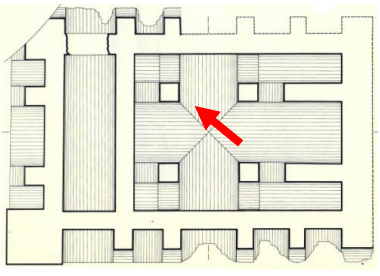
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

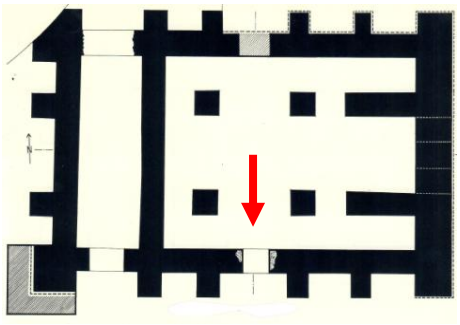
Şekil 11a. Altyapı Mermer Sütunlarında Vandalizm (Karpuzi, 2019)

Şekil 12a. Altyapı Mermer Sütun Başlığında Çatlak (Karpuzi, 2019)

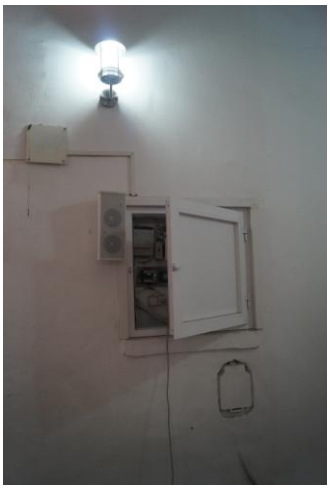
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

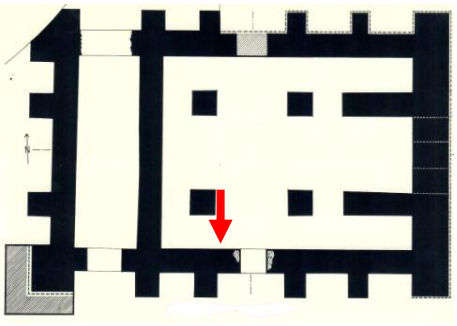
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

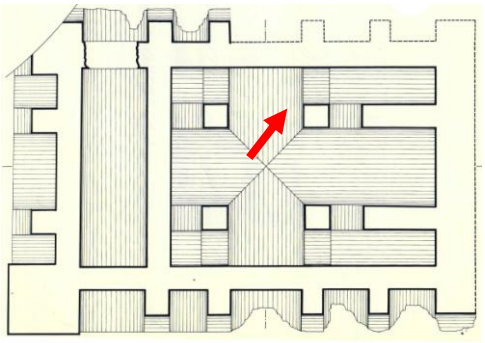
Şekil 13a. Altyapı Güney Duvarı Muhdes Pvc Pencereler (Karpuzi, 2019)

Şekil 14a. Altyapı Güney Duvarı Muhdes Elektrik Panosu ve Aplikler (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

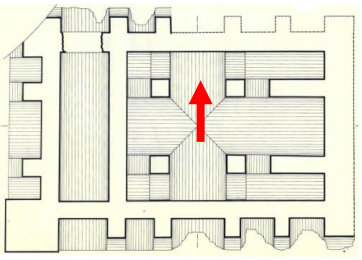
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

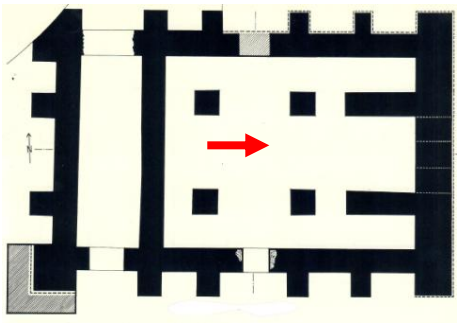
Şekil 15a. Altyapı Kuzey Duvarı Doldurularak Kapatılmış Pencere Boşluğunun Sadece Küçük Bir Kısmı Niş Olarak Günümüze Ulaşmıştır (Karpuzi, 2019)

Şekil 16a. Altyapı Beden Duvarlarında Görülen Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

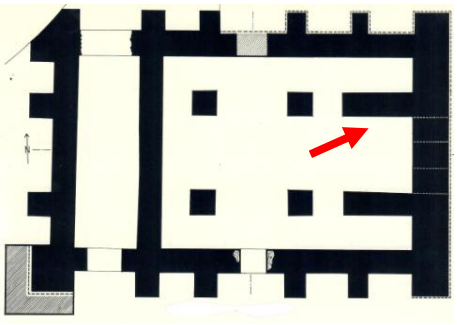
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

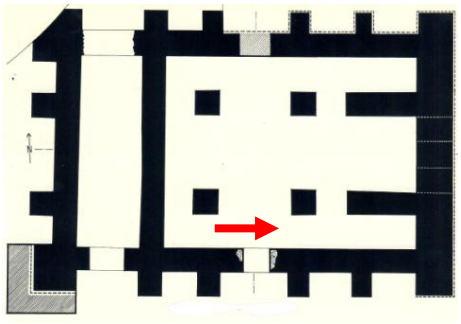
Şekil 17a. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Doğu Apsisi Hasarları (Karpuzi, 2019)

Şekil 18a. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Meryem Ana Freskinin Mevcut Hali (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

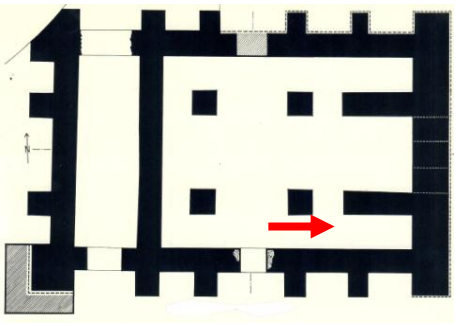
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

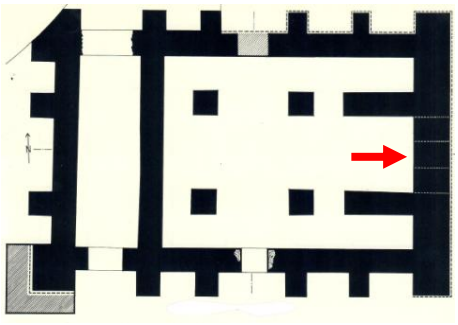
Şekil 19a. Altyapı Güney Apsisinin Kapatıldığı Muhdes Ahşap Kapı (Karpuzi, 2019)

Şekil 20a. Altyapı Güney Apsisinin İçinde Bulunan Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

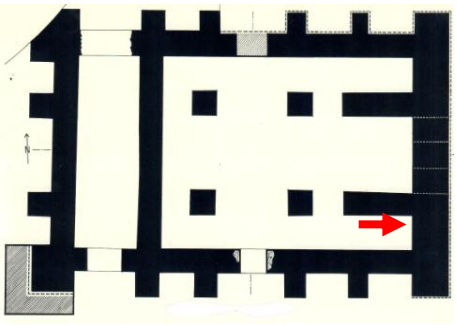
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

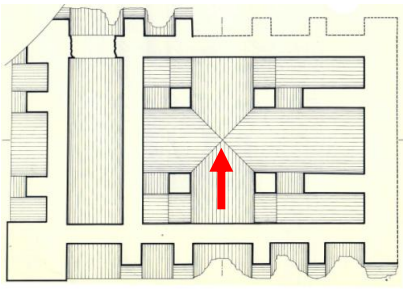
Şekil 21a. Altyapı Orta Apsisin Sonradan Kapatılmış Penceresi (Karpuzi, 2019)

Şekil 22a. Altyapı Güney Apsisinin Rutubet Kaynaklı Sıva Dökülmesi (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

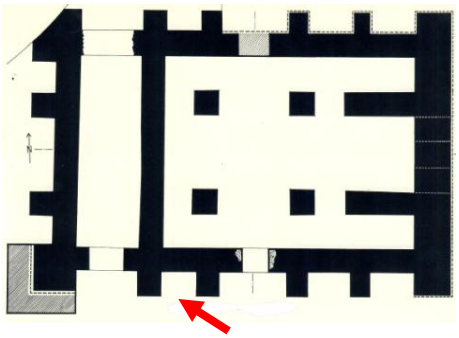
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

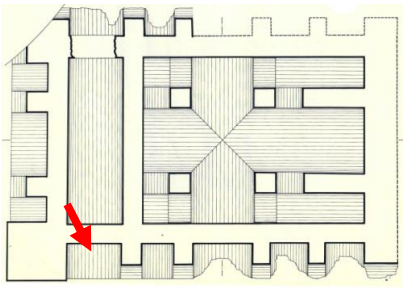
Şekil 23a. Altyapı Naos Çapraz Tonozunun Üzerinde Görülen Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil 24a. Altyapı Güney Cephesinde Görülen Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

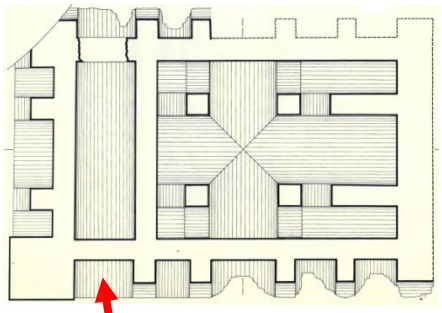
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

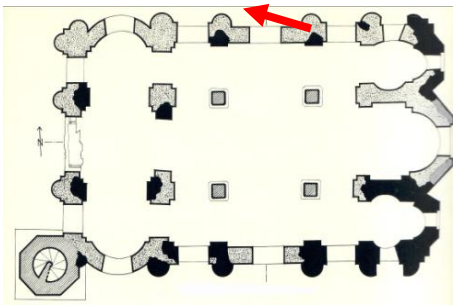
Şekil 25a. Altyapı Güney Cephesinde Giriş Kemerinde Görülen Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil 26a. Altyapı Güney Cephesinde Giriş Kısmında Görülen Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Tavan Planı (Striker, 1981)

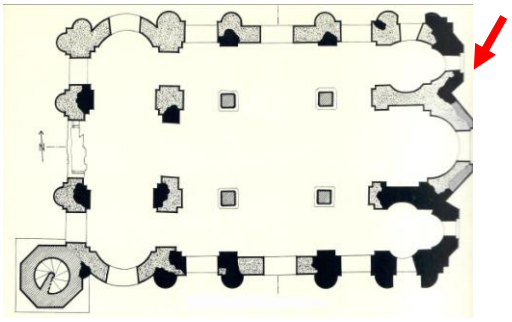
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

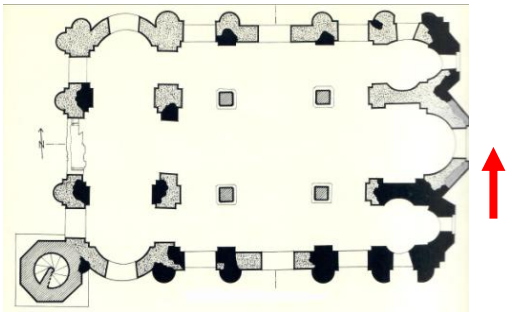
Şekil 27a. Altyapı Kuzey Cephesine Bitişik Muhdes Tuvalet Yapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 28a. Altyapı Doğu Cephesine Bitişik Olarak İnşa Edilmiş Muhdes Yapı (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

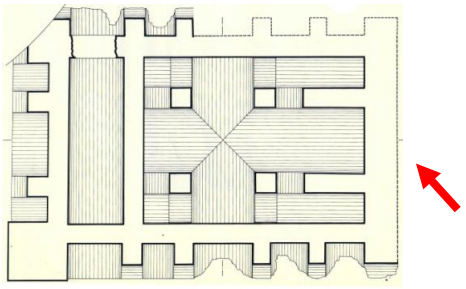
Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

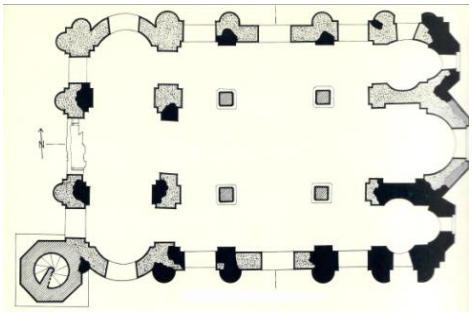
Şekil 29a. Altyapı Doğu Cephesinde Muhdes Yapının Meydana Getirdiği Teras ve Muhdes Korkuluklar (Karpuzi, 2019)

Şekil 30a. Altyapı Doğu Cephesinde Bulunan Muhdes Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Tavan Planı (Striker, 1981)

Şekil a. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Planı (Striker, 1981)

Şekil 31a. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapısına İnen Bahçe Merdiveni (Karpuzi, 2019)

6.3.1.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat (Ana Yapı)

Bodrum Mesih Paşa Camii kuzey, güney ve doğu yönünde apartmanlarla çevrelenen dış çapı 41,8 metre olan rotunda terasının güneydoğu köşesinde yer almaktadır (Şekil 6.3.1.2.1.). Ana yapı altyapının meydana getirdiği dikdörtgen bir platform üzerinde konumlandırılmıştır. Platform, camiinin dış boyutlarından (11.22x17.50) daha büyüktür. Bunun nedeni yapının kuzey, güney ve doğu cephelerinde altyapı kemerleri tarafından taşınan cephe koridorlarıdır. Altyapının ölçülen boyutu 13.10x24.10 metredir. Daha büyük oranlara sahip olan altyapı böylelikle camiinin tüm cepheleri boyunca zemin seviyesinde ilerleyen dış koridorunu meydana getirmektedir. Striker, batı cephesinde 1.30 metre genişliğinde Myrelaion Sarayından kilisenin ana girişine erişim sağlayan bir koridorun varlığından bahsetmektedir (Striker, 1981). Doğu cephesinde ise 5.50 metre genişliğinde bir terasın varlığından söz edilse de o teras günümüze ulaşamamıştır (Stiker, 1981). Tamamen tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş iki katlı yapının iç mekânda alt ve üst birimleri arasında herhangi bir bağlantı bulunmayıp her ikisine de kendilerine ait olan girişler yardımı ile ulaşım sağlanmaktadır.

Şekil 6.3.1.2.1. Myrelaion Sarnıcı'nın Güneydoğu Köşesinde Yer Alan Bodrum Mesih Paşa Camii (Karpuzi, 2019)

Camii bahçesine giriş yine batı yönünde yer alan demir parmaklıklı kapı ile sağlanmaktadır. Demir kapıdan hemen sonra karşımıza sol tarafta caminin son cemaat mahalli sağ tarafta ise camii imamının ofisi çıkmaktadır (Şekil 6.3.1.2.3.). Camii'nin demir korkuluklu muhdes bahçe kapısının sol tarafında 10 adet betonarme merdiven ile inilen tuvalet yapısı görülmektedir. Tuvalet biriminin hem merdiveni hem de zemini mermer malzeme ile kaplanmıştır. Tuvalet yapısı betonarme bir yapıdır ve altyapının kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 6.3.1.2.2.).

Güney cephesinde tamamen görebildiğimiz ancak diğer cephelerde bitişik yeni yapılaşma nedeni ile göremediğimiz cephe koridorlarını taşıyan altyapı beşik kemerleri kuzey cephesinde de görülebilmektedir. Tuvalet yapısının bitişik olarak yapıldığı kuzey cephe kemerleri yoğun nem ve sudan dolayı oldukça kötü durumdadır. Kemer açıklıkları iç mekânda betonarme dolgu ile doldurulmuştur. Altyapı kirpi saçaklarının üzerine betonarme duvar ve pvc pencereler koyularak tuvalet yapısı tamamlanmıştır. Altyapı cephesinde ciddi renk değişimleri ve hasarlar söz konusudur.

Şekil 6.3.1.2.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Tuvalet Yapısı İç Mekân (Karpuzi, 2019)

Camii imamına ait ofis yapısı Myrelaion Sarnıcı'nın güney duvarı üzerinde konumlandırılmıştır. Yapı batı terasının bitip sarnıç duvarının başladığı sınırda konumlandırılmış muhdes bir yapıdır. Aynı zamanda sarnıcın güney yönünde yer alan sarnıç giriş yapısı ve kafe ile birlikte aynı hizada birbirine bitişik olarak sıralanmıştır (Şekil 6.3.1.2.1.).

Şekil 6.3.1.2.3. Bodrum Mesih Paşa Camii İmamına Ait Ofis Yapıları (Karpuzi, 2019)

Bir diğer muhdes yapı da camii yönetimine ait prefabrik yapıdır ve altyapı batı terasının hemen üzerinde konumlandırılmıştır. Ofis ve prefabrik yapılar muhdes yapılardır. Camii'nin son cemaat mahalli ise camiye sonradan eklenmiş, ahşap malzeme kullanılarak yapılmış niteliksiz bir ektir. Koyu kahverengi rengine boyanmış son cemaat mahallinin giriş kapısı da ahşap malzemeden yapılmıştır (Şekil 6.3.1.2.4.).

Şekil 6.3.1.2.4. Bodrum Mesih Paşa Camii Son Cemaat Mahalli (Karpuzi, 2019)

Son cemaat mahalli tam kare olmayan bir planlamaya sahiptir. Son cemaat mahallinin çift kanatlı ahşap kapısının yanı sıra yine ahşap malzeme ile yapılmış iki adet demir parmaklıklı penceresi bulunmaktadır (Şekil 6.3.1.2.4.). Muhdes elemanlar olmasına karşın camii pvc pencerelerine kıyasla daha iyi durumdadırlar. Son cemaat mahalline ait tüm parçalar çokta eski olmayan bir dönemde yapıya dâhil edilmiştir. Son cemaat mahallinin ön kısmına yapılmış branda batı cephesini neredeyse tamamen kapatmaktadır.

Şekil 6.3.1.2.5. Bodrum Mesih Paşa Camii Son Cemaat Mahalli ve Minare (Karpuzi, 2019)

Son cemaat mahallinin güney tarafında camii minaresi, kuzey tarafında ise kadınlar mahfili yer almaktadır. Son cemaat mahallinin iç duvarları dış kısmında olduğu gibi yine ahşap malzeme kullanılarak kaplanmıştır. Son cemaat mahallinde Osmanlı mimarisine ait hiçbir unsur bulunmamakla birlikte oldukça yalın bir biçimlenişe sahiptir.

Zemini ise yakın dönemde mermer kaplama ile yenilenmiştir ve üzerinde halı bulunmaktadır. Son cemaat mahallinde minare kapısı, camii giriş kapısı ve kadınlar mahfili kapısı bulunmaktadır. Son cemaat mahallinin sağ tarafında bulunan kemerli ahşap kapı ile camii minaresine çıkılan merdivene ulaşılmaktadır (Şekil 6.3.1.2.6.).

Minare merdiveni betonarmeden yapılmıştır. Minare kapısının hemen yanında cemaatin ayakkabılarını koyması için yapılmış ahşap bölme dolaplar görülmektedir. Kesme taştan yapılmış minarenin camiye dönüştürüldüğü döneme ait olduğu düşünülmektedir. 1965 restorasyonu sırasında yenilendiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Şekil 6.3.1.2.6. Bodrum Mesih Paşa Camii Minaresi Giriş Kapısı (Karpuzi, 2019)

Minare kapısı ve camii giriş kapısı arasında batı cephesine ait yarım daire payandanın duvar örgüsü net bir şekilde görülmektedir. 1965 yılında yapılan restorasyon sırasında payandalar yapıya dahil edilmiştir (Şekil 6.3.1.2.6.). Payandanın hemen sağ tarafında batı cephesinin ahşap dolap arkasında kalmış muhdes penceresi kısmi de olsa görülmektedir. Özgün olmayan pencerelerde dekoratif ahşap çerçeve ve pvc pencereler kullanılmıştır.

Şekil 6.3.1.2.7. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi Yarım Daire Payandası (Karpuzi, 2019)

Son cemaat mahallinin sol tarafında ise kadınların namaz kılması için ayrılmış kadınlar mahfili yer almaktadır. Kadınlar mahfili gene ahşap bir duvar ve ahşap bir kapı ile sınırlandırılmıştır (Şekil 6.3.1.2.8.).

Şekil 6.3.1.2.8. Bodrum Mesih Paşa Camii Son Cemaat Mahallinin Sol Tarafında Bulunan Kadınlar Mahfili (Karpuzi, 2019)

Kadınlar mahfilinin içinde yine ahşap malzeme ile kaplanmış duvar ve tavanlar dikkat çekmektedir. Mahfilin sol ve karşı duvarında ahşap malzemeden yapılmış ancak özgün olmayan pencereler görülmektedir. Mahfilin cami cephesine ait olan duvar kısmında yine özgün pencere boşluğunda dekoratif ahşap çerçeve ve pvc kullanılmış muhdes pencereler görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.9.). Batı cephe penceresinin üst kısmında özgün yapı duvarı üzerine monte edilmiş klima ünitesi mevcuttur.

Özgün pencere boşluğunun alt kısmında duvar örgüsü ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Son cemaat mahallinde batı cephesi giriş kapısının her iki yanında bulunan yarım daire payandaların üzerinde zaman kaynaklı hasar ve renk değişimlerinin meydana geldiği görülmektedir.

Şekil 6.3.1.2.9. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesine Monte Edilmiş Klima Ünitesi (Karpuzi, 2019)

Son cemaat mahallinin kapısından girdikten sonra karşımıza camii harimine giriş sağlayan ikinci bir ahşap kapı çıkmaktadır (Şekil 6.3.1.2.10.). Son cemaat mahalli ile camii giriş kapıları özgün olmamasına karşın ahşap detayları ile estetik açıdan herhangi bir sorun yaratmamaktadırlar. Ancak 9. yüzyıl kapı pencere tipolojisinin incelenmesi ve özgün detayın tespit edilmesi durumunda özgün malzeme ve özgün detayın kullanılarak imal edileceği kapı ve pencereler daha doğru bir tercih olacaktır.

Şekil 6.3.1.2.10. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi Camii Giriş Kapısı ve Muhdes Mermer Söve (Karpuzi, 2019)

Camii giriş kapısının etrafında yapılmış mermer söve muhdes bir uygulamadır ve muhtemelen kapının yenilendiği dönemde yapıya ilave edilmiştir. Kapının üst kısmında yine alçı ile yapılmış silme muhdes bir uygulamadır.

Camii kapısından giriş yaptıktan sonra karşımıza yapının doğusunda orta apsise konumlandırılmış camii mihrabı çıkmaktadır (Şekil 6.3.1.2.11.). Herhangi bir mimari üsluba sahip olmayan mihrap alçı malzemeden yapılmış olup sade bir görünüme sahiptir. Kapalı yunan haç planı tipine sahip olan yapı narteks, naos ve üç apsisli bir bema bölümünden meydana gelmektedir. Yapının duvar örgüsü sıvanarak kapatılmış ve boyanmıştır. Yapılan boya uygulamasının üzerinden çok zaman geçmediği duvar yüzeylerinin temizliğinden açıkça belli olmaktadır. Yapının beden duvarları sıvanıp boyandıktan sonra pencere altlarına kadar devam eden belli bir seviyede ahşap kaplama ile kaplanmıştır. Yapının zemini taş olup üzeri halı ile örtülmüştür.

Şekil 6.3.1.2.11. Bodrum Mesih Paşa Camii Giriş Bölümünden Mihraba Bakış (Karpuzi, 2019)

Yapının narteksi günümüzde iki katlı kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Batı yönünde konumlandırılmış narteks üç bölümden meydana gelmektedir. Narteksin daha geniş tutulmuş orta bölümü kubbemsi tonozla, iki yan bölümde çapraz tonozlarla örtülüdür.

Şekil 6.3.1.2.12. Bodrum Mesih Paşa Camii Giriş Bölümü (Narteks) Kapısına Bakış (Karpuzi, 2019)

Camii kapısından girdikten sonra giriş bölümünün (narteks) solunda kadınlar mahfilinin ikinci katına çıkan muhdes ahşap merdiven görülmektedir. Ahşap merdiven kuzey duvarı üzerinde bulunan narteks penceresinin tam önünde onu kapatacak şekilde konumlandırılmıştır (Şekil 6.3.1.2.13.).

Şekil 6.3.1.2.13. Bodrum Mesih Paşa Camii Giriş Bölümü (Narteks) Kadınlar Mahfiline Çıkan Ahşap Merdiven (Karpuzi, 2019)

Narteks kuzey bölümünün her iki tarafında muhdes ahşap dolaplar görülmektedir. Aynı durum narteks güney kısmında da mevcuttur. Zemini ahşap olup halı ile örtülmüştür. Narteks pencereleri diğer cephe pencerelerine oranla daha küçüktür. Narteks penceresinin üst kısımlarında yarım daire şeklinde kemerli bir pencere daha bulunmaktadır. Bu pencereler alt pencerelerde olduğu gibi dekoratif ahşap çerçeveli olup pvc kanatlara sahiptirler (Şekil 6.3.1.2.16.).

Ahşap döşeme ile bölünüp iki kata çıkarılmış narteks ikinci katına kuzey bölümünde yer alan ahşap merdiven ile çıkılmaktadır (Şekil 6.3.1.2.13.) Striker, narteks doğu duvarı üzerinde naosa açılan üç adet kapının orta kısımda bulunanı dışında diğer iki kapının kapatıldığını belirtmiştir (Striker, 1981). Muhtemelen daha sonraki dönemlerde yapılmış onarım çalışmaları sırasında narteks doğu duvarı üzerinde bulunan her üç kapının da dolgusu kaldırılarak kullanıma açılmıştır (Şekil 6.3.1.2.4.). Bu uygulamanın hangi dönemde kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Giriş bölümünün (narteks) sol tarafında ise güney cephesine ait diğer cephe pencerelerinden daha küçük kemerli bir pvc pencere görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.14.).

Şekil 6.3.1.2.14. Bodrum Mesih Paşa Camii Giriş Bölümü (Narteks) Güney Penceresi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.15. Bodrum Mesih Paşa Camii Giriş Bölümü (Narteks) Kapıları (Karpuzi, 2019)

Narteksten naosa açılan ve sol tarafta kalan kapının duvar dolgusu kaldırılmış, kemerli geçiş olarak kullanılmak üzere kapı boşluğu açık bırakılmıştır. Sağ bölümünde yer alan kapı boşluğunun da duvar dolgusu kaldırıldıktan sonra beton platform belli bir kota kadar yükseltilerek niş olarak kullanılmıştır (Şekil 6.3.1.2.15.) Sağ narteks kapısında betonarme ile yükseltilen platform ahşap malzeme ile kaplanmıştır.

Narteks kısmı daha öncede belirttiğimiz üzere ahşap merdiven ile çıkılan ahşap bir döşeme ile iki kat şeklinde kullanılmaktadır. Narteks üst katı kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Kadınlar mahfili olarak kullanılan üst katının narteks kemerli kapılarına denk gelen kısımları ahşap korkuluk ile sınırlandırılmıştır.

Kadınlar mahfilinin camii giriş kapısının üzerinde bulunan kısmı rahat geçiş sağlanması açısında ahşap bir platform ile yükseltilmiştir. Kadınlar mahfilinin güney tarafında yer alan duvar üzerinde alt katın narteks penceresinin kemeri ve üst hizada bulunan kemerli pencere görülmektedir. Üst hizada bulunan kemerli pencere dekoratif ahşap çerçeveden meydana gelmektedir. Kadınlar mahfilinin zemini de halı ile kaplanmıştır.

Üst hizada yer alan geniş kemerli pencere özgün bir pencere açıklığı olup malzemesi muhdestir. Üst hizada görülen kemerli pencere kuzey ve batı cephelerinde de görülmektedir. Kadınlar mahfilini boylu boyunca çevreleyen kırmızı mermer silmenin de özgün olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Narteks kapı kemerlerinde kademelenmeler görülmektedir. Aynı kemer kademelenmelerini doğu cephesi apsislerinde de görebiliriz (Şekil 6.3.1.2.16.).

Şekil 6.3.1.2.16. Bodrum Mesih Paşa Camii Kadınlar Mahfili Kuzey ve Batı Duvarı (Karpuzi, 2019)

Kadınlar mahfilinin ahşap döşemesi ve narteks kapılarının birleştiği kısımlarda ahşap korkuluklar uygulanarak düşme tehlikesi ortadan kaldırılmıştır. Giriş bölümü olarak tanımlayabileceğimiz narteksin orta bölümü kubbe tonoz ile örtülürken kuzey ve güneyde bulunan yan bölümleri ise çapraz tonozlar ile örtülmektedir. Tonozlar arası kısımlar beşik kemerler ile geçilmektedir. Sıvalı ve boyalı kemer kısımlarında özgün olmayan kalemişi uygulamaları görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.17.). Osmanlı desenlerinin hâkim olduğu kalemişi uygulamaları eski dönemlere ait değildir. Camii iç mekân hasar tespiti yaptığımızda sıva ve boyalarının yakın bir geçmişte yenilendiğini söylenebilir.

Şekil 6.3.1.2.17. Bodrum Mesih Paşa Camii Kalemişi Uygulamaları (Karpuzi, 2019)

Kadınlar mahfilinin güney ve kuzey cephelerinde alt hizada bulunan pencereler açılır durumdadır. Dekoratif ahşap çerçeve üzerine pvc pencerenin ilave edilmesi ile pencerelerin dış ortama açılması sağlanmıştır.

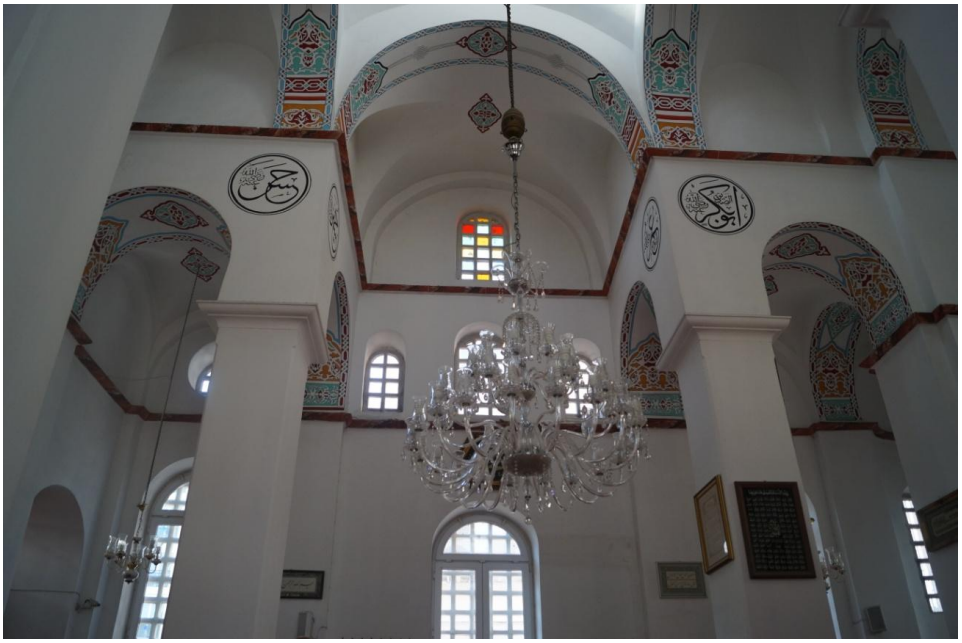
Ancak batı cephesinde bulunan pencereler ön kısımda yer alan son cemaat mahali nedeni ile de dış ortama açılamamaktadır. Ana kısım olan camii harimine (naos) geldiğimizde ise ana kubbeyi taşıyan dört paye karşımıza çıkmaktadır. Altyapının mermer sütunları ile aynı hizada bulunan taş payelerin özgün olmayıp Osmanlı döneminde yenilendiği bilinmektedir. Altyapının mermer payeleri ise özgündür (Şekil 6.3.1.2.18.). Kubbe ayaklarında da zeminden belli bir kota kadar devam eden ahşap kaplamalar görülmektedir. Kubbeyi taşıyan payelerin ve kubbe beşik kemerlerin birleştiği kısımlarda alçıpan ile yapılmış muhdes bir silme mevcuttur.

Şekil 6.3.1.2.18. Bodrum Mesih Paşa Camii Kubbeyi Taşıyan Taş Paye (Karpuzi, 2019)

Harimin kuzey ve güney duvarları üzerinde bulunan çok sayıda pencere ile ana mekan aydınlatılmaktadır. Kuzey cephede alt hizada biri nartekste diğer üçü naosta olmak üzere dört adet kemerli pencere bulunmaktadır. Bu hizada bulunan pencerler dış kısımda dekoratif ahşap çerçeve ve pvc pencerelerden meydana gelip dış ortama açılmaktadırlar.

Kuzey cephenin orta hizasının sağ ve sol ucunda küçük yuvarlak pencereler bulunmaktadır. Naos bölümünde bulunan kemerli üç küçük pencere ise iç mekanı aydınlatmaktadır. Orta hizada bulunan ve dış ortama açılmayan pencereler dekoratif ahşap çerçevelerden meydana gelmektedir. Kuzey duvarının en üst hizasında ise renkli camları olan kemerli küçük bir pencere bulunmaktadır (Şekil 6.3.1.2.18.).

Şekil 6.3.1.2.19. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Duvarı Kemerli Pencereleri (Karpuzi, 2019)

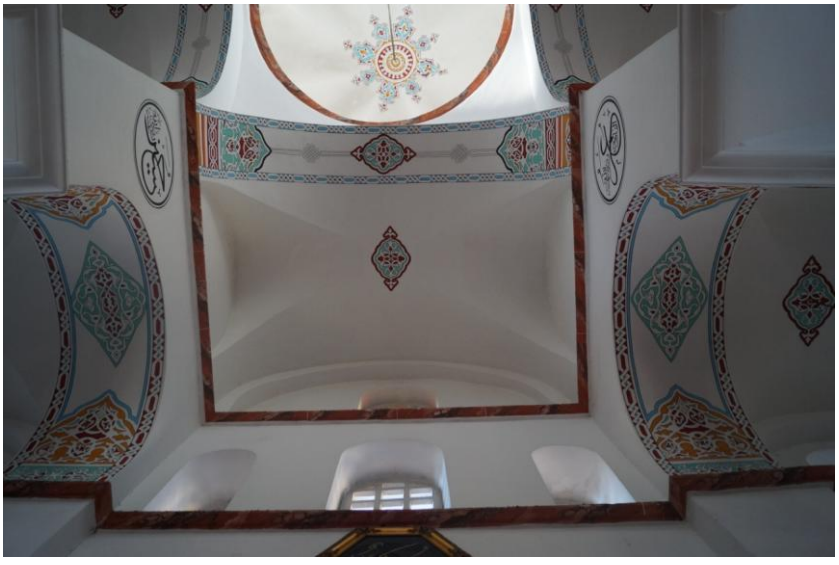
İç mekanın oldukça iyi durumda olduğu Bodrum Mesih Paşa Camii'nin kuzey duvarı üzerinde nemlenme ve renk değişimleri görülmektedir. Aynı zamanda askılıklar ve ahşap tablolar gibi muhdes elemanlar da dikkat çekmektedir. 1911 yangınından önce Osmanlı desenlerinin olduğu duvar işlemeleriyle yoğun olan kuzey duvarı üzerinde herhangi bir işleme günümüze ulaşamamıştır. Tüm iç mekan boyunca devam eden kırmızı mermer silme kuzey duvarı üzerinde de görülmektedir.

Kuzey duvarının kuzey apsisine doğru olan kısmında cephede yer alan diğer pencerelere oranla daha küçük boyutlara sahip olan apsis penceresi yer almaktadır. Kuzey apsisine ait olan bu pencere tamamen ahşap dekoratif çerçeveden meydana gelmekte ve dış ortama açılmamaktadır. Kuzey apsisinin doğu duvarı üzerinde, apsis kuzey duvarı üzerinde yer alan kemerli pencere ile aynı oranlara sahip bir pencere daha bulunmaktadır. Kuzey apsisi iç mekanda yarım daire bir biçimlenişe sahiptir. Kuzey apsisin üstü kubbe tonoz ile örtülmüştür (Şekil 6.3.1.2.20.). Kuzey apsisin doğu duvarında narteks kemer kapılarında görülen kademelenmeler mevcuttur.

Şekil 6.3.1.2.20. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Apsisi Kubbe Tonozu (Karpuzi, 2019)

Dıştan üç cepheli, içten yarım yuvarlak olan kuzey apsisi trikonkhos yani yonca plan tipine sahiptir (Şekil 6.3.1.2.20.). Kilise yapısının pastoforion hücresi olan kuzey apsisin kubbe tonozu üzerinde muhdes kalemişi görülmektedir. Harim kuzey duvarının da pencere altının belli bir kotuna kadar ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Apsis dışında kalan bölümlerde kuzey holün üst kısımları çarpaz tonozlar ile örtülmüştür (Şekil 6.3.1.2.21.).

Şekil 6.3.1.2.21. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Hol Çapraz Tonozu (Karpuzi, 2019)

Kuzey apsis (pastoforion hücresi) ve ana apsis arasında geçişi sağlayan kemerli bir kapı boşluğu bulunmaktadır. Yapının kilise olduğu dönemde pastoforion hücresi ve bema arasında geçiş sağlayan bu kapının özgün kilise planında mevcut olduğu kesindir. Ana apsis kuzey ve güney yönlerde yer alan apsislere kıyasla daha büyüktür. Ana apsisin orta aksında vitray camlara sahip kemerli ahşap çerçeveli pencere, kuzey ve güney apsislerinde kapatılmış pencerelere oranla daha büyüktür (Şekil 6.3.1.2.22.).

Şekil 6.3.1.2.22. Bodrum Mesih Paşa Camii Mihrap Nişi (Karpuzi, 2019)

Kuzey ve güney apsisinde olduğu gibi ana apsiste iç mekanda yarım daire dış ortamda ise üç kenarlı bir biçimlenmeye sahiptir. Ana apsisin güney kısmında mihrap nişi konumlandırılmıştır. Mihrap nişi alçıpan malzeme kullanılarak yapılmıştır ve sade bir görünüme sahip olup tarihi bir değeri bulunmamaktadır. Orta apsisin kuzey kısmında ise ahşap vaaz kürsüsü görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.22.).

Ahşap minber kubbe ayağı ve bema duvarı arasıda kalan kısımda yerleştirilmiştir.Ahşap minberin tarihi bir özelliği bulunmamaktadır. İç mekan duvarlarının hepsinde görülen krımızı mermer silme ana apsis hizasında da devam etmektedir. Orta apsisin üstü yarım kubbe bema kısmı ise çapraz tonoz ile örtülmektedir. Yine ana apsis ve güney apsisin arasında içine saat yerleştirilmiş kemerli bir geçiş mevcuttur.

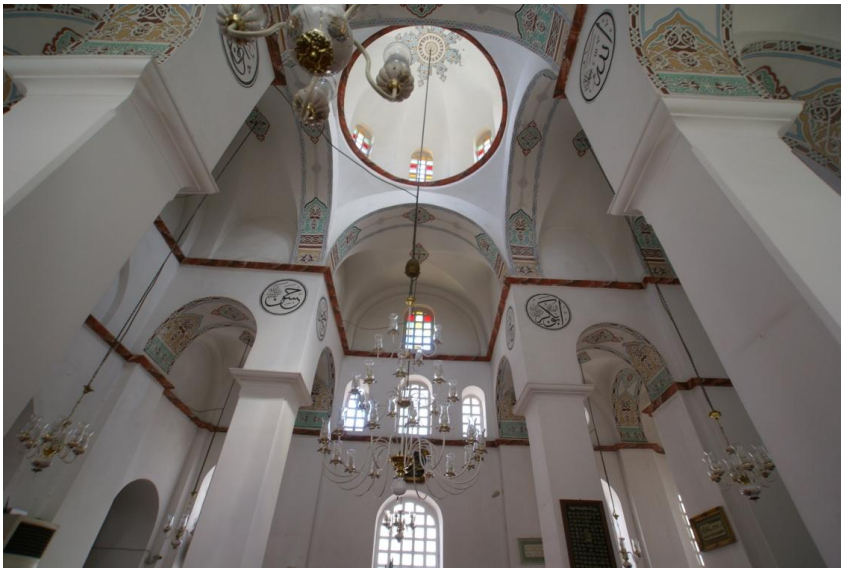
Doğu duvarı üzerinde yer alan güney apsisi, kuzey apsisi ile aynı oranlara sahip olup orta apsise kıyasla daha küçük bir bölümdür. Güney apsisin iç kısmında kitaplık olarak kullanılan ahşap bir raflık bulunmaktadır. Güney apsisin doğu duvarı üzerinde ahşap dolap arkasında kalmış kemerli pencere dekoratif ahşap çerçeveden meydana gelmektedir. Güney apsisin de üstü kubbe tonoz ile örtülmüştür.

Güney apsis duvarıda yine kuzey apsis duvarında olduğu gibi ahşap çerçeveli diğer pencerelerden daha küçük kemerli bir apsis penceresi dikkat çekmektedir. Yapının kuzey duvarı üzerine görülen üç aşamalı kemerli pencere sistemi güney duvarı üzerinde de aynı şekilde uygulanmıştır.

En üst hizada bulunan renkli camlı kemerli pencereden orta hizada köşelerde yer alan yuvarlak pencerelere kadar tüm sistem aynıdır. Güney duvarı orta aksında duvara monte edilmiş klima ünitesi muhdes bir uygulamadır. Güney duvarı üzerinde rutubet veya nem kaynaklı herhangi bi hasar tespit edilememiştir. Yapının orta kısmında 4 paye tarafından taşınan yüksek kasnaklı, 8 pencereli bir kubbe bulunmaktadır (Şekil 6.3.1.2.23.).

Şekil 6.3.1.2.23. Bodrum Mesih Paşa Camii Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.24. Bodrum Mesih Paşa Camii Kubbe ve Kemerleri (Karpuzi, 2019)

Sekiz dilimli yüksek kasnaklı kubbenin sekiz adet kemerli penceresi bulunmaktadır. Kare planın içine oturan haç kollarının kesiştiği yerde bulunan dört paye, dört beşik tonozla örtülü kalkan duvarlarından oluşan üst yapıyı taşımaktadır (Şekil 6.3.1.2.24.). Payeler arasında ki beşik kemerlerden kubbe kasnağının yuvarlak kornişine geçişi pandantifler sağlamaktadır.

Yüksek kasnaklı kubbe pencereleri kemerli renkli camlı pencerelerdir. Kubbe orta kısmında muhdes kalemişi uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Aydınlatma elemanı kubbe merkezinden inen bir kablo ile asma tipinde uygulanmıştır. Yapının ana kubbesi ve narteks kubbesi dışında kalan tüm bölümler çapraz veya beşik tonozlar ile örtülmüştür. Resmi olarak yakın zamanda yapı üzerinde herhangi bir onarım çalışması gerçekleştirilmemiş olsa da camii yönetiminin gayretleri ile camii iç mekanında sürekli olarak müdahaleler yapılmıştır. 1965 yılında yapılmış kötü restorasyonunun akabininde 1986 yılında yapılan yenileme çalışmaları dışında uzman kontrolünde gerçekleştirilmiş herhangi bir onarım çalışması söz konusu değildir. 5. yüzyıla ait bir sarnıcın güneydoğu köşesine konumlandırılmış yapının çevresinde yoğun olarak gelişen yeni yapılaşma nedeni ile yapının kent silüeti içerisinde algılanması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yüksek gabarili yeni binalar, tarihi esere yaklaşma kuralları da dikkate alınmadan inşa edilmiş ve yapıya ciddi oranda zarar vermişlerdir. Yeni yapılaşma nedeni ile altyapının kuzey ve doğu beşik kemerleri tamamen kapatılmıştır.

1965 yılında gerçekleştirilen restorasyon sırasında yapının duvar örgüsü ciddi anlamda değişikliğe uğramıştır. Ana girişin olduğu batı cephesi, ahşap malzeme kullanılarak yapılmış son cemaat mahalli ve muhdes branda tarafından neredeyse tamamen kapatılmaktadır.

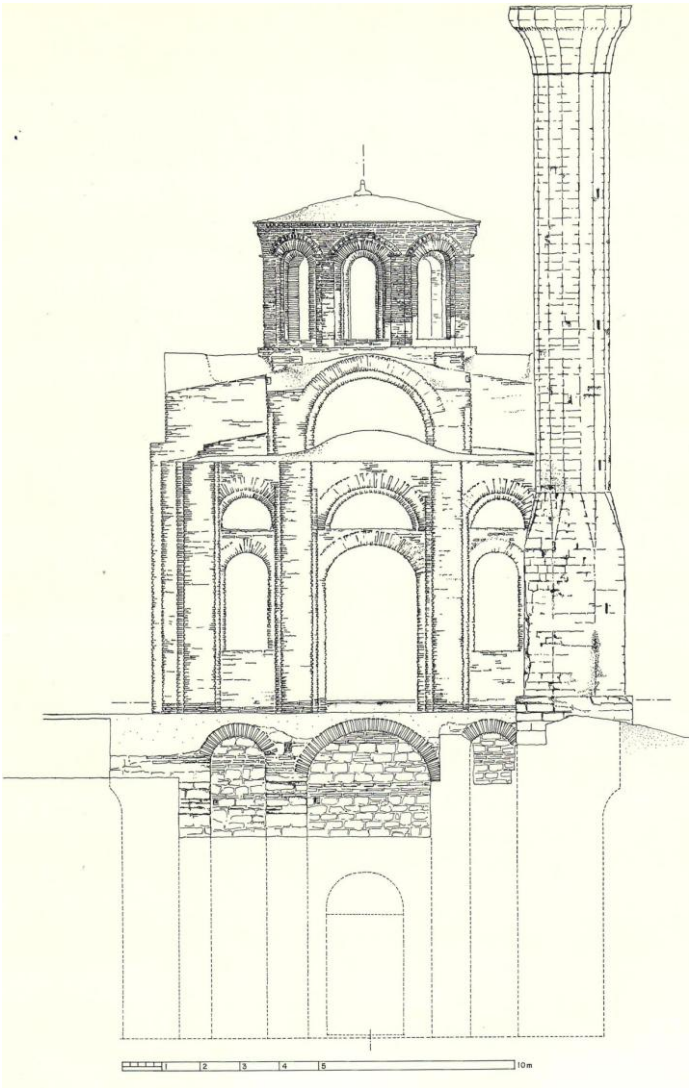
Son cemaat mahallinin içinden inceleyebileceğimiz batı cephesinin ana giriş kapısı, ahşap malzeme ile imal edilmiş çift kanatlı bir kapıdır. Orta aksta bulunan ana kapının sağ ve sol yanlarında 1965 yılında yapıya destek vermesi amacı ile ilave edilmiş yarım daire payandalar bulunmaktadır. Batı cephesinde üç adet yarım daire payanda bulunmaktadır. Dördüncü payandanın yerinde ise batı cephesi güney kısmında bulunan taş minare konumlandırılmıştır.

Şekil 6.3.1.2.25. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi (Karpuzi, 2019)

Payandaların üzerinde renk kararmaları görülse de koruma altında olması nedeni ile batı cephesi diğer cephelere oranla daha iyi durumdadır. Ana giriş kapısının sağ ve sol tarafında bulunan pencereler muhdes pvc malzemeden imal edilmiştir (Şekil 6.3.1.2.27.).

Pvc pencerelerin önünde muhdes ahşap dekoratif çerçeveler bulunmaktadır. Batı cephesi, ayakkabı dolabı olarak yapılmış muhdes ahşap dolaplar tarafından ciddi oranda kapatılmaktadır. Giriş kapısı çevresine uygulanmış mermer söve muhdestir ve duvar örgüsüne zarar vermektedir. Batı cephesinin orta hizasında kadınlar mahfiline denk gelen kısmında bulunan pencereler ise beşik kemerli pencerelerdir. Dış ortama açılmayan bu pencereler muhdes ahşap dekoratif çerçevelerden meydana gelip pvc malzeme içermemektedir. Batı cephesinde bulunan kirpi saçakları genel olarak iyi durumda olup yüzey kararmaları görülmektedir. Batı cephesinde haç kolunun oluşturduğu kemerli cephe yüzeyi horasan harçlı sıva ile sıvanmıştır.

Şekil 6.3.1.2.26. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi (Striker, 1981)

Şekil 6.3.1.2.27. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi Muhdes Ahşap Son Cemaat Mahalli ve Muhdes Branda (Karpuzi, 2019)

Haç kolu cephesinde bir adet kemerli pencere bulunmaktadır. Kubbe kasnağının batı cephesinde görülen duvar örgüsü ve pencereleri iyi durumdadır. Batı cephesine ait olan teras muhdes mermer zemin kaplaması ile kaplanmıştır.

Batı cephesinin güney tarafında bulunan kesme taş minare ile cephe az da olsa kapatılmaktadır. Batı cephesinde haç kolu yüzeyinin göründüğü kemer açıklığı horasan harçlı sıva ile sıvanmıştır. Haç kolunun batı cephesi üzerinde görülen kemer açıklığında yine kemerli bir ahşap pencere çerçevesi görülmektedir. Söz konusu ahşap pencere çerçevesinin muhdes olması nedeni ile kaldırılması esastır.

Batı cephesinin altyapı kemerleri daha sonraki dönemlerde yapılmış giriş terasının altında kalmaktadır. Kemerlerin yok olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Striker'ın batı cephesi üzerinde gerçekleştirdiği rölöve çizimleri incelendiğinde altyapıda kemerli bir kapı izinin işlendiği görülmektedir. Tam bu hizada altyapı duvarının üzerinde niş olması bu cephede bir kapının olma ihtimalini güçlendirmektedir. Batı cephesi duvar örgüsü tuğla derzlerinde kısmi olarak boşalmaların meydana geldiği görülse de genel olarak iyi durumdadır.

Yapının ana girişi olan batı cephesinden kuzey cephesine geçiş kuzeybatı yönünde, son cemaat mahallinin hemen yanında bulunan muhdes demir korluluklu kapı ile sağlanmaktadır. Kuzey cephesinin hemen yanında camii cemaati tarafından kullanılan tuvalet yapısı bulunmaktadır. Rotunda terasından net olarak algılanan kuzey cephesi yapının mimari karakterini en net şekilde göstermektedir. Cephe yatay ve dikey olarak birkaç bölüme ayrılmıştır. Yatay düzlemde alt, orta ve üst hizada farklı pencere formları dikkat çekmektedir.

Alt hizada narteks ve apsis pencereleri orta aks pencerelerinden yarım daire payandalar yardımıyla ayrılmıştır. Orta aksta bulunana üçlü pencere sistemi yine kendi içinde iki payanda ile bölümlendirilmektedir. Narteks ve apsis pencereleri oran olarak naos pencerelerinden daha küçüktür. Kuzey cephesi alt hizasında bulunan kemerli pencereler dekoratif ahşap çerçeve ve pvc pencerelerden meydana gelmektedir. Pencere önlerinde taş denizlikler bulunmaktadır.

Kuzey cephesinin alt hizasında naos sınırlarında bulunan üçlü pencerenin orta aksında yer alan kemerli pencere yan pencerelere oranla daha küçüktür. Alt hizada bulunan naos pencereleri pvc olup dış ortama açılmaktadırlar. Kuzey cephesinin orta hizasında ise dairesel, yarım daire ve kemerli üçlü pencereler görülmektedir. Narteks ve apsis kısmında orta hizada yarım daire kemerli, dekoratif ahşap çerçeveli pencereler bulunmaktadır.

Naos bölümünde köşelerde dairesel pencereler yer alırken orta kısımda üçlü ahşap kemerli pencereler bulunmaktadır. Kuzey cephesinin orta hizasında yer alan pencerelerde de muhdes pvc elemanlar görülmeyip sadece dekoratif ahşap çerçeveler dikkat çekmektedir. Kuzey cephesinin üst hizasında haç kolunun meydana getirdiği kemer açıklığının üzerinde kemerli tek bir pencere bulunmaktadır. Söz konusu pencere renkli karo camlara sahiptir. Kemer açıklığının yüzeyi horasan harçlı sıva ile sıvanmıştır. Tuğla duvar örgüsüne sahip kuzey cephesinin sadece üst bölümünde yer alan kemer açıklığının üzerinde sıva uygulaması görülmektedir. 1965 restorasyonu sırasında kuzey cephesi yeniden örülerek özgün duvar örgüsünü tamamen kaybetmiştir. Yapının payandaları da duvar örgüsüne sadık kalarak tuğla malzeme ile yarım daire formunda uygulanmıştır. Kuzey cephesi alt ve orta pencere hizaları arasında yerinde dökme bir silme görülmektedir. Kuzey cephe saçağında kirpi saçaklar mevcuttur.

Narteks-apsis sınırlarında ikişer adet ve naosta iki adet olmak üzere kuzey cephesinde toplam altı adet yarım daire payanda ilave edilmiştir (Şekil 6.3.1.2.29.). Statik anlamda yapının güçlendirilmesi amacı ile yapılmış payandalar estetik anlamda farklı bir cephe düzeni ortaya çıkarmıştır. Pencere kemerleri kademeli olarak düzenlenmiştir. Altyapı kuzey cephesinde yine güney cephede olduğu gibi cephe koridorunu taşıyan beşik kemerler mevcuttur. Kuzey koridoru mermer zemin kaplaması ile kaplanmıştır. Kuzey cephesinde orta bölümde payanda üst sınırları yine yerinde dökme silmeleler ile sonlandırılmıştır. Ana kubbenin kuzey cephesinde görülen kısmında kemerli renkli pencereler dikkat çekmektedir. Cephe üst hizasında görülen haç kolunun meydana getirdiği kemer açıklığı yine kademeli olarak iki kemerin üst üste getirilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Şekil 6.3.1.2.28.).

Şekil 6.3.1.2.28. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.29. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi (Karpuzi, 2019)

Kuzey cephesi, cephe koridorundan daha yüksek taş bir platform üzerinde yükselmektedir. Kuzey cephesinin tamamında olmasa bile bazı bölümlerinde kararma ve aşınma meydana gelmiştir. Özellikle yarım daire payandalar üzerinde ciddi renk bozulmaları dikkat çekmektedir. Cephenin orta hizasında bulunan yerinde dökme silme üzerinde de kararma, yüzey kaybı ve birim eleman kaybı meydana gelmiştir.

Cephe pencereleri muhdes olup genelde dekoratif ahşap çerçeveler ile kapatılmıştır. Pencerelerin çoğu dış ortama açılmazken, alt hizada bulunan pencereler pvc olup dış ortama açılmaktadırlar. Cephe yüzeylerinde mikrobiyolojik patina ve bitkilenmeler görülmektedir. Bunun yanı sıra yoğun olamamakla birlikte tuğla derzleri arasında iklimsel şartlar nedeni ile derz boşalmalarının meydana geldiği görülmektedir. Kuzey cephesinin hemen yan kısmında yer alan parselde çok katlı bir yapının inşa edilmesi nedeni ile diğer cephelerde olduğu gibi kuzey cephesinde de algılanmama sorunu ortaya çıkmıştır.

Kuzey cephesi haç kolu kemer açıklığı üzerinde yapılmış horasan harçlı sıva uygulaması yapının özgün karakterine uygun bulunmamaktadır. Bu uygulama büyük olasılıkla 1965 yılında gerçekleştirilmiş restorasyon çalışmaları sırasında uygulanmıştır. Kuzey cephesi bitiş kısmında bulunan kirpi saçak yine haç koluna ait kemer açıklığının bitiş hizasında da yer almaktadır. Aynı uygulama ana kubbenin saçak hizasında da mevcuttur.

Yapının doğu cephesi üç adet apsis çıkıntısından meydana gelmektedir. İç mekanda yarım daire formuna sahip olan cephe apsisleri dışarıdan üç kenarlı bir biçimlenmeye sahiptir. Orta apsisi kuzey ve güney apsislere oranla daha büyüktür. Ana apsisin orta aksında dekoratif ahşap çerçeveye sahip olan bir adet vitray pencere bulunmaktadır. Doğu cephesinde pencereler pvc değildir ve dış ortama açılmamaktadır. Üç kenarlı biçimlenmeye sahip olan orta apsisin sağ ve sol kenarlarında bulunan pencerelerin tuğla ile örüldüğü duvar izlerinden görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.30.).

Orta apsisin üst hizasında pencere bulunmazken sağ ve sol apsislerde cephe silmesinin üst kısmında yine tuğla duvar olarak örülmüş kemerli pencere izleri dikkat çekmektedir. Diğer cephe pencerelerinde görülen kademeli kemer uygulması doğu cephesinde bulunan pencerelerde de görülmektedir.

Şekil 6.3.1.2.30. Bodrum Mesih Paşa Camii Doğu Cephesi (Karpuzi, 2019)

Doğu cephesinin ortasından cepheyi iki bölüme ayıran yerinde dökme bir silme geçmektedir. Haç koluna ait kemer açıklığında kuzey cephesinde olduğu gibi kemerli bir pencere açıklığı bulunmamaktadır.

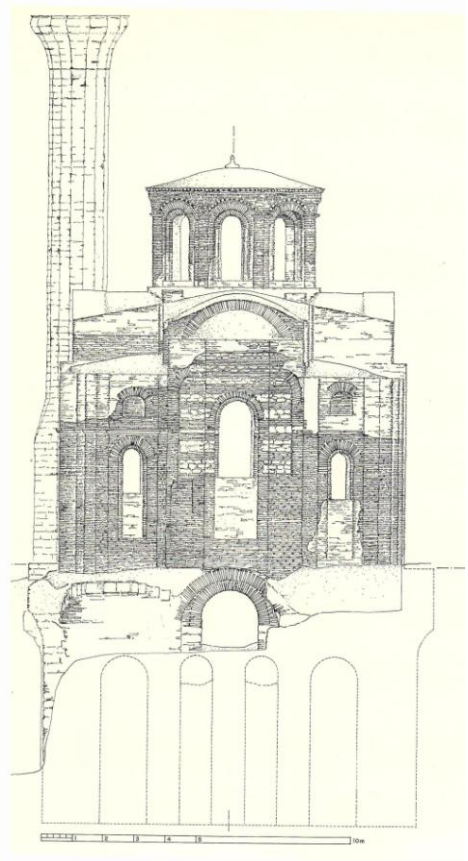
Doğu cephesinin ilk kademesinin üst sınırında kirpi saçak bulunmaktadır. Doğu cephesi kuzey ve güney apsislerinde pencere kemerlerinde olduğu gibi dikey kademelenmeler görülmektedir. Doğu cephesi orta apsisinde örülmüş kemerli pencereler duvar örgüsünde görülen farklılıklar yardımı ile de tespit edilebilmektedir. Pencere kemerleri dolgu sonrasında kısmi de olsa birim eleman kaybına uğramıştır. Doğu cephesinde yarım daire payandalar görülmemektedir.

Şekil 6.3.1.2.31. Bodrum Mesih Paşa Camii Doğu Cephesi (Karpuzi, 2019)

Altyapı cephe düzeni, cepheye bitişik olarak inşa edilmiş tek katlı yapı nedeniyle kısmi olarak algılansa da kısmi olarak görülmemektedir. Yine diğer cephelerde olduğu gibi doğu cephesinde bulunan cephe koridoru altyapının beşik kemerleri tarafından taşınmaktadır. Tek katlı yeni yapının inşa edilmesi ile birlikte bu yapı doğu cephesinde teras görevi üstlenmiştir. Altyapı cephesinde bulunan dört adet beşik kemerin iki tanesi yeni yapılaşma nedeni ile kapatılırken iki tanesi de dışarıdan tespit edilebilmektedir.

Altyapı kemerleri muhdes tuğla duvar ile doldurularak kapatılmıştır. Doğu cephesinin cephe koridoru kumlu membran ile örtülmüştür. Doğu cephesinin alt sınırlarından başlayarak tüm teras boyunca örtülmüş membran yapının yağmur ve çevre sularına karşı yalıtılması amacı ile uygulanmış niteliksiz bir müdahaledir. Böyle bir uygulamanın yapılması yapının yalıtım ve drenaj ile ilgili ciddi sorunlarının olduğunu göstermektedir. Yapıya yapılacak müdahaleler arasında yalıtım ve drenaj konusu dikkatli olunması gereken konuların başında yer almaktadır. Doğu cephesinin ön kısmı muhdes demir korkuluklar ile sınırlandırılmıştır. Meydana gelmiş hasarlar başlığı altında incelediğinde doğu cephesi yüzeysel kararma ve duvar dolgusunun en fazla görüldüğü cephe olarak ifade edilebilir. Bunun yanı sıra duvar örgüsünde yüzey kaybı ve azda olsa birim eleman kaybının meydana geldiği açıktır. Apsis pencerelerinin kapatılması amacıyla örülmüş duvarlar cephe dokusuna zarar vermiş muhdes uygulamadır. Derz boşalmaları ve duvar çatlakları da doğu cephesinde görülen diğer sorunlar arasında yer almaktadır.

Şekil 6.3.1.2.32. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi (Striker, 1981)

Camii minaresinin de bulunduğu güney cephesi kuzey cephesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Yatay düzlemde yine üç hizada, üç farklı pencere tiplerine sahip cephenin en alt hizasında dış ortama açılan kemerli pencereler bulunmaktadır. Narteks ve apsis bölümlerinde bulunan pencelerin oranları naos bölümüde yer alan pencerelerden farklıdır. Orta hizada naos bölümünde kemerli üçlü pencere ve dairesel pencereler, narteks ve apsis kısımlarında ise yarım daire pencereler görülmektedir.

Natreks bölümünde yer alan pencereler daha geniş bir kemere sahipken apsis penceresinin kemeri daha dardır ve tuğla ile örülmüştür. Bu durum kuzey cephesi için de geçerlidir. Güney cephesinin en üst hizasında, haç kolunun kemer açıklığının bulunduğu kısımda renkli camlara sahip kemerli tek bir pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde bulunan tüm pencereler dekoratif ahşap çerçeveden meydana gelmektedir. Tüm pencere kemerlerinde kademelenmeler mevcuttur. Yine altı adet yarım daire payanda ile cepheye hareket katılmıştır. Statik güçlendirme amacı ile yapılmış payandalar cepheye farklı bir estetik değer getirmiştir.

Özgün cephe fotoğraflarında payanda uygulamaları görülmemektedir. Payandalar 1965 yılında gerçekleştirilmiş onarım çalışmaları sırasında yapıya dahil edilmiştir. Güney cephesinde yer alan pencerelerin tümü dekoratif ahşap çerçevelerden meydana gelmektedir. Sadece cephe alt hizasında bulunan pencerlerin dış ortama açılması için pvc kanatlar eklenmiştir. Diğer cephelerden de tespit ettiğimiz alt ve orta hiza pencerelerinin birbirinden ayıran yerinde dökme silme güney cephesinde de bulunmaktadır. Haç kolu kemer açıklığı yüzeyinde cephenin diğer kısımlarında görülmeyen horasan harç sıva uygulaması dikkat çekmektedir.

Duvar örgüsünün açıkta kaldığı camii cephelerinde sıva uygulamasının yapılması muhtemelen muhdes bir uygulamadır. Onarım sırasında uygulandığı düşünülmektedir.Yine cephe bitişinde bulunan kirpi saçak üzerinde kararma ve aşınma gibi sorunlar tespit edilmiştir. Güney cephe hizasında muhdes klima ünitesi cephe duvarına monte edilmiştir. Cephe yüzeyinde birim eleman kaybı meydana gelmemiş olup yüzey kaybı görülmektedir. Ancak mikrobiyolojik patina, bitkilenme ve kararma cephe yüzeyinde görülen hasarlar arasında yer almaktadır.

Camii'nin güneybatı cephesinde bulunan kesme taş minare üzerinde de kararma ve bozulamalar dikkat çekmektedir. Altyapının güney cephesi diğer cephelere oranla oldukça iyi durumdadır. Güney cephe koridoru altyapının cephesinde bulunan beşik kemerler ile taşınmaktadır. Kemer yüzeylerinde duvar örgüsü açıkta bırakılmış ancak kemer iç kısımları niteliksiz sıva ile sıvanmış ve boyanmıştır.

Altyapı cephesinin batı kısmı altyapıya iniş sağlayan muhdes betonarme merdivenin arkasında kalmaktadır. Altyapı cephesinin orta aksında alt ve üst hizada kemerli pvc pencereler yer almaktadır. Yine altyapı cephesinin batı kısmında betonarme merdiven kovasının hemen arkasında muhdes demir kapı bulunur. Altyapı beşik kemerlerine monte edilmiş çelik taşıyıcılı galvanizli örtü muhdes bir uygulamadır ve yapının estetik görüntüsüne zarar vermektedir. Altyapı cephesinde çok sayıda muhdes eleman ve klima ünitesi bulunmaktadır.

Şekil 6.3.1.2.33. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi (Striker, 1981)

Şekil 6.3.1.2.34. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.36. Bodrum Mesih Paşa Camii Cephe Detayları (Karpuzi, 2019)

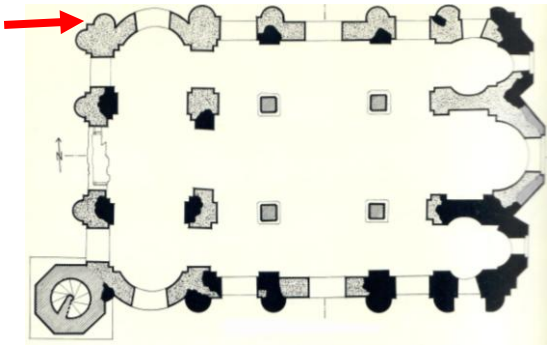
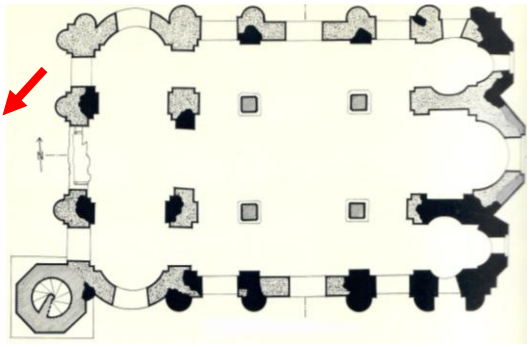
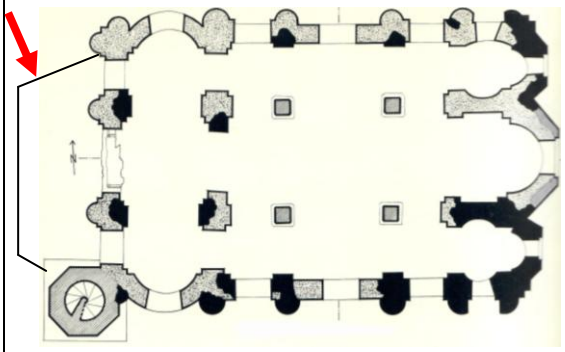

Şekil 6.3.1.2.37. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi Dairesel Pencere (Karpuzi, 2019)

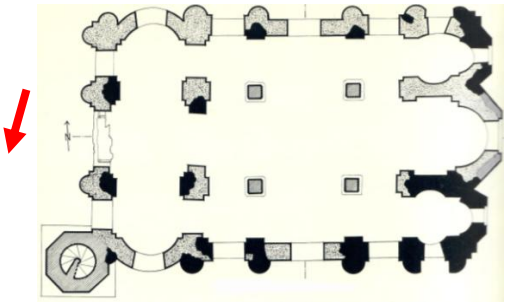
Şekil 6.3.1.2.38. Bodrum Mesih Paşa Camii Kubbesi (Karpuzi, 2019)

Çizelge 6.3.1.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Hasar Analizi

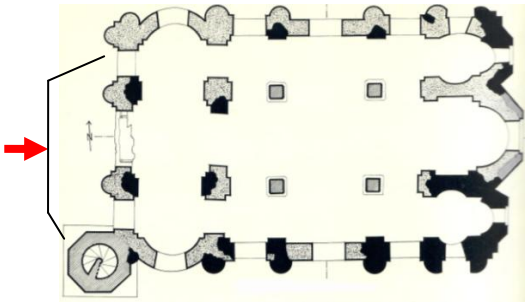
BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ HASAR ANALİZİ	
 Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)	 **Şekil 1b.** Altyapı Kuzey Cephesine Bitişik Tuvalet Yapısı (Karpuzi, 2019)
 Şekil 2b. Son Cemaat Mahalli Karşısında Yer Alan Muhdes Yapı (Karpuzi, 2019)	 **Şekil b.** Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)
 Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)	 **Şekil 3b.** Batı Cephesini Kapatan Mimari Niteliği Olmayan Son Cemaat Mahalli ve Branda (Karpuzi, 2019)

Şekil 4b. Camii Batı Terası Üzerinde Yer Alan Diğer Muhdes Yapılar (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

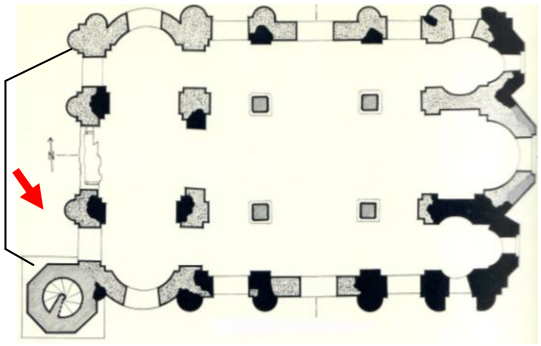
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

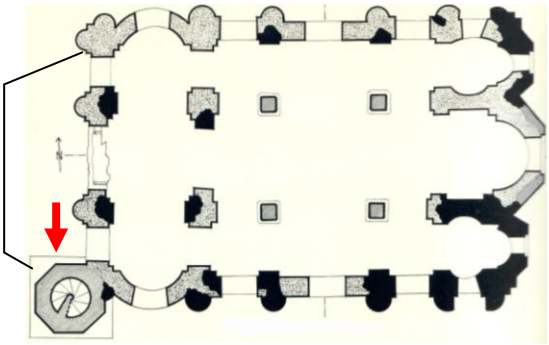

Şekil 5b. Son Cemaat Mahalli Muhdes Ahşap Kapı ve Penceresi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6b. Son Cemaat Mahallinin Ahşap ile Kaplanmış İç Mekân Duvar ve Tavanı (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

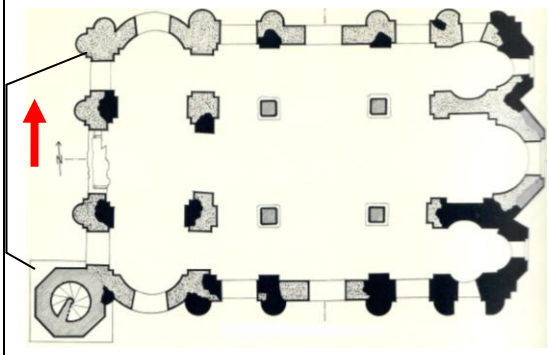
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

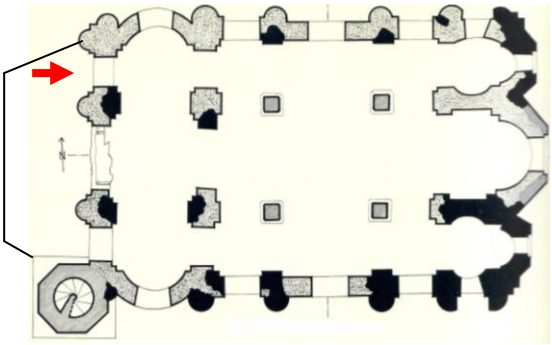
Şekil 7b. Ahşap ile Kaplanmış Minare Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 8b. Kadınlar Mahfili Ahşap Tavan ve Duvar Kaplamaları (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

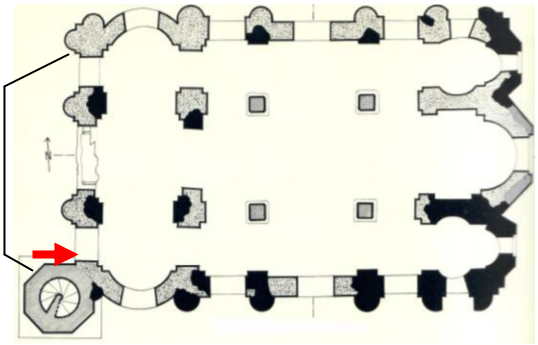
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

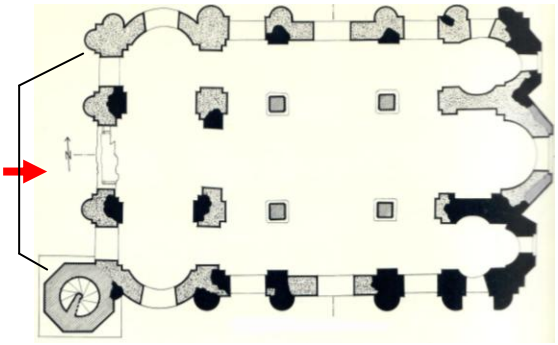
Şekil 9b. Kadınlar Mahfili Ahşap Kaplama ile Kapatılmış Cephe Özgün Duvarı ve Muhdes Klima Ünitesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 10b. Son Cemaat Mahalli Batı Cephesi Ahşap Dolap Arkasında Kalmış Ahşap Çerçeveli Pencere (Karpuzi, 2019)

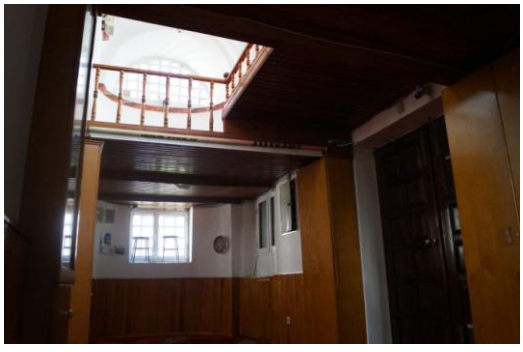
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

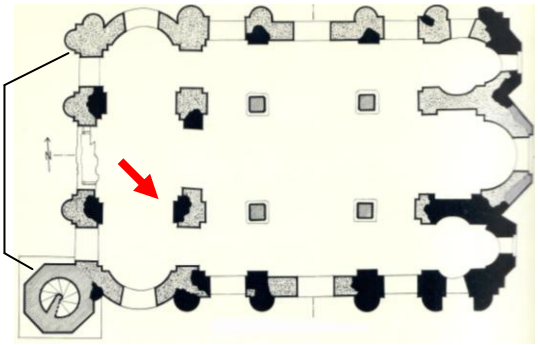
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

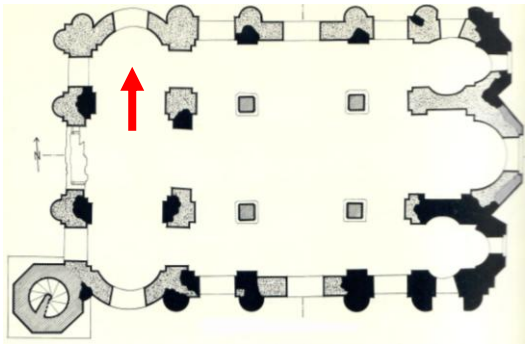
Şekil 11b. Son Cemaat Mahalli Muhdes Mermer Zemin Kaplaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 12b. Narteks Bölümünde Yer Alan Kadınlar Mahali Ahşap Döşemesi (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

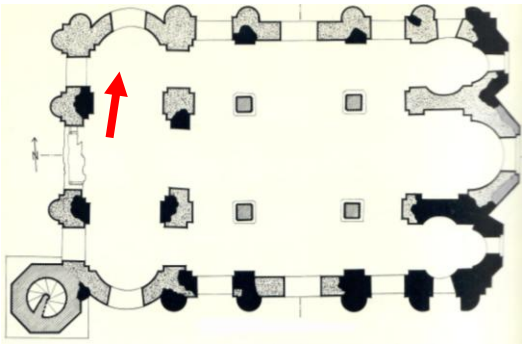
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

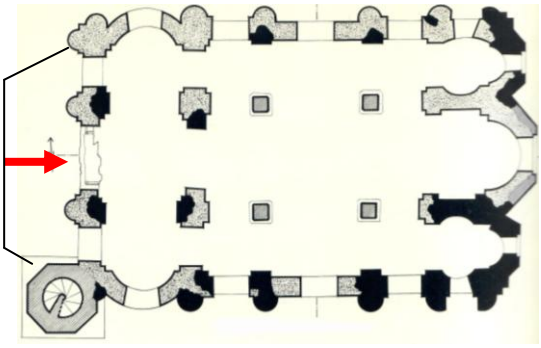
Şekil 13b. Kadınlar Mahfiline Çıkan Muhdes Ahşap Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil 14b. Narteks Penceresini Kapatan Muhdes Ahşap Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

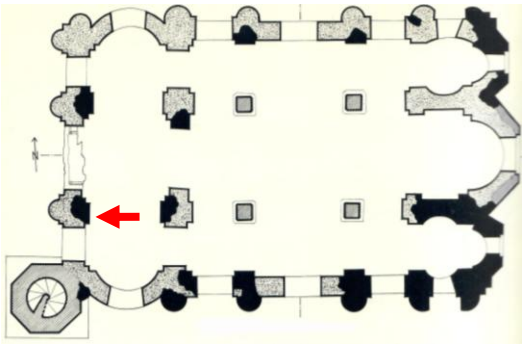
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

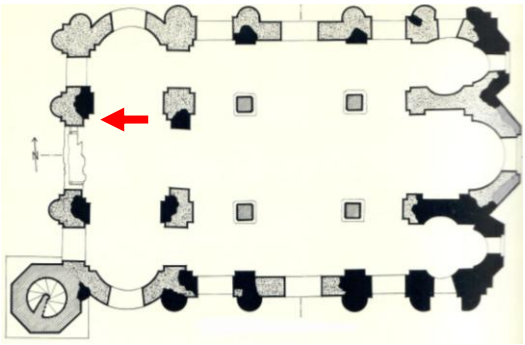
Şekil 15b. Ahşap Camii Giriş Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 16b. Narteks Batı Cephesinin Güney Kısmında Bulunan Muhdes Pvc Pencere ve Özgün Duvar Oyularak Açılmış Elektrik Kutusu (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

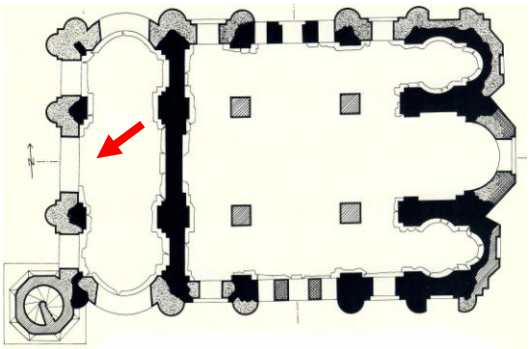
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

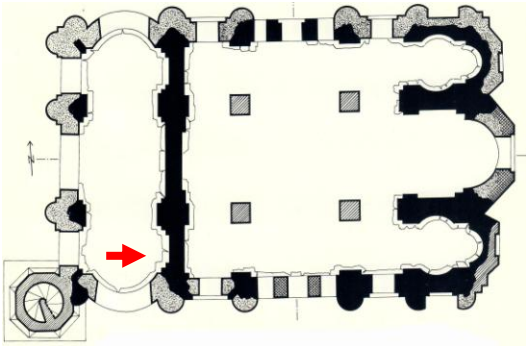
Şekil 17b. Narteks Batı Cephesinin Kuzey Kısmında Bulunan Muhdes Pvc Pencere (Karpuzi, 2019)

Şekil 18b. Kadınlar Mahfili Batı Duvarı Üzerinde Bulunan Özgün Olmayan Kemerli Ahşap Pencereler (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

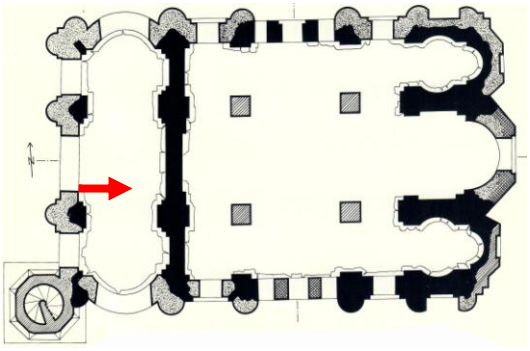
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

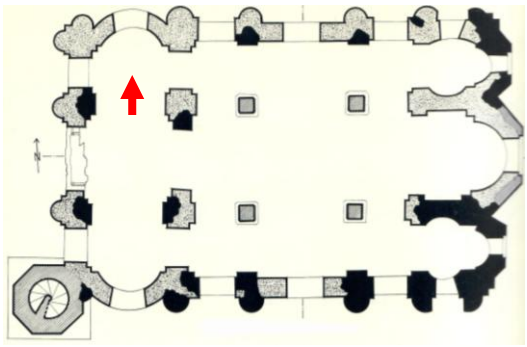
Şekil 19b. Kadınlar Mahfilinin Narteks Kemerli Kapı Bölümlerinde Bulunan Muhdes Ahşap Korkuluklar (Karpuzi, 2019)

Şekil 20b. Giriş Kapısının Üst Kısmında Yapılmış Ahşap Yükselti ve Muhdes Ahşap Korkuluklar (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

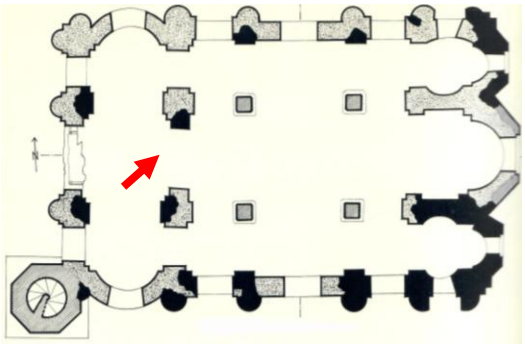
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

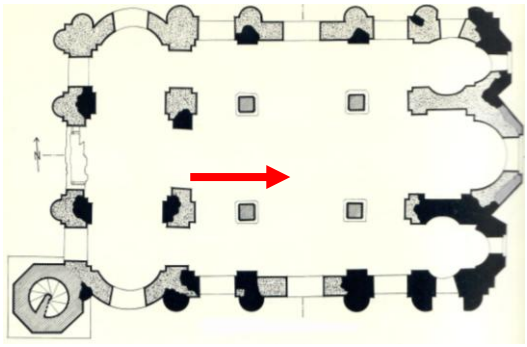
Şekil 21b. Kadınlar Mahfili Kuzey Duvarı Üzerinde Yer Alan Muhdes Pvc Pencere

Şekil 22b. Narteks Doğu Duvarı Üzerine Monte Edilmiş Muhdes Eleman (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

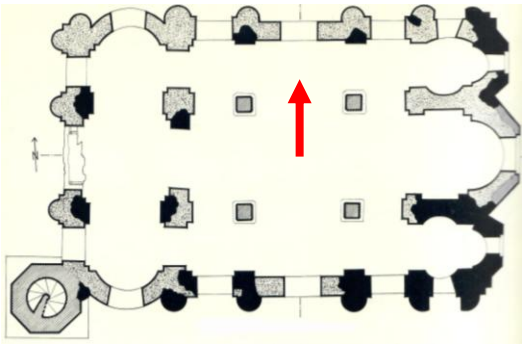
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

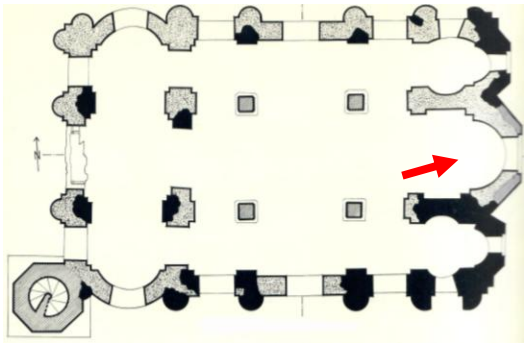
Şekil 23b. İç Mekân Duvarlarında Muhdes Ahşap Kaplama Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 24b. İç Mekân Duvarlarına Monte Edilmiş Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

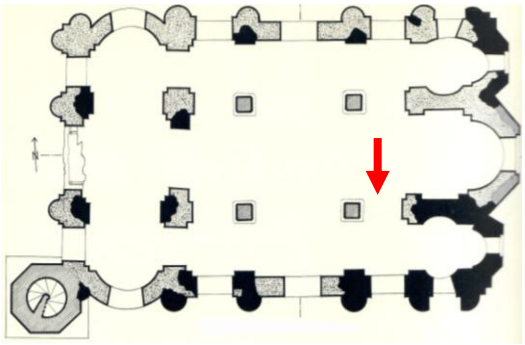
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

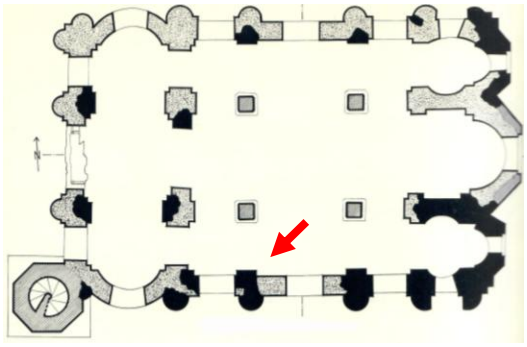
Şekil 25b. Estetik Değeri Olmayan Muhdes Ahşap Vaaz Kürsüsü (Karpuzi, 2019)

Şekil 26b. Tarihi Değeri Olmayan Ahşap Minber (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

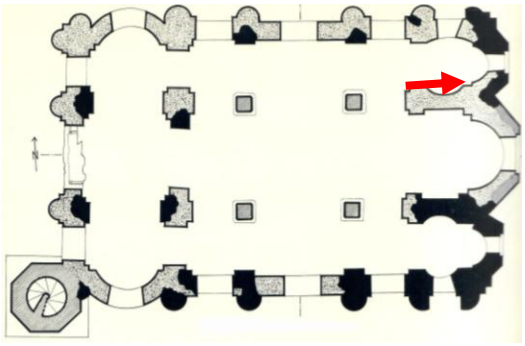
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

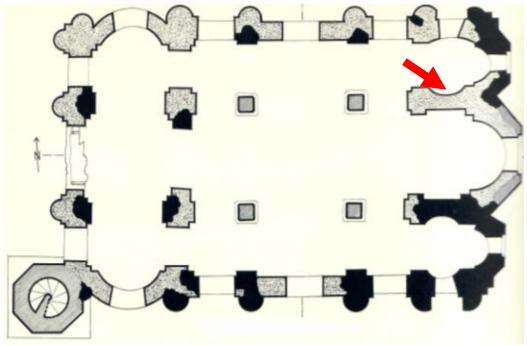
Şekil 27b. Özgün Duvara Monte Edilmiş Klima Ünitesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 28b. Camii Duvarlarında Görülen Sıva Çatlakları (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

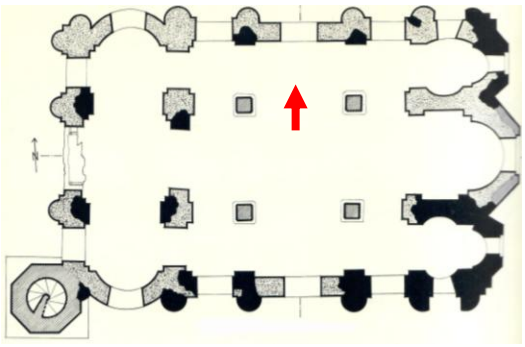
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

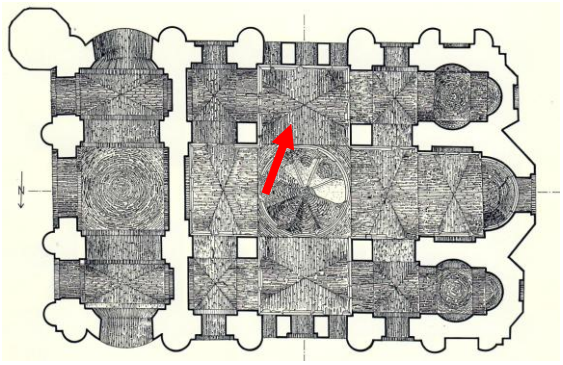
Şekil 29b. Apsis Duvarlarında Görülen Boya Kabarmaları (Karpuzi, 2019)

Şekil 30b. Muhdes Mermer Denizlikler (Karpuzi, 2019)

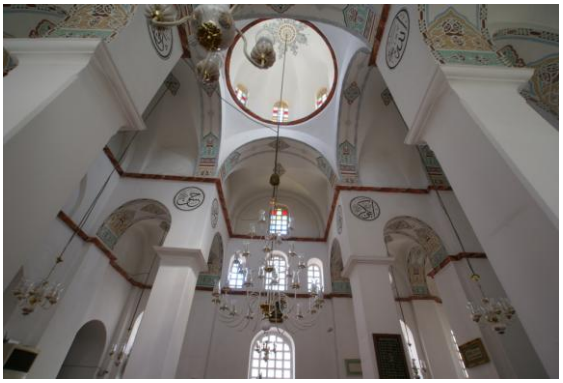
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

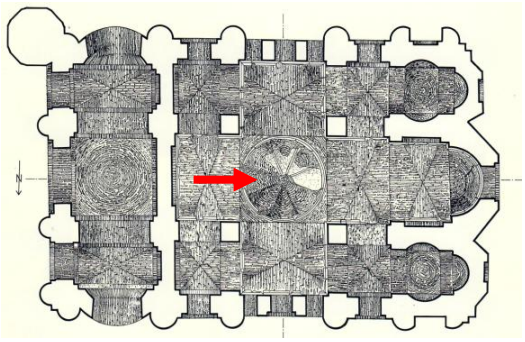
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Tavan Planı (Striker, 1981)

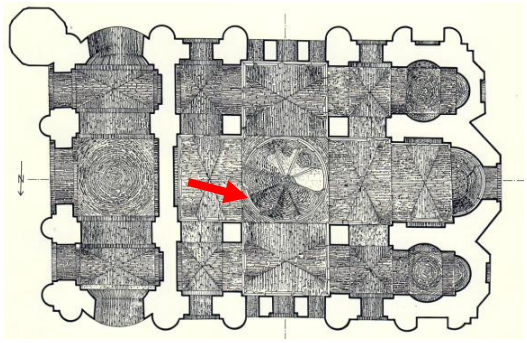
Şekil 31b. Ana Kubbe ve Çapraz Tonozlarda Muhdes Kalemişi Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 32b. Tavan Muhdes Kalemişi Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Tavan Planı (Striker, 1981)

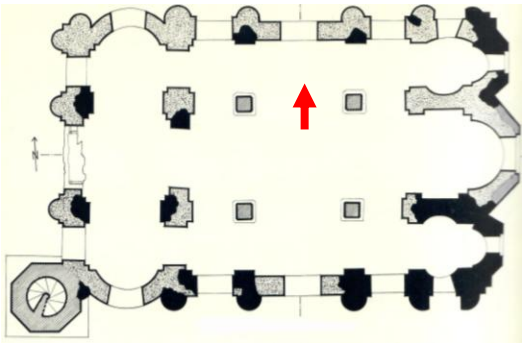
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Tavan Planı (Striker, 1981)

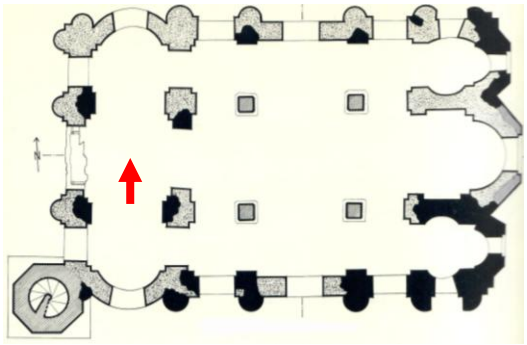
Şekil 33b. Muhdes Aydınlatma Ünitesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 34b. Kuzey Cephesi Muhdes Pvc Pencereleri ve Ahşap Çerçeveleri (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

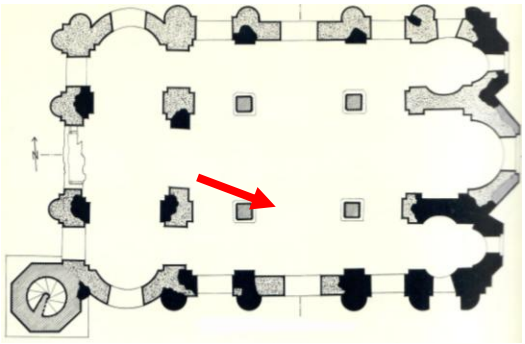
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

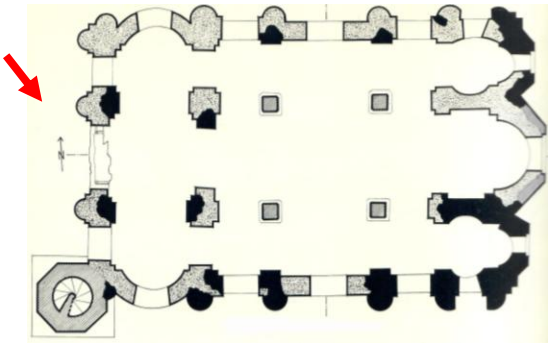
Şekil 35b. Muhdes Kadınlar Mahfili Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 36b. Niteliksiz Sıva İle Sıvanmış Kubbe Payeleri (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

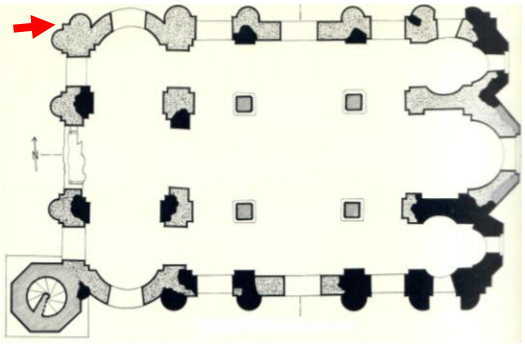
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

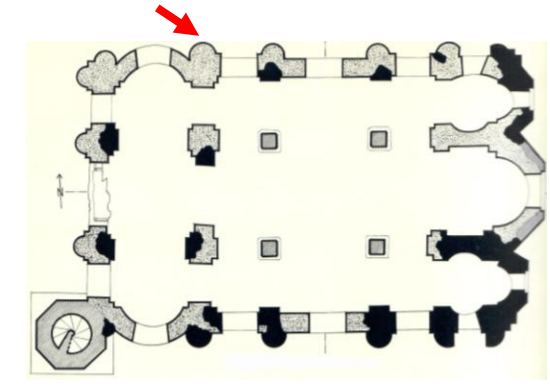
Şekil 37b. Batı Cephesini Tamamen Kapatan Ahşap Son Cemaat Mahali ve Muhdes Branda (Karpuzi, 2019)

Şekil 38b. Kuzey Cephesine Geçiş Sağlayan Muhdes Demir Kapı (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

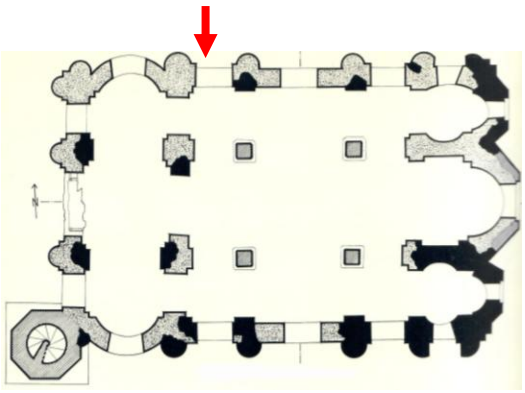
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

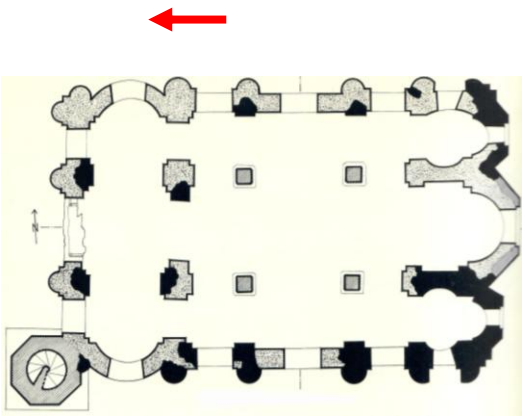
Şekil 39b. Kuzey Cephe Yüzeyinde Meydana Gelmiş Bitkilenme ve Yüzey Kararması (Karpuzi, 2019)

Şekil 40b. Cephe Muhdes Ahşap Pencereleri (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

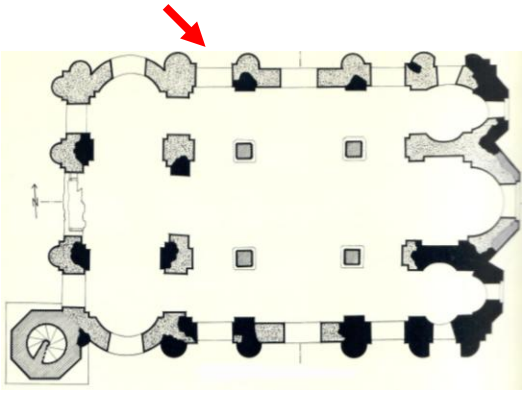
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

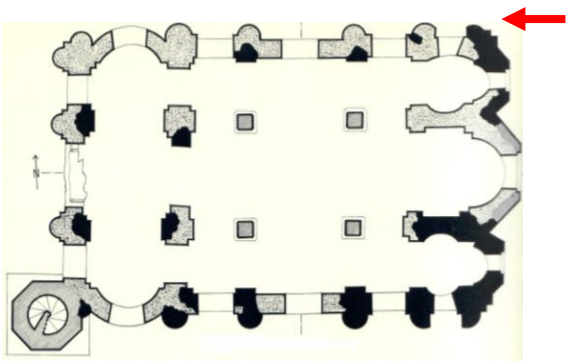
Şekil 41b. Kuzey Cephesine Monte Edilmiş Muhdes Klima Ünitesi ve Tuvalet Yapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 42b. Kuzey Cephesinde Meydana Gelmiş Silme Çatlakları (Karrpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

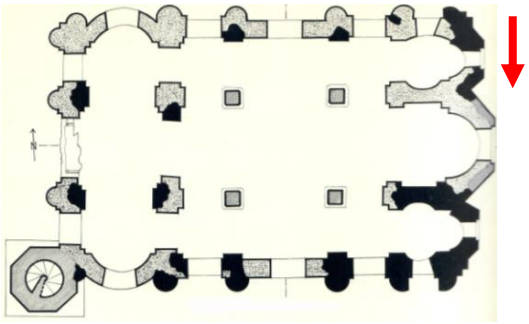
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

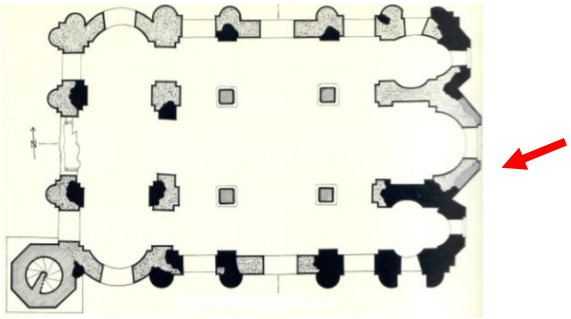
Şekil 43b. Kuzey Cephesi Koridorunda Uygulanmış Muhdes Zemin Kaplaması (Karrpuzi, 2019

Şekil 44b. Doğu Cephesine Bitişik Muhdes Yapı (Karrpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

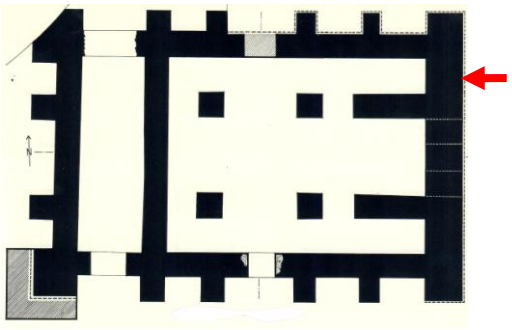
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

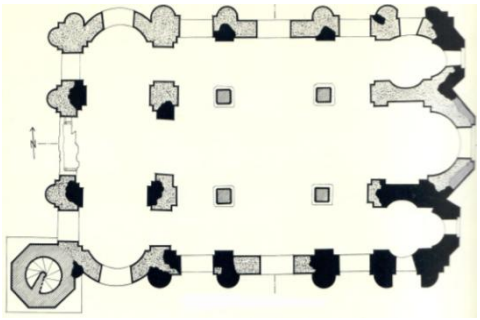
Şekil 45b. Doğu Cephesine Bitişik Muhdes Yapı Kaynaklı Birim Eleman Kayıpları (Karrpuzi, 2019)

Şekil 46b. Altyapı Doğu Cephesinde Meydana Gelmiş Bitkilenmeler ve Yüzey Kararmaları (Karpuzi, 2019)

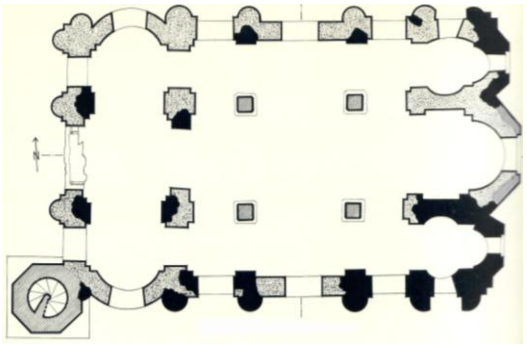
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Altyapı Planı (Striker, 1981)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

Şekil 47b. Doğu Cephesinde Görülen Muhdes Uygulamalar (Karpuzi, 2019)

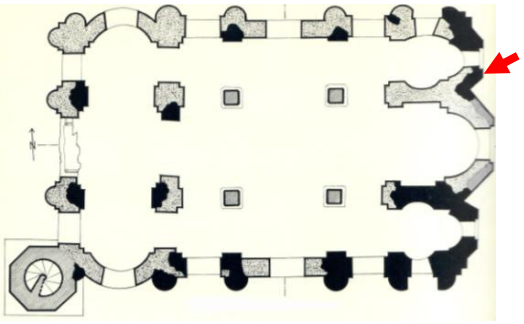
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

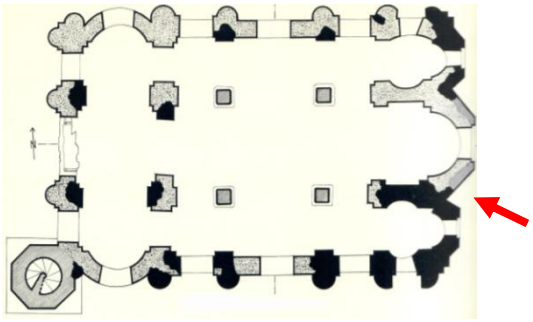
Şekil 48b. Doğu Cephesi Orta Apsisinde Meydana Gelmiş Yüzey Kararmaları (Karpuzi, 2019)

Şekil 49b. Doğu Cephesine Yapılmış Niteliksiz Kumlu Membran Uygulamaları (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

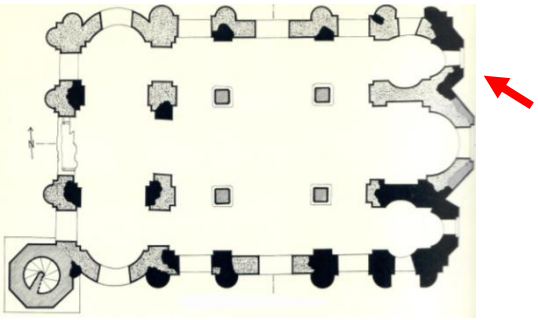
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

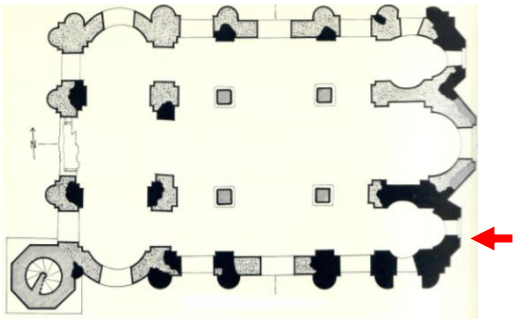
Şekil 50b. Doğu Cephesi Orta Apsis Kapatılmış Pencere İzi (Karpuzi, 2019)

Şekil 51b. Doğu Cephesi Kuzey Apsis Kapatılmış Üst Pencere (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

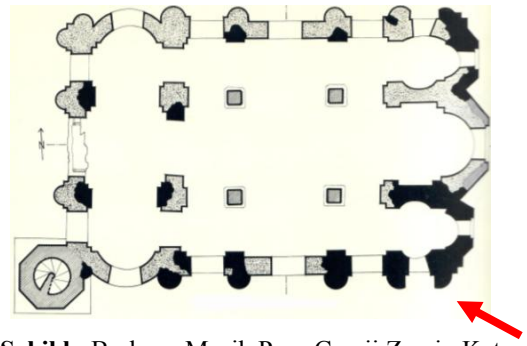
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

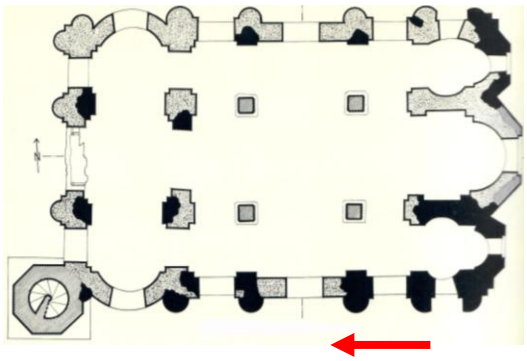
Şekil 52b. Doğu Cephesi Apsis Pencere Kemerlerinde Meydana Gelmiş Yüzey Kararmaları (Karpuzi, 2019)

Şekil 53b. Güney Cephesi Yüzey Kararmaları (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

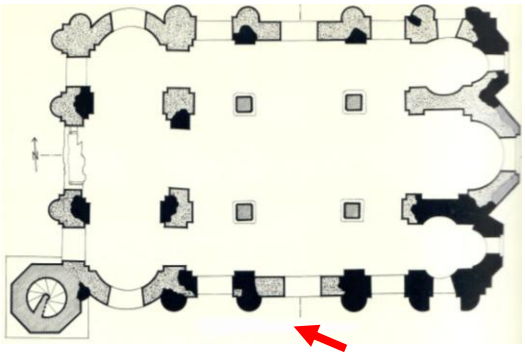
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

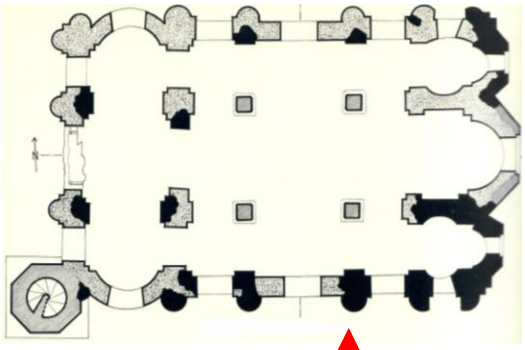
Şekil 54b. Güney Cephesi Niteliksiz Kumlu Membran ve Muhdes Çatı Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 55b. Güney Cephesi Muhdes Klima Ünitesi (Karpuzi, 2019)

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

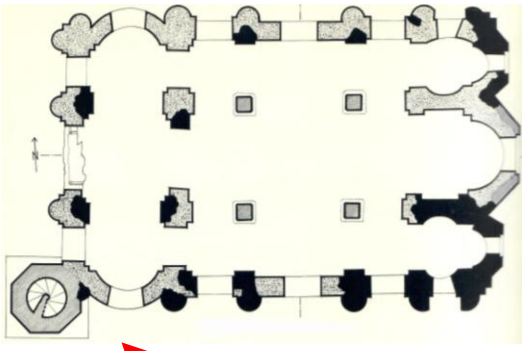
Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

Şekil 56b. Güney Cephesinde Görülen Yüzey Kayıpları (Karpuzi, 2019)

Şekil 57b. Güney Cephesinde Görülen Yüzey Kararmaları (Karpuzi, 2019)

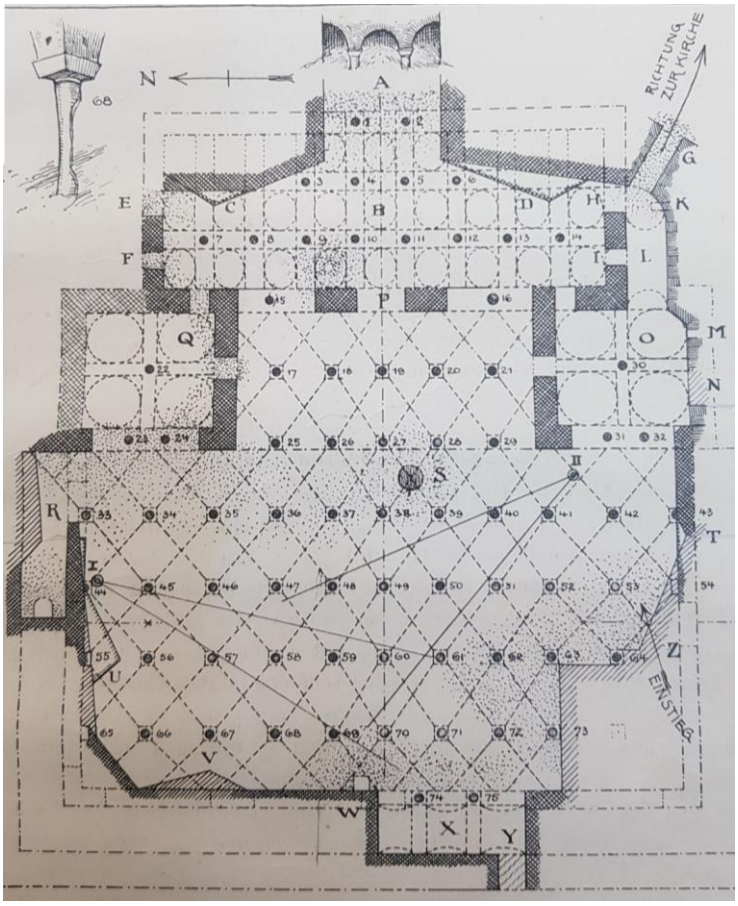

Şekil b. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Planı (Striker, 1981)

6.3.2. Myrelaion Sarnıcı Rölöve Raporu

Dairesel bir forma sahip olan rotundanın içinde kemerleri taşıyan geniş çaplı bir kolon destek sistemi kurulmuştur. Yatayda ve dikeyde 10 bölmeden meydana gelen yapı kolonlu bir şebeke sistemine sahiptir. Myrelaion Sarnıcı 41,80 metrelik dış çapı ile 58 metre dış çapa sahip olan Roma'daki Pantheon'dan sonra Roma döneminden günümüze ulaşmayı başarmış en geniş dış çapa sahip ikinci yapıdır (Stiker, 1981).

İç çapı 29,60 metre olan yapının duvar kalınlığı ise 6,10 metredir. Yapı genişliği 1,20-1,59 metre arasında değişirken uzunluğu 0,50 metre olan iri kesme taş blokların üst üste getirilmesi ve demir kenetler ile birbirine bağlanmalarıyla meydana getirilmiştir (Freely, 2004).

Şekil 6.3.2.1. Myrelaion Saray İzlerinin Görüldüğü Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Yine yapılan kazılar sonucunda rotundanın sarnıca dönüştürüldüğü sırada sarnıcın su geçirmez bir harç ile sıvandığı tespit etmiştir. Daha sonra yapının üstü tonozlar ile örtülmüştür (Striker, 1981). Sarnıcın doğu tarafında saray yapısının bulunmasından ötürü kemer sistemi oldukça karmaşıktır.

Sarnıcın doğu ve batı bölümü devşirme başlıklı sütunların taşıdığı çapraz ve kubbe tonozlar ile örtülmüştür. Sarnıcın doğu bölümü imparator tarafından yapılan Myrelaion Sarayı'nı taşırken batı tarafı sadece saray terasını taşımaktaydı. Sarnıcın saray temelinde kalan bölümleri güçlü kemerlerin üzerine oturan kubbeli tonozlar ile örtülmüştür (Freely, 2004). Altı ay öncesine kadar ayakkabı çarşısı olarak kullanılan yapı günümüzde boşaltılmıştır. 1992 yılından günümüze kadar çarşı olarak kullanılmış yapının özgün kısımlarında hem muhdes ek hem de kötü kullanım nedeni ile ciddi hasarlar meydana getirilmiştir.

Şekil 6.3.1.2.2. Myrelaion Çarşısı Boşaltılmadan Önceki Durumu (Karpuzi, 2019)

Myrelaion sarnıcı çarşı olarak kullanıldığı sıralarda pvc malzeme ve demir profiller kullanılarak çok sayıda dükkâna bölünmüştür (Şekil 6.3.2.1.). Tavandan ve sütunlardan suların sızması nedeni ile dükkânlardaki işletmeciler branda gibi malzemeler kullanılarak geçici çözümler üretmişlerdir.

1992 yılında toprak dolgunun kaldırılması ile muhdes bir malzeme kullanılarak uyumsuz yeni bir zemin oluşturulmuştur. Çarşının tuğladan örülerek yapılmış kemer tonoz sistemi genel olarak iyi durumda olsa dahi sıvanmış kısımlar üzerinde tuzlanma, çiçeklenme gibi deformasyonlar görülmektedir. Çarşı içerisinin aydınlatılması adına oldukça yoğun olarak kullanılan yapay aydınlatmaların montajı ve kullanımı sırasında yapıda deformasyonlar yarattığı görülmektedir. T8 tip floresan ampüllü sarkıtmalı aydınlatma sisteminin aydınlattığı kısımlarda renk değişimleri görülmektedir. Tüm bu hasarlar çarşı fonksiyonunun yapıda meydana getirmiş olduğu deformasyonların sadece bazılarıdır.

Şekil 6.3.1.2.3. Myrelaion Çarşısı Boşaltılmadan Önce Sarnıç Duvarlarında Görülen Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)

5. yüzyıla tarihlendirilen rotunda yapısının günümüzde üç farklı girişi bulunmaktadır. Ancak tüm bu girişler yapının özgün kuzey ve güney girişlerinden farklı olarak güneybatı, batı ve güney cephelerinde bulunmaktadır. Özgün güney cephesi girişi taş duvar ile örülerek kapatıldıktan uzun süre sonra aynı konumda zemin kotundan değil de helezonik bir merdiven ile üst kottan girişin sağlandığı yeni bir güney girişi oluşturulmuştur (Şekil 6.3.1.2.4.). Güney girişi özgün sarnıç girişini temsil etse dahi muhdes bir merdiven ile üst kottan giriş yapılması açısından niteliksizdir. Güney cepheden sarnıca giriş Bodrum Mesih Paşa Camii'nin batı yönünde bulunan muhdes bir yapı tarafından sağlanmaktadır (Şekil 6.3.1.2.4.).

Şekil 6.3.1.2.4. Myrelaion Sarnıcı Muhdes Merdiven Yapısı Girişi (Karpuzi, 2019)

Sarnıcın güney cephesinden giriş sağlayan bu yapı 1992 yılında sarnıcın çarşıya dönüştürülmesi sırasında yapıya dâhil edilmiştir. Muhdes güney merdiven yapısının hemen yanında sarnıç ve camiyi ziyarete gelen turistler için hizmet veren bir kafe inşa edilmiştir. Kafe yapısı sarnıç giriş yapısından daha sonra, yakın bir dönemde inşa edilmiştir (Şekil 6.3.1.2.6.).

Güney muhdes giriş yapısından sarnıca helezonik bir merdiven ile iniş yapılmaktadır. Sarnıca inen helezonik merdivene bir sahanlık görevi üstlenen muhdes yapının zemini mermer kaplama ile kaplanmıştır.

Duvarları niteliksiz sıva ile sıvanmış merdiven yapısının güney duvarında muhdes sütunlar bulunmaktadır. Muhdes yapının giriş kapısının hemen sol tarafında sarnıca ait olduğu düşünülen sütun başlığı kalıntısı yer almaktadır (Şekil 6.3.1.2.5.). Birim eleman kaybının meydana gelmesi sonucunda sütundan ayrılan bu parçanın batı sütunlarına ait olması muhtemeldir.

Kapı girişinin sağ tarafında bulunan özgün parçanın konumu korunması açısından çok risklidir. Bu nedenle özgün parçanın korunmasına yönelik çalışmalar tamamlandıktan sonra kopan özgün parça orijinal yerine konulmalıdır.

Şekil 6.3.1.2.5. Myrelaion Sarnıcı Kopmuş Özgün Sütun Başlığı (Karpuzi, 2019)

Muhdes giriş yapısının kuzey yönünde bulunan helezonik merdivenin taş malzeme ile çevrelenmiş kemerli sövesi özgün değildir. Helezonik merdiven yapılırken sarnıç üst örtüsüne ait çapraz kemerlerin yok edildiği düşünülmektedir (Şekil 6.3.1.2.6.).

Şekil 6.3.1.2.6. Myrelaion Sarnıcı Helezonik Merdiven (Karpuzi, 2019)

Helezonik sarnıç merdiveni mermer kaplama ile kaplanmış betonarme bir merdivendir. Merdiven sınır duvarları horasan harçlı sıva ile sıvanmış ve muhdes duvar tipi aydınlatma elemanları ile aydınlatılmıştır (Şekil 6.3.1.2.7.). Aydınlatma elemanları helezonik merdivenin sağ ve sol duvarlarında konumlandırılmıştır. Muhdes merdivene ait demir korkuluklar ve küpeşte yine muhdes malzeme kullanılarak imal edilmiştir.

Şekil 6.3.1.2.7. Myrelaion Sarnıcı Helezonik Merdiven ve Muhdes Aplikler (Karpuzi, 2019)

Güney cephesi iniş merdiveninin duvar yüzeylerinde tuzlanma kaynaklı hasarlar görülmektedir. Helezonik merdivenin zemin kotuna 1.50 metre kala yapılmış sahanlık kısmının sağ tarafında depo olarak kullanılan bir oda bulunmaktadır. Oda yapının çarşıya dönüştürülmesi ile oluşturulmuş muhdes bir birim olup kapısı ahşaptır. Söz konusu oda depo birimi olarak kullanılmaktadır. Oda birimi helezonik merdivenin sahanlığında yüksek kotta uygulanmıştır. Merdiven sahanlığının üst kısmında bulunan çapraz tonoza alçıpan ile tavan uygulaması yapılmıştır. Alçıpan tavanın ortasında dekoratif bir aydınlatma elemanı yer almaktadır. Alçıpan tavan uygulaması özgün çapraz tonozun formuna sadık kalınarak yapılmıştır.

Şekil 6.3.1.2.8. Myrelaion Sarnıcı Merdiven Sahanlığı (Karpuzi, 2019)

Sarnıcın güney cephesinde bulunan muhdes yapıdan başlayarak inen helezonik merdiven sahanlık kotundan itibaren ortan akstan düz olarak devam etmektedir (Şekil 6.3.1.2.8.). Orta aksta bulunan ve zemin kotuna inen düz merdiven 8 basamaklı mermer kaplamalı betonarme bir merdivendir. Düz merdivenin hemen altında tuvalet birimleri konumlandırılmıştır. Helezonik merdiven sahanlığının güney beden duvarında muhtemelen sonradan açıldığı düşünülen iki kanatlı pvc pencere bulunmaktadır. Sahanlık duvarlarında da muhdes duvar tipi aplikler dikkat çekmektedir.

Tuvalet mahallerinin zemin ve duvarları seramik malzeme ile kaplanmıştır. Sarnıcın çarşı olarak işlevlendirilmesi sonrasında yapıya dâhil edilen tuvalet birimlerinin hem yüzey kaplamaları hem de kapı pencere doğramaları muhdestir. Tuvalet yapısı helezonik merdivenin yapıya uygulanmasından sonra güney duvar örgüsünde kısmi olarak yapılmış oyulma sonucunda merdiven sahanlığı altında, düşük bir kotta uygulanmıştır.

Fonksiyonun gerekliliği sonucunda olsa dahi seramik kaplama ve muhdes duvarlar nedeni ile tuvalet yapısı sarnıca ciddi oranda zarar vermektedir. Tuvalet birimine iniş mevcut zemin kotundan 7 adet mermer kaplamalı betonarme merdiven ile sağlanmaktadır. Sarnıç zemin kotunun zaman içerisinde yükseltildiğine dair bilgiler kaynaklarda yer alsa da tuvalet birimi zemin kotunun özgün kot olup olmaması konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır (Stiker, 1981).

Güney merdiveni yan çeperlerinde görülen sıva çatlamaları ve nemlenmeler merdiven sahanlığı ve depo biriminin beden duvarlarında da görülmektedir. Tuvalet birimlerinin hemen sağ tarafında özgün duvara oyularak açılmış hücreler dikkat çekmektedir (Şekil 6.3.1.2.9.). Özgün sarnıç duvarına yapılmış ciddi müdahalenin hangi dönemde gerekleştirildiği bilinememektedir. Büyük olasılıkla yapının çarşıya dönüştürülmesinden sonra yani 1992 yılından sonra yapılan müdahaleler sonucunda meydana gelmiştir.

Şekil 6.3.1.2.9. Myrelaion Sarnıcı Özgün Güney Duvarında Oyulmak Suretiyle Yapılmış Müdahale (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.10. Myrelaion Sarnıcı Özgün Güneybatı Duvarında Sonradan Açılmış Muhdes Demir Kapı (Karpuzi, 2019)

Sarnıç yapısının güneybatı duvarı üzerinde özgün duvar örgüsü bozularak yeni bir kapı açılmıştır (Şekil 6.3.1.2.10.). Özgün planda yer almayan bu kapı uygulaması muhdes bir müdahaledir. Sarnıç güney duvarında oyularak açılmış hücre ve güneybatı kapısı arasında kalan duvar kısmı özgündür. Duvar derz dolgusunda niteliksiz uygulamalar söz konusu olsa da duvar örgüsü özgündür. Güneybatı yönünde bulunan kapı yan kısımlarında taş blokların mevcut durumu niteliksiz bir müdahaleye maruz kaldığını açıkça göstermektedir. Güneybatı kapısının açılışı sırasında özgün duvar üzerinde yapılan oyulma işlemi sırasında yok olan ek kısımlar daha sonra muhdes taş bloklar kullanılarak tamamlanmıştır. Muhdes uygulama ve özgün duvarın duvar örgüsündeki farklılıklar açıkça görülmektedir. Muhdes güneybatı kapısının çevresinde taş söve ile giriş algısı yaratılmıştır. Yine bu bölümde sütun aralarında bulunan demir gergiler üzerinde muhdes asma tipi aydınlatma üniteleri dikkat çekmektedir.

Şekil 6.3.1.2.11. Myrelaion Sarnıcı Mermer Sütun Kaidesi (Karpuzi, 2019)

Güneybatı yönünde bulunan muhdes kapının iç kısmında yer alan mermer sütun kaidesi özgün zemin kotundan yaklaşık 50 cm derinliğe sahiptir (Şekil 6.3.1.2.11.). Sarnıcın tüm sütunlarında olmasa bile bazı sütunların kaideleri zemin kotunun düşürülmesi ile açığa çıkarılmıştır. Batı yönünde bulunan ve çarşının ana girişi olarak kullanılan kısım yine muhdes demir bir kapı kullanılarak açılmıştır (Şekil 6.3.1.2.12.). Bu uygulama sırasında özgün sarnıç duvarı yıkılmıştır. Batı girişi özgün zemin kotundan iki basamak daha yüksekte olup zemini seramik malzeme ile kaplanmıştır. Batı girişinin daha sonra açılması nedeni ile duvar örgüsünde niteliksiz müdahale nedeni ile ciddi duvar örgüsü bozulmaları görülmektedir.

Şekil 6.3.1.2.12. Myrelaion Sarnıcı Batı Cephesi Çarşı Girişi (Karpuzi, 2019)

Sarnıç beden duvarlarında yer yer kaba sıva uygulamaları görülse de özgün duvar örgüsü algılanmaktadır. Kuzeybatı yönünde bulunan niş içine sarnıcın hava alması için menfez açıldığı görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.13.). Bu uygulamanın hangi dönemde gerçekleştirildiği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Mermer sütunların kaidelerinin algılanması için zemin kotundan daha düşük kota sahip mermer sütunlar, sarnıcın kuzeybatı yönünde daha yoğun olarak görülmektedir. Yapının kuzey yönünde bulunan özgün sarnıç kapısının niteliksiz müdahale ve yanlış uygulamalar ile kapatıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 6.3.1.2.13. Myrelaion Sarnıcı Kuzeybatı Menfezi (Karpuzi, 2019)

Hangi şekilde kapatıldığı bilinmeyen kuzey kapısı kaba sıva ile sıvandıktan sonra resimde görülen sarı boya ile boyanmıştır (Şekil 6.3.1.2.14.). Kapatılan kuzey giriş kapısının hemen sağ tarafında saray yapısının yapılması sırasında eklendiği düşünülen masif bölücü duvarlar bulunmaktadır. Saray yapısını taşınması açısından sarnıcın doğu kısmında önemli değişikliklerin yapıldığı duvar izlerinden tespit edilebilmektedir. Sarnıcın doğu kısmında 9. yüzyılda yapılan saray yapısının taşıması için saray planını da işaret eden bölücü duvarlar eklenmiştir (Şekil 6.3.1.2.15.). Sarnıcın doğu kısmında eklenmiş bölücü duvarlar takip edilerek yok olmuş saray planının çıkartılması mümkündür. Sarnıcın güney, kuzey ve batı kısımlarında üst örtüsü çapraz tonozlar ile geçilirken Myrelaion Sarayı'nın yer aldığı doğu kısımlarında üst örtünün güçlendirilmesi amacı ile kubbe tonozların uygulandığı görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.16.).

Şekil 6.3.1.2.14. Myrelaion Sarnıcı Kapatılmış Kuzey Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.15. Myrelaion Sarnıcı Doğu Masif Bölücü Duvarları (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.16. Myrelaion Sarnıcı Doğu Kısmı Kubbe Tonozları (Karpuzi, 2019)

Kubbe tonozlar niteliksiz sıva ile sıvanmamış olup ciddi müdahalelere maruz kalmadan günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Sarnıç genelinde sadece doğu kısmında kubbe tonozlar görülürken diğer kısımlarda çapraz tonozların oluşturduğu bir örtü sistemi mevcuttur. Özgün rotunda da olmayan masif duvarların bir müdahale sonucunda uygulandığı, özgün beden duvarları ve masif duvarların aralarında görülen açı sorunları üzerinden de anlaşılmaktadır.

Sarayı taşıyan güçlendirme duvarlarının eklenmesi ile özgün beden duvarları ve bölücü güçlendirme duvarlarının arasında yarım nişler meydana gelmiştir. Kendi dönemini temsil etse bile söz konusu masif duvarlar özgün yapıya ait değildir. Saray planının izlerini taşıyan güçlendirme duvarları günümüzde horasan harç ile sıvanmış ve boyanmıştır (Şekil 6.3.1.2.17.). Söz konusu sıva üzerinde sıva çatlakları ve boya dökülmeleri gibi nem ve rutubet kaynaklı hasarlar meydana gelmiştir. Yapının doğusunda yer alan bölücü duvarlar üzerinde sıva kabarması gibi hasarlarında meydana gelmiş olduğu görülmektedir. Özgün sarnıç duvarlarında taş bloklarda yer yer yüzey ve birim eleman kayıplarının meydana geldiği dikkat çekmektedir. Doğu yönündeki güçlendirme duvarlarının arasında kemerli kapı açıklıklarının bulunduğu görülmektedir.

Saray yapısının bulunduğu doğu kısmında duvar izleri iki kare mekân ve uzun bir hol olarak saray planını işaret etmektedirler. Saraya ait uzun holün güney ve kuzey uçlarında kemerli geçişler ile ulaşılan uç odalar bulunmaktadır. Söz konusu uç odaların taş duvarları üzerinde kararma ve yangın kaynaklı olduğu düşünülen islere sarnıcın başka bölümlerinde rastlanmamıştır. Saray uzun holünün yer aldığı kısımlarda sarnıç duvarlarında da çeşitli müdahalelerin yapıldığı görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.17.).

Şekil 6.3.1.2.17. Myrelaion Sarnıcı Güçlendirme Duvarı Sıva Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Sarnıcın güneydoğu kısmında meydana gelmiş yangın nedeni ile taş derzleri arasında kararma ve bozulmalar görülmektedir. Sarnıcın doğu kısmında yer alan kubbe tonozları ise günümüzde iyi durumdadır. Kubbe tonozlar hariç doğu bölümünde bulunan tüm duvarlar horasan harçlı sıva ile sıvanmıştır.

Kubbe tonozları üzerinde herhangi bir müdahalenin bulunmamasının yanı sıra derz dolgularında da boşalmalar görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.18.). Yağmur yağdığı sırada sarnıç tonozlarından su damladığı kullanıcılar tarafından belirtilmiştir. Kubbe tonozlar arasında gergiler kullanılarak güçlendirme çalışmalarının tahmini hangi dönemde gerçekleştirildiği bilinmemektedir.

Ancak 1992 yılına kadar moloz yığıntı ve toprak dolgu ile atıl halde bulunan sarnıç, 1992 yılında yapının çarşıya dönüştürüldüğü sırada temizlenmiştir. Yapı üzerinde gerçekleştirilmiş güçlendirilme çalışmalarının 1992 yılından sonra gerçekleştirilmiş olması yüksek ihtimaldir.

Şekil 6.3.1.2.18. Myrelaion Sarnıcı Doğusunda Bulunan Kubbe Tonozlar (Karpuzi, 2019)

Sarnıç doğu duvarı üzerinde çarşı için mekanik havalandırma elemanlarının bulunduğu görülmektedir. Yapının çarşı olduğu dönemden kalmış bu elemanlar muhdestir. Havalandırma elemanları sarnıç terası üzerinde görülen havalandırma bacalarına bağlanmaktadır (Şekil 6.3.1.2.22.).

Sarnıç içindeki güçlendirme duvarlarının arasında buluna mermer sütunlar kuzey, güney ve batı kısımlarında bulunan mermer sütunlardan daha alçaktadır. Bunun nedeni doğu kısmında bulunan mermer sütunların üzerinde bulunan beşik kemerlerdir. Sütunların sarayın yapıldığı dönemlerde müdahale edilerek kısaltılması mümkündür. Sarnıç mermer sütunları arasında güçlendirme amacıyla konulmuş demir gergilere asma tipinde aydınlatma elemanları konulmuştur.

Bu uygulama aydınlatma ünitelerinin helezonik merdivende olduğu gibi duvara monte edilmesine kıyasla daha doğru bir uygulamadır. Naumann 1960-1965 yılında yapılan kazılar sonucunda, Romanos'un sarayı yaptırmaya karar vermesi öncesinde rotundanın harabe halinde olabileceğini, saray inşaatına başlamadan önce sarnıç yapılması amacı ile rotundanın özgün zemin kaplamasının kaldırıldığına ve zemin seviyesinin güçlendirildiğine kanaat getirmiştir (Naumann, 1965).

1992 yılında harap halde olan sarnıç çarşı projesi kapsamında moloz ve diğer yığıntılardan temizlenmiştir. Orijinal tuğla taban bulunmuş sarnıcın çatlak veya dağılmış sütun ve sütun başlıkları yenilenmiş, sütun gergileri yeniden imal edilmiş, çökmüş kemer ve tonozlar tekrar tamamlanmıştır.

Etrafını saran yeni yapılaşma nedeni ile dış ortam ile bağlantısı olmayan sarnıca yeni bir menfez açılmış ve dahası havalandırma bacaları ile mekanik havalandırma sistemleri kullanılmıştır. Kubbeli bir sistem ile örtülü olan yapının üstünün ana yapının inşası sırasında yapıldığı düşünülmektedir. Yapının daha önceki dönemlerde kullanılan üst örtüsü ile ilgili bir bilgi günümüze ulaşamamıştır. Saray yapısı rotundanın doğu kısmında ön cephesi batı yönüne yönlendirilecek şekilde inşa edildiğinde bu erken Bizans yapısının üst kısmının güçlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Şekil 6.3.1.2.19. Myrelaion Sarnıcı Doğu Duvarı Mekanik Havalandırma Elemanı (Karpuzi, 2019)

Genel olarak ifade edecek olursan sarnıç beden duvar örgüsünde görülen örgü farklılıkları yapının zaman içerisinde köklü ve çok sayıda müdahaleye maruz kaldığını göstermektedir. Başta açılan yeni kapılar ve kapatılan özgün kapılar bu müdahalelerin başında gelmektedir.

Sarnıç doğu bölümü hariç örtü sistemi çapraz tonoz sisteminden meydana gelmektedir. Çapraz tonozların bazıları sıva ile sıvanarak boyanmış bazılarına da müdahale edilmemiştir. Sarnıç doğu bölümünde yer alan sütun başlıklarının diğer bölümlerde bulunan sütun başlıklarından daha sade bir biçime sahip olduğu görülmektedir. Bu sütunlar sarayın inşası sırasında Romanos I. Lekapenus tarafından başka yapılardan getirilmiş devşirme sütunlardır. Sarnıcın doğu kısmında saray yapısını taşıyan bölücü duvarlarının üzerinde başta sıva çatlamaları olmak üzere tuzlanma ve nemlenme gibi hasarların meydana geldiği görülmektedir.

Sarnıç duvarları üzerinde tesisat boruları ve elektrik kabloları gibi muhdes elemanlar mevcuttur. Sarnıcın güney kısmında çelik merdiven ile çıkılan menfez amacı ile yapıldığı düşünülen 3 odalı bir mahal bulunmaktadır. Duvarları horasan harçlı sıva ile sıvanmış mahallerin tavanları tonozlardan meydana gelmektedir. Çelik merdiven ile çıkılan menfez bölümünde üç mahal yer almaktadır (Şekil 6.3.1.2.20.). Mahallerin tavanı tonoz zemini ise seramik kaplama ile kaplanmıştır. Mahaller arasında kot farkı bulunmasından ötürü iki oda arasında bulunan iki veya üç seramik kaplama basamak dikkat çekmektedir (Şekil 6.3.1.2.21.).

Şekil 6.3.1.2.20. Myrelaion Sarnıcı Güney Yönünde Bulunan Bölüme Çıkan Çelik Merdiven (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.21. Myrelaion Sarnıcı Güney Yönünde Bulunan ve Çelik Merdiven ile Çıkılan Menfez (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.22. Myrelaion Sarnıcı Mermer Sütun Başlıkları (Karpuzi, 2019)

Myrelaion sarnıcına, rotundanın sarnıca dönüştürülmesi evresinde devşirme sütunlar getirilerek güçlendirildiği ve yenilendiği kaynaklarda yer almaktadır (Striker, 1981). Söz konusu başlıklar kısmen hasar ve kayıplara uğramış olsa da günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Sütun başlıklarının üzerinde niteliksiz sıva uygulamaları, yüzey kayıpları ve birim eleman kayıpları gibi hasarların meydana geldiği dikkat çekmektedir. Doğu bölgesinde bulunan ve sarayı taşıması için getirilen sütun başlıklarının daha yalın, sade biçimlenişe sahip olduğu görülmektedir. Devşirme sütunlarının üzerinde haç işaretleri görülmektedir.

Batı yönünde bulunan ve 5. yüzyıla tarihlendirildiği düşünülen sütunların ise başlıkları korint üslubunda uygulanmıştır. Batı yönünde yer alan sütun başlıkların tarihsel süreç içerisinde herhangi bir müdahaleye uğrayıp uğramadığı bilinmemektedir. Sütun başlıkları arasında demir gergiler kullanılarak statik anlamda güçlendirme yapılmıştır. Gergi demirleri bazı sütunların başlıklarına zarar vermiştir. Kısmen hasarlar görülse de Myrelaion sarnıcın sütunları genel anlamda iyi durumdadır (Şekil 6.3.1.2.22.).

1992 yılına kadar atıl halde bulunan sarnıç yapısının temizlenmesi ardından sarnıç teras kısmı belediyenin müdahalesine kadar pazar yeri olarak kullanılmıştır. Pazar tezgâhlarının kaldırılıp terasın yenilenmesi yakın bir tarihte gerçekleştirilmiştir. Dairsel bir plana sahip olan sarnıç yapısının teras zemini Marmara mermeri ile kaplanmıştır. Teras kısmında yine mermer kaplamalı betonarme merdiven ile çeşitli bölgelerde kademelenmeler meydana getirilmiştir (Şekil 6.3.1.2.23.).

Şekil 6.3.1.2.23. Myrelaion Sarnıcı Terası Havalandırma Bacası ve Aydınlatma Üniteleri (Karpuzi, 2019)

Yine teras üzerinde demir malzemeden yapılmış tarihi yapıya estetik anlamda uyum sağlamayan aydınlatma üniteleri dikkat çekmektedir. Sarnıç terasının batı ve doğu yönlerinde teras ve zemin arasında sirkülasyon sağlayan mermer kaplamalı betonarme merdivenler görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.24.).

Sarnıç terasının orta kısımlarında alüminyum kafesler içerisine alınmış havalandırma bacaları görülmektedir. Havalandırma bacaları sarnıç mekanik havalandırılmasını sağlayan muhdes elemanlardır. Yine sarnıç terasının muhtelif yerlerinde aydınlatma elemanları görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.23.).

Şekil 6.3.1.2.24. Myrelaion Sarnıcı Batı ve Doğu Yönlerinde Yer Alan Betonarme Merdivenler (Karpuzi, 2019)

Güney cephesinde bulunan merdiven sarnıç içine inmektedir. Ancak güney yönünde cephe zeminine iniş sağlayan herhangi bir merdiven bulunmamaktadır. Zaten güney cephesi muhdes yapıların tarihi esere bitişik olarak inşa edildiği en yoğun cephedir. Batı cephesinde bulunan betonarme merdiven batı giriş kapısının sol tarafında konumlandırılmış ve Marmara mermeri ile kaplanmıştır.

Doğu ve batı cephelerinde görülen betonarme merdivenlere karşın kuzey cephesinde çok sayıda muhdes çelik merdiven görülmektedir. Kuzey cephesinde 4 metre mesafede inşa edilmiş otel ve işyeri yapılarına ulaşım söz konusu çelik merdivenlerin rotunda terasında bağlanması ile mümkün olmaktadır. Çelik merdivenlerin alt kısımlarında tarihi yapı ve yeni yapı arasındaki çekme mesafesinden meydana gelen yol yer almaktadır. Kuzey cephesi ve yeni yapılaşma arasındaki mesafede çok sayıda betonarme merdiven bulunamaktadır. Yine bu merdivenlerin muhdes mermer kaplama ile kaplandığı görülmektedir.

Batı ve doğu cepheleri arasında geçiş sağlayan koridor kuzey cephe duvar örgüsünün incelenmesine de olanak sağlamaktadır. Kuzey cephesine komşu olarak inşa edilmiş tüm yapılar çelik veya betonarme merdivenler ile sarnıç terasına bağlanarak dış ortam ile ulaşım sağlamaktadırlar. Sarnıç terasının güney kısmında taş malzeme ile yapılmış parapet duvarı bulunmaktadır (Şekil 6.3.1.2.25.). Güney taş parapetin sadece bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Batı cephesine doğru devam eden kısımda ise mermer kaplamalı betonarme parapet sınırlandırma işlevini görmektedir.

Şekil 6.3.1.2.25. Myrelaion Sarnıcı Betonarme Parapet Duvarı, Batı Cephesi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.26. Myrelaion Sarnıcı Taş Parapet Duvarı, Güney Cephesi (Karpuzi, 2019)

Yapının batı ve güneybatı cephesinin ön kısmında yapılmış dükkân birimleri cephenin dış ortamdan algılanmasına engel olmaktadır. Batı cephesi giriş yapısının sağ tarafında bulunan ve genelde kapalı olan demir korkuluklu kapı yapının diğer bir girişi olan güneybatı girişine açılmaktadır. Günümüzde kullanılmayan güneybatı girişi muhdes demir bir kapıya sahiptir. Yapının batı ve güneybatı giriş kapıları arasında kalan sarnıç duvar örgüsü üzerinde zaman içerisinde yapılmış çok sayıda niteliksiz müdahale dikkat çekmektedir (Şekil 6.3.1.2.27.).

Şekil 6.3.1.2.27. Myrelaion Sarnıcı Batı ve Güneybatı Cephesi (Karpuzi, 2019)

Hem batı hem de güneybatı giriş kapılarının çevresinde kemerli taş söveler görülmektedir. Bu muhdes elemanlar çarşı projesi kapsamında yapıya dâhil edilmiştir. Batı cephesi kısmen görülse de güneybatı cephesi tamamen çevredeki yeni yapılaşmanın arkasında kalmıştır ve dışarıdan kesinlikle algılanmamaktadır. Güneybatı cephesinde çok sayıda müdahale söz konusudur. Niteliksiz malzemeler kullanılarak yapılmış ve yarım bırakılmış çok sayıda sıva uygulaması görülmektedir. Kimi sıva uygulamaları horasan harçlı sıva ile kimileride çimento esaslı sıva ile gerçekleştirilmiştir. Güneybatı cephesinde sarnıç terasının su tahliyesini gerçekleştiren çok sayıda pvc yağmur oluğu mevcuttur (Şekil 6.3.1.2.28.). Teras yağmur sularının uzaklaştırılmasını sağlayan düzgün bir tahliye sistemi mevcut değildir.

Şekil 6.3.1.2.28. Myrelaion Sarnıcı Batı ve Güneybatı Cephesi Pvc Yağmur Boruları (Karpuzi, 2019)

Güneybatı cephesi duvar örgüsünde aynı zamanda ciddi oranda mikrobiyolojik patina ve bitkilenmeler meydana gelmiştir. Otsu bitki oluşumları yapıya ciddi oranda zarar vermektedir (Şekil 6.3.1.2.27.). Güneybatı cephesi güneybatı giriş kapısının hemen yanında bulunan demir korkuluklu kapı güney cephesinin ön kısmında bulunan muhdes yapılara olan erişimi engellemektedir.

Yapının güney cephesine ulaşım tarihi esere bitişik olarak inşa edilmiş muhdes tek katlı yapılar nedeniyle mümkün değildir. Yapının güney cephesinde kısmi olarak farklı tekniklerde yapılmış duvar örgüleri dikkat çekmektedir. Özgün sarnıç duvar örgüsü taş bloklardan meydana geldiği bilinmektedir.

Almaşık duvar tekniğinin de görüldüğü duvar örgülerinin farklı dönemlerde yapıya ilave edildiği tahmin edilmektedir (Şekil 6.3.1.2.28.). Sarnıç duvarına statik anlamda güç kazandırmak amacı ile farklı duvar örgülerine sahip masif duvarların eklenmesi de muhtemeldir.

Şekil 6.3.1.2.29. Myrelaion Sarnıcı Güney Cephesi (Karpuzi, 2019)

Yapının kuzey cephesi ise diğer cephelerine oranla daha ulaşılabilir durumdadır. Kuzey cephesi çevresinde de yüksek katlı yapılar tarihi esere belli bir mesafede inşa edilmiştir. Bu nedenle cephenin duvar örgüsünün tespit edilmesi mümkündür(Şekil 6.3.1.2.30.). Kuzey cephesi duvar örgüsünde kısmen de olsa niteliksiz sıva ile yapılmış müdahaleler dikkat çekmektedir. Kuzey cephesinde tarihi eser ve yeni yapılaşma arasında yaklaşık olarak 3 metre mesafe bulunmaktadır.Kuzey cephesinin doğu kısmında yapılmış betonarme merdiven nedeni ile cephenin bu bölümü yok edilmiştir.

Şekil 6.3.1.2.29. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Cephesi (Karpuzi, 2019)

Kuzey cephesinin orta kısmında yapının havalandırılması için menfezlerin açıldığı dikkat çekmektedir. Yine kuzey cephesinin orta kısımlarına doğru olan bölümde çelik merdiven ile sarnıç terasına çıkılmaktadır. İki yapı arasında yer alan yol kilit taşı zemin kaplaması ile kaplanmıştır. Söz konusu yolun üst kısmından ise kuzey cephede inşa edilmiş otel ve işyeri yapılarının terasa ulaşımını sağlayan muhdes çelik merdivenler görülmektedir.

Güneybatı cephesinde olduğu gibi kuzey cephesinde de mikrobiyolojik patina, sıva dökülmesi ve yüzey kayıplarının meydana geldiği görülmektedir. Cephe boyunca yer yer duvar örgüsünde farklılaşmalar görülse de bu durum güney cephesinde olduğu kadar yoğun değildir. Rotunda'nın kuzey ve güney cepheleri düz diğer cepheleri ise yuvarlaktır. Kısa süre öncesine kadar çarşı olarak kullanılmış rotundanın ana girişi batı cephesinde yer almaktadır.

Batı cephesinin üst kısımlarının niteliksiz sıva ile sıvandığı görülmektedir. Özgün yapının güney ve kuzeyinde yer alan özgün kapıların kapatılmasından sonra açılan batı, güneybatı kapıları duvar örgüsünde hasarların meydana gelmesine neden olmuştur. Batı giriş kapısının çevresinde taş malzeme ile yapılmış muhdes söve görülmektedir (Şekil 6.3.1.2.31.).

Batı cephesinin önemli bir kısmı sarnıç terasına çıkış sağlayan betonarme merdivenin arkasında kalmıştır. Yine batı cephesinde giriş kapısının üst kısımlarında muhdes aydınlatma elemanları duvara monte edilmiştir. Batı cephesi parapet duvarı dışarıdan net olarak algılanmaktadır. Batı cephesi yoğun bir şekilde muhdes elemanlara maruz kalmış ve yeni yapılaşma nedeni ile tamamen arkada kalmıştır. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion sarnıcı oldukça önemli yapılar olmasına ve tarihe tanıklık etmelerine karşın yüksek gabarili yapıların arasında saklı kalmıştır. Kent silüetinde algılanmasının mümkün olmadığı yapıların çevresinde 9-10 kata kadar çıkan yüksek yapıların inşa edildiği görülmektedir. Yüksek gabarili yapılar arasında kalmış tarihi eserin niteliksiz müdahaleler dışında söz konusu nedenlerden dolayı ciddi hasarlara uğradığı bilinmektedir (Şekil 6.3.1.2.31.).

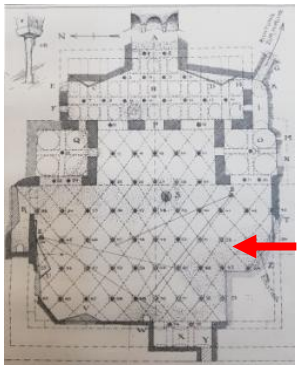
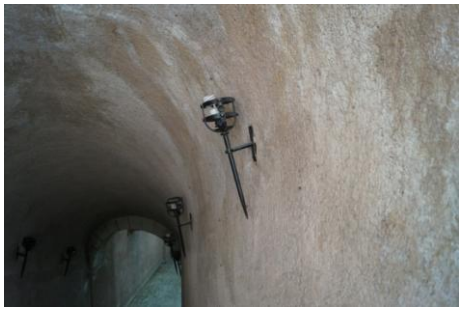
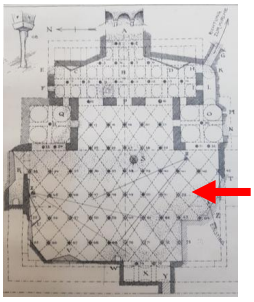
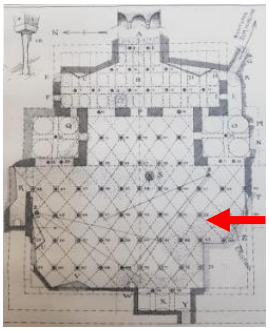
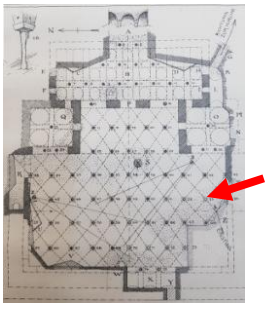

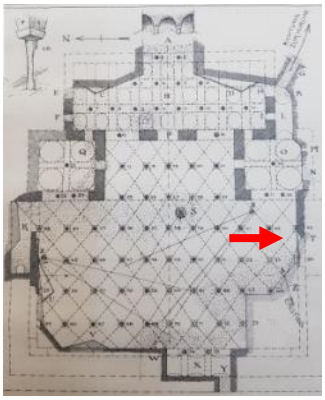
Şekil 6.3.1.2.31. Myrelaion Sarnıcı Batı Girişi (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.3.1.2.32 Myrelaion Sarnıcı Doğu Cephesine Bitişik İnşa Edilmiş Yeni Yapılar (Karpuzi, 2019)

Çizelge 6.3.2.1. Myrelaion Sarnıcı Hasar Analizi

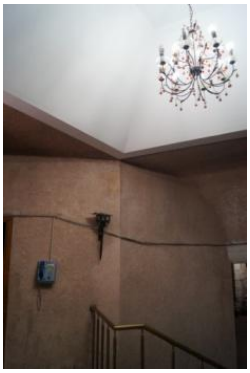
MYRELAİON SARNICI HASAR ANALİZİ	
 Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)	 **Şekil 1.c.** Helezonik Merdiven Duvar Sıvasında Görülen Tuzlanma ve Boya Dökülmeleri (Karpuzi, 2019)
 Şekil 2.c. Merdiven Yapısında Bulunan Muhdes Mermer Kaplama (Karpuzi, 2019)	 **Şekil c.** Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)
 Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)	 **Şekil 3.c.** Güney Yönünde Myrelaion Sarnıcı'nın Mermer Helezonik Merdiveni (Karpuzi, 2019)
 Şekil 4.c. Sarnıç Helezonik Merdiven Çevresinde Bulunan Muhdes Duvar Tipi Aydınlatma Elemanları (Karpuzi, 2019)	 **Şekil c.** Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger, 1925)

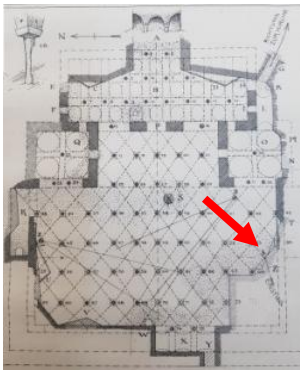
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger, 1925)

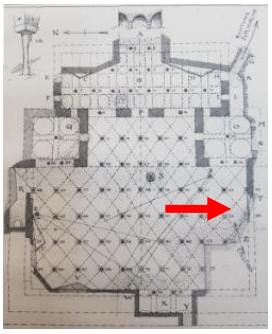
Şekil 5.c. Helezonik Merdiven Sahanlık Duvarında Görülen Sıva Çatlaması ve Muhdes Pvc Pencere (Karpuzi, 2019)

Şekil 6.c. Muhdes Sahanlığı Muhdes Tavan Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

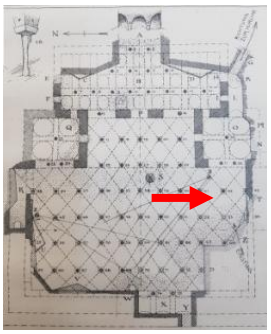
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 7.c. Güney Merdiven Sahanlığı Altında Yapılmış Tuvalet (Karpuzi, 2019)

Şekil 8.c. Muhdes Merdiven Mermer Kaplaması (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

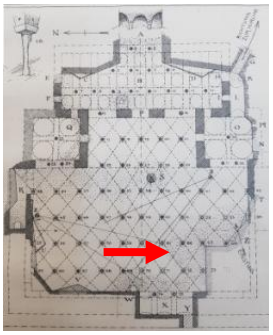
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

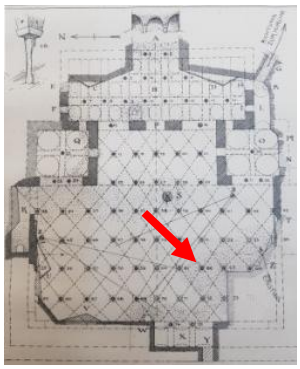
Şekil 9.c. Sarnıç Güneybatı Duvarının Oyulması İle Açılmış Muhdes Kapı (Karpuzi, 2019)

Şekil 10.c. Sarnıç Güney Duvarının Oyulması İle Yapılmış Hücre (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

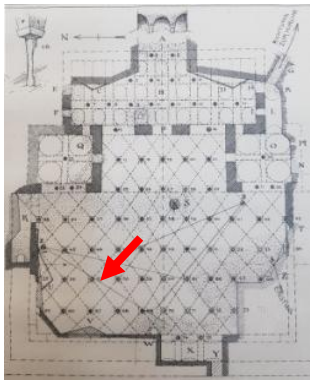
Şekil 11.c. Horasan Harçlı Sıva Hasarları (Karpuzi, 2019)

Şekil 12.c. Güneybatı Yönünde Açılan Muhdes Kapının Yanında Meydana Gelmiş Duvar Örgüsü Bozulması (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

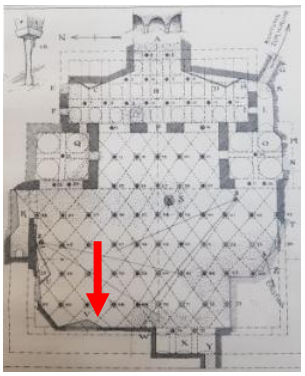
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

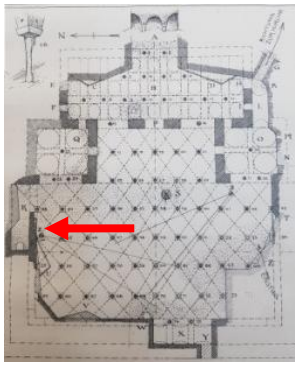
Şekil 13.c. Mermer Sütun Kaidesi ve Muhdes Zemin (Karpuzi, 2019)

Şekil 14.c. Myrelaion Sarnıcı Muhdes Batı Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

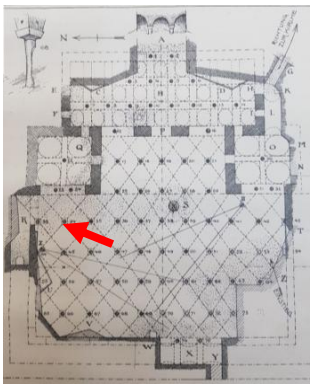
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

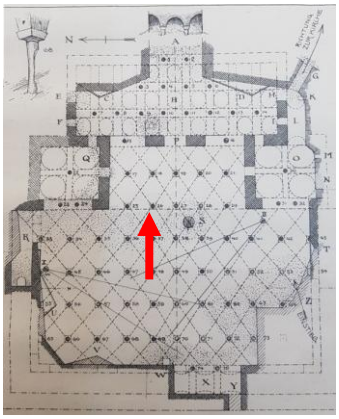
Şekil 15.c. Myrelaion Sarnıcı Kapatılmış Özgün Kuzey Girişi (Karpuzi, 2019)

Şekil 16.c. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Bölümünde Yer Alan Çapraz Tonozlarda Meydana Gelmiş Hasarlar (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

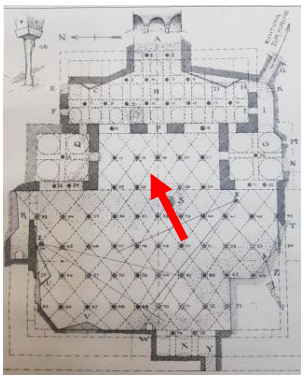
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

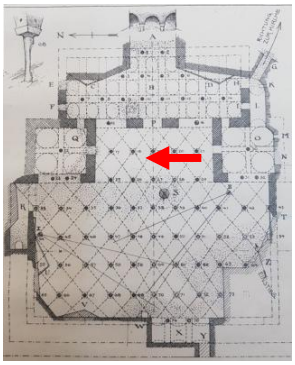
Şekil 17.c. Myrelaion Sarnıcı Doğusunda Bulunan Güçlendirme Duvarı Yüzey Hasarları (Karpuzi, 2019)

Şekil 18.c. Mermer Sütun Başlığında Niteliksiz Sıva Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

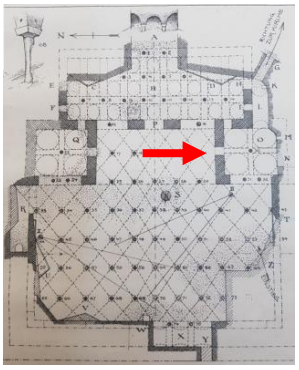
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

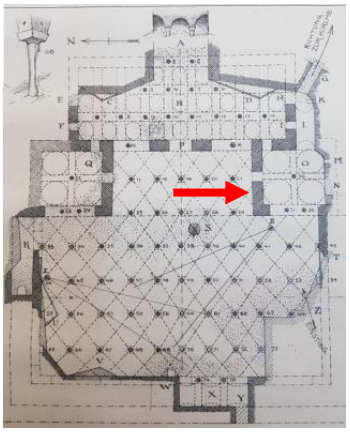
Şekil 19.c. Sarnıç Çapraz Tonozlarına Boya Uygulaması ve Demir Gergiler (Karpuzi, 2019)

Şekil 20.c. Sarnıç Güneydoğu Yönünde Yer Alan Çelik Merdiven (Karpuzi, 2019)

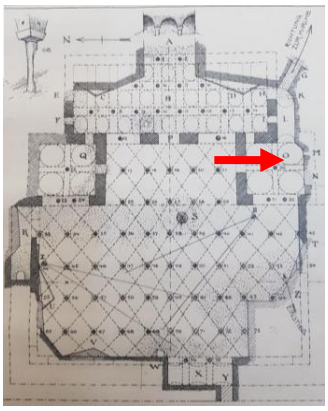
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 21.c. Sarnıç Güneydoğu Yönünde Çelik Merdiven ile Ulaşılan Bölüm (Karpuzi, 2019)

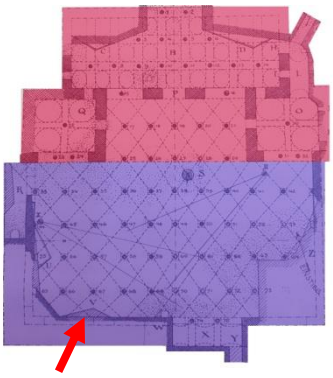
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

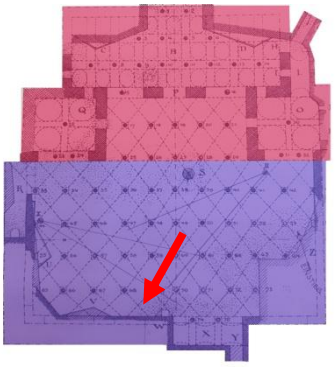
Şekil 22.c. Sarnıç Güneydoğu Yönünde Çelik Merdiven ile Ulaşılan Diğer Mahal (Karpuzi, 2019)

Şekil 23.c. Myrelaion Sarnıcı Terası, Muhdes Yapılar ve Marmara Mermeri Zemin Kaplaması (Karpuzi, 2019)

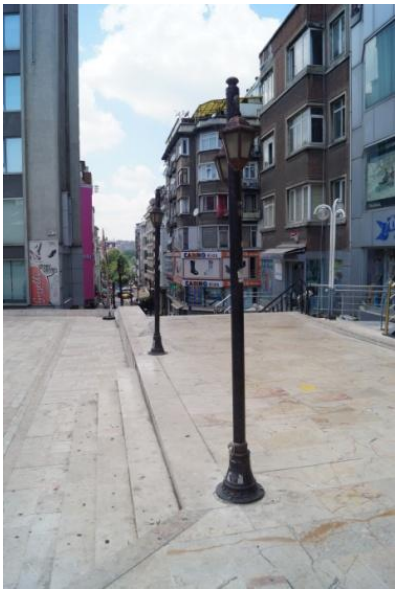
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

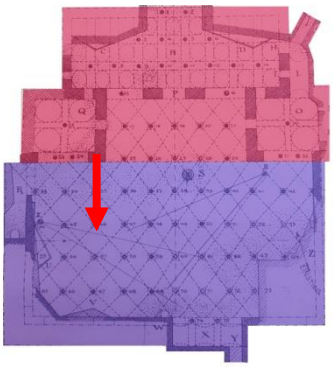
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

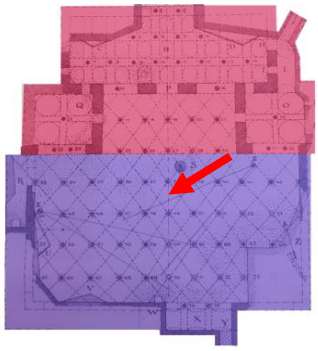
Şekil 24.c. Myrelaion Sarnıcı Muhdes Parapet ve Niteliksiz Drenaj Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 25.c. Myrelaion Sarnıcı Muhdes Aydınlatma Elemanları (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

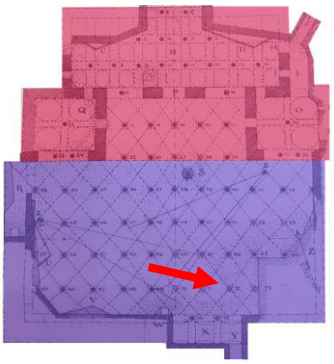
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 26.c. Myrelaion Sarnıcı Havalandırma Bacaları (Karpuzi, 2019)

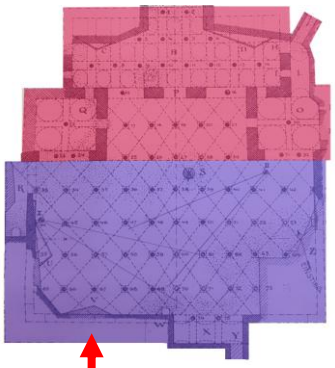
Şekil 27.c. Myrelaion Sarnıcı Güney Cephesi Taş Duvar Parapeti (Karpuzi, 2019)

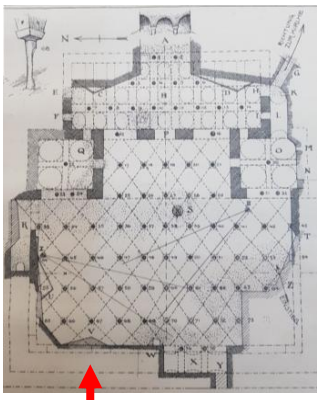
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 28.c. Batı Cephesi Myrelaion Sarnıcı Terasına Çıkış Merdiveni (Karpuzi, 2019)

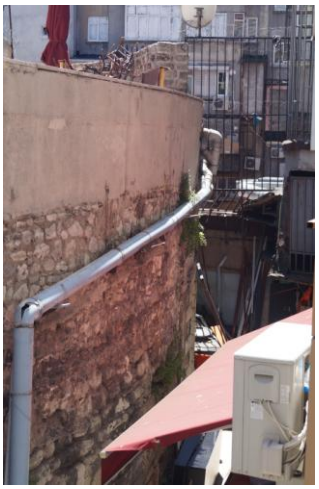
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Üst Planı (Wulzinger,1925)

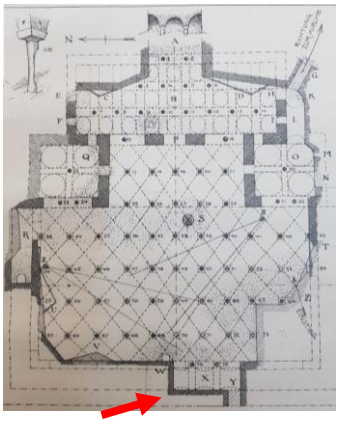
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 29.c. Myrelaion Sarnıcı Batı Giriş Cephesi ve Muhdes Taş Sövesi (Karpuzi, 2019)

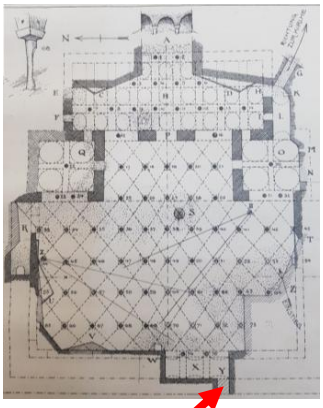
Şekil 30.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesi Duva Örgüsü (Karpuzi, 2019)

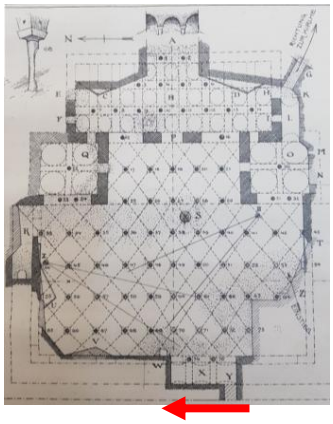
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

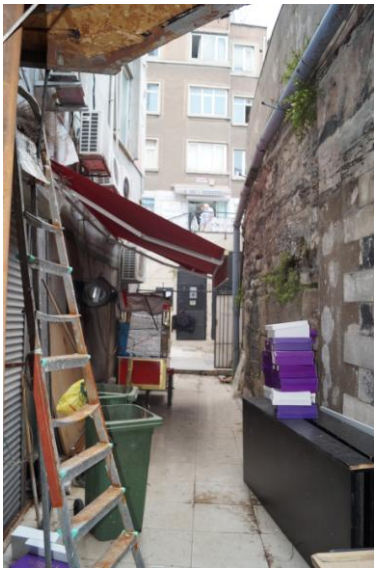
Şekil 31.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesi Giriş Kapısı (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

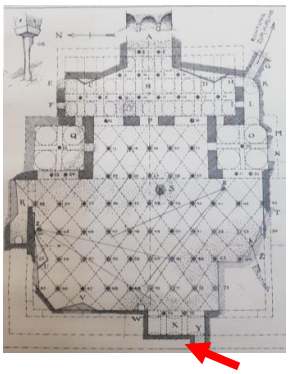
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

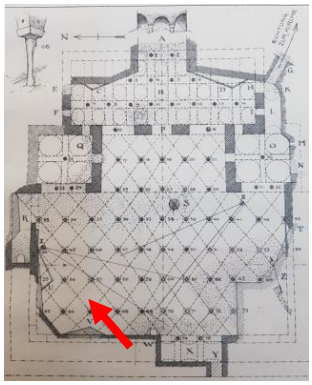
Şekil 32.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesini Sınırlandıran Demir Kapı ve Muhdes Elemanlar (Karpuzi, 2019)

Şekil 33.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesi Hasarları ve Niteliksiz Müdahaleler (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

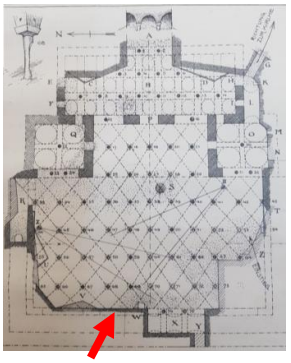
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

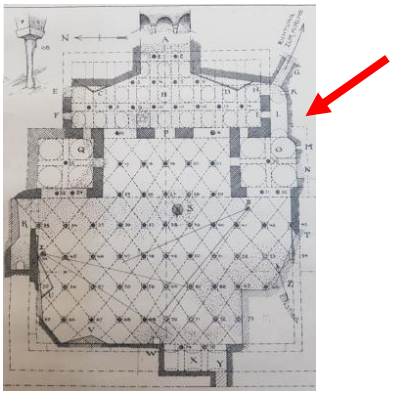
Şekil 34.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesinde Görülen Bitkilenmeler (Karpuzi, 2019)

Şekil 35.c. Myrelaion Sarnıcı Güneybatı Cephesi Pvc Yağmur Oluğu (Karpuzi, 2019)

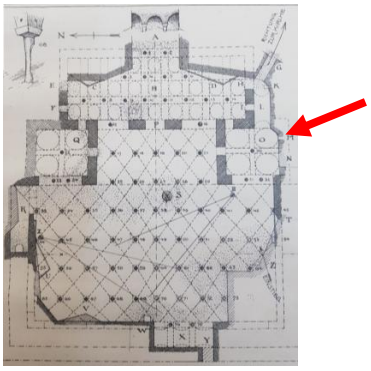
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 36.c. Myrelaion Sarnıcı Güney Cephesine Bitişik Yeni Yapılaşma (Karpuzi, 2019)

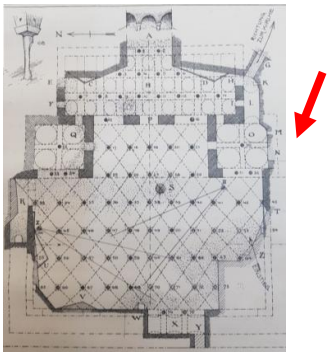
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

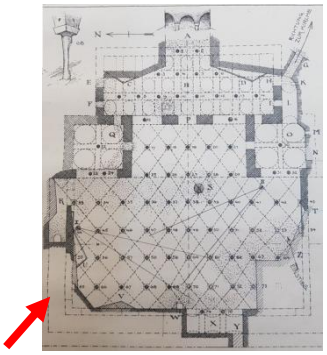
Şekil 37.c. Myrelaion Sarnıcı Güney Cephesi Betonarme Parapet (Karpuzi, 2019)

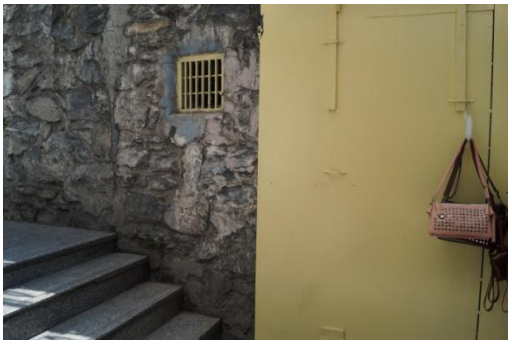
Şekil 38.c. Myrelaion Sarnıcı Güney Cephesi Çevresinde Görülen Yeni Yapılaşma (Karpuzi, 2019)

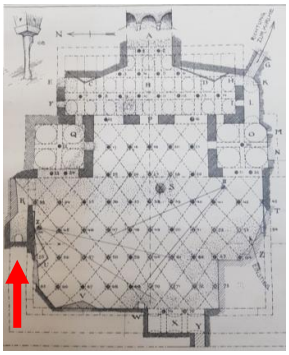
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

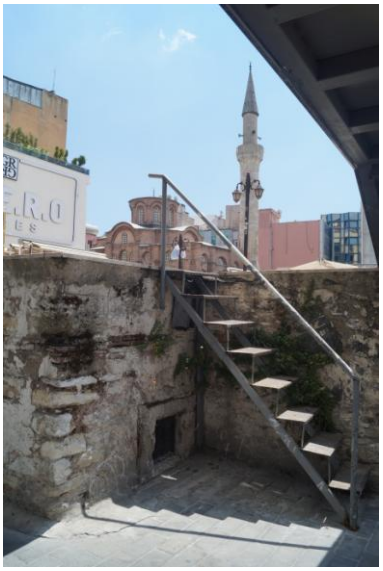
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

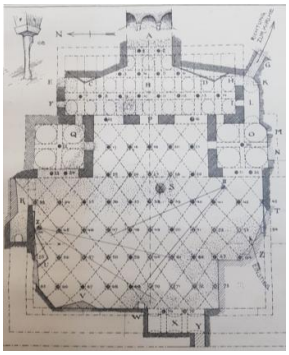
Şekil 39.c. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Cephesi Duvar Örgüsü (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 40.c. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Cephesi Menfezi ve Muhdes Çelik Merdiven (Karpuzi, 2019)

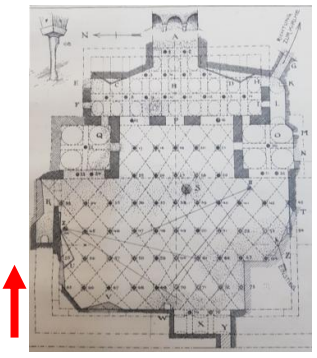
Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

Şekil 41.c. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Cephesi Niteliksiz Sıva Uygulaması (Karpuzi, 2019)

Şekil 42.c. Myrelaion Sarnıcı Kuzey Cephesinde Yeni Yapılaşma Arasındaki Yol (Karpuzi, 2019)

Şekil c. Myrelaion Sarnıcı Planı (Wulzinger,1925)

6.4. Restitüsyon Raporu

6.4.1. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı Restitüsyon Raporu

Camii günümüz haliyle rotundanın güneydoğu duvarına karşı, yanındaki saraya komşu olarak inşa edilmiştir. 2 katlı bir yapıdır. Kilise, saray ve terasla aynı hizada olup, tümüyle tuğla olarak inşa edilmiştir. Kiliseyle hemen hemen aynı çaptaki altyapı, sert karo taşı ve tuğladan yapılmıştır. Bunun amacı ise, kilisenin zemin seviyesini saray ile aynı hizaya getirmek için rotundayla aynı seviyede bir platform oluşturmaktır.

Ebersolt ve Thiers tarafından 1913 yılında yapılan görsel tasvirde günümüzde kurşun ile kaplı olan yapının çatısının alaturka kiremit ile örtülü olduğu görülmektedir (Şekil 6.2.1.2.). Yine 1877 yılında Paspates tarafından yapılan gravürde kubbe kasnağında bulunan pencerelerin çoğunun tuğla ile örüldüğü dikkat çekmektedir (Şekil 6.2.1.2.). 1964-1965 yılında yapı cephelerinin değiştirildiği ve tarihine dair pek çok kanıtın tahrip edildiği köklü bir restorasyon gerçekleştirilmiştir (Striker, 1981).

Camii'nin tuğla işçiliği gelişigüzel olarak kesilip atılmış ve yapı 5 metre yüksekliğine çekilmiştir (Striker, 1981). Ayrıca kapı ve pencerelerin özgün formuna neredeyse hiç bağlı kalınmadan muhdes malzeme kullanılarak yeniden imal edildiği tespit edilmiştir. Yapının görüntüsü derinlemesine değiştirilmiş ve çalışma sırasında hiçbir kayıt tutulmayıp, hiçbir arkeolojik gözlem yapılmamıştır. Ancak altyapı bu köklü değişimden nasibini almamıştır. Altyapının 1965 yılına kadar toprak ile doldurulmuş olduğu ve kullanılmadığı kaynaklarda yer almaktadır (Striker, 1981).

Toprak dolgu, 1965 yılında 5 haftalık çalışma süresinde kaldırılarak altyapı açığa çıkarılmıştır (Naumann, 1965). Altyapı bahçesine ait zeminin daha sonraki dönemlerde seramik malzeme ile kaplanmış olmasına rağmen orjinalde taş malzeme ile kaplandığı kaynaklarda belirtilmiştir (Striker, 1981). Narteks batı duvarında bulunan niş sonradan kapatılmış bir kapıya ait olup altyapının özgün giriş kapısı olduğu düşünülmektedir (Şekil D.1). Güney cephesinde bulunan altyapı giriş kapısı daha sonraki dönemlerde açılmıştır (Striker, 1981).

Narteks kuzey duvarında bulunan kapının ise sanıca geçiş sağlayan kapı olduğu ve 1965 yılında Naumann tarafından kapatıldığı bilinmektedir (Naumann, 1965) (Şekil C.45.). Söz konusu kapının açılması ve sarnıca bu yönden de giriş sağlanması, özgün altyapı planın önemli özellikleri arasında bulunmaktadır (Şekil E.2.). 1915 yılında güney cephesi altyapı pencerlerinin dışardan algılanmadığı, beşik kemer hizasına kadar cephesinin toprak dolgu ile doldurulduğu tarihi belgelerden tespit edilebilir (Şekil, C.10.). Altyapı güney cephesinde bulunan pencerelerin zemin kotunun yükseltilmesi ile oranlarında ve formunda değişiklik yapıldığı düşünülmektedir.

Ancak bunun tespiti sıvaların raspa edildikten sonra duvar örgüsü üzerinde yapılacak incelemeler ile mümkündür. Özgün pencere oranları tespit edildikten sonra tüm cephe pencereleri özgün detaylı doğramalar kullanılarak yeniden düzenlenecektir. Altyapı kuzey duvarında bulunan ve kapatılmış tüm kemerli pencereler dış ortama açılacaktır. Doğu cephesinde orta apsiste bulunan ve günümüzde kapatılmış kemerli pencere özgün oranları tespit edilerek yeniden açılacaktır. Altyapı beden duvarları üzerinde yapılan sıvalar raspa edildikten sonra horasan harçlı sıva ile yeniden sıvanmalı, özgün haline döndürülmelidir. Altyapı zeminin özgün malzemesi taş kaplamadır (Şekil 6.3.1.1.16.).

Altyapının kuzey, doğu ve batı cephelerinde bulunan ve cephe koridorlarını taşıyan beşik kemerler, tüm muhdes yapılar yıkılarak açığa çıkarılacaktır. Yapının dört cephesinden de algılanmasına engel olan tüm yapılar tarihi eserden uzaklaştırılacaktır. Zemin katına geldiğimizde batı cephesinde bulunan ahşap son cemaat mahali kaldırılacaktır (Şekil C.8.). Yapının narteksine giriş sağlayan muhdes pencereler özgün detaylarına bağlı olarak yeniden imal edilecektir. Ana yapının tüm cephelerinde güçlendirme amacı ile 1965 yılı restorasyonunda eklenmiş payandalar özgün olmaması nedeni ile yapı cephesinden uzaklaştırılacaktır (Şekil C.1.).

Cephe duvar örgüleri ise tarihi fotoğraflar esas alınarak özgün duvar örgüsüne bağlı kalınarak yeniden örülecektir (Şekil C.2.). Tüm cephelerde bulunan cephe açıklıkları özgün detayına uygun olarak imal edilmiş ahşap kapı ve pencerelerle yenilenecektir. Camii iç mekânında 1911 yangınından önce Osmanlı dönemine ait kalemişi uygulamaları tespit edilerek yenilenecektir (Şekil C.35,36,37). Doğu cephesinde orta apsis yan kenarlarında bulunan ve günümüzde kapatılan kemerli pencereler yeniden açılacaktır.

Cephe koridorlarını taşıyan beşik kemerler açığa çıkarıldıktan sonra yapılan ahşap korkuluklar ile koridorlar sınırlandırılacaktır (Şekil D.5.). 1911 yangınından önceki dönemde yapıya ait iç mekân fotoğrafları incelendiğinde naosun kuzey duvarı üzerinde kuzey apsisin hizası boyunca devam eden ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış ahşap çıkmalar dikkat çekmektedir (Şekil, C.36). 19. yüzyılda camii olarak faaliyet gösteren yapının yangından önce, kuzey apsisi hizasında, muhtemelen kadınlar mahali olarak kullandıkları iki katlı ahşap bölümler resimde yer almaktadır (Şekil, C.36). Bunun yapının camiye dönüştürülmesi ile birlikte yapıya ilave edilen uygulamalardan biri olması muhtemeldir.

Batı, güney ve kuzey yönlerinde bulunan koridor genişliği bir kişinin geçmesine yetecek durumda iken doğu yönünde bulunan cephe koridorunun daha geniş olduğu görülmektedir (Şekil D.2.). Doğu koridorunun orta apsise denk gelen kısımında aşağıya açılan bir boşluk olduğu dikkat çekmektedir. Orta apsisin yan kenarlarında bulunan fakat günümüzde kapatılan pencereler yeniden açılacaktır. Günümüzde altyapı doğu cephesinde 5 adet kemer bulunmasına karşın özgün yapıda 6 adet beşik kemer bulunmaktadır. 6. kemer muhtemelen doğu cephesine bitişik olarak inşa edilen muhdes yapıların inşası sırasında yok edilmiştir. Aynı durum kuzey cephesi altyapısı kemerleri içinde geçerlidir. Güney ve kuzey cephelerinde haç kolunun üzerinde bulunan kemer açıklığında, günümüzde sadece tek kemerli pencere bulunmaktadır. Striker, yapı üzerinde yaptığı rekonstüksiyon perspektifinde kemer açıklığına 3 adet kemerli pencere yerleştirmiştir (Şekil D.3.). Özgün olup olmamasının netleşmesi durumunda haç kolları kemer açıklığı üzerinde üç adet kemerli pencere ilave edilecektir. Kemer açıklığı üzerinde görülen sıva uygulaması muhdestir (Şekil 6.3.1.2.29.).

Camii cephe koridorunun üzerinde yer alan taş bir platform üzerinde yükselmektedir (Şekil D.4). Doğu koridorunu taşıyan duvarın üzerinde kemerli bir geçiş bulunmaktadır (Şekil D.2.). Sarnıca gelindiğinde ise muhdes mermer ile kaplanan sarnıç terası muhdes malzemeden arındırılacaktır. 1990 yıllarda olduğu gibi yapının üzerinde bir peyzaj düzenlemesinin olması daha yüksek bir ihtimaldir (Şekil C.52.). Sarnıcın batı, doğu, kuzeydoğu ve kuzey yönlerinde bulunan tüm muhdes merdivenler kaldırılacaktır. Sarnıç olarak kullanılması amacı ile kapatılan kuzey ve güney kapıları yeniden açılacaktır (C.54.56). Buna karşın batı, güneybatı ve güney yönlerinde bulunan muhdes girişler tamamen kapatılacaktır (Şekil 6.3.1.2.31.).

Kuzey ve güney yönlerinde açılan kapılar özgün malzeme ve detayına uygun olarak yeniden imal edilecektir. Rotundanın ana girişi kuzey cephesinde bulunmaktadır. Naumann'ın açıklamalarına göre kuzey kapısının ortasından geç devir kanalı ile bölünen mermer bir kapı eşiği mevcuttur (Naumann, 1965). Naumann, 1965 yılında yaptığı incelemeler sırasında kuzey kapısına ait mermer sövelerin halen durduğunu ifade etmiştir (Naumann, 1965). Kuzey cephesi giriş kapısının iki yanında yuvarlak ana yapıya doğrudan doğruya eklenen duvar parçaları bir sütunlu galerinin arka duvarını meydana getirmekteymiş (Naumann, 1965). Bu bölümde günümüze ulaşamamış stylobatın bir parçası ve iki mermer kaide ''in situ' tespit edilmiştir (Naumann, 1965).

Stylobatın kapı eşiğinden daha yüksek olması dikkate değerdir. Eşiğin önünde, doğu kapı şövalyesinin yakınında kemerlerle bağlanan sütunları tasvir eden bir mozaik kalıntısı bulunmuştur (Naumann, 1965). Sarnıcın güney cephesinin özgün sistemi olan taş bloklar ile değil beş tuğla sırası uygulandığı moloz taş tekniğinde örülmüştür. Rotunda'nın güney kapısının hemen önünde 8 m. uzaklıkta dört köşe postament üstünde bir sütun kaidesi tespit edilmiştir. Söz konusu sütun kaidesinin hemen yanında ikiye bölünmüş sütun gövdesi yer almaktadır (Naumann, 1965).

Komşu parselde bulunan modern bir evin duvarı yakınında 4,60 m uzunluğunda mermer bir kapı eşiği ''in situ'' bulunmuştur (Naumann, 1965). Kapı eşiğine köşeli bir duvar eklenmektedir ki bu sarnıç cephelerinde rastlanılan aynı duvar tekniğine sahiptir (Naumann, 1965). Sarnıç iç mekânında görülen niteliksiz sıva uygulamaları yapıdan uzaklaştırılacak ve özgün horasan harçlı ile sıvanacaktır. Rotundanın sarnıca dönüştürülmesi aşamasında kuzey ve güney geçitleri kalın duvarlarla kapatılmış, içine sütunlar ve duvar sıraları eklenmiştir. 10. yüzyılda muhtemelen üst örtüsü açık olan rotundanın üstü çapraz tonoz veya küçük kubbelerden meydana gelen bir tavan ile kapatılmış, böylelikle üstü örtülü bir sarnıç meydana getirilmiştir (Naumann, 1965). Güney cephesinin ön kısmında yapılan yarım daire merdivenler yeniden uygulanacaktır (Şekil C.56.). Sarnıç iç mekânında yapılmış muhdes sıva uygulamaları raspa edilecek ve sarnıç duvar örgüsü açığa çıkartılacaktır (Şekil C.57.). Sütun başlıklarında görülen sıva uygulamaları kaldırılacak özgün sutün başlığı açığa çıkarılacaktır (Şekil 6.3.1.2.22.). Sarnıcın doğu ucunda özgün planda olduğu gibi kuzey-güney yönünde uzanan ana holun uçlarında bulunan kare kanatları formuna sahip saray yapısı uygulanacaktır (Şekil D.1.).

Saray yapısının manzaraya bakan giriş cephesine kemerli bir revak uygulanacaktır. Wulzinger, saray rekonstüksiyonu çalışmasında sarnıç kuzey duvarı üzerinde sarayın devam eden bölümünü eklemiştir (Şekil D.8.).

Striker'ın gerçekleştirdiği rekonstrüksiyon çalışmasında ise kuzey bölümünde saray yapısına ait herhangi bir yapılaşma görülmemektedir (Şekil D.1.). Camii ve sarnıç iç mekânında ulaşım altyapı narteks kuzey duvarında bulunan kapı yardımı ile sağlanırken dış ortamda ulaşım altyapının batı cephesi ve sarnıç kuzey cephesinin giriş kapılarından sağlanmaktadır (Şekil D.1.). Camii taş minaresinde 1911 yangınına ait fotoğraflarda görülen kemerli kapı günümüz minaresinde bulunmamaktadır (Şekil C.17.).

6.5. Müdahale Raporu

6.5.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Müdahale Raporu

Bodrum Mesih Paşa Camii altyapısı bünyesinde barındırdığı Meryem Ana freski nedeni ile cemaat tarafından çok fazla tercih edilmemektedir. Cuma namazları ve yoğunluk dışında kullanılmayan altyapı iyi durumdadır.

Oniki asırlık geçmişe sahip olan fresk de yüzyıllar boyunca yok edilmeden günümüze ulaşmayı başarmıştır. Bu aşamada altyapının bir ibadethaneden çok sarnıca ve camiye hizmet eden sosyal bir birim olarak kullanılması daha doğru olabilir. Meryem Ana freskinin uzmanlar tarafından restore edilmesi, muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması esastır. Sergi salonu olarak yeniden düzenlenecek sarnıcın ve altyapının birbirini desteklemesi işlevsel anlamda yapıya değer katacaktır.

Narteks kuzey duvarı üzerine bulunan ve 1965 yılında Naumann tarafından kapatılan kapı açılarak rotunda ve altyapı arasında geçiş sağlanmalıdır. Bu şekilde sarnıç ve altyapı arasında homojen bir geçiş meydana gelecektir. Bu aşamada fresk ve diğer tarihi eserlerin sergilendiği bir sergi yapısı olarak hizmet vermesi yeni fonksiyonun gerektireceği minimum müdahale açısından olumludur.

Altyapı müdahalesi kapsamında ilk olarak ana yapı ve altyapı arasında ulaşım sağlayan ve altyapının güney cephesinde bulunup giriş kapısını ciddi anlamda kapatan betonarme muhdes merdivenin kaldırılarak, daha uygun bir konumda, yapıya zarar vermeyecek şekilde yeniden uygulanması gerekmektedir. Yapılacak merdivenin tarihi yapıya yapılan çağdaş ekler kapsamında özgün ya da çağdaş malzemeler kullanılarak yeniden uygulanması esastır. Yine altyapı bahçesinin giriş kısmında bulunan demir parmaklıklı kapılar muhdes olması nedeni ile kaldırılmalı ve özgün malzemeler kullanılarak yeni kapılar imal edilmelidir. Altyapı bahçesinin zemininde yer alan muhdes seramik kaplama kaldırılmalı yerine doğal görünüme sahip tarihi yapıda kötü bir estetik algı yaratmayacak zemin malzemeleri seçilmelidir.

Altyapı bahçesi ve zemini arasındaki kot farkı zaman içerisinde zemin toprak kotunun yükseltilmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle altyapı narteksinin giriş kapısının ön kısmında bulunan mermer kaplamalı beş basamaklı betonarme merdiven muhdestir. Altyapı bahçesinde yapılmış zemin dolgusu kaldırılmalı ve özgün cephe duvarları açığa çıkarılmalıdır. Özgün zemin kotuna ulaştıktan sonra narteks giriş kısmında yer alan muhdes betonarme merdivene ihtiyaç kalmaması nedeni ile kaldırılması esastır. Altyapı giriş kapısı ve kapı üstü penceresinin muhdes olması nedeni ile kaldırılması gerekmektedir. Kaldırılan pencere ve kapının yerine 9. yüzyıl Bizans mimarisi tipolojisi incelenerek ahşap malzemeden özgün pencere ve kapı imal edilmelidir. Betonarme giriş merdiveni nedeni ile yükseltilmiş kapı muhdes merdivenin kaldırılması ile özgün kotuna getirilmelidir. Altyapı narteks zemini ahşap kaplama ile kaplanmıştır. Oldukça kötü durumda olan ahşap kaplamanın muhdes olması nedeni ile kaldırılması ve özgün zeminin açığa çıkarılması gerekmektedir.

Özgün zemin açığa çıkarıldıktan sonra mekanik yöntemler kullanılarak temizlenmeli ve yer yer olsa da görülen zemin kayıpları giderilmelidir. Altyapı narteks beden duvarlarında görülen boya dökülmeleri ve sıva çatlakları yapının yoğun rutubete maruz kaldığını göstermektedir. Bu aşamada yapının daha çok havalandırılması ve rutubet açısından önlemlerin alınması gerekmektedir. Narteks beden duvarları ve tavanı üzerinde niteliksiz sıva ile yapılmış müdahaleler raspa edilerek kaldırılmalıdır. Sergi salonu olarak işlevlendirilebilecek yapının yeniden sıvanmaması ve duvar örgüsünün dışarıdan algılanması yapıya estetik bir katkı sağlayacaktır.

Narteks beden duvarları üzerinde görülen duvar tipi aplikler kaldırılmalı ve yapı duvarlarına monte edilmesini gerektirmeyecek asma tipinde aydınlatma elemanları kullanılarak yapı aydınlatılmalıdır. Narteks kısmında görülen muhdes elemanların hepsi yapıya zarar vermesine engel olmak amacıyla yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Altyapının naos kısmına geldiğimizde beden duvarları üzerinde görülen muhdes sıva ile yapılmış sıva uygulamaları niteliksiz olması nedeni ile raspa edilerek kaldırılmalıdır. Narteks kısmında uygulanan duvar örgüsünün açığa çıkarılması çalışması verilecek fonksiyona uygun olarak naos duvarları üzerinde de uygulanmalı ve yapıya estetik bir görünüm kazandırılmalıdır. Muhdes sıva raspa edildikten sonra açığa çıkarılacak özgün duvarlar üzerinde malzeme analiz raporları ve uzamanlar tarafından belirlenen yöntemlerle mekanik ve kimyasal temizleme çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

Naos merkezinde yer alan mermer sütunlarda meydana gelmiş kılcal çatlamalar malzeme raporlarında belirtilen enjeksiyon yöntemleri kullanılarak giderilmelidir. Yine mermer sütun başlıkları üzerinde görülen birim eleman kayıpları ve çatlaklar uzman kontrolünde ve malzeme raporlarının ışığında tamamlanmalıdır. Naos sütun kaidelerinde görülen birim eleman kayıpları özgün malzemeler kullanılarak tamamlanmalıdır. Naos beden duvarlarında görülen muhdes duvar tipi aplikler yapıya zarar vermeleri nedeni ile kaldırılmalı yerine asma tip aydınlatma elemanları kullanılmalıdır.

Naos güney duvarında bulunan ve pvc malzeme kullanılarak uygulanmış muhdes pencereler tipolojik çalışmalar ışığında ahşap malzeme kullanılarak yeniden imal edilmelidir. Bahçe kotu üzerinde yapılan dolgunun kaldırılması ile açığa çıkacak beden duvarına uygun oranlarda yeni pencerelerin imal edilmesi esastır. Avlu kotunun kaldırılmasının ardından pencere yüksekliklerinin de değiştirildiği duvar izlerinden tespit edilebilmektedir. Pencerelerin ön kısımlarında görülen demir lokma parmaklıklar muhdes olması nedeni ile kaldırılmalıdır.

Bahçe zemin kotunun kaldırılması ile açığa çıkacak güney cephe duvarı üzerinde temizleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yapılacak müdahale açığa çıkacak duvarın durumuna bağlı olarak uzmanlar tarafından belirlenecektir. Altyapı iç güney duvarı üzerinde muhdes pencerenin hemen sağ tarafında elektrik panosunun konulması amacı ile açılmış duvar nişi özgün malzeme kullanılarak kapatılmalı bu ve bu gibi uygulamaların yapıya zarar vermesine engel olunmalıdır. Yine güney duvarı üzerinde yer alan duvar tipi aplikler asma tipi aydınlatma elemanları ile yenilenmelidir. Yapının kuzey duvarı üzerinde daha sonraki dönemlerde kapatıldığı düşünülen bir pencere sıva raspasından sonra açığa çıkacak duvar örgü izleri de takip edilerek özgün olması durumunda yeniden açılmalıdır. Yapının kuzey cephesinde bulunan muhdes tuvalet birimi kaldırılması gerektiğinden kuzey duvar penceresinin açılması mümkündür.

Naos doğu duvarı üzerinde yer alan apsislerde meydana gelmiş hasarlar onarılmalıdır. Orta apsis kuzey duvar çıkıntısında yer alan Meryem Ana freski uzmanlar tarafından restore edilerek koruma altına alınmalı ve sergilenmelidir. Yine doğu duvarı üzerinde yer alan kuzey ve güney apsislerinin ön kısımlarında bulunan muhdes ahşap kapılar kaldırılmalı ve mekânda homojenlik sağlanmalıdır.

Diğer iç beden duvarlarında olduğu gibi apsis doğu duvarı üzerinde bulunan muhdes sıva raspası yapılarak özgün duvar örgüsü açığa çıkarılmalıdır. Açığa çıkarılacak duvar üzerinde gerekmesi durumunda mekanik ve kimyasal temizleme çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Orta apsis duvarında yer alan pencere boşluğu belli bir kısma kadar doldurulmuş olup sadece üst kemerli kısmı pencere olarak kullanılmıştır. Doğu cephesinde bulunan muhdes yapının kaldırılması ile özgün doğu duvarı penceresinin doldurulmuş kısımlarının yok edilmesi ve özgün pencere yüksekliğinin açığa çıkarılması esastır.

Altyapı beden duvarlarında olduğu gibi tavan kısımlarında da sıvalar raspa yapılarak özgün duvar örgüsü açığa çıkarılmalıdır. Dolgu yapmak suretiyle kapatılmış pencere ve kapılar özgün kotlarında yeniden uygulanmalıdır. Sergi salonu olarak tasarlanacak birimin fonksiyonuna yönelik yapıya zarar vermeyecek şekilde ek müdahalelerin yapılması söz konusu olabilir. Altyapı güney cephesinde görülen muhdes elemanlar yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Yine güney cephesinde muhdes sıva ve boya kullanılmak suretiyle kapatılmış duvar örgüsü raspa yapılarak açığa çıkartılmalıdır. Kullanılan boya ve sıva malzemesi yapıya hem malzeme hem estetik anlamda zarar vermektedir.

Yapının batı, doğu ve kuzey cephelerinde yapıya bitişik olarak uygulanan muhdes yapılar kaldırılmalıdır. Muhdes yapıların kaldırılması ile açığa çıkacak beden duvarları meydana gelmiş hasarlar tespit edildikten sonra uzmanların kontrolünde malzeme raporları sonuçlarına göre müdahale edilmelidir. Cephelerde meydana gelmiş mikrobiyolojik patına, kararma ve bitkilenmeler uygun mekanik ve kimyasal yöntemler kullanılarak temizlenmelidir. Narteks kuzey duvarında bulunan özgün kapının açılması ile sarnıç ve altyapı arasında homojen bir geçiş sağlanacaktır. Bu şekilde iki yapının birbirini fonksiyon anlamında güçlendirmesi mümkün olacaktır. Güney cephesinde bulunan bahçe başta olmak üzere iç mekânda, apsislerde bulunan tüm muhdes elemanlar kaldırılmalı ve yapıya zarar vermesine engel olunmalıdır.

6.5.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Zemin Kat Müdahale Raporu

Bodrum Mesih Paşa Camii'nde yapılacak müdahalelerin başında yapının kuzey ve doğu cephesi başta olmak üzere tarihi esere bitişik olarak inşa edilen muhdes yapıların yapıya zarar vermeden kaldırılması olmalıdır.

Bodrum Mesih Paşa Camii girişinin hemen sol tarafında bulunan mermer merdiven ile inilen tuvalet yapısı altyapının kuzey cephesine bitişik olarak tasarlanmıştır. Söz konusu muhdes yapının tarihi eserden uzaklaştırılması gerekmektedir. Altyapı kuzey cephe beşik kemerlerinin iç kısımlarına uygulanmış betonarme dolgu, kemerlere zarar vermeyecek yöntemler kullanılarak yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Tuvalet yapısının yoğun nemi nedeniyle kemer tuğlalarında görülen renk bozulmaları ve nemlenmeler uzmanlar tarafından belirlenecek yöntemler kullanılarak temizlenmelidir.

Doğu cephesinde ise altyapıya yakın bir mesafede konumlandırılan tek katlı muhdes yapının da kaldırılması esastır. Günümüzde doğu cephesine teras görevi üstlenen yapının kaldırılmasından sonra kuzey ve güney cephelerde olduğu gibi beşik kemerlerin taşıdığı bir doğu cephesi koridorunun uygulanması söz konusu olabilir. Doğu cephe koridorunun oranları diğer cephelerde bulunan koridorlardan referans alındıktan ve çeşitli tespit çalışmaları tamamlandıktan sonra belirlenmelidir. Bodrum Mesih Paşa Camii'nin batı cephesinde bulunan teras muhdes mermer kaplama ile kaplanmıştır. Muhdes malzemenin kaldırılmasından sonra daha doğal malzemelerin kullanılarak yapılacağı bir zemin kaplaması daha doğru bir tercih olacaktır.

Batı cephesini tamamen kapatan son cemaat mahalli ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Ahşap malzeme yerine cam malzeme kullanılarak hem son cemaat mahalli fonksiyonunun yerine getirilmesi hem de batı cephesinin dış ortamdan algılanmasının sağlanması mümkündür. Opak malzeme yerine saydam malzemelerin kullanılması tarihi yapılara ek olarak yapılacak yeni yapılarda daha fazla tercih edilmektedir. Batı cephesi terasında bulunan yönetime ait muhdes ofis birimleri batı cephesinin algılanabilirliğini kısıtlaması nedeni ile kaldırılmalıdır. Tuvalet ve ofis birimleri tarihi yapının çevresinde bulunan parsellerden birinde tarihi yapıya yaklaşma kuralları çerçevesinde yeniden inşa edilmelidir.

Batı cephesinde son cemaat mahallinin ön kısmında bulunan branda muhdes olması nedeni ile kaldırılmalıdır. Batı cephesinde bulunan ve batı cephesinin algılanabilirliğini olumsuz etkileyen tüm muhdes elemanlar yapı cephesinden uzaklaştırılmalıdır. Son cemaat mahallinin zeminine uygulanan muhdes mermer kaplaması kaldırılmalı ve özgün zemin açığa çıkarılmalıdır.

Batı cephesinin orta aksında bulunan son cemaat mahalline giriş sağlayan ahşap kapı yeni saydam son cemaat mahalline uygun saydam bir kapı ile değiştirilmelidir. Yine batı cephesinde nartekse giriş sağlayan muhdes ahşap kapı kaldırıldıktan sonra özgün yapı tipolojisine uygun detaylar kullanılarak özgün malzemeden yeniden imal edilmelidir. Muhdes ahşap giriş kapısının çevresinde bulunan mermer söve yapıya zarar vermesi nedeni ile kaldırılmalı ve özgün duvar dokusu ortaya çıkarılmalıdır. Son cemaat mahallinde cephe duvarlarına dayatılmış muhdes ahşap dolaplar kaldırılmalıdır.

Son cemaat mahallinin güney tarafında bulunan ahşap kaplamalı minare kapısı özgün kapı ile değiştirilmelidir. Minare merdiveni ve beden duvarlarında meydana gelen hasarlar tespit edildikten sonra uygun yöntemler kullanılarak onarılmalıdır.

Batı cephesinin güney ve kuzey kısımlarında bulunan muhdes pvc pencereler ve muhdes ahşap çerçeveler kaldırılmalıdır. Yapı tipolojisine uygun özgün detaylar ve özgün malzemeler kullanılarak imal edilmiş ahşap pencerelerin kullanılması daha doğru bir sonuca ulaştıracaktır. Yine batı cephesi duvar örgüsünde ve payandalarda meydana gelmiş renk değişimleri ve hasarlar tespit edildikten sonra malzeme analizleri sonuçlarına bağlı olarak belirlenecek yöntemler kullanılarak onarılmalıdır. Son cemaat mahalline ait olan tüm ahşap duvar kaplamaları ve ahşap pencereler muhdes elemanlar olmaları nedeni ile kaldırılmalıdır. Batı cephe cidarına monte edilmiş muhdes klima üniteleri ve ahşap kaplamalar kaldırılmalıdır. Yapının narteks olarak tanımlayabileceğimiz giriş bölümünün sol yani kuzey tarafında kadınlar mahfiline çıkan ahşap bir merdiven bulunmaktadır.

Yine narteksin kuzey duvarında yer alan muhdes pencerenin ahşap çerçeve üzerine pvc pencere kanatları yapı tipolojisine uygun malzeme ve detay kullanılarak imal edilmiş özgün pencereler ile değiştirilmelidir. Giriş bölümü (narteks) beden duvarlarına dayandırılmış muhdes ahşap dolaplar kaldırılmalıdır.

Cami beden duvarlarına iç mekânda niteliksiz sıva ve boya kullanılarak müdahale edilmiştir. Muhdes sıvalar raspa edildikten sonra özgün malzemeler kullanılarak horasan harç ile yeniden sıvanmalıdır. Camii iç mekânında kemer yüzeylerine yapılmış muhdes kalemişi uygulamaları temizlenmelidir. Onun yerine 1911 yangınından önce cami iç mekânında görülen ve Osmanlı desenlerinin hâkim olduğu kalemişi uygulamaları yeniden uygulanmalıdır.

Camii beden duvarlarında görülen tablo, klima ünitesi ve aplik gibi özgün duvarlara monte edilmiş muhdes elemanlar duvara zarar vermemesi açısından yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Yine iç mekânda duvar yüzeylerinde belli bir sınıra kadar devam eden muhdes ahşap kaplamalar yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Camiinin giriş bölümünde kuzey tarafında betonarme platform ile belli bir kota kadar kapatılmış kemerli geçiş muhdes platform kaldırılarak tamamen açılmalıdır.

Kadınlar mahfili olarak kullanılması açısından ahşap döşeme ile yapılmış ikinci kat kaldırılmalı ve camiinin ana girişi rahatlatılmalıdır. Buna bağlı olarak narteks kuzey kısmında bulunan ahşap merdiven de kapattığı kuzey duvarı kemerli penceresinin dışarıdan algılanabilmesi için yapıdan uzaklaştırılmalıdır.

Yine kadınlar mahfilinde kolayca incelenebilen batı cephesi orta ve üst hizasında bulunan kemerli pencerelere ait muhdes ahşap çerçeveler kaldırılmalı ve özgün pencereler ile yenilenmelidir. Kadınlar mahfilinin kaldırılması ile oluşacak eksikliğin yapıya zarar vermeyecek şekilde yan parsellerde yapılacak ek bir bina ile telafi edilmesi mümkündür. Bodrum Mesih Paşa Camii nispeten küçük bir yapıdır. Bulunduğu konumda kalabalık bir cemaatin varlığı söz konusu iken tarihi yapıya saygılı ek bir ibadet alanının inşa edilmesi söz konusu olabilir. Bu şekilde yapıya zarar verecek uygulamalarla gerçekleştirilen kadınlar mahfili ek yapıda hizmet verebilmektedir. Çünkü söz konusu mahal hem girişi alçaltmakta hem de yapıya ek yük meydana getirmektedir. Yapıda bulunan aydınlatma elemanları asma tipi olup yapıya zarar vermese de estetik anlamda yetersizdir. Camii beden duvarlarında alt hizada bulunan tüm kemerli pencereler dış ortama açılmaktadırlar. Dışarıdan ahşap çerçeve içeride pvc pencerelerden meydana gelir ve muhdestir. Tarihi görsel kaynaklar incelendikten sonra özgün detay ve malzeme ile tüm yapı pencereleri yeniden imal edilecektir.

Kapı ve pencere sınırları duvar örgüsünün mevcut izleri takip edilerek özgün pencere sınırları belirlenecektir. Birbirlerinden farklı boyutlara sahip kapı ve pencerelerin tarihi kaynaklar ve mevcut izler esas alınarak özgün konum ve boyutları yeniden ele alınmalıdır. 1965 restorasyonu sırasında duvar örgüsü gibi yoğun değişikliklere maruz kalan yapının pencere ve kapı boyutlarına da müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Sıva raspa edildikten sonra iç duvar ve dış duvar izleri takip edilerek özgün pencere hizalarının tespit edilmesi mümkündür. Bir müdahalenin olmaması durumunda pencere sınırları korunarak özgün doğramalar ile yenilenmelidir.

Apsis duvarlarında kısmi de olsa meydana gelmiş sıva hasarları giderilmelidir. Niteliksiz sıvalar raspa edildikten sonra horasan harçlı sıva ile yeniden sıvanması gerekmektedir. İç mekân duvarlarında görülen klima ünitesi, tablo ve askılık gibi elemanlar monte edilmesi aşamasında meydana getirdiği hasarlar nedeni ile tarihi yapıdan uzaklaştırılmalıdır.

Orta apsiste bulunan alçıpan mihrap nişi estetik açıdan yetersizdir. Bunun yerine mihrap Osmanlı desenlerinin hâkim olduğu ya da çağdaş özelliklere sahip olan mihrap nişi ile yenilenmelidir. Orta apsiste mihrap nişinin sol tarafında bulunan vaaz kürsüsü niteliksiz ahşap malzemeden yapılmıştır. Vaaz kürsüsünün daha estetik görünüme sahip bir kürsü ile değiştirilmesi esastır. Bu durum ana kolon ve bema duvarı arasında kalan minber içinde geçerlidir. Yapının camiye dönüştürülmesi sırasında eklenen minber, mihrap ve kürsü 1911 yılında meydana gelmiş Mercan yangını sırasında yok olmuştur. Daha sonra camiye getirilen mimari elemanların hiçbir sanatsal ve tarihsel niteliği bulunmamaktadır. Yapının doğusunda bulunan apsis tavanlarında görülen muhdes kalemişi uygulamaları sıvanın raspa edilmesi ile birlikte yapıdan uzaklaştırılmalıdır.

Yine güney apsisi ve orta apsisin kemerli geçişinin içinde bulunan muhdes ahşap saat kaldırılmalıdır. Güney apsisinin doğu ucunda bulunan muhdes ahşap dolap apsis penceresini kapatması nedeni ile kaldırılmalıdır. Kubbe kasnağında yer alan kemerli pencereler özgün durumda olup korunmalıdır. Cephe yüzeylerinde duvar örgüsü genel anlamda iyi durumda olsa da bazı bölümlerde hasarların meydana geldiği tespit edilmektedir. Güney ve kuzey cephelerinde tuğla duvar örgüsünde derz boşalmaları meydana gelmiştir. Söz konusu hasarlar malzeme analizleri sonucunda karar verilecek derz malzemesi ile yeniden doldurulmalıdır.

Bunun yanı sıra özellikle kuzey ve doğu cephelerinde tuğlalarda birim eleman kayıpları dikkat çekmektedir. Birim eleman kaybı meydana gelmiş tuğlaların özgün malzeme ile tamamlanması gerekmektedir. Bunun dışında özellikle doğu cephesinde yoğun olarak görülen yüzey kararmaları uzmanlar tarafında karar verilecek mekanik ve kimyasal yöntemler kullanılarak temizlenmelidir. Kuzey cephesinde görülen mikrobiyolojik patina ve bitkilenmeler uygun yöntemler kullanılarak yapıya zarar vermeden uzaklaştırılmalıdır.

Yapının kuzey cephesinde yapıya bitişik olarak tasarlanan tuvalet yapısı kaldırıldıktan sonra altyapıya ait kuzey duvarı beşik kemerleri açığa çıkarılacaktır. Beşik kemerlerin iç kısmında muhdes malzeme ile yapılmış dolgu, kemerlere zarar vermeden yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Tuvalet biriminde yoğun nem ve suya maruz kalmış beşik kemerlerin üzerinde meydana gelmiş kararma ve yüzey hasarları uygun yöntemler kullanılarak giderilmelidir. Kuzey cephesinde alt, orta ve haç kolu hizasında görülen ahşap çerçeveli muhdes pencereler özgün malzeme ile özgün detayına uygun olarak imal edilmiş pencereler ile yenilenmelidir. Yine kuzey cephesi zemin hizasında görülen yoğun kararma da uygun yöntemlerle giderilmelidir.

Kuzey cephesi koridorunda muhdes mermer malzeme kullanılarak yapılmış zemin kaplaması kötü bir görünüm yaratmıştır. Bu nedenle muhdes kaplamanın kaldırılıp özgün kaplamanın açığa çıkarılması gerekmektedir. Doğu cephesi orta apsisinde yan kenarlarda bulunan kemerli pencerelerin tuğla ile örülüp kapatıldığı duvar izlerinden de açıkça görülmektedir. Apsis yan kenarlarındaki kapalı pencerelerin muhdes duvar dolgusu kaldırılmalıdır. Yeniden açılan orta apsis pencere boşlukları özgün malzeme ve detaya sahip olan ahşap pencereler ile yenilenmelidir. Doğu cephesinde yoğun olmasa da duvar örgüsünde birim eleman kayıplarının meydana geldiği dikkat çekmektedir. Birim eleman kayıpları özgün malzeme ile tamamlanmalıdır. Doğu cephesinin altyapı ve üstyapı birleşimi noktasında yalıtım amacı ile uygulanmış kumlu membran uygulaması niteliksiz ve yetersiz bir müdahaledir. Bu nedenle doğu ve güney cephesi boyunca devam eden bu müdahalenin yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir. Doğu cephesinde kuzey ve güney apsisinin üst hizasında bulunan kemerli pencerelerde tuğla ile örülmek suretiyle kapatılmıştır. Kapatılan tüm pencere dolgularının yapıya zarar vermeden yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir.

Kapatılan apsis pencerelerinin muhtemel kapatılması sırasında kemerlerine zarar verilmiş ve kemerler kısmi olarak yok olmuştur. Muhdes dolgunun kaldırılmasından sonra diğer apsis pencere kemerleri referans alınarak özgün malzeme ile yeniden uygulanmalıdır. Daha sonra açılmış birimlerde özgün detayı olan ahşap pencereler kullanılmalıdır. Doğu cephesinde meydan gelmiş yoğun kararmalar ve kirlenmeler uzmanlar tarafından çeşitli analizler sonucunda belirlenecek mekanik ve kimyasal yöntemler kullanılarak temizlenmelidir. Yapının doğu cephesinde bulunan kirpi saçaklar genelde iyi durumda olup üzerinde meydana gelmiş kararmaların giderilmesi gerekmektedir. Doğu cephesinin altyapısına bitişik olarak tasarlanmış muhdes yapı kaldırılarak doğu cephesi kemerleri açığa çıkarılmalıdır.

Beşik kemerler üzerinde başta birim eleman kaybı olmak üzere, yüzey kirlenmeleri, niteliksiz müdahaleler ve bitkilenmeler meydana gelmiştir. Belirlenecek yöntemler yardımı ile tüm bu olumsuzlukların beşik kemerlerden uzaklaştırılması gerekmektedir. Muhdes yapının beşik kemerlere bitişik olarak inşa edilmesi nedeni ile ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Bu nedenle tarihi esere yaklaşma kuralları göz önünde bulundurularak yeni yapılaşmaya izin verilmesi gerekmektedir.

Doğu cephesinin ön kısmında muhdes yapı kaldırıldıktan sonra doğu cephe koridoru diğer cephe koridorları ve tarihi kaynaklar esas alınarak yeniden uygulanmalıdır. Cephe koridorlarının yağmur sularından korunması ve suyun tarihi yapıya zarar vermesini engellemek amacı ile uygun drenaj ve yalıtım önlemleri alınmalıdır.

Doğu cephesinin ön kısmında parsel sınırlandırılması amacı ile yapılmış demir korkuluklar estetik açıdan yapıda kötü bir etki bırakmaktadır. Bu nedenle muhdes elemanların yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir. Yapının güney cephesinde altyapı beşik kemerlerinin ön kısmında bulunan çelik taşıyıcılı galvanizli membran örtü muhdes olması nedeni ile kaldırılmalıdır. Bu şekilde güney cephesinin algılanabilirliği arttırılacaktır. Güney cephesi altyapısı beşik kemerlerinin durumu diğer cephelerdeki kemerlere kıyasla daha iyi durumdadır. Beşik kemerlerin iç kısımları niteliksiz sıva ile sıvanmış ve boyanmıştır. Bu muhdes uygulama kaldırılarak beşik kemerlerin duvar örgüsü açığa çıkarılmalıdır.

Güney cephesinin altyapısında görülen pvc pencere ve demir kapılar muhdes olmaları nedeni ile kaldırılmalıdır. Daha sonra özgün malzeme ve detaylara sahip olan ahşap pencereler uygulanmalıdır. Altyapı güney cephesinde görülen demir lokma parmaklıklar muhdes olmaları nedeni ile kaldırılmalıdır. Güney cephenin ön kısmında bulunan bahçe zemin kaplaması muhdes mermer malzemeden yapılmıştır. Muhdes mermer kaplama kaldırıldıktan sonra özgün zemin açığa çıkarılmalıdır. Zaten bahçe kotunun zaman içerisinde yükseltildiği pencere ve kapı izlerinde rahatça fark edilmektedir. Bu aşamada güney cephesinin pencere ve kapı boşlukları özgün zemin kotu ile birlikte özgün oranlarına ulaşacaktır. Bahçe zemin kotunun yükseltilmesi ile bodrum katına giriş sağlayan kapının ön kısmına beş adet mermer kaplamalı merdiven uygulanmıştır.

Özgün bahçe kotunun bulunması ile muhdes mermer merdivene de ihtiyaç kalmayacaktır. Ana yapının güney cephesine baktığımızda ise yine kuzey cephesinde olduğu gibi apsis ve narteks kısmında bir adet naos kısmında alt hizada bir orta hizada üç adet kemerli pencerenin olduğu görülmektedir. Güney cephesinin koridoru da doğu cephesinde olduğu gibi kumlu membran ile örtülerek yalıtılmaya çalışılmıştır. Bu muhdes uygulamanın kaldırılması ve güney cephe koridorunun özgün malzemesi ile kaplanması gerekmektedir. Cephe koridorlarında su birikmesine engel olmak amacı ile yalıtım ve drenaj uygulamaları gerçekleştirilmelidir.

Güney cephesinde koridor üzerinde cephe duvarına monte edilmiş halde bulunan klima ünitesi kaldırılmalıdır. Yine cephe pencereleri muhdes ahşap çerçevelerden arındırılmalı ve özgün pencereler ile yenilenmelidir. Güney cephe cidarlarında görülen kararma ve bozulmalar uygun yöntemler kullanılarak temizlenmelidir. Kuzey cephesine oranla güney cephesi daha iyi durumdadır. Cephe cidarlarında kısmi de olsa meydana gelmiş yüzey ve birim eleman kayıpları özgün tuğla malzemeler kullanılarak tamamlanmalıdır.

Güney cephesi yapıya oldukça yakın bir konumda oldukça yüksek gabarili olan komşu yapı nedeni ile dışarıdan kesinlikle algılanmamaktadır Güney ve kuzey cephe pencerelerinin kademeli kemerleri ve yarım daire payandaları oldukça dikkat çekicidir. Özgün duvar örgüsü olmamasına karşın duvar örgüsünde de dikkat çekici unsurlar mevcuttur.

Yine güney cephenin batı kısmında taş minarenin önünde zemin kattan bodrum kata iniş yapılmasını sağlayan betonarme merdiven estetik bir görüntüye sahip değildir. Bunun yanı sıra betonarme merdiven bodrum kat giriş kapısının önünü neredeyse tamamen kapatmaktadır. Bu nedenle betonarme merdivenin kaldırılması ve onun yerine tarihi yapıya daha uygun bir malzeme kullanılarak yeni bir merdivenin tasarlanması esastır. Bu şekilde hem estetik hem de bodrum giriş kapısının rahatlaması açısından önemli bir gelişme kaydedilmiş olacaktır. Güney cephesi bodrum kat bahçesinde bulunan demir korkuluklar muhdes olmaları nedeni ile kaldırıldıktan sonra bahçe sınırlandırılması ahşap korkuluklar kullanılarak tarihi yapıya daha uygun bir şekilde yeniden imal edilmelidir.

6.5.3. Myrelaion Sarnıcı Müdahale Raporu

Uzun yıllar boyunca çarşı olarak kullanılmış yapının içinde çok sayıda onarım ve niteliksiz müdahale söz konusudur. Altı ay öncesine kadar boşaltılan yapı uzun yıllar boyunca esnaf tarafından ayakkabı çarşısı olarak kullanılmıştır. Bu yanlış fonksiyonun yapıdan uzaklaştırılması tarihi eserin gelecek kuşakları aktarılması açısından hayati önem taşımaktadır. Onun yerine sergi salonu olarak kullanılmasına olanak sağlayacak ve tarihi esere ek yük getirmeyecek yeni bir fonksiyonun verilmesi önemlidir.

Sarnıcın güney kısmında özgün güney kapısının kapatılması nedeni ile helezonik merdiven eklenerek inşa edilmiş giriş yapısı niteliksiz malzeme ile uygulanmış muhdes bir uygulamadır. Betonarme malzemeden yapılmış giriş yapısı aynı zamanda Bodrum Mesih Paşa Camii'nin batı cephesinin de algılanmasına engel olmaktadır. Bu nedenle muhdes giriş yapısının ve merdivenin kaldırılması, muhdes sarnıç girişinin kapatılması esastır. Bu uygulama statik anlamda da yapıya gereksiz yük yüklemektedir. Yine muhdes giriş yapısının yanında bulunan kafe yapısının da kaldırılması gerekmektedir.

Merdivenin yapılması amacı ile duvar örgüsünde yapılmış aşınmalar özgün malzemeler kullanılarak onarılmalıdır. Yapıya ait kuzey ve güney kapıları kapatılmıştır. Yeni yapılaşmanın yapıya bitişik olarak inşa edilmesi nedeniyle özgün kapıların yeniden kullanıma açılması uygun değildir. Onun yerine batı cephesinde açılan kapı ile yapıya giriş yapılması mümkündür. Güneybatı yönünde özgün duvar örgüsü yok edilerek açılmış muhdes kapı girişi günümüzde kullanım dışıdır. Güneybatı girişinde bulunan demir kapı niteliksizdir. Söz konusu kapının kapatılması ve yapının eski duvar örgüsünün özgün malzeme kullanılarak yeniden örülmesi gerekmektedir. Yapıya eklenen yeni fonksiyonlara bağlı olarak açılmış muhdes kapıların sayısının fazla olması ve çoğunun kullanılmaması dikkat çekmektedir.

Özgün giriş olmamasına karşın günümüz çevre planına ve yapıya en uygun giriş yine batı cephesinde bulunan kapı ile sağlanmaktadır. Batı giriş kapısının korunması bu amaçla önemlidir. Sarnıç güney bölümünde helezonik merdiven sahanlığında bulunan oda daha sonraki dönemlerde ilave edilmiş niteliksiz bir uygulamadır. Bu nedenle kaldırılması gerekmektedir. Helezonik merdiven sahanlığının alt kısmında bulunan ve çarşıya hizmet eden tuvalet birimleri de kaldırılmalıdır.

Merdiven sahanlığının hemen sağ yanında özgün taş duvar örgüsü oyularak açılmış hücreler yine özgün malzeme kullanılarak kapatılmalıdır. Sarnıç zemini tamamen seramik kaplama ile kaplanmış olup oldukça kötü bir görünüme sahiptir. Sarnıç batı ve kuzey kısımlarında sütun kaidelerinin ortaya çıkarılması amacı ile sarnıç zemin kotunun düşürüldüğü görülmektedir. Bu aşamada seramik kaplama kaldırıldıktan sonra sütun kaidelerinin ortaya çıkarılması adına sarnıç zemininde kot farklılıkları yaratılabilir.

Sütunlara ait kaidelerin ortaya çıkarılması durumunda özgün zeminin mekanik yöntemler kullanılarak temizlenmesi gerekmektedir. Muhdes kaplama kaldırıldıktan sonra açığa çıkacak özgün taş zemin şeffaf epoksi harcı kullanılarak koruma altına alınabilir. Sarnıcın doğu bölümünde üstünde inşa edilen ancak günümüzde yok olmuş olan saray yapısını taşıyan bölücü duvarlar üzerinde görülen hasarlar uygun yöntemler kullanılarak onarılmalıdır. Sarnıç iç mekânında duvar yüzeylerinde görülen niteliksiz sıva uygulamaları yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Sergi salonu fonksiyonuna uygun olarak duvar örgüsünün algılanması estetik anlamda daha doğru bir sonuca götürmektedir.

Çarşı kullanıcıları ile yapılan görüşmeler sırasında sarnıç örtüsünde su sızdığı ifade edilmiştir. Örtü sisteminde derz boşalmaları kaynaklı meydana geldiği düşünülen problemler tesisat sisteminin yeniden kurulması ve örtü sisteminde meydana gelmiş hasar ve derz boşalmalarının özgün harç kullanılarak giderilmesi ile ortadan kaldırılabilir. Sütun başlıkları arasında bulunan demir gergiler korunmalı ve gerekmesi durumunda yenilenmelidir. Genellikle sarnıç iç mekânı sütunlar arası demir gergilere asılmış aydınlatma elemanları kullanılarak aydınlatılmıştır. Asma tipi aydınlatma birimleri özgün duvarlara monte edilmesini gerektirmemesi nedeni ile tarihi yapılarda en fazla tercih edilen aydınlatma tipidir. Sarnıç terasının güney ve batı yönlerinde terası sınırlandıran parapetler görülmektedir. Batı yönünde bulunan betonarme parapet muhdes olup kaldırılmaktadır. Güney yönünde günümüze sadece bir kısmının geldiği taş parapetin ise özgün olduğu düşünülmektedir. Bu aşamada betonarme parapetin yapıdan uzaklaştırılması ve özgün parapetin uygulanması gerekmektedir. 2000 yılından önceki dönemlerde sarnıç terasının günümüzde olduğu mermer malzeme ile kaplanmadığı görülmektedir. 1999 tarihli fotoğraflarda sarnıç üzerinde peyzaj çalışmalarının mevcut olduğu görülmektedir (Şekil C.52.).

Park şeklinde tasarlanmış peyzaj çalışmalarının mevcut durumdan daha nitelikli olduğu fark edilmektedir. Bu aşamada mermer kaplama bir teras yerine cami ile organize olacak şekilde bir peyzaj çalışmasının yapılması mümkündür. Yapının tesisat ve elektrik sistemlerinin yeniden çözüldüğü bir onarım çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yapının güneybatı cephesinde bulunan muhdes kapı kapatılması ve duvar örgüsü referans alınarak o bölüm yeniden örülmelidir. Güneybatı ve batı cephelerinde görülen bitkilenmeler uygun mekanik ve kimyasal yöntemler kullanılarak yapıdan uzaklaştırılmalıdır.

Aynı zamanda yine söz konusu cephelerde görülen pvc borular cephe bütünlüğünü bozması açısından batı ve güneybatı cephelerinden uzaklaştırılmalıdır. Kuzey, doğu ve batı cephelerinde sarnıç beden duvarlarına bitişik olarak düzenlenen muhdes betonarme merdivenler kaldırılmalıdır. Hem yapısal hem de görsel anlamda yapıya zarar veren merdivenlerin yerine yapının cephesini kapatmayacak çelik merdivenler kullanılması daha doğru bir tercih olacaktır.

Kuzey yönünde bulunan çelik merdivenler yapıdan uzaklaştırılmalı ve yapıya ek yük oluşturmasına engel olunmalıdır. Kuzey cephesinde niteliksiz sıva ile yapılmış uygulamalar uzmanlar tarafından yapılacak yöntemler kullanılarak yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Bunun yanı sıra cephede görülen otsu bitki oluşumları, mikrobiyolojik patina ve yüzey kayıpları giderilmeli ve cephe özgün görüntüsüne yeniden kavuşmalıdır. Güney cephesine bitişik olarak inşa edilen tüm muhdes yapıların kaldırılması gerekmektedir. Tarihi esere yaklaşma mesafelerinde olan yapılar dışında sarnıç ve camii çevresinde bulunan tüm yapıların kaldırılması gerekmektedir. Yapının tüm cepheleri özellikle kuzey ve güney cephelerinde ve çevrelerinde görülen hasarların yapıdan uzaklaştırılması oldukça önemlidir. Yine doğu yönünde bulunan tuvalet yapısının da kaldırılması gerekmektedir. Batı cephesinde giriş kapısının çevresinde görülen muhdes söve kaldırılmalıdır. Batı cephesinde muhdes olmasına karşın günümüz vaziyet planında doğru bir akış yakalayan demir kapı özgün malzeme ve detaya sahip olan bir kapı ile yenilenmelidir.

BÖLÜM 7

SONUÇ

Bizans İmparatorluğunda 3. yüzyılda Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi ile birlikte başlayan süreç sonucunda inşa edilmiş çok sayıda yapı, dönemsel müdahalelere rağmen günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. 15. yüzyılda Osmanlı döneminin başlaması ile birlikte Osmanlı sultanları tarafından camiye dönüştürülmüş yapılar yeni fonksiyonlarının gerektirdiği mimari değişikliklere uğramış olsa da büyük oranda korunmayı başarmıştır. Başarılı onarımlar yanı sıra niteliksiz müdahalelere de maruz kalan tarihi yapıların manastır komplekslerinden sadece kilise yapıları günümüze ulaşmıştır. Yeni yapılaşmanın ve değişen şartların etkisi altında kalmış tarihi yapıların birçok birimi zaman içerisinde yok olmuştur. Bizans manastırları dini, sosyal, kültürel anlamda toplumun en baskın birimleri olarak tanımlanabilir. Manastır keşişlerin görevleri kapsamında gerçekleştirdikleri atölye çalışmaları kültürel gelişimine de olanak sağlamış ve önemli müzelerde sergilenen eserler ortaya çıkarmışlardır. Manastır mimarisine ait mekân programı ve tipolojik diziliminin belirlenmesi açısından İstanbul'da bulunan manastırlar tek yapı ölçeğinde değerlendirildiği için yetersiz kalmıştır. Bu aşamada başta Balkanlar olmak üzere Türkiye sınırları dışında bulunan ve manastır mimarisine örnek teşkil edecek olan tüm yapılar vaziyet planı, plan ve cephe düzleminde irdelenmiştir.

Doğu manastır mimarisinin mekân düzenine ilişkin daha kesin sonuçlara ulaşılması açısından İstanbul sınırları dışında Türkiye'nin başka şehirlerinde bulunan Ermeni ve Süryani kökenli manastırlarda incelemeye tabi tutulmuştur. Tüm bu yapılardan edinilen veriler ışığında tespit edilmiş mekân düzeni tek yapı ölçeğinde koruma önerisi geliştirilmek suretiyle değerlendirilmiştir. Türkiye sınırları içinde ve dışında bulunan tüm Bizans manastırlarından farklı bir mekân düzenine sahip olan Bodrum Mesih Paşa Camii'nin mevcut durumu, hasarları, özgün hali ve iyileştirme yöntemleri incelenmiştir. Saray, rotunda ve kilise kompleksinden meydana gelen manastıra benzer mekân düzenine sahip başka bir manastır yapısı tespit edilmemiştir. Bir imparator tarafından inşa edilmesi, bir mezar yapısı olarak tasarlanması gibi farklı yapılarda tespit edilebilecek özellikleri bünyesinde barındırmasına rağmen keşiş koğuş, trapeza ve diğer manastır birimlerinin tek bir saray yapısında toplanması açısından örnek teşkil etmektedir. Hasar ve dönem analizleri geçekleştirilerek mevcut durumunun belgelendiği ve müdahale önerilerinin yorumlandığı çalışmanın daha derinlemesine yapılacak araştırmalarda yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, M.(1997).“Manastır”, Eczacıbası Sanat Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul.

Akyürek, E. (1997). "Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı", Kabalcı Yayınevi.

Alpatov M; Brunov, N.(1925). "Une nouvelle eglise de l'epoque des Paleologues a Constantinople," EO 24, s.14-25.

Altuğ, K.(2013). İstanbul’da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Arsebük, G.(1998). ‘Pleistosen Arkeolojisi ile İlgili Çalışmalara 1997 Gözüyle Özet Bir Bakış’ Yarımburgaz Mağarası, TÜ-BA AR-1, İstanbul.

Aydıngün, Ş., Eğilmez, A.H., Aydıngün, H., Gürbüz, İ., Albukrek M., Küçükali, G., Kuruçayırlı E., Erdem, B. (2015). İstanbul Çatalva/İnceğiz Maltepe’deki Yer Altı Yapıları, Arkeoloji ve Sanat Dergisi Sayı: 149, İstanbul.

Aydın, H. (2018). Alahan Manastırı (Karaman-Mut), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

Ayverdi, E. (1953). Fatih Devri Mimarisi, İstanbul

Ayvansarâyî, H. (1781). Hadîkatü’l-cevâmi‘: İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi‘mârî Yapılar (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul.

Babic, G. (1987) Kraljeva crkva u Studenici, Belgrad.

Baş, B.(1999). Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Berger, A. (1988). Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos, Bonn, s.629-631

Berger, A. (1991). Dalmatou Monastery, The Oxford Dictionary of Byzantium 1, New York s.579

Berger, A. (1994). Hodegetria Manastırı ve Ayazması, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s. 82, İstanbul.

Berger, A. (1997).‘’ Roman, Byzantine and Latin Periods’’ Kalenderhane in İstanbul, yay. haz.,Cecil L. Striker – Y. Doğan Kuban, Mainz.

Brunov, N. (1926). "Die Odalar-Djami von Konstantinopel," BZ 26 (1926), 352-72.

Bouras, Ch. (2005). The Architecture of the church the Panaghia Mouchliotissa in Constantinople, Atina.

Bonn (1828-1897). Coprus Sriptorum Historiae Byzantinae, (Unless otherwise noted, references to Byzantine authors are to this edition). Bonn.

Cambaz, M. (2006) İstanbul Bizans Yapıları Fotoğraf Arşivi, İstanbul

Celep, F. (2018). Haho Manastırı Mimarisi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas

Clavijo, R. G. (1975). Timur devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat, I. Kısım, çev. Ömer Rıza Dogru, İstanbul.

Dagron, G. (1970). 'Les Moines et la ville'', Travaux et Memories IV, s.229-276

Demangel, R,. Mamboury, E. (1939). Le Quartier des Manganes et la premiere region de Constantinople, Paris, s.71-111

Demangel, R. (1945). Contribution a la topographie de l'Hebdomon, Paris. s. 17-32.

Dirimtekin, F. (1953).''Fetihten Önce Marmara Surları, İstanbul.

Dirimtekin, F. (1957).''İnceğiz Mıntıkasındaki Mağara- Manastır ve Kiliseleri'' Türk Arkeoloji Dergisi, VII/ 2 s. 26-31.

Demiriz, Y. (2002). Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri: Interlaced Byzantine Mosaic Pavements, İstanbul.

Doğan, S.(2003). Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 20 S. 2 ss.73-89

Dukas. (1956). Bizans Tarihi, (çev.VL. Mırmıroğlu), İstanbul.

Ebersolt, J.; Thiers,A. (1913). Les Eglises de Constantinople, Paris.

Ebersolt, J. (1934). Monuments d'Architecture Byzantine, Paris.

Ebersolt, J. (1996). Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, çev. İlhan Arder, İstanbul.

Ebeoğlu, M.(2006). İstabul'da Peribleptos Manastırı ve Surp Kerkov Kilisesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Erdoğan, E. (2009). II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi ve Philanthropia Kavramı (1282-1328), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Eugenios, H. (1886). Zoodokhos Pege, Atina.

Eyice, S. (1954). Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi ve İstanbul'un Tarihsel Topografyası Hakkında Bir Not, Fatih ve İstanbul Dergisi 2, İstanbul.

Eyice S. (1978). ''Tarihte Küçükçekmece'', GDAAD, sayı.6-7 s.59

Eyice, S. (1994).'Manastırlar, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 8,7,6,5,4,3,2,1, İstanbul.

Freely J., (2004). İstanbul'un Bizans Anıtları, YKY, İstanbul.

Forchheimer, P., Strzygowski, J.,(1893). ''Byzantinischen Wasserbehalter von Konstantinopel, Verlag der Mechitharisten-Congregation'' Viyana.

Gedeon, M. (1884). Khronika tou Patriarkhikou oikou kai tou naou, İstanbul.

Gürkan. S. L. (2003). "Manastır". İslam Ansiklopedisi. c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gilles, P. (1535). topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus quattor. Paris

Glück, H. (1920). Das Hebdomon und seine Reste in Makriköi. Untersuchungen zur Baukunst und Plastik von Konstantinopel, Bonn.

Gurlitt, C. (1909). Die Baukunst Konstantinopels, Berlin.

Gregoras, N. (1829). Byzantina Historia, L. Schopen-I. Bekker bask. (Corpus Scriptorum Historia Byzantinae 3) Weber, Bonn

Grotowski, L.P.(2017). The Hodegon 'Considerations on the location of the Hodegetria sanctuary in Constantinople, National Hellenic Research Foundation, Atina.

Grierson, P. (1962). ''Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337-1042),'' Dumbarton Oaks Paper, 16, s. 1-63.

Grosvenor, E.A. (1899). 'Constantinople' Boston, s. 485

Göyünç, N. (1997).'' Ottoman period'', Kalenderhane in İstanbul, yay. haz., Cecil Striker-Y.Doğan Kuban, Mainz.

Harrison, R.; Fıratlı, N. (1966). ' Excavations at Saraçhane in İstanbul: Second and Third Preliminary Report,''Dumbarton Oaks Paper, 20, s. 223-238.

Hiereus, E. (1886), Zoodokhos Pege, Atina.

Janin, R. (1953). La Geographie Ecclesiastique De L'Empire Byzantin, Tome III, Les Eglises et Les Monasteres, Paris.

Janin, R. (1969). Constantinople Byzantine, Paris

Kazhdan, A. P., Talbot, A., (1991). The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford University Press, New York and Oxford

Karaca, Z. (1995). 'İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri' YKY yayınları, İstanbul.

Karaca, Z. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul

Kirimtayif, S.(2001). Converted Byzantine Churches in Istanbul: Their Transformation Into Mosques and Masjids.

Kidonopoulos, V. (1994). Bauten in Konstantinopel 1204-1328, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Kedrenos, G. (1839). Compendium Historiarum, Ioannis Scylitzae opera. Ab Immanuele Bekkero suppletus et emendatus, Vol. II, Bonn.

Kerameus, A. (1902). 'Nikephoros Kallistos Ksanthopoulos, Byzantinische Zeitschrift, XI.

Kevork P. (2002). Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkıları İstanbul Yazıları, Aras Yayıncılık, İstanbul

Kedrenos, G. (1839). Compendium Historiarum, Ioannis Scylitzae opera. Ab

Kleiss, W. (1965). Topographisch-Archaoloischer Plan von İstanbul, Tübingen, s. 6

Kuban, D. (1994).'' Kalenderhane Camii'' İA, C.IV, İstanbul.

Kullberg, J. (2016). Constantinople and Beyond, Cambridge University Immanuele Bekkero suppletus et emendatus, Vol. II, Bonn.

Ksanthopoulos, (2012). Ecclesiastical History 15: A.-M. Talbot, çev., "The Anonymou Miracles of the Shrine of the Pege," Miracle Tales from Byzantium, çev. S. Johnson ve A.-M. Talbot, Cambridge.

Kömürcüyan, E. (1952). İstanbul Tarihi- XVII. Asırda İstanbul, çev. Hrand D. Andresyan, İstanbul.

Laurent, V. (1930). "Une princesse byzantine au cloitre," EO 29

Laurent, V. (1939). Kyra Martha, essai de topographie et de prosographie byzantine, '' echos d'orient'' 38.

Madden, T.F. (1991-1992). The Fires of the Fourth Crusade in Constantinople, 1203-1204, A Damage Assessment, *Byzantinische Zeitschrift*, 84-85, 72-93.

Magdalino, P. (1987). "Observations on the Nea Ekk-lesia of Basil I", Jahrbuch Derösterreichischen Byzantinistik.

Majeska, G. (1984). Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, Dumbarton Oaks Studies 19, ,Washington, D.C.

Macridy, T. (1964). "The Monastery of Lips and the Burials of the Palaeologi," DOP 18, 253-78.

Makrides, Th. K., (1938).'To Byzantinon Hebdomon', Thrakika, S.10 s. 137

Mamboury, E. (1920), "Autour d'Odalar-Djamissi, a Stamboul," EO 19 ,69-73.

Mamboury, E. (1929). Constantinople- Guide Touristique, Constantinople.

Mango C; Hawkins, E. (1964). "Report on Field Work in Istanbul and Cyprus, 1962-63," DOP 18, 319-33.

Mango. C. (1976). Byzantine Architecture, Harry N. Abrams Incorporated, New York.

Mango, C. (1985) Le Dévéloppoment urbain de Constantinople, IV-VII Siècles,

Mango, C. (1992). "The Monastery of St. Mary Peribleptos (Sulu Manastır) at Constantinople revisited", Revue des Etudes Armeniennes, XXIII.

Mango, C. (1997). ' Kalenderhane in İstanbul, yay. haz., Cecil L. Striker, Y. Doğan Kuban, Mainz 1997,BZ 91, s.587

Marinis, V. (2014). Architecture and Ritual in the Churches of Constantinople: Ninth to Fifteenth Centuries.

Mathews, T. (1976). The Byzantine churches of Istanbul, Pennsylvania

Millingen, A.(1974). Byzantine Churches in Constantinople, London.

Miller, T. S. (1997). The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire, London.

Mylonas, P.M. (1987). "La trapeza de la Grande Lavra au Mont Athos, *CahArch* Dergisi 35. Yunanistan

Müller-Wiener, W. (1977). Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Byzantion, Konstantinupolis, Tübingen, Istanbul

Naumann, R.(1966). 'Bodrum Cami (Myrelaion) Kazısı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 13-14, İstanbul.

Naumann, R.(1966-1).'' Der antike Rundbau beim Myrelaion und der Palast Romanus I Lekapenos,'' İstanbuler Mitteilungen, 16, s. 99-2016

Naumann, R. (1965). Vorbericht über die Ausgrabungen zwischen Mese und Antiochos - Palast 1964 in Istanbul, Istanbuler Mitteilungen, 15.

Naumann, R.; Dolunay, N. (1933). 'Divan Yolu ve Adalet Sarayı arasındaki araştırmalar, İst Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 11/12, 1964, Lev. 19,I. Byzantion 8.

Necipoğlu, N. (1999). Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life: Papers from the İnternational Workshop held at Bogazici University, İstanbul.

Ostrogorsky, G. (1995) *"Bizans Devleti Tarihi"* TTK Yayınevi

Ousterhout, R.(2007). "Eski ve Yeni Bulgular Işığında Pantokrator Kilisesi (Zeyrek Camii) Bezemeleri", 1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Özetleri, İstanbul. s. 432-43

Ousterhout, R. (2015). Hayat Kısa, Sanat Uzun; Bizans'ta Şifa Sanatı, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul

Özgümüş, F. (2001). "İstanbul'da Geç Antik ve Bizans Dönemi Yeni Buluntularının Korumaya Yönelik Degerlendirilmesi", Taç Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Dogal ve Kültürel Miras, İstanbul.

Ötüken, Y. (1979). "İstanbul Kiliselerinin Fetihten Sonra Yeni Görevleri, Banileri ve Adları", HSBBD, X/2.

Ötüken Y.(1990). Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik ve Estetik Çözümler, Vakıflar Dergisi XXI, İstanbul, s.395

Ötüken, S.(1974) "Isa Kapi Mescidi und Medresesi in Istanbul." Ph.D. diss., Bonn.

Orlandos, A.K. (1958). *Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική,* Atina.

Özbaşaran, M. (1995). ' The Historical Backgorund of the Researches at the Caves of Yarımburgaz, Readings in Prehistory – Studies Presented to Halet Çambel. Graphis Yayınları, İstanbul, 27-39.

Özdoğan, M.(1982). Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları, Türk Arkeoloji Dergisi 26/1, 37-4

Pachymeres, G. (1984). George Pachymeres Relations Historiques, 3 cilt, (Corpus Fontium HistoriaeByzantinae) Bd. I-II. Edition, (Ed. A. Failler, çev. V.Laurent), Belles Letres, Paris.

Palazzo, B. (1951). Deux anciennes eglises dominicaines a Stamboul, Odalar Djamiet Kefeli Medsjidi, Istanbul.

Pamukciyan, K.(2002). Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-Istanbul Yazıları, Aras Yayıncılık, İstanbul

Panchenko, B. (1912). "Ha. Ioannes Studios," Izvestiy a russkago arkeol instituta 14 (Sofia, 1909), 136-52; 15 (1911), 250-57; 16, 1-35

Pasadalos, A.(1965). Epi dyo byzantinon mnemeion tes Konstantinoupoleos agnostou onomasias, Atina.

Pasinli, A., Gökyıldırım T., Düzgüner F., Güven F. (1997). "Çatalca-İnceğiz Köyü Maltepe Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı", *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri,* Ankara.

Patlagean, E. (1999). Yoksullar. Cogito: Yapı Kredi Yayınları, S.17, s.127-160

Patria (1907). Scriptores Originum Constantinopolitanarum, T. Preger bask., II, Leipzig.

Peschlow, U. (1982). "Die Johanneskirche des Studios in Istanbul. Bericht Über die jüngsten Untersuchungsergebnisses." Jahr. Ost. Byz. 32/4 429-434.

Pentcheva, B. (2006). Icons of Power: The Mother of God in Byzantium, University Park, Pennsylvania.

Popovic, S. (1997). The Architectural Iconography of the Late Byzantine Monastery, Canadian Insti-tute of Balkan Studies, Toronto.

Philae, M. (1967). Carmina, (E. Miller), Volumen Posterius, Amsterdam.

Psellos, M. (1953). Chronographia

Prokopius,. (1994). İstanbul'da İustinianus Döneminde Yapılar, Birinci Kitap, çev. E. Özbayoğlu, İstanbul.

Popovic, S. (2006). The Byzantine Monastery: İt's Spatial İconography and Sacredness, '' in A.M. Lidov (ed.), Hierotopy. The Creation of Sacred Spaes in Byzantium and Medieval Russia, Moscow, pp. 150-185

Popovic, S. (1998). ''The Trapeza in Cenobitic Monasteries: Architectural and Spiritual Contexts, '' DOP 52

Praşkov, L. (1973). Khreljovata kula, Sofia

Polat, S.(2004). 'Hıristiyanlık'ta Manastır Hayatı', Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Rice, T.D. (1933). "Excavations at Bodrum Camii." Byzantion VII, No: 1, Paris.

Rice, T.D. (1930). Byzantine Glazed Prottery, Oxford.

Rodley, L. (1994). Byzantine Art and Architecture, Cambridge.

Roilidis, J. (1997). ''Eastern Monasticism: From Desert to the Ultimate North an Architectural Appraisal'', Acta Byzantina Fennica, Vol.9.

Rudell, A. (1908). Die Kahrie - Dshamisi in Constantinopel, ein Kleinod byzantinischer Kunst, Berlin.

Sav, M. (2013). 'İstanbul-Fatih'teki Kasımağa Mescidi'nin Tarihçesi ve 1976-1977 Restorasyon Çalışmasının Değerlendirilmesi',Vakıflar Dergisi 39. Sayı.

Sevcenko, I. (1960). Review: Nikephore Choumnos, Homme D'Etat Et Humaniste Byzantin, (J. Verpeaux), Speculum, Vol.35, 490- 494.

Schazmann, P.(1935)."Die Grabung an der Odalar Camii in Konstantinopcl," AA 5050, 511-19.

Schazmann, P. (1936). "Des fresques byzantines recentement decouvertes par I'auteur dans les fouilles I a Odalar Camii, Istanbul," Atti del V congresso internazionale di studi byzantini 2, Roma, s.371-86.

Schneider, A.M., (1936). Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archeologie den Stadt, Beitrag von W Kornopp mit 10 Lichtdrucktafelund einer topographischen Karte, Berlin.

Stankovic, V. (2008). Monastery of Christ Philanthropos, Encyclopaedia of the Hellenic World, Belgrad.

Striker, C. (1981).'' The Myrelaion (Bodrum Camii) in İstanbul'' Princeton.

Suidas. (1935). Lexicon, 'Σουΐδας' A. Adler bask. (Lexigraphie Graeci, I,) Leipzig.

Talbot. A.M. (1999). "Bizans Manastır Sistemine Giriş", (Çev: Özden Arıkan), Cogito Dergisi, S. 17., Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Talbot, A.M. (1991). "John VI Kantakuzenos", The Oxford Dictionary of Byzantium, II s. 1050-1051.

Tiryaki, A. (2007). Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı: XVI/2

Tuğlacı, P.(1991). İstanbul Ermeni Kiliseleri, İstanbul

Torunoğlu, F. (2016). Kars ve çevresi manastırları: Bagnayr, Hripsine, Horomos, Khtzkonk ve Kız Kalesi Manastırları, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kars.

Ülgen. P. (2012). "Manastır Kurumlarının Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi".

Üner, F. (2018), Mor Kuryakos Manastırı ve Bozulma Nedenleri, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Batman.

Vağarşag S. (1994). "Kevork (Surp) Kilisesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul.

Volk, R. (1983). Gesundheitsweisen und Wohltaetigkeit im Spiegel Der Byzantinschen Klostertypika, München.

Volk, O. (1954). Die byzantinischen Klosterbibliotheken von Konstantinopel, Thessaloniki und Kleinasien, Diss., München.

Voyadjis, S. (1996). "The 'Tzimiskes' tower of the Great Lavra Monastery," (in) Mount Athas and Byzantine Monasticism, ed. A. Bryer and M. Cunningham.

Yılmaz, F. (2013). Zeyrek Camii, TDV İslam Ansiklopedisi, s.377-378, İstanbul

Yılmaz, H. (1998) Hagios Georgios Mangana Manastırı, İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yiğit, T. (2014). Trabzon Kaymaklı Manastırı Kilise, Şapel ve Çan Kulesi Restorasyon Projesi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara

Ziya, M. (1928). İstanbul ve Boğaziçi, İstanbul, 1928, II, 48.

Wulzinger, K. (1913) ‘’ Byzantinische Substruktionsbauten Konstantinopels,’’ Jahrburch des kaiserlich deutschen archaologischen İnstituts, 28 pp. 386-388.

Wulzinger, K. (1925) Byzantinische Baudenkmaler zu Konstantinopel, Hannover

URL-1: https://gis.fatih.bel.tr/webgis/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 15.08.2018

URL-2: http://www.eskiturkiye.net (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 07.06.2017

URL-3: https://en.wikipedia.org (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 05.03.2018

URL-4: https://keos.bakirkoy.bel.tr/keos/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 08.07.2018

URL-5: https://www.flickr.com/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 23.09.2018

URL-6: http://images.doaks.org/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 05.06.2018

URL-7: http://www.byzantium1200.com (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 04.08.2018

URL-8: https://tr.redsearch.org (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 07.08.2017

URL-9: http://www.antoine-helbert.com (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 15.02.2019

URL-10: http://www.byzantinelegacy.com (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 23.02.2019

URL-11: http://www.ebyzantinemuseum.gr (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 02.04.2019

URL-12: http://www.nyu.edu (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 25.05.2019

URL-13: http://www.isted.org.tr (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 17.02.2018

URL-14: http://www.cizgipro.com (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 06.04.2018

URL-15: http://www.en.wikipedia.org (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 02.02.2018

URL-16: https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 28.03.2019

URL-17: http://www.mustafacambaz.com/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 05.11.2018

URL-18: https://www.ergunmimarlik.com.tr/ (Çevrimiçi), Erişim tarihi: 05.07.2018

EKLER:

EK A: Bodrum Mesih Paşa Camii'ne ait Yazılı Tarihi Belgeler

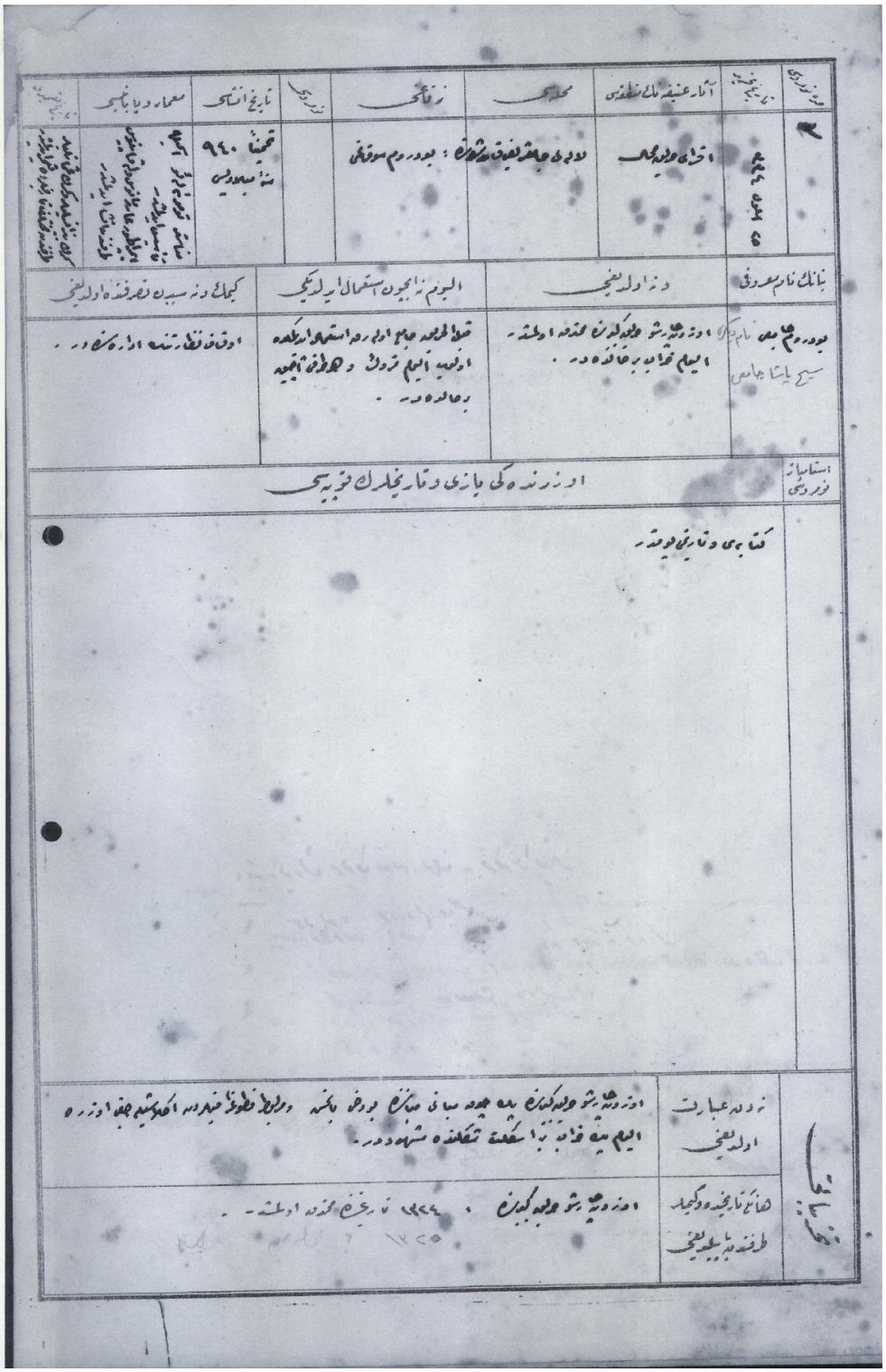
EK B: Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı Tarihi Haritaları

EK C: Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı Tarihi Fotoğrafları

EK D: Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı Olası Rekonstrüksiyon Çalışmaları

EK E: Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı Restitüsyonu Dönem Analizi Çizimleri

EK A

Şekil A.1. Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi, 25 Eylül 334, (Asar-ı Atika Arşivinden)

Sıra numarası: 2

Târîh-i Tahrîr: 25 Eylül 334

Âsâr-ı Atîkanın Mıntıkası: Aksaray Harîk Mahalli

Mahallesi: Laleli Câmi-i Şerîfi karşısında

Sokağı: Bodrum Sokağı

Târîh-i İnşâsı: Tahminen 945 Sene-i Miladiyyesi.

Mimar veya Yapanı: Manastır-ı Meyralion ismiyle tesis edilmiştir.

İmparatorun baş mimarı tarafından inşa edilmiştir.

Târîh-i Ta‘mîri: Gerek Bizanslı'lar ve gerekse Osmanlı'lar tarafından muhtelif tarihlerde tamir edilmiştir.

Binanın Nâm-ı Marûfu: Bodrum Camii nâm-ı diğer Mesih Paşa Câmii

Ve ne olduğu: Uzunçarşı harik-i kebirinden muhterik olmuştur. El-yevm harab bir haldedir.

El-yevm ne için isti‘mâl edildiği: Kable'l harîk cami olarak istimal edilmekte olup el-yevm her tarafı açık bir haldedir.

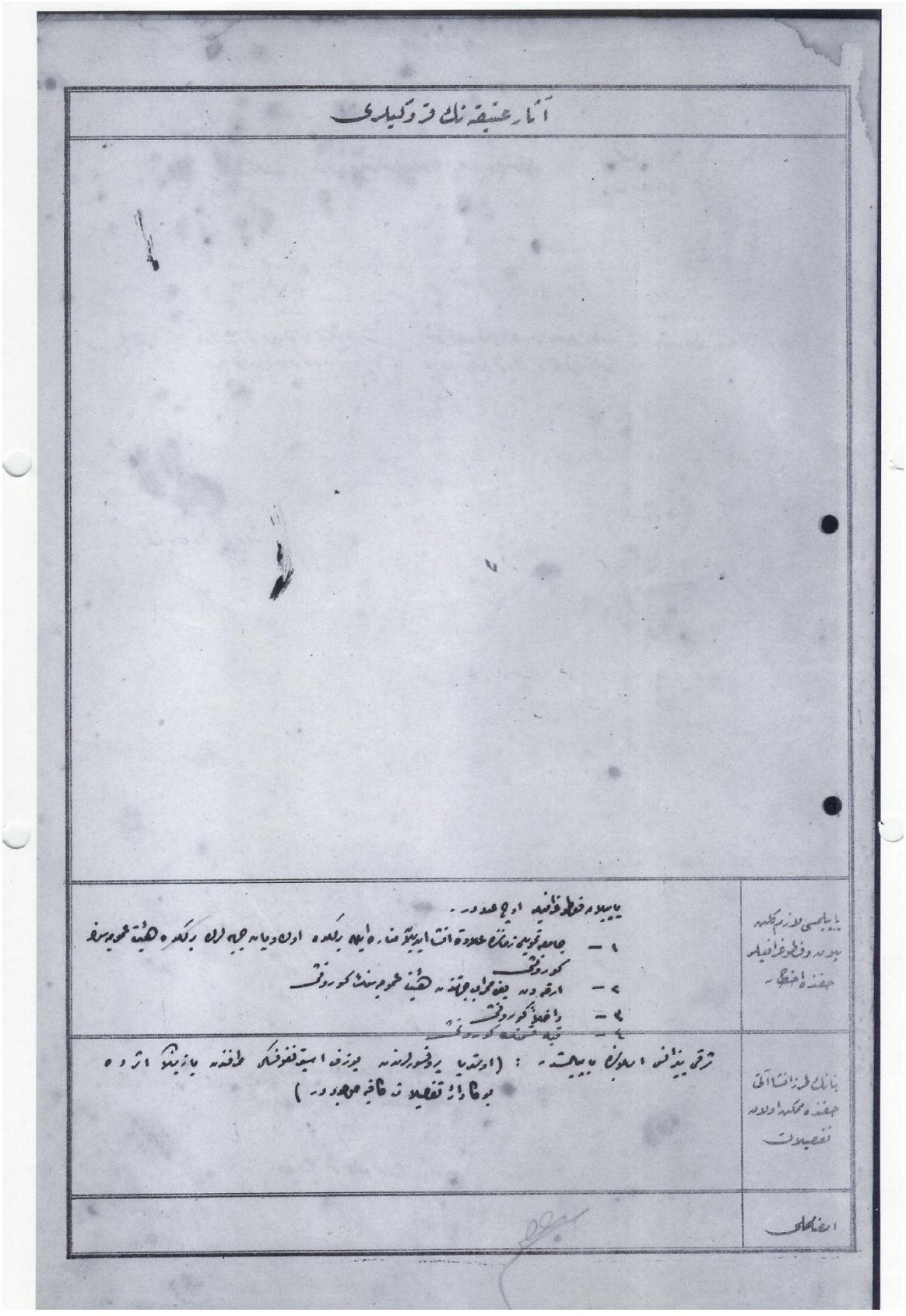
Kimin ve ne sebepten tasarrufunda olduğu: Evkâf Nezâreti'nin idaresindedir.

Üzerindeki yazı ve tarihlerin kopyası: Kitabesi ve tarihi yoktur.

Neden ibaret olduğu: Uzunçarşı harîk-i kebirinde pek çok mebâni meyânında bu dahi yanmış ve merbût fotoğrafilerden anlaşılacağı üzere el-yevm pek harab bir iskelet şeklinde meşhuddur.

Hangi tarihte ve kimler tarafından yapıldığı: Uzunçarşı harîk-i kebirinde.

1324 tarihinde muhterik olmuştur.

Şekil A.2. Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi, 25 Eylül 334 (Asar-ı Atika Arşivinden)

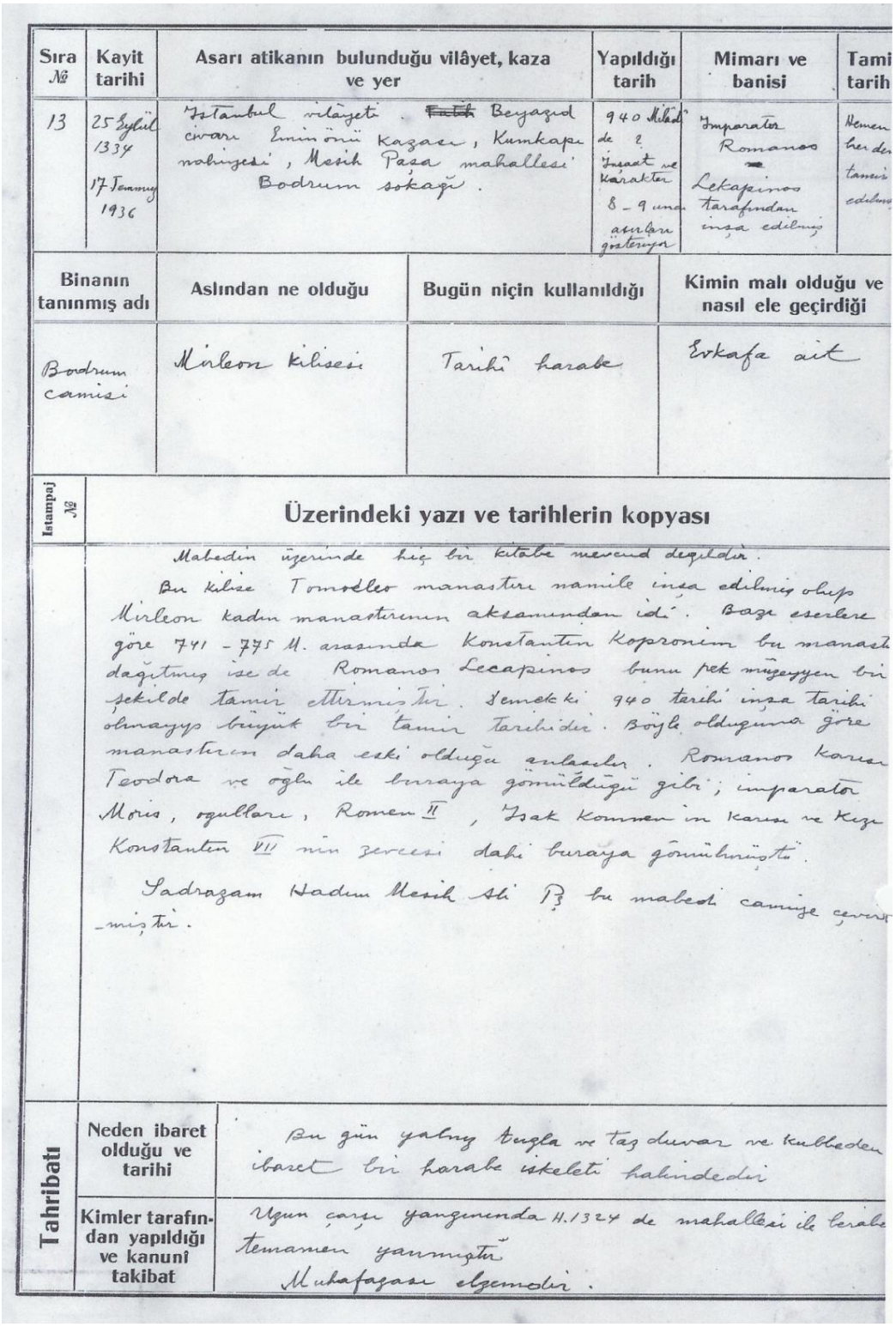
Asâr-ı Atîkanın krokileri:

Yapılması lazım gelen plan ve fotoğraflar hakkında izahât: Yapılan fotoğrafiler üç adeddir.

1- Camie tahvil zamanında ilave ve inşa edilen minare ile birlikte ön ve yan cihetlerin birlikte heyet-i umumiyyesinin görünüşü
2- Arkadan yani harab cihetden heyet-i umumiyyesinin görünüşü
3- Dâhilen görünüşü
4- Kubbe kısmından görünüşü

Binanın tarz-ı inşaatı hakkında mümkün olan tafsilat: Şarkî Bizans üslubunda yapılmıştır: (Avusturya Profesörlerinden Yozef [Josef] Strzygowski tarafından yazılan eserde buna dair tafsilat-ı kâfiye mevcuddur)

İmza mahalli: [Muhtemelen raporu hazırlayanın imzası]

Sıra №	Kayit tarihi	Asarı atikanın bulunduğu vilâyet, kaza ve yer	Yapıldığı tarih	Mimarı ve banisi	Tami tarih
13	25 Eylül 1334 / 17 Temmuz 1936	İstanbul vilâyeti. ~~Fatih~~ Beyazıd civarı Eminönü Kazası, Kumkapı nahiyesi, Mesih Paşa mahallesi Bodrum sokağı.	940 Milâdî de ? İnşaat ve karakter 8-9 uncu asırları gösteriyor	İmparator Romanos Lekapinos tarafından inşa edilmiş	Hemen her de tamir edilmiş

Binanın tanınmış adı	Aslından ne olduğu	Bugün niçin kullanıldığı	Kimin malı olduğu ve nasıl ele geçirdiği
Bodrum camisi	Mirleon kilisesi	Tarihi harabe	Evkafa ait

İstampaj №

Üzerindeki yazı ve tarihlerin kopyası

Mabedin üzerinde hiç bir kitabe mevcud değildir.

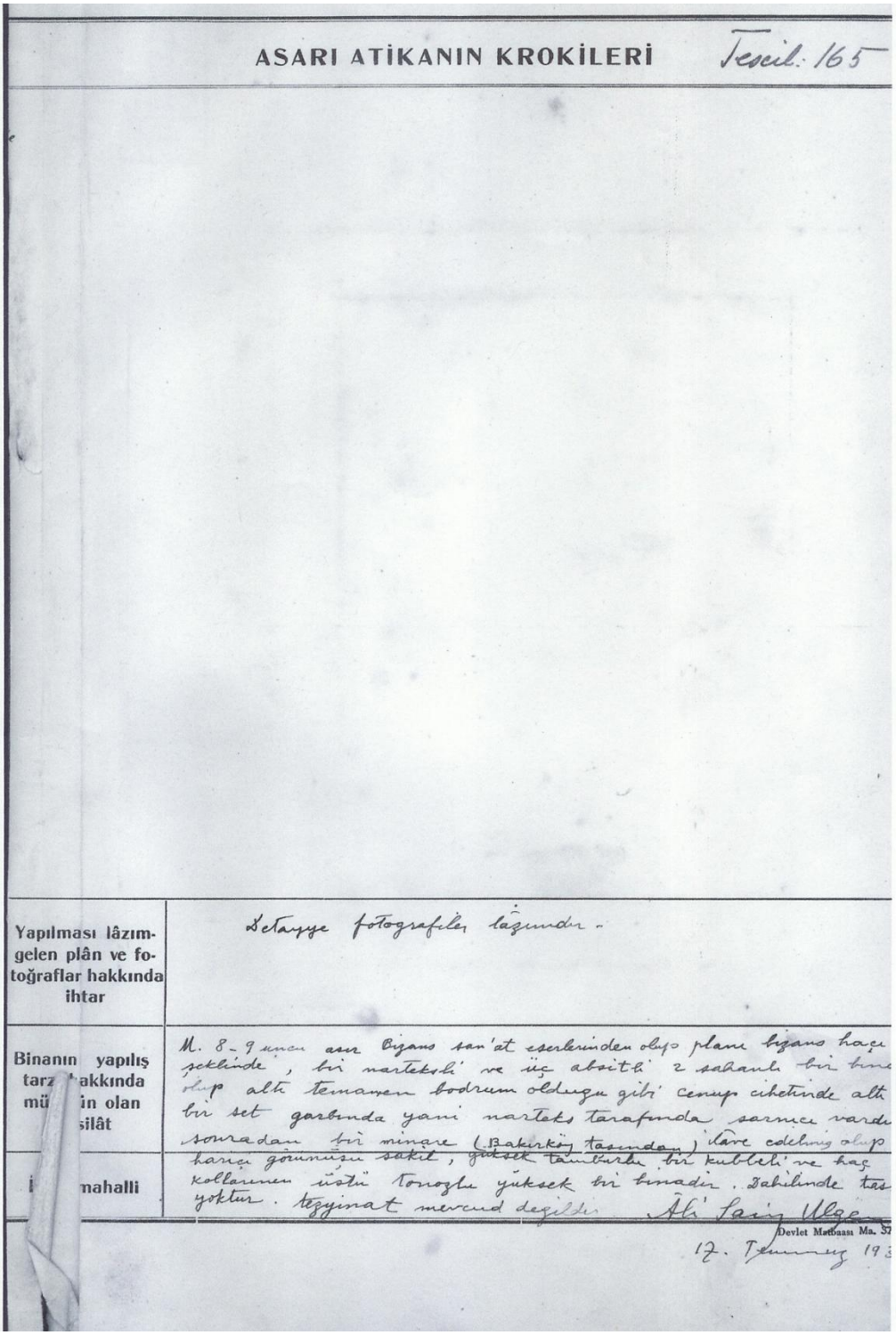
Bu kilise Tomokleo manastırı namile inşa edilmiş olup Mirleon kadın manastırının aksamından idi. Bazı eserlere göre 741 - 775 M. arasında Konstantin Kopronim bu manastırı dağıtmış ise de Romanos Lecapinos bunu pek müzeyyen bir şekilde tamir ettirmiştir. Demekki 940 tarihi inşa tarihi olmayıp büyük bir tamir tarihidir. Böyle olduğuna göre manastırın daha eski olduğu anlaşılır. Romanos kansı Teodora ve oğlu ile buraya gömüldüğü gibi; imparator Moris, oğulları, Romen II, İsak Komnen in kansı ve kızı Konstantin VII nin zevcesi dahi buraya gömülmüştü.

Sadrazam Hadım Mesih Ali Pş bu mabedi camiye çevir-miştir.

Tahribatı

Neden ibaret olduğu ve tarihi	Bu gün yalnız taşla ve taş duvar ve kubbeden ibaret bir harabe iskeleti halindedir
Kimler tarafından yapıldığı ve kanunî takibat	Uzun çarşı yangınında H.1324 de mahallesi ile beraber tamamen yanmıştır. Muhafazası elzemdir.

Şekil A.3. Bodrum Mesih Paşa Camii 17 Temmuz 1936 tarihli Eski Eserler Koruma Encümeni Kaydı 1. Sayfa (Asar-ı Atika arşivinden)

ASARI ATİKANIN KROKİLERİ Tescil: 165

Yapılması lâzımgelen plân ve fotoğraflar hakkında ihtar	Detayye fotografiler lâzımdır.
Binanın yapılış tarzı hakkında mütalâsına mütedair olan izâhât	M. 8-9 uncu asır Bizans san'at eserlerinden olup planı bizans haçı şeklinde, bir narteksli ve üç absitli 2 sahanlı bir binâ olup altı temamen bodrum olduğu gibi cenup cihetinde altı bir set garbında yani narteks tarafında sarnıcı vardır sonradan bir minare (Bakırköy taşından) ilâve edilmiş olup hariçi görünüşü sakil, yüksek tamburlu bir kubbeli ve haç kollarının üstü tonozlu yüksek bir binadır. Dahilinde taş yoktur. tezyinat mevcud değildir. Ali Sâmi Ulgâ
İ... mahalli	

Devlet Matbaası Ma. 37

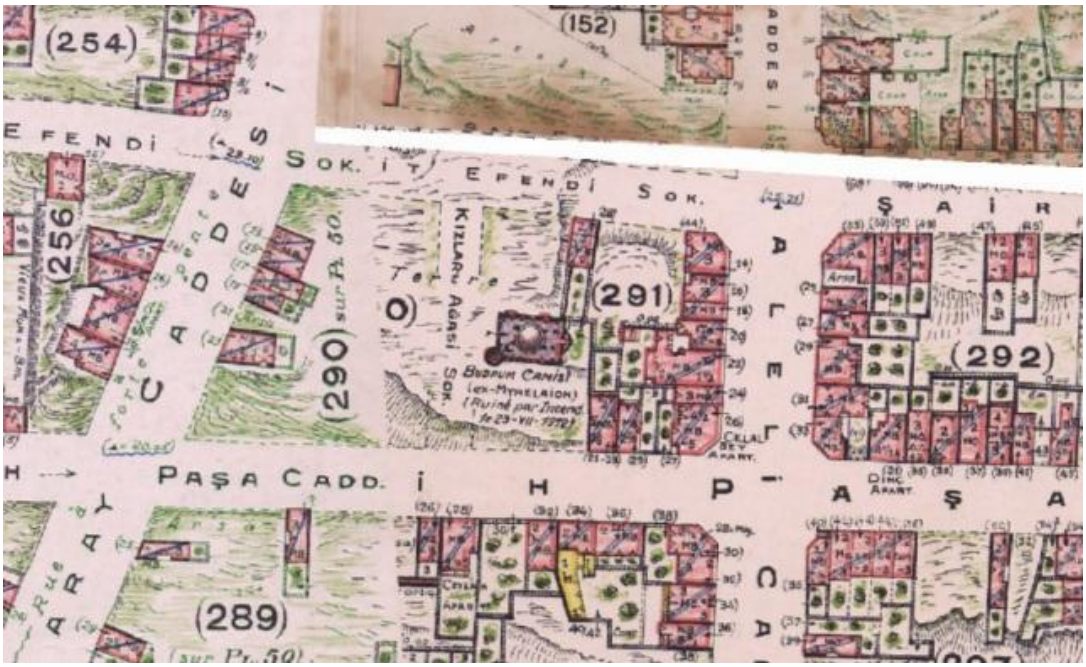
17. Temmuz 193

Şekil A.4. Bodrum Mesih Paşa Camii 17 Temmuz 1936 tarihli Eski Eserler Koruma Encümeni Kaydı 2. Sayfa (Asar-ı Atika arşivinden)

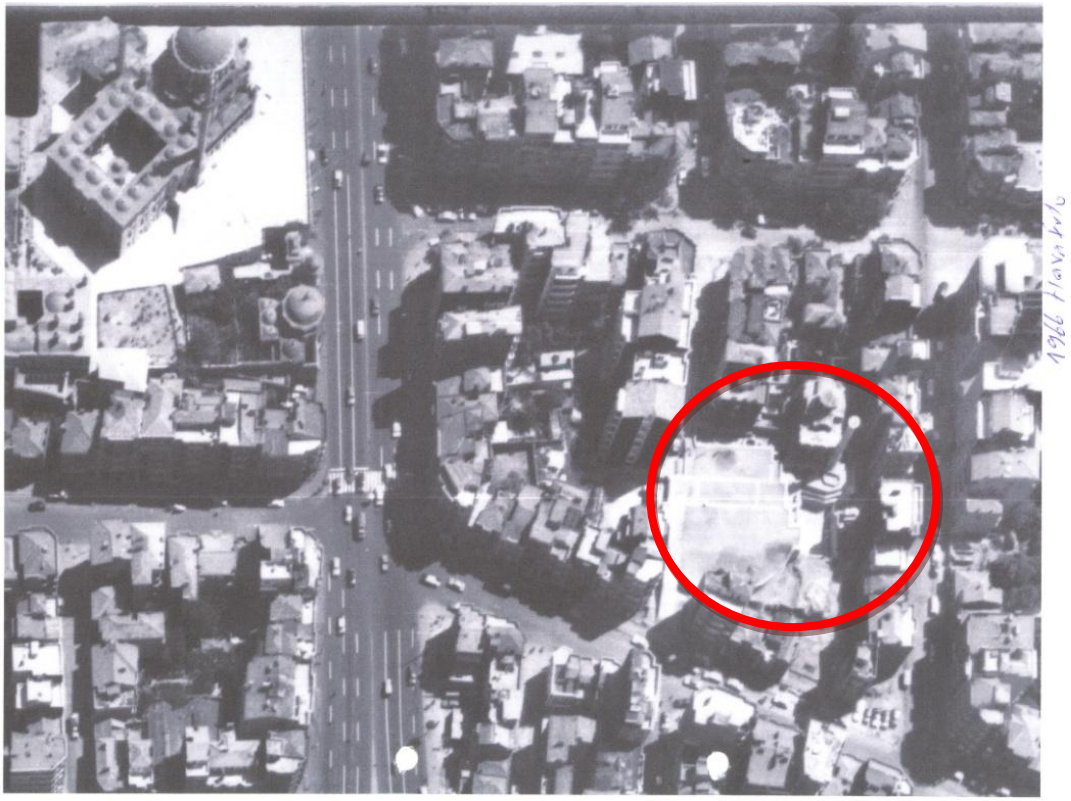
EK B

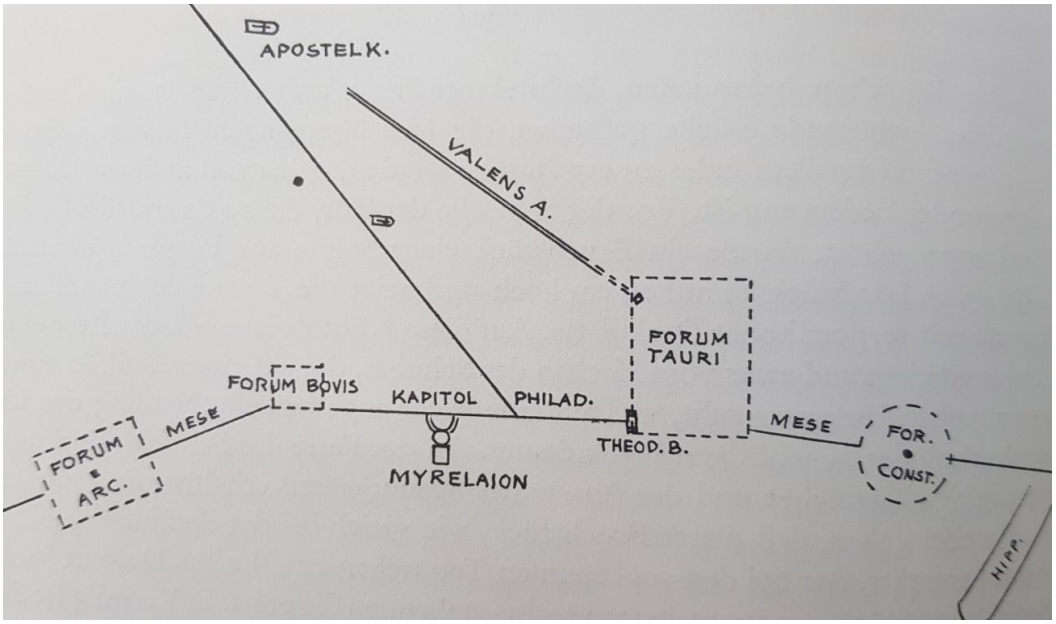

Şekil B.1. 1751 yılı Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrealion Sarnıcı, Kauffer Haritası (URL-1)

Şekil B.2. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Sarnıcı, Jaques Pervititich Sigorta Haritası, 1922-1945 (URL-1)

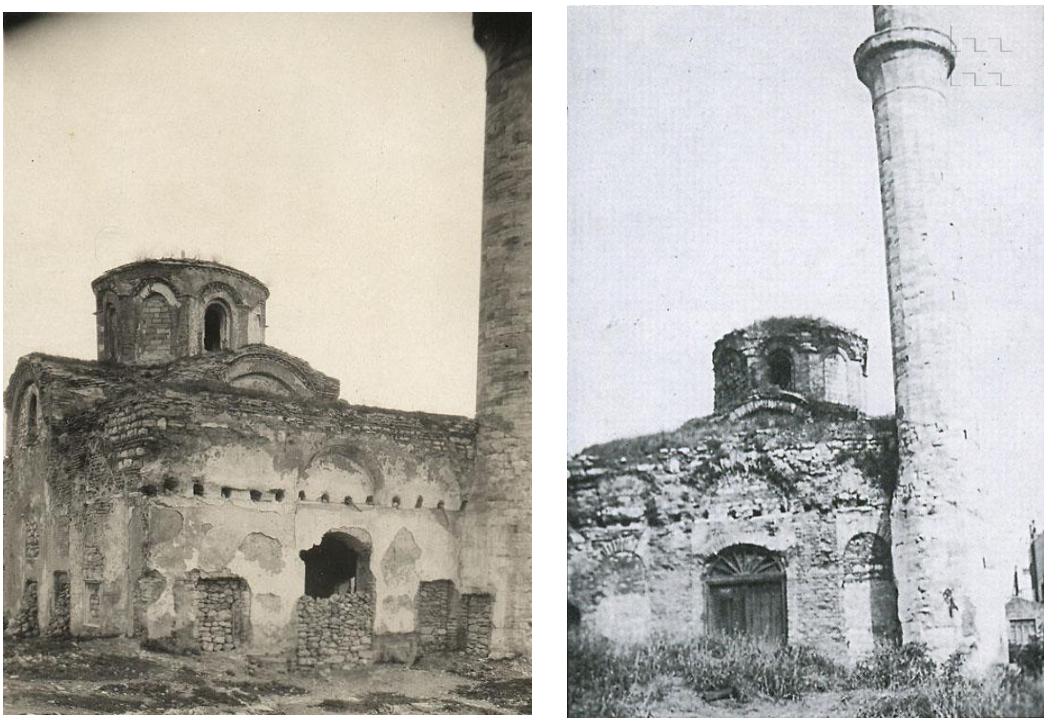

Şekil B.3. 1966 yılı Bodrum Mesih Paşa Camii Hava Fotoğrafı
(Genel Hava Komutanlığı Arşivi)

Şekil B.4. Bizans Philadelphion Sınırları İçerisinde Yer Alan Myrelaion Manastırı
(Naumann, 1965)

EK C

Şekil C.1. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi 1911- 1935 yılları
(N. Fıratlı 1966 koleksiyonu, Dumbarton Oaks Paper arşivi)

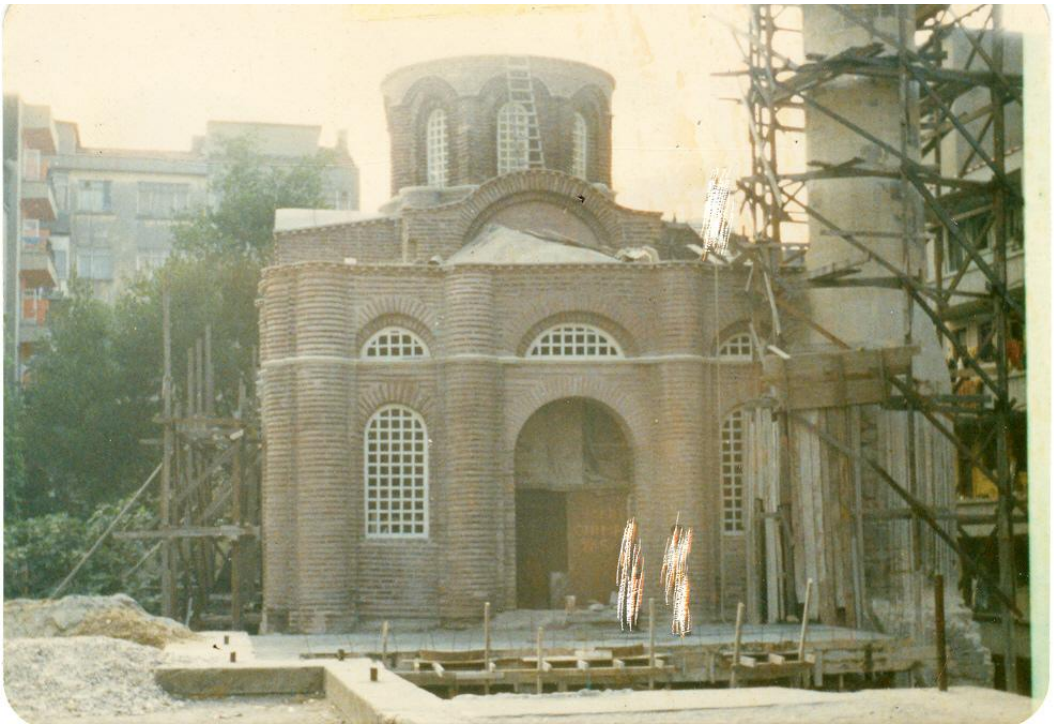
Şekil C.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi, 1915 yılı
(V. Artamonoff koleksiyonu, Dumbarton Oaks Paper arşivi)

Şekil C.3. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi, 1911 yılı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinden)

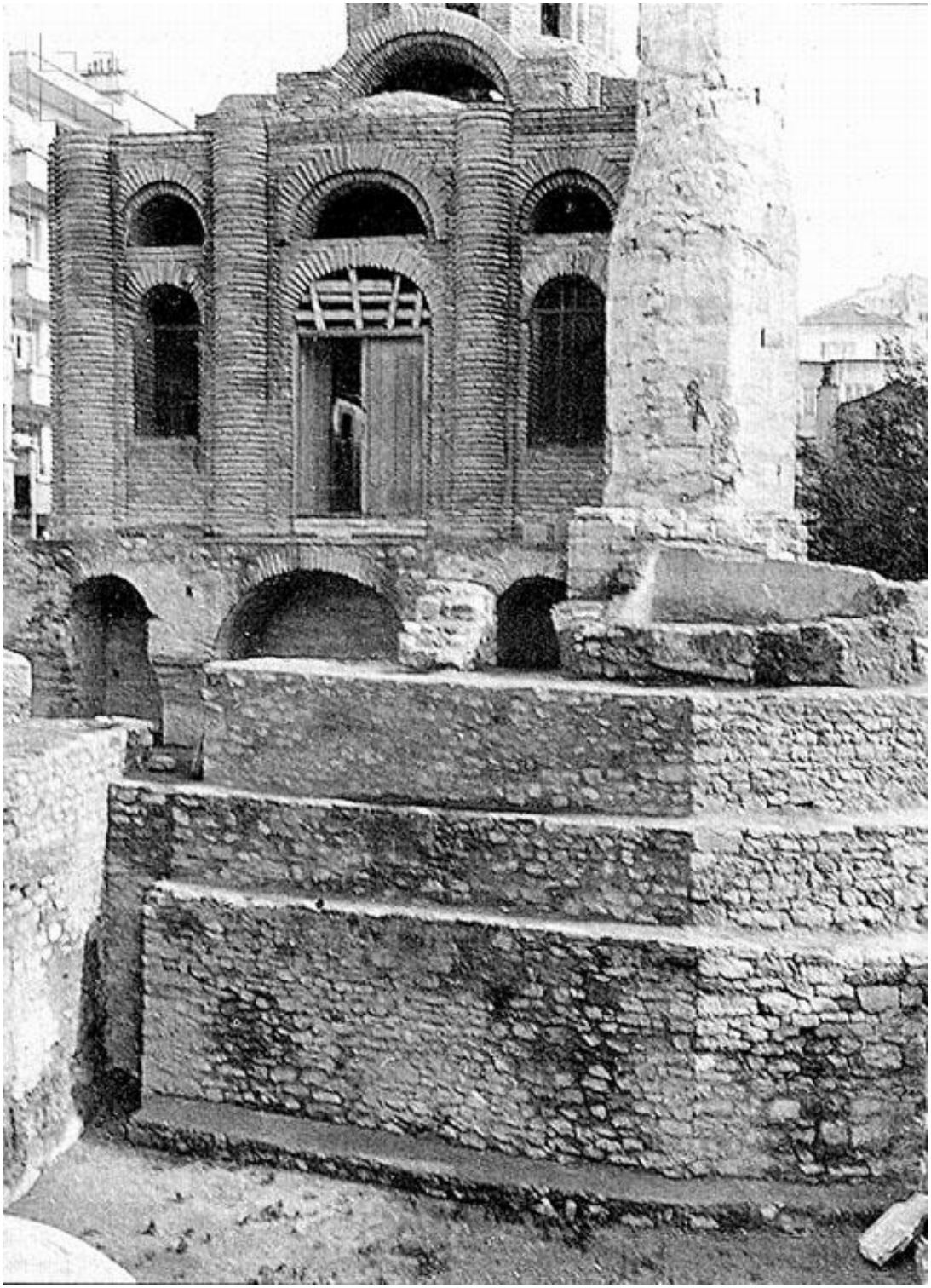
Şekil C.4. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi, 1965 Restorasyonu Sonrası (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.5. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi 1986 Restorasyonu Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

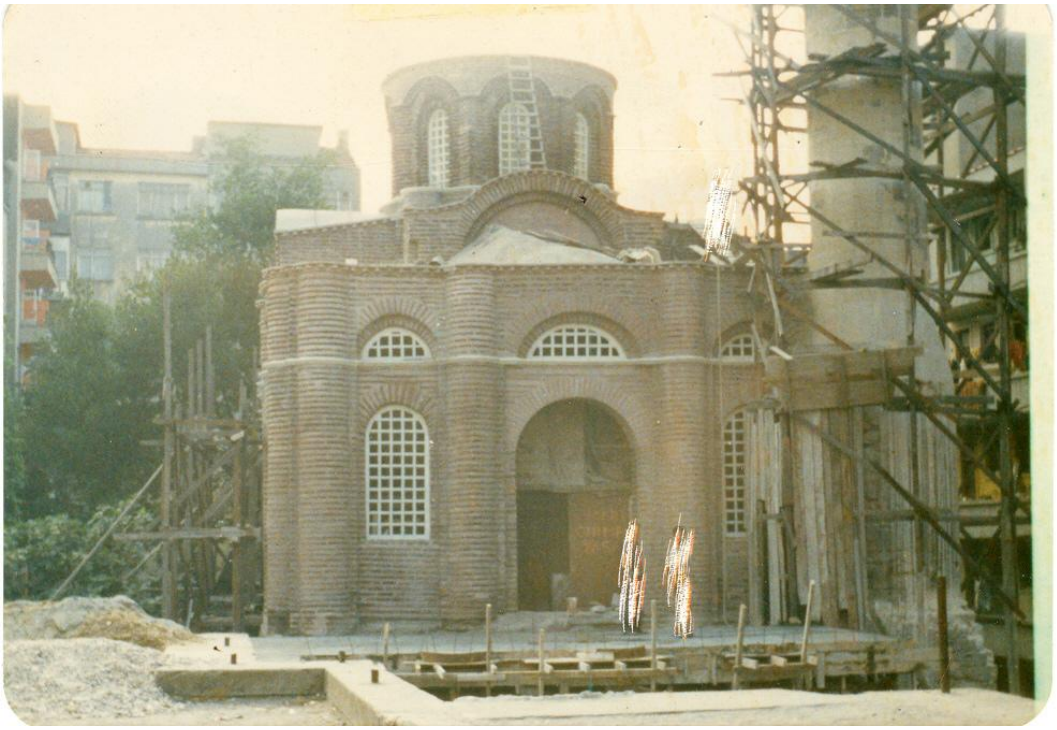
Şekil C.6. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi, 1990 (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.7. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi Altyapı Kemerleri, 1965 yılı Restorasyonu Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

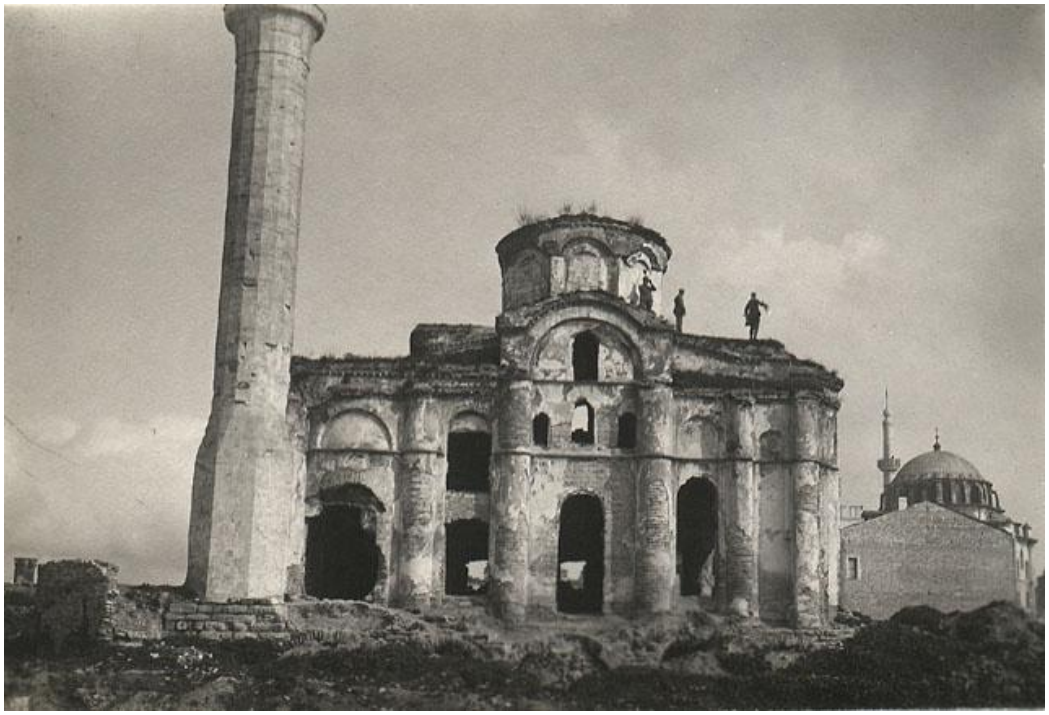
Şekil C.8. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi,
1986 Restorasyonu Sonrasında Kurulan İskele
(Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.9. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi 1986 Restorasyonu Sonrası (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

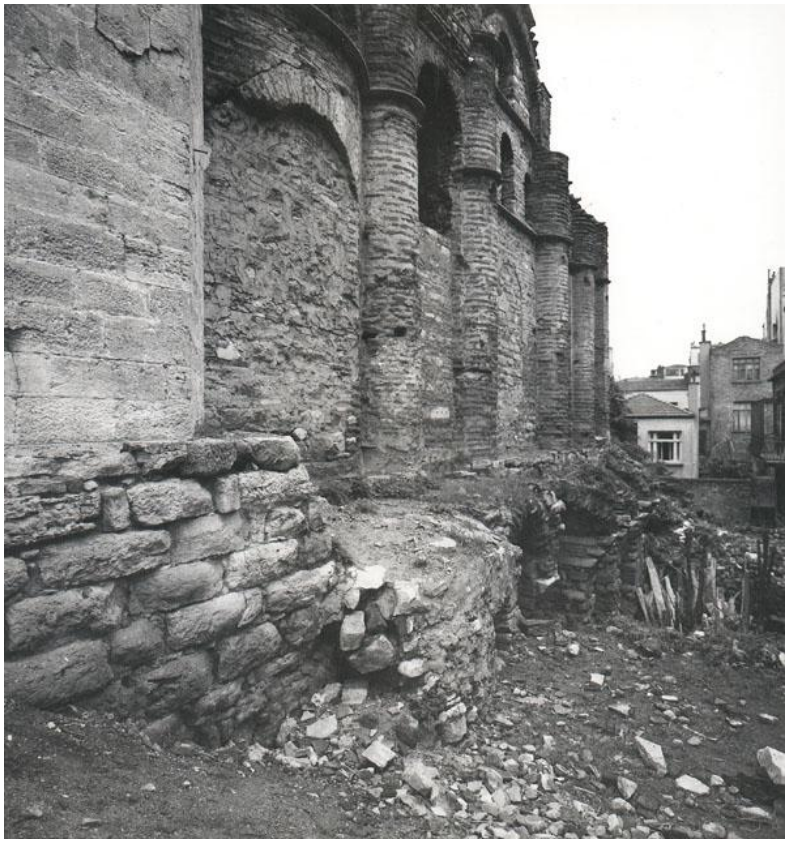
Şekil C.10. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi, 1915 (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.11. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi ve Laleli Camii, 1911 Yangını Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.12. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Altyapı Güney Cephesi, 1911 Yangını Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

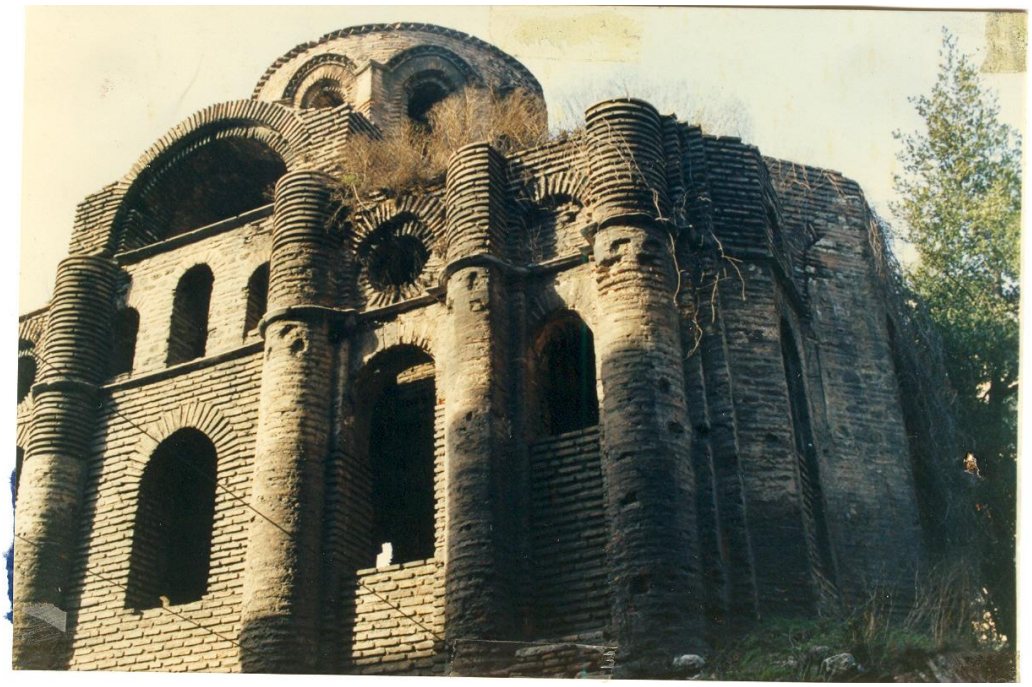
Şekil C.13. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi Altyapı Beşik Kemerleri, 1965 yılı Restorasyonu Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.14. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Altyapı Güney Cephesi, 1965 Hatalı Restorasyonu Sonrası (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

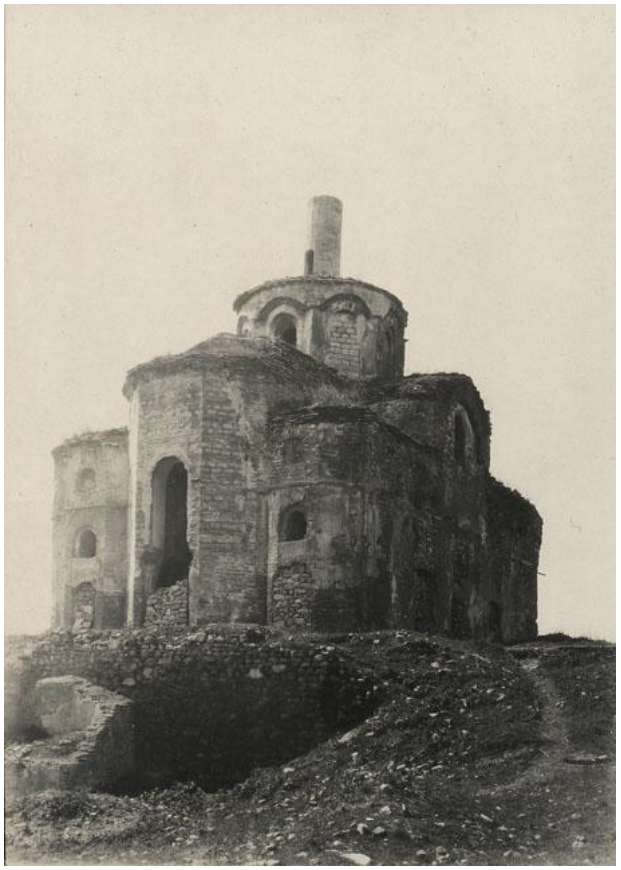
Şekil C.15. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi, 1965 Hatalı Restorasyonu Sonrası (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.16. Bodrum Mesih Paşa Camii Güneydoğu Cephesi, 1965 Hatalı Restorasyonu Sonrasında (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.17. Bodrum Mesih Paşa Camii Apsisleri ve Altyapı Doğu Cephesi, 1911 yılı Yangını Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.18. Bodrum Mesih Paşa Camii Doğu Cephesi Apsisleri, 1915 yılı (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

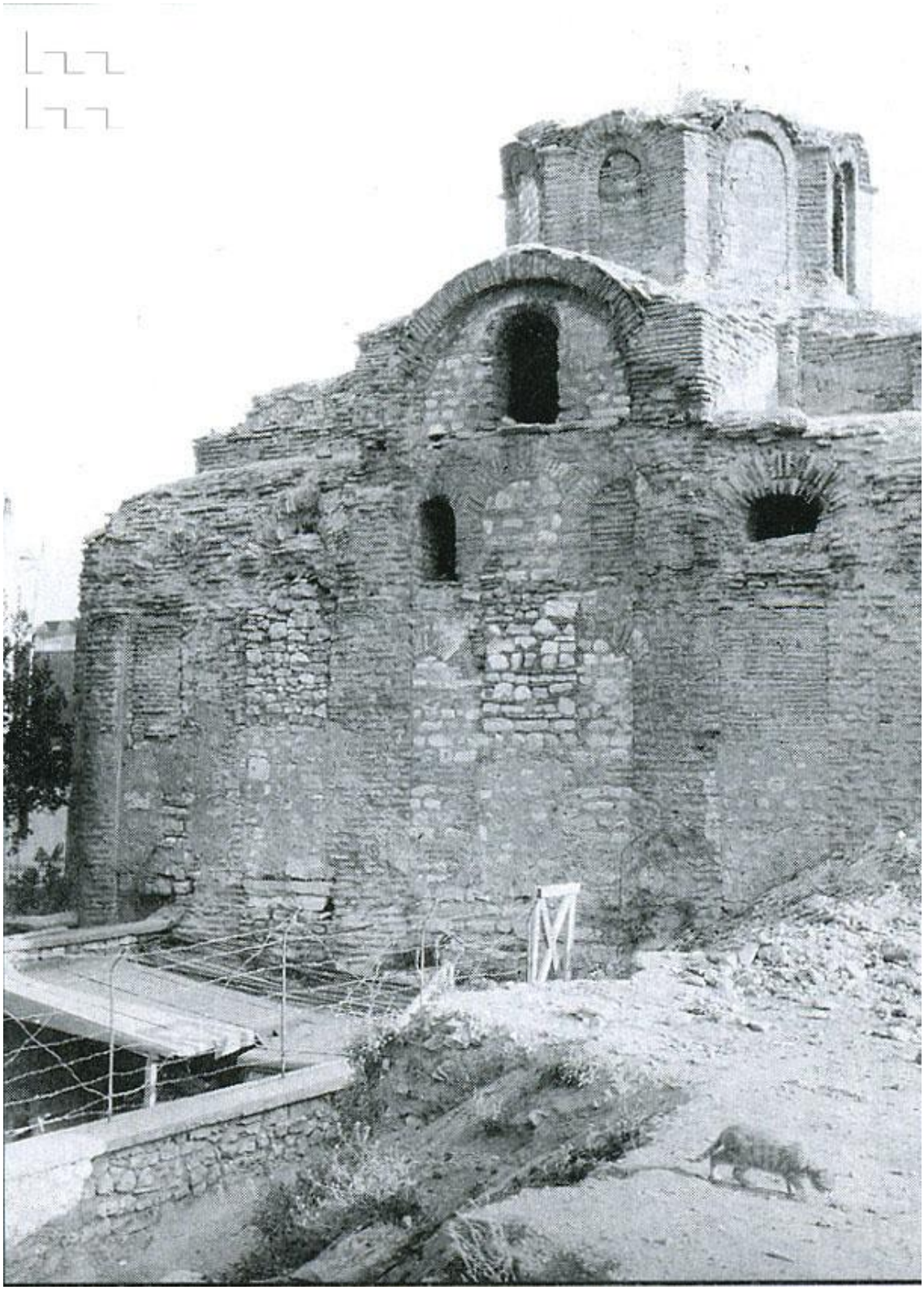
Şekil C.19. Bodrum Mesih Paşa Camii Doğu Cephesi, 1911 yılı Yangınından Sonra (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.20. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi, 1911 Yangını Sonrası (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.21. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi Detayı, 1964 yılı Restorasyondan Önce (Striker, 1981, Morganstren arşivinden)

Şekil C.22. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi, 1915 yılı
(İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.23. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi, 1915 yılı
(İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.24. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzeybatı Cephesi, 1965 Restorasyonu Sonrası
(Striker, 1981, Morganstren arşivi)

Şekil C.25. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi, 1986 Onarımı Sırasında Kurulan İskele (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

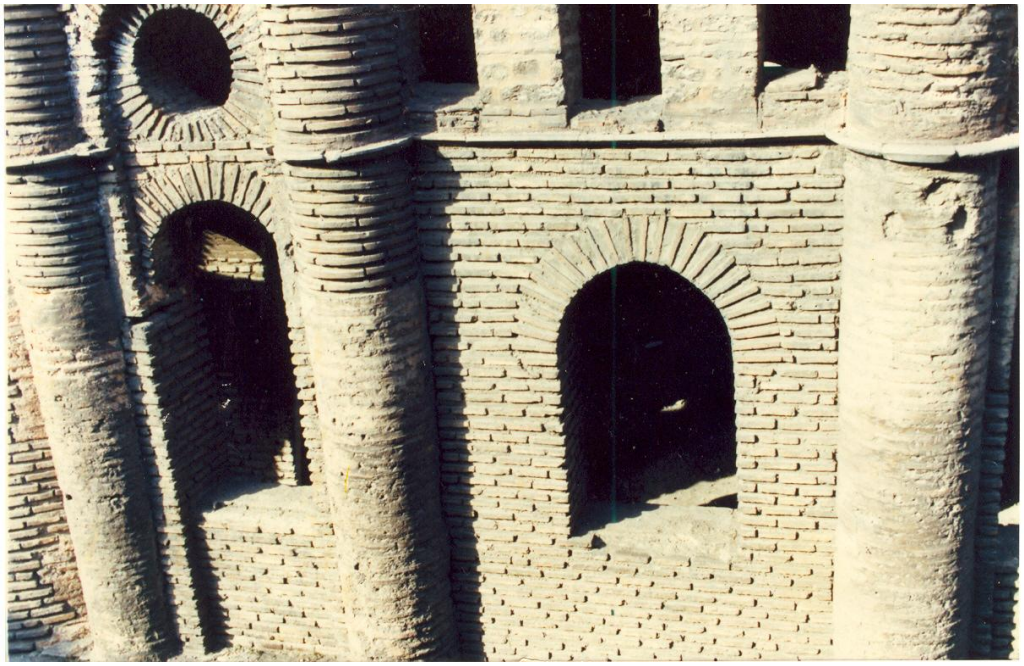
Şekil C.26. Bodrum Mesih Paşa Camii Doğu ve Güney Cephesi, 1965 Restorasyonu Sonrası (Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinden)

Şekil C.27. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi ve Taş Minaresi, 1965 Restorasyonu Sonrası (Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.28. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi, 1966 yılı (Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinden)

Şekil C.29. Bodrum Mesih Paşa Camii Cephe Detayı, 1966 Restorasyonu Sonrası
(Mustafa Alpsoy Kişisel arşivinden)

Şekil C.30. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Apsisi, 1915 yılı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Aaşivinden)

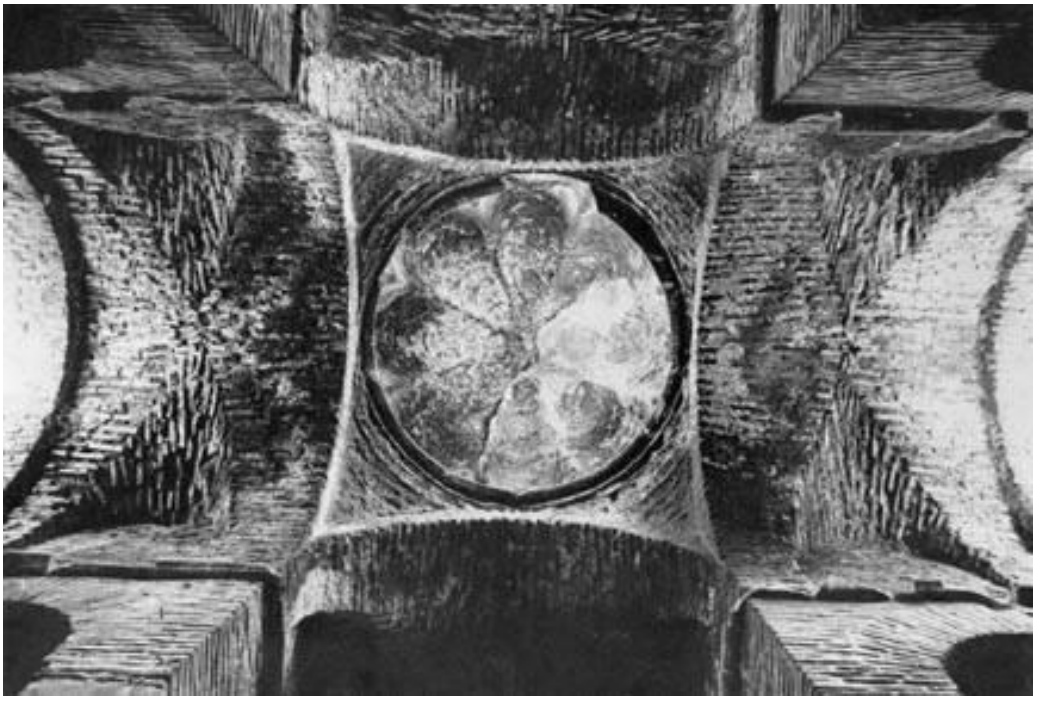
Şekil C.31. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Apsisi, 1915 yılı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinden)

Şekil C.32. Bodrum Mesih Paşa Camii Ana Kubbesi, 1915 yılı
(İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

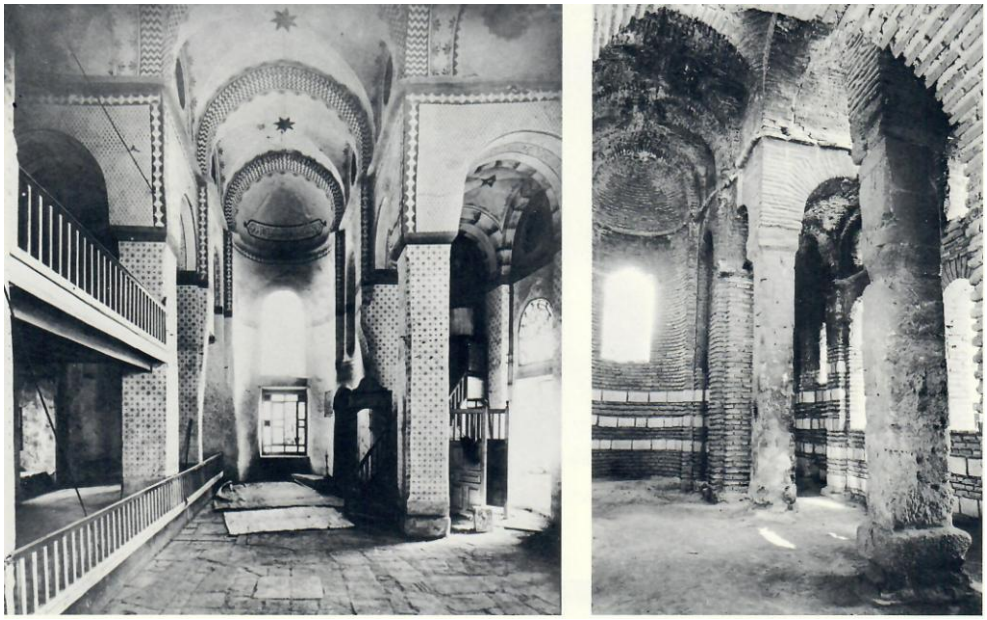
Şekil C.33. Bodrum Mesih Paşa Camii Ana Kubbesi, 1911 Yangınından Sonra (İstanbul Arkeoloji Müzesi arşivinden)

Şekil C.34. Bodrum Mesih Paşa Camii Ana Kubbesi (Striker, 1981)

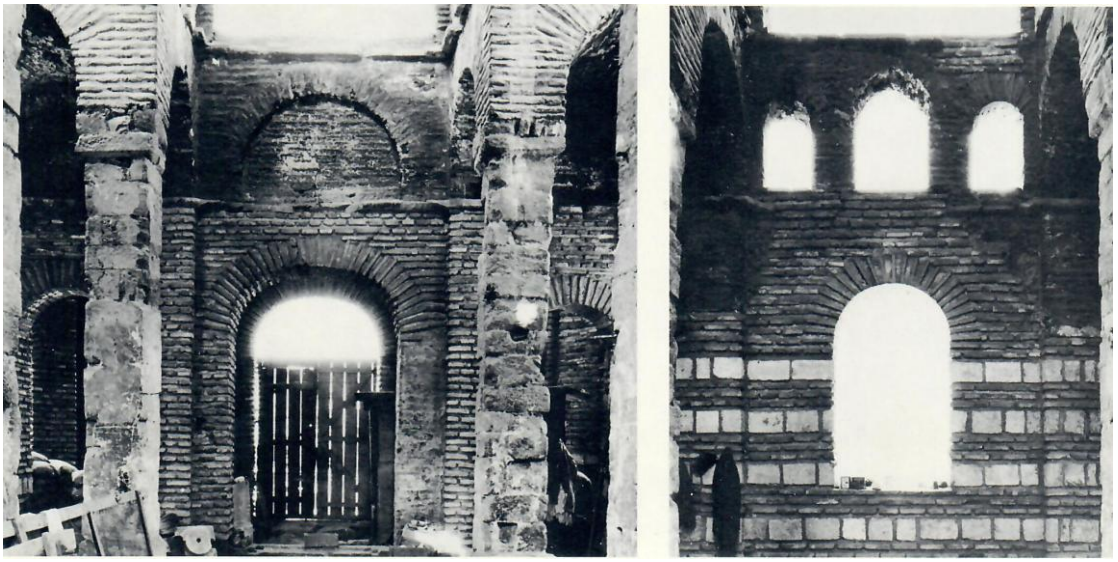
Şekil C.35. Bodrum Mesih Paşa Camii Mihrap Nişi, 1936
(İstanbul Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi)

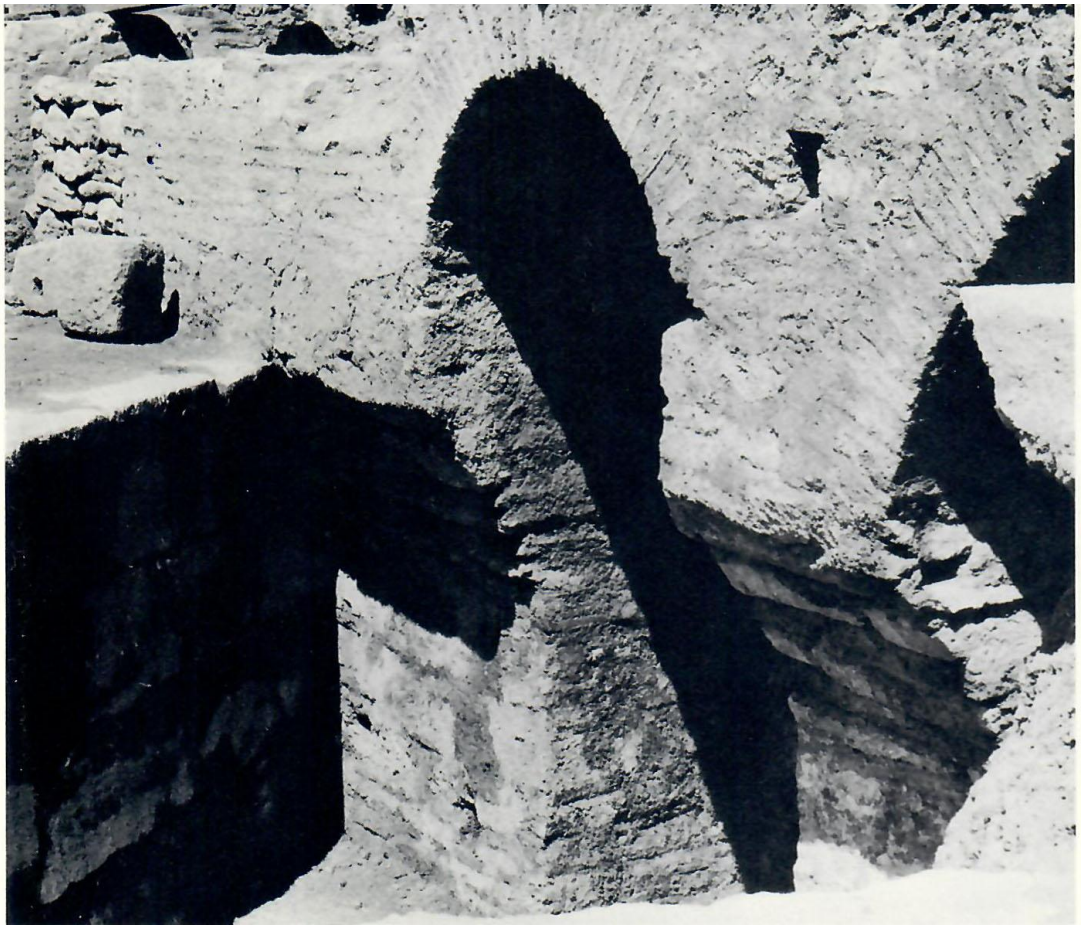
Şekil C.36. Bodrum Mesih Paşa Camii Mihrap Nişi, 1910-1965 (Striker,1981)

Şekil C.37. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Cephesi Girişi, 1915 yılı
(İstanbul Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi)

Şekil C.38. Bodrum Mesih Paşa Camii Batı Giriş ve Güney Duvarı, 1966 yılı (Striker, 1981)

Şekil C.39. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Kuzey Beşik Kemeri ve Rotunda Duvarı Kesişimi, 1966 yılı (Striker, 1981)

Şekil C.40. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Girişi, Güney Cephesi, 1965 Restorasyonu Öncesi (Striker, 1981)

Şekil C.41. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Terasının Doğu Yönündeki Altyapı Beşik Kemerleri (Striker 1981)

Şekil C.42. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Terasının Kuzey Yönündeki Altyapı Beşik Kemerleri (Rice, 1930)

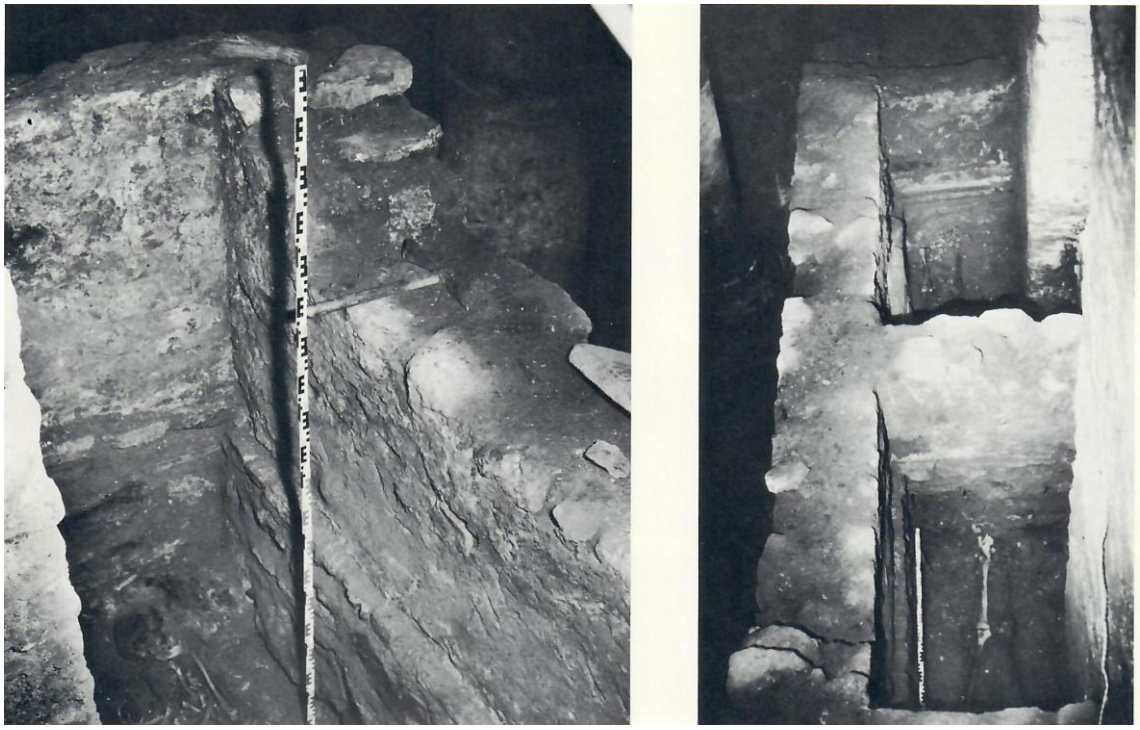
Şekil C.43. Bodrum Mesih Paşa Cami Bodrum Kat Kuzeybatı Duvarı, 1965, Bodrum Kat Doğu Duvarı ve Sütunları, 1965 (Striker, 1981)

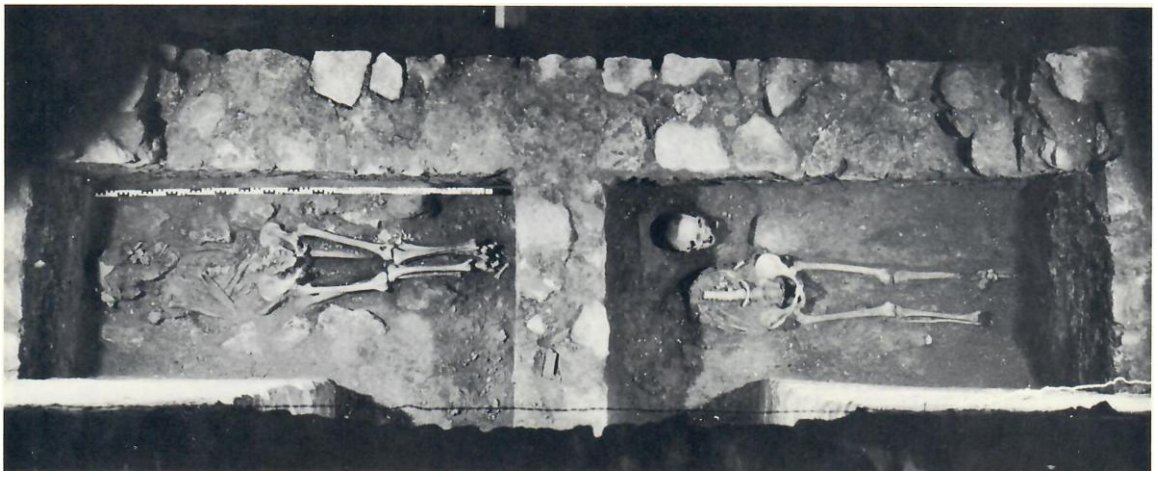
Şekil C.44. Bodrum Mesih Paşa Cami Bodrum Kat Batı Duvarı Girişi, 1965 yılı (Striker, 1981)

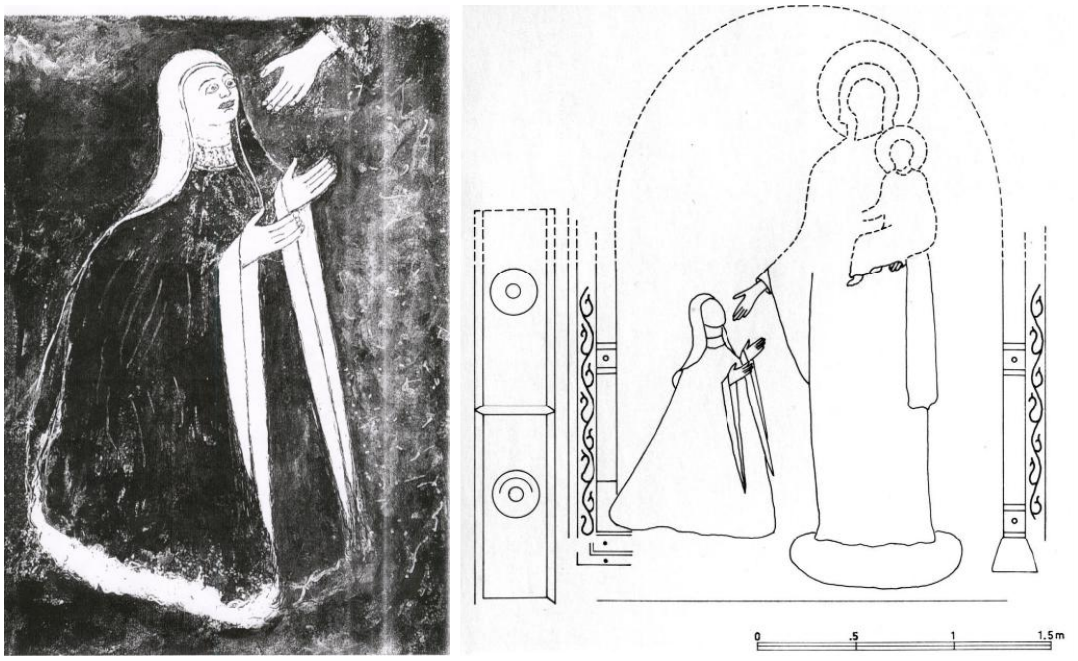
Şekil C.45. Bodrum Mesih Paşa Cami Bodrum Kat Narteks Kuzey Duvarında Kapatılmış Kapı İzi (Striker, 1981)

Şekil C.46. Bodrum Mesih Paşa Cami Bodrum Kat Kuzeybatı W/1 Mezarı (sol), E/1 ve W/1 Doğu Mezarları (Striker, 1981)

Şekil C.47. Bodrum Mesih Paşa Cami Bodrum Kat W/1 ve E/1Mezarları (Striker, 1981)

Şekil C.48. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Doğu Nişinde Bulunan Hedogetria Freskinin Rekonstrüksiyonu (Striker,1981)

Şekil C.49. Bodrum Mesih Paşa Camii Çevre Düzenlemesi
(1990 yılına ait Anıtlar Kurulu Raporundan alınmıştır)

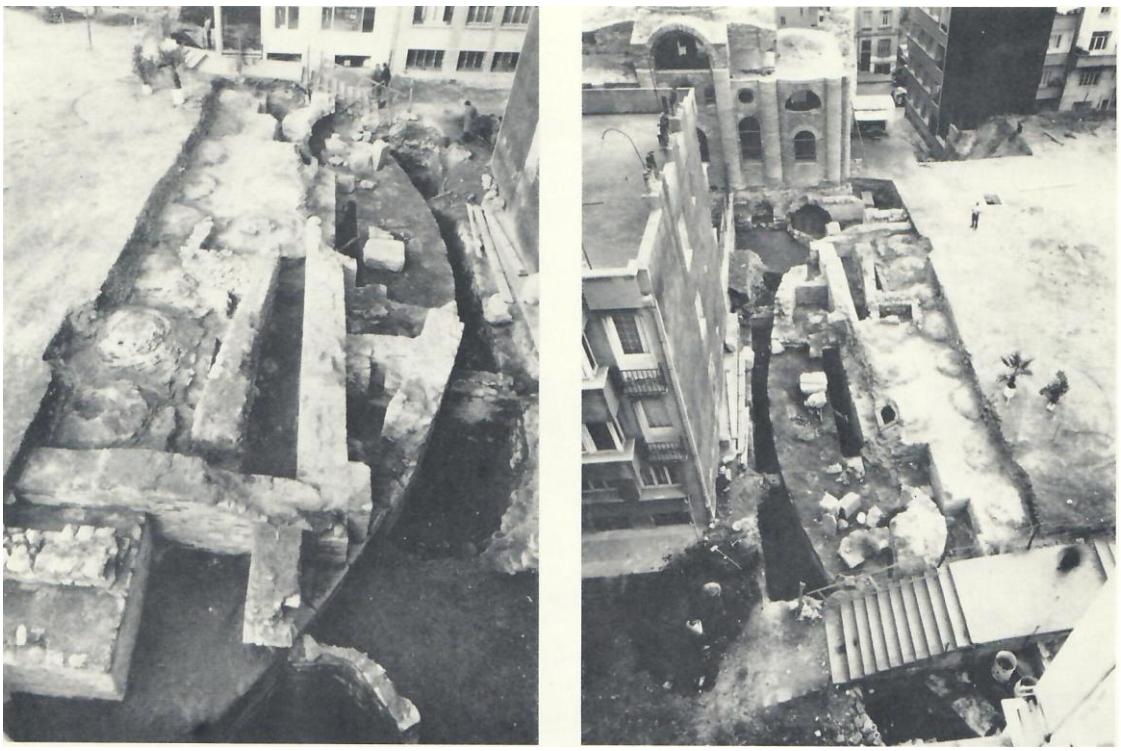
Şekil C.50. Bodrum Mesih Paşa Camii Rotunda'ya Çıkış Merdiveni ve Camii Kuzey Cephesi, (1990 yılına ait Anıtlar Kurulu Raporundan alınmıştır)

Şekil C.51. Myrelaion Sarnıcı Duvar Örgüsü, (1990 yılına ait Anıtlar Kurulu Raporundan alınmıştır)

Şekil C.52. Bodrum Mesih Paşa Camii ve Myrelaion Çarşısının Kapalı Olan Batı Girişi, 1990 yılı (1990 yılına ait Anıtlar Kurulu Raporundan alınmıştır)

Şekil C.53. Myrelaion Rotundası 1965-1966 Kazıları Sırasında Açığa Çıkarılan Kuzey ve Doğu Duvarı, (Striker, 1981)

Şekil C.54. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi ve Myrelaion Rotundası Kuzey Kapısı (Striker, 1981)

Şekil C.55. Bodrum Mesih Paşa Camii Kuzey Cephesi ve Myrelaion Sarayının Güneye Bakan Doğu Duvarı (Striker, 1981)

Şekil C.56. Myrelaion Rotundasının Güney Kapısı, 1966 yılı (Striker, 1981)

Şekil C.57. Myrelaion Rotundası Kuzey Yönünde Toprak Dolgu ve Sütun Başlıkları (Wulzinger,1913)

Şekil C.58. Myrelaion Rotundası Kuzey Yönünde Toprak Dolgu ve Sütun Başlıkları (Wulzinger,1913)

Şekil C.59. Myrelaion Rotundası Kubbe Tonozları (Wulzinger,1913)

Şekil C.60. Myrelaion Rotundası Toprak Dolgu (Wulzinger,1913)

Şekil C.61. Myrelaion Zemin Tespiti, 1930 (Rice, 1933)

Şekil C.62. Bodrum Mesih Paşa Camii, 1930 (Rice, 1933)

Şekil C.63. Myrelaion Sarnıcı Kazısı, 1930 (Rice, 1933)

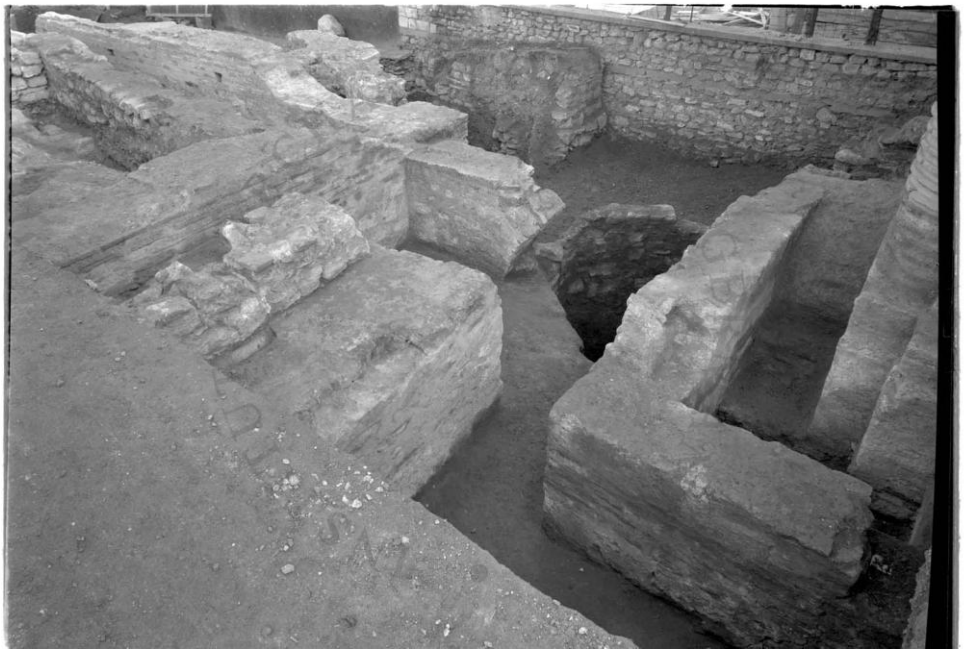
Şekil C.64. Myrelaion Sarnıcı Kazısı, 1930 (Rice, 1933)

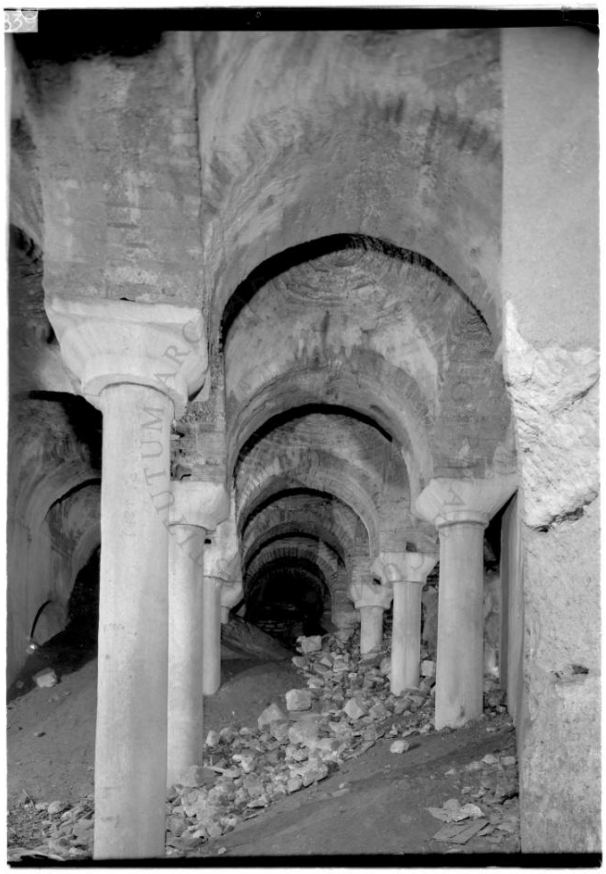
Şekil C.65. Bodrum Mesih Paşa Cami Doğu Cephesi, 1930 (Rice, 1933)

Şekil C.66. Myrelaion Sarnıcı Güney Duvar Örgüsü, 1966
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden)

Şekil C.67. Myrelaion Sarnıcı Üzerinde Saray Kalıntıları, 1966
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden)

Şekil C.69. Myrelaion Sarnıcı Toprak Dolgusu, 1839 yılı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden)

Şekil C.70. Myrelaion Sarnıcı Toprak Dolgusu, 19. yüzyıl
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivinden)

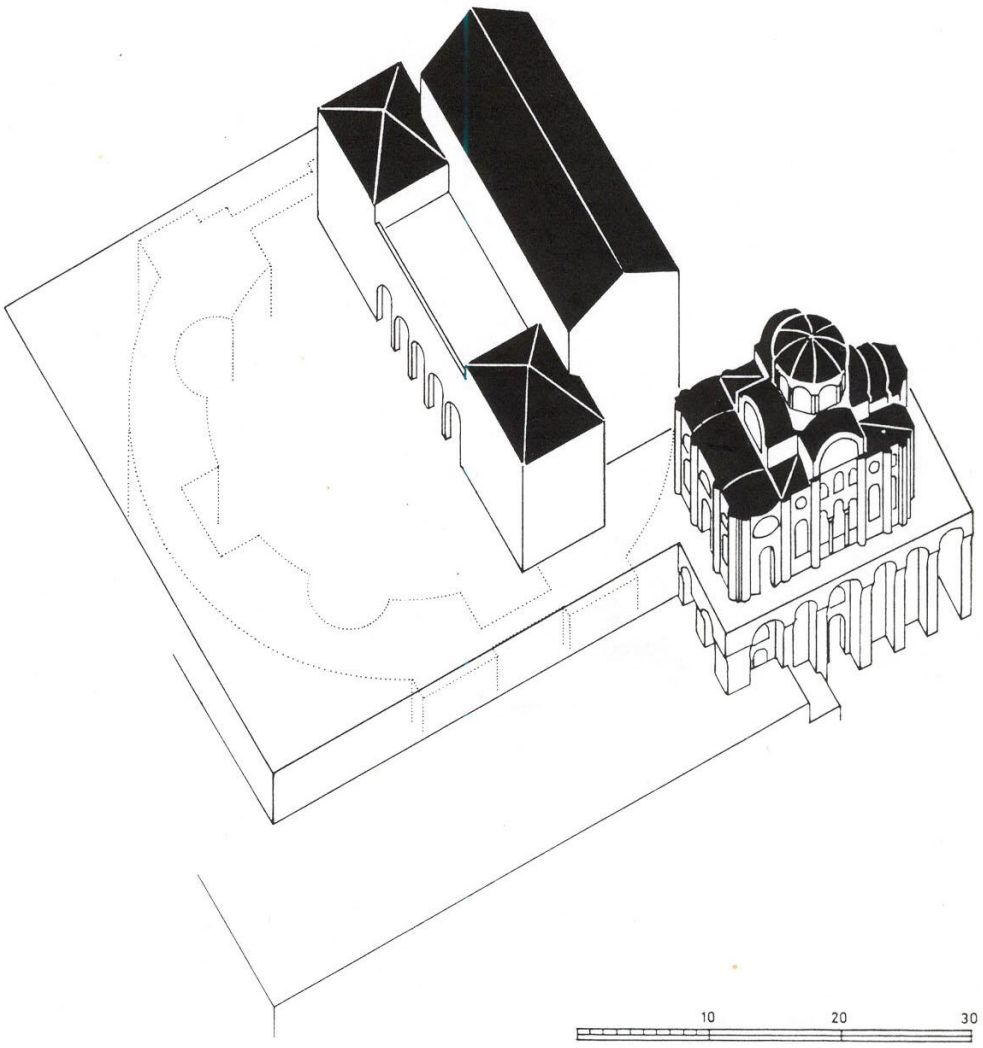

Şekil C.71. Myrelaion Çarşısı Üst Örtüsü (1992 Anıtlar Kurulu Raporundan Alınmıştır)

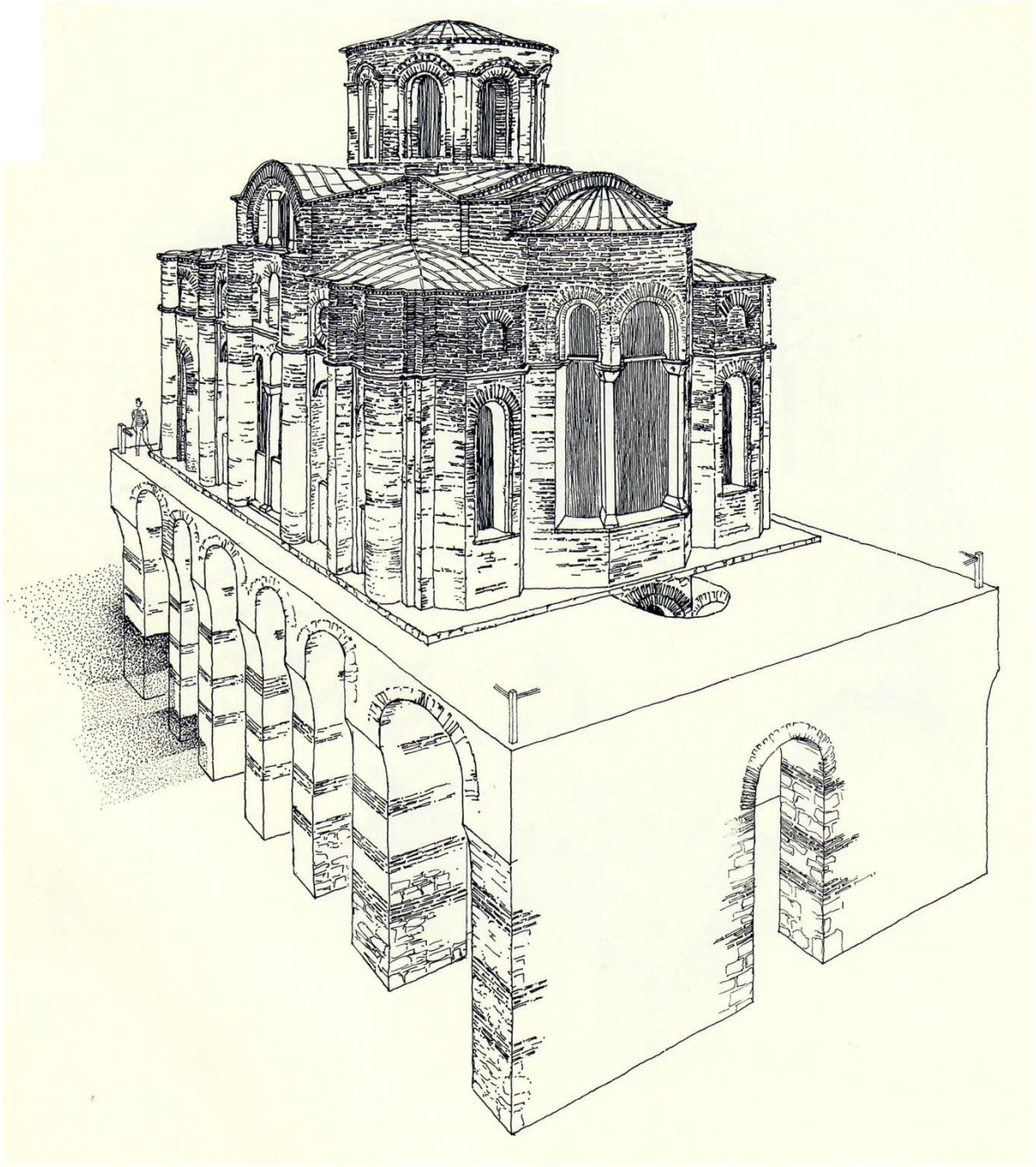

Şekil C.72. Myrelaion Rotundasının Çarşıya Dönüştürülmesi Sırasında Çekilmiş Fotoğraf, 1992 (Yavuz Çelenk Kişisel arşivinden)

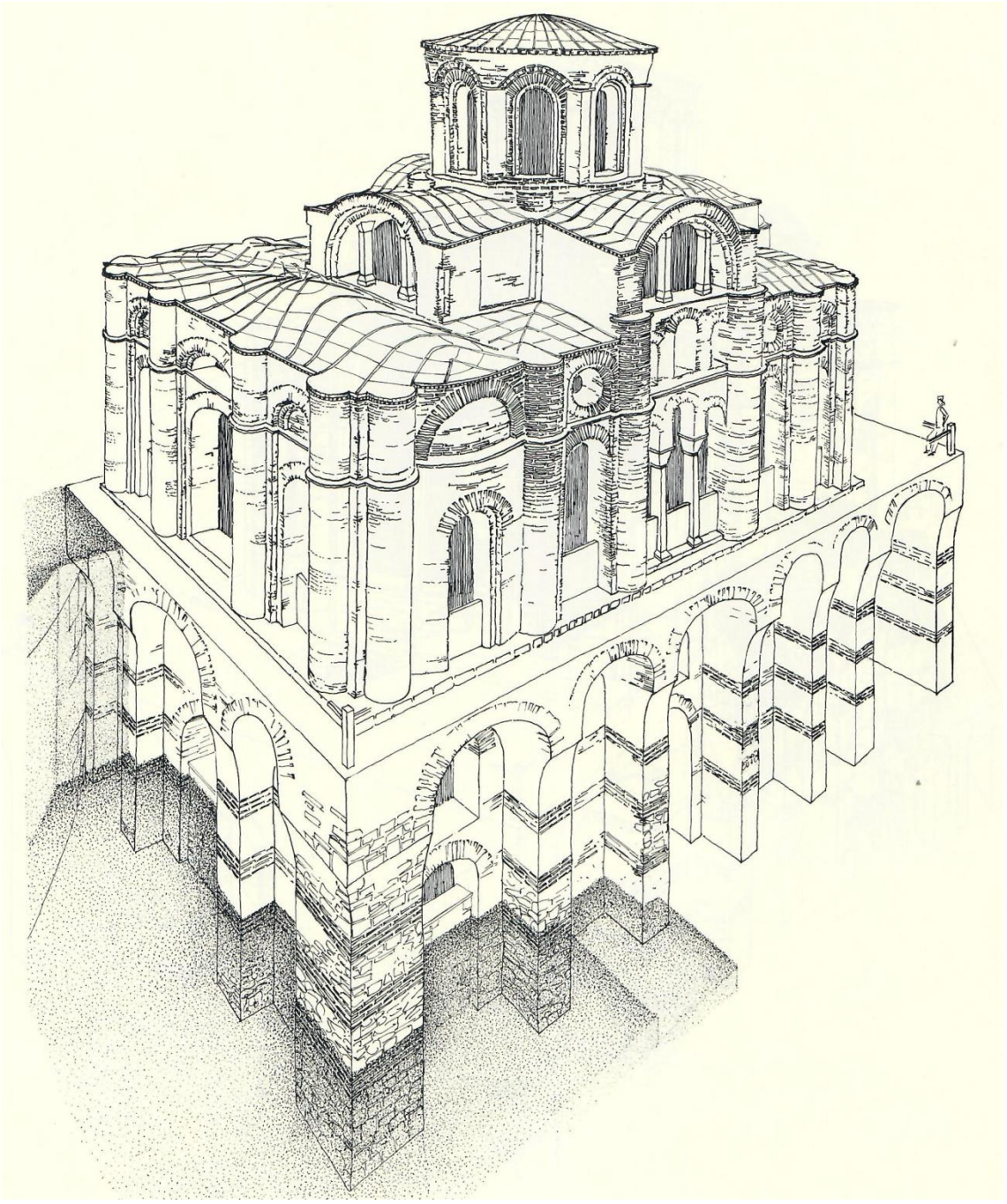
EK D

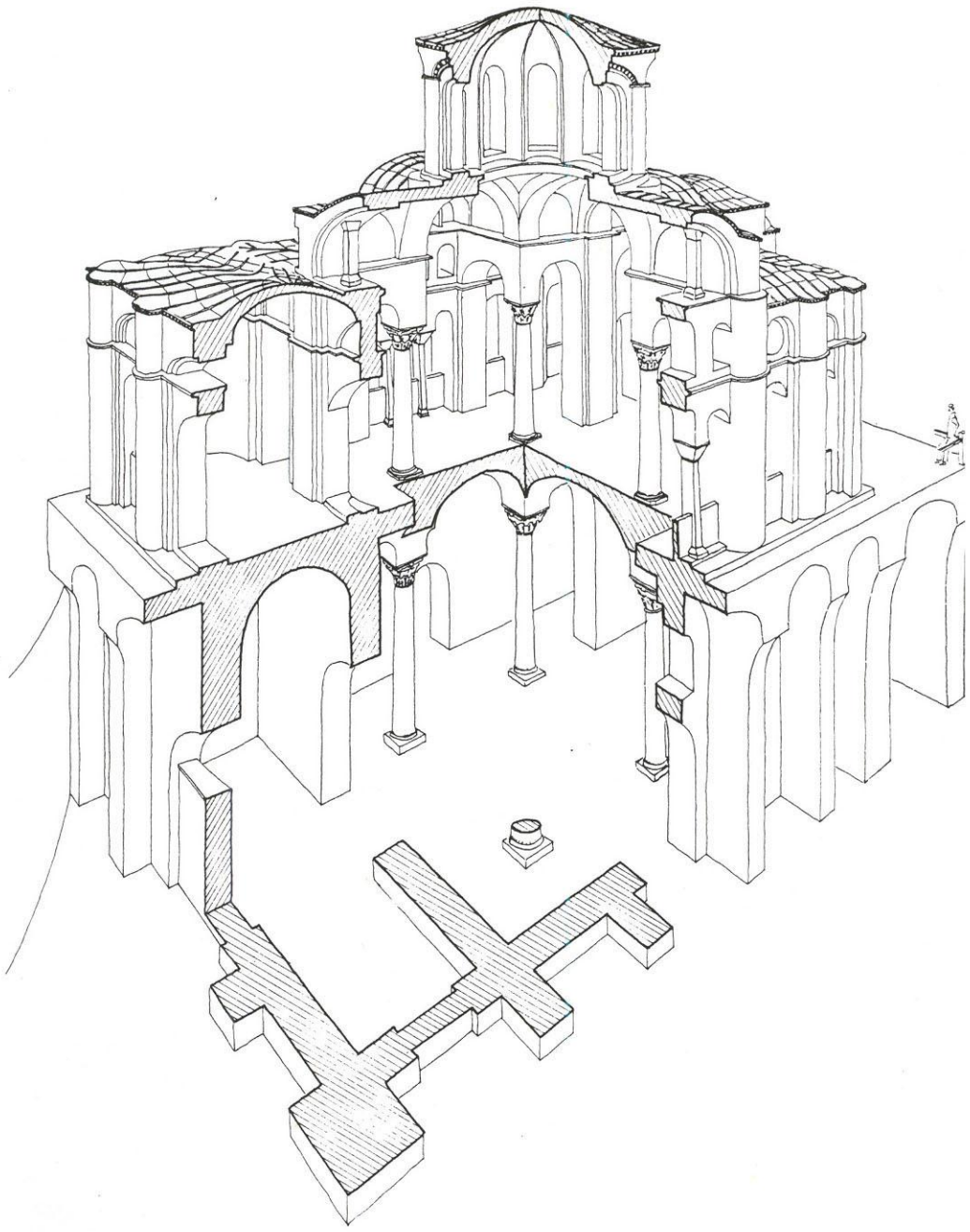

Şekil D.1. Myrelaion Kompleksi İsometrik Rekonstrüksiyonu (Striker, 1981)

Şekil D.2. Bodrum Mesih Paşa Camii Rekonstrüksiyon Güneydoğu Perspektifi (Striker, 1981)

Şekil D.3. Bodrum Mesih Paşa Camii Rekonstrüksiyon Güneybatı Perspektifi (Striker, 1981)

Şekil D.4. Bodrum Mesih Paşa Camii Kesit Perspektifi (Striker, 1981)

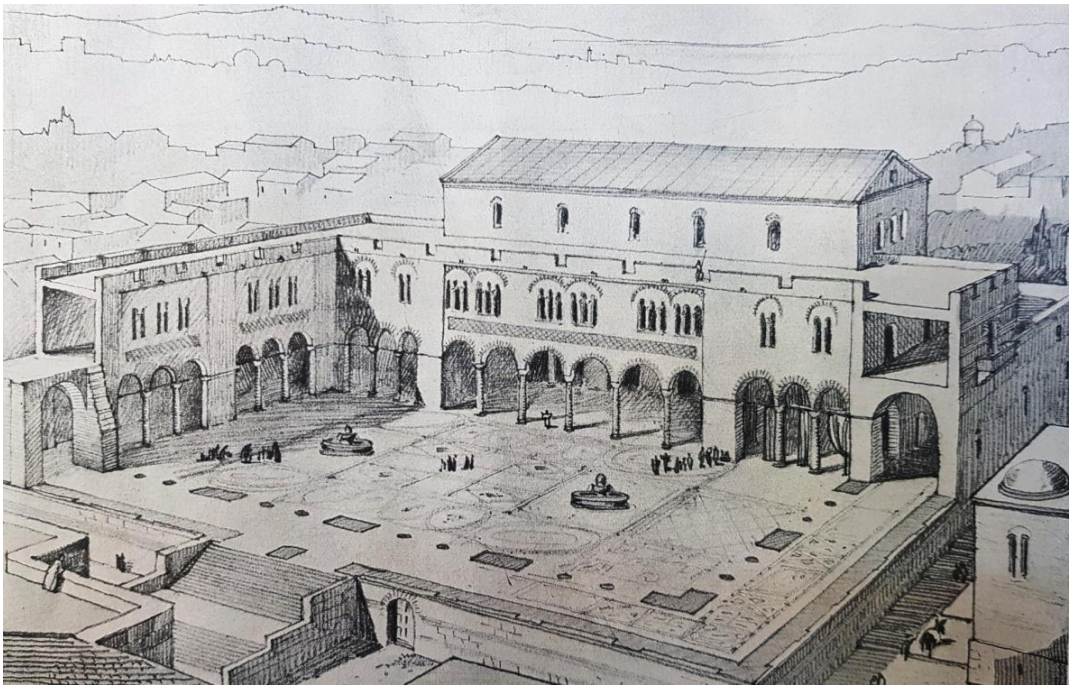
Şekil D.5. Myrelaion Kompleksi Olası Rekonstrüksiyonu (URL- 7)

Şekil D.6. Myrelaion Manastırının Olası Rekonstrüksiyonu (URL- 7)

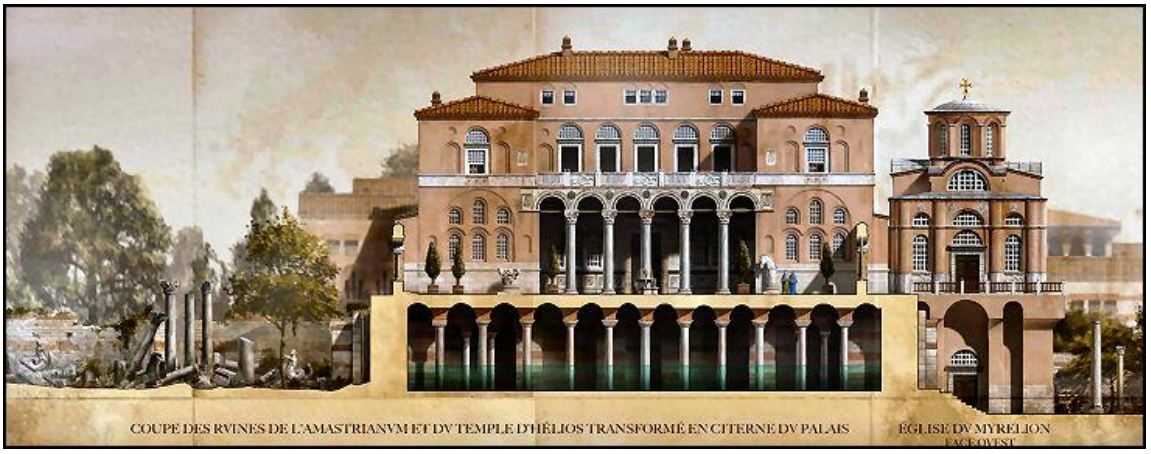
Şekil D.7. Myrelaion Manastırının Olası Rekonstrüksiyonu (URL- 7)

Şekil D.8. Myrelaion Sarayı Rekonstrüksiyonu (Wulzinger, 1913)

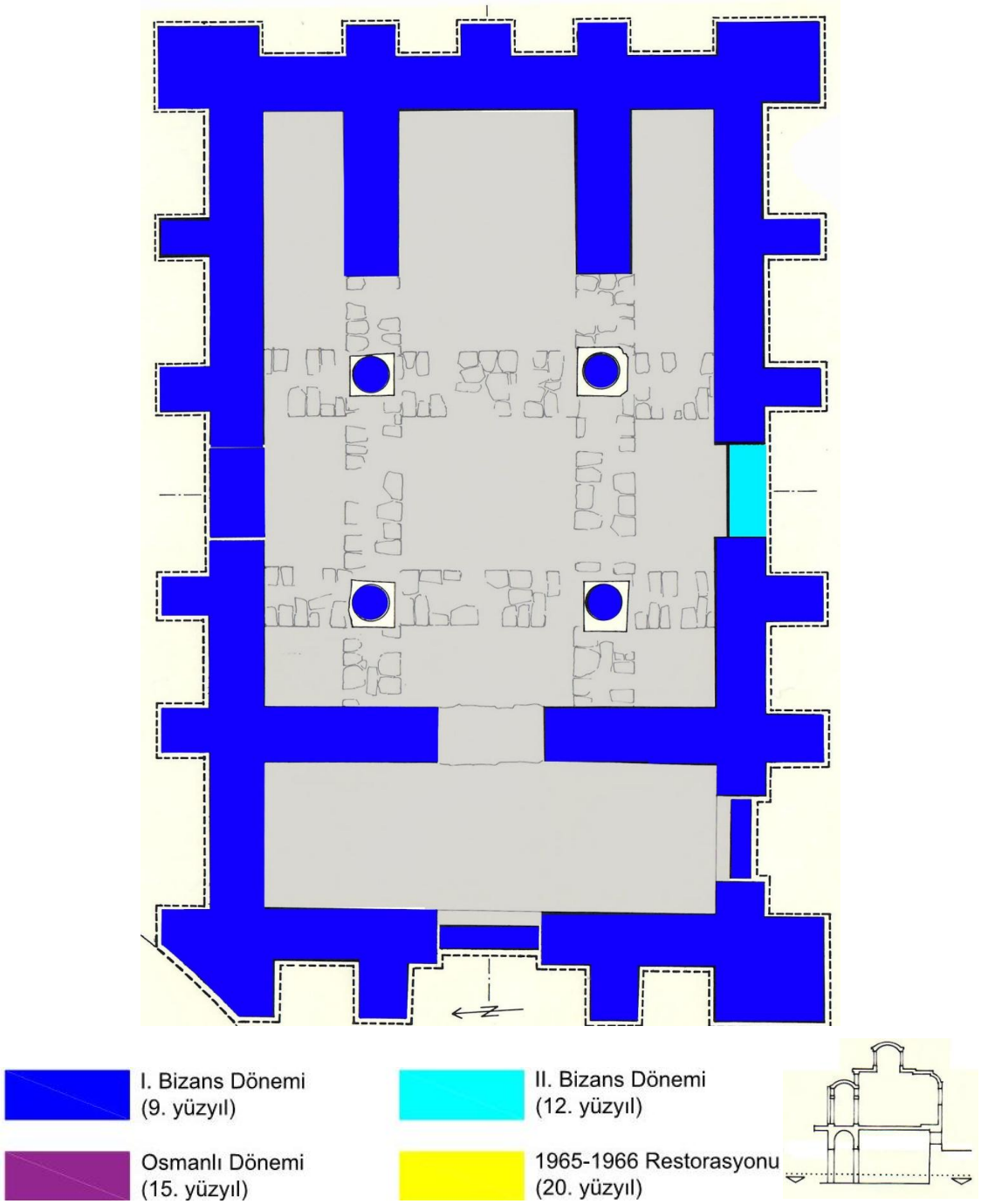

Şekil D.9. Myrelaion Manastırı Olası Rekonstrüksiyonu, Antoine-Helbert Koleksiyonu (URL-9)

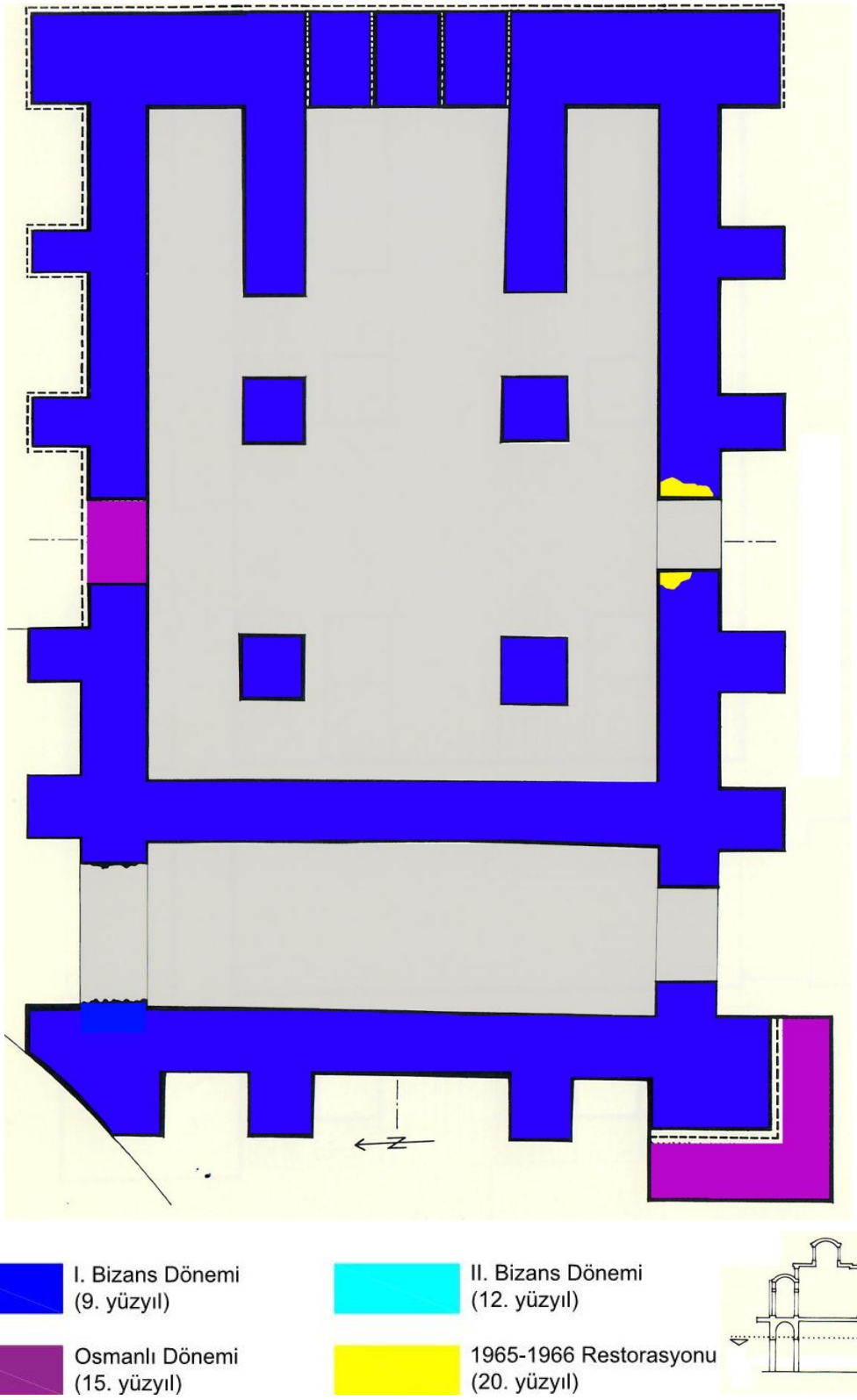

Şekil D.10. Myrelaion Kompleksi, Saray ve Rotunda Kesiti, Antoine-Helbert Koleksiyonu (URL-9)

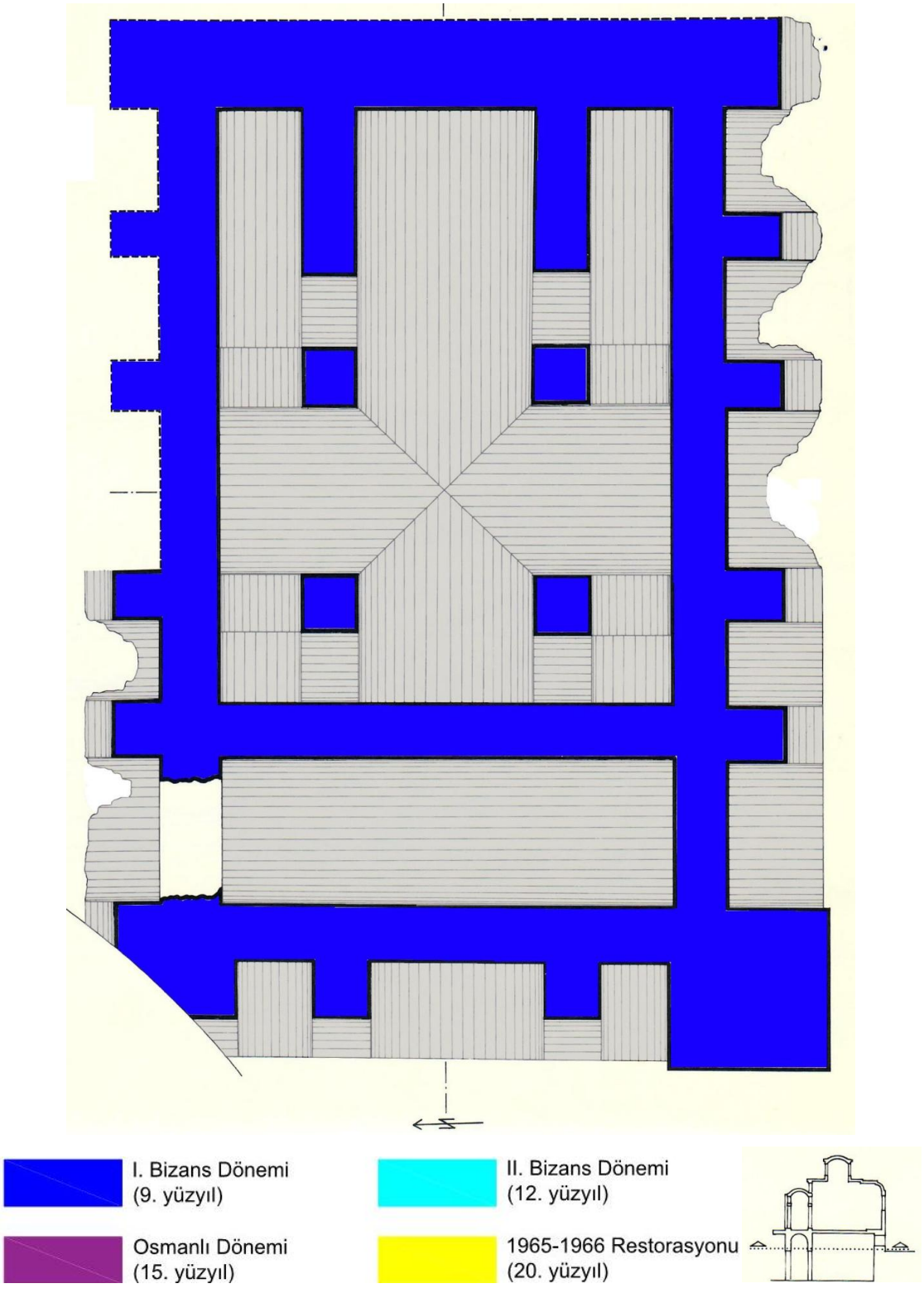
EK E

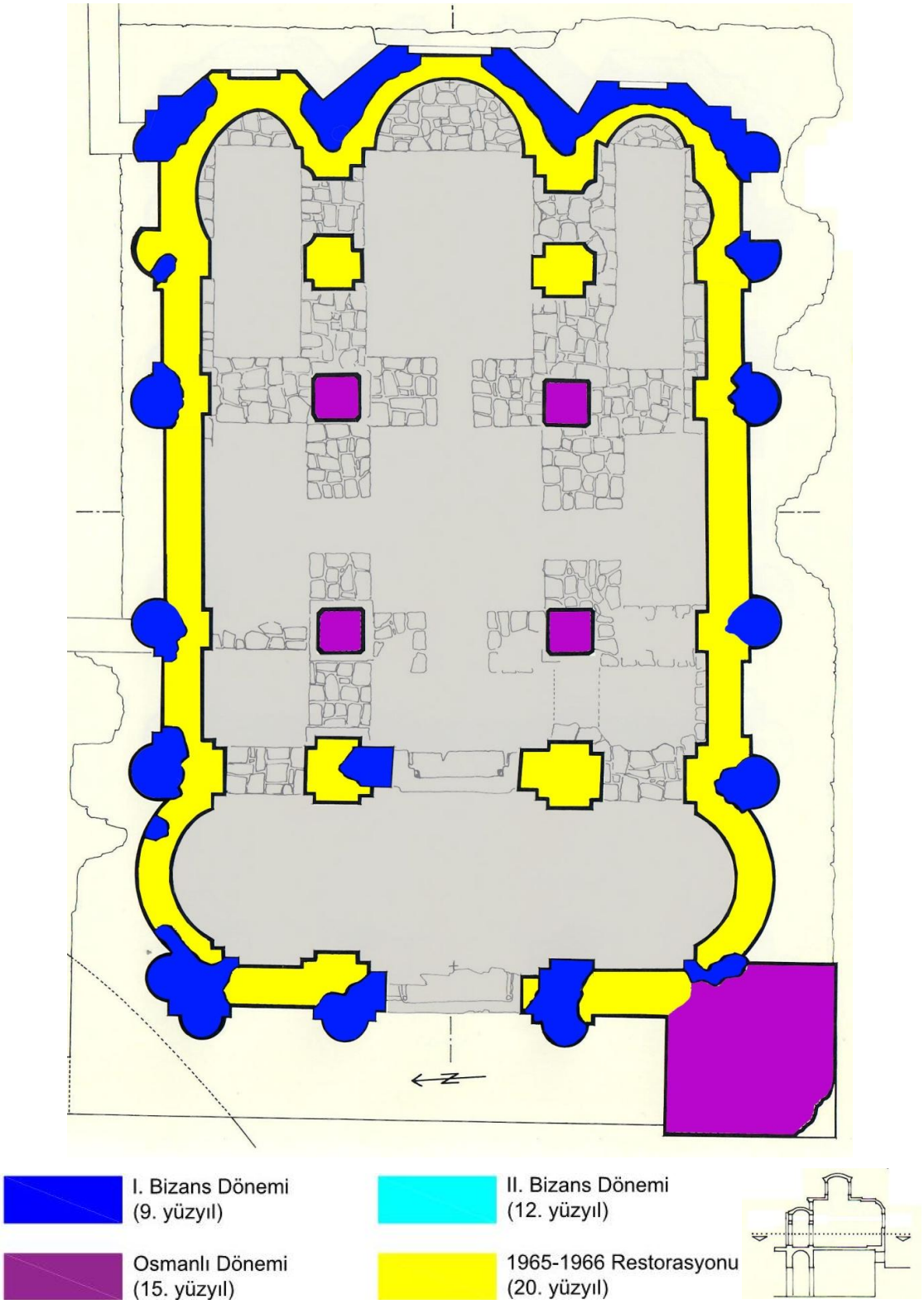

Şekil E.1. Bodrum Kat 1. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

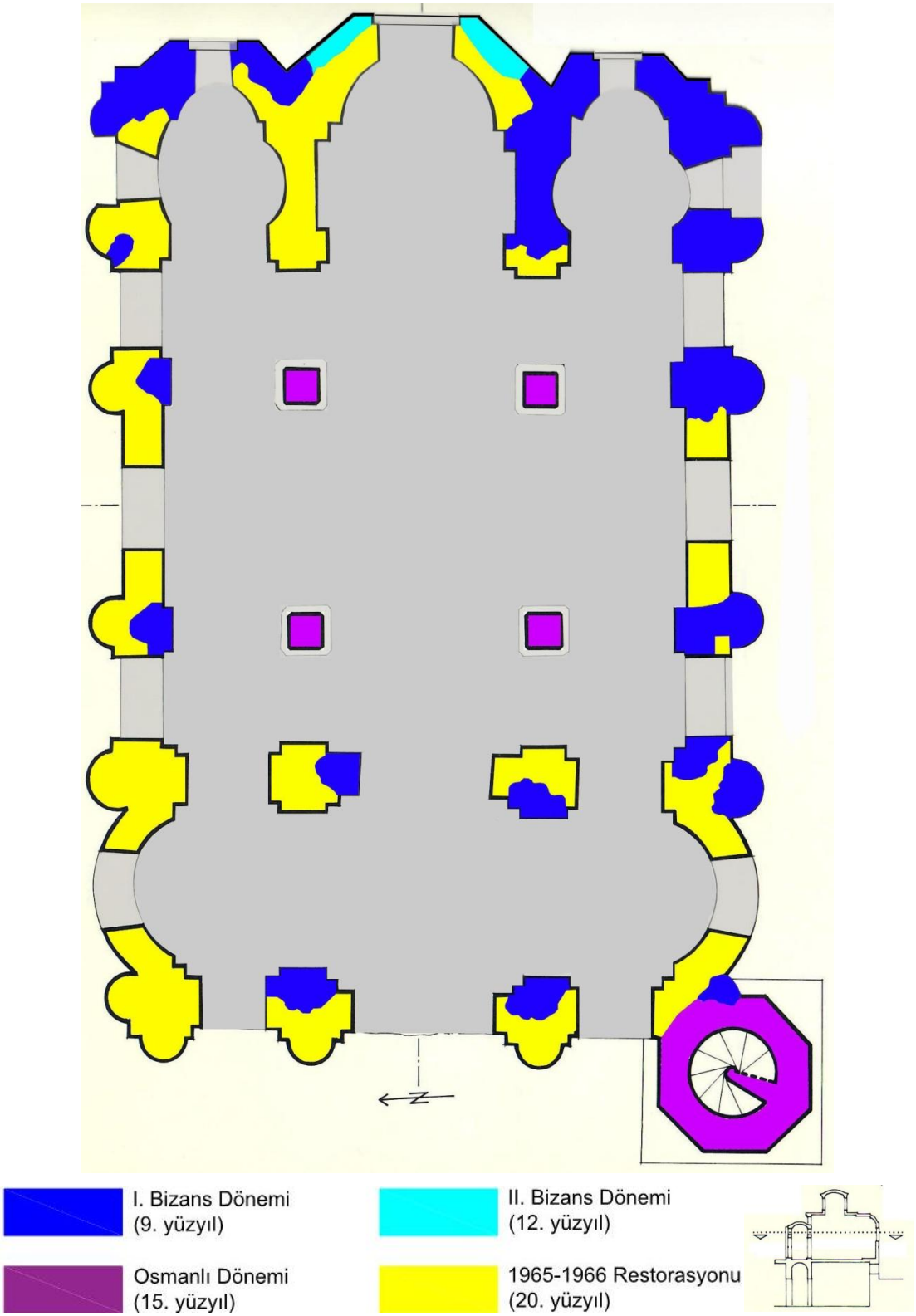

Şekil E.2. Bodrum Kat 2. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

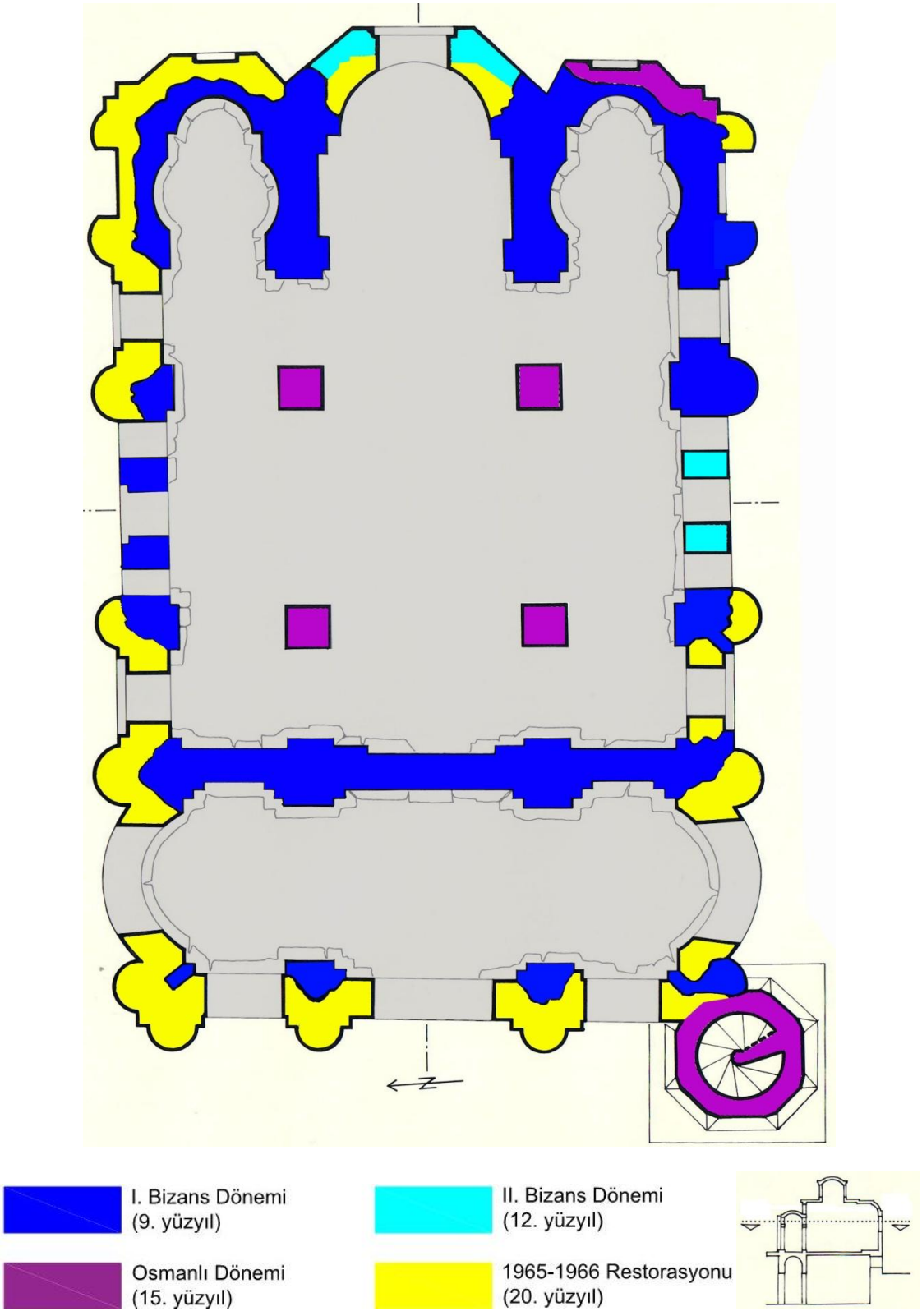

Şekil E.3. Bodrum Kat Tavan Planı Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

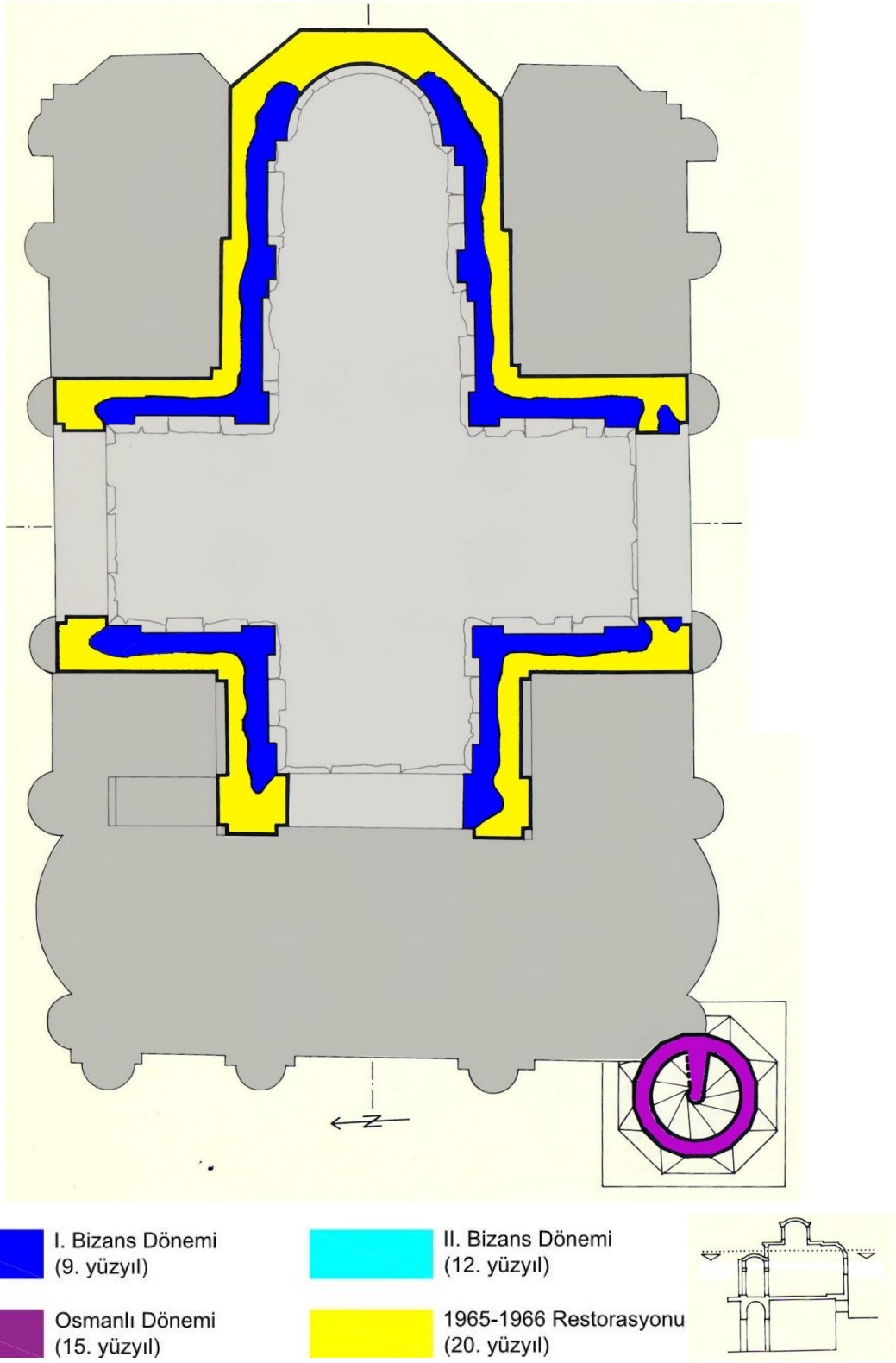

Şekil E.4. Zemin Kat Planı 1. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil E.5. Zemin Kat Planı 2. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

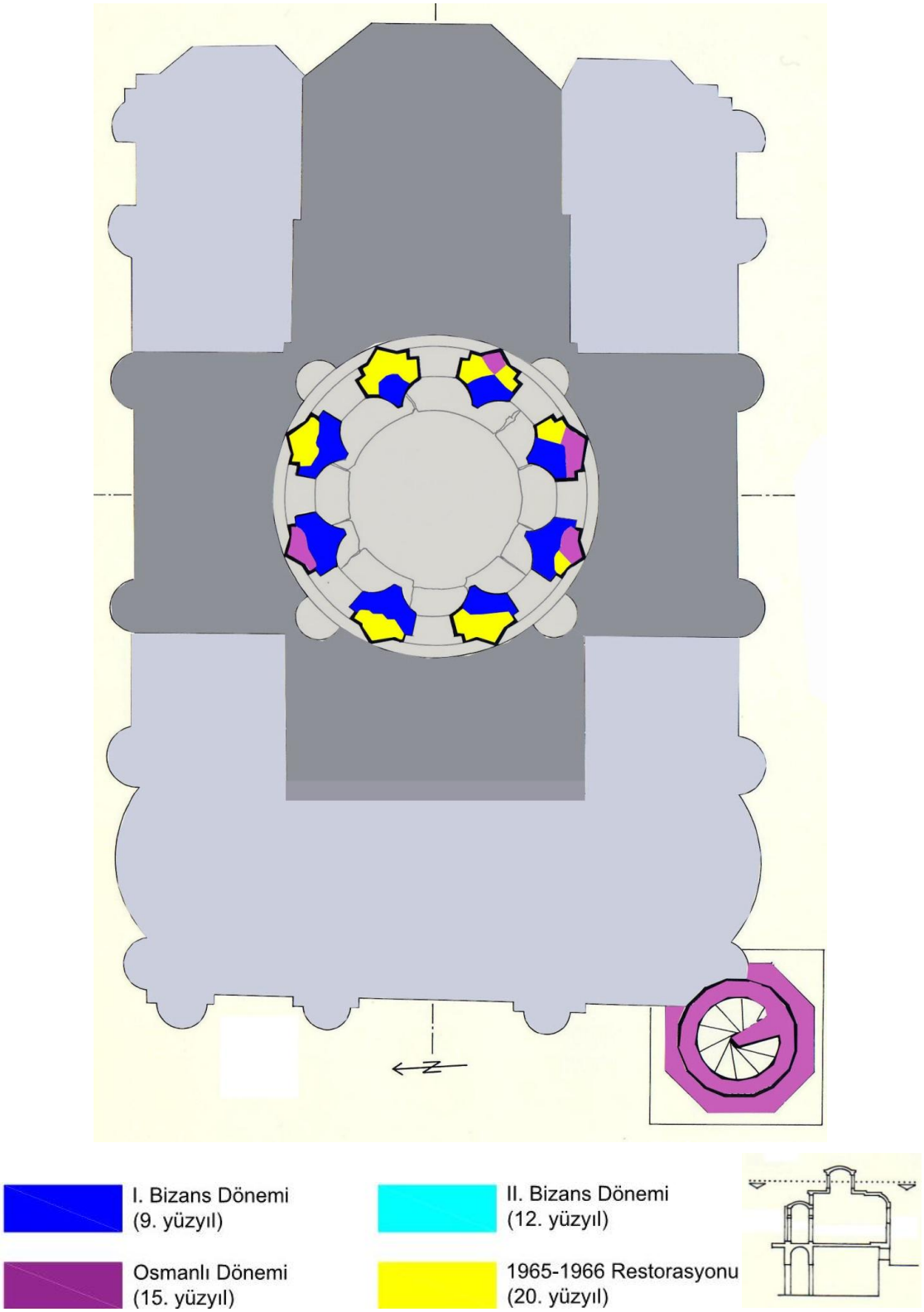

Şekil E.6. Zemin Kat Planı 3. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

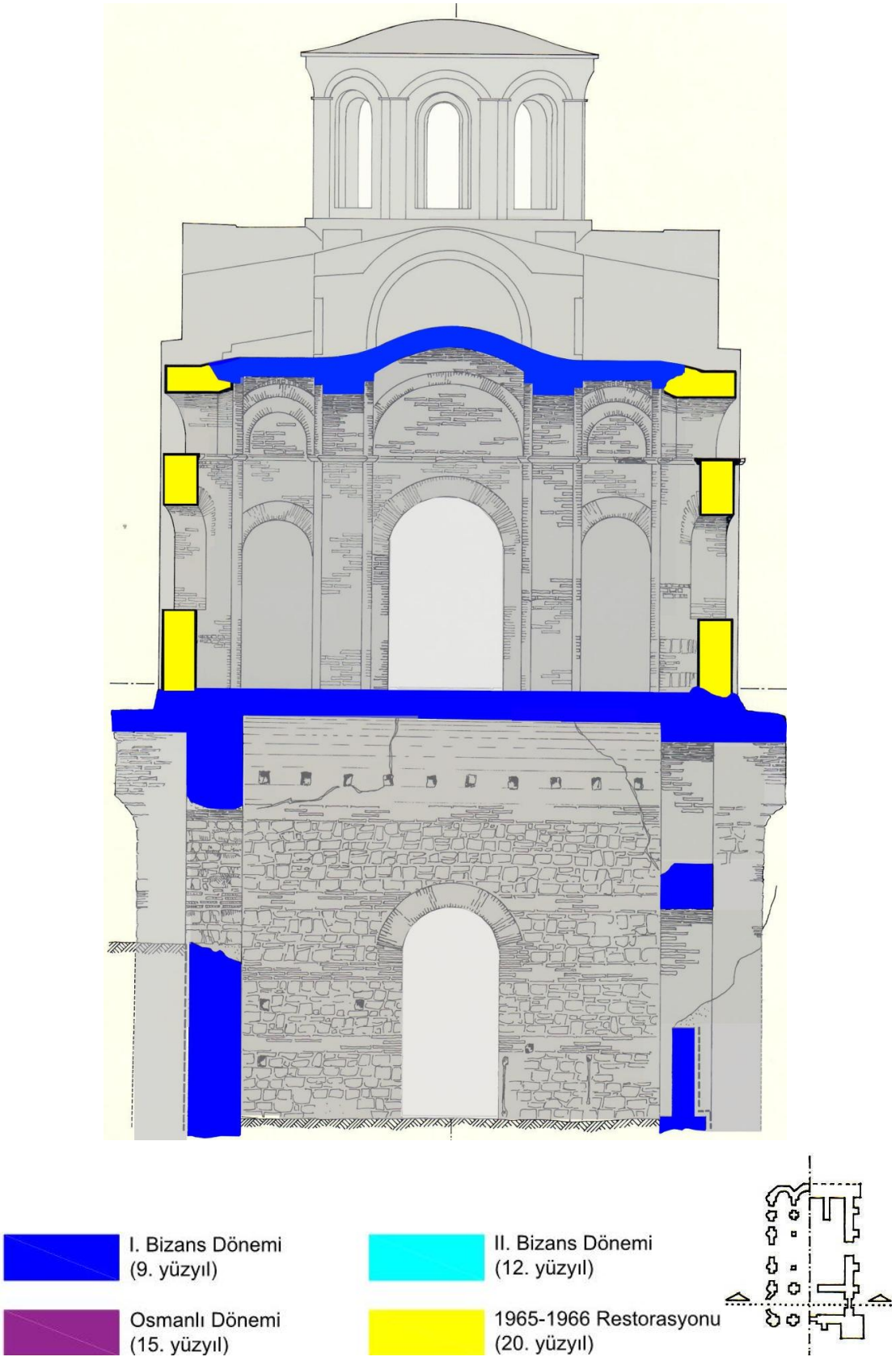

Şekil E.7. Zemin Kat Planı 4. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

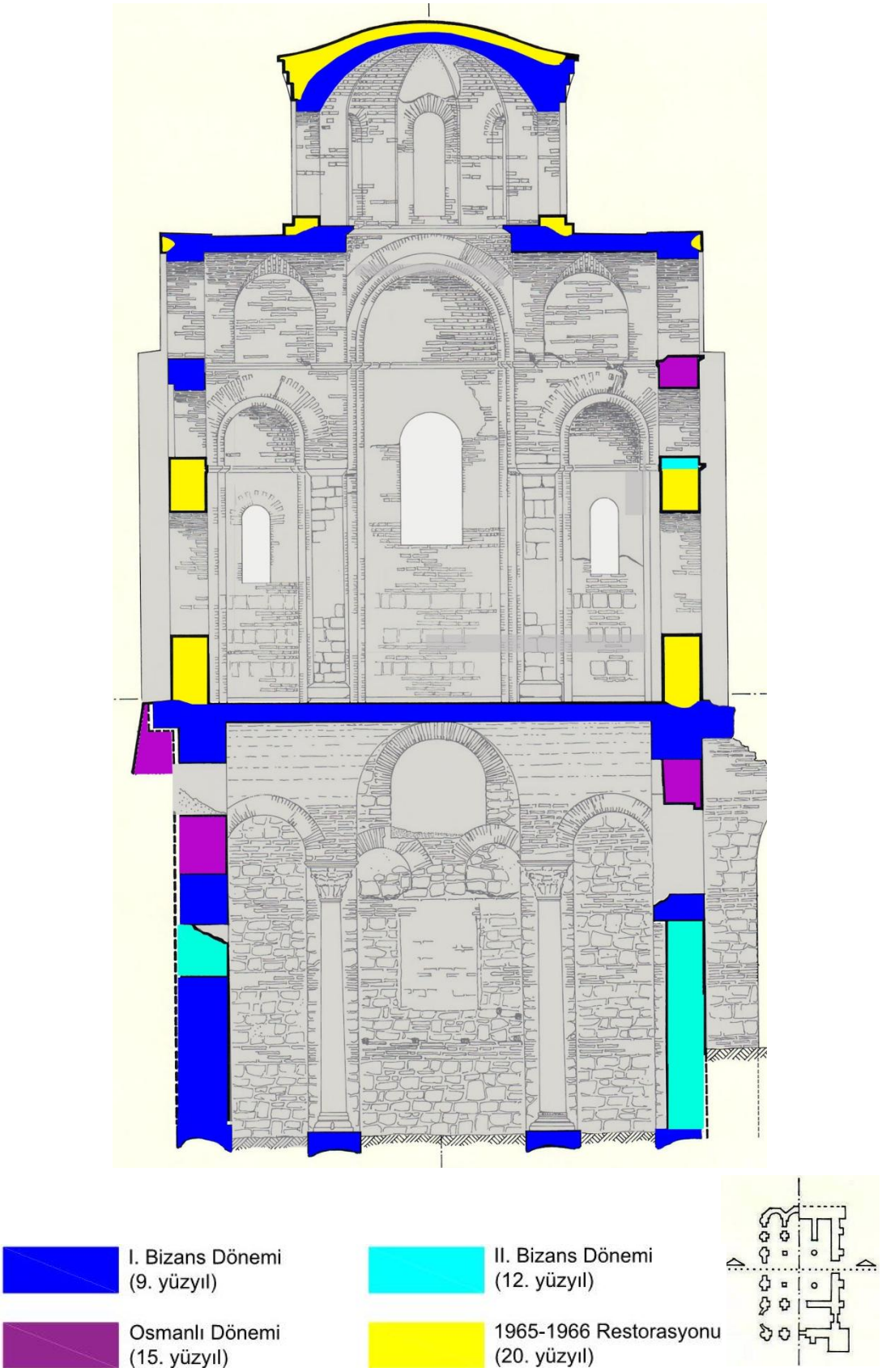

Şekil E.8. Zemin Kat Tavan Planı Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

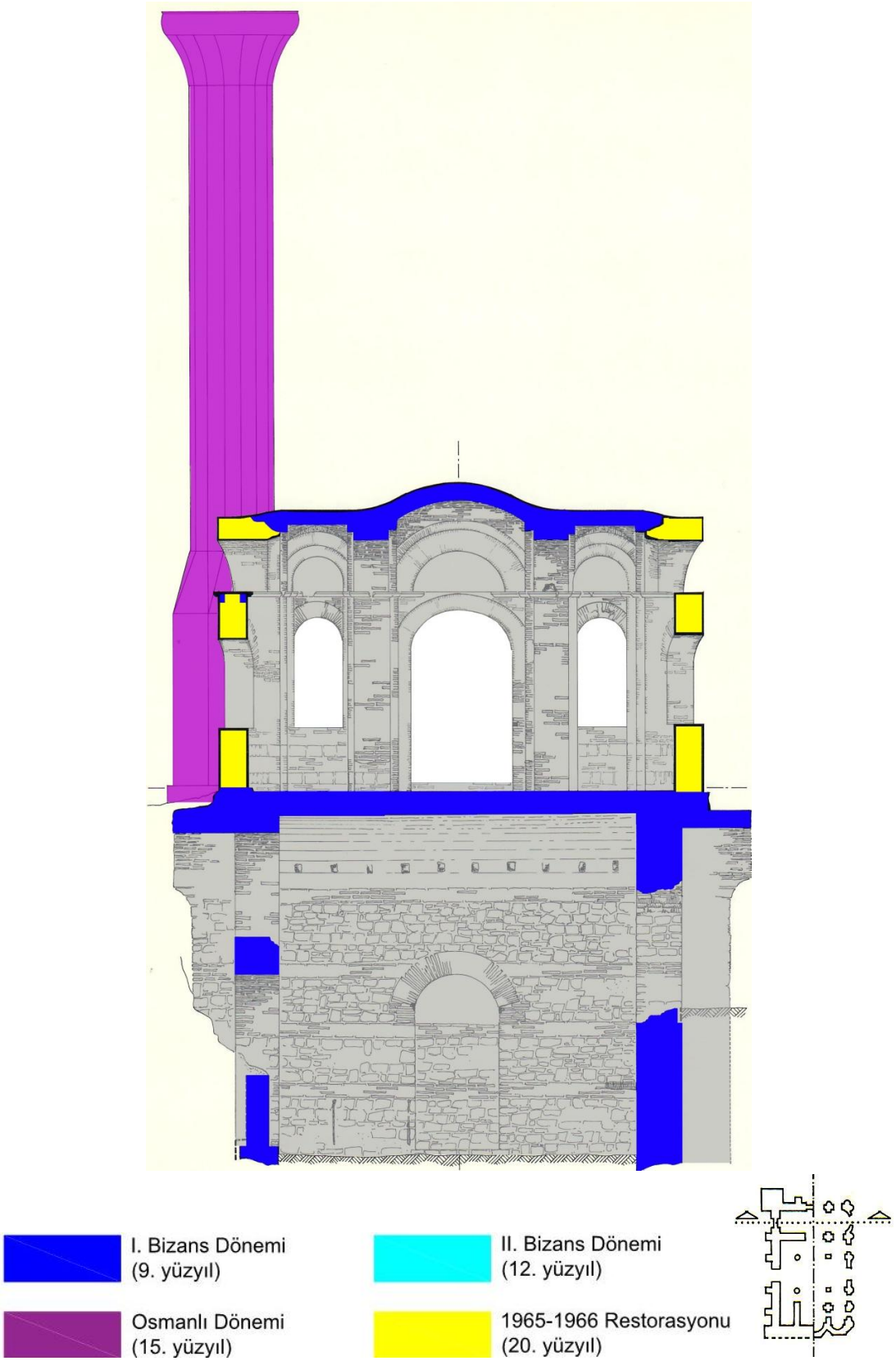

Şekil E.9. Zemin Kat Planı 5. Katman Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

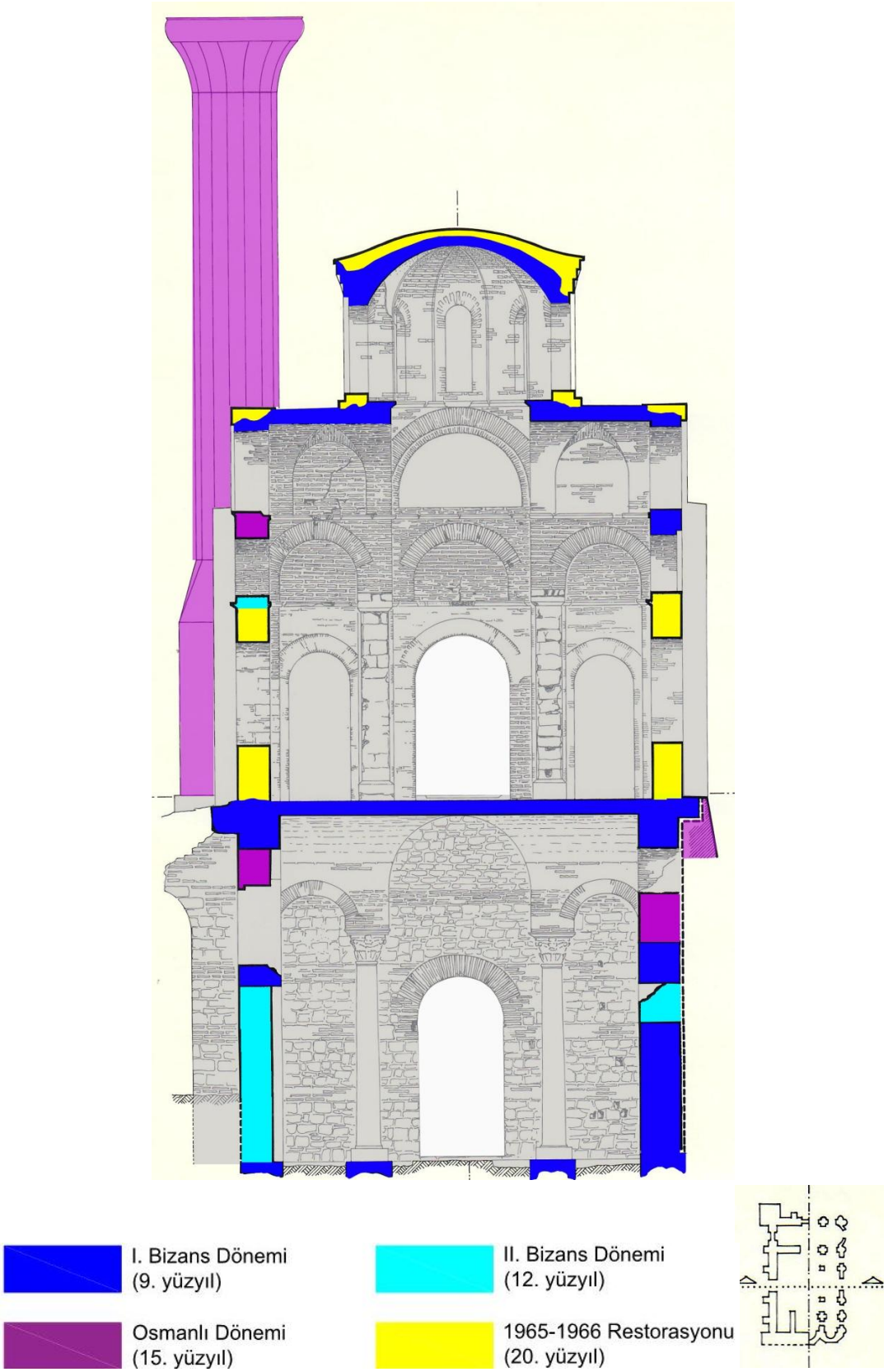

Şekil E.10. 1-1 Kesiti Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

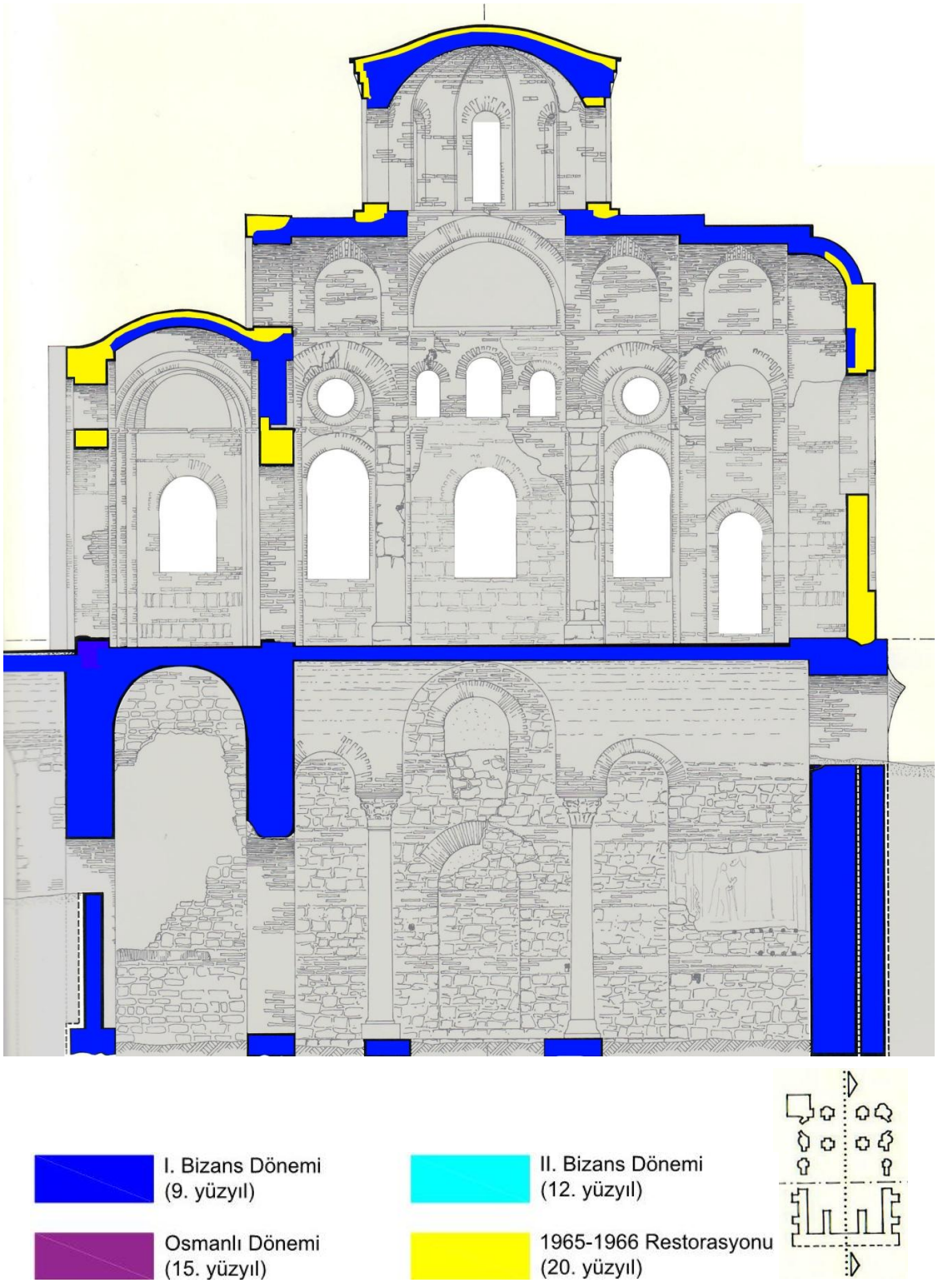

Şekil E.11. 2-2 Kesiti Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

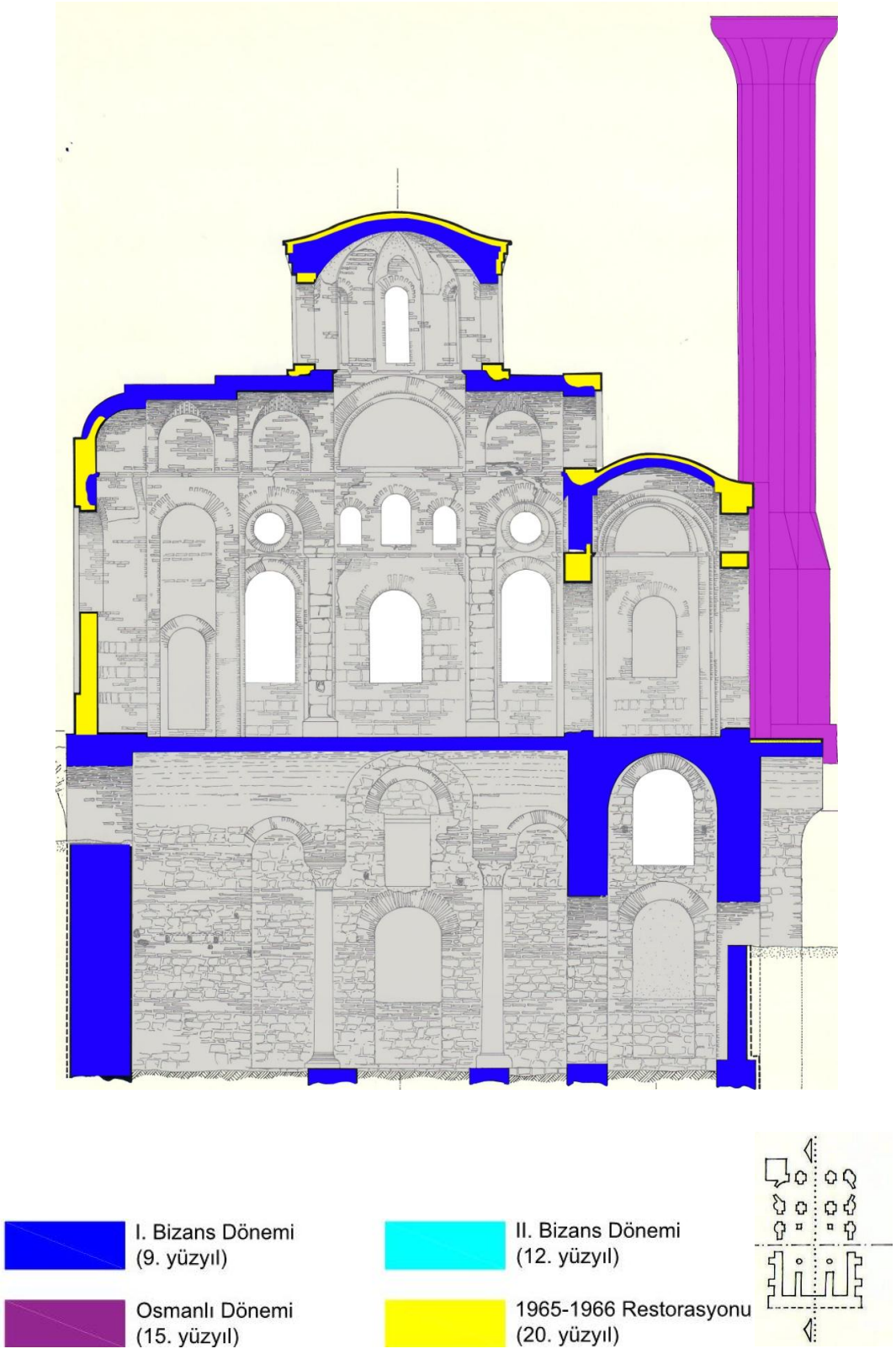

Şekil E.12. 3-3 Kesiti Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil E.13. 4-4 Kesiti Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

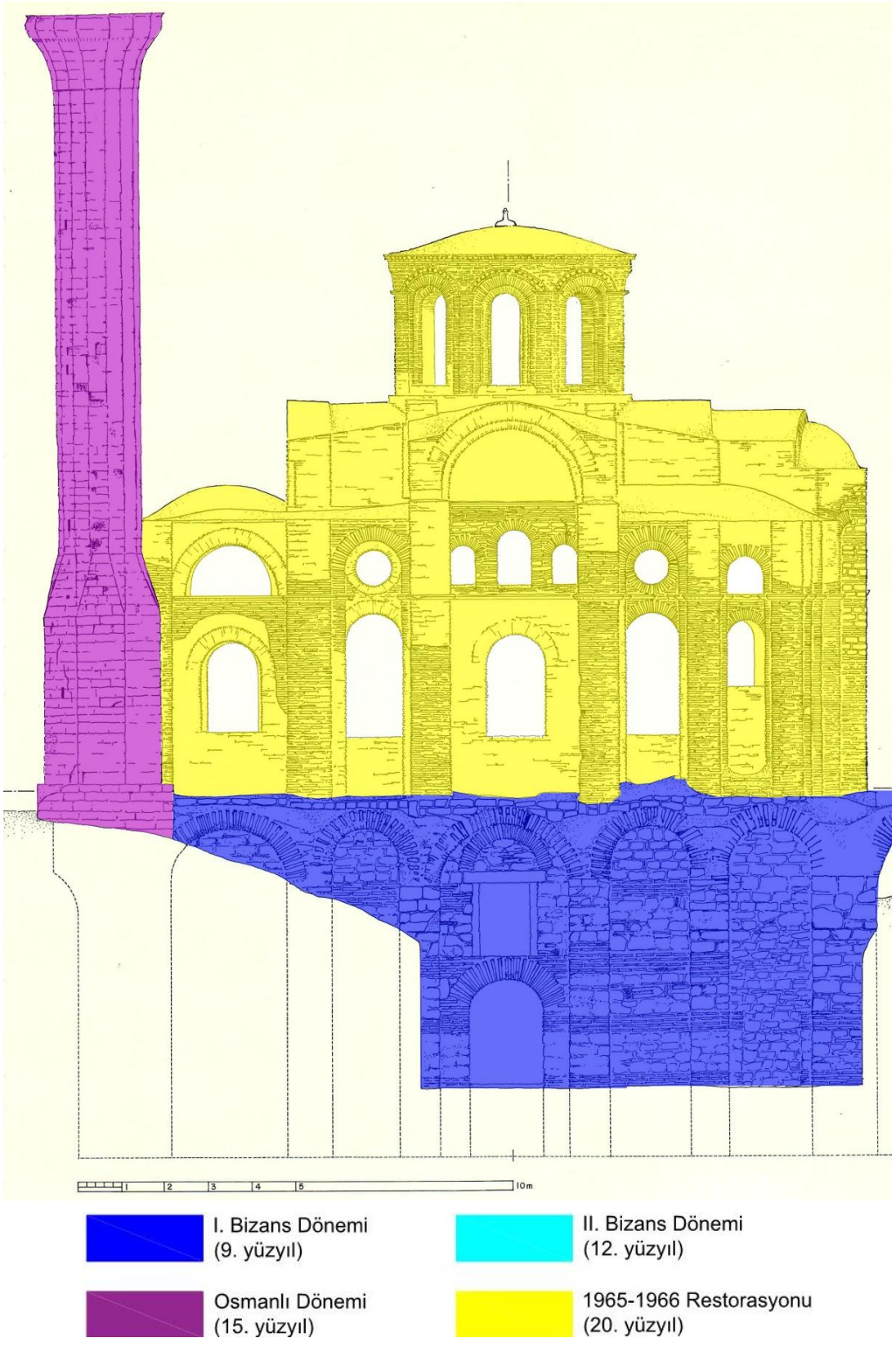

Şekil E.14. 5-5 Kesiti Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil E.15. 6-6 Kesiti Dönem Analizi,
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

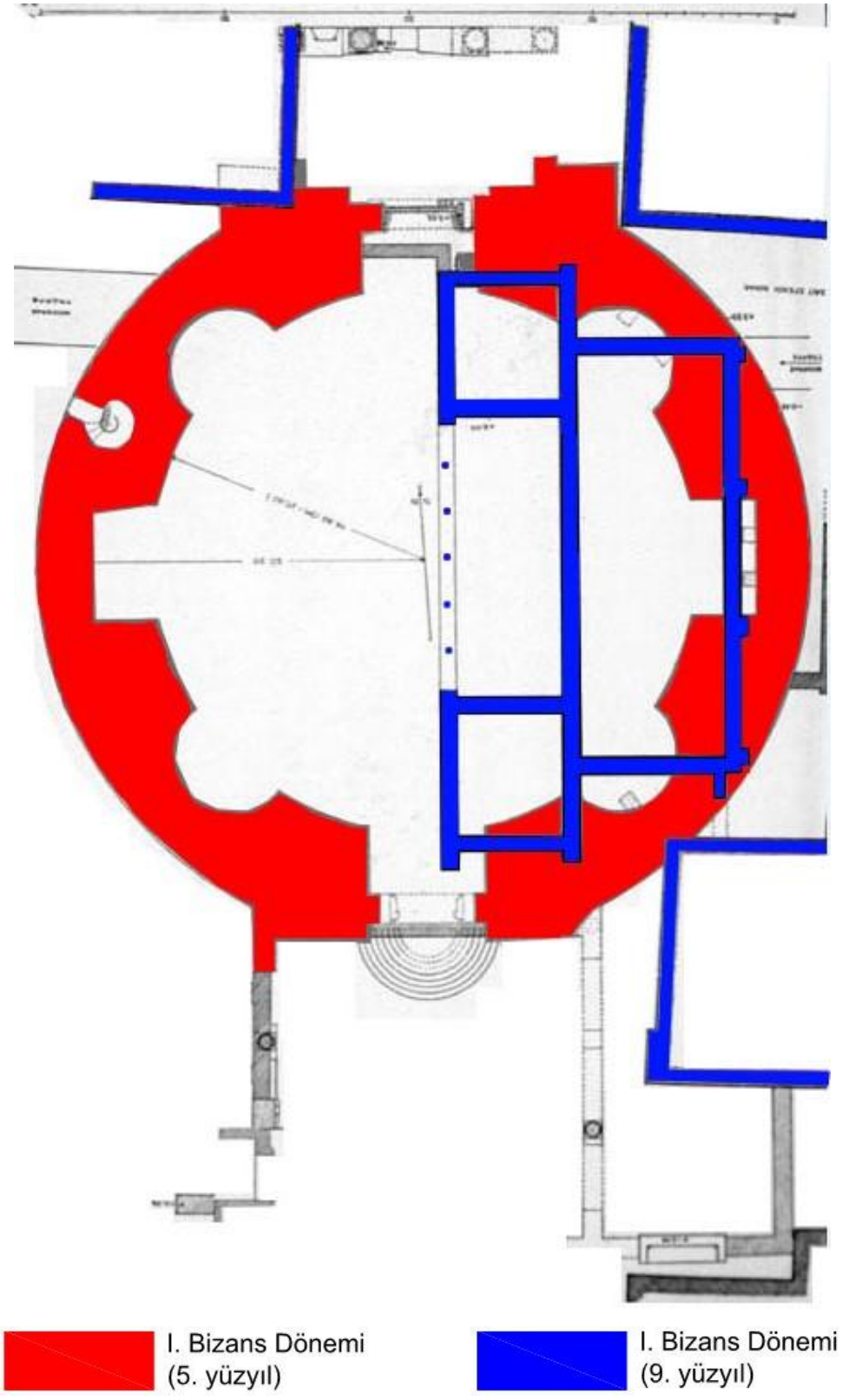

Şekil E.16. Batı Cephesi Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

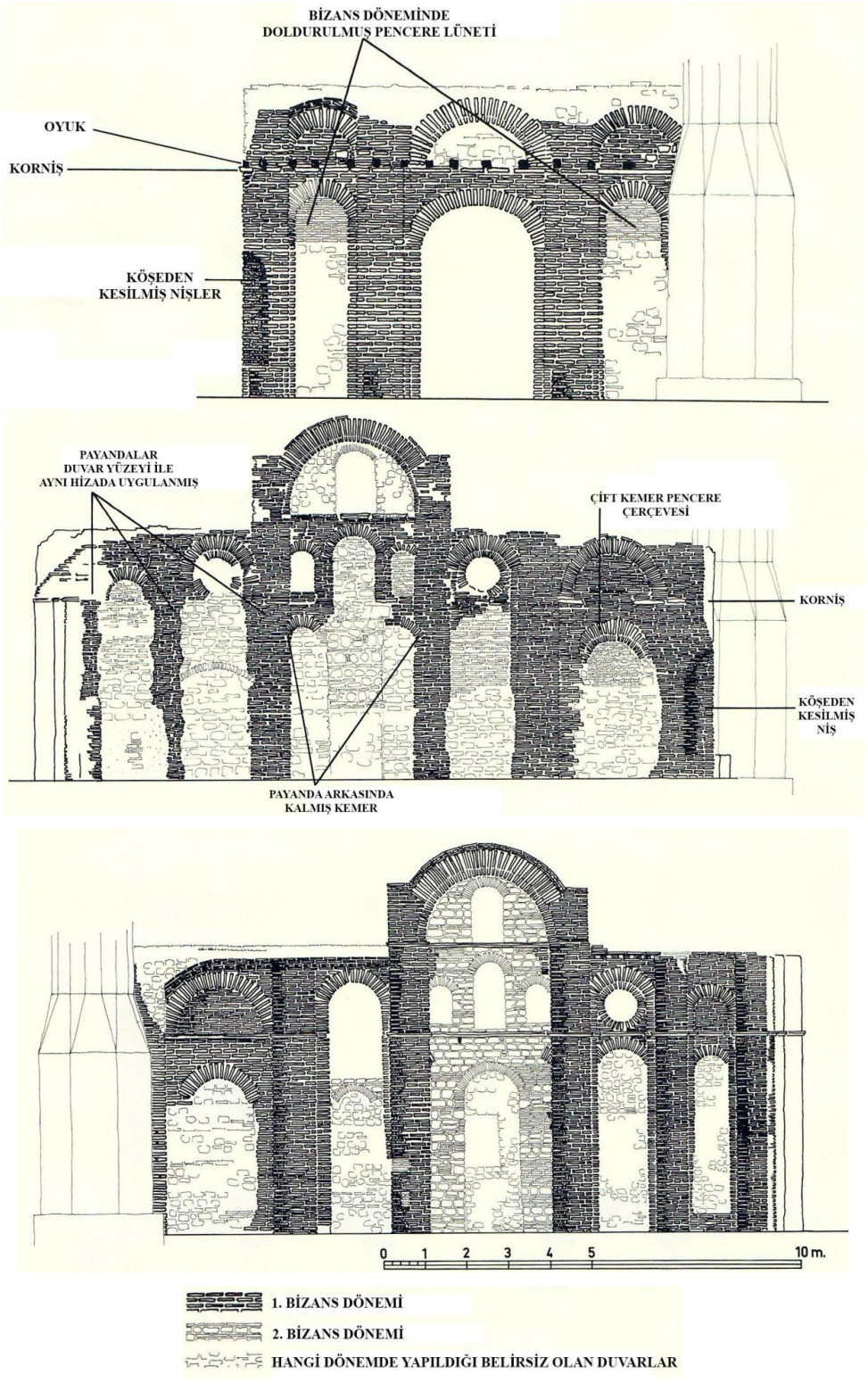

Şekil E.17. Güney Cephesi Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

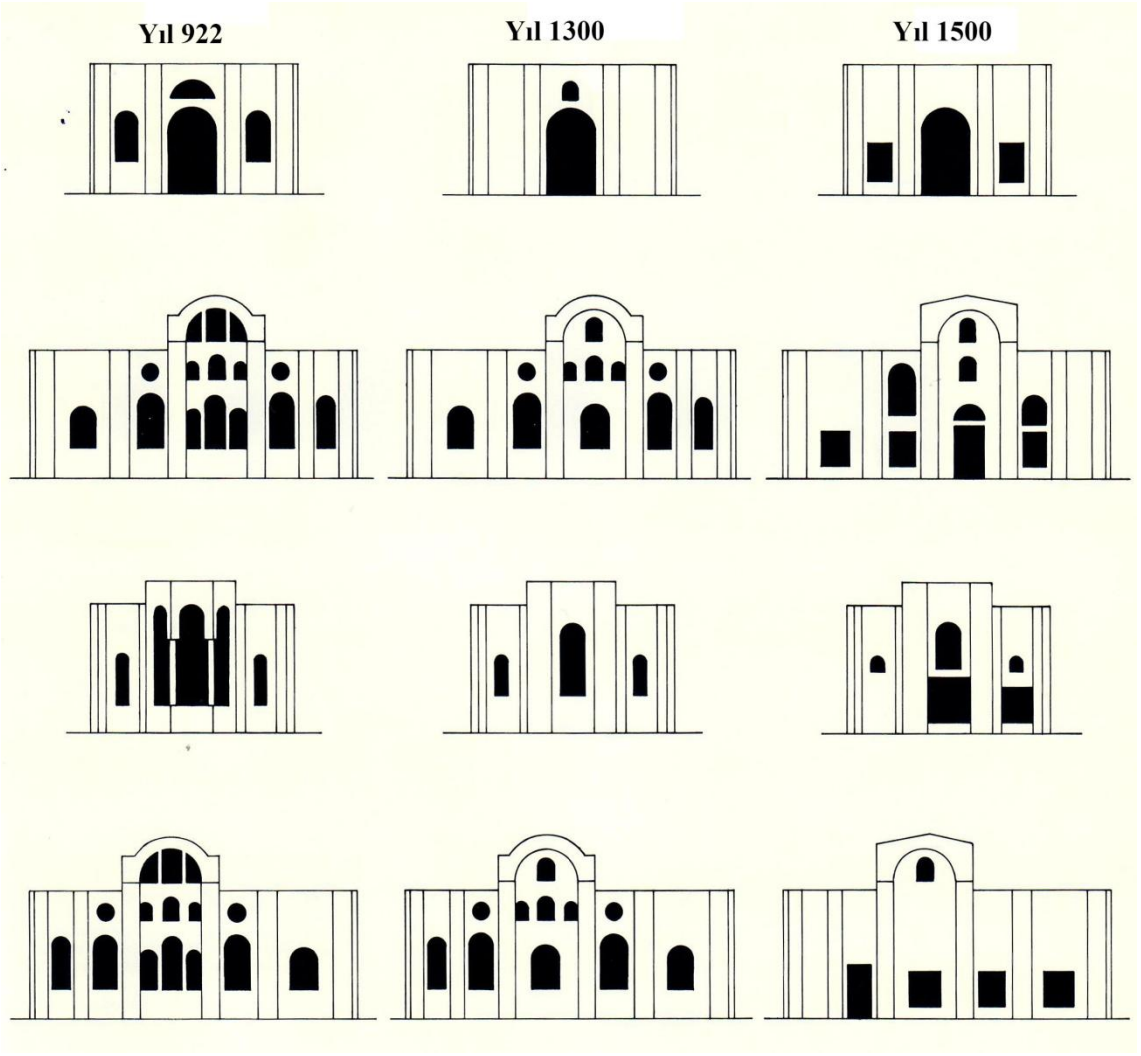

Şekil E.18. Doğu Cephesi Dönem Analizi
(Striker, 1981 Rölöve Çizimleri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

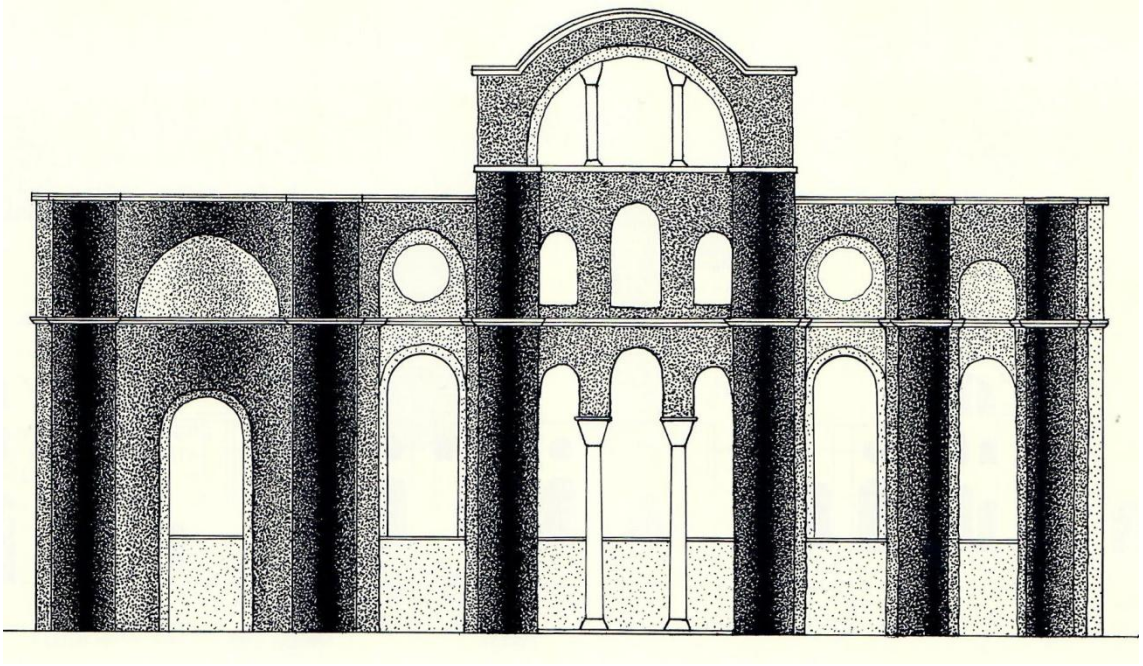

Şekil E.19. Myrelaion Rotundası ve Myrelaion Sarayı,
(1966, Naumann ve Randabau Restitüsyon Çizimleri Üzerinden Hazırlanmıştır)

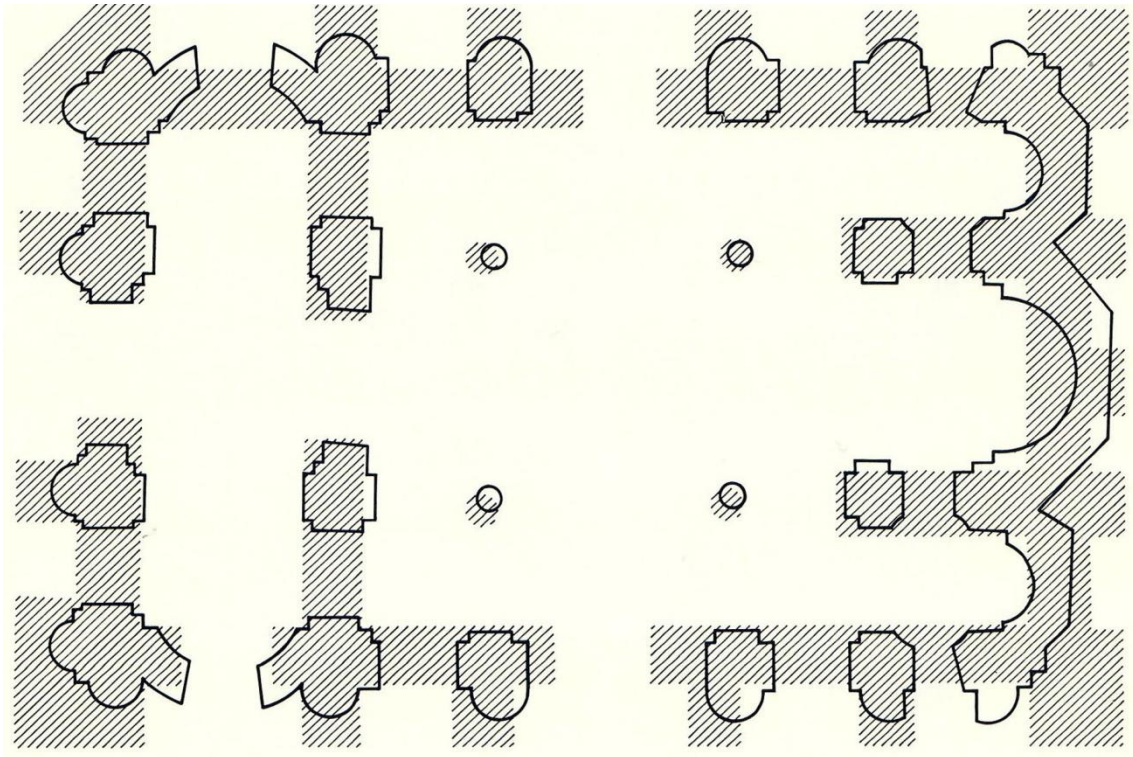

Şekil E.21. Bodrum Mesih Paşa Camii Cephelerinin 1965 Restorasyonu Öncesi Yapısal Aşamaları: 1. Batı Cephesi 2. Kuzey Cephesi 3. Güney Cephesi (Striker, 1981)

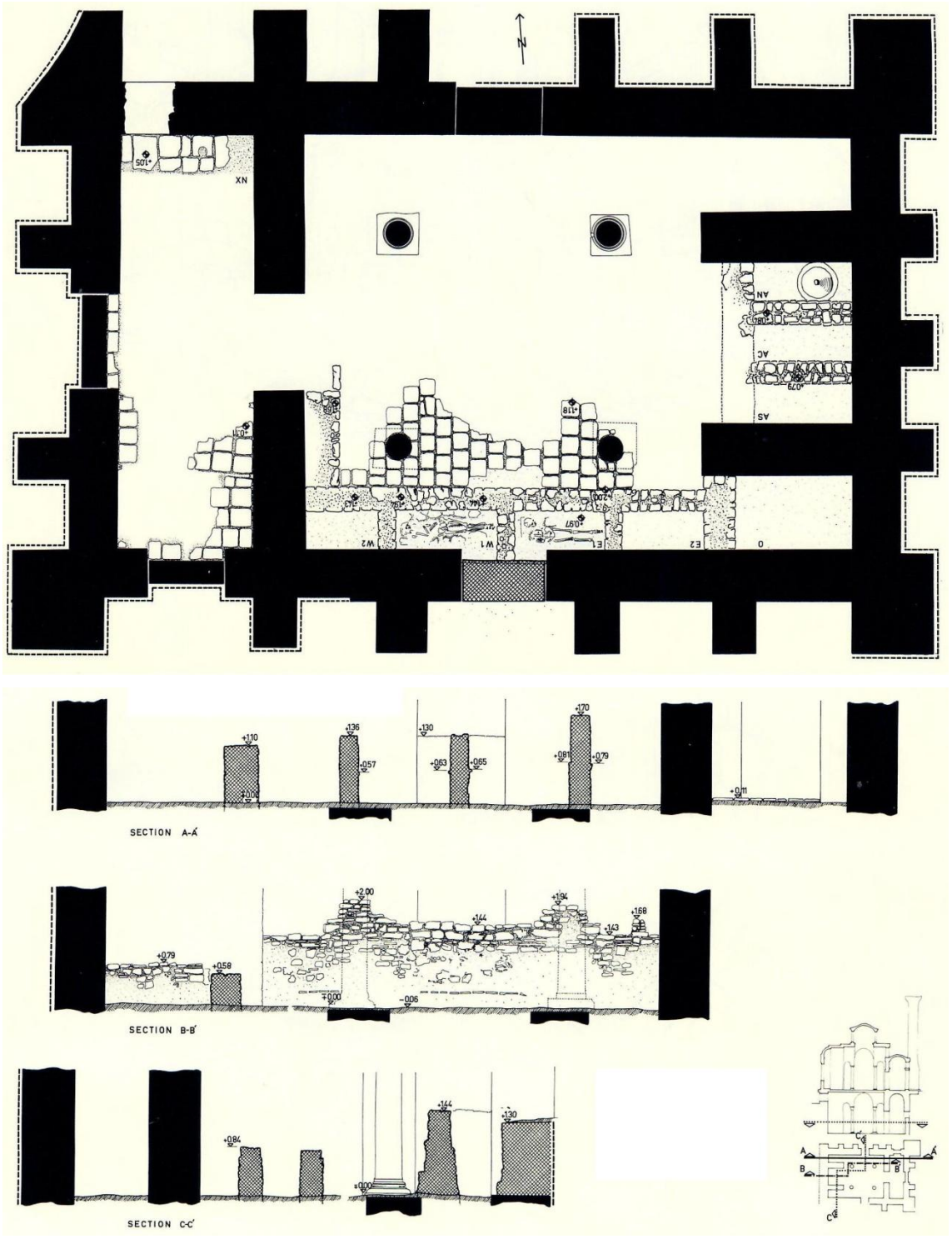

Şekil E.22. Bodrum Mesih Paşa Camii Cephelerinin Orjinal Pencere ve Kapı Düzenlerinin Şematik Rekonstrüksiyonu ve Sonrasında Yapılan değişiklikler (Striker, 1981, R. Larimer koleksiyonu)

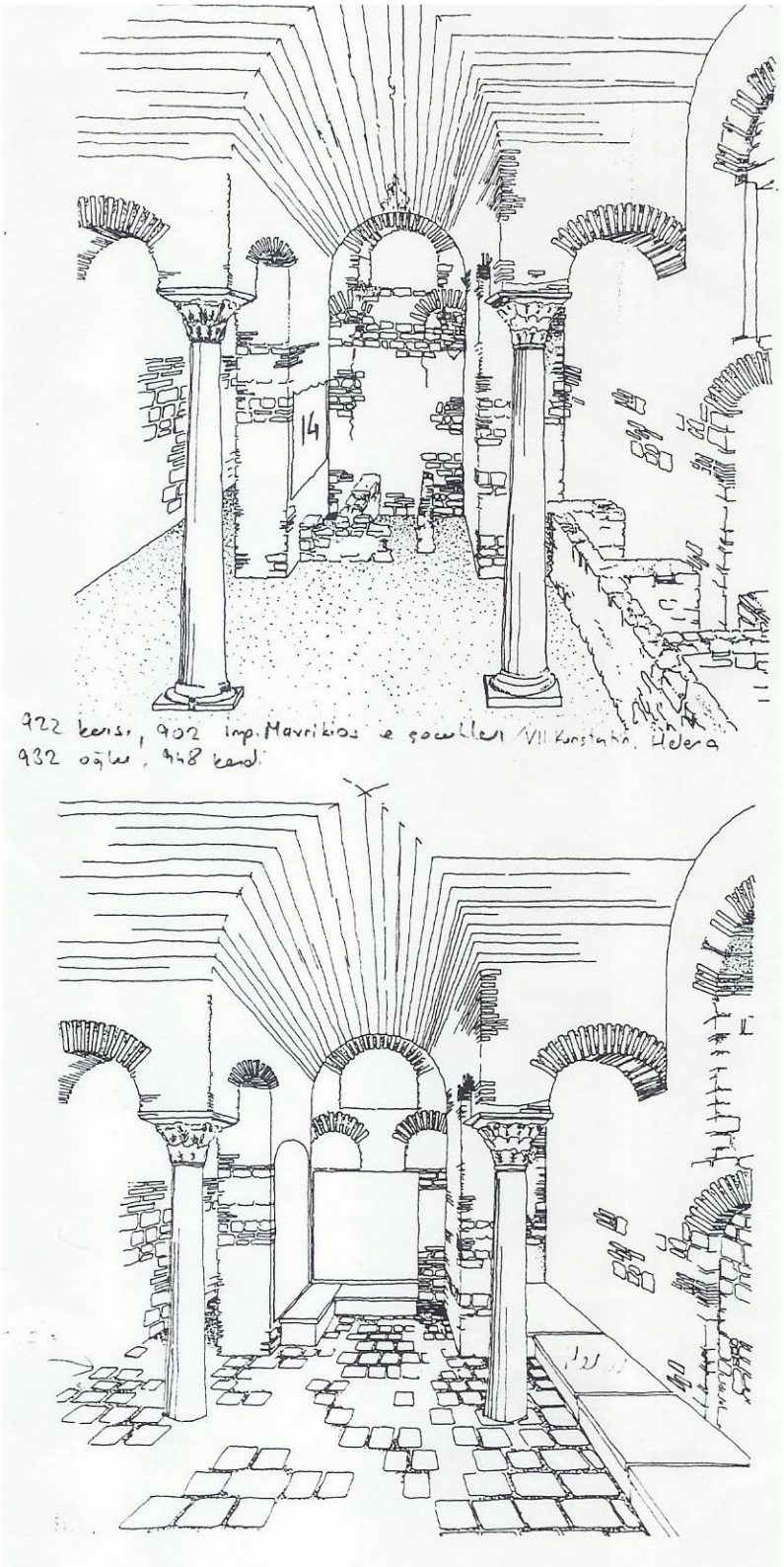
Şekil E.23. Bodrum Mesih Paşa Camii Güney Cephesi Duvar Düzlemi Diyagramı(Striker, 1981, R. Larimer koleksiyonu)

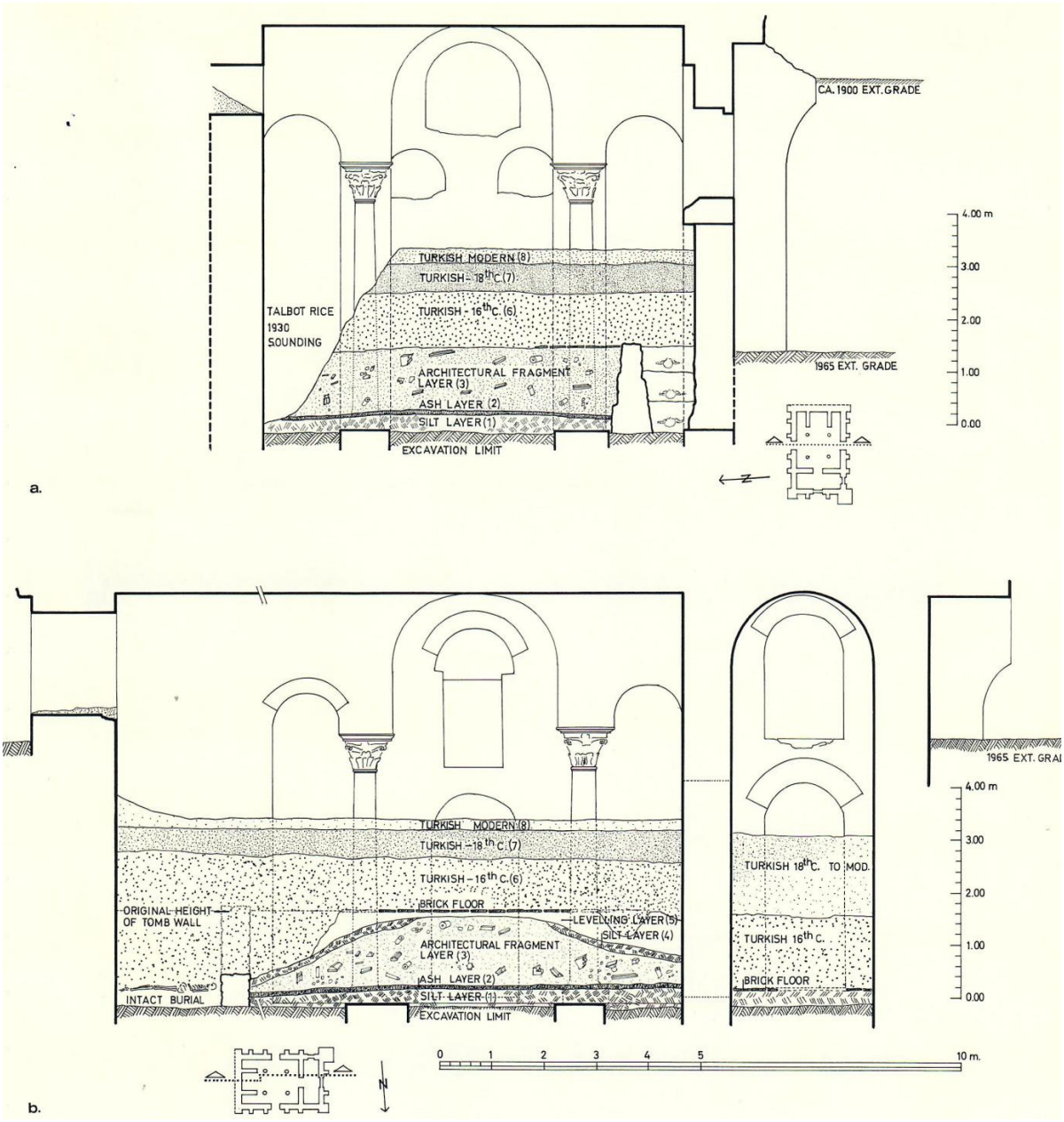
Şekil E.24. Bodrum Mesih Paşa Camii Üst Üste Getirilmiş Bodrum ve Zemin Kat Planları (Striker, 1981, R. Larimer koleksiyonu)

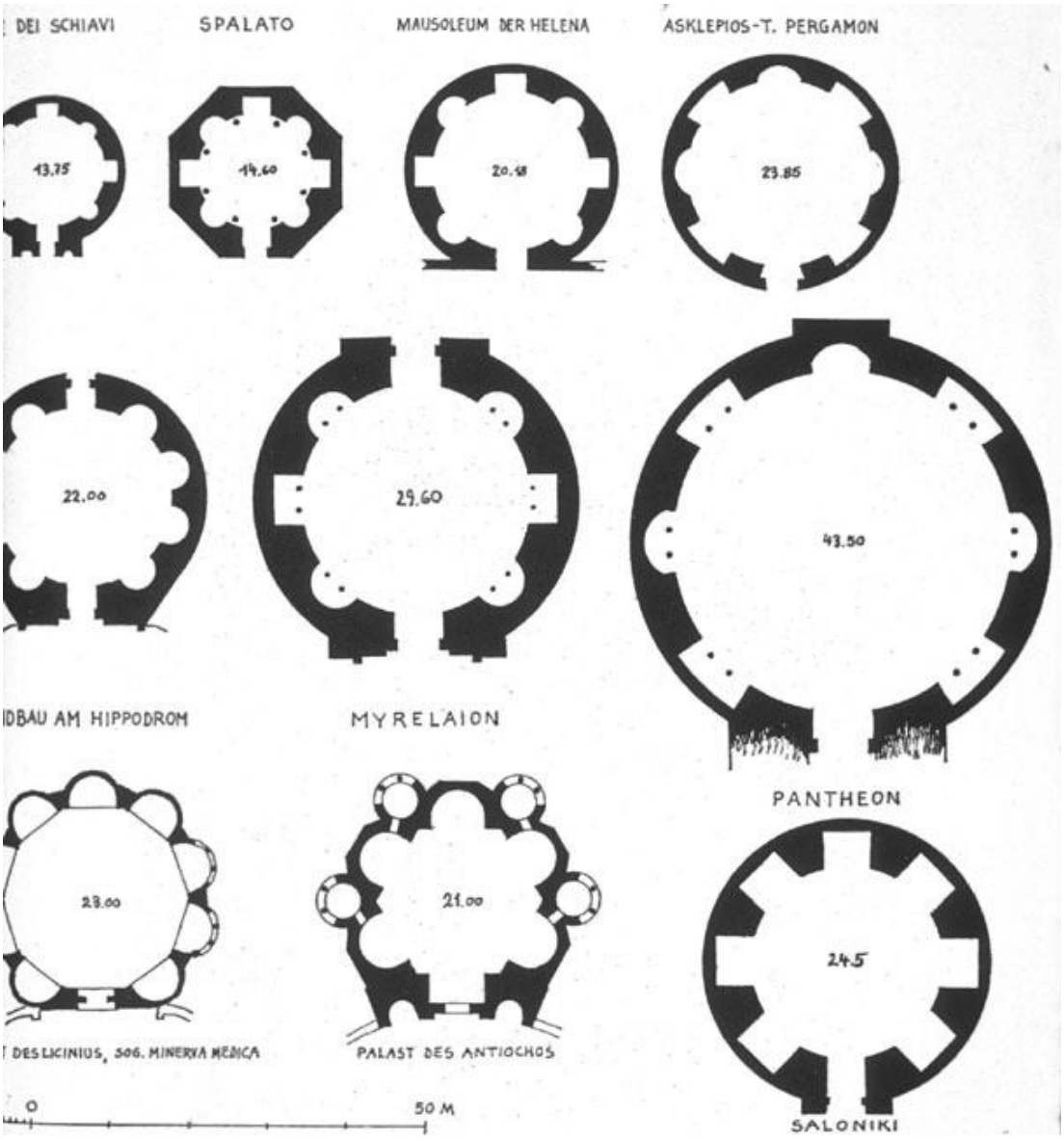

Şekil E.25. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat; Paleolog Mezarların Plan ve Kesitleri (Striker, 1981)

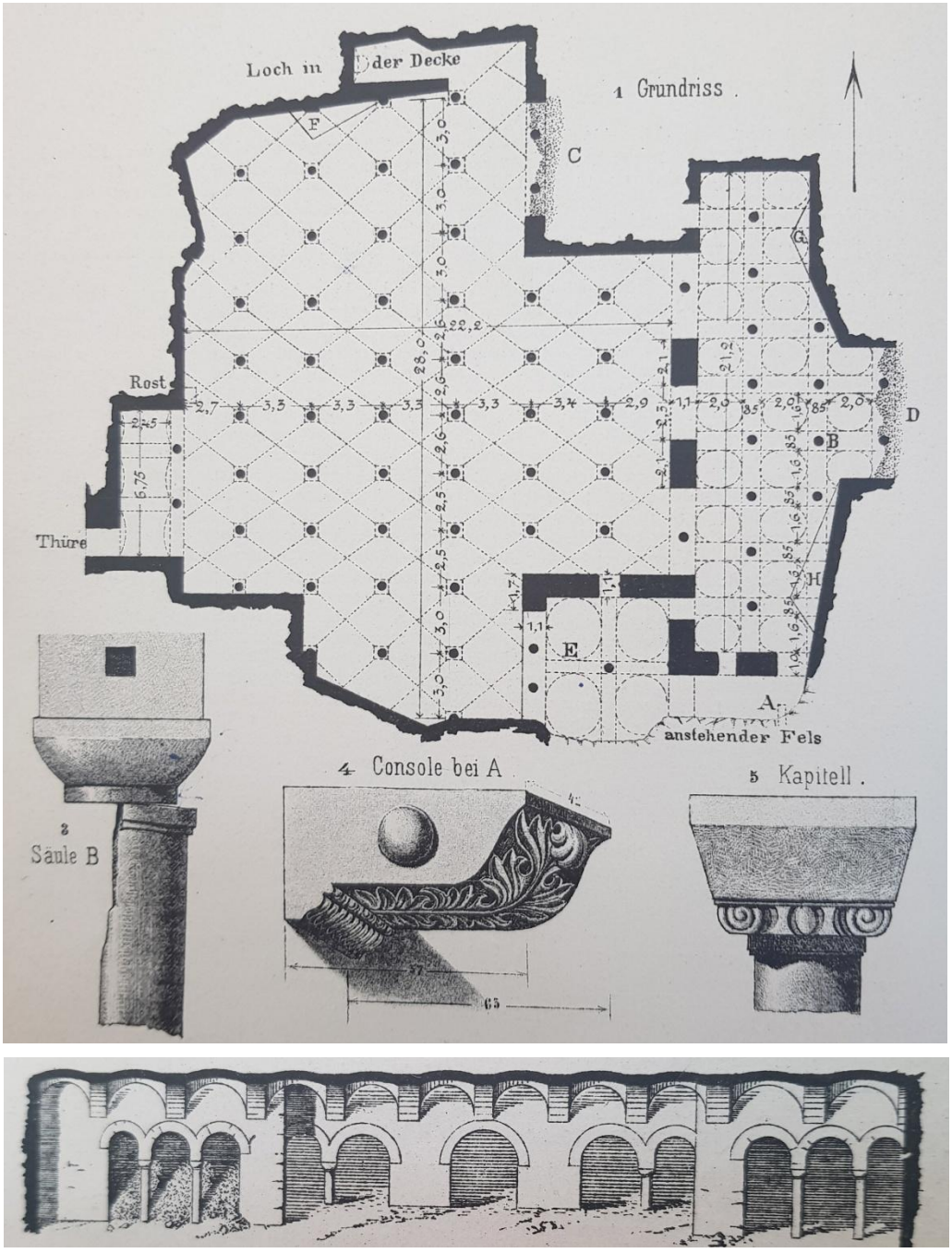

Şekil E.26. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Paleolog Mezarlarının Olası Rekonstrüksiyonu (Striker, 1981)

Şekil E.27. Bodrum Mesih Paşa Camii Bodrum Kat Kazı Bölümleri; a. En b. Boy (Striker, 1981)

Şekil E.27. Rotunda Tipolojisinde Myrelaion Sarnıcının Yeri (Naumann, 1965)

Şekil E.27. Myrelaion Sarnıcı Sütun Başlıkları (Naumann, 1965)

ÖZGEÇMİŞ

Sema KARPUZİ, 1993 yılında Makedonya şehri olan Gostivar'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gostivar 'Mustafa Kemal Atatürk' İlköğretim Okulu ve O.B.O. 'Gostivar' Tıp Meslek Lisesinde tamamladı. 2016 yılında Trakya Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2016 yılında Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Kürsüsünde yüksek lisans eğitimine başladı.